МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЦЕНТР
НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ,
КРАЄЗНАВСТВА І ТУРИЗМУ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ
УПРАВЛІННЯ ОСВІТИ І НАУКИ
ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
ЧЕРКАСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ЦЕНТР ТУРИЗМУ,
КРАЄЗНАВСТВА І ЕКСКУРСІЙ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ
ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

VI Всеукраїнська історико-краєзнавча конференція учнівської молоді

«ДЕРЖАВОТВОРЧІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ: ЧЕРЕЗ ВІКИ У XXI СТОЛІТТЯ»

Тези
пошуково-дослідницьких
робіт

Черкаси
2021

Збірник тез пошуково-дослідницьких робіт VI Всеукраїнської історико-краєзнавчої конференції учнівської молоді «ДЕРЖАВОТВОРЧІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ: ЧЕРЕЗ ВІКИ У ХХІ СТОЛІТТЯ» – Черкаси, – 2021, – 394с.

Тези подано в авторській редакції

Відповідальні за випуск:

Неділько С. В., директор Українського державного центру національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді міністерства освіти і науки України;

Фігура О. М., в.о.директора Черкаського обласного Центру туризму, краєзнавства і екскурсій учнівської молоді Черкаської обласної ради;

Турченюк С.П., методист Черкаського обласного Центру туризму, краєзнавства і екскурсій учнівської молоді Черкаської обласної ради.

© авторські тексти, 2021

Привітання учасникам
VI Всеукраїнської історико-краєзнавчої конференції учнівської молоді
«Державотворчі процеси в Україні: через віки у XXI століття»

Дорогі юні друзі, шановні педагоги!

У період складних випробувань для української держави педагогічні колективи Українського державного центру національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді та Черкаського обласного Центру туризму, краєзнавства і екскурсій учнівської молоді запропонували учням і педагогам України звернутися до славних, героїчних сторінок нашої державотворчої історії.

То був 2015 рік. І ось уже вшосте цього разу в онлайн-форматі ви зібрались на славній козацькій землі.

Щиро вітаємо вас, юні друзі, шановні колеги-педагоги! Ми раді вам не лише як учасникам конференції – ви зацікавили нас і як автори краєзнавчих досліджень, бо тим стали цікаві для своїх ровесників, для нас дорослих – батьків ваших, вчителів, науковців, для всієї освітянської спільноти.

Одні із вас лише стали на шлях дослідження обраної теми, інші завершили почате і зробили висновки: ***український народ писав свою історію серпами і вилами, мечами і шаблями, кулеметами і гарматами, а ще більше - гарячими серцями любові до України і жагою бути нацією вільних людей.***

Фініш кожної теми є початком осмислення подій сьогодення як певною мірою наслідок того, що відбувалося в далекій і новій історії нашої країни. **Ми ставимо запитання**: чому вкотре за 400 років Московія прийшла на нашу землю з війною? Чому наші еліти продовжують хворіти корпоративно-приватним егоїзмом? Чому виробничі і суспільні відносини тримають український народ на 110 місці у світі за рівнем осмисленого щастя і зубожіння?...

Шукаємо відповіді, друзі, у ваших дослідженнях, у дискусіях і діалогах. Після висновків важливою є наша громадянська дія, наша справа!

Особливістю конференцій на Черкащині є науково-просвітницькі лекції вчених під час пленарної частини, в яких ми знаходимо і широкі історичні контексти, і глибокий аналіз окремих історичних подій, фактів та ролі історичних постатей в долях українців. І кожного року для нас усіх це відкритий урок знань, аналізу і роздумів – це важливо для усіх нас.

Усі роки з нами пліч-о-пліч науковці Навчально-наукового інституту міжнародних відносин, історії та філософії – наші наставники, колеги, партнери та друзі з Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

Ми вкотре констатуємо, що найбільше ваше уподобання у виборі історичних періодів державотворчих процесів є доба Української революції 1917-1921 років. Нам приємно усвідомлювати, що вас цікавлять усі складові зусиль українців у формуванні і захисті держави, які відбувалися 100 років тому. Участь у цій конференції – це ваша активна громадянська позиція, це ваша передова лінія утвердження української державності у часи гібридної війни. Наші воїни своєю передовою лінією дають вам можливість вибрати свій шлях служіння Україні, – скористайтеся цією можливістю.

Успіхів вам, юні друзі, і хороших перспектив у досягненні намріяного.
Нехай поряд з вами завжди будуть вірні друзі і наставники, які допоможуть вам здолати труднощі і наблизитися до мети.
А усім нам – перемоги над ворогом і успішного руху
до сім'ї європейських народів.

Організатори конференції

ЗМІСТ

Секція №1: Державотворчі процеси на території сучасної України від найдавніших часів до наших днів. Особливості боротьби українців проти поневолення і національно-визвольні рухи

Крива Альона. ДЕРЖАВОТВОРЧІ ПРОЦЕСИ НА ТЕРИТОРІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ В XVII-XVIII СТ. *10*

Паламарчук Ілля. «ВОЛИНКИ» - ВИСТУПИ СЕЛЯН ПРОТИ КОЛЕКТИВІЗАЦІЇ *14*

Перун Уляна. СТАНОВЛЕННЯ ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ У НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ ПРОТЯГОМ 1991-2012 РОКІВ *15*

Перець Уляна. ДО ПРОБЛЕМАТИКИ ПРО ПИТАННЯ РОЛІ І МІСЦЯ ЖІНКИ В УКРАЇНСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОМУ РУСІ (ЖІНКИ В ОУН, УПА) *16*

Скрипник Микола. РОЗВИТОК АРМІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ В 1917-1921 РОКАХ *19*

Шевченко Максим. УПА: МАЛЕНЬКА АРМІЯ, ЯКА ЗМІНИЛА УКРАЇНУ *20*

Янковська Марія. ІСТОРИЧНІ СЕЛА НОВОБІЛОУСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ *23*

Ступка Вікторія, Демиденко Анна. ПОДІЇ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ НА ЛУБЕНЩИНІ *27*

Мальцева Марія. ХАРКІВЩИНА – ЯК ОСЕРЕДОК ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПРОЦЕСІВ 1919-1921 рр. *30*

Солоха Артем. СЕЛЯНСЬКИЙ РУХ НА ХАРКІВЩИНІ (січень1919 – серпень 1921 рр.) *31*

Тіхонов Назар. СТАВЛЕННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ МІСТА СЄВЄРОДОНЕЦЬКА ДО ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ОПИТУВАННЯ 2020 РОКУ) *32*

Нецинська Юлія, Якубов Арсен, Іваницький Віктор. ГУРБИНСЬКА БИТВА *34*

Ігнатович Артем. НАШ КРАЙ У НАЦІОНАЛЬНО – ВИЗВОЛЬНІЙ БОРОТЬБІ XVI-XVII СТОЛІТЬ *35*

Сараєва Діана. ЯКІВ ДЯЧЕНКО. ХАБАРОВСЬК. «НОВА УКРАЇНА» *38*

Толкунова Дар'я. ДЕЯКІ АСПЕКТИ УКРАЇНІЗАЦІЇ В МІСТІ КРАМАТОРСЬКУ У 20-х – 30-х рр. XX-го СТОЛІТТЯ *41*

Тютюнник Поліна. РОЗВИТОК МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ НА ТЕРИТОРІЇ ЧЕРКАСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ НА ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ *45*

Харитонов Микола. ТЕРИТОРІЯ ДОНЕЧЧИНИ У СКЛАДІ ДЕРЖАВНИХ УТВОРЕНЬ: ЗІ СТАРОДАВНОСТІ ДО ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ *48*

Черепанова Марія. ЗАПОРОЗЬКЕ, ДОНСЬКЕ І СЛОБІДСЬКЕ КОЗАЦТВО В ПРИДОНЦІВ'Ї У XVI – НА ПОЧАТКУ XVIII СТОЛІТЬ *49*

Штефура Юлія. НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИЙ РУХ ТА ПЕРЕДУМОВИ СТВОРЕННЯ ГУЦУЛЬСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ (1918-1919) *53*

Іванова Софія. БОГОЯВЛЕНСЬКЕ В РОКИ РАДЯНСЬКО-НІМЕЦЬКОЇ ВІЙНИ *56*

Ложенко Катерина. СЕЛЯНСЬКИЙ ОПІР КОЛЕКТИВІЗАЦІЇ НА *58*

МИКОЛАЇВЩИНІ (1930-ті рр.)
Халаім Вікторія, Калашнік Антон. ЗБРОЙНА БОРОТЬБА ЗА ВЛАДУ НА ТЕРИТОРІЇ СУЧАСНОГО ПОЛОГІВСЬКОГО РАЙОНУ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ НАПРИКІНЦІ 1918 – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1919 РОКІВ *61*
Кульган Мар'ян. СТВОРЕННЯ УГВР ЗА САМОСТІЙНІСТЬ ТА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ *63*
Павленко Владислав, Потапенко Анастасія. ПЕРЕЙМАННЯ ДОСВІДУ ХОЛОДНОЯРСЬКИХ ПОВСТАНЦІВ ЧЛЕНАМИ ОУН ТА УПА *66*
Лесик Дмитро. КОЗАЦЬКА ВОГНЕПАЛЬНА ЗБРОЯ *69*
Костюк Софія. АГРАРНА СКЛАДОВА ПРОГРАМНИХ ДОКУМЕНТІВ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ, ЩО ВХОДИЛИ ДО СКЛАДУ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ *72*
Гончаренко Дарія. СТЕПАНКІВСЬКІ ПРІЗВИЩА *76*
Прудкий Іван. ПОВСТАНСЬКИЙ РУХ НА КРИВОРІЖЖІ У КОНТЕКСТІ ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ ПЕРІОДУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ *80*
Покуса Олексій. УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ –ДОБА НАЦІОНАЛЬНОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ. м. МЕЛІТОПОЛЬ У БУРЕВІЮ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 РОКІВ *84*
Бондар Олександр. ЗБОРІВСЬКА БИТВА 1649 РОКУ В ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ *88*
Єщенко Марія. СЕЛЯНСЬКИЙ ПОВСТАНСЬКИЙ РУХ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ. НЕСТОР МАХНО *89*
Авдєєв Микола. ВЕЛИЧ ЙОГО ІМЕННЯ НА СКРИЖАЛЯХ ІСТОРІЇ *92*
Денищук Дар'я. АКАДЕМІК УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА *96*
Дубей Ірина. РОЛЬ СІМ'Ї РАФАЛОВИЧІВ В РОЗВИТКУ СУДНОБУДУВАННЯ МИКОЛАЄВА *99*
Циганова Валерія. ОТАМАНЩИНА ГРИГОР'ЄВА НА ХЕРСОНЩИНІ *102*

Секція №2: Історичні постаті в процесі державотворення на українських землях, їх роль і місце у боротьбі за звільнення народу від гніту та зовнішніх посягань, внесок у формування основ державності

Малишак Дар'я. АНДРІЙ ГРАБЕНКО – ОДИН ІЗ ЛІДЕРІВ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНОГО РУХУ НА ХЕРСОНЩИНІ *105*
Половинська Олександра. ВПЛИВ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА НА ПРОЦЕСИ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ У 1917-1919 РОКАХ *108*
Ковальов Ростислав. МИХАЙЛО МАСЮТКО – «ЛЮДИНА-ЛЕГЕНДА» *110*
Михайлюк Вікторія. ПОСТАТЬ ЄПИСКОПА ГРИГОРІЯ ХОМИШИНА ЯК ВЗІРЕЦЬ ЖИТТЯ ДЛЯ СУЧАСНОГО ПІДРОСТАЮЧОГО ПОКОЛІННЯ *113*
Кравчук Єлизавета, Скибенок Дар'я. «ІВАН МАЗЕПА – ДЕРЖАВНИЙ ТА ПОЛІТИЧНИЙ ДІЯЧ, БОРЕЦЬ ЗА ВОЛЮ УКРАЇНИ ТА ЧЕРНІГІВЩИНА» *117*
Дзерин Ілона. РОДИНА ШИНДЕЛІВ З ХУТОРА ШИНДЕЛІ. ПРОТИСТОЯННЯ ТРИВАЛІСТЮ ТРЬОХ ПОКОЛІНЬ *121*
Дронько Ростислав. БРАТИ ШЕМЕТИ – ПОБОРНИКИ ДЕРЖАВНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ *125*
Трипадуш Мирослава. ВІН, ГОЛОВНЕ, ПОВЕРНУВСЯ ДОДОМУ… *127*

Грекова Валерія. МИКОЛА ЛЕВИТСЬКИЙ: СТОРІНКИ ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ *129*

Якубов Арсен, Раковська Юля. СЕВЕРИН НАЛИВАЙКО – НАШ ГЕРОЇЧНИЙ ПРЕДОК *132*

Бабаєва Еліна. ІВАН МАЗЕПА В ДУБНО *136*

Невідома Настя. ГАЛИЦЬКА МОНА ЛІЗА *139*

Шапран Ренат. ГОЛОВНИЙ БУДІВНИЧИЙ УСДРП *141*

Гвоздь Адріана. СПОГАД З ВІДСТАНІ РОКІВ *144*

Гавриленко Микола. МЕЧЕМ І ПЕРОМ СЛУЖИВ НАРОДОВІ… *147*

Хітрухіна Наталя. ФУНДАТОР ЗАЛІЗНИЧНИХ ВІЙСЬК УКРАЇНИ: МАТЕРІАЛИ ДО БІОГРАФІЇ ГЕНЕРАЛ-ЛЕЙТЕНАНТА В.В. МИХАЙЛІЧЕНКА *150*

Стужук Аліна. БОРЕЦЬ ЗА ВОЛЮ УКРАЇНИ *154*

Мацишин Уляна. ОЛЕКСА АЛМАЗОВ – ГЕНЕРАЛ-ХОРУНЖИЙ АРМІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ *158*

Могильна Вєроніка. “КОЗАЦЬКИЙ БАТЬКО” - ДМИТРО ІВАНОВИЧ ЯВОРНИЦЬКИЙ *162*

Небесна Лана. КОРОТКА І ТРАГІЧНА ІСТОРІЯ ЛЕВКА ШЕВЧЕНКА *165*

Нізік Сергій. ІСААК МАЗЕПА – БОРЕЦЬ ЗА ВОЛЮ УКРАЇНИ *169*

Кавун Анастасія, Коваленко Анастасія, Опришко Аріна, Приймак Катерина. ХРАНИТЕЛЬ ДЕРЖАВНОСТІ: Микола Андрійович ЛІВИЦЬКИЙ *172*

Кривуша Діана, Пахаревська Аліна, Прохоров Вадим, Чеботар Микола. «ЄВГЕНІЙ ВОЙЦЕХІВСЬКИЙ - ПОЗИВНИЙ ЧЕХ» *175*

Охріменко Марина. БІЛЯ ВИТОКІВ ДЕРЖАВНОСТІ (ОЛЕКСАНДР МИЦЮК) *178*

Дзюбло Ярослава. МИТЬ ІСТОРІЇ, А ЦІЛЕ ЖИТТЯ *182*

Стрілецька Софія. НОВЕ ЯКІСНЕ ЗВУЧАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ УКРАЇНЦІВ У ХХ СТОЛІТТІ ВІД В’ЯЧЕСЛАВА ЛИПИНСЬКОГО *185*

Яковенко Вікторія. ВІЙСЬКОВИЙ КОМІСАР ГЕНІЧЕСЬКА ПАРТИЗАНСЬКИЙ ГЕНЕРАЛ СИДІР КОВПАК *188*

Шевченко Матвій. МІЙ ЗЕМЛЯК – ОДИН ІЗ «ПЕРШОТРАВНЕВОЇ ДВІЙКИ» *190*

Тарасова Рената. НЕСТОР ІВАНОВИЧ МАХНО – ЛІДЕР ПОВСТАНСЬКОГО РУХУ НА КАТЕРИНОСЛАВЩИНІ *192*

Тудор Анастасія. ОДИН РІК З ЖИТТЯ ОТАМАНА ГРИГОР’ЄВА *194*

Рижкова Ольга. КАРАЛЬНА ПСИХІАТРІЯ ЯК ФОРМА БОРОТЬБИ ПРОТИ ІНАКОДУМЦІВ *198*

Гозда Дарина. ПРИКОРДОННИК ВАСИЛЬ ПОПИК – ЗАХИСНИК КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ *200*

Железняк-Кранг Ілля. МЕНОНІТИ – ГОСПОДАРІ ТА ПІДПРИЄМЦІ ЗАПОРІЗЬКОГО КРАЮ *203*

Педрига Євген, Якименко Павло. ЛУБЕНСЬКІ ДОРОГИ СОЛДАТА ВАСИЛЯ СТУСА *206*

Ландик Мирослава. ПОЕТ-ДИСИДЕНТ – БОРИС ЧИЧИБАБІН *208*

Ботнар Дарія. ІВАН ЯКОВИЧ ФРАНКО В ДОЛІ МІСТА ОДЕСА *211*

Поленякіна Анна. ДОСЛІДЖЕННЯ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЛЮБОВІ ВОЛИНЕЦЬ *215*

Макаренко Маргарита. СЛАВА ЇЇ РОЗУМНІЙ ПРАЦІ ТА ШАНА ЗАСЛУГАМ І ДОБРОТІ (ДО 194 РІЧНИЦІ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ МАРЦЕЛІНИ ДАРОВСЬКОЇ) *217*

Хуторянська Яна. ВАСИЛЬ ДОМАНИЦЬКИЙ - ВИДАТНИЙ ІСТОРИК ЧЕРКАЩИНИ *219*

Токар Вікторія, **Черкасова Вікторія**. СИН УКРАЇНИ – ГРОМАДЯНИН СВІТУ *220*

Тульська Кіра. ОТАМАН «ЖОВТОБЛАКИТНИЙ» (ГРИГОРІЙ СКИРДА (СКИРТА) *224*

Шкурупій Альбіна. ОТАМАН ОЛЕКСАНДР (ГНАТ) МОЛЧАНОВ *228*

Стешенко Юлія. НЕСТОР МАХНО ТА МАХНОВЦІ НА РЕШЕТИЛІВЩИНІ *232*

Секція №3: Культура як духовна складова пошуку шляхів само ідентифікації українського народу, становлення та розвитку державності на українських землях: зміст, форми та засоби духовної і матеріальної культури

Тищенко Артем. ЗАСЕЛЕННЯ КАХОВЩИНИ. СПЕЦИФІЧНІСТЬ ЇЇ ЕТНОКУЛЬТУРИ *237*

Рибас Олександра. «НЕ ЛЮБИТИ НЕ МОЖУ СВОЮ Я КРАЇНУ…» (УЛАС САМЧУК) *240*

Сисоєв Дмитро. «ГРОШОВІ ЗНАКИ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ» *243*

Орлов Богдан. НОВА СВІЧКА ПЕРЕД БОГОМ *248*

Вовака Еліна. Н.І. МАХНО В ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ, КІНЕМАТОГРАФІ ТА ДРАМАТУРГІЇ *249*

Ходос Яна. ПРАВОСЛАВНІ ХРАМИ БІЛОГО МІСТА *251*

Гуменюк Аліна. ТОВАРИСТВО «ПРОСВІТА» (М. ОДЕСА) НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ *252*

Подольська Олександра. КОБЗАРСТВО – ФЕНОМЕН УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ *256*

Авраменко Аліна. ПЕТРО РОТАЧ: « Я ВПЕНЬ БУВ НИЩЕНИЙ НЕ РАЗ, ТА СКРЕС З ЛЮБОВІ ДО ВКРАЇНИ» *259*

Кочеткова Аліна. БАХМУТСЬКІ СТОРІНКИ БІОГРАФІЇ ВОЛОДИМИРА СОСЮРИ *262*

Усенко Анна. ЦЕРКВА - ОСЕРЕДОК ДУХОВНОСТІ ТА КУЛЬТУРИ *265*

Слободяников Артем. ТЕАТР КОРИФЕЇВ НА МИКОЛАЇВЩИНІ *268*

Костік Карина. ТКАНЕ ПОЛОТНО ПОБУЖЖЯ (ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКА ШКОЛА СУЧАСНОГО ХУДОЖНЬОГО ТКАЦТВА) *271*

Осадчий Сергій. АРХІТЕКТУРА ТА ІСТОРІЯ БУДІВЕЛЬ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ МИКОЛАЄВА ПЕРІОДУ МОДЕРНУ *273*

Сорокін В'ячеслав. БЕРЕСТЕЙСЬКА ЦЕРКОВНА УНІЯ- 425 РОКІВ ВІД ЧАСУ УКЛАДЕННЯ *277*

Бірук Тарас. ОБЕРІГ ДУХОВНОСТІ *279*

Марченко Вікторія. НЕХОРОШЕВ С.С. – ФОЛЬКЛОРИСТ, КРАЄЗНАВЕЦЬ, ПАТРІОТ *283*

Полташевська Анна. ТРАДИЦІЙНА УКРАЇНСЬКА ЛЯЛЬКА У ТВОРЧІЙ РЕЦЕПЦІЇ КАТЕРИНОПІЛЬЧАНКИ ІРИНИ КОРОВЧЕНКО *286*

Дряпак Дарія. «ТВОРЧІСТЬ НАТАЛІЇ ВІТАЛІЇВНИ АТАМАСЬ *289*

Сівак Данило. ІСТОРІЯ РАЙОННОЇ ГАЗЕТИ «ЧИГИРИНСЬКІ ВІСТІ» ВІД ЗАСНУВАННЯ І ДО ЧАСІВ СЬОГОДЕННЯ *292*

Риженкова Оля. ЗВ'ЯЗОК ФІЛОСОФСЬКОЇ СПАДЩИНИ СКОВОРОДИ З СУЧАСНІСТЮ *293*

Дунаєвська Вікторія. МОДЕСТ СОСЕНКО – ТВОРЕЦЬ УКРАЇНСЬКИХ САКРАЛЬНИХ СКАРБІВ *295*

Акімов Кирило. РЕЛІГІЙНО-ПОЛІТИЧНА ДУМКА УКРАЇНИ ЧАСІВ КНЯЖОЇ ДОБИ *297*

Римарь Крістіна. КОЗАЦЬКІ ЗВИЧАЇ – СКАРБНИЦЯ ДЕРЖАВНОСТІ *299*

Кузнєцова Неллі. ДИСИДЕНТСЬКИЙ РУХ НА СУМЩИНІ *302*

Паламарь Світлана. ВАСИЛЬ ТЮТЮННИК – ПОЛКОВОДЕЦЬ УКРАЇНСЬКИЙ *303*

Барна Юлія. ОЛЕКСАНДР ДЗЕМБАС – ПЕДАГОГ, НАУКОВЕЦЬ, ЛЮДИНА *308*

Наталія Печоріна. ВИЗНАЧНІ УКРАЇНЦІ. ЛЮДИ, ЯКІ ТВОРИЛИ І ТВОРЯТЬ ІСТОРІЮ *309*

Сурдюк Агнеса. ПРОТЕСТАНТСЬКИЙ СОБОР СВЯТОЇ ЄЛИЗАВЕТИ В м. ХУСТ *312*

Дівейкус Анастасія. НАРОДНА КУЛІНАРІЯ: ДЕЯКІ РИБНІ СТРАВИ МІСТА МИКОЛАЄВА ТА ЙОГО ОКОЛИЦЬ *315*

Мороз Денис, Колабська Наталка. НІЛ ХАСЕВИЧ. ХУДОЖНИК. ГРАФІК. *319*

ПАТРІОТ**.**

Секція №4: Історико-краєзнавчі та природні туристсько-рекреаційні об'єкти України, пов'язані з подіями державотворення та історичними постатями

Ярова Анастасія. МІСТИЧНІ МІСЦЯ БОГУСЛАВЩИНИ *324*

Жевнов Нікіта. «ЗАБУТІ СВІДКИ ІСТОРІЇ» *327*

Лагутенко Дар'я, Лук'яненко Юлія. «МІСТО БАТУРИН У КОНТЕКСТІ ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПРОЦЕСІВ XVII-XVIII СТОРІЧЬ» *332*

Давиденко Єлизавета, Слєпцов Сергій. РІЧКА КАМ´ЯНИЙ ПОТІК І ЛУБНИ: ПОРЯД ПРОТЯГОМ СТОЛІТЬ *337*

Федій В'ячеслав. ТУРИСТИЧНО-ЕКСКУРСІЙНИЙ МАРШРУТ «КОЗАЦЬКИМИ ШЛЯХАМИ ПРИШИБСЬКОЇ ГРОМАДИ» *339*

Богомаз Еліна, **Лобко Богдан**. ДУБИ В ДИКАНЬЦІ – ПАМ'ЯТЬ ПРО УКРАЇНСЬКУ РЕВОЛЮЦІЮ *342*

Панасенко Фаїна. ДОЛЯ БУДИНКУ НА СПАСЬКІЙ ПЛОЩІ *343*

Сидоренко Анна. ГАДЯЧ – ГЕТЬМАНСЬКА СТОЛИЦЯ УКРАЇНИ *347*

Андреєва Аліна. ЕКСКУРСІЙНИЙ МАРШРУТ «НЕСКОРЕНИЙ ДУХОМ» *349*

Лисенко Павло. СВЯТОГІР'Я – ДОНЕЦЬКА ШВЕЙЦАРІЯ *352*

Ягодка Єлизавета. КРАМАТОРСЬКІ СТОРІНКИ ЖИТТЯ ЛЕОНІДА БИКОВА: ВІДОМІ Й НЕВІДОМІ (ЕКСКУРСІЙНИЙ МАРШРУТ) *354*

Дериволков Денис. УКРІПЛЕННЯ ЧАСІВ КРИМСЬКОЇ ВІЙНИ 1853-1856 РОКІВ *358*

У МИКОЛАЄВІ: ІСТОРІЯ, СУЧАСНИЙ СТАН, ТУРИСТИЧНА ПЕРСПЕКТИВА
Копченко Анастасія. МАЛІ МІСТА МИКОЛАЇВЩИНИ – ВАЖЛИВІ ІНДИКАТОРИ СОЦІАЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ОБЛАСТІ *362*
Пошукова група «Поліське джерело». СИВА ДАВНИНА ДРЕВЛЯНСЬКОГО КРАЮ *364*
Боговик Тетяна. УНІКАЛЬНІ ГЕОЛОГІЧНІ ПАМ'ЯТКИ: ПРИРОДНІ ЧИ АНТРОПОГЕННІ? *367*
Олег Поліщук. ДОСЛІДНИК «НЕВІДОМОГО КРАЮ» *368*
Мельник Єгор. ХОЛОДНИЙ ЯР – КОЛИСКА УКРАЇНСЬКОЇ ВОЛЬНИЦІ *372*
Терлецька Катерина. НАСЛІДКИ СТАЛІНСЬКОГО ПЛАНУ ПЕРЕТВОРЕННЯ ПРИРОДИ ДЛЯ СТЕПІВ СХІДНОЇ ЄВРОПИ. ЗНИКЛІ РІЧКИ *376*
Дячок Софія. ЖОВКВА *381*
Косухіна Олександра. ОСТРОГ – ОСЕРЕДОК ОСВІТИ ТА ПРАВОСЛАВ'Я НА ВОЛИНІ *382*
Віталій Шелест. ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧИЙ ТА ПРИРОДНО-РЕКРЕАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПАРКУ СКУЛЬПТУР У МІСТІ КОРОСТИШІВ *384*
Скоромна Софія. ІСТОРІЯ ФОРТЕЦІ КОДАК, ЯК ПРИКЛАД ДОБРОСУСІДСЬКИХ ВІДНОСИН МІЖ РІЗНИМИ ЕТНІЧНИМИ СПІЛЬНОТАМИ *387*
Самсонов Олександр. ЗАКАРПАТТЯ У ВОГНІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ: ВІД НАЙДАВНІШИХ ЧАСІВ ДО УКРАЇНИ *389*
Горб Анастасія. «ВЕЛИКИЙ МАНДРІВНИК ВСІХ ЧАСІВ І НАРОДІВ» – МИКОЛА ПРЖЕВАЛЬСЬКИЙ *392*

Секція №1: Державотворчі процеси на території сучасної України від найдавніших часів до наших днів. Особливості боротьби українців проти поневолення і національно-визвольні рухи

ДЕРЖАВОТВОРЧІ ПРОЦЕСИ НА ТЕРИТОРІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ В XVII-XVIII СТ.

Крива Альона, учениця 11 клас, Пасічнянського навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів, технологічний ліцей», Старосинявського району, Хмельницької області, керівник учнівської історико-краєзнавчої групи дитячої громадської організації «Гарт».

Русий Ігор Петрович, вчитель історії, Пасічнянського навчально-виховного комплексу « Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів, технологічний ліцей»,

У процесі розробки нової концепції історії України постає гостра потреба не лише в переосмисленні наукової спадщини дослідників різних напрямів і шкіл, а й у глибокому (на основі аналізу комплексу джерел) вивченні проблем, що впродовж десятиліть замовчувались у вітчизняній науці. Чи не найважливішою з-поміж них залишається проблема становлення й функціонування Української держави в другій половині XVII-XVIII ст. Так сталось, що й по сьогодні практично не має синтетичних праць (за винятком студій О. Терлецького) монографічного характеру, присвячених з'ясуванню даної проблеми в цілому чи її окремих найголовніших аспектів.[1,с.3]

Державотворчі процеси на території сучасної України в XVII-XVIII ст. у силу багатьох об'єктивних і суб'єктивних причин були об'єктом дослідження незначної кількості істориків.

З утворенням незалежної, суверенної, демократичної України вперше за багато століть на державному рівні було сформовано запит на відновлення історичної пам'яті, привернуто увагу до вивчення процесів державотворення, утвердження української національної ідеї. Для широкого загалу, як ніколи, став зрозумілий вислів М. Грушевського, першого президента УНР, визначного громадського і політичного діяча, який зазначав, що завдяки історичній пам'яті людина стає особистістю, народ-нацією, країна –державою. [2]

У вищезазначеному контексті праці науковців В. А. Смолія, В. С. Степанкова «У пошуках нової концепції історії Визвольної війни українського народу»(К.,1992), «Богдан Хмельницький»(К.,1993,1995), Українська національна революція XVIII ст.(1648-1676) (К.,1999), «Правобережна Україна у другій половині XVII-XVIII ст.: проблема державотворення» (К.,1993), «Українська державна ідея XVI-XVIII ст.:проблеми формування, еволюції, реалізації» (К.,1997) були першими спробами узагальнюючого висвітлення проблеми формування української державної ідеї, її еволюції та боротьби за реалізацію.

Окремі питання державотворення знайшли своє відображення у працях Л.Г. Мельника «Боротьба за українську державність (XVII ст.)» (К.,1997), П. М. Саса «Політична культура українського суспільства (кінець XVI-перша половина XVII ст.) (К.,1998). Долучились до дослідження державотворчих процесів вказаного нами періоду історики В. В. Грабовецький, М. П. Ковальський, Ю. А. Мицик, М. М. Кравець, Н. Яковенко та інші

У результаті чого утворилась українська держава у XVIIст.? Безумовно, її утворенню передував довгий процес історичного розвитку, опертий на державницькі традиції княжої Русі та Галицько-Волинської держави. Каталізаторм цього процесу була експансія Литвою та Польщею українських земель, а також релігійне, соціально-економічне, політичне протистояння. До особливостей цього процесу у той період можемо віднести : по-перше,

факт втрати українською елітою ролі виразника політичних інтерес народу; по-друге, слабку внутрішню політичну консолідацію української спільноти; по-третє, денаціоналізацію та полонізацію князів і шляхетської верхівки; по-четверте, надзвичайно низький рівень національно-політичної свідомості більшості населення, старшин й козацтва; по-пяте, слабкість міської національної буржуазії; по-шосте, вплив процесів реформації.

Після поразки у1508 році антипольського повстання М.Глинського, який збирався відірвати від Литви частину українських земель і створити незалежне князівство, закінчилась остання спроба української аристократії збройною силою завоювати Україні державну незалежність.

Люблінська унія 1569 року призвела до утворення Речі Посполитої, союзу двох держав- Литви та Польщі, у якому не знайшлося місця Україні. Вона (Річ Посполита) була республікою « Двох Націй», а не «Трьох», і передусім республікою шляхетською. Річ Посполита була зовсім не готова до інкорпорації вільного стану козаків: озброєної спільноти переважно селянського, а не шляхетського походження. У 1569р. Польське королівство успадкувало козаків разом із Україною від Литви.[3,с.143]

Входження до елітарних кругів найбільшої європейської держави того часу, якою була республіка Польща, для українських шляхетних родів було можливим через прийняття католицької віри. На той час стала очевидною цілковита денаціоналізація українського етносу, політична поляризація українського суспільства.

Берестейська церковна унія 1596 року, у результаті якої було створено нову уніатську греко-католицьку церкву, дала можливість шляхті, що прийняла унію, обіймати державні посади на рівні із католицькою знаттю. Унія породила релігійний розкол в Україні, і вона здебільшого не відповідала інтересам українського населення, яке втрачало можливість сповідувати звичну православну віру. Основою цього населення було селянство, наймасовіша і найбезправніша верства суспільства. Натан Ганновер, який навчався в Острозькій єшиві, порівняв стан селян у той час із стражданням євреїв у єгипетському полоні.Українців, писав він, «вважали нижчими й відсталими істотами, що були рабами та слугами поляків і євреїв...»[4,с.142]

Втративши свою національну еліту, яка надала перевагу своїм приватним особистісним інтересам, позбавлене своєї православної віри, українське населення вдавалось до різних форм протестів проти окатоличення й ополячення українського народу, проти різних форм соціально-економічного гноблення, яке зростало із збільшенням великого феодального землеволодіння і поширенням товарно-грошових відносин, активним розвитком торгівлі.

У цій ситуації українське козацтво поступово стає вагомою силою, на яку змушені були зважати всі. Річ Посполита намагалась взяти його під контроль.Король Сигізмунд II Август у1572 запровадив реєстрове козацьке військо та використовував його для захисту кордонів своєї держави. На відміну від литовських шляхтичів українські козаки не мали у Польщі рівних прав і власних органів для переговорів, не були вони представлені і у сеймі, який постійно скорочував чисельність реєстрового козацтва, що викликало напругу і незадоволення.

У XVI столітті прокотилась хвиля селянсько-козацьких повстань (К.Косинського, С.Наливайка), козацькі виступи продовжились і в 20-30-х роках XVII ст. (Трясила, М.Жмайла, П.Бута, Я.Остряниці, Д.Гуні).Козацтво стало реальною, доступною альтернативою кріпацтву та татарській неволі. У селян з'явилось право вибору: або уярмлення, або козацька вольниця. Саме козацтво відіграло вирішальну роль у поновленні ієрархії православної церкви у 1620-1621 рр., впровадженні елементів державності у південних районах Наддніпрянщини.

З кінця XVIст., у наслідок поширення реформаційної ідеології, діяльності князя Костянтина Острозького, братств, якими опікувалось козацтво, поступово формується самосвідомість, яка ідентифікує українство як нащадків в минулому сильної держави княжої Русі. Хоча в цілому рівень національної свідомості залишався досить низьким, зрушення все ж таки відбулись.

Дедалі важливішу роль відігравало козацтво, яке стало виконувати «історичну місію національного речника українського народу», набувати функції «носія української державності». Опустивши «ідею свободи з небес на землю», воно, освоюючи землі південного регіону, перетворювалось в типових фермерів, тобто ставало носієм буржуазних відносин, якими вже вагітною була Західна Європа. Заможніші з-поміж них вдавались до використання вільнонайманої праці.[5,с.22]

Українська держава XVII-XVIII ст. виникла в горнилі національної революції 1648-1676 рр.(за В.Степанковим). Історики називають цей вибух по-різному: великою козацькою війною, козацькою революцією, національно-визвольною війною, Хмельниччиною. Кожна з назв по-своєму виправдана, бо виопуклює той чи той із язиків полум'я, в якому Україна палала майже 40 років, щедро поливаючи своєю і чужою кров'ю землю, котру ще недавно вважали краєм, що плине молоком і медом. Ужите …поняття «революція», гадаю, найадекватніше відображає суть подій.[6,с.313]

Вдамося до абстрагування-держава як найвища політична форма організації суспільства характеризується такими найбільш важливими ознаками:

1. особливим апаратом публічної влади;
2. територією;
3. суверенітетом публічної влади;
4. наявністю законів, які видає;
5. стягуванням податків.

Держава має свою національну культуру, державну мову, а також державні символи-Державний герб, Державний прапор, Державний Гімн. [7,с.31]

Сучасне академічне визначення основних ознак держави дає нам можливість методом порівняння з урахуванням принципу історизму дослідити особливості та ознаки української держави, яка виникла у XVII-XVIIIст.

Отож, національна революція(тривала до 1676р.) була спрямована на розв'язання двох найважливіших завдань: створення незалежної соборної держави в етнічних межах України й запровадження в ній нової моделі соціально-економічних відносин, в основі якої лежала б дрібна (фермерського типу) власність на землю.[8.с,24]

На початковому етапі в свідомості керівників революції була вироблена і домінувала ідея автономії для козацької України. Їх втілення стало реальною можливістю після перемоги під Жовтими Водами (5-6 травня 1648р.), Корсунем (16 травня 1648р.),Пилявцями (10-13 вересня 1648р.). Страх охопив польську шляхту, яка була занепокоєна перспективою утворення Української держави. Впродовж першої половини 1649 року Б. Хмельницький сформулював наріжні принципи державної ідеї: право українського народу на створення власної держави в етнічних межах його проживання; незалежність витвореної влади від Речі Посполитої; «національна» й «територіальна» соборність України; статус нової держави як спадкоємиці княжої Русі.

На середину 1650р.в основному завершилось творення держави, її територія (бл. 180-200 тис. кв. км) охоплювала Брацлавське, Київське й Чернігівське воєводства, де на середину 40-х рр. XVII ст. проживало бл. 1,6-2 млн. осіб. До початку становлення держави в ній утвердилась республіканська форма правління. Найважливішою складовою політичної системи виступали Генеральна військова рада, гетьман, старшинська рада, генеральна

старшина, військова канцелярія. Функцію головного розпорядчого органу виконувала Генеральна рада. З 1649 року Генеральна рада майже не збирається, а на чільне місце висувається гетьман, в руках якого зосереджується вища законодавча, виконавча й судова влада, та який очолює державний апарат.Держава мала назву «Військо Запорозьке», з 1654р. в офіційних документах вживався термін «Мала Русь», серед населення поширювалась така самоназва держави, як «Україна». Відбувалося становлення її символіки. Гербом держави вважався герб Війська Запорозького-козак із шаблею при боці й рушницею на лівому плечі.Частково роль державного прапора виконували гетьманські прапори. Перший із них мав полотнище білого кольору, оздоблене лиштвою, посередині якого в колі вписано хрест (вражаюче подібний до хрестів на саркофазі Ярослава Мудрого), обрамлений вісьмома (по чотири з кожного боку) золотими та двома червоними зірками, а під ним – півмісяць, обернений рогами догори. Поява Української держави стала важливим чинником впливу на розвиток міжнародних відносин у Східній і Південно-Східній Європі. [9,с.62]

Заміна польського адміністративно-територіального поділу(воєводства й повіти), що відзначався застійністю, нездатністю до суттєвих позитивних трансформацій, помітно гнучкішим й ефективнішим національним полково-сотенним, відбувався у різних районах не одночасно і не з однаковою інтенсивністю. Найшвидше вона проходила на традиційній козацькій території, де відновлюється адміністративна мережа Чигиринського, Черкаського, Канівського, Корсунського, Переяславського і Білоцерківського полків.[10,с.8]. Станом на 1650 рік було сформовано 16 полків.

Отже, у вирі національної революції XVII-XVIII ст. на українській землі постала держава. Історики називають її по-різному- козацька держава (Н.Яковенко), ранньомодерна Українська держава (Т.Чухліб), Українська держава (В.Смолій, В.Степанков). Проте факту створення її у новітній час не відкидає ніхто. Держава, створена Богданом Хмельницьким, зуміла, попри вкрай несприятливе геополітичне середовище, проіснувати майже півтора століття, і це достатньо засвідчує її життєздатність. За життя Хмельницького вона охоплювала територію з населенням понад 3 млн. чоловік і площею близько 200 тис.кв.км.[11,с.356]

Новоутворена держава була республіканською за формою правління, унітарною за формою державного устрою з полково-сотенним адміністративним поділом. Мала судову гілку влади (козацький суд-генеральний, полковий, сотенний), законодавчу та виконавчу.

Найвищу законодавчу владу мала козацька рада, якій належав вибір гетьмана і рішення про напрям внутрішньої і заграничної політики. На чолі виконавчої влади стояв гетьман і йому підлягали всі урядовці. Хмельницький, завдяки своїй сильній індивідуальності і заслугам, мав послух у всіх і проти його волі ніхто не відважився що небудь робити.[12, с.65]

Гетьман, який очолював державний апарат, зробив величезний особистий вклад у процес розвитку державних інституцій. Видавав універсали, накази, які мали вищу юридичну силу. Українська держава була суб'єктом міжнародних відносин. Дипломатичні служби, які перебували у складі Генеральної канцелярії, сприяли гетьману у проведенні переговорів із багатьма державами, хоча жодна із них не була зацікавлена в утворенні нової держави, поява якої суттєво змінювала співвідношення сил у Європі і не тільки у ній.

Національна революція відродила державність України через три століття після падіння Київської Русі і через 178 років після ліквідації Київського князівства.[13,с.227]

Історична пам'ять, пов'язана із подіями державотворення XVII-XVIII ст., дає нам усвідомлення того, що найскладніші процеси становлення держави та відстоювання її незалежності слід розв'язувати, покладаючись лише на власні сили й виходячи насамперед із захисту національних інтересів. Спроби перекласти їх на допомогу ззовні та найменші

поступки суверенітетом в ім'я хоч би яких там було високих і благородних цілей обертаються для нації й держави катастрофою.[14,с.344]

«ВОЛИНКИ» - ВИСТУПИ СЕЛЯН ПРОТИ КОЛЕКТИВІЗАЦІЇ

Паламарчук Ілля, учень 7 класу Червоноцвітської загальноосвітньої школи І-ІІ ступенів

Сібагатов Сергій Сагітович, вчитель суспільних дисциплін Червоноцвітської загальноосвітньої школи І-ІІ ступенів

До 60-х років ХХ століття селяни становили більшість населення України. Було б цілком справедливо стверджувати, що вітчизняна історія значною мірою є історією селянства, яка, на жаль, залишається маловивченою у багатьох найважливіших аспектах.

Очевидно, що одним із найскладніших періодів у багатовіковій історії українського селянства стала доба більшовицьких соціально-економічних експериментів, яка була пов'язана не лише із радикальним руйнуванням звичного укладу селянського життя, але й із загибеллю мільйонів сільських мешканців.

Цілком зрозуміло, що насильницькі дії з боку більшовицької влади, покликані реорганізувати село на комуністичних засадах, викликали гострий супротив з боку селянства. Перша хвиля суцільної колективізації та розкуркулення спричинила масовий опір практично на всій території УСРР. У деяких місцях спалахнули справжні збройні повстання, які в історичній літературі отримали назву «волинки». Тож вивчення зазначених подій набуває наукової актуальності. Без дослідження всіх виявів активного і пасивного опору селянства заходам радянської влади, стає очевидно, що ми не зможемо адекватно реконструювати картину життя українського суспільства в 1930-ті роки.

Мета роботи – на основі архівних матеріалів прослідкувати причини та форми селянського опору політиці колективізації, які в історичній літературі отримали назву «волинки».

Відповідно до мети було виокремлено спектр завдань:

- опрацювати наукову, науково-публіцистичну літературу, архівні матеріали із зазначеної теми;
- висвітлити найголовніші причини непокори селян комуністичній владі;
- визначити форми селянського опору колективізації;
- знайти конкретні історичні факти народного руху опору та його форми на території Шепетівської округи.

Об'єкт дослідження – історичні процеси та причини збройних повстань, які в історичній літературі отримали назву «волинки».

Предмет дослідження – архівні, науково-дослідницькі матеріали про селянський опір колективізації.

У роботі використані загальнонаукові методи дослідження: аналіз, синтез і узагальнення.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у спробі комплексно, у динаміці розглянути причини, форми і наслідки селянського опору колективізації.

Хронологічні рамки дослідження – період кінця 20-х – початку 30-х років ХХ ст.

Практичне значення роботи полягає у можливості використання зібраного фактичного матеріалу при подальших дослідженнях історії рідного краю з цього питання, проведенні практичних занять з історії України ХХ століття, просвітницької роботи серед населення, зміцнення державницьких поглядів, національної свідомості.

СТАНОВЛЕННЯ ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ У НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ ПРОТЯГОМ 1991-2012 РОКІВ

Перун Уляна, 9 клас, Славутська гімназія №3 Славутської міської ради
Слобода Алла Василівна, вчитель історії та правознавства Славутська гімназія №3 Славутської міської ради

Із здобуттям незалежності в Україні постала необхідність побудови громадянського суспільства. Першочерговим завданням стало переосмислення традиційних підходів до аналізу складних політичних явищ і процесів. Тому постають нові питання, які вимагають вирішення низки проблем історичного, політичного, соціально-економічного характеру.

Демократична держава не може існувати без принципу виборності влади. Проблема вироблення прозорого механізму виборів існує в багатьох країнах: як і у країнах із розвинутою вкоріненою демократією, так і в державах, які тільки будують демократичні відносини в своїй країні. Україна стала на шлях побудови демократичного суспільства, тому вибори є невідкладною складовою, якою не можна нехтувати. Однією з головних функцій виборчої системи є стабілізація політичної системи, збереження та підтримка демократичних цінностей та інститутів суспільства.

Виборча система займає важливе місце у контексті політичної системи. Політична система постійно перебуває у розвитку, а з нею і одночасно розвивається і виборча система.

За час незалежності України можна простежити часту зміну виборчої системи. У спадок від Радянського Союзу Україна отримала багато проблем та протиріч. Зокрема, і посттоталітарне суспільство, яке намагається побудувати демократію. Але демократичні традиції не сталі, тому що почали формуватися недавно. Демократичні інститути є слабкими, у суспільстві наявні антагоністичні протиріччя, партійна система сформована недосконало, партії не мають великого впливу на суспільство, головну роль відіграє партійний лідер із власною харизмою, і як наслідок, виборчі системи непристосовані до нових політичних реалій.

Наша держава перебуває у постійному пошуку вітчизняної виборчої моделі.За час свого незалежного існування Україна «спробувала» всі моделів виборчих систем. В даній роботі ми розглянемо процес трансформації виборчого законодавства в Україні від здобуття незалежності до 2012 року, коли наша держава зупинила свій вибір на змішаній виборчій системі. Кожна виборча система має як позитивні, так і негативні наслідки застосування. Формування органів влади також залежить напряму від типу виборчої системи, яку використовують в державі. Тому для реформування виборчого законодавства потрібно дистанціюватися від упередженості, а керуватися лише необхідністю подальшого розвитку попередження можливих негативних наслідків трансформаційних процесів.

Виборчу систему розглянемо як механізм функціонування демократичного суспільства, що буде нашим об'єктом дослідження.

Виборчий процес в сучасній Україні, його проблеми та перспективи – це є основним предметом дослідження нашої роботи.

За мету ми обрали розкриття особливостей існування виборчого процесу сучасної України, його проблеми та перспективи.

Завдання дослідження:

- розглянути основні підходи до розкриття сутності поняття: "виборча система";
- проаналізувати етапи трансформації виборчої системи сучасної України;
- визначити параметри ефективності виборчої системи України;
- спрогнозувати можливі напрями трансформації виборчої системи України.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період з 1988 по 2012 роки.

Територіальні межі охоплюють територію сучасної України.

За допомогою методу порівняльного аналізу досліджено етапи трансформації виборчої системи сучасної України на різних рівнях проведення виборів (представлено етапи становлення механізму формування Верховної Ради України, виборів Президента України і системи виборів до місцевих рад).

Вітчизняна виборча модель має вплив на характер політичного процесу в Україні, на розвиток партійної системи та становлення відповідного типу політичного режиму.

Виборча модель України сприяє встановленню активістської громадянської культури, забезпечує політичну структуризацію суспільства, стимулює розвиток вітчизняних партій, сприяє партійній структуризації парламенту, забезпечує формування стійкої парламентської більшості, стабілізує депутатський корпус.

Проаналізовано можливі політичні наслідки застосування різних виборчих моделей в Україні. Доведено, що найоптимальнішою для України є пропорційна виборча система.

Узагальнено основні теоретичні та науково-практичні висновки щодо проблеми трансформації виборчої системи сучасної України, можливі кроки її еволюції та шляхи вдосконалення.

ДО ПРОБЛЕМАТИКИ ПРО ПИТАННЯ РОЛІ І МІСЦЯ ЖІНКИ В УКРАЇНСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОМУ РУСІ (ЖІНКИ В ОУН, УПА)

Роботу виконала: **Перець Уляна**, учениця 11 класу Підволочиської ЗОШ І-ІІІ ступенів Підволочиської селищної ради Тернопільської області.
Керівник: **Довгань Наталія Олексіївна**, вчителька історії Підволочиської ЗОШ І-ІІІ ступенів.

Актуальність теми:

Науково-дослідницька робота є актуальною в наш час, адже на території України тривають військові дії, де велику роль відіграють жінки. І саме сьогодні, під час агресії Росії на території України, теми українського опору проти окупації, асиміляції, великодержавного шовінізму, репресій проти українців в 30-50 х роках ХХ століття є важливим джерелом натхнення та патріотизму. Жінки зробили вагомий внесок у розвиток та діяльність оунівського підпілля та УПА , тому і дослідження їхньої ролі у такий складний період протистояння агресії є актуальним. Необхідно формувати критичне мислення як імунітет проти неправди, напівправди, ворожої пропаганди.

Протягом часу діяльності ОУН, УПА існувала і певна дискримінація так званої «слабкої статі»[1]. Така ж сама ситуація відбувається з військово-політичними формуваннями сучасної України. Також багато жінок, як тоді, так і сьогодні, відчувають захист Вітчизни своїм покликанням, вони мають всі права на рівні з чоловіками захищати свою землю.

Предмет дослідження: участь жінок у боротьбі за незалежність України в лавах ОУН, УПА в 30-50х роках ХХ століття.

Об'єкт дослідження: жінки, які проходили службу в військово-політичному формуванні ОУН, УПА.

Метод дослідження: теоретичний, персонально-біографічний, теоретично-узагальнюючий та емпіричний усної історії.

Історіографія: В радянській історіографії існувало повне табу на вивчення історії національного підпілля і це унеможливлювало науковий аналіз та осмислення внесків жінок в боротьбу ОУН, УПА. З часом ця інформація була розсекречена. Але, на жаль, її було надзвичайно мало. Це питання почало привертати увагу істориків лише наприкінці 80х років ХХ століття. Великий прорив в історіографії ролі та місця українського жіноцтва в національно-визвольному русі було зроблено з початком видання «Літопису УПА»,серій «Бібліотека» і «Події та люди». Найвідомішими істориками, які опрацьовували життєвий

шлях жінок в ОУН,УПА є В.Іванченко, В.Сергійчук ,О.Іщук тощо. Вся інформація, яку вони використовували для своїх праць бралась з історичних джерел або ж із спогадів людей, які жили в той час. В 2013 році в Україні було проведено конкурс молодих дослідників і дослідниць на тему « Жінки України у Другій світовій війні: історія, пам'ять, репрезентації» та міжнародна наукова конференція «Жінки Центральної та Східної Європи у Другій світовій війні: специфіка гендерного досвіду у часи екстремального насильства»[2]. Жіночий досвід боротьби, роль жінки в національно-визвольному русі досліджували Марта Гавришко, Леся Онишко, Марія Мандрик, Тетяна Антонова, Оксана Кісь[3], Володимир В'ятрович та ін.. Джерелами для дослідження даної теми є документи, усна історія, жіночі мемуари. Хоча жіночий досвід участі в національному підпіллі відображений в багатьох працях, потрібно надалі його вивчати, аналізувати та систематизувати. В 30-50х роках ХХ століття тисячі жінок брали активну участь у роботі різних структур та організацій українських націоналістів і повстанської армії. Про багатьох з них нам відомо, але дуже багато імен залишаються невідомими. Життя і боротьба їх всіх варті вивчення, аналізування, проговорення та пам'ятання. Вони пройшли горнило кривавих подій пліч-о-пліч із чоловіками, спростовуючи всі стереотипи про «слабку стать».

Мета дослідження: зробити загальний огляд місця та ролі жінок в ОУН, УПА й на основі дослідження та аналізу життєвого шляху і діяльності окремих учасниць національно-визвольного руху 30-50х років ХХ століття висвітлити внесок жінок у процес утвердження та збереження державності України, довести загальноукраїнський характер боротьби ОУН, УПА. Об'єктами нашого дослідження стали чотири представниці націоналістичного підпілля: Людмила Фоя - «Квітка в червоному пеклі». Родом з Житомирщини, вона діяла в підпіллі в Києві та області, боролася та працювала на Волині та Рівненщині. Змогла переграти радянські спецслужби і залишила після себе ще й цікавий літературний доробок. Її смерть стала великою втратою для України. Життя Людмили Фої можна охарактеризувати гаслом «Здобудеш Українську Державу або згинеш у боротьбі за неї!»; Галина Голояд - учасниця збройної боротьби ОУН, УПА, зв'язкова, очільниця УЧХ на Закерзонні, помічниця Петра Федуна, розвідниця і неперсічна письменниця під псевдонімом «Марта Гай». Вона була інтелігенткою родом зі Львова і все життя боролася, щоб Україна була самостійною соборною державою; Уляна Крюченко - «Оксана» була вірною дружиною і помічницею Василя Кука. Вона стала його соратницею в житті і боротьбі та розділила з ним долю до кінця. Родом зі Східної України, вона була діяльною підпільницею, однією з керівниць підпільної мережі ОУН на Дніпропетровщині, працювала в Тернопільській, Волинській, Львівській областях. Писала брошури і листівки, оповідання «Їхня молодість», «Євген Мужній», «Мати-повстанка». Хоча доля Уляни Крюченко була надзвичайно важкою, жінка за все своє не таке й довге життя пережила репресії, зраду, в'язницю тощо, але залишалась сильною, не зважаючи ні на що; Катерина Зарицька - донька видатного математика Мирона Зарицького, знана пластунка, член ОУН, організаторка і керівниця УЧХ, зв'язкова Романа Шухевича, дружина Михайла Сороки, мати художника Богдана Сороки. В1945 році нагороджена Срібним Хрестом Заслуги УПА. Складна доля, але протягом життя завжди відзначалась своїм оптимізмом. Її життєвим кредо були слова: «А в тій історії тільки один секрет-треба вміти жити».

Для досягнення поставленої мети необхідно було вирішити такі **завдання**: проаналізувати жіночий досвід боротьби в різних структурах підпілля чи на певній території; дослідити мотиви, що спонукали жінок вступати до лав ОУН, УПА; визначити, як особистий досвід боротьби вплинув на світогляд та особистість жінок; з'ясувати долю та життєву Голготу повстанок; на основі системного аналізу життєвого шляху учасниць національно-

визвольної боротьби зробити висновки про роль у ній жінки та довести, що ОУН, УПА – загальноукраїнське явище.

Вивчення жіночого досвіду боротьби відкриває перед дослідниками і дослідницями широке поле питань і проблем, але в результаті аналізу та систематизації різноманітних джерел ученицею було зроблено певні **висновки**:

1. Жінки в ОУН, УПА виконували різні соціальні ролі. Вони були лікарками,медсестрами, санітарками, кухарками, друкарками, пропагандистками, зв'язковими, розвідницями, учасницями відділів УПА, займали керівні посади.
2. Під час та після Другої світової війни жінки могли стикатися з різними видами дискримінації, зокрема, за національною та гендерною ознаками.
3. Мотиви, що спонукали жінок вступати до лав ОУН, УПА могли бути різноманітними: переконання, безкорислива любов до батьківщини, ненависть до ворогів, турбота про рідних, помста, кохання, втечі, непереборні обставини, навіть прагнення пригод і слави, самореалізації. Жінки довели, що здатні і фізично боротися, воювати за свою землю.
4. Особистий досвід боротьби вплинув на світогляд жінок. Вони були живими звичайними людьми зі своїми щоденними потребами, турботами, переживаннями та бажаннями. Але вони поклали своє життя на вівтар самостійної Української Держави.
5. У всіх жінок, зокрема, і в наших досліджуваних, які брали участь у національно-визвольних змаганнях були складні долі, наповнені значними подіями, потрясіннями, трагедіями. Одні з них загинули в бою чи в бункері. Інші, пройшовши північну Голготу повернулися і все життя змушені були приховувати минуле. А були й ті, що не здалися і продовжували вести активне громадське і культурницьке життя та допомагали іншим.
6. Учасниці національно-визвольних змагань були представницями різних соціальних верств населення, мешканками сіл і міст, відмінними за етнічним походженням, віком та освітою, сімейним та матеріальним становищем, релігійними переконаннями. Вони були родом з різних областей України, діяли та боролись в націоналістичному підпіллі і на Донбасі, і в Галичині. Тому, проаналізувавши факти з біографії досліджуваних, і ми можемо припустити, що ОУН, УПА діяли на всіх теренах України і були загальноукраїнським явищем.

Сьогодні в Україні необхідно продовжувати та поглиблювати дослідження, щоб зібрати, зберегти інформацію про кожну з учасниць ОУН, УПА. Знання про минуле має велику цінність і нині, а інформація про внесок українських жінок у боротьбу за волю України стане ще одним потужним аргументом для сучасних українок долати гендерні стереотипи та брати участь в громадсько-політичному та мілітарному житті держави. І про наше сьогодення також сказала Дарія Гусяк: «Нам завше будуть потрібні такі віддані національній справі патріоти. Тож дай нам, Боже, багатіти на них!».

Саме біографічні дослідження, персоналізація історії впливають на формування національної ідентичності, громадянської позиції та патріотичних почуттів, світогляду, відродження історичної пам'яті та цінностей українського суспільства. Тому, ми вважаємо, що українська біографістика є потужним чинником націєтворення.

Матеріали даної роботи можуть бути використані з метою формування громадянської компетентності на уроках історії України та Громадянської освіти, в позакласній роботі. Ми представили матеріали дослідження на засіданні секції «Історія України» (МАН України), науково – практичній конференції, присвяченій 75й річниці УПА, використали при підготовці театралізованого дійства «Катерина Зарицька. Михайло Сорока. Голгота на двох»[4].

РОЗВИТОК АРМІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ В 1917-1921 РОКАХ

Автор: **Скрипник Микола**, учень 10-Б класу, Бориспільського навчально – виховного комплексу «Спеціалізована школа І-ІІІ ступенів, ЗОШ І-ІІІ ступенів» імені Костянтина Могилка

Науковий керівник: **Томенко Лариса Олексіївна,** вчитель історії та правознавства Бориспільського навчально – виховного комплексу «Спеціалізована школа І-ІІІ ступенів, ЗОШ І-ІІІ ступенів» імені Костянтина Могилка

Саме армія забезпечую ефективний захист держави від нападу ворожо налаштованих країн. Збройні Сили становлять кістяк держави, який надійно може протистояти загрозі незалежності. Армія не є єдиною структурою, яка захищає країну, але і без неї існування країни неможливе. Усі внутрішні та зовнішні чинники, які загрожують країні (революції, бунти, війни, повстання, заколоти) не можна усунути без цього органу силових структур. Найголовніше питання щодо армії полягає не у тому, чи існує вона в країні, а в тому, в якому вона стані знаходиться. Військо яке не має належної підготовки, якісного командного складу, належного технічного оснащення, яке б відповідало вимогам сучасного ведення бою, органів військової влади, не змогло б виконувати належно свій обов'язок перед країною. Такі проблеми постали перед керівництвом Української Народної Республіки та Гетьманату під час національно-визвольної боротьби 1917-1921 рр.

Мета роботи це дослідження та аналіз формування українського війська, його стан, а також, проблеми, які запобігали його формуванню.

Актуальність роботи полягає у тому, що армія відіграє важливу роль у формуванні держави. Вона є запорукою територіальної цілісності та незалежності певної країни.

Об'єкт вивчення – збройні сили України в роки революції 1917-1921 рр.

Предмет дослідження – роль Українських збройних сил в утвердженні національної державності 1917-1921 рр.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких дослідницьких **завдань:**

- дослідити військову політику українських національно-демократичних урядів 1917-1921 рр.;
- розкрити вплив військового чинника на державотворчу діяльність Центральної Ради, Гетьманату, Директорії УНР;
- висвітлити боротьбу українського народу за свою державність протягом 1920-1921 рр., місце у ній Українських збройних сил.

Методи дослідження: загальнонаукові методи пізнання: дедуктивний, аналізу й синтезу, індивідуалізації й узагальнення.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

- проаналізовано головні причини високої активності солдат-українців
- в українському загальнонаціональному русі під проводом Центральної Ради;

досліджено військову політику українських національно-демократичних урядів 1917-1921 рр.;

- показано вплив військового чинника на державотворчу діяльність урядів Центральної Ради, Гетьманату, Директорії УНР, ЗУНР;
- виявлено роль Українських збройних сил у боротьбі українського народу за державність у 1917-1921 рр.

Практичне значення полягає у тому, що фактологічний матеріал, теоретичні положення, висновки і узагальнення суттєво доповнюють сучасні знання з історії Української революції 1917-1921 рр. Матеріали дослідження можна залучати до розробки спеціальних програм, лекцій та спецкурсів з історії Українських збройних сил 1917-1921 рр.; до нових перспективних напрямків дослідження та подальшої науково-дослідної роботи істориків із вивчення цієї тематики.

Висновки: Протягом досліджуваного періоду творення Збройних Сил України ми спостерігали діяльність трьох урядів: Центральної Ради, Гетьманату та Директорії УНР. Саме творення відбувалося у складних внутрішньо та зовнішньополітичних умовах.

В роботі приділяється велика увага безлічі здобутків, які досягли ці уряди в період творення армії. Так, на першому етапі, що відбувався за Центральної Ради, було пройдено шлях від ігнорування необхідності до утворення реальних засад власної армії, хоча і зі значною кількістю недоліків. На жаль, Центральна Рада не була зацікавлена у створенні регулярних частин. Навпаки, уряд планував створити з'єднання на добровільній основі у формі народної міліції. Ця позиція в майбутньому стане фатальною для збереження цілісності УНР і Центральної Ради та утримання влади. Такі погляди деяких урядовців спричинили певний розкол в уряді. «Українського мілітаризму не було і не повинно бути!», — заявив Володимир Винниченко на одному із зібрань. Цим відразу скористалися більшовики, котрі стрімко нарощували свої сили і своїми «солодкими» гаслами та добре розвинутою агітацією і пропагандою все більше переманювали людей на свою сторону, налаштовували один проти одного тих українців, котрі ще вчора билися пліч-о-пліч за одну ідею, за здобуття незалежної України.

Чому ж уряд так байдуже та незграбно поставився до цього фактора? Це лишається загадкою і понині. Цікаво, що навіть ті військові частини, які перебували в розпорядженні Центральної Ради, були більш боєздатними та краще вишколеними, ніж сили більшовиків, а з деякого погляду навіть білогвардійців, а в разі створення регулярних частин під одним централізованим командуванням стали б великою силою в боротьбі за свої інтереси та здобуття незалежності. Для такої організації потрібне було рішуче та впевнене керівництво. На принципах та засадах тодішнього уряду, враховуючи загальну ситуацію, це було дуже важко, а подекуди навіть неможливо зробити. І це неминуче вплинуло на розпад Центральної Ради та Української Народної Республіки.

За гетьмана Скоропадського почалося жваве та енергійне формування війська але значну перешкоду становило німецьке командування нав'язуючи свої форми розбудови української армії, яка повинна була бути підпорядкована німецькому військовому уряду.

Під час третього періоду, пов'язаного з діяльністю Директорії, були по суті створені повномасштабні Збройні Сили, але з певними недоліками. Протягом 1920 року було доопрацьовано і втілено в життя повнокровну систему Збройних Сил.

Отже, пройдено тернистий шлях розвитку від напіввійськових загонів і анархії до рівня дієздатних армій країн Європи, що є показником прогресивного розвитку військової справи у період 1917-1921 рр.

УПА: МАЛЕНЬКА АРМІЯ, ЯКА ЗМІНИЛА УКРАЇНУ

Шевченко Максим, вихованець гуртка «Юні екскурсоводи» Богуславського районного центру дитячої та юнацької творчості

Керівник: **Лаговська Тетяна Іванівна,** керівник гуртка «Юні екскурсоводи» Богуславського ЦДЮТ

14 жовтня вважається Днем заснування Української Повстанчої Армії. "14-го жовтня 1942 року в лісах Полісся з окремих збройних груп повстала Українська Повстанська Армія", - стверджує пропагандистська листівка ОУН, випущена в 1947 році.

І хоча деякі сучасні історики сумніваються, що УПА була створено саме 14 жовтня 1942 року, цей день для багатьох тісно пов'язаний саме з націоналістичним підпіллям. Тим паче, що кілька минулих років у цю дату націоналісти виходять на видовищні марші.

За роки незалежності усталився погляд на УПА, як самовідданих борців проти радянських окупантів. Це почасти справедливо – адже переважну частину свого існування

УПА воювала саме з “совєтами” та й для ОУН, яка виступила організатором УПА, від моменту заснування основним ворогом завжди був СРСР.

Десятки років комуністична, а згодом і російська пропаганда розповсюджує міфи про співпрацю бійців ОУН-УПА з нацистським режимом у роки Другої світової війни. Однак приховується факт, що до повернення комуністичної влади на Західну Україну у 1944 році повстанці два роки воювали з нацистами.

Історики не приховують, що на початку своєї збройної боротьби деякі провідники і члени націоналістичних організацій виступали за співпрацю з нацистами. Німеччину сприймали як потенційного союзника, оскільки вона руйнувала чинну на той час міжнародно-правову систему, в якій тоді не було місця для незалежної України. Це давало шанс реалізувати головне завдання повстанського руху - затвердити українську незалежну державу.

Уранці 30 червня 1941 року до Львова, який уже залишили частини Червоної армії та Внутрішніх військ НКВД, увійшла похідна група провідних діячів бандерівського крила ОУН під проводом заступника голови Ярослава Стецька. На зборах у будинку Товариства "Просвіта" було оголошено Акт відновлення Української Держави й створення тимчасового уряду - Українського державного правління, яке згодом мало передати владу легітимному урядові в Києві. Ухвалений документ не був узгоджений із окупаційною владою. Відтак, націоналісти діяли на власний розсуд. Коли нацисти зрозуміли справжній намір і небезпеку від проголошеного документу, в регіоні розв'язався кривавий терор і репресії щодо членів національно-визвольного руху.

Загалом українське державне будівництво тривало тиждень і було безжально розчавлене нацистами, чиє командування отримало суворі директиви: "Прагнення українців встановити політичну незалежність у розумінні Української національної держави та створення української армії повинні бути припинені в зоні бойових дій. Військові органи влади не повинні пояснювати українцям своє ставлення до цього питання".

За відмову відкликати Акт відновлення Української держави Бандеру та інших лідерів арештували у липні 1941 року і запроторили до концтабору.

Репресіям було піддано близько півтори тисячі активістів. Знекровлена Організація українських націоналістів повернулася у підпілля і "відкрила другий фронт" - антинацистський. Мережа діяла у більшості регіонів України - її сформували члени Похідних груп ОУН(б). Водночас діяла і мельниківська частина підпілля ОУН, багатьох із якої нацисти стратили в Бабиному Яру. Жорстокий терор нацистів вимагав збройного захисту українців.

Відтак у лісах Волині створилася Українська повстанська армія, збройні відділи якої згодом поширили свою боротьбу на території восьми областей сучасної України.

Повстанці зуміли очистити від нацистської адміністрації кілька районів і сформувати власне самоврядування. Серед тих, хто в лавах УПА простистояв нацизмові, були не тільки українці, а й казахи, чехи, євреї, бельгійці, голландці...

Підтвердженням розриву будь-яких стосунків українського визвольного руху із гітлерівцями та боротьби із ними, окрім десятків директив та документів з обох боків, слугують також біографії лідерів ОУН. Десятки з них були вбиті у сутичках із нацистами та закатовані у німецьких концтаборах.

До слова, окрім боротьби із нацистами, біографії керівників різних ланок УПА доводять, що визвольна діяльність повстанців охоплювала не лише західні терени, а практично всю територію сучасної України, зокрема, і Донбас.

Структурно УПА поділялася на три краєві командування: УПА-«Північ» (Волинь, Полісся), УПА-«Південь» (Поділля, Київщина) та УПА-«Захід» (Галичина, Буковина, Закарпаття, Закерзоння). Кожне командування мало у своєму складі воєнні округи та

тактичні відгинки. Головним командиром УПА з листопада 1943 р. до загибелі у березні 1950 р. був Роман Шухевич.

Досі достеменно невідомо, до якого командування входила Київщина. Проте історичні факти свідчать, що деякі райони входили до УПА-«Північ», а деякі до УПА-«Південь». На Богуславщині підпільно діяла організація УПА. Як свідчить активний член організації , житель с. Туники Георгій Фастовець, найбільша організація була в с. Медвин., яку очолив Сарапука Іван Федорович, комендант місцевої поліції, згодом командир партизанського загону, загинув у бою з німцями в грудні 1943 року.

25 серпня 1943 року в садибі Петра Солухи, редактора місцевої газети «Звільнена Україна», зібрався провід Богуславського осередку, де Фастовцю запропонували очолити організацію. На той час зв'язок з Постоєм майже припинився, оскільки провід УПА був розгромлений гестапо. З числа кращих юнаків Георгія відібрали для подальшого вишколу в офіцерській школі. Перед тим у Львівському оперному театрі він випадково зустрівся зі своїм земляком і наставником по підпіллю Петром Солухою, що пробився на захід. Він повідомив, що багатьох членів районного проводу вже розстріляли більшовики, і що сам повертатися у так званий «більшовицький рай» не збирається. Протягом декількох десятиліть радянські спецслужби полювали на українських націоналістів.

В Богуславі встановлено пам'ятний знак підпільникам ОУН, які діяли території Богуславського району в роки ІІ світової війни. Вдалося встановити їх імена.

В 1942–1944 рр. УПА мала всі ознаки українських національних збройних сил, не маючи за собою власної держави, але підтримувана власним народом. Документи підтверджують, що в її лавах боролись всі, хто відстоював самостійну українську державу, незважаючи на політичні погляди, переконання, партійну приналежність і національність. За підрахунками вчених-істориків загони УПА в 1942–1943 роках провели 2 тис. бойових операцій проти німецьких окупантів; вони здійснювали успішні напади на німецькі гарнізони, поїзди, якими гітлерівці вивозили населення до Німеччини та зривали каральні операції проти місцевого населення.

У травні 1945 року командуючий УПА генерал Роман Шухевич (псевдо Тарас Чупринка) дав таку оцінку українським повстанцям в роки Другої світової війни: "Великий вклад в перемогу над Німеччиною внесли і ви, українські повстанці. Ви не допустили, щоб німець вільно господарював на українській землі і вповні використовував її для своїх загарбницьких цілей. Ви не дозволили йому грабувати українські села, не допускали вивозити людей до Німеччини. Ваша караюча рука гідно відплачувала за розстріли і спалення сіл. У боротьбі з Німеччиною наша УПА зорганізувала і пройшла першу бойову школу".

Керівництво УПА уявляло собі закінчення Другої світової війни подібним до кінця І війни – великі держави регіону мали бути зруйновані, в результаті чого мусила з'явитися політична порожнеча. В ній ОУН хотіла виборотися місце для своєї держави.

На Покрову святкують не просто чергове християнське релігійне свято чи давньослов'янський рубіж між теплою і холодною порами року. Це день найбільшого єднання, прояву соборності, котрий відгукується в серці кожного сучасного українця в унісон із стукотом сердець великих предків. Символічно, що саме на Покрову створено УПА, котра відродила славні традиції козацтва в Україні. І сьогодні ми повинні пам'ятати, що воля, свобода і незалежність українського козака і повстанця є вічними, а українська нація – непереможною!

ІСТОРИЧНІ СЕЛА НОВОБІЛОУСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

Янковська Марія, 9 клас, Кувечицький заклад загальної середньої освіти І-ІІ ступенів Новобілоуської сільської ради Чернігівського району Чернігівської області.

Коровасва Богдана Миколаївна, керівниця гуртків Комунального позашкільного навчального закладу "Будинок школяра Новобілоуської сільської ради Чернігівської області".

Рушійним державотворчим процесом в Україні, в XXI сторіччі, стала децентралізація. У квітні 2014 року Уряд України схвалив основний концептуальний документ - Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади. Після цього був затверджений План заходів щодо її реалізації, які дали старт реформі. Зусиллями вітчизняних фахівців, практиків, науковців, експертів проект змін до Конституції був розроблений та переданий на широке публічне обговорення. Запропоновані зміни підтримало суспільство та високо оцінила Венеційська Комісія.

Кожен мешканець села чи міста має право на сучасну медицину й освіту, доступні та якісні адміністративні, комунальні, соціальні послуги, гарні дороги, чисті й освітлені вулиці. Але люди можуть впливати на якість цих послуг лише тоді, коли відповідальні за їх надання знаходяться близько. Найближчою до людей владою є органи місцевого самоврядування: сільські, селищні міські ради та їхні виконкоми. Отже саме вони повинні мати широкі повноваження і достатньо коштів, щоб бути спроможними вирішувати усі місцеві питання і нести за це відповідальність.

Новобілоуська сільська об'єднана територіальна громада — об'єднана територіальна громада в Україні, в Чернігівському районі Чернігівської області. Адміністративний центр – село Новий Білоус. Утворена 30 червня 2018 року шляхом об'єднання Кувечицької, Мохнатинської, Новобілоуської, Редьківської, Рудківської та Старобілоуської сільських рад Чернігівського району. Відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України № 730-р від 12 червня 2020 року «Про визначення адміністративних центрів та затвердження територій територіальних громад Чернігівської області», до складу громади були включені території Довжицької сільської ради, Роїщенської сільської ради, Халявинської сільської ради, Хмільницької сільської ради Чернігівського району. До складу громади входять 22 села: Деснянка, Довжик, Кошівка, Кувечичі, Мохнатин, Новий Білоус, Полуботки, Редьківка, Рижики, Рівнопілля, Рогощі, Роїще, Рудка, Рябці, Селянська Слобода, Старий Білоус, Табаївка, Унучки, Халявин, Хмільниця, Шевченка та Юр'ївка. Історія кожного села цікава по-своєму. Жителі громади шанують і бережуть історію своїх сіл, бо без минулого немає майбутнього. Історія має вчити.

Мальовниче село Новий Білоус розташовано в 11 кілометрах від Чернігова на правому березі річки Білоус. Поблизу сіл Нового Білоуса, Деснянки та Кошівки виявлені поселення епохи неоліту, бронзи та раннього заліза (II-I тис. до н.е.), ряд поселень і курганів ранньослов'янських (III-V ст.) та часів Київської Русі (X-XIII ст.), кургани X-XI ст., урочище “ Сомів хвіст ”. В селі Новий Білоус знаходиться дерев'яна одноглава Троїцька церква, 1646 р. з елементами бароко та фрагментами старого іконостасу. Окремо розташована дзвіниця, 1739 р. Перша письмова згадка про село Новий Білоус датується тисяча шістсот сорок вісім роком. На фронтах Другої Світової війни і в партизанських загонах проти нацистських окупантів боролися 215 жителів села, з них 120 нагороджені орденами і медалями, 92 загинули. Уродженцю Нового Білоуса командиру гармати 197-го гвардійського артилерійського полку 92-ї гвардійської стрілецької дивізії гвардії сержанту А. Г. Свиридовському присвоєно звання Героя Радянського Союзу. У жовтні 1943 року в ході форсування Дніпра він знищив 3 ворожих танки і, отримавши поранення, не покинув поле битви. Центральна вулиця села названа його ім'ям. У роки Другої Світової війни в Новому

Білоусі створена підпільна група для боротьби проти окупантів, яка встановила зв'язок з партизанами. У лютому 1943 року нацисти спалили заживо 53 людини. Встановлено пам'ятники на місці, де були спалені мирні жителі, а також підпільнику М. І. Барсукову, позвірячому замордованому окупантами; воїнам, загиблим в боях за звільнення Нового Білоуса. У центрі села споруджено обеліск в пам'ять про воїнів-односельчан, полеглих в боях проти нацистських загарбників.

Село Старий Білоус. За даними на 1859 рік у казенному, козацькому й власницькому селі Чернігівського повіту Чернігівської губернії мешкало 484 особи (231 чоловічої статі та 253 – жіночої), налічувалось 78 дворових господарств, існувала православна церква.

Станом на 1886 рік - у колишньому державному й власницькому селі Козлянської волості мешкало 1224 особи, налічувалось 218 дворових господарств, існували православна церква, постоялий будинок, 3 вітряних млини. За переписом 1897 року кількість мешканців зросла до 698 осіб (341 чоловічої статі та 357 – жіночої), з яких всі – православної віри.

Кувечичі. Село має давню історію, яка бере свій початок у сиву давнину. Походження і значення назви села достеменно невідомі. Імовірно, назва села походить від слов'янського «ковачич», що в перекладі на сучасну українську мову означає «коваль». Слово «ковачич» існує з незмінним значенням у ряді європейських мов, саме воно найбільш імовірно стало основою назви села, яка згодом трансформувалася. За переказами старожилів у селі здавна існували одна чи дві кузні, які, імовірно, у давні часи користувалися попитом у навколишнього населення.

Письмові згадки про село трапляються у різноманітних документах, ось деякі з них:

У «Выписці з Коронної метрики, стосовно Київської, Волинської і Подільської губерний», складеної у 70-і роки XVII ст., читаємо:

1619 г. марта 12. В Любецком старостве предохранение для Мильковича кувечицкаго ґрунту и Борку над Пакулею (В Черниговском уезде в III стане речка Пакулька (Пакуль) и островокъ Бильдячинъ и пашни в Смолихове и Серхове с дубровами

У документі про продаж земель у наших краях знаходимо від 1572 року знаходимо:

Я, Гришко Уласович, мещанин государский любецкий, воспол с братьею моею Филоном а Иваном, сознаваем сами на себе тим нашим листом, кому будет потреба того ведати, иж продали есмо по своей доброй воли, Евхиму Ивановичу Ревячичу часть свое земли пашенное пророблennое… А при том листе были люде добріе и тому добре зведомые пан Григорий Иванович Юцович, а пан Богдан Милкович кувечицкій, бояре государские Любецкіе, а пан…

А також від 1610 року:

Я, Лукаш Болотович, кувечицкій возній генерал воеводства Кіевского, а я, Ганна Милковичовна, молжонка его мененного пана Лукаша Болотовича, чиним явно и визнаваем сами продали пашню неподалеку Любеча священнику Пятницкому любецкому отцу Григорію Борисовичу. Зрозуміло, що у середні віки село вже існувало і було досить великим. Згадується воно і у більш пізніх документах, що дозволяє стверджувати існування села з незмінною назвою з сивої давнини і до наших днів.

За даними на 1859 рік у козацькому й власницькому селі Чернігівського повіту Чернігівської губернії мешкало 754 особи (380 чоловічої статі та 374 – жіночої), налічувалось 90 дворових господарств.

Станом на 1886 рік - у колишньому державному й власницькому селі Довжицької волості мешкало 1002 особи налічувалось 224 дворових господарства, існували постоялий будинок, лавка, вітряний млин, крупорушка, маслобійний завод. У 1888 році була збудована церква Святого Духа. За переписом 1897 року кількість мешканців зросла до 1146 осіб (580 чоловічої статі та 566 – жіночої), з яких 1138 – православної віри.

28 квітня 1943 року нацистами було спалено 270 дворів села Кувечичі, загинуло 160 жителів.

Рудка. Засноване село не пізніше II чв. XVII ст. (на сайті ВРУ історична дата утворення – 1720 рік). Вперше згадується в універсалі гетьмана Юрія Хмельницького 1660 р. про пожалування сіл Мохнатина, Юр'ївки та Рудки чернігівському П'ятницькому монастирю. У 1736 р. в селі Рудка з «деревнями» проживало 34 козацькі родини, у 1765-67 рр. – 11 козацьких родин і 28 селянських – підданих П'ятницького монастиря. В цей час (1759-64) тут збудовано дерев'яну Георгіївську церкву, існував приїжджий двір монастиря. Проживали священик, два церковники, козаків виборних 3-3, підпомічників 8-11, посполитих монастиря 38-49.

За даними на 1859 рік у казенному, козацькому й власницькому селі Чернігівського повіту Чернігівської губернії мешкало 717 осіб (360 чоловічої статі та 357 – жіночої), налічувалось 155 дворових господарств, існувала православна церква.

Станом на 1886 у колишньому державному й власницькому селі Довжицької волості мешкало 926 осіб налічувалось 176 дворових господарств, існували православна церква, постоялий будинок, вітряний млин. За переписом 1897 року кількість мешканців зросла до 970 осіб (487 чоловічої статі та 483 – жіночої), з яких всі – православної віри.

В лютому 1931 р.створено колгосп ім. Кагановича(23 господарства). В 29-30р.проходили виступи проти компанії землеустрою. До сільради ввійшло 3 населені пункти Рудка (452чол.79госп), Березівка (361чол.74госп) і хутір Янівка (203чол.46госп) разом 1016 чоловік і 199 господарств.

В Другій світовій війні брали участь 288 жителів села,162 загинули.

05.02.1965 Указом Президії Верховної Ради Української РСР передано Довжицьку, Пльохівську, Рудківську, Хмільницьку та Шибиринівську Ріпкинського району – до складу Чернігівського району. Поблизу села виявлено поселення та курганний могильник часів Київської Русі.

Мохнатин**.** Перша писемна згадка про Мохнатин належить до 1660 року. Біля села виявлено поселення та курганний могильник часів Київської Русі. Село входило у Білоуську сотню Чернігівського полку Гетьманщини з 1663 року.

У 1692 році, коштом Івана Мазепи, у Церкві в селі Мохнатин створено іконостас із гербом Мазепи. За даними на 1859 рік у казенному, козацькому й власницькому селі Чернігівського повіту Чернігівської губернії мешкало 769 осіб (392 чоловічої статі та 377 – жіночої), налічувалось 155 дворових господарств, існувала православна церква. Станом на 1886 рік - у колишньому державному й власницькому селі Довжицької волості мешкало 821 особа, налічувалось 161 дворове господарство, існували православна церква, постоялий будинок, 3 вітряних млини. За переписом 1897 року кількість мешканців зросла до 1146 осіб (609 чоловічої статі та 537 – жіночої), з яких 1043 – православної віри.

У 2010 році село було газифіковане.

Редьківка. Перше Редьківське - (так названо археологами городище), розкопане в межах села Редьківка Ріпкинського району і датоване I тис. до н. е. Поселення, вірогідно, відноситься до милоградської культури, воно було обнесене валом і укріпленням. Інші відомості про місто і його жителів ще залишаються таємницею історії. Перша письмова згадка про Редьківку з'явилась у XVIII ст. У XVII - XVIII ст. тут була домниця, де виплавляли залізо для господарських потреб. Редьківка в XIX ст. – центр Редьківської волості Чернігівського повіту. На фронтах Другої Світової війни полягло 68 жителів Редьківки. У новітній історії Редьківки вирішальними стали роки аварії на Чорнобильській АЕС – 1986 рік, і в зв'язку з забрудненнями радіонуклідами земель і неможливістю жити на них і працювати переселено всіх жителів на територію Чернігівського району – у 1992-1993 роках. Сучасне село Редьківка збудоване в 1992 році (174 будинки), територія якого постановою Кабінету Міністрів

№ 106 від 23.07.1991 року включена до другої зони посиленого радіаційного контролю. Проїжджаючи дорогою зі Славутича до Любеча, у затінку великих старих дерев можна помітити будиночки: то ліворуч, то праворуч. І так – упродовж кілометра. Звичайне село. Окрім того, що всі ті споруди – руїна. Хати майже губляться серед високих кущів і трави. Провалені дахи, темні отвори вікон, давно повалені паркани. Іноді серед двору – чорне провалля, що колись було колодязем. Всі хати – порожні, у деяких зняті підлоги, розібрані печі. У сінцях однієї з хат з усього «добра» господарів залишився один лиш картуз на цвяху в стіні. Це - стара Редьківка, з якої після аварії на Чорнобильській АЕС люди не захотіли переселятись. Проживають в старій Редьківці всього 12 осіб, в п'яти дворах.

У новій Редьківці на фото, зроблених з супутника, видно більше півтори сотні дворів. На цих знімках рівними рядами прямокутників видніються дахи хат і господарських споруд. Серед них кілька груп «близнюків» – будинки, зведені за одним і тим же проектом: дво- чи трикімнатні одноповерхові та чотири- і п'ятикімнатні – двоповерхові. Якщо у «звичайних» селах, що виростали природнім шляхом, вулиці звивисті, то у Редьківці вони зразково прямі. Широкі, з тротуарами. Все село повністю побудоване у 1991-92 роках. Для переселенців було споруджено 174 будинки. Зараз у селі 182 будинки – за рахунок зведених на території на околиці, відданій під будівництво. Незаселені – 19 будинків. З переселенців у селі залишилися близько половини – тепер тут живуть їх діти. Деякі продали хату батьків і виїхали. Нові жителі не мають відношення до тієї Редьківки.

Як і годиться у селі, у кожної сім'ї є своє господарство. Близько 15 соток землі біля хати та ще й ділянки для обробки за селом. Землі достатньо всім – аби лиш бажання працювати. Дійсно, без працюючого господарства і роботи молоді на селі не буде. Але живуть і працюють в Редьківці творчі і завзяті люди, такі як: Граб Надія Василівна, Граб Віталій Андрійович – талановиті художники, Василій Михайлович Дудаш – священник та столяр від Бога, Садовський Іван Іванович – голуб'ятник, Товстошеєв Григорій Петрович – квіткар, Ведмідь Василь Єразумович – музикант.

В січні 2001р. в с. Редьківку переселилась з м. Чернігова багатодітна сім'я Валентини Миколаївни і Леоніда Володимировича Сидоренків, які вирішили створити дитячий будинок сімейного типу. Відомий на Чернігівщині дитячий будинок сімейного типу родини Сидоренків був утворений в 1990 році. За роки його функціонування родина Валентини Миколаївни та Леоніда Володимировича прийняла на виховання 17 дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, вихователи ще й двох рідних дітей. Навесні 2013 року Сидоренки вирішили припинити свою виховну роботу, оскільки мама Валентина вже досягла пенсійного віку. Проте прийомних батьків хвилювало питання забезпечення житлом своїх дітей, адже на час функціонування дитячого будинку родина отримала в тимчасове користування службову квартиру, де й були зареєстровані четверо прийомних дітей Сидоренків. Після припинення функціонування дитбудинку відповідно і втрачалося право на житло. Виконком Чернігівської міської ради пішов їм назустріч і за клопотанням наглядової ради надав п'ятикімнатній квартирі статус соціального житла.

Видатною постаттю села є Процько Петро Михайлович (20.07.1929 р., народився в с. Редьківка Ріпкинського району) – український хоровий диригент, заслужений діяч мистецтв УРСР з 1967 р. В 1983 – 1987рр. – художній керівник і головний диригент українського народного хору Чернігівської філармонії. Про Петра Михайловича писали газети «Комсомольський гарт» та «Сільські вісті». Щасливо та заможно жили люди в затишному селі Хмільниця. Працювали, змістовно та цікаво відпочивали; створювали сім'ї, народжували дітей, мріяли про щасливе майбутнє своїх дітей. Але щасливі мрії були перервані 22 червня 1941 року вторгненням нацистських окупантів та початком Другої Світової війни. Багато горя та болю принесли військові дії, каральні операції. 30 серпня 1941

року села Хмільницької сільської ради (Хмільниця, Рябці, Рижики, Рівнопілля) були окуповані нацистами. З Хмільниці в рабство до Германії насильно вивезено 71 людину, знищено – шестеро людей, спалено – 5 дворів. З Рижиків у рабство вивезено 12 людей, знищено – четверо людей, спалено – 48 дворів. У Рябцях до Германії на примусові роботи вивезено 24 людини, знищено – восьмеро людей, спалено – 3 двори.

Під час визволення сіл Хмільниця та Рябці загинули воїни Г.Ф.Астафов, К.Е.Воронцов, В.Г.Гусельников, О.П.Глухенький, Л.А.Дорофеєв, К.Є.Єрмилін, О.Т.Кольцов, О.В.Петухов, І.Є.Порхов, Л.П.Суворов, Л.А.Шаталов, К.К.Якубов.

Особливо пишаються хмільничани мужніми вчинками та подвигом земляка, Жабинського Дмитра Івановича, якому присвоєно звання Герой Радянського союзу.

ПОДІЇ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ НА ЛУБЕНЩИНІ

Ступка Вікторія, Демиденко Анна – вихованці гуртка «Спортивний туризм» ДЮКСОТ «Валтекс», учні 9-Б класу ЗОШ І-ІІІ ст. №1 Лубенської міськради
Керівники: **Полонський Микола Миколайович**, методист ДЮКСОТ «Валтекс»,
Чорнуха Вікторія Олександрівна, вчитель географії ЗОШ І-ІІІ ст. №1 Лубенської міськради

Початок двадцятого століття для більшості європейських країн, з парламентаризмом і багатопартійністю час пошуку дієвих засобів контролю за суспільством, врегулювання політичних конфліктів мирними засобами, засобами реформ.

Парламентаризм починає розвиватися і на українських землях. У Галичині створена Руссько-українська радикальна партія (РУРП) – перша легальна українська політична партія європейського типу. На Наддніпрянщині першою стала Революційна Українська партія (РУП), заснована 1900 р. в Харкові. На її базі пізніше утворилися інші партії: Український соціал-демократичний союз («Спілка»), Народна Українська партія (НУП), Товариство Українських прогресистів (ТУП) та інші. У їх створенні брали участь і лубенці. Це привело їх у велику політику, а з провінційних Лубен вийшла плеяда діячів Української революції.

Вивчення і правильна оцінка історичних подій більш ніж столітньої давності є актуальною і в наш час.

Мета роботи – дослідити та висвітлити події початку ХХ-го століття, що відбувалися на Лубенщині під час Української революції 1917-1921 років на підставі свідчень очевидців. Доступна література дає лише загальний стислий огляд подій досліджуваного періоду, часто ще зі слідами радянських оцінок.

Тому головними завданнями дослідження стали:

- з’ясувати перебіг подій на Лубенщині на початку двадцятого століття;
- визначити особливості соціально-політичного та культурного життя означеної території на підставі свідчень очевидців.

Віддалене від промислових і університетських центрів населення Полтавщини переважно було політично інертним. Це стало причиною, що з кінці ХІХ-го століття сюди засилали політично неблагонадійних осіб. Але заслані революціонери не витрачали марно час і налагоджували зв’язки з робітниками, ремісниками та селянством і сприяли зародженню професійно-революційних організацій.

Перші згадки про існування таємного українського гімназичного гуртка в м. Лубни на Полтавщині належать до 1896 р., поміж активних його членів називають Б.Павленка, М.Порша, І.Жигадла, П.Спішиліва, Б.Мартоса, Л.Шемета, сестер Сулимовських. За свідченням історика О.Лотоцького, цей гурток утворився під впливом Володимира Шемета.

Навчаючись після закінчення Лубенської гімназії в університетах Києва, Харкова, Петербурга молоді люди мали високий авторитет серед жителів міста і були генераторами

нових політичних ідей. Під час національно-визвольних змагань багато з них стали відомими українськими політичними і громадськими діячами.

Неординарною подією стала і поява першої україномовної газети на наддніпрянській Україні. «Хлібороб» вийшов «явочним порядком» 12.11.1905 року. Відповідальним редактором значився Микола Шемет, але фактично редактором був його брат Володимир, при діяльній співпраці Миколи Міхновського. Часопис не кликав до поглиблення революції, до анархії. Він збирається організувати українські сили, закріпити за українською нацією здобуті позиції.

Перша світова війна і революційні потрясіння в Росії не оминули Україну. Українська «революційність» сприймалася лише як частина загально-політичного руху в Російській імперії: Україна не мала власного підґрунтя у вигляді культурних і соціальних надбань. *«Українці не мають наміру відділятися від російської республіки, вони хочуть задержатися в добровільній і свобідній звязи з нею»* – писав у 1917 році М.Грушевський у своїй брошурі «Звідки пішло українство і до чого воно іде». Багато століття історія поневолення України Москвою не припинилася з початком революційних подій, а продовжувалася.

Спробуємо розібратися з подіями Української революції в Лубнах за спогадами І.М.Маньковського. Іван Михайлович Маньковський (25.04.1899 – 15.10.1987) народився у Лубнах в сім'ї столяра та прачки. Закінчив церковно-приходську школу, 4-х класне міське училище, курси телеграфістів. У 1917-20 рр. перебував у Лубнах, у 192022 служив в інженерних військах Червоної Армії. У 1927-28 рр. навчався на рабфаці будівельного інституту в Харкові. З 1936 року працював на заводі «Комунар». 12 вересня 1941, за бобу до захоплення міста німцями евакуювався з заводом до Оренбурзької області. Після повернення у 1944 році в Лубни працював на заводі до виходу на пенсію

Залишив зошит спогадів **«Моя, або вірніше наша, родословна»**. Рукопис з понад 200 сторінок охоплює все життя автора, містить дослідження родоводу, ілюстрований родинними фото, вирізками з газет та малюнками автора. Нас цікавить опис подій, що відбувалися в Лубнах напередодні тау період Української революції.

Зміни на початку ХХ-го століття в нашому місті І.Маньковський описує так: *«В Лубнах почали багато будувати і державні будови і приватні. На заробітки багато приїздило з центральних губерній, це були каменярі, тинкарі. Народ був живий, веселий, знали собі ціну. З ними робили поруч і лубенчани. Ясно, що перехвачували їхні манери, почали розганять той сонний покірний туман. Багато робило на залізниці, ці вже почували себе чистими пролетаріями»* (ст. 87 спогадів, збережено стиль та орфографію автора).

Перша світова війна змінила життя провінційного міста. Мобілізація, поява військових госпіталів, біженців і полонених…

1917 рік приніс нові зміни – революція. За словами І.Маньковського *«робота зникла, зате була «слобода» хоч без штанів бігай»* (ст. 138).

За межами Лубен вирувала політична боротьба. Навесні 1917 року в Полтаві виникла Українська військова громада. Вже у травні вона виступила за створення з тилових частин російської армії національних українських військових формувань. У Лубнах *«пишно отсвяткували перше травня. Участь брали з червоними прапорами ес-ери, ес-деки, Бунд, РУП. Самостійники з жовто-голубими прапорами, сіоністи з біло-голубими. Мітинги, тисячі промов, музика: марсельєза, інтернаціонал, Варшав'янка»…* (ст. 139) Не згадуються лише українські пісні…

25 червня на Соборній площі в Лубнах коаліційна рада українських організацій провела мітинг з нагоди оголошення І Універсалу Центральної Ради. Були присутні представники різних партій і рухів зі знаменами і транспарантами.

Влітку 1917 року на Полтавщині йшла розбудова нової політичної структури – Української демократично-хліборобської партії (УДХП). Ініціаторами знову виступили брати Володимир і Сергій Шемети, В´ячеслав Липинський та інші. 29 червня у чоловічій гімназії відбулися організаційні збори за участю близько 800 селян та до 200 представників української інтелігенції. У остаточній редакції партійної програми вперше серед політичних партій була поставлена вимога незалежності України – «повна власність і суверенність українського народу». Орієнтація на селянина-власника, фермера, не знайшла підтримки у селянської бідноти, яка вимагала все відібрати і поділити. Саме біднота, сільська голота, стала опорою для більшовиків.

Мітингова епопея здавалося не припинялася: «*за революцію, за війну, «Геть війну», за Родзянка і «Геть Родзянка» і навіть антисемітські. В червні була перша демонстрація більшовиків. Невелика група солдат з червоним транспарантом з написом: «Товаріщі Россія погибає». Що вони хотіли мабуть і самі не знали. Але с тих пір заговорили про більшовиків»* (ст. 140).

Іван Маньковський про першу поява більшовиків:*«…у січні прибув бронепотяг Муравйова, зробивши два постріли по місту. Сталося це 12 січня 1918 р. Більшовики розпустили міську та земську управи, а вільне козацтво ще раніше розбіглося і особливо нічого не відбувалося. По місту розгулювали більшовики, а на телеграфі прийняли четвертий Універсал Центральної Ради, видрукували і розвішали по городу. І радянська влада і самостійна поки що жили мирно»* (ст. 143). Отже у Лубнах, на відміну від Полтави та Кременчука більшовики вели себе стриманіше. Але далі з'явилися кримінальні елементи і почалися грабунки.

Згадано і ще про одну подію – *«…за грабунки розстріляли двох солдат, а потім комусь прийшло в голову похоронити з військовими почестями»* (ст. 144). Більшовицький театр абсурду розпочинався.

На початку березня почався наступ гайдамаків при підтримці німецьких військ. Спочатку їх зустріли з радістю, до полку імені Костя Гордієнка навіть записалося 123 добровольці. Але проти Центральної Ради виступила і УДХП, що об'єднувала заможних селян. Відносини з місцевим населенням у гайдамаків не склалися: контрибуції, побої, погрози розстрілом і розстріли.

До липня *«життя налагодилося»*, але почався наступ військ Денікіна. За даними І.Маньковського з 14 по 19 серпня 1919 року точилися бої за місто. Денікінці протрималися чотири місяці і 14 грудня з боку Лохвиці до Лубен зайшли червоні війська.

Івана Маньковського в кінці весни мобілізували до армії. Як телеграфіст потрапив до інженерних військ – відновлював дороги, мости, станції. Записи, що стосуються міста Лубни він поновлює з 1922 року, але це вже інша історія…

Оцінюючи перебіг подій столітньої давнини на Лубенщині, можемо констатувати, що чи не головною причиною поразки Української революції (з великої їх кількості, що вже досконало визначені істориками) було невдоволення селянства (а воно складало переважну більшість населення) нерішучістю соціально-економічної політики Центральної Ради та в подальшому антинародною земельною політикою Уряду гетьмана Павла Скоропадського. Цим вдало користалися російські більшовики.

Діячі-соціалісти Центральної Ради вірили, що історію, за Марксом, творять маси. Однак лідерів, які могли повести ці маси за собою було обмаль, а якщо і траплялися тверезі фахівці, то їхній вплив не був вирішальний. Українська «еліта» була відірвана від народних мас, витала серед академічного пилу, а справжні патріоти, як, наприклад, Микола Міховський відсувалися на дальній план.

Україна як самостійна держава не відбулася, але сьогодні, аналізуючи помилки минулого, ми повинні будувати нову, успішну Україну!

ХАРКІВЩИНА – ЯК ОСЕРЕДОК ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПРОЦЕСІВ 1919-1921 рр.

Мальцева Марія, учениця 7 класу Ульянівського закладу загальної середньої освіти І-ІІІ ступенів Богодухівської міської ради Харківської області, вихованка Комунального закладу «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради Харківської області
Керівник роботи – **Астапова Тетяна Миколаївна**, керівник гуртків-методист КЗ «Харківська облСЮТур»

Харків та Київ – найбільші міста України. Віра Агеєва, професор Києво-Могилянської академії, розмірковує про столичний статус Києва та Харкова у період державотворення початку ХХ століття. Харків став центром політичної влади, а символічним центром залишався Київ і після поразки УНР. Щоб, напевно, знищити навіть згадки про державність, більшовики зважилися на велике переселення столиці до Харкова. 1919 року Київ позбавили столичного статусу, місто стало звичайним обласним центром, а осередком влади став пролетарський Харків. Основна мета перенесення столиці була в тому, щоб позбавити народ пам'яті. Адже Київ зберігав ще зовсім свіжі спогади і про величну УНРівської маніфестації у Святій Софії, і про багатотисячні колони під жовто-блакитними прапорами, і про читання універсалів Центральної Ради.

Здавалося, що слобожанські незабудовані простори можна було простіше і швидше підкорити радянській владі. Але, як казали древні, ніщо не буває ні з чого. Столицю не можна просто призначити за чиєюсь чиновницької примхи.

А нові столичні простори заманювали зодчих, обіцяли неймовірний розмах для експерименту, втілення амбіцій молодих, ще не визнаних геніїв. Почалося формування обличчя нової столиці. Оголошувалися конкурси, обговорювалися екстравагантні масштабні задуми. Творчі пошуки проектантів визначалися в першу чергу конструктивізмом. Емблемою модерну надовго стала будівля Держпрому. Строгі лінії, незвичайні пропорції, майже матеріалізована, записана в камені декларація нового стилю – про Держпромі писали п'єси, їм захоплювалися герої популярних романів харківських авторів.

Але раптом всі ці амбітні плани обернулися марними мріями. Більшовицькі вожді як «облагодіяли» столичним статусом, так само несподівано його і забрали.

З огляду на дату (літо 1934 року), можна відповісти, що можновладці поверталися святкувати свою остаточну, як їм здавалося, перемогу. Серед іншого – і перемогу над історичною пам'яттю. Голодомор 1933-го позбавив націю сил для опору.

У Києві в 1930-ті стало менше золотих куполів, на місці багатьох підірваних старовинних церков були порожні небеса. Повинна була зникнути і пам'ять. Київ пережив епоху дивних перейменувань і реконструкцій. Але його жителі наполегливо трималися старих назв своїх вулиць, по можливості берегли реліквії і святині. Спроба змусити людей все забути все ж не вдалася. Тому що є все-таки речі, які не можна відняти, коли за ними стоять не одиниці, а мільйони.

А Харків продовжує розвиватися і зберігає пам'ять про ті буремні часи державотворення.

У січні 2021 року у Державному архіві Харківської області розпочала роботу віртуальна виставка «З історії українського державотворення (до 100-річчя подій української революції 1917-1921 рр.)».

На виставці представлено документи періоду Української революції 1917-1921 років, що зберігаються в Державному архіві Харківської області. Документи висвітлюють перебіг подій на Харківщині в цей період українського державотворення, в тому числі селянський

повстанський рух, що був найхарактернішою особливістю Української революції. Фото, представлені на виставці – з сайту «Віртуальний музей УНР»

Серед подій, що відбувалися у м. Харків та Харківській губернії:

- ✓ 9–10 грудня 1917 року прибулі з радянської Росії більшовицькі війська захопили м. Харків і встановили радянську владу. 10 січня 1918 року в місті було роззброєно останні українські полки;
- ✓ Квітень 1918 року – до Харкова увійшли війська УНР;
- ✓ Початок травня 1918 року встановлено гетьманську владу;
- ✓ Листопад 1918 року – тимчасово влада у Харківській губернії переходить до Запорізького корпусу П. Болбочана, командувача Лівобережного фронту армії УНР;
- ✓ 3 січня 1919 року встановлено радянську владу;
- ✓ Червень 1919 року – до Харківської губернії входять війська російської Добровольчої армії;
- ✓ 12 грудня 1919 року у Харкові встановлено радянську владу;
- ✓ 1920-1921 роки – у Харківській губернії вирує селянський повстанський рух, в тому числі бої ведуть військові повстанські формування під проводом Нестора Махна та Григорія Савонова.

Представлена виставка є вшануванням пам'яті учасників тих знаменних подій, що сприяли формуванню національної свідомості українців та наближали їх до омріяної державності.

Репрезентовані документи зберігаються у фондах Державного архіву Харківської області і особливо цікаві тим, що знайомлять з подіями української революції 1917-1921 років, що відбувались на Сході України. Цей період історії Слобожанщини й досі є маловивченим та досить часто широким загалом спрощено уявляється як зміна влади російської монархії та тимчасового уряду на владу більшовиків. Всім відомо, що 1919 року м. Харків стає столицею радянської України, що ж відбувалося на теренах Харківщини у 1917–1919 роках та після встановлення радянської влади? Мають знати не лише фахівці. Тож вивчаймо історію разом.

СЕЛЯНСЬКИЙ РУХ НА ХАРКІВЩИНІ (січень1919 – серпень 1921 рр.)

Солоха Артем, учень 9 класу Ульянівського закладу загальної середньої освіти І-ІІІ ступенів Богодухівської міської ради Харківської області, вихованець Комунального закладу «Богодухівський центр дитячої та юнацької творчості» Богодухівської міської ради Харківської області

Керівник роботи – **Астапова Яна Валеріївна**, керівник гуртків КЗ «Богодухівський ЦДЮТ» Богодухівської міської ради Харківської області

Під час другого встановлення радянської влади в Харківській губернії у січні-червні 1919 року переважна частина селянства негативно поставилася до спроб реалізації більшовиками політики «воєнного комунізму» Головними причинами незадоволення селянства стали продрозкладка і запровадження колективних господарств. Більша частина земель була віддана державою комунам, артілям і цукровим заводам. Таке ставлення до національного питання, цілеспрямоване розпалювання класового антагонізму, позбавило більшовиків підтримки більшості сільського населення в Харківській губернії.

Опір селянського руху денікінському режиму в Харківській губернії у червні-грудні 1919 року, засвідчив, що лідери білогвардійців нездатні запропонувати селянству прийнятну модель соціально-економічних і політичних перетворень. Населення зіткнулося з україножобськи налаштованими урядовими структурами. Оголосивши державною мовою лише російську і заперечивши можливість визнання незалежності України, стало причиною масового антиденікінського руху. Селянська війна проти Добровольчої армії на Харківщині

розгорталася як повстанський рух. Восени 1919 року в краї було зафіксовано більше 10 повстанських загонів, загальною чисельністю понад 2 тис. чоловік. Серед них діяли і загони революційної повстанської армії України (махновці). Акції повстанців істотно порушували тил Добровольчої армії, що сприяло успіху Харківської наступальної операції Червоної Армії в листопаді-грудні 1919.

Події 1920-1921 років показали негативне ставлення селянських мас Харківщини до соціально-економічної і національної політики більшовиків. Найбільш активний опір спостерігався у Валківському, Зміївському, Ізюмському, Куп'янському і Старобільському повітах. Селянство застосовувало приховування продовольства та збройні повстання. Але учасникам селянського руху не вдалося створити єдиної програми дій і чітко сформулювати бачення майбутнього України: частина населення співпрацювала з Українською Комуністичною Партією (боротьбистів), поряд співіснували «УНРівське» і махновське повстанство.

Протягом 1920 року в губернії діяли 10 повстанських загонів, 11 загонів УНРівського спрямування і 8 формувань, що сповідували ідеологію махновщини. На початку 1921 року в краї діяло 20 махновських і 25 УНРівських повстанських загонів. Загалом у антибільшовицьких формуваннях були залучені понад 3 тис. чоловік. Така ситуація змусила більшовицьке керівництво переглянути політику «воєнного комунізму». Комбінування жорстоких каральних заходів з активною пропагандою нової економічної політики спонукало селянство віддати перевагу мирній праці, а не антиурядовим виступам.

Отже, внаслідок впливу державно-правових, економічних і політичних чинників протягом 1919-1921 років селянський рух в Харківській губернії став втіленням стихійного прагнення селянства до загально-демократичних перетворень і набув радикальної форми збройного опору існуючим режимам. Насильницький перерозподіл приватної земельної власності сприяв загостренню протистояння общини і селян-одноосібників, розколюючи рушійні сили селянського руху. Найактивніше захищали свої економічні, політичні і національні права селяни-одноосібники. Національний чинник був невід'ємною складовою селянського руху, але селянство розійшлося у поглядах на реалізацію ідеї української державності.

Найефективнішими виявилися нелегальні форми боротьби, але селянству не вдалося створити єдиної програми дій, проте позбувшись поміщицького і обмеживши державне землеволодіння, змусивши владу відмовитися від продрозкладки і актуалізувавши національне питання, селянство Харківщини проявило себе як самостійна сила, що здатна захистити свої інтереси.

СТАВЛЕННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ МІСТА СЄВЄРОДОНЕЦЬКА ДО ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ОПИТУВАННЯ 2020 РОКУ)

Тіхонов Назар, учень 9-А класу середньої загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 20 міста Сєвєродонецька Луганської області
керівник – **Негматов Валерій Джурабайович**, вчитель історії та права

Актуальність даної теми полягає у тому, що волонтерська діяльність є великою та впливовою частиною українського суспільства.

Метою нашої роботи є проведення та аналіз опитування про ставлення учнівської молоді міста Сєвєродонецька до волонтерської діяльності.

Відповідно маємо завдання: по-перше, дізнатися, як учні шкіл міста Сєвєродонецька розуміють поняття волонтер; по-друге, визначити поінформованість молоді щодо місцевого волонтерства; по-третє, встановити, наскільки старшокласники розуміють важливість волонтерської діяльності на сьогоднішній день.

Особистим внеском автора є наступне: проведене та опрацьоване у 2020р. анкетне опитування серед учнів шкіл м. Сєвєродонецька.

Маємо наступні результати: 1) ми визначили, як учні шкіл міста Сєвєродонецька розуміють поняття волонтер; 2) оцінили знання молоді щодо місцевого руху волонтерства; 3) проаналізували та встановили позицію опитаних, щодо цінності волонтерської діяльності на сьогоднішній день.

Анкетування

В опитуванні брали участь учні десятих та одинадцятих класів сєвєродонецьких шкіл № 6, 15, 17, 18, Сєвєродонецького багатопрофільного ліцею, Сєвєродонецького НВК «Спеціалізована школа-колегіум Національного університету «Києво-Могилянська академія». Всього було опитано 387 учнів віком від 15 до 17 років.

Анкета містила наступні 10 питань:

1. Хто, на Вашу думку, є волонтер?

Близько 87,7% відповідей складав варіант «Людина, яка допомагає іншим, які цього потребують». Отже, опитані розуміють, що таке волонтерство та можуть надати конкретну відповідь щодо цього поняття.

2. Коли Ви дізнались про волонтерський рух?

Відповіді різняться, загалом, 2014 та 2015 роки є популярною відповіддю, але переважна більшість учнів дізналися про нього у 2014 році (31,5% у сумарній кількості). Тобто більшість учнів дізналось про волонтерство під час його ж яскравого прояву, саме тоді, коли почалася російсько-українська війна.

3. З яких джерел Ви дізналися про волонтерський рух?

Більшість учнів обрали варіанти відповіді «інтернет» (43,6%) та «школа» (39,6%) є першими джерелами звідки вони дізналися про волонтерство.

4. Чи є у Вашому оточенні волонтери?

Протиставлення варіантів «так» та «ні» виявилось майже рівним. «Так» складає 47,6%, а варіант «ні» близько 50,8% у сумарній кількості. Отримані результати свідчать про те, що половина опитаної молоді не забуває про волонтерство та має певні зв'язки з їх представниками.

5. Що Ви знаєте про волонтерство у нашому місті?

Результати є невтішними, більшість учнів нічого не знають про волонтерський рух нашого міста – складає 36,9%. Близько 23,1% опитаних вказали, що волонтерство у нашому місті існує, однак конкретного прикладу у цих варіантах вказано не було. Окрім цього учні вказували назви волонтерських організацій (23,6%).

6. Чи приймали Ви участь у волонтерстві?

Варіант «так» складає 42%, варіант «ні» понад 56,7%. Це свідчить про те, що молодь ще не забуває про добрі справи та активно займається ними.

7. Якою повинна бути робота волонтера?

Під цим питанням ми мали на увазі зробити роботу волонтера повноцінною професією із заробітною платою, або ж залишити благодійною. Опитування встановило, що більшість молоді вважають за потрібне залишити волонтерську діяльність безоплатною. Про це свідчать наступні данні: серед опитаних 48% (у сумарній кількості) дотримуються саме такого твердження. Близько 34,1% опитуваних вважають, що робота волонтера має бути оплачуваною. А 16,4% учнів стверджують, що винагороду за волонтерську діяльність волонтери мають обирати за бажанням.

8. Ваше ставлення до волонтерської роботи?

Варіант «позитивно» у загальній кількості складає 88,3%, «негативно» всього 1%. «Нейтрально» становить понад 7,8%.

9. Чи необхідно залучати молодь до волонтерства?

Близько 73,2% опитаних думає, що потрібно. Однак 21,3% вважає, що волонтерська діяльність може відбуватися тільки за бажанням людини. 4,6% опитаних не хоче, щоб молодь долучали до волонтерської роботи.

10. Чи потрібні волонтери державі, суспільству?

Понад 95% опитаних учнів вважають, що волонтерська діяльність потрібна як суспільству, так і державі.

Наше опитування становить не суцільну думку, проте дає певні цифри зацікавленості молоді щодо цих питань. Ми можемо рекомендувати результати опитування для подальшого наукового використання у рамках дослідження, для просвітницької діяльності у культурно-освітніх закладах, як публікацію.

Я вважаю, що популяризація волонтерства серед моїх однолітків є дуже важливою, адже це одна з ключових засад сучасного громадянського суспільства.

ГУРБИНСЬКА БИТВА

Юлія Нецинська, 10 клас ЗОШ №1, Пішохідний туризм Дубенської міської ради Рівненьської області
Якубов Арсен, 9-б клас ЗОШ №3, Пішохідний туризм Дубенської міської ради Рівненьської області
Віктор Іваницький, 9-б клас ЗОШ №1, Пішохідний туризм Дубенської міської ради Рівненьської області
керівник **Сухолейстер Володимир Миколайович**

Нестерпна тиша... і чекання... Чекання, яке зводить з розуму... Коли? Коли ця нестерпна зрадлива тиша закінчиться? Кожен, хто знаходиться тут, чекає напоготові... Розум пустіє, а руки стискають зброю все сильніше.

Швидше... Швидше, я не можу дочекатися цього моменту... Хутче, хай це все завершиться.

Рука тягнеться до грудей і знаходить дерев'яний хрест... Будь ласка, Боже, милостивий Боже, захисти мене і моїх побратимів, я хочу повернутися додому...

Швидше, ну будь ласка, нехай усе це закінчиться... Скоріше, хай цей клятий нерівний бій нарешті почнеться. Прошу... Сил вже не має сидіти тут в тій клятій тиші...

Перед очима постає рідна постать - усміхнена матуся. Вона стоїть і дивиться мені прямо в очі , а рука повільно гладить по спині мого молодшого брата. Позаду них наша рідна хатина, в якій я прожив усе своє життя. Матусю... Прошу, дочекайся мене. Її усмішка зникає, а на очах появляються сльози. Німі вуста зрушують з місця, але я не можу почути жодного слова... Їхні образи потроху починають віддалятися... Боже, будь ласка, дай мені сил вернутися туди. Я хочу повернутися додому...

І знову... І знову мене охоплює це почуття... Почуття, якому тут не місце. Страх... Цього слова тут не існує. Кожен боїться... Не страшить сама смерть, а страшить те, що я не зможу знову побачити найрідніших мені людей. Але я знав куди йду, кожен знає, чому він тут... Ми хочемо захистити ще одну дорогу для нас річ, навіть ціною свого життя. Україну... Рідну неньку Україну. Без неї життя тут буде не миле, моя сім'я не зможе бути щасливою без неї. Все чого ми хочемо - це жити в своїй країні! Ми тут, тому що любов до неї сильніша, ніж до наших близьких. Сильніша , ніж до власного життя.

Боже, будь ласка, дай нам шанс витримати цей жах. Боже... Во ім'я Отца... і Сина... і Святого духу... Амінь.

В душі починає зароджуватися нове почуття... Ненависть... Ненависть до ворога, який хоче залякати мене і моїх побратимів. Ні, він не просто хоче, він прагне зламати і розтоптати нас! Жадає опустити на коліна. Ні! Ми не здамося, нізащо! Навіть, якщо ціною буде наше

життя! Ми не дозволимо окупантам глумитися над нами – українцями! Залякувати невинних і окроплювати їхньою кров'ю свої руки - це єдине, на що здатний ворог. Гурби – це наша відповідь їм.

Гучний звук, який розірвав смертельну тишу. Всі вмить зрозуміли... що наш час прийшов..... З Богом!....

Не дивлячись на нехватку зброї та військових УПА яких було в кілька разів менше вони все ж таки змогли вистояти проти бійців НКВД.

НАШ КРАЙ У НАЦІОНАЛЬНО – ВИЗВОЛЬНІЙ БОРОТЬБІ XVI-XVII СТОЛІТЬ

Ігнатович Артем, 5-А клас Дубенська гімназія №2, вихованець Дубенського Будинку дітей і молоді, секція «Юні скаути»

Керівник:- **Горнійчук Любомир Вікторович,** вчитель фізичного виховання, Дубенська гімназія №2, керівник гуртка «Юні скаути» Дубенського будинку дітей і молоді

«Тарас Бульба», - писав Бєлінський,- є відривок, епізод із великої епопеї життя цілого народу. Якщо в наш час можлива гомерическая епопея, то є вам її найвищий приклад, ідеал і прототип!..''.

Доля українського народу, його боротьба за національну незалежність увесь час цікавила і турбувала Гоголя. Він починає поглибленно вивчати історію України, козацькі літописи, намагаючись вловити ''дух минулого століття''. У своїй повісті М.В.Гоголь вмілою рукою, з хистом великого митця, переносить нас у тяжкий період XV-XVII віків. Україна стогнала під чоботом польський панів, які орудували тут вогнем і мечем, заграбавши собі найродючіші землі, грабуючи населення, плюндруючи села і міста, насаджаючи католизм. І немає потреби шукати історичний прототип Тараса Бульби, як це роблять деякі дослідники, як і немає підстав думати, що сюжет повісті занотував окремий історичний епізод. Гоголь не намагався хронологічно відтворити історичні події. В одному випадку, здається, що події віднесені до XV століття, в іншому –до XVI, а то і до початку XVII століття. В дійсності письменник мав за мету замалювати таку картину, в які відобразилися б найбільші типові риси всієї національно-визвольної боротьби українського народу. Наш край не був осторонь тих бурхливих подій в національно- визвольній боротьбі XVI-XVII століть, від зародження козацтва як стану до найбільшого його прояву.

Волинь, як і кожний край землі української, у своїй історії має яскраве сузір'я витатних військових діячів, людей козацького характеру. Більше двохсот років вінком слави Волині були кращі представники роду Острозьких – видатні полководці, сподвижники української культури і православ'я.

Дослідники твердять, що основоположником роду Острозьких був князь Данило, який, ймовірно, походить від волинської гілки Мономахів- Романовичів (за іншою версією- від турово-пінської гілки Рюриковичів). Про нього відомо, що в 1341 році спільно з Дмитром Любортом він воював проти Казиміра Великого за Волинь і Галичину. Князь Данило заклав замок в Острозі і першим став називатись ім'ям цього міста.

Про його сина - князя Федора Даниловича- відомо більше. Його називають великим полководцем землі Волинської. Він був спільником князя Льва Свидригайла і допоміг йому заволодіти Волинню. Інтереси Федора Даниловича сягали і гуситських воєн у Чехії.

У 1422 році разом із Зигмунтом Корибутовичом він здійснив похід у Чехію, щоб оборонити гуситів. Навальним ударом литовців і волинських вояків німецькі лицарі були розгромленні і вигнані з Праги, а потім із усієї чеської землі. Ці події дали підставу для народження гуситської території походження козацтва, з якої не виключається те, що саме волинські воїни, які брали участь у чеських подіях, принесли в козацьке середовище здобутий там досвід ведення бойових дій, зокрема порядок розміщення військ у вигляді

‘’рухомого табору’’. Про князя Федора відомо також, що він із волинськими загонами брав участь у знаменитій Грюнвальдській битві (1410 рік), тривалий час був луцьким воєводою, в старості постригся в ченці Києво-Печерської Лаври, а після смерті канонізований, як один із угодників- чудотворців землі Волинської.

І син Федора, князь Василь Красний Острозький, дотримався антипольської орієнтації, розбудував свій замок, відстоював інтереси православного населення Волині. Це був також не абиякий військовий діяч, як і його син –Іван Васильович Острозький. У 1453 році боровся проти навали на Волинь Волзької татарської орди. А в бою під Теребовлею князь здобув блискучу перемогу над татарськими загонами і визволив із полону дев’ять тисяч волинян. Усе життя князь Острозький протистояв загарбницьким діям Москви.

Князь К.І.Острозький уславився як найбільший полководець і лицар у Східній Європі того часу. Він здобув близьки 60 перемог над ворогами України та, Литви, в складі якої була тоді Волинь. У нього були тісні стосунки з козаками. Він першим в Україні носив титул «гетьмана» (міністр оборони Великого князівства Литовського). Князь вважав козаків хоч і мало «збройними», але у справі військової боротьби з мусульманами більш досвідченими, ніж поляки. Острозький неодноразово очолював об’єднанні польсько-козацькі війська, що виступали проти татар. Військові сили князя були одними з найбільших у Литовській державі. Показ війська влаштований 1529 році, виявив, що Волинь була на п’ятому місці щодо кількості оборонної сили. Більшу частину волинського війська забезпечував князь Острозький.

Саме з цього середовища йшла певна частина населення, яка поповнювала дніпровську вольницю. Проте, що і в майбутньому князі Острозькі, а значить і Волинь, найбільша частина землі якої знаходилась в руках цієї князівської династії були причетні до встановлення козацтва, свідчать наступні події. Так, після неодноразових звернень татарських посланців до польського короля зі скаргами на дії низових козаків, було створено цілу урядову комісію. За її висновками винуватцем у розповсюдженні козацтва низового визнано князя Острозького Костянтина Костянтиновича, бо з його земель найбільше козаків виходить. А у 1578 році самі татари завітали до Острога в «гості». Обложивши місто, вони звинувачували князя в тому, що найбільші провідники козацтва знаходять у нього опіку.

Українське козацтво практично було однією силою, яка впродовж тривалого часу добровільно захищала від кривавих, спустошливих навал татаро-турецьких орд не лише свої домівки і поселення, а за одно і всі королівські, магнатські і шляхетські володіння нп величезних просторах України, в тому числі і Волинь. І хоча литовські, як і польські, колоніальні власті боялися вільнодумного козацтва, яке не терпіло гнобителів, щоразу піднімаючи на повстання (особливо з часу виникнення першої Запорізької Січі), але оборонитись без них від ворожих орд не могли. Тому наймали у своє військо загони козаків. У 1572 році був створений перший реєстровий полк «низових козаків». У полку було спочатку триста козаків, а поті їх кількість сягнула п’ятсот. Дужу ймовірно, що і тому першому реєстрі волинян було чимало. Але його список до нашого часу не дійшов. Проте в архів «Скарбів коронних» польської столиці Варшави зберігаються пожовклі першого відомого, найдавнішого реєстру українського козацького полку. Складений він 30 березня 1581 року. Запису повного складу полку зробив писар- поляк Себастіан Надзвецький у зв’язку з видачею оплати за службу в королівському війську. Пильне вивчення цього документу переконує, що в ньоме є аж 74 імені козаків-волинян. В реєстрі всі козаки названі по імені і замість прізвища – вказівка міста чи села, звідки прибув, чи де козак народився. В реєстрі, поміж волинських козаків,- більше десятка з Дубна: «Анджей з Дубна, Іван з Дубна, Осташко з Дубна, Остап з Дубна, Мисько з Дубна, Степан Вишняк з Дубна, Мартин

Жилицький з Дубна, Семен з Дубна, Мисько Пригода з Дубна, Федір з Дубна і Хфедір з Дубна».

Кривавою сторінкою в історії Дубенщини увійшов 1633 рік, коли православні вояки Дубенського замку виступили проти архімандрита Спаського монастиря Касіяна Саковича. Заколотом керували десятник Чопек, Білець і Губка. Вбити Саковича їм не вдалося, однак відрубали руку охоронцеві і поранили одного ченця. За цей напад князь Домінік Заславський, який на той час володів Дубном. Постановив: учасників нападу на монастир покарати різками (по 40 ударів кожному, а десятнику – 80 ударів) на міському майдані. Надалі комендант повинен тримати в замку гайдуків-католиків і захищати архімандрита від переслідувань.

Народна боротьба мала тривалий характер. У 1648 році вона перетворилася у національно-визвольну війну. На протязі тільки 1648 року на Дубенщині повстало більше десятка сіл, мешканці яких громили панські маєтки, наганяючи страх на їх власників. Один шляхтич повідомляв з Дубна канцлеру Ю. Оссолінському, що в Україні «кожний хлоп чи вбив, чи вигнав в одному одязі з душею і дітьми свого пана».

Одним з перших був напад Буняка Шолудивого на дубенську шляхту. Того ж таки 1648 року повстанські загони Максима Кривоноса звільнили Дубно від шляхти, але взяти замок не вдалося, тому що він був міцно укріплений і на озброєнні мав 73 гармати, що на той час становило величезну силу. Стосовно цього вивідач Хмельницького в суді Галицької земської конференції засвідчив, що «Афанасій Пузина, владика луцький прислав Кривоносові 70 гаківниць, 8 пів бочок пороху, значну кількість куль і 7 тисяч грошима для того, щоб написати на Олику і Дубно». Архів південно-західної Росії свідчить, що в середині серпня1648 року «великою купою козаків було зайняте Дубно, де козаки вчинили розгром не тільки шляхетських будинків, але й багатого міщанства, яке виступало на боці польсько-шляхетської влади». Так, козаки розгромили будинок війта Мореневича і знищили «урядові» книги та документи власника міста Домініка Заславського. Вже у травні 1648 року пани Брацлавський та Заславський тримають під Дубном 6 тисяч воїнів. Спішно ремонтуються мости та греблі на річці Ікрі та в районі міста. До цих робіт князь Заславський наказав примусово залучити усіх жителів міста.

Дубно і його укріплення і замок привертають до себе увагу Б. Хмельницького. Наприкінці травня – початку червня1651 року він посилає засітки під Дубно, щоб здобути харчі і фураж та вивідати необхідні відомості про дислокацію шляхетських військ. Дубенські міщани й селяни допомагають козакам харчами та зброєю. Коронний гетьман Концепольський повідомляє гетьману Потоцькому, що не зміг «язика», тому що коли польські війська наблизились до Дубна, то селяни підпалили фільварки, щоб дати знак козакам про наближення ворога. В результаті козаки захопили Дубно, забрали 2 тисячі коней і волів, яких шляхта мала гнати до свого табору, розташованому Соколя. Проте козацьким загонам, яких посилають під Дубно, часто доводиться вступати в сутичку з шляхетськими роз'їздам і не завжди вдається вийти переможцями, бо шляхта має захист за мурами замку, і нерідко князь Заславський посилає своє військо, щоб допомогти відбити напади козаків.

Таким чином, напередодні кривавої битви під Берестечком біля Дубна розгорталися події, які так чи інакше вплинули на хід битви.

Багато років присвятив дослідженню поля Берестецької битви доктор історичних наук, наш земляк Ігор Кирилович Свєшніков. Починаючи з 1970 року, під його керівництвом проводились археологічні розкопки, які принесли радісні результати. Було встановлено місця козацько- селянського табору, татарських загонів, а також польських королівських військ і двох переправ. І просто безцінними знахідками були десятки різних типів шабель, куль, пороху, наконечників, списів, шкіряних виробів, монет. Та на теперішній час на Дубенщині

збереглися козацькі хрести, якими колись були позначені могили. На місці Козацького редуту стоять пам'ятники, пам'ятний знак і капличка.

У 1651-1654 роках дуже потерпала Волинь. Тут лютували та шаленіли хоругви С. Чернецького, Я. Вишневецького, Д. Заславського. Гинули цілі села, руйнувалися міста . Повність прийшли в занепад колись квітучі Остріг, Луцьк, Володимир, Кременець, Дубно, Ляхівці…

Українське козацтво- то живе, пульсуючи серце нашої відроджуваної історії. Воно віками осяяне такою молодецькою казковою відвагою, вражаючи всі любов'ю до матінки – України, таким здоровим гумором, що викликає захоплення і подив у багатьох народів світу. А сивочолі кобзарі струнами бандури і серцем вимовляли, розсівали в пам'яті віків зоряні імена героїв, яких несила ніколи не забути.

Де ж бо найдеш іншого Тараса Бульбу, крім нашого, українського, який рідного сина іскристою шаблею зарубав за зраду, за невірність оцій благословенній землі, що зветься Україною, а часом – і Козакією. Де ж бо знайдеш отаке козацьке товариство, яке віками добровільно йшло саме і заповідало синам захищати, боронити свою землю, свій народ, віру православну, вольності свої, свою християнську республіку.

ЯКІВ ДЯЧЕНКО. ХАБАРОВСЬК. «НОВА УКРАЇНА»

Сараєва Діана, учениця 8-А класу, Полтавської гімназії №21, вихованка гуртка «Історичне краєзнавство» Полтаського міського центру позашкільної освіти, керівник: **Посмітна Світлана Василівна**, учитель історії Полтаської гімназії №21, керівник гуртка «Історичне краєзнавство» ПМ ЦПО

Наша мета розглянути діяльність українців на Далекому Сході в роки Української революції та міжвоєнний час.

Завдання: проаналізувати український рух в регіоні в революційний період і до часу встановлення влади більшовиків; визначити форми і способи діяльності українців на Далекому Сході в міжвоєнний час; розкрити способи розправи радянської влади з українцями Далекого Сходу.

Український дух свободи, гідність, нікуди не діваються. Російський імперіалізм, який виплекав проект Новоросії, щоб розвалити Україну, наштовхнувся на проект Новоукраїни (Нової України), розпочатий «бандерівцями» на Далекому Сході задовго до народження С. Бандери. Серед протестувальників у наші дні у Хабаровську є не лише онуки й правнуки маси українських переселенців, але також діти та онуки засланих у Хабаровський край справжніх бандерівців. Ось чому наше дослідження ми вважаємо актуальним.

Півмільйонний Хабаровськ, який довший час був найбільшим містом російського Далекого Сходу, – місто Молоде. Заснував його у 1858 році українець Яків Дяченко, уродженець Полтавщини, який 21 червня 1858 року очолив висадку тринадцятого Сибірського лінійного батальйону на березі Амура і будівництво селища Хабарова/Хабаровка (пізніше місто Хабаровск). Він де заснував ще близько 30 населених пунктів на Далекому Сході. 2008 року з нагоди 150-ліття міста в самому центрі на вулиці Тараса Шевченка вдячні городяни відкрили йому пам'ятник. Бронзовий, у повний ріст.

Вулиця Т. Шевченка з'явилась в Хабаровську у далекому 1921 році. За клопотанням місцевої «Просвіти», із нагоди 60-річчя Кобзаря. Хабаровська міська дума перейменувала тоді центральну вулицю Олексіївську. Є в місті також і вул. Богдана Хмельницького. Навколо Хабаровська в кінці XIX століття на початку XX століття українські колоністи заснували розгалуджену мережу сіл. І створили там близько 90% населення. Домінували подоляни – вихідці з Подільської губернії. У самому ж Хабаровську на початку XX століття був окремий район, заселений переважно українцями – «Хохлацька слобода». Далі на південь була ще «Дальнєхохлацька» слобода (тепер район 19 школи). 1918 року рішенням міськради

ці поселення перейменовано в «Українську» і «Дальноукраїнську». Про ці слобідки досі нагадує одна з центральних вулиць міста – Слобідська.

Крайовий секретаріат заснував у Хабаровську перше українське видавництво на Зеленому Клині. Фактично це була окрема комісія, оформлена як Далекосхідне видавниче товариство ім. Тараса Шевченка. Видавництво надрукувало матеріали перших українських з'їздів, а також вдавало газету «Нова Україна». Згодом комуністи називаючи «Новою Україною» використовували увесь Далекий Схід.

Напередодні ІІІ-го українського з'їзду, який проходив у Хабаровську в квітні 1918 року, опублікували в своїй пресі антиукраїнські наклепи й прогнози. Паралельно з українським з'їздом «Ісполком» запланував і свій з'їзд «Совдепа». Цей ІІІ український з'їзд Далекого Сходу одним з ключових своїх рішень ухвалив наступне: «Всі українські вояки – як сухопутні, так і морські – повинні організуватись в окремі частини згідно зі статутом українського війська… [при Крайовому] Секретаріаті засновується Штаб Далеко-Східного українського війська». Також було вирішено оформлювати Зелений Клин у формі колонії незалежної України. З'їзд ухвалил звернутися до українського уряду з проханням зареєструвати членів новообраного Крайового Секретаріату, як урядових осіб УНР. Надіслоно й телеграми на українсько-російські мирні переговори, що відбулися у смоленську, з домаганням взяти до уваги «далекосхідні українські інтереси».

У черні 1918 року українська делегація від Далекого Сходу прибула до Києва, на переговори із урядом Української деержави. Вважалося, що сколонізоване українцями узбережжя Тихого океану є більшим, як територія української метрополії. А мешкало тут 1,5 млн українців, які становили більшість населення краю. Велика Британія, Франція і Німеччина, а навіть Голландія і Данія, мали в той час багато необхідних колоній по світу.

На відміну від Хабаровська, у Маньчжурії війська генерала Дмитра Хорвата вже давно прогнали більшовиків. Делегація трактувала цю військову силу – українською. Петро Твардоський, очільник делегації і організатор двох українських куренів у Маньчжурії (створені за підтримки Д. Хорвата), заявив у Києві про рішення вище згаданого Хабаровського ІІІ українського з'їзду: «На Далекім Сході згуртовані Українці підготовляли усього Далекосхідного клину, себто Приморщини, Аморщини, Усурійщини, Забайкальщини й Маньчжурії частиною України… і з'їзд постановив прохати Центральний Український Уряд вимагати від російського уряду признання вищезазначеної частини Далекого Сходу частиною України на основні сомоозначення народів, маючи на увазі численність українців на Зеленому Клину (до 80% всього населення)».

За твердженням П. Твардовського, генерал Д. Хорват не лише вважав себе українцем, але й схвалил вище зазначені постанови з'їзду у Хабаровську. А також заявив про свою готовність служити уряду України.

Уряд П. Скоропадського реально намагався дбати про українців в Росії, зокрема і на Зеленому Клині. Згідно з попереднім мирним договором між Українською державою та РРФСР від 12 червня 1918 року, Українські Окружні Ради на теренах більшовицькії Росії отримали право виконувати функції консульських установ Української Даржави. Того ж місяця 1-й український з'їзд Хабаровського повіту створив Окружну раду – територіальний орган національного саоврядування українців повіту. На Далекому Сході діяло 10 таких рад. До Ради входили теж предтавники громад із місцевих українських сіл Лермонтовка, Переяславка, Катеринославка, Круглипкова, Заївка, Михайлівка, Кам'янець-Подільськ, Анастасіївка тощо. Села були свідомі.

Головою Ради обрано Григорія Могиленського – чиновника царських часів у канцелярії Приамурського генерал-губернатора, яка базувалася в Хабаровську. У революційний період він розвивав українську кооперацію.

Міністр заакордонних справ Української Держави Дмитро Дорошенко призначив П. Твардовського консулом Української держави на Далекому Сході. А Окружна рада діяла як консульське представництво України.

Попри багаторазову зміну влад у Хабаровську, Рада більше 4-х років координували український рух в регіоні, аж до часу становлення влади більшовиків в кінці 1922 року.

Повертаючись із Києва влітку 1918 року, П. Твардовський досяг домовленості із Сибірським урядом щодо створення українських військових формацій. Цей план підтримував і командувач військ Антанти у Росії генерал Моріс Жанен.

Був задум створити два українські корпуси з загальним числом 40 тис. вояків. Вважалось, що кількість українців в регіоні дозволяла організували 200 тис. українську армію. Генерал Борис Хрещатицький почав формувати Маньчжурії під опікою генерала Д. Хорвата українську дивізію. Однак, Колчак відправив її подалі… протибільшовицький фрон в Сибір. Планувала типова «єдинонеделимая» політика мобілізувати українців у російську армію, без виділення в окремі українські частини.

IV Далекосхідний український з'їзд у жовтні 1918 року поставив своїм пріоритетом справу організації українського війська на Зеленому Клині.

Весною 1919 року за справу взявся комендан Хабаровська генерал-майор Леонід Вериго, який вважав себе українцем і планував покозачити край – створити добровольчі загони «Вільного Козацтва». Уповноваженим для формування українських частин у Хабаровську Л. Вериго призначив вище Ю. Самицького. Планувалося сформувати у Хабаровську, Владивостоці, Нікольськ – Уссурійську, Благовіщенську та Імані 5 куренів (батальйонів) піхоти та 2 гарматні батареї. Ці частини мали вирости в полки й бригади. Від значення велика кількість добровольців.

Козаки українських куренів повинні були мати окремі однострої – сині шаровари з жовтими лампасами в 2 ряди та з блакитним кантом посередені. Погони, як у кінних єгерів, але жовтого кольору з блакитним кантом. Кокарда російського зразку, але поверх неї мало бути розташоване зображення Архістратига Михаїла.

Російські шовіністи швидко звинуватили курінь, що утворився у Владивостоці, в «мазепенстві». О.Колчак, як «Верховний Правитель Росії», 19травея 1919 року взагалі зоборонив формувати окремі українські частини. Курінь було розформлено, а особовий склад розпорошено . Подібна ситуація, очевидно склалася із куренем у Хабаровську.

Даремно білогвардійців забороняли українцям формувати власні військові частини. Така політика призвела основну її частину у соціалістичний табір, у партизанщину. А коли на початку 1920 року Хабаровськ і Владивосток захопили червоні партизани, то серед них домінували українці.

У травні 1921 року у складі Міністерства з національних ДСР утворено український відділ. Голова Окружнаї Ради Г. Могинеський став Уповноваженим цього міністерства в Приамурській області. Хабаровська Українська Окружна Рада отримала новий статус – Приамурської Осбласної Української Ради. Станом на жовтень 1921 року віданні Ради було 22 школи (доки місто знову не захопили білогвардійці). У кожній з них відповідні сільські громади ухвалили рішення щодо викладання українською мовою. Відновила свою діяльність й початкова 5-класна, українська школа в Хабаровську. У міській учительській семінарії діяли українські педагогічні курси та викладалося українознавство.

Після ліквідації більшовиками Далекосхідної республіки в листопаді 1922 року арештовано близько 30-ти українських активістів Хабаровська. Усі українські школи, організації зокрема Приморську Обласну Українську Раду закрито. Їхнє майно, книги та архіви конфісковано. Арештованих визначено в січні 1923 року в Читу. Головні причини – арешт контрреволюційність, Комуністи заарештували голову Хабаровської Української

Громади та окружної Приморської ради Г. Могиленського. Арештовано й членів його раді: Івана Булаха, Микуляка, Скрипченка. Серед арештованих був і голова «Просвіти» Давід Коваленко, його заступник галичанин В. Кийович, а також інші активні просвітяни.

Водночас із репресіями проти українців нова влада всебічно притримувала китайців. Вони мали свою школу, пресу і видавництва, театр та Олімпіаду тощо. Так само все це мали корейці, доки їх в 1937 року депортували до Казахстану. Мали все й тунгуси, голди (нанайці), коряки і чукчі. «Не мали нічного тільки українці» – резюмував Іван Багряний.

До 1933 року теперішню Амурську область, і Уссурійський край, південну частину Хабаровського краю радянська влада називала Новою Україною. Адже, за офіційними її даними українське мелянство та робітництво на Далекому Сході складало «переважну більшість 70-75% . А в деяких місцевостях а й 80-99% усього европейського, білого населення». На початку 1932 року на Далекому Сході працювало 1096 початкових українських шкіл, де рідною мовою навчалось 52,5 тис. дітей. Також відкрито 219 українських середніх шкір із ще 8,8 тис. учнів. Микола Скрипник надіслав в Україну 500 молодих вчителів, а для українського сектору видавництва «Дальгізу» - редакторів.

У Хабаровську із 15 березня 1932 року почала виходити загальнокрайова щоденна українська газета «Соціалістична будова».Перше ж число цього часопису повідомило, що 48 районів Приморщини, згідно із постановою Дальвикрайконкому, переходять на українські підвалини, як то діловодство, школи тощо.

«Невідомо, до чого би воно дійшло…» - писав І. Багряний. І наводить приклад, як в українській газеті Іманського району, яку редагував галичанин Дідушок, можна було зустріти корейця Кім Гусула. Останній не лише був ілюстратором в газеті, але й уже спілкувався українською мовою. Однак, П. Буценка зняли, редакторів розігнали. Школи закрили. Учителів посадили до підвалів НКВД, як «агентів фашизму».

Попри все українська колонізація Далекого Сходу тривала. Тут після служби залишились солдати й офіцери, українці. У 1936 – 1937 роках приїхало багато дівчат з України, в рамках руху «хетагуровок». Їх Іван Багряний назвав «Дівчачою армією». Під час Другої світової війни у Хабаровську ще виходили радіопередачі укранською мовою.

Тим не менше український дух свободи, гідність, нікуди не діваються. Російський імперіалізм, який виплекав проект Новоросії, щоб розвалити Україну, наштовхнувся на проект Новоукраїни (Нової України), розпочатий «бандерівцями» на Далекому Сході задовго до народження С. Бандери. Серед протестувальників у наші дні у Хабаровську є не лише онуки й правнуки маси українських переселенців, але також діти та онуки засланих у Хабаровський край справжніх бандерівців.

Хабаровск у 1917-1922 роках був ключовим центром «Нової України» – співмірної за площею до європейської України. Тут діяли потужна українська громада, школи, кооперація. Видавались українські газети і, навіть, формувались частини українського війська. А у 1930-х роках Хабаровськ став центром українізації Далекого Сходу. Ми гордимося тим, що уродженець Полтавщини Яків Дяченко заснував місто Хабаровськ стало центром величезної Далекосхідної «Нової України».

ДЕЯКІ АСПЕКТИ УКРАЇНІЗАЦІЇ В МІСТІ КРАМАТОРСЬКУ У 20-х – 30-х рр. ХХ-го СТОЛІТТЯ

Толкунова Дар'я, 10-А клас, Краматорська українська гімназія Краматорської міської ради Донецької області, гурток «Етнографія України» Донецького обласного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді.
Керівник: **Бородай Олег Васильович**, учитель громадянської освіти Краматорської української гімназії Краматорської міської ради Донецької

області, керівник гуртка «Етнографія України» Донецького обласного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді

Українізація – це тимчасова політика ВКП(б), що здійснювалась ЦК КП(б)У та урядом УСРР у 20-х – 30-х роках ХХ-го століття, з метою зміцнення радянської влади в Україні засобами поступок у вигляді запровадження української мови в освіті, медіа та інших ділянках культурного життя, а також у державному апараті, як офіційної мови республіки.

Проблема процесу українізації у Краматорську є малодослідженою, її у своїх публікаціях торкались лише краматорський краєзнавець Володимир Коцаренко та науковий співробітник Музею історії міста Краматорська Лідія Зеленська. Важливим джерелом для вивчення цієї теми є газета «Краматорська Домна», яка видавалася в той час. Цікаві документи, які свідчать про різні аспекти українізації в місті, зберігаються у приватних архівах краматорських краєзнавців.

Національний склад населення Краматорська у 20 – 30-х роках ХХ ст.

У 1929 році у Краматорському районі було проведено перепис населення, за яким сільське населення району становило 37886 чоловік, з яких: українців – 92,8%, росіян – 4,7%, німців – 1,8%. У селищі міського типу Краматорська (статус міста Краматорськ отримає у 1932 році) населення налічувало 12305 чоловік. Національний склад селища був таким: українці (74,4%), росіяни (17,6), німці (1,3%), євреї (1,1%), поляки, чехи, татари та ін. (4,6%).

З початком будівництва у 1928 році нового, одного з найбільшого у Європі, машинобудівного заводу (зараз – Новокраматорський машинобудівний завод (НКМЗ)) до Краматорська прибуло багато людей з різних областей Росії, проте у 1936 році українці складали 79% робітників НКМЗ.

Надана статистика доводить, шо у 20 – 30-х роках ХХ ст. переважна більшість населення, яка мешкала у Краматорську і Краматорському районі, складали українці.

Українізація в освіті (20-ті рр.)

Українізація в Краматорську відбувалась передусім у системі освіти. Наприклад, українською мовою велось навчання в школах лікбезу (ликвидация неграмотности (рос.)).

У середині 20-х років планувалось провести масову українізацію в шкільній освіті Краматорського району. Газета «Кочегарка» повідомляла: «У 1926 році усі школи Краматорського району будуть українізовані, за виключенням Явлінської як російської» [Кочегарка, 09.09.1926]. Про результати цих планів пише дослідниця Лідія Зеленська: «Реалізувати ці наміри у повному обсязі не вдалося, напевно, реформатори не змогли подолати цілу низку труднощів (бракувало підготовлених кадрів, підручників). У 1927 – 1928 роках у семирічках Краматорська функціонували класи з російською та українською мовами викладання. До ідеї загальної українізації шкільної системи повернулися через 4 роки...Чим завершилась акція з українізації цього разу, не відомо».

У 1928 році в соціалістичних зобов'язаннях учні ФЗУ (фабрично-заводське училище) записали: «Українізувати перші два роки навчання, продати не менше, як на 300 руб. Української літератури..» [К.Д. №27, 24.05.1929]. На 50% українізувати заняття зобов'язувалися студенти Вечірнього Робітничого технікуму (1929 р.).

Українізація в культурній сфері (20-ті рр.)

Головним осередком культури в Краматорській у 20-х роках був робітничий клуб заводу КДМЗ (Краматорський державний машинобудівний і металургійний завод) ім. Артема. На прикладі діяльності клубу можна зробити певні висновки щодо стану процесу українізації, зокрема в бібліотечній справі. Книжковий фонд бібліотеки, яка діяла при клубі складав 20 тисяч одиниць, з яких книжок українською мовою було лише 770 екземплярів. [З.Л., с. 101]. Зусиллями профспілкової організації КДМЗ до кінця 20-х років фонди бібліотеки були поповнені класичною і сучасною літературою, але кількість українських книжок складала у 1929 р. – 11%, а у 1930 р. – 24,5% [З.Л., с. 101], що не задовольняло

потреби населення в українській літературі. Відповідно духу часу, бібліотекари брали на себе зобов'язання «„українізуватися" самим і всіляко популяризувати національну літературу серед читачів, збільшивши до 30% видачу книг українською мовою (1929)». Але зауважимо, що для підготовки масових заходів, які організовувалися працівниками бібліотеки, використовувалися переважно твори російських та зарубіжних авторів.

При клубі був організований гурток з українізації.

Українізація в ЗМІ (20-ті рр.)

Важливим фактором здійснення українізації були засоби масової інформації, зокрема багатотиражна газета заводу КДМЗ «Краматорська Домна», в якій матеріали друкувались російською та українською мовами (переважно російською). Наприклад, З 12 поетів, вірши яких друкувались на сторінках «Краматорської Домни» в 1928 р., тільки двоє – писали українською мовою.

Великий внесок у популяризацію української мови на сторінках газети зробили рабкори (робітничі кореспонденти) Макар Шарабан і Василь Краматорський. У своїх дописах, статтях, фейлетонах вони привертали увагу громадськості до проблем з впровадженням українізації, подавали пропозиції щодо активізації цього процесу, піддавали критиці керівників різного рівня, які чинили протидію українізації. Зокрема М. Шарабан пропонував українізувати громадські організації селища, гуртки, які функціонували в робітничому клубі, створити при клубі гурток українознавства, поповнити фонди бібліотеки українською літературою, провести компанію підписки на газети «Комуніст» і «Пролетар». Макар Шарабан закликає: «Байдужість до українізації треба вирядити з наших лав». Гірку іронію відчуваємо в таких його словах: «Є, бач, такі мудреці, що називають українську мову бичачою, але я скажу тим, хто не хоче вчити української мови, що вони воли та ще й круторогі, бо й досі не зрозуміли політики Партії та Радвлади». Заводський комітет профспілок організовував кампанії з підписки працівників заводу на україномовну пресу. Кількість українських газет, які виписували жителі селища, з 338 у 1928 р. зросла до1608 екземплярів у 1929 р., відповідно журналів – з18 до 250 екземплярів. Але загальне співвідношення між російськими та українськими виданнями, які виписувалися краматорчанами залишалося не на користь українських. Наприклад, у 1930 році працівниками КДМЗ було виписано 2342 екземпляри українських газет і журналів, а російськомовних – 9833. І це при тому, що українці складали більшість населення Краматорської.

Спротив українізації.

Політика українізації часто зустрічала прихований а то і відкритий супротив з боку посадових осіб та представників технічної інтелігенції. У газеті «Краматорська Домна» за 1928 р. описується такий випадок. Заяву про прийом на роботу Макара Шарабана, написану українською мовою, працівник відділу праці Котов повернув йому з проханням переписати заяву російською. Коли Макар почав пояснювати Котову, що Краматорськ розташований на території України і в селищі має здійснюватися політика партії, службовець зупинив його і сказав: «Нет, нет, дорогой товарищ, это нас не касается. У нас никакой украинизации нет» [К.Д., №10/13, 05.05.1928]. Подібний випадок зафіксований і в іншому дописі «Краматорської Домни». Начальнику ливарного цеху Лепле була надіслана для виконання копія протоколу інспекції з праці «про затвердження вентиляційного пристрою у шамотному відділенні». Начальник, навіть не прочитавши документ, повернув його, написавши на ньому наступне: «Прошу протокол №314 прислать мне на русском язике, так как технических названий перевести никто не может. 11 июня 1928 г. Лепле» [К.Д., №13, 20.06.1928]. Заява про те, що немає можливості перекласти технічні терміни з російської на українську є надуманою і безпідставною хоча б тому, що переважна більшість цих термінів має

походження з німецької, англійської або французької мов, а значить вони пишуться та вимовляються і російською, і українською майже однаково. А позиція службовців головної контори КДМЗ щодо українізації зафіксована в одному з дописів «Краматорської Домни»: «Ми за національну політику, але без вивчення української мови». Таке ставлення до українізації з боку службовців найбільшого краматорського промислового підприємства пояснюється не лише їх небажанням обтяжувати себе вивченням української мови, а й тим, що завод мав союзне підпорядкування і усе листування, обмін документацією між КДМЗ і центральними московськими органами здійснювались російською мовою, що не стимулювало працівників заводу до вивчення української.

Не лише керівництво , але й певна частина робітників проявляла байдуже ставлення до українізації. У цехах заводу лунала переважно російська мова, вона ж панувала і під час масових заходів. Наприклад, під час першотравневої демонстрації 1928 року майже усі гасла на транспарантах, прапорах і плакатах були написані російською, лише на трьох «дошках» – українською.

Фактором, який не сприяв процесу українізації була присутність доволі чисельних національних громад у Краматорську, а саме: польської, чеської, німецької та ін. Іноземні спеціалісти, робітники, підприємці зіграли велику роль у становленні Краматорська як значного індустріального центру України. Але вони не мали жодної мотивації до вивчення української мови, бо російська мова була пануючою в Російській імперії і в СРСР, вона давала можливість легко адаптуватись у будь якому іншому місці держави.

Українізація в 30-х роках.

Після прийняття у 1932 році постанови Раднаркому СРСР і ЦК ВКП(б), у якій українізація в Україні піддавалась осуду як «петлюрівська», починається процес її згортання. Але, не зважаючи на це, у 1935 році у Краматорську відкрилась нова школа №11, навчання у якій велося українською мовою.. І зовсім дивним сьогодні виглядає той факт, що, в той час, коли все більших масштабів набували сталінські репресії проти «українських буржуазних націоналістів», бюро Краматорського міського комітету КП(б)У приймає постанову «Про стан українізації в Краматорському районі» (7 вересня 1935 р.). Наведемо деякі положення цієї постанови: «1. Зобов'язати тов. Шкадинова до 20/IX – перевести роботу усіх відділів міськради на українську мову. 2. Зобов'язати тов. Давидова у той же термін перевести на українську мову роботу ДСПС і Завкомів». Крім цього, постанова вимагала від керівників різного рівня наступне: перевести на українську мову заняття в комсомольських і партшколах, «посилити апарат міськради т.т., які володіють українською мовою», придбати більше української літератури для бібліотек, газеті «Краматорська правда» і заводським багатотиражкам «не менше половини матеріалів давати українською мовою». Цікавим і важливим є пункт постанови, який вимагає проводити масову політичну роботу серед «робітників і колгоспників – українців їх рідною мовою». Це положення документу засвідчує, що більшість населення району і міста (а це і були селяни і робітники) розмовляли українською мовою, яка була для них рідною. Цей факт влада визнає у своїй постанові. Чим пояснити появу такої постанови у 1935 році пояснити важко. Це був прояв партійної дисципліни (у серпні обком прийняв подібну постанову)? Місцеві керівники займали свідому проукраїнську позицію? А можливо продовження українізації вимагали краматорські робітники, кількість яких дуже швидко зростала у період індустріалізації, яка безпосередньо торкнулась Краматорська? Ці питання ще чекають своєї відповіді.

Висновки

Той факт, що переважна більшість населення Краматорська на початку XX-го століття складалась з українців доводить, що процес українізації, який відбувався тут був

природнім, об'єктивним, з історичної точки зору (після тривалого періоду русифікації) – справедливим і відповідав потребам українців.

Політика українізації в Краматорську у 20-х та 30-х роках ХХ-го століття мала певні успіхи, особливо у сфері освіти та культури, і сприяла формуванню української ідентичності у місцевого населення, але при цьому «Не зважаючи на те, що про українізацію «щодня балакають і запитують: і відповідальних, і професійних, і вищих громадських робітників у Краматоровці», українізація в Краматорську не була наполегливою, послідовною, систематичною, цілеспрямованою політикою місцевої влади, а мала характер короткочасних, часто формальних кампаній.

Офіційно у Краматорську нібито створювались умови для функціонування української мови, але:керівники різного рівня чинили активний чи пасивний опір державній політиці українізації, гурток з українізації існував більше на папері, ніж в реальності, значна частина робітників та представників інших верств населення проявляли пасивність та байдужість до справи українізації, не бажали українізуватись і представники різних національних громад, які проживали у Краматорську.

РОЗВИТОК МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ НА ТЕРИТОРІЇ ЧЕРКАСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ НА ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ

Тютюнник Поліна, 8 клас Черкаська ЗОШ І-ІІ ст. відділу освіти Черкаської селищної ради Донецької області гурток «Історичне краєзнавство» Донецького обласного центру туризму та краєзнавства учнівської молоді
Керівник: **Соколова Ганна Іванівна**, учитель історії Черкаська ЗОШ І-ІІ ст. відділу освіти Черкаської селищної ради Донецької області керівник гуртка «Історичне краєзнавство» Донецького обласного центру туризму та краєзнавства учнівської молоді

Сучасна держава Україна, яка була утворена в 1991 році, в історичному просторі досить молода держава. На початку XXI століття ще відбувається багато державотворчих процесів, свідками яких є ми всі сьогодні. В найближчому майбутньому багато чого буде залежати від нас − молоді, яка хоче не тільки розібратися в історичному, досить складному і суперечливому, минулому, а й побудувати успішне майбутнє. Обрана мною тема на сьогоднішній день досить актуальна, так як у 2020-2021 роках завершується реформа децентралізації − одна із найуспішніших і наймасштабніших реформ сьогодення. Основними джерелами для вивчення нової теми є нові форми історичних джерел. В першу чергу, це електронні джерела: сайти, сторінки в соціальних мережах, де можна знайти законодавчі акти по даному питанню.

В Україні процес децентралізації розпочато 2014 року з прийняттям «Концепції реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні» (01.04.2014), законів України «Про співробітництво територіальних громад» (17.06.2014), «Закон про добровільне об'єднання територіальних громад» (05.02.2015) зі змінами та доповненнями у 2015-2020 роках, змін до Бюджетного і Податкового кодексів – щодо фінансової децентралізації. Не втрачають своєї актуальності і інтерв'ю з учасниками та свідками подій, сучасні документи.

В результаті реформи, яка відбувалася в два етапи 2014-2019 − перший етап, 2020-2021 − другий етап на території України утворювалися об'єднані територіальні громади (ОТГ), а з 2021 року − територіальні громади (ТГ). Цей процес дозволив формувати відповідно до положень Європейської хартії місцевого самоврядування значний дієвий і спроможний інститут місцевого самоврядування на базовому рівні − об'єднані територіальні громади (ОТГ). Відповідно до прийнято Закону України від 16.04.2020 № 562-IX «Про

внесення змін до деяких законів України щодо визначення територій та адміністративних центрів територіальних громад», Кабінетом Міністрів України визначено адміністративні центри та затверджено території 1470 спроможних територіальних громад, у яких вже проведені місцеві вибори у 2020 році на новій територіальній основі, відповідно до прийнято Закону України від 16.04.2020 № 562-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо визначення територій та адміністративних центрів територіальних громад».

За останні 120 років на території Донеччини неодноразово відбувалися територіальні зміни. В XIX столітті значна частина території сучасної Донецької області (Маріупольський та Бахмутський повіти) входила до складу Катеринославської губернії; північна та північно-західна її частини були у складі Харківської губернії, а південно-східна частина − в склад Області Війська Донського. В радянський період неодноразово відбувалися адміністративно-територіальні зміни: у 1919-1925 роках, 1926-1932 роках, 1932-1938 роках, 1938-1961 роках, 1961-2000 роках. У 1932 році було утворено Донецьку область на території сучасних Донецької та Луганської областей. Згодом, у 1938 році Донецька область була розділена на Сталінську і Ворошиловградську області. В склад Сталінської області увійшло 22 райони та 9 міст. Під час Другої світової війни Сталінська область була перейменована на Юзівську, Сталіно − Юзівка, Красноармійськ − Гришино, Артемівськ − Бахмут. Особливих змін в адміністративно-територіальному поділі не було. Після повернення радянської влади відновлено довоєнний територіальний поділ, повернуті довоєнні назви. В роки радянської «перебудови» багатьом населеним пунктам почали повертати їхні попередні назви.

У 2013-2014 роках в Україні відбулися події, які змінили життя в багатьох сферах життя. Сьогодні ми можемо вже зробити деякі висновки, відповідно подій Революції гідності та конфлікту на сході України. Саме в той час першого квітня 2014 року Уряд схвалив «Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади». Державна політика України у сфері місцевого самоврядування спирається на інтереси жителів територіальних громад і передбачає децентралізацію влади, тобто передачу від органів виконавчої влади органам місцевого самоврядування значної частини повноважень, ресурсів та відповідальності. В основу цієї політики, як вже зазначалося, закладено положення «Європейської хартії місцевого самоврядування». Було розроблено і затверджено План заходів щодо її реалізації.

Для реалізації положень даної Концепції та завдань Плану заходів необхідно було б ввести відповідні зміни до Конституції України та сформувати пакет нового законодавства. Проект змін до Конституції України розроблено, передано на широке публічне обговорення. Запропоновані зміни високо оцінила Венеційська комісія. Нажаль, політичні обставини дещо завадили цьому процесу і процес децентралізації почався в межах чинної Конституції України. У 2018 році розроблено Закон «Про співробітництво територіальних громад», Закон «Про засади державної регіональної політики» та пакет законів щодо розширення повноважень органів місцевого самоврядування та оптимізації надання адміністративних послуг, Закони про внесення змін до Бюджетного та Податкового кодексів України. Завдяки цим змінам почалася фінансова децентралізація: місцеві бюджети зросли на 206,4 млрд грн: з 68,8 млрд в 2014 до 275 млрд грн в 2019 році. У 2015-2019 роках в Україні добровільно створено 982 об'єднані територіальні громади (ОТГ). До їх складу увійшло близько 4500 колишніх місцевих рад. Там проживає 11 млн людей. Це дуже високі темпи муніципальної консолідації. Розроблено інститут старости в ОТГ, які представляють інтереси мешканців в раді громади.

12 червня 2020 року Кабінет Міністрів України прийняв 24 розпорядження щодо визначення адміністративних центрів та затвердження територій громад областей. В результаті в країні було створено 1469 спроможних територіальних громад (в тому числі 31

на непідконтрольній території Донецької та Луганської областей, в АР Крим). 17 липня 2020 року Верховна рада України прийняла Постанову №807-IX «Про утворення та ліквідацію районів». У результаті цього рішення усі 490 старих районів ліквідовані, натомість утворені 136 нових районів (17 районів на тимчасово окупованих територіях: 10 в АР Крим, 3 райони в Донецькій області, 4 райони в Луганській області). На території Донецької області утворено 8 районів (3 на непідконтрольній території): Бахмутський, Волноваський, Краматорський, Маріупольський, Покровський. Почали формуватися спроможні громади − ефективна, зрозуміла і зручна для мешканців система управління територією. В цих громадах активізуються місцеві лідери. Новостворені громади не стануть автоматично заможними. Так, там з'являється більше повноважень і грошей. Але це ще не означає розвиток. Для успіху потрібна командна робота. Рушійною силою в країні повинні стати не політики і чиновники, а сильні заможні громади, де піклуються про людей і тоді державу важко розхитати зсередини і ззовні. В територіальних громадах є повноваження і кошти. Зростає не тільки довіра до своєї місцевої влади, а й підвищується патріотизм, зникає почуття безпорадності, зростає активність людей.

Однією з перших об'єднаних територіальних громад, яка була утворена у 2015 році на території і Слов'янського району і, взагалі, Донецької області є Черкаська ОТГ з центром у селищі Черкаське, населені пункти якої розташовані вздовж річки Сухий Торець та ділянки залізниці «Костянтинівка − Київ». Зараз, у 2021 році Черкаська територіальна громада входить до складу Краматорського району. Громада об'єднала 11 населених пунктів, загальна чисельність населення яких лише 9,5 тис. мешканців. У 2019 році Черкаська територіальна громада Донецької області ввійшла до списку найуспішніших громад України. До цього переліку входять наступні громади: Ново-псковська Луганської області, Вознесенська Миколаївської області, Великомихайлівська Одеської області, Лиманська Донецької області, Мереф'янська Харківської області, Присивашська Херсонської області, Шахівська Донецької області, Веселовська Запорізької області, Баштанська Миколаївської області.

Черкаська ОТГ отримала при виході із Слов'янського району досить багато різного роду ресурсів: родючі землі, поклади крейди та формувального піску, фермерські господарства та сільськогосподарські підприємства, Слов'янський крейдяно-вапняний завод, цех по виробництву олії, інфраструктуру шляхів сполучення, підприємство по переробці молочної продукції, об'єкти торгівлі та сфери послуг, заклади середньої та дошкільної освіти та діючі заклади культури, заклади медицини, спортивні об'єкти (в тому числі, сучасний майданчик під відкритим небом), музей народної архітектури, побуту та дитячої творчості просто неба у с. Прелесне. Після відокремлення від районних структур в громаді було створено свої відділи необхідні для управління справами.

У 2016 році Черкаська ОТГ отримала із державного бюджету 7,8 млн гривень на підвищення спроможності та розвиток інфраструктури. Для нового комунального підприємства було закуплено необхідну техніку. Черкаська громада − це сільськогосподарський регіон. На її території розташовано 27 фермерських господарств та 5 сільськогосподарських підприємств. Господарства спеціалізуються на вирощуванні зернових культур, соняшнику, тваринництві. Розведення худоби на території колишнього Слов'янського району є тільки в Черкаській ОТГ. На території господарства «Верес» у с. Ново-Миколаївка почали розводити коней і планують перетворити цей об'єкт на туристичну локацію. Отримані сільськогосподарські угіддя здаються в оренду, є власністю громадян, частина земель внесена до фонду, де землі через торги будуть переведені в оренду. Це дасть можливість контролювати надходження сплати за оренду та земельного податку за межами населеного пункту, стимулювати до своєчасної сплати податків та ефективного використання земельного фонду. Передача земель за межами населених пунктів територіальній громаді

дасть можливість створити Генеральний земельний план за межами населеного пункту. Джерела прибутків від податку на землю − найбільша дохідна частина бюджету громади. А, також, бюджетоутворюючими підприємствами є: цех по виробництву олії у Привіллі, філія агрофірми «КЗТС Машинінг», а також фермерські господарства.

На СКВЗ прагнуть до більш глибокої переробки крейдяної сировини, якісних показників. Запаси крейди у місцевому родовищі − 65 млн т, річний видобуток всього 41,7 тис т у рік. У радянські часи крейдяно-вапняний завод був одним із найпотужніших у Європі. Нажаль, економічні кризи завадили економічному розвитку підприємства. Сьогодні СКВЗ одне із утворюючих місцевий бюджет громади підприємство, створює робочі місця для жителів. У 2017 році було побудовано сучасний Центр безпеки громадян. Даний проєкт було реалізовано за кошти держави, ОДА та кошти громади. 30 листопада 2017 року Кабінет Міністрів України підвів підсумки Конкурсу «Кращі практики місцевого самоврядування». Мінрегіон визначив переможців в номінації «Практики розвитку регіонів та громад, засновані на власних стратегіях та ресурсах серед сільських, селищних, міських рад, ОТГ. Черкаська громада посіла ІІІ місце в практиці «Безпека громадян в надійних руках! Створення та організація роботи центру безпеки громадян». В громаді успішно реалізується проєкт відходження об'єктів соціальної сфери від газопостачання та встановлення модульних котельнь на альтернативних видах палива. Планується налагодити власне виробництво твердого палива на місцевій сировинній базі. На території громади відкрито опорну школу в с. Олександрівці з інклюзивно-ресурсним центром.

Оцінивши ресурси та економічну ситуацію, мешканці Черкаська ОТГ зрозуміли, куди спрямовувати зусилля, і як залучати кошти інвесторів. Завдяки участі в Програмі місцевого розвитку громада виділила два основних напрями економічного розвитку: сільськогосподарське переробне виробництво та туристичний бізнес. Черкаська громада долучається до співпраці із місцевим бізнесом. Вдалося розробити ряд інвестиційних проєктів, що в перспективі допоможуть створити нові підприємства та забезпечити робочі місця для місцевого населення: побудова зернового елеватора з підходом до залізничної станції; індустріальний парк; підприємство по виробництву великої рогатої худоби на експорт; підприємства по вирощуванні птиці.

Таким чином, мешканці Черкаської громади створюють спроможну громаду, де місцева влада починає працювати для людей, доступнішими та якіснішими стають послуги, сприятливішими умови життя; нові можливості відбуваються, тому що їх хочуть люди і самі ж їх реалізують; на території громади формуються основи майбутньої сильної держави Україна.

ТЕРИТОРІЯ ДОНЕЧЧИНИ У СКЛАДІ ДЕРЖАВНИХ УТВОРЕНЬ: ЗІ СТАРОДАВНОСТІ ДО ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ

Харитонов Микола, учень 11 класу Краматорської української гімназії Краматорської міської ради, Донецька область, вихованець гуртка «Історичне краєзнавство» Донецького обласного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді

Керівник: **Савчук Олег Анатолійович**, вчитель історії КУГ, керівник гуртка «Історичне краєзнавство» Донецького обласного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді

Вибір даної теми дослідження обумовлений наміром усвідомити історію Донеччини в якості історії політичної, тобто історії державотворення. Адже державність, наприклад, усіх надчорноморських неслов'янських народів (кіммерійців, скіфів, сарматів, готів та інших) українськими дослідниками обґрунтовано розглядається як складова історії державотворення на теренах України, зокрема, в контексті історії українського державотворення.

Актуальність теми дослідження викликана тим, що вона містить недостатньо досліджену проблему у вітчизняній історичній науці та краєзнавстві. Політична історія Донеччини й, відповідно, України в цілому, на жаль, не знайшла належного детального розгляду, і тому висвітлена доволі фрагментарно, із значними прогалинами.

Метою роботи є дослідити питання про те, до складу яких державних утворень входила (повністю або частково) територія Донеччини в різні періоди історії України та зробити спробу укласти максимально повний перелік таких державних утворень, відповідно до сучасного стану історичних знань з обраної теми.

В даній роботі під назвою «Донеччина» розуміється територія сучасної Донецької області в її офіційних адміністративно-територіальних межах, визначених діючим законодавством України.

Джерельну базу дослідження склали праці вітчизняних дослідників історії України та історії держави і права України, статті в науковій періодиці, картографічні матеріали, мережеві ресурси.

В процесі дослідження було з'ясовано, що за даними історіографії політичну владу на терени Донеччини поширювало чимало державних утворень доби античності, які традиційно відсутні в наявних переліках, і серед них, наприклад, грецька колонія-поліс Кремни в гирлі Кальміусу, Понтійське царство за правління Мітридата VI Євпатора, що володіло азовським узбережжям від гирла Дону і до гирла Кальміусу тощо.

До переліку таких державних утворень доби середньовіччя слід обов'язково вносити, на нашу думку, Західнотюркський каганат, «Мамаєву орду», Велике князівство Руське, Балаклійський слобідський козацький полк, Військо Донське (від 1746 року володіло донецькими землями від р. Кальміус і до Нижнього Дону) та інші.

Результатом проведеного дослідження стало коригування і доповнення існуючих переліків державних утворень, до складу яких входила (повністю або частково) територія Донеччини в різні періоди історії України та укладання максимально повного переліку таких державних утворень від найдавніших часів і по сьогодні.

ЗАПОРОЗЬКЕ, ДОНСЬКЕ І СЛОБІДСЬКЕ КОЗАЦТВО В ПРИДОНЦІВ'Ї У XVI – НА ПОЧАТКУ XVIII СТОЛІТЬ

Черепанова Марія, 8-Б клас Бахмутського НВК № 11 Бахмутської міської ради, Донецький обласний центр та краєзнавства учнівської молоді, гурток «Основи наукових досліджень», м. Бахмут Донецької обл.

Керівники: **Корнацький Ігор Аркадійович**, керівник гуртка «Основи наукових досліджень» Донецького ОЦТК;

Чухлєбова Олена Анатоліївна, вчитель історії Бахмутського НВК № 11

Придонців'я на початок XVI ст. перебувало поза межами постійного заселення українських земель. На початок XVIII століття наш край вже перебував у стані інтенсивного залюднення й господарського освоєння. Піонерами у цьому були козаки – запорозькі, донські і слобідські, які просувалися у Дике поле трьома потоками народної колонізації – із заходу, сходу і півночі. Варто з'ясувати роль кожного з цих козацьких формувань у створенні постійних поселень на території сучасної Донеччини та в освоєнні її природних багатств. Висвітленню цього актуального на сьогодні питання й присвячена ця стаття.

Дослідження цієї теми започатковано в працях І. Бєляєва, Д. Яворницького, Д. Багалія, В. Пірка та ін. Заслуговує більш детального аналізу проблема взаємовідносин різних козацьких спільнот та втручання царського уряду в стосунки між ними.

Українське козацтво як єдина військово-політична спільнота почала формуватися наприкінці XV – початок XVI ст. Перша згадка про українських козаків датована 1489 роком. Однією з найголовніших причин появи перших козаків можна вважати природні багатства

земель на територіях «Дикого поля», Запоріжжя та нижнього Подніпров'я, до яких приходили люди, щоб займатися полюванням та рибальством. Гніт українського народу з боку польської та литовської шляхти, безкарне захоплення українських земель, приниження православної церкви та введення кріпосної залежності стали вагомими причинами для збільшення кількості покозачених людей. Найпотужнішою козацькою спільнотою стала Запорізька Січ, але поруч із нею важлива історична роль належала донському та слобідському козацтву.

Після монгольських походів на європейські землі вся Степова Україна була включена до складу новоутвореної держави – Золотої Орди. Оскільки територія степу використовувалася переважно для випасу худоби та мисливства, а більшість монголо-татар селилась в приморській зоні, залишивши степові землі майже безлюдними, на довгий час вони набули назву «Дике Поле» або «Поле». З кінця XIV – початку XV ст. приток населення до степу збільшився завдяки зміцненню південних кордонів Великим Князівством Литовським. Український народ селився на окраїнах Литви, де укріплялись міста та розміщувались військові гарнізони для захисту країни від зовнішньої агресії. Люди втікали від поневолення феодалами та будували вільне життя на новій землі. У цей час і з'явилися перші згадки про козаків, які згодом стали захисниками своєї держави від нападів іноземних загарбників.

Кінець XV – початок XVI позначений для українців та росіян нескінченною боротьбою з державою, що утворилася після розпаду Золотої Орди – Кримським ханством. Народи Речі Посполитій та Московії відстоювали південний кордон, щоб не дати татарам пройти в європейські землі. У цей час козаки зосередились на Муравській дорозі з Ізюмським і Кальміуським відгалуженнями, яка проходила у межі України та Московської держави. Для запобігання раптових татарських нападів московський уряд вже з початку XVI ст. залучав козацтво до сторожової і станичної служби.

Козацькі сторожі доходили до Сіверського Дінця, який наприкінці XVI ст. був кордоном між Кримським ханством та Московським князівством. Козаки повинні були стежити за переправами на Дінці, а при нападі татар повідомляти воєводам про їх пересування, чисельність та наміри. Козацькі станиці з початку 70-х років XVI ст. доходили до витоків Самари, Торця, Кальміусу й Міусу, дізнаючись про плани ворогів на правому березі Дінця. Так ці військові формування забезпечували захист лівого берега Дінця, що сприяло притоку жителів Лівобережної України і південних повітів Московської держави на територію Середнього Подонців'я. Саме завдяки сторожовій і станичній службі московські джерела донесли до нас під назвою «Святі гори» інформацію про Святогірський монастир, який можна розглядати як перше постійне поселення на території сучасної Донеччини.

Особливо активним процес заселення регіону став із другої половини XVI ст. У середині XVI – на початку XVII ст. в Подонців'ї поширилася діяльність свавільних козацьких загонів. Наприкінці XVI ст. запорозькі та донські козаки об'єдналися, щоб дати відсіч Кримському ханству. У 1584 р. вони зруйнували білокам'яне місто на косі на захід від гирла Кальміусу, від якого коса набула нинішню назву – Білосарайська. Спільна боротьба з татарами на Приазов'ї сприяла подальшому зміцненню зв'язків між двома козацькими товариствами. Тому в цей період почав діяти перший шлях через Донецький край із Запоріжжя на Дон, а також і потайний водний шлях з Дніпра до Чорного моря на випадок блокування гирла Дніпра турецьким флотом. Завдяки міцному зв'язку між запорозьким і донським козацтвом, виникло багато зимівників на р. Вовчій, при витоках Кальміусу, Торця, Кринки, які згодом стали селами і містами Донеччини.

У другій половині XVII ст. господарське освоєння Середнього Подонців'я особливо активізувалося через масовий перехід українського народу з Правобережної на Лівобережну Україну. Місцеві жителі просувались далі в степи у пошуках вільних земель, де вони

випасали худобу, косили сіно, тримали пасіки і розвідували соляні джерела. Завдяки переселенню на схід утворилася нова історична область, що набула назву – Слобідська Україна.

З наукової та краєзнавчої літератури ми дізнаємося, що однією з причин появи назви «Слобідська Україна» було існування слобід, які засновували на нових землях поселенці. Переселенці, які селилися селами, слободами у межиріччі Дону та Дінця, одержували «слободи» – звільнення від звичайних в Московській державі повинностей, тобто правові та економічні привілеї. Уряд надавав їх за службу на південних кордонах Московської держави для охорони від Кримського ханства. Із слобідського козацтва утворилися Охтирський, Харківський, Сумський, Рибінський (Острогозький) полки, і в 1685 р. найпівденніший з них – Ізюмський, до якого увійшли зведені в другій половині XVII ст. в межиріччі Дінця і Тору міста Маяки, Соляне (Тор), Городок (Райгородок), а з 1704 р. Бахмут.

Зростання населення підвищувало попит на сіль, і торські соляні промисли вже не могли його забезпечити. Тому торські солевари наприкінці 70-х – початку 80-х рр. XVII ст. відшукували джерела солі в Подонців'ї. Козаки Сухарівської слободи в 1683 р. розвідали соляні джерела в середній течії р. Бахмут і використовували їх деякий час «наїздом», тобто сезонно. Після зруйнування татарами соляних промислів у 1697 р. на річці Тор і самого містечка, на Бахмут стали переселятися торяни і маячани.

На Бахмуті до 1701 р. сформувалася невелика слобода, тому населення цієї місцевості звернулося до уряду за дозволом побудувати на цьому місці дерев'яну фортецю – острог для захисту від зовнішньої загрози. Але доки в урядових установах Білгорода та Москви вирішувалося це питання, місцеві козаки самі звели невеликий острог. Навесні 1704 р. він був описаний направленим на р. Бахмут із Білгорода капітаном Г. Скорихіним. Згідно з цим описом: «На речке Бахмуте построен город по обе стороны речки Бахмута стоячим дубовым острогом, в нем двои проезжие вороты; по мере того городка в длину через речку Бахмут 61 сажень, поперек 17 сажень, а жилья в том городке никакого нет. Подле того городка, вверх по речке Бахмут, с правой стороны на посаде построена часовня, близ часовни построены Изюмского полку для пошлинного сбора, из Семеновской канцелярии для мостового проезду таможенная изба и ратуша Изюмского полку. Около той таможни и ратуши в разных местах построены для торгового промыслу Изюмского полку казаков и торских и маяцких жителей всяких чинов людей 15 амбаров, 9 кузниц. Близ города на р. Бахмут построена торговая баня и отдана на оброк. В том же городе построились и живут дворами: Изюмского полку казаков 54 человека, разных городов всяких чинов русских людей 19 человек. Да на речке Бахмут устроены у солеварных колодязей Изюмского полку казаков и разных городов 140 сковород солеварных, да разных городов всяких чинов людей 30 сковород. А по речке Бахмуту лесов и рыбных ловель, и распашной земли нет, а сенных покосов малое число…».

Зі сходу Середнє Подонців'я було заселене донськими козаками, це привело до суперечок між ними та слобідським козацтвом за Бахмутські соляні багатства у 1702 – 1703 рр. Через те, що більшістю населення м. Бахмут були українці, Петро І в жовтні 1704 р. наказав підпорядкувати його жителів Ізюмському слобідському полку, а соляні промисли відписати до державної казни. Це стало відчутним поштовхом до повстання донського козацтва під проводом отамана бахмутських солеварів К. Булавіна, у якому взяли участь і запорозькі козаки. Розгром булавінців царськими військами та зруйнування Старої Січі у 1709 р., перехід на бік шведського короля Карла XII з гетьманом І. Мазепою і поразка Петра І у війні з Туреччиною при р. Пруті стали ключовими факторами не тільки для зміни ставлення царського уряду до запорозького і донського козацтва, а й до територіально-адміністративних реформ у регіоні.

Наприкінці 1708 р. була створена Азовська губернія, до якої приєдналася значна частина територій Ізюмського полка, зокрема міста Бахмут, Тор, Маяки, Райгородок з прилеглими до них землями, що склали Бахмутський повіт.

Під тиском міжнародних обставин, що склалися напередодні нової російсько-турецької війни, царський уряд був змушений погодитися з поверненням запорозьких козаків на освоєні ними землі. Після повернення на старі місця запорожці активніше взялися за їх упорядкування та заселення. Найбільше запорозьких зимівників зосереджувалося на сході при витоках Кальміусу, Кринки, Кривого Торця та Вовчої. Вже в середині XVIII ст. вони переросли у великі поселення. Межею між землями Війська Запорозького та Слобожанщиною служила збудована в 1684 р. Торська укріплена лінія.

Російсько-турецька війна 1735-1739 рр. негативно позначилася на заселенні Бахмутської провінції. У 1736 р. провінція постраждала від татарського набігу. Зруйновані були цілі села, а їх мешканці потрапили до полону, урожай було спалено, а худобу відігнано. Кримська орда, перейшовши Сіверський Донець в районі Ізюма, завдала великих втрат і російським військам. До воєнних спустошень додалася епідемія чуми. Все це спричинило зменшення чисельності населення.

Заходи донських козаків в освоєнні Північного Приазов'я призвели до частих суперечок між ними та запорізькими козаками, зокрема за узбережжя Азовського моря на схід від Кальміусу аж до Кубані, де в другій половині 30-х - першій половині 40-х рр. знаходилася Єланецька паланка Війська Запорізького. Царський уряд у 1743 р. створив спеціальну комісію, яка провела розмежування між запорозькими та донськими землями. У 1746 р. кордон між двома козацькими товариствами проходив по р. Кальміус та її лівій притоці Грузьській, в результаті чого територія Єланецької паланки опинилися у складі Війська Донського. Це рішення не задовольнило запорожців і призвело до багатьох збройних конфліктів, найбільше цих сутичок зафіксовано в 1740-х рр., за часів кальміуського полковника Василя Кишенського. Здебільшого приводом для цього служили напади донських козаків на рибні промисли, що належали запорожцям, рибні та соляні промисли приносили чималі прибутки.

В 1768 р. під час останнього нападу татар вся Кальміуська слобода була зруйнована, і хоча згодом, у 1772 р., частина її мешканців повернулася на старі місця і стала відновлювати їх, але козакам не довго довелося там жити. У 1775 р. Катерина II наказала зруйнувати Січ. Згідно з грамотою Катерини II 1779 р. територія між ріками Кальміус, Берда та Вовча відводилася під поселення виведених з Криму християн – греків, молдаван і грузин. Запорожці спочатку були переведені на р. Вовчу, але оскільки вони забажали жити на узбережжі моря, частину з них було переведено у Кальміуську слободу.

Таким чином, запорозьке, донське і слобідське козацтво у XVI – на початку XVIII ст. брали найактивнішу роль у заселенні території сучасної Донеччини та освоєнні її природних багатств. Саме від козацьких поселень веде своє походження значна частина сучасних міст і сіл краю, серед яких найдавніші – Тор (Слов'янськ), Бахмут і Маріуполь. Поселенські і господарські інтереси різних козацьких формувань часто входили в суперечність між собою, з чого користувався царський уряд для встановлення свого контролю над прикордонною територією і поступового придушення козацької вольниці. Перспективи подальшого дослідження даної теми пов'язані з розвідками археологічних пам'яток козацтва в Придонців'ї, а також із вивченням місцевої топонімії – історичних назв місцевостей, населених пунктів та природних об'єктів, що зберігають пам'ять про перебування в регіоні запорозьких, донських та слобідських козаків.

НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИЙ РУХ ТА ПЕРЕДУМОВИ СТВОРЕННЯ ГУЦУЛЬСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ (1918-1919)

Штефура Юлія, учениця 10 класу Рахівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №1, вихованка Рахівського районного центру науково-технічної творчості, м. Рахів Закарпатської області

Керівник пошуково-дослідницької роботи: **Семенюк Михайло Васильович,** директор, керівник гуртків Рахівського районного центру науково-технічної творчості

Актуальність роботи. Вивчення національно-визвольних змагань на Закарпатській Гуцульщині періоду революції дозволяє оцінити і переосмислити рівень підготовки гуцулів-українців жити в майбутній соборній українській незалежній державі. Тому дослідження утворення частинки української державності на Закарпатті у формі Гуцульської республіки є актуальним сьогодні. Закарпатські українці показали своє прагнення бути єдиними з рідною Батьківщиною по східний бік Українських Карпат.

Усебічне вивчення національного руху на Закарпатській Гуцульщині збагатить існуючі в історіографії уявлення про складні процеси розвитку української національної свідомості, генезу, поступ і ідеологічну основу різних суспільно-політичних течій, діяльність їхніх найвизначніших представників, ставлення угорської й румунської, а в 1920–1930-х рр. й чеської влади до українського національного руху тощо.

Актуальність дослідження визначається також тим, що, по-перше, український національний рух на Закарпатській Гуцульщині 1918–1919 рр. відіграв вагому роль в історії краю; по-друге, в українській та зарубіжній історіографії відсутні узагальнюючі праці про Гуцульську Республіку, в яких порушена проблема була б окремим об'єктом чи предметом дослідження, що, у свою чергу, засвідчує необхідність її комплексного вивчення.

Мета роботи – дослідити перебіг української національної революції на Закарпатській Гуцульщині 1918–1919 рр.

При написанні роботи було поставлено наступні **завдання**:

– проаналізувати зміст, динаміку, основні напрями та особливості суспільно-політичних і етносоціальних процесів на Закарпатській Гуцульщині напередодні та на початку української революції (листопад – грудень 1918 р.);

– проаналізувати встановлення та функціонування Гуцульської Республіки (січень – травень 1919 р.);

Об'єктом дослідження виступає Закарпатська Гуцульщина у роки національно-визвольних змагань закарпатських гуцулів у 1918–1919 рр. Жителі краю входять до гуцульської етнографічної групи Гуцульського історико-етнографічного району.

Предметом дослідження постають етнічні та соціально-політичні процеси, які проходили на Закарпатській Гуцульщині у 1918–1919 рр. і пов'язані зі становленням і функціонуванням Гуцульської Республіки.

Методи дослідження. У дослідженні використані історичний, логічний, порівняльний, проблемно-статистичний, метод індукції та дедукції.

Наукова новизна. У роботі вперше з'ясовано вплив політики мадяризації на український національний рух краю і формування менталітету частини українського населення; встановлено, що упродовж перших десятиліть XX ст. містечка і села Закарпатської Гуцульщини залишалися репродукторами збереження етнонаціональної, мовно-культурної та релігійної ідентичності українства краю та доведено, що етнічна ідентичність серед українців Закарпатської Гуцульщини переважала над релігійною та регіональною (локальною, місцевою);

Практичне значення дослідження полягає у тому, що фактологічний матеріал, основні положення і висновки роботи можуть бути використані в процесі розробки та

викладанні історії України у середніх і вищих навчальних закладах, при подальшому дослідження українського національного руху та різних суспільно-політичних течій перших десятиліть XX ст.

Характеристика науково-дослідної роботи. Наукова робота визначається характером теми, поставленою метою і завданнями дослідницької роботи. Її складовими частинами є вступ, два розділи, висновки, список використаних джерел.

У першому розділі **«Український національний рух на території краю на початку революції»** проаналізувано зміст, динаміку, основні напрями та особливості суспільно-політичних і етносоціальних процесів на Закарпатській Гуцульщині напередодні та на початку української революції (листопад – грудень 1918 р.).

Наприкінці Першої світової війни у зв'язку з поширенням революційної ситуації та кризою обох імперій – Російської та Австро-Угорської, до складу яких входили українські землі, розпочався новітній процес боротьби українського народу за своє національне та соціальне визволення, метою якого було відновлення власної національної державності. У найбільш ослабленому стані до цих вирішальних історичних подій підійшла українська громада Закарпаття, яка входила до Угорщини, складової частини Австро-Угорської імперії. Згідно офіційних даних у 1910 р. українців нараховувалося в Закарпатті 472 тис. (понад 56% на етнічних землях).

Вибух буржуазних революцій 1848 р. вивів з середньовічного заціпеніння і зробив поштовх до національного відродження західних українців. Зародження перших організаційних форм, вироблення ідейних засад українського національного руху відбувалося на фоні, коли вся Західна Європа була охоплена гаслом революційних рухів, спрямованих на об'єднання суцільних етнічних масивів, за скинення чужоземного поневолення та суверенність кожного народу на своїй землі.

Збіг обставин, пов'язаних з буржуазною революцією 1848–1849 рр. призвів до короткочасного українського ренесансу в Закарпатті.

Таким чином, за збігом обумовлених обставин як внутрішнього характеру, так і не сприятливих зовнішніх чинників, встановлення української державності в Закарпатті протягом 1918–1919 рр. зазнало поразки, відтермінувавши питання про національне звільнення у цьому регіоні ще на декілька десятиліть.

У другому розділі **«Передумови і підвалини створення Гуцульської Республіки. Гуцульська (Українська) народна рада в м. Ясіню»** проаналізувано етапи встановлення та функціонування Гуцульської Республіки.

З розпадом у 1918 р. багатонаціональної Австро-Угорської імперії, закарпатські українці вирішили включитися у боротьбу за об'єднання зі вже існуючою в той час ЗУНР. Це була не відкрита збройна боротьба, а творення української державності носив характер організації численних Народних Рад, які на місцях висловлювали бажання генерувати українське національне життя.

Протягом кінця жовтня і листопада 1918 р. у регіоні діяло близько п'ятисот Рад, а одну з перших – Руську (Українську) народну раду – було організовано 8 листопада 1918 р. на зборах жителів с. Стара Любовня. Очолив її о. Омелян Невицький. На зібранні ради було прийнято ухвалу, в якій ішлося про необхідність об'єднатися з Україною. 8 листопада 1918 р. у м. Сваляві була створена Карпато-Русинська (Українська) народна рада на чолі з Михайлом Комарницьким, яка також виявила бажання об'єднатися зі своїми братами-українцями по той бік Карпат.

Процес створення українських народних рад зачепив й територію Закарпатської Гуцульщини, яка межувала з територією Східної Галичини, де творилася Західно-Українська Народна Республіка.

На кінець 1918 р. Ясіня було досить великим містечком Закарпатської Гуцульщини, в якому проживали, крім українців-гуцулів, угорці, німці, румуни, чехи, євреї, тощо. Це був також важливий прикордонний населений пункт, де знаходилась місцева жандармерія і урядові війська. Та в листопаді 1918 р., з розпадом імперії, ці військові формування залишились практично без командування, і нікому не було охороняти громадський спокій в селищі. Тому ясінянці вирішили взяти ініціативу у свої руки. Тому ясінянці вирішили взяти ініціативу у свої руки.

Найперше було створено міліцію з місцевих гуцулів-добровольців чисельністю 80 чоловік. З метою охорони громадського спокою і майна містечка, в умовах постійних мародерських нападів колишніх вояків австро-угорської армії, які поверталися з фронту, очолив цей підрозділ булавний Іван Гундєк. Слід сказати, що це було фактично напіввійськове формування, де перед вступом у ряди міліції складалася присяга на вірність своїй громаді. Ініціатива у формуванні військової частини була виявлена проводом громади м. Ясіня – Василем Клочураком, Іваном Климпушем, Дмитром Іванюком, Кирилом Рещуком, Іваном Чуфищуком і Дмитром Німчуком. Очолив місцеву міліцію Степан Степанович Клочуряк, офіцер айстро-угорської армії, який користувався неабиякою повагою серед односельчан .

За розвитком подій на Закарпатській Гуцульщині уважно стежила угорська влада на чолі з старостою (ім'я нам невідоме). Останній, будучи шовіністом, вимагав, щоб народна міліція присягала на вірність лише угорській владі. Степан Клочурак у цій складній ситуації, за згоди соратників, прийняв рішення роззброїти колишні австрійські військові формування, і, замість угорця, призначити старостою селища свого найближчого друга – Дмитра Іванюка.

Адміністративним центром УНР, її комісій та Гуцульської народної оборони став колишній кінотеатр, побудований воїнами австро-угорської армії в самому центрі м.Ясіня. На першому засіданні Гуцульський уряд вирішено, щоб голова УНР Степан Клочурак виїхав до м. Станиславова і передав урядові Західно-Української Народної Республіки рішення зборів Гуцульської (Української) народної ради про злуку із ЗУНР.

Гуцульська (Українська) народна рада в м. Ясіні була добре зоорганізованим органом влади, обраним за всіма демократичними принципами. Її авторитет зростав кожним днем. Ідея автономії Закарпаття в рамках Угорщини на будапештському з'їзді мала своїх палких прихильників, зокрема в колах помадярщеної інтелігенції західного Закарпаття. Степан Клочурак брав активну участь у підготовці Всенародного з'їзду делегатів Мараморoської жупи, який відбувся в м. Сиготі-Мармацей 18 грудня 1918 р. на ньому було засновано Мараморoську Руську (Українську) народну раду (голова – Юліян Бращайко, заступник – Августин Штефан). Членом проводу Ради став і Степан Клочурак. Саме йому було доручено важливе завдання – підтримувати зв'язки Ради з урядом ЗУНР у м. Станиславові.

Можливо, саме стійка позиція членів Гуцульської (Української) народної ради в м. Ясіню і призвела до того, що вже 22 грудня 1918 р. до містечка було введено угорський військовий підрозділ чисельністю 600 вояків і 20 офіцерів. Угорські солдати поводили себе в м. Ясіні вкрай агресивно: роззброїли народну міліцію, всіх посадовців місцевої управи замінили колишніми угорськими урядовцями, запровадили угорську мову в школах та в усі установи, жорстоко переслідували будь-який прояв українського національного почуття.

Угорський уряд занепокоївся несприятливим перебігом розвитку подій на Закарпатській Гуцульщині, а тому 22 грудня 1918 р. до м. Ясіня був введений угорський військовий підрозділ, який скасував рішення Гуцульської (Української) народної ради, всі українці, які посідали місцеві управи, були замінені угорськими урядовцями. Здавалося, що Закарпатська Гуцульщина на руїнах Австро-Угорської імперії знову опиниться під владою Угорщини. Але сталося неочікуване для угорської влади – в ніч з 7 на 8 січня 1919 р. місцеві

мешканці під орудою Степана Клочурака і за підтримки військового підрозділу УГА з м. Коломиї перехопили владу у м. Ясінях, тобто зреалізований крок українців став на перешкоді остаточного утвердження угорської влади на території краю. Ця подія увійшла в історію як «січневий зрив».

Отже, важливим чинником, який сприяв становленню серед жителів краю національної свідомості та сприяв формуванню почуття національної єдності, було поширення в краї етноніма «українець». На думку тогочасних громадських діячів, терміни «українець» і «український» 1914 р. ще не вживалися на Закарпатті. Проте, аналіз мемуарів С. Клочурака засвідчує протилежне: невелика частина інтелігенції і селян вживала їх задовго до початку Першої світової війни. Так, у м. Ясіня національну свідомість поширював бджоляр І. Марусяк-Кучмич (володів українською, польською, німецькою та угорською мовами), який організував таємний гурток з гуцулів-українців. Останні з його ініціативи навіть почали називати себе українцями. Більшого поширення етнонім «українці» набув у період піднесення національно-визвольного руху на Закарпатській Гуцульщині в 1918–1919 рр. Зазначимо, що лідери національного руху для того, щоб населення швидше звикало до раніше практично незнайомого їм етноніму «українці».

На початку національно-визвольних змагань в Закарпатській Гуцульщині засновано Гуцульську (Українську) народну раду в м. Ясіні, яка була першим національним державним утворенням на даній території, оплотом поневоленого українського народу, який прагнув виходу з-під гніту угорської влади, щоб з'єднатися з братами-українцями у боротьбі за державність.

БОГОЯВЛЕНСЬКЕ В РОКИ РАДЯНСЬКО-НІМЕЦЬКОЇ ВІЙНИ

Іванова Софія, учениця 7-А класу Миколаївської загальноосвітньої школи №29, вихованка гуртка «Історичне краєзнавство» БДЮТ Заводського району міста Миколаєва

Керівники:

Мороз Є.О., керівник гуртка «Історичне краєзнавство» БДЮТ Заводського району м. Миколаєва, вчитель МЗОШ №29 Миколаївської міської ради

Распітін С. В. вчитель української мови і літератури МЗОШ №29 Миколаївської міської ради

Пропонована тема «Богоявленське в роки радянсько-німецької війни» зберігає великий науковий та пізнавальний потенціал і є сьогодні однією з «білих плям» вітчизняної історії. Її подальша розробка необхідна для вивчення проблем історії України, дослідження впливу війни на окремі населені пункти.

29 червня 1941 року німецька авіація з боку Чорного моря зробила перший наліт на місто Миколаїв, кілька літаків почали з кулеметів поливати фарватер Бузького лиману, де купалися тисячі дітлахів. Скинули бомби на Чорноморський суднобудівний завод, порт і місто.

З початком радянсько-німецької війни більше тисячі мешканців Богоявленська добровільно пішли на фронт. Ті, що залишилися в селі будували лінії захисту, збирали врожай, добровільно йшли у військові загони. На початку липня 1941 була евакуйована вся худоба, інвентар. Фашисти захопили Богоявленське 16 серпня 1941 року. В перші дні окупації були розстріляні більше 30 чоловік. 19 березня 1944 фашисти підірвали дві церкви Богоявленська – Богоявлення Господнього і Святого Духа. Частково були знищенні сади, які росли навколо села [1,с.150].

Жителі селища брали активну участь у підготовці оборони Миколаєва. Копали протитанкові рови, окопи. У роботі брали участь щодня 2-2,5 тисячі чоловіків, жінок, учнів старших класів.

У червні-липні 1941 року було призвано до лав Червоної армії 1028 односельчан, які потрапили в різні роди військ.

16 серпня 1941 року фашистські війська вступили в село в другій половині дня. Ні в Богоявленську, ні в Балабанівці не було бойових дій.

Німецько-румунські окупанти активно займалися вилучення майна на свої потреби у місцевих жителів. Узимку 1941 року з'явилися оголошення німецького комісара Миколаєва, щоб жителі Богоявленська приносили теплі зимові речі: биті валянки, кожухи, різний вов-няний одяг. Але жителі саботували такі накази. Тоді фашисти разом з місцевими поліцаями почали роздягати й роззувати жителів прямо на вулицях, здійснювали подвірний обхід і обшук, забираючи зимові речі. Культурні та освітні установи сіл були перетворені на казарми для німецько-фашистських військ. У школі перебувала прикордонна німецька жандармерія, у колишній вчительській били рибалок за те, що вони ловили в лимані рибу в неналежному місці (по лиману й далі по річці проходив кордон між Румунією й Німеччиною) [2, с.80-85].

В листопаді 1943 року група чеських офіцерів-антифашистів і солдатів на чолі з Ф. Тихим, В. Імро, Е. Шранком і В. Кибат, яких залучила на свій бік підпільна організація «Миколаївського центру», здійснила ряд диверсійних актів в районі Богоявленська, де розміщувався артилерійський склад і аеродром гітлерівців [3, с.442].

Е. Шранк зі своєю групою 12 січня 1944 року підірвав артилерійський склад в районі південної окраїни Богоявленська біля залізничної станції. В результаті було знищенно до 4000 снарядів[3,с.442].

Група В. Кибат і Тихого Федора систематично проводила псування бензину, шляхом засипання цукру в бочки з бензином. Ці псування робилися під час доставки бензину до місця призначення. Таким способом псувалися десятки тонн високо-якісного пального [3,с.442].

Група на чолі з Валентом Андрієм зробила схему інженерного обладнання і вогневої системи оборони супротивника в районі Богоявленська.

За роки окупації фашистські загарбники завдали великої шкоди народному господарству села. Вони розграбували та знищили майно колгоспів, вивезли устаткування, худобу, в рибоколгоспі знищили весь риболовецький флот, повністю зруйнували 81 і частково 791 будинок, 2 церкви – пам'ятки архітектури середини XIX століття. Тікаючи з з селища, фашисти розстріляли 47 чоловік [3,с.443].

Слід зазначити, що Богоявленське, як і вся Україна зазнали великих матеріальних і людських втрат в роки окупації. Нацисти грабували і знищували людей, вивозили майно. Як уже зазначалося загарбники знищили приблизно 47 чоловік тільки коли відступали. Але крім цього люди створювали підпілля і партизанські загони, які підривали склади,знищували військові об'єкти, чим допомогали радянським військам. Не винятком було і Богоявленське, де діяли підпільні загони.

З 13 по 19 березня 1944 рік по берегу Бузького лиману були звільнені – Лу-парево, Лимани, Балабанівка, Галицинівка.

Селище звільняли війська 28-ї армії під командуванням генерал-лейтенанта А.А. Гречкіна в складі: 295-ї стрілецької дивізії під командуванням полковника А. П.Дорофєєва й 49-ї гв. стрілецької дивізії під командуванням гв. полковника В.Г. Маргелова. Балабанівку звільнили 19 березня, а Жовтневе (Богоявленськ) – 22 березня 1944 року [4,с.152].

В ніч з 25 на 26 березня 1944 року десант з 55 моряків і 12 саперів під коман-дуванням старшого лейтенанта К.Ф. Ольшанського, з супроводжуючим А.І.Андрє-євим, відправилися по замінованому П.Бугу в Миколаїв. Десантники висадились на 18-му причалі взірваного порту й зайняли контору елеватора. Десантники протягом двох днів відбили 18 атак

фашистів, знищили 2 танки і 700 німецьких солдат. Цим вони посіяли паніку в тилу ворога, але і їм завдали значних втрат – 41 убитий і декі-лька поранених. Залишилося в живих 12 чоловік.

Усім 67 учасникам десанта присвоїли звання Героя Радянського Союзу. Це один з небагатьох випадок з історії Великої Вітчизняної війни, коли таке звання отримала велика група людей [3,с.37].

Окупанти знищили майно всіх шкіл, вивезли в Німеччину всю відібрану у жителів худобу, майно п'яти колгоспів, а рибальський флот рибколгоспу ім. Воро-шилова зробили непридатними, повністю спалили 81 будинок, частково -791 буди-нок селища.

Відступаючи в березні 1944 року німці розстріляли 39 мешканців селища, 9 мешканців Балабанівки і 5 мешканців Широкої Балки, 214 вигнали етапом з Богоявленська, 93 – з Балабанівки і 46 – з Широкої Балки. В роки радянсько-німецької війни в боях відзначилися подвигами багато уродженців Богоявленська.

Не повернулися з фронтів війни 534 жителів Богоявленська.

Після капітуляції і закінчення війни , багато уродженців Богоявленська, Балабанівки і Широкої Балки поверталися додому з багатьма бойовими нагородами: орденами і медалями. Більша частина демобілізованих воїнів мала поранення, контузії. Деякі з них втратили в жорстоких боях кінцівки.

Окупаційни режим завдав великих матеріальних втрат, відступаючи нацисти нещадно грабували Богоявленське. Було вивезено майно людей, самих людей виганяли просто на вулицю, крім цього загарбники вбивали людей лише за те, що вони нехотіли виконувати їх накази. Вже багато в літературі написано про десант К. Ольшанского.

Друга світова війна залишила помітний слід в історії України. Вона безпосередньо торкнулася українського народу і величезна кількість людей загинула на фронтах війни.

СЕЛЯНСЬКИЙ ОПІР КОЛЕКТИВІЗАЦІЇ НА МИКОЛАЇВЩИНІ (1930-ті рр.)

Ложенко Катерина, вихованка гуртка «Історичне краєзнавство» Будинку дитячої та юнацької творчості Заводського району м. Миколаєва,
Керівник: **Луньова Надія Вікторівна**, керівник краєзнавчих гуртків Будинку дитячої та юнацької творчості Заводського району м. Миколаєва

Визвольні змагання українського народу 1917-1921 р.р. закінчилися невдачею. Державну незалежність, здобуту внаслідок національно-демократичної революції 1917 р., зберегти не вдалося. Але із встановленням радянської влади боротьба за незалежність, за власну державність не припинилася. Навіть самі більшовики підтвердили факт перемоги «Великої жовтневої соціалістичної революції» лише напередодні її 20-річчя, а саме 5 грудня 1936 року, закріпивши це твердження прийняттям «Конституції соціалізму, що переміг». Якщо розглядати революцію не як стрибок, не лише як зміну влади, а як довготривалий процес, то ми можемо стверджувати, що боротьба українського суспільства мала продовження. Найбільш масовим цей спротив був під час примусової колективізації українського села.

Тема нашого дослідження є продовженням пошуково-дослідницької роботи по збиранню джерел «усної історії» Голодомору 1933 і голоду 1946 р.р. в Україні, яка проводиться краєзнавцями Будинку дитячої та юнацької творчості Заводського району м. Миколаєва, починаючи з 2008 р., коли ще були живі свідки цих трагічних подій.

Ми поставили за мету довести, що в 30-ті р.р. XX ст. боротьба українського селянства проти дій радянської влади продовжувалася, хоча селяни не могли ідеологічно обгрунтувати принципи побудови самостійної української держави та політично створювати її структури.

Актуальність теми дослідження: необхідність встановлення історичної правди, протидія інформаційним пропагандистським «вкидам», за допомогою яких робиться спроба знищити історичну пам'ять.

Новизна дослідження полягає в тому, що ми зробили спробу систематизувати факти, що свідчать про опір селянства на Миколаївщині сталінській політиці колективізації. Також ми використали неопубліковані спогади очевидців Голодомору 1933 р., які були записані вихованцями краєзнавчого гуртка ще в 2008 р., коли відзначалися 75 роковини Голодомору. На той час ще можна було знайти живих свідків, і тому робота, що була проведена гуртківцями-краєзнавцями нашого Будинку дитячої та юнацької творчості, є дуже цінною.

Джерельною базою дослідження є документи, що зберігаються в Державному архіві Миколаївської області (ДАМО) і є у відкритому доступі на он-лайн виставці на сайті архіву [2]. Посилання на цю виставку ми знайшли в групі «Декомунізація Миколаєва» у дописі директорки архіву Л.Л. Левченко https://www.google.com/search?client=firefox-b-.

У своєму дослідженні ми також наводимо спогади старожила Миколаєва Віктора Якимовича Іванова 1921 р. н. [8] та Катерини Іванівни Сєднєвої 1917 р.н. [7].

У пошуковій роботі ми використали такі методи дослідження: робота з архівними джерелами; аналіз спогадів очевидців історичних подій.

Багато документів було втрачено, і ми не знаємо повного масштабу селянського опору. Проте архівні дослідження свідчать, що відверті антиурядові дії селян мали місце.

У списках розкуркулених господарств по Ульяновській с/раді Новобузького району Миколаївської області, що зберігаються у Державному архіві Миколаївської області [3], зазначено 42 прізвища. У графі «характеристика» проти прізвищ зазначається, що ці селяни були «колишніми власниками», не виконали плану хлібозаготівель, агітували проти колгоспів, виступали проти радянської влади. Показово, що принаймні 10 селян «були у банді Григор'єва» (повстання проти більшовицької влади в Україні у травні 1919 р.). Ще одна графа в документі «Чи позбавлений виборчих прав». І проти кожного прізвища зазначено, що вказана людина таких прав була позбавлена.

Показовим є Обвинувальний висновок 6-ї дільниці с. Ландау у справі обвинувачення гр. Шефера Х.Х. (69 років) та Шефера Г.Х. у несплаті податків та агітації серед селян проти радянської влади (11 жовтня 1929 р.) [4]. Батько та син Шеффери обвинувачилися в тому, що крім того, що вони самі ухилялися від сплати самооподаткування та здачі «надлишків сільгосппродукції», на загальному сході селян, коли приймали план хлібозаготівель, «говорили селянам не голосувати, ще й за руки хапали, щоби не голосували». По святам вони збирали на вулиці селян й казали їм, що «радянська влада забирає увесь хліб, а вам доведеться голодувати». Винуватими вони себе не визнали.

Ще один документ – Вирок виїзної сесії народного суду 301-ї дільниці у с. Базилеве Новобузького району з обвинувачення Ревенка Івана Григоровича у злісному невиконанні плану хлібозаготівлі (24 лютого 1931 р.) [5]. Йому присудили 3 роки позбавлення волі в «виправно-трудовому таборі далеких місцевостях СРСР» з позбавленням виборчих прав. Щодо майна, то в постанові зазначається, що воно вже продано сільрадою.

На основі наведених документів ми робимо висновок, що селяни чинили спротив примусовій колективізації, виступали проти радянської влади. Цей спротив проявився у різноманітних формах – від саботажу до відкритих виступів.

Архівні документи наочно ілюструються спогадами старожилів, які пережили Голодомор. Катерина Іванівна Седнєва 1917 р. н., яка проживала в селищі Воскресенське Вітовського району Миколаївської обл., розповідала про події в селі Поляне на Сумщині: «*У*

1929 році до села понаїхали «уповноважені», щоби організувати колгосп. Зігнали селян на мітинг силою, а коли люди стали обурюватися, вистріли у натовп і вбили пастуха. Тоді почалося справжнє повстання! Але уночі прибув озброєний загін, почали хапати сельчан, забрали і мого батька. Його відвезли до сумської тюрми, а потім без слідства і суду до табору, а нас усіх вигнали із хати. Землю, худобу та усе майно відібрав «комнезам». Поселилися ми у землянці». [7].

Такі стихійні повстання проходили по всій Україні. Супротив був значним, і щоби придушити опір українського суспільства, радянська влада застосувала широкомасштабні репресії.

Одним із найпоширеніших вироків було виселення «за межі України». Так, у списку розкуркулених господарств по Воскресенській с/раді Жовтневого району Миколаївської області (24 січня 1931 р.) зазначається, що з 29 селян було вислано 22 людини.

Але масштаби спротиву були такими, що унеможливили подібну міру покарання. Тоді проти українського селянства було застосовано покарання голодом. Голодомор 1932-1933р.р. був спрямований на знищення українського селянства як свідомої національної верстви, яка загрожувала імперським інтересам Москви.

У шкільному музеї зберігається фотографія уроку пам'яті Голодомору 2008 р., який старожил Миколаєва Віктор Якимович Іванов 1921 р. н. провів для учнів школи просто неба на тому місці у самому центрі Миколаєва, де у 1933 році сиділи понад стінками кузні та хлібного магазину пухлі від голоду матері із дітками і просили Хліба. «*Ці жінки із дітками приходили із сіл. Чоловіків не було - їх заарештовували і висилали*», – згадував Віктор Якимович і навів приклад одного господарства з приміського села, в якого їхня родина покупала молочні продукти: чоловіка за відмову вступати до колгоспу і віддавати свою худобу заарештували, а молода жінка залишилася без майна із чотирма дітками на руках. Так в одну мить було зламано долю великої родини, так було знищено мільйони селян, зруйновано міцні господарства, які годували країну. [8]

Віктор Якимович згадував: «*Нам, дітям – мені і сестрі та мамі видавали по 200 грамів хліба на день, а батько, робітник суднобудівного заводу, отримував 600 грамів. Але який то був хліб? Маленький шматочок суміші із ячменю, жита, буряків – важкий, вологий, темний, наче земля, що його породила*». На все життя зберіглася в його пам'яті жахлива картина пухлих від голоду сільських дітей, яким він подавав хліб: вони вже і жувати той хліб були не в змозі, навіть і не просили нічого, а просто сиділи. [8]

Українські селяни пухли від голоду, а зерно, яке вони виростили своєю важкою працею, радянське керівництво продавало за кордон. Старожили Миколаєва і тих сіл, що розташовані по Південному Бугу, знають про це, як ніхто інший. Віктор Якимович переповів розповідь свого старого товариша Георгія Федоровича Гавриша, 1917 року народження, який жив у Новій Одесі. Георгій Федорович добре пам'ятав, як кожного дня тягнули буксири по Бугу до миколаївського елеватору по п'ять-шість барж із зерном. А в той самий час жінки підбирали на зібраному полі колоски та початки кукурудзи, і ховаючи їх за пазухою, несли додому, щоби врятувати дітей від голоду. Але на дорозі стояв колгоспний бригадир і примушував витрушувати навіть ці крихти. Серед жінок була і бригадирова мати. Він їй дорікав: «Мамо, що ви робите?». Потім жінка померла від голоду, помер і бригадир. [8]. Напевне, Григорій Федорович міг би розповісти і більше, але його вже немає у живих, а раніше тема Голодомору була закрита.

Матеріали нашого дослідження використовуються для проведення уроків Пам'яті на річниці Голодомору. Традиційно учні школи та вихованці краєзнавчих гуртків приходять на те місце, про яке йдеться в спогадах В. Я. Іванова, щоби почути розповідь про трагічну

сторінку історії українського народу та вшанувати пам'ять померлих від голоду людей. Матеріали дослідження публікувалися у газеті «Творчий експрес», яка видається «Школою журналістики» Будинку дитячої та юнацької творчості Заводського району м. Миколаєва та газеті «Країна творчості» Обласного будинку художньої творчості, а також на сторінці «Туристсько-краєзнавчий відділ БДЮТ Заводського району» у Facebook.

ЗБРОЙНА БОРОТЬБА ЗА ВЛАДУ НА ТЕРИТОРІЇ СУЧАСНОГО ПОЛОГІВСЬКОГО РАЙОНУ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ НАПРИКІНЦІ 1918 – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1919 РОКІВ

Халаім Вікторія, Калашнік Антон; пошукова група гуртка історичного краєзнавства КЗ «Центр туризму ЗОР», учні 11-го класу КЗ «Басаньська ЗОШ І-ІІІ ступенів» Пологівської міської ради,
Керівник роботи: **Єфремов Юрій Іванович**, вчитель КУ «Басаньська ЗОШ І-ІІІ ступенів» Пологівської міської ради, керівник гуртка історичного краєзнавства КЗ «Центр туризму» ЗОР

Одним із найтрагічніших епізодів збройної боротьби за владу у нашому краю є протистояння між претендентами за контроль над територією Пологівщини наприкінці 1918-першій половині 1919 років. І хоча межі сучасного Пологівського району змінюються, згідно адміністративних реформ, у різний час, події, які відбуваються, характерні для всієї території.

Працюючи над роботою протягом 2020 року, на превеликий жаль, ми мали дуже обмежений доступ до джерел інформації у зв'язку з запровадженими у країні карантинними заходами. На допомогу прийшли спогади учасників цих подій різних ворогуючих сторін, які брали участь у боротьбі за владу в нашому краї наприкінці 1918- 1919 роках. Це монографія начальника штабу Повстанської армії України (махновців) Бєлаша «Дороги Нестора Махно» [2], спогади офіцерів Добровольчої армії [3] (денікінців) та документи опубліковані під час панування більшовицької ідеології в історії нашої Батьківщини [7] (червоних). Слід зазначити, що працюючи з цими джерелами інформації слід враховувати їх ідеологічне забарвлення, політичні вподобання їх авторів та час видання. Література про діяльність махновців почала видаватись лише після розпаду Радянського Союзу, в еміграції були надруковані спогади офіцерів Білих армій.

Опрацьовуючи історичні джерела, перед нами постала картина тих трагічних подій на нашій землі. З результатами нашого дослідження ми і маємо намір познайомити тих, хто цікавиться історією Української революції 1917-1921 років, а саме боротьбі за владу у Пологівському краї .

Після поразки Німеччини у Першій світовій війні і залишення австрійськими та німецькими військами нашої території, залишають наш край і військові частини підпорядковані гетьману Павлу Скоропадському. У цей утворений вакуум і направлені сили інших претендентів на владу, а сааме:Повстанської армії України (махновців), більшовиків, та Добровольчої армії (білих). Найзапекліші бої за станцію Пологи розпочинаються влітку 1919 року і про одну з таких подій збройного протистояння піде мова у нашій роботі.

У своїх мемуарах, Селявкін Олексій Ілларионович, розповідає про бій, який відбувся між бронеавтомобілем червоних та БЕПО[3, с. 95] так називали броньовані поїзди у той час, махновців. Цьому бою передували події, які розгорталися наступним чином. У лютому 1919 року більшовиками було сформовано бронеавтомобільний дивізіон спеціального призначення та його командиром було призначено Селявкіна О.І. Далі, у своїх спогадах, він називає командирів підрозділів, серед яких є А.П. Рябцев, загін якого і прийме участь у подіях на станції Пологи. Точна дата бою не вказана, але зазначено, що це червень 1919 року. Можна припустити, що такі події могли відбутися після відсторонення Нестора Махно від

командування військами, яке він здійснював, тримаючи фронт, разом з більшовиками, проти Добровольчої армії (білих).

На початку червня 1919 року було оголошено більшовицьким командуванням Махно і його Повстанську армію України (махновців) поза законом і відкрито проти нього збройну боротьбу. Так от саме цей загін броньованих автомобілів спеціального призначення і був переданий новоствореній 14-й армії, командування якою очолив К.Є. Ворошилов, прийняв участь у боях проти махновців влітку 1919 року.[4.с.295] Стосовно озброєння більшовицьких формувань, було зазначено Селявкіним О.І. у своїх спогадах, що вони мали трофейні автомобілі, які залишилися після Першої світової війни. Він називає автомобіль «Ланчестер», який і вів артилерійську дуель на станції Пологи. Ці автомобілі були закуплені Росією у ході Першої світової війни і приймали в ній активну участь. Ми провели своє невеличке дослідження стосовно цих автомобілів. Спочатку стало питання про те, де взялись гармати у кулеметного броньовика «Lanchester» Британської армії зразка 1914 року. Виявилося, що з 22 закуплених Росією автомобіля 19 було переоснащене 37-мм гарматами «Hotchkiss,» , так от з цієї партії декілька дісталося більшовикам у вигляді трофеїв. Це був останній відомий бій, де використовувалися автомобілі цієї марки, більше про їх застосування в історичній літературі не згадується [6]. Стосовно БЕПО махновців інформації дуже мало. Відомо, що він отримав ушкодження, попадання артилерійського снаряду у котел паровозу і відійшов зі станції.

Бєлаш В.Ф., начальник штабу махновців згадує у цей період принаймні про три БЕПО, які були у повстанців.[2. с. 300] Також ремонтні майстерні паровозного депо станції Пологи були задіяні на будівництві і ремонті броньованих поїздів для усіх армій, які контролювали територію. Достовірно відомо принаймні про один броньований потяг, який був виготовлений для Добровольчої армії (білих) на початку лютого 1919 року у депо Пологи, діставши назву «Гвардієць» від успішно діяв для підтримки Кримсько-Азовської армії.[3 с. 105] Але матеріальне забезпечення майстерень та використання ручної праці могли забезпечити виготовлення лише легких потягів та переобладнання звичайних з укріпленими вагонами на які ставили гармати. Ми вважаємо, що це і був легкий БЕПО, або переобладнаний потяг.

Сам бій Селявкін зображує, як значну перемогу більшовиків. По прибуттю на станцію БЕПО махновців зупинився і по ньому відкрив вогонь з гармати автомобіль «Ланчестер» під командуванням А.П. Рябцева. У результаті артилерійської дуелі прямим попаданням було виведено з ладу автомобіль, знесло башту разом з гарматою, командира було поранено, але він, як у кращих традиціях більшовиків (прим. авт.), продовжував керувати боєм. Броньовики Рябцева відкрили вогонь, паровоз, отримавши пошкодження відійшов зі станції. Махновці вдалися до втечі. Більш стриману картину бою зображено у М. Барятинського, М.Коломійця «Бронеавтомобилитрусской армии 1906-1917», де махновці змушені відійти після ушкодження паровозу, але і автомобіль більшовиків було виведено з ладу пострілом з БЕПО. [8. с. 180]

В результаті проведеної нами пошукової роботи ми дізналися багато нового по історії Пологівщини наприкінці 1918 у першій половині 1919 року. Отримані результати дають змогу говорити, що найзапекліші бої тут відбулися у червні 1919 року між Повстанською армією України (махновців), збройними частинами 14 армії Південного фронту більшовиків під командуванням К. Ворошилова та бійцями Добровольчої армії (білогвардійцями). Територія, переходячи з рук в руки, стала ареною кривавих боїв. Кожна зі сторін мобілізувала мешканців нашого краю до лав своїх армій і хоча кожна запевняла, що більшість йшла добровільно, але сам термін «мобілізація» має значення насильницького залучення до військових дій. Криваві бої мали залишити за собою і чисельні поховання цього періоду, але на території Пологівщини відомо лише про три поховання це: у селі

Басані, у місті Пологи, та поблизу села Григоріївки. На жаль, нам не вдалося знайти багато матеріалу про поховання у нашому селі. Відомо лише те, що спочатку бійців було поховано на сільському кладовищі, а вже пізніше, у середині 50 років перепоховано у парку, де згодом було побудовано нашу школу. Напис свідчить про те, що саме влітку 1919 року поховано бійців, які вели боротьбу проти білогвардійців, ми можемо лише припустити, що це були не місцеві мешканці, так як вони залишилися невідомими, а також незрозуміле їх відношення чи до частин Повстанської армії які увійшли до складу 14 армії Південного фронту, чи до інших військових формувань більшовиків. [1.с.3-5]

Робота по опрацювання історичних джерел цього періоду , безумовно дуже цікава, але багато ще моментів по історії Пологівщини залишається малодослідженим, або зовсім невідомим, і тому ми маємо намір продовжити наше дослідження по висвітленню історії нашого краю періоду Української революції 1917-1921 років. Результати нашої роботи можуть бути корисними для кожного, хто цікавиться історією цього періоду.

СТВОРЕННЯ УГВР ЗА САМОСТІЙНІСТЬ ТА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ

Кульган Мар'ян, учень 6 класу Монастирецької СЗШ І-ІІІ ст. Самбірської громади Львівської області; вихованець гуртка «Юні туристи-краєзнавці» КЗ ЛОР «ЛОЦКЕТУМ»
Карпінець Марія Василівна, керівник гуртка

Україна пройшла довгий і тернистий шлях до своєї незалежності. Без глибокого осмислення минулого, яким би складним і суперечливим воно не було, неможливо створити нову державу, серцевиною якої має стати право, як основа незалежності.

Наша держава має тисячолітню традицію державності – Русь, Галицько-Волинське князівство, Велике князівство Литовське, Козацька держава, державні утворення ХХ століття. Вона не була безперервною: під впливом зовнішніх (завоювання) та внутрішніх чинників українські території не раз потрапляли під владу держав-завойовниць, люди ставали їх підданими.

Кожен народ завжди намагався забезпечити своє існування і створити найкращі умови для розвитку самостійності та незалежності. Це прагнення завжди було властиве українському народові. Саме, український народ ніколи не переставав і не перестає тепер боротися за своє національне й політичне визволення в періоди державного визволення. Керуючись цим прагненням утворено у 1819 році Українську Народну Республіку, яка виявляла прагнення українського народу до самостійного державного існування.

Однією з концепцій незалежності є український національно-визвольний рух, створення Самостійної Української Держави та боротьба за її закріплення в 1917-1921 рр. Це панування позначилось небувалим гнітом, масовим пограбуванням українського народу, поверненням його селянства і робітництва у справжнє кріпацтво, з нещадною експлуатацією і винищенням мільйонних мас голодом і терором. Це страшне і криваве лихоліття упродовж 30 років навчило українські народні маси, що ніякий чужий політичний та соціальний устрій не піде їм на користь і що тільки власна національна суверенна держава є єдиною передумовою та запорукою нормального життя і розвитку нації її культури, матеріального і духовного добробуту народних мас.

У липні 1944 р. на Рідних Землях була покликана до життя Українська Головна Визвольна Рада – всенародній верховний політичний орган українського народу в його боротьбі за державну суверенність і соборність України. І відтоді до теперішнього часу всі ворожі сили, робили й роблять усе можливе, щоб з допомогою наклепів показати УГВР у кривому дзеркалі.

УГВР – орган політичного керівництва (протопарламент) українським визвольним рухом, утворений в Україні наприкінці Другої світової війни з ініціативи УПА і ОУН.

УГВР була визначена “верховним органом українського народу”, що координував діяльність політичних центрів, керував визвольною боротьбою і визначав напрямки української державної політики, а також репрезентував український народ та його державницькі змагання на зовнішньополітичній арені.

УГВР прагне до відбудови Української Самостійної Соборної Держави на всіх землях українського народу засобами самостійницької боротьби проти всіх ворогів державної самостійності українського народу, зокрема проти більшовицьких і німецьких окупантів та співпраці з усіма прихильниками такої самостійності.

Серед лісів, на затишній відлюдній галявині в свіжо відновленому лісницькому хутірці с. Сприня Самбіського району Львівської області створено Українську головну визвольну раду (УГВР).

11-15 липня 1944 р. *відбувся Перший великий збір українських політичних організацій, які сформували тимчасовий парламент України – Українську Головну Визвольну Раду (УГВР), яка поставила собі за мету "об’єднати й координувати дії всіх самостійно - визвольницьких сил українського народу на всіх землях України та поза ними для національно - визвольної боротьби... за створення Української Самостійної Соборної Держави".*

Ініціатором створення УГВР виступило командування УПА на чолі з Романом Шухевичем та керівництво ОУН. Учасники установчих зборів схвалили демократичні засади державно-політичного устрою та соціально-економічну програму побудови України, які були відображені у таких документах як “Платформа УГВР”, “Універсал” та “Тимчасовий устрій УГВР”.

Вибори керівних органів УГВР відбулися 15 липня. У зборах взяло участь 20 осіб, інші п’ять погодилися прийняти мандати, але не могли прибути. Більшість засновників не належала до ОУН; 10 з них походили з Північно-Західних Земель та Наддніпрянщини.

На зборах, якими керував Ростислав Волошин (Голова Президії Великого Збору УГВР), схвалено тимчасовий устрій, платформу та універсал УГВР до українського народу. УГВР ухвалила демократичні засади державно-політичного життя і соціально-економічну програму майбутнього устрою України. Обрано президію УГВР: президент – Кирило Осьмак, віце-президент – Василь Мудрий, о. Іван Гриньох та І. Вовчук, генеральний секретаріат (гол.Роман Шухевич – Тарас Чупринка), генеральний суд і генерального контрольного.

УГВР мав права:

а) ухвалювати основні закони;

б) розглядати та вирішувати основні політичні питання, затверджувати лінію визвольної політики;

в) приймати звіти про діяльність всіх органів УГВР;

г) визначити напрямки діяльності всіх органів УГВР;

д) обирати Президента, Президію, Голову Генерального секретаріату, Генерального суддю;

е) приймати присягу Президента та виключати членів.

Принципами УГВР стали:

1) відбудова Української соборної держави на всіх землях українського народу засобами збройної боротьби проти окупантів у співпраці з усіма прихильниками самостійності;

2) політична незалежність від іноземних впливів;

3) об’єднання всіх українських політичних кіл, що стояли на грунті політичної суверенності Української держави, незалежно від ідейного світогляду та політично-групової приналежності;

4) демократична платформа (визнання пріоритету представницьких органів, свобода слова, світогляду і віри, верховенство права, рівність громадян перед законом, забезпечення права на освіту, вільний вибір професії) та соціально-економічна програма, що передбачала створення соціальної справедливості без класової дискримінації, але водночас із законодавчо гарантованим захистом прав селян і робітників;

5) визвольна боротьба у союзі з поневоленими народами Європи та Азії, які борються за своє звільнення і визнають права України на політичну незалежність;

6) порозуміння і мирне співжиття з усіма сусідами України на принципі взаємного визнання права на власні держави в етнографічних межах кожного народу.

Під час зібрання поблизу с. Сприня був затверджений текст присяги воїнів УПА, яка проголошувалася єдиною збройною силою українського народу.

Цілі й та завдання УГВР:

1. Об'єднати і координувати дії всіх самостійницько-визвольних сил українського народу на всіх землях України та поза ними для національно-визвольної боротьби проти всіх ворогів українського народу, зокрема проти московсько-більшовицького і німецько-гітлерівського імперіалізмів, за створення Української Самостійної Соборної Держави (УССД).
2. Визначити ідейно-програмові напрямки визвольної боротьби українського народу.
3. Керувати всією національно-визвольною боротьбою українського народу аж до здобуття державної незалежності і створення органів незалежної державної влади в Україні.
4. Репрезентувати, як Верховний всеукраїнський центр, сучасну політичну боротьбу українського народу в краю і закордоном.
5. Покликати до життя перший український державний уряд та скликати перше українське всенародне представництво.

УГВР як підпільний уряд України керувала національно-визвольним рухом українців до середини 1950-х. Вона друкувала звернення до громадян, еміграції та закордонних урядів, встановлювала свята воюючої України, вручала нагороди та відзнаки. Більшість членів УГВР в Україні загинула або була заарештована.

Робота Ради суттєво ускладнилася внаслідок вбивства Романа Шухевича (1950), а після арешту Василя Кука в 1954-му та смерті Кирила Осьмака в 1960-му (заарештованого за два місяці після липневих зборів 1944-го) УГВР фактично припинила свою діяльність.

Ця представницька структура засвідчила і перед світом, і перед самими учасниками визвольного руху демократичні прагнення майбутньої Української держави. Учасники УГВР не сподівалися на швидку перемогу – вони працювали на широку історичну перспективу, себе самих вважаючи тільки ланкою на шляху України до свободи.

У часи радянського тоталітарного режиму історія створення УГВР замовчувалися. І лише після проголошення державної незалежності України на самбірській землі знайшлися ентузіасти, які відродили славні сторінки історичної пам'яті українського народу.

17 липня 1992 р. на території теперішнього спортивно-туристичного табору "Прикарпаття" с. Сприня встановлено пам'ятний знак УГВР. В нижній частині пам'ятника встановлена рельєфна п'ятифігурна композиція, на якій зображені бронзові постаті Кирила Осьмака, Романа Шухевича, о. Івана Гриньоха, Дарії Ребет і Ростислава.

20 травня 2012 р. у с. Сприня відбулося урочисте відкриття краєзнавчого музею-криївки та проводиться щорічний вишкіл молоді «Ігри Нескорених» 9 квітня 2015 року Верховна Рада ухвалила закон "Про правовий статус та вшанування

пам'яті борців за незалежність України у XX столітті". Цим законом визнано організації, які боролись за незалежність України у XX столітті, серед яких – УГВР.

Щорічно у другу неділю липня у селі Сприня Самбірського району на території спортивно-туристичного оздоровчого комплексу «Прикарпаття» відбуваються урочистості, присвячені Українській головній визвольній раді.

Здобувши Українську державу в процесі національно-визвольної боротьби, утверджуючи її самостійність у 1917-21 роках, ми пережили об'єднання української нації, підвищення української свідомості. В подальшому – втрата Української держави, захоплення українських земель супроводжувалося і було викликано зневірою і зменшенням цієї свідомості.

Остаточне утвердження України, як незалежної держави відбулося 1 грудня 1991 року, коли понад 90 відсотків громадян підтримали цей вибір на Всеукраїнському референдумі.

Боротьба за українську незалежність, як і багато років тому, триває і зараз. Тисячі наших Героїв поклали життя за вільну та соборну Україну.

Сьогодні українці не мають права відступати, понижувати градус свідомості, зневіритися, а змушені продовжувати боротися за свою незалежність та самостійність.

З 2014-го, через 23 роки після проголошення незалежності, українці знову зі зброєю в руках захищають власну свободу та територіальну цілісність держави.

ПЕРЕЙМАННЯ ДОСВІДУ ХОЛОДНОЯРСЬКИХ ПОВСТАНЦІВ ЧЛЕНАМИ ОУН ТА УПА

Павленко Владислав, Потапенко Анастасія, 10 клас, Будищенський ЗЗСО І-ІІІ ступенів Будищенської сільської ради Черкаської області, члени гуртка «Джура» ОЦТКІЕ Черкаси

Мавренкова Юлія Павлівна, Будищенський ЗЗСО І-ІІІ ступенів Будищенської сільської ради Черкаської області, педагог-організатор, керівник гуртка «Джура» ОЦТКІЕ Черкаси

Порушено питання впливу діяльності Холодноярської організації 1917-1922 рр. на духовне та ідеологічне виховання членів ОУН та повстанців УПА. Здійснено спробу проаналізувати переймання досвіду холодноярських повстанців членами ОУН та УПА. Через спробу порівняння повстанців Холодного Яру та їх ідейних послідовників середини XX ст. ми доводимо тяглість традиції боротьби за українську державу та важливе значення історичної пам'яті у формування національної свідомості.

Ключові слова: Холодноярська організація, історична пам'ять, військові формування, рейд, більшовики, традиція.

Постановка проблеми. Історична пам'ять відіграла значну роль у світоглядному становленні членів ОУН та формуванні національних цінностей та ідеалів борців за українську незалежність. Ми спробуємо проаналізувати роль історичної пам'яті про Холодноярську організацію у виховних процесах ОУН та створенні армії УПА. Збереження історичної пам'яті про Холодний Яр та вплив на свідомість українського суспільства становить актуальність нашого дослідження.

Історіографія проблеми. В своїй роботі ми спирались на здобутки таких дослідників діяльності ОУН і УПА, як-от: Ковальчук В.[2,3], Ольхівський І.[4]. Боротьбу часів української революції 1917–1921 рр. досліджував Митрофаненко Ю.[5], колорит та походження повстанських псевдонімів Павликівська Н.[6].

Мета дослідження – проаналізувати роль історичної пам'яті про Холодноярську організацію в діяльності ОУН та УПА, з'ясувати особливості переймання досвіду холодноярських повстанців їхніми ідейними послідовниками в середині XX ст.

Виклад основного матеріалу. Історична пам'ять займає вагоме місце у формуванні традиційності та символічності боротьби. Холодний Яр – це один із прикладів героїзму і жертовної боротьби українців за незалежність у 1917–1920-х роках. Історик В. Ковальчук вважає, що УПА розглядала себе спадкоємницею задумів, за які боролися отамани-холодноярці. Запозичення псевдонімів, криївки, методи підпільної боротьби – все це було використанням досвіду співвітчизників із Центральної України [2,с.34]. Ю. Митрофаненко наголошує, що Холодний Яр став символом боротьби проти радянської влади. Боротьба з більшовиками стала найгероїчнішою сторінкою в історії холодноярських повстанців і мала вагомий вплив на прийдешні покоління, зокрема і на діяльність УПА [5,с.20].

До переймання символів варто віднести вітання прийняте в ОУН, яке до цього використовувались повстанцями Холодного Яру. На перших сторінках роману Ю. Горліс-Горський згадував, як уперше саме в Холодному Яру взимку 1920 р. почув вітання «Слава Україні! Україні Слава!»[1,с.34]. Це гасло згодом використовували діячі ОУН, УПА, Карпатської України. Дослідник В. Ковальчук зазначає, що «для натхнення повстанців УПА на боротьбу і збереження традиційного зв'язку з боротьбою періоду 1917-1922 рр. було засноване з'єднання з однойменною назвою «Холодний Яр» [4], що свідчить про чітке усвідомлення значущості діяльності Холодноярської організації та збереження тяглості традицій. Зокрема, «5 липня 1944 року в Жовківському районі Львівської області, на території військової округи «Башта», було сформовано сотню УПА під криптонімом «Холодноярці». На її основі згодом формують сотні «Холодноярці-1», «Холодноярці-2»і «Холодноярці-3». У серпні 1944 року із цих підрозділів формується курінь Холодноярців»[3]. Причину використання такої назви найкраще пояснює начальник штабу з'єднання «Холодний Яр» УПА-Південь Євген Басюк, який на допиті зазначав, що назву «Холодний Яр» надали не випадково. Як відомо, район Холодного Яру в період 1920-1922 років був базою петлюрівських загонів у їхній боротьбі з радянською владою за самостійну Україну. Щоб надихнути людей на боротьбу й зберегти зв'язок із тією боротьбою, з'єднання назвали «Холодний Яр» [3]. Це свідчить про тяглість боротьби за національні інтереси України.

Доповнюючи вищенаведені дослідження вважаємо за потрібне зазначити, що назва «Холодний Яр» для військових формувань була вперше використана бійцями ОУН ще в 1941 р. в Рівному. Досліджуючи деталі урочистих заходів з приводу звільнення міста від більшовиків, про які можна дізнатися зі «Звіту проводу ОУН у Львові про свято української державності в Рівному 27 липня 1941 року». Зокрема у звіті зазначається: «Присутні 10 тисяч людей із Рівного і сімох районів Рівенського повіту. На Святі проголошено всім святочно, що революційним порядком повстав Перший Курінь Українського війська ім. Холодного Яру. Цей курінь зложив присягу, а разом з ним складали присягу всі зібрані. Посвячено прапори: 1. Національний. 2. Прапор Куріня (синьо-жовтий), на одній стороні є тризуб, на другій напис: «Воля Україні або смерть!» [2,с.36]. Тож дані наведені вище засвідчують, що організація військового відділу «Холодний Яр» відбувалася задовго до формування армії УПА. Місто Рівне часто відвідував Ю.Горліс-Горський, що на нашу думку вплинуло на вибір назви підрозділу.

Роман «Холодний Яр» мав у Галичині величезний успіх, особливо серед молоді. Відчутним виховним впливом на повстанців УПА є свідчення дослідника Н. Павликівської, яка наводить дані про те, що імена холодноярців ставали псевдо молодих оунівців [6,с.252]. Так, у «Словнику псевдонімів ОУН-УПА» зафіксовано такі псевда, як: Залізняк (73 носії), Мамай (5 носіїв), Морозенко (66 носіїв), Орел (112 носіїв), Чорний Ворон (2 носії), Блакитний (24 носії), Лютий (32 носії), Чорний (165 носіїв), Чорнота (51 носій) [6,с.254]. Безумовно, як і кожна власна назва, псевдонім виконує номінативну функцію. Проте у

псевдонімії номінація має особливий символічний характер продовження боротьби розпочатої холодноярцями.

Історична пам'ять про Холодноярський регіон знайшла своє відображення в планах розширення бойових дій УПА на регіон Холодного Яру. Можемо припустити, що на вибір місця повстання вплинув факт існування потужного повстанського центру боротьби з більшовизмом у добу визвольних змагань 1917–1920х рр. Організатори повстання мали на меті рейд загонів УПА-Північ та УПА-Південь на Черкащину [3]. Проте через слабку підтримку місцевого населення вояки УПА не змогли дійти до Холодноярщини. Проте з'єднання «Холодний Яр» УПА-Південь на чолі з Миколою Свистуном брало активну участь у бою під Гурбами у квітні 1944 р. Холодноярцям вдалося вирватися з оточення. Уже на чолі з командиром Котиком з'єднання «Холодний Яр» продовжувало боротьбу до кінця 1945 р. [4].

Важливою ознакою наслідування та переймання боротьби в Холодному Яру є методи і тактика боротьби УПА. Зокрема, можемо виокремити такі види діяльності як: дії малими групами з метою завдавання дошкульних ударів ворогу; напади на залізниці, що слабко охороняються; сутички з невеликими загонами ворогів при уникненні значних відділів; напади на збройні склади та в'язниці [2,с.36].

Порівнюючи діяльність та методи боротьби повстанців Холодного Яру та ОУН і УПА. Можна виокремити приклади, які є прямим чи опосередкованим залученням досвіду часів Холодноярської організації.

Боротьба УПА була структурована і системно організована. На нашу думку, прикладом для формування організованої повстанської структури міг служити досвід Холодного Яру. Ю. Горліс-Горський у своїх спогадах, зазначав прикметні риси: «Повстанча боротьба в околицях Холодного Яру вирізнялися організаційним ладом та усвідомлення широкими масами своєї мети – визволення України. Отаман здійснював загальне керівництво військовими операціями, володів правом оголошувати мобілізацію сіл. При військовій організації існував штаб» [1,с.95].

Наступною ознакою використання повстанського досвіду холодноярців було створення Служби Безпеки ОУН, яка боролась з ворожою контррозвідкою та виконувала функції військового суду в лавах УПА. Подібні мотиви ми помічаємо в холодноярців, зокрема у спогадах Юрія Горліс-Горського є згадки про своєрідну гілку судової влади «організаційний суд», який мав ухвалювати смертні вироки членам організації за зраду в будь-якій формі [1,с.112]. Відмічаємо, що подібні функції були закріплені за СБ ОУН.

Однією з вагомих ланок боротьби ОУН, була пропаганда та інформаційна війна за вплив на населення регіону, де діяли повстанці УПА та підпілля ОУН. Показово, що важливість такого виду боротьби усвідомлювали повстанці Холодного Яру, які здійснювали агітаційну діяльність. Зокрема, у структурі їхньої організації існувало інформаційне бюро, яке готувало звернення до населення у формі відозв [1,с.134]. Можемо стверджувати, що видавничо-пропагандистська діяльність ОУН еволюціонувала із зазначеного вище інформаційного бюро. Тобто холодноярський досвід видавничої діяльності став прикладом до наслідування ідейним продовжувачам боротьби за незалежність середини ХХ ст.

Висновки. Історична пам'ять про Холодний Яр займала вагоме місце в діяльності ОУН та УПА. Приклад визвольної боротьби Холодноярської організації мав потужний вплив на членів ОУН і згодом УПА, який закріпився не лише ідеологічним натхненням на боротьбу, а й практичним досвідом партизанської війни, що дозволило максимально залучити досвід повстанців Холодного Яру, і ретельніше підготуватись до збройного опору більшовикам.

КОЗАЦЬКА ВОГНЕПАЛЬНА ЗБРОЯ

Лесик Дмитро, учень 10 класу Степанківської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Степанківської сільської ради

Кріт Сергій Юрійович, вчитель предмета «Захист України» Степанківської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Степанківської сільської ради

Ось вже шостий рік Україна веде боротьбу з ворогом на Сході України, вже шостий рік ми втрачаємо кращих українців у цій несправедливій і підступній війні. Саме в такі важкі історичні моменти ми маємо звернути увагу на наше славне минуле, в якому можна знайти відповіді на сучасні складні запитання, які перед нами постали. Адже в черговий раз переконуємся, що „історія вчить, що нічого не вчить". Тому наш погляд ми звернули на період козацтва. Це сталося не випадково, адже Черкащина стояла біля витоків українського козацтва як феномену. Саме тому історія козацтва в нас – на Черкащині, завжди є актуальною. Відвідавши влітку Гайдамацький став в Холодному Яру, ми дізналися, що тут козаки в минулому святили свою зброю для боротьби з ворогом. Залишилася ця традиція й нині. Після цього з новим сенсом зазвучали слова „Черкащина – місце сили", адже вона поєднала в собі генезис козацтва та духовність Холодного Яру. Без цього синтезу духовності та козацької звитяги неможливо подолати ті перепони, які виникли нині на шляху України до державотворення.

Основним родом козацького війська була піхота. Головною зброєю цього війська стала вогнепальна зброя (мушкет, гармата). Пріоритет вогнепального озброєння для козацької піхоти був обумовлений потребою послабити, а у поєднанні її з рухомим табором з возів – і звести нанівець тактичну перевагу татарської та польської кінноти. Висока динаміка бою, яка створювалася кіннотою ворога, вимагала від українських піхотинців високої майстерності у застосуванні вогнепальної зброї і передовсім скорострільності, влучності, безперервності та максимальної щільності мушкетно-артилерійського вогню. Дбаючи про останнє, запорожці досягли досконалості у технічній експлуатації та бойовому застосуванні вогнепальної зброї. Вони повністю реалізували технічні можливості вогнепальної зброї тих часів.

Отже, перелічимо чинники, що забезпечили використання вогнепальної зброї в козацькому війську на високому професійному рівні.

1.Висока особиста підготовка козака з питань балістики, ретельної пристрілки зброї та надбання великих навичок у влучній стрільбі.

2. Скорочення часу на підготовку мушкета до стрільби. Торкаючись майстерності козаків як стрільців, венеціанський посол до Б. Хмельницького А. Віміна записав (1650 р.), що бачив на власні очі, як козаки „гасять кулею свічку, відсікаючи нагар так, що можна подумати, наче це зроблено щипцями".

Щоб підготувати до стрільби мушкет в XVI ст. з ґнотовим замком, треба було виконати 80 операцій, а мушкет середини XVII ст. з ударним кремінним замком – 12. При цьому основна частина часу витрачалася на заряджання мушкета.

Знахідки козацької зброї та спорядження, виявлені І. Свєшніковим під час розкопок місця Берестецької битви (1651 р.), свідчать, що українські стрільці завчасно готували набої (ладунки) до мушкетів. Кожний ладунок – це порція пороху з кулею, упакована в паперовий мішечок (прототип сучасного патрона). Останній вкладався у чашечку ладівниці (пристрій зі спаяних коротких трубок, що нагадує бджолиний стільник), яка у шкіряному футлярі закріплювалася на поясі стрільця. Досвід західноєвропейського воєнного мистецтва другої половини XVII ст. свідчить, що стрілець з мушкета з ударним кремінним замком за час бою робив 24-36 пострілів. Знайдені козацькі ладівниці розраховані саме на цю кількість набоїв.

Згідно з універсалами Б. Хмельницького кожен козак, вирушаючи у похід, повинен був мати при собі 5 фунтів (2 кг) пороху і 5 кіп (300 шт.) куль – боєприпаси, розраховані (з

урахуванням скорострільності) на 2,5 години безперервного вогню, а набої в ладівниці – на 15 хвилин. Наявність готових до використання обладунків скорочувала час на підготовку мушкета до бою, що підвищувало скорострільність та влучність вогню. За висновками І. Свєшнікова, польська армія на той час не мала ладівниць.

3. Мінімальна глибина побудови розімкнутого багатошеренгового (батового) строю козаків-мушкетерів на полі бою. Оскільки для заряджання мушкета витрачалось досить багато часу, то для забезпечення безперервності вогню мушкетери вели його почергово у складі шеренг. Кількість шеренг перебувала у прямій залежності від досконалості мушкета та навичок стрільців і визначалась проміжком часу, за який шеренга, що зробила постріл, встигала приготуватись до наступного пострілу, поки інші вели вогонь Так, при використанні мушкета з ґнотовим замком стрій мушкетерів мав 8-10 шеренг, а мушкета з кремінним ударним замком – 4-5 шеренг.

Застосування ладівниць у поєднанні з високою вмілістю дозволило козацькій піхоті зменшити цей стрій до 3 шеренг. Така побудова козацької піхоти дозволяла, при забезпеченні безперервності вогню, залучити до одночасного пострілу (залпу) максимальну кількість стрільців і цим створити широку фронтальну смугу щільного вогню. З іншого боку, така побудова піхоти зводила до мінімуму людські втрати від артилерійського вогню ворога і відповідала вимогам нової лінійної тактики, яка зародилася у західноєвропейському військовому мистецтві наприкінці Тридцятилітньої війни (1618-1648 рр).

Батовий стрій козацької піхоти дозволяв робити до 6 пострілів за хвилину. Перша шеренга після проведення пострілу робила два кроки назад (а дві інші – крок уперед), висипала до стволу мушкета набій, взятий з ладівниці, притискувала його шомполом (паперовий мішечок, очевидно, використовувався як пиж), робила крок уперед, зводила курки замків, готувала натруски. Робила ще крок уперед, готувалась до стрільби, насипала з натруски запалювальний порох на полицю замка і, прицілившись, стріляла. Виконання всіх цих операцій здійснювалось за відповідними командами. Розрахунки свідчать, що шеренга, яка зробила постріл, була готова до наступного через 30 секунд.

Існують повідомлення, що козацька піхота для підвищення швидкострільності перетворювала батовий стрій на своєрідну технологічну лінію – перша шеренга стріляла, а дві інші – заряджали мушкети. Але ефективність досягалась за умов однотипності зброї, при цьому швидкострільність збільшувалася майже вдвічі.

Для здійснення чіткого управління вогнем та маневруванням батового строю, а також зменшення людських втрат від артилерії ворога стрільба велась позагонно, тобто у кожній шерензі стояв загін із 50 піхотинців. Оскільки тактичний підрозділ Війська Запорозького із 500 осіб поділявся на 10 загонів, то він міг розгорнути на полі бою три тришеренгові групи вогню по 150 козаків-піхотинців у кожній. Залежно від ситуації ці групи могли мати бойовий порядок в одну, дві і три лінії або утворити триангулу (трикутник).

4. Використання найсучаснішої зброї. Знахідки вогнепальної козацької зброї на місці Берестецької битви та висновки І. Свєшнікова, який дослідив її, свідчать, що українська піхота в середині XVII ст. була вже озброєна найсучаснішими мушкетами з ударним кремінним замком, хоча були ще також і мушкети з колісним замком. Використовувалися (переважно кінною) також різновиди мушкета: карабін (полегшений варіант) та бандолет (вкорочений варіант). Знахідки зброї також свідчать, що в бою нарівні з мушкетом використовувалася мисливська рушниця-аркебуза (значно легша від звичайного мушкета, вона мала художнє оформлення приклада). Калібр ручної вогнепальної зброї, яку мала українська армія, коливався у межах 10-20 мм, а довжина ствола –1-1,6 м.

Значна частина знайдених на Берестецькому полі бою мушкетів має вже нарізні стволи. Дальність прицільної стрільби такої зброї складала 800-900 кроків. Але була утричі

меншою, оскільки для його заряджання витрачалось утричі більше часу. Викликано це було тим, що при зарядженні мушкета з нарізним стволом використовувалася та ж кругла куля, але для покращання обтюрації (закупорювання) ствола її треба було обгорнути просаленою ганчіркою-пластирем і заштовхати потужними ударами шомпола, на що витрачалось досить багато часу.

Пістоль з колісним та кремінним ударним замками українською піхотою не використовувався, а був на озброєнні кінноти. Кожен кіннотник мав два пістолі в кобурах при сідлі і два за поясом.

Під час бойових дій при обороні укріпленого табору козаки-піхотинці використовували важку фортечну рушницю-гаківницю – калібром від 25 до 31 мм і довжиною ствола від 1 до 2,5 м. Залежно від довжини вона поділялась на півгак, гак або повний гак та подвійний гак. З розвитком полкової артилерії та вдосконаленням мушкета ця зброя була витіснена з козацького війська і використовувалась переважно гарнізонами міст (фортець) при їх обороні.

Залежно від наявності зброї кожен козак мав відповідне спорядження. Крім уже згаданої ладівниці, на поясі українського піхотинця під час бою були: порохівниця із запасом пороху для набоїв, натруска (мала порохівниця) з дрібним запалювальним порохом, торбинка з кулелійкою та кулями, шомпол та крейцер. Для накручування пружини колісного замка мушкетер мав при собі спеціальний ключ. З лівого боку на поясі козака-мушкетера закріплювалася шабля. У складі обозу козак мав 5-6 мушкетів, запас пороху, свинцю та необхідний інструментарій для технічного обслуговування зброї. Мушкети та пістолі зберігались і перевозились у шкіряних футлярах.

Отже, вогнепальна зброя козацького війська відігравала важливу роль та була основою для ведення військових дій. Слід відмітити, що козацька вогнепальна зброя характеризувалася сучасністю та ефективністю. Ефективність була досягнута завдяки унікальному козацькому способу ведення бою, коли перші шеренги ведуть вогонь, а наступні заряджають набої.

Отже, досліджуючи тему озброєння козацького війська, ми остаточно переконалися наскільки наші уявлення про козацтво є стереотипними. Це ще раз доводить, що до будь-якої інформації потрібно підходити критично, аналізуючи та досліджуючи кожен факт.

Основу козацького війська становила піхота. Козацька кіннота значну поступалася польській. Саме це стало причиною того, що гетьман Хмельницький уклав союз з Кримським ханством, щоб нівелювати цей недолік своєї армії. Виникнення та розвиток козацького війська як збройних сил Української держави відбулося під впливом поглядів, які існували в козацькому середовищі. Іншими словами козацька держава та Запорозька Січ як державні утворення мали свою воєнну доктрину, яка визначала характер побудови війська, його військову мету та способи використання. Досвід побудови армій у минулому свідчить, що основні положення воєнних доктрин викладались у військових статутах та порадниках (інструкціях). Такий військовий статут існував і в козацькій державі. Так, у своїх наказах та універсалах Б. Хмельницький неодноразово вказує, що покарання козаків за пограбування населення має здійснюватися згідно зі статтями статуту Війська Запорозького.

Козаки вміло використовували вогнепальну зброю, що стала основою козацького війська. Очевидно, існувала відповідна система бойової підготовки, основний зміст якої фіксувався в досвіді вчителів-наставників (радників), а можливо, і в статуті війська. Широке, на високому рівні професійності, застосування на полі бою таких бойових порядків, як табір, лава, розгардіяш тощо, свідчать про те, що на Січі військова справа мала системний характер, тобто реалізовувалася в межах воєнної доктрини.

АГРАРНА СКЛАДОВА ПРОГРАМНИХ ДОКУМЕНТІВ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ, ЩО ВХОДИЛИ ДО СКЛАДУ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

Костюк Софія, вихованка гуртка «Пішохідний туризм» Черкаського обласного Центру туризму, краєзнавства і екскурсій учнівської молоді Черкаської обласної ради

Керівник: **Коханчук Віталій Петрович**, керівник гуртка «Пішохідний туризм» Черкаського обласного Центру туризму, краєзнавства і екскурсій учнівської молоді Черкаської обласної ради

Найбільш гострі проблеми соціально-економічного розвитку українського села початку ХХ століття зумовили основні напрямки діяльності в сфері аграрних відносин національних урядів періоду революції 1917–1921 рр. Поліпшення становища значних верств селянства своїм головним завданням проголошували і політичні партії. З'ясування зазначених проблем має важливе значення насамперед для характеристики домінуючих під час революції концепцій аграрного розвитку тогочасної української державності. Розвиток сільського господарства України в першому десятиріччі ХХ ст. супроводжувався низкою суперечливих тенденцій. З одного боку, для українських губерній, які належали до найрозвинутіших регіонів Російської імперії, був характерний певний економічний підйом та агрокультурний прогрес. У першу чергу він стосувався великих приватновласницьких та селянських господарств півдня України, організованих на капіталістичних засадах. Перебудування традиційних систем рільництва (витіснення трипілля), вдосконалення сільськогосподарського реманенту, зростання нового товарного селянського землеробства сприяли укріпленню зв'язків із загальноросійським та світовими ринками.

Проте збереження в більшості губерній екстенсивних способів ведення господарства зумовило диспропорції в економічному розвитку українських губерній. Наростання негативних тенденцій посилювали незадовільний землеустрій (черезсмужжя і далекосмужжя), зношеність сільськогосподарської техніки, скорочення внаслідок демографічного приросту населення посівних площ, низька купівельна спроможність селян. Припинила еволюцію сільськогосподарської галузі і перша світова війна. Викликані нею втрати робочої сили, розрив із світовим ринком, впровадження монополії в галузі хлібозаготівель ліквідували ринкові відносини, перетворивши сільське господарство в натуральне споживче господарство. Соціальні наслідки кризи проявлялися, звісно, в злиденному матеріальному становищі та низькому освітньому рівні селянства, в п'янстві та заворушеннях. Отже, саме соціально-економічні чинники зумовили зосередженість суспільства на земельному питанні, поставивши необхідність його розв'язання на урядовому рівні.

Не претендуючи на повне з'ясування ступеню кризових явищ, визначимо коло основних протиріч у сфері земельних відносин напередодні 1917 р. Зокрема, однією з найважливіших проблем, яка постала перед національно-демократичними силами в 1917 р. було малоземелля переважної більшості селянських господарств. Так, за даними 1916 р. сільське населення українських губерній складало близько 21 млн. чоловік, а загальна кількість селянських дворів – 3 млн. 708 тис. Більше половини селянських дворів залишалися малоземельними або взагалі не мали землі.

Найбільш гострою проблема малоземелля була для Правобережної України, Подільської та Київської губерній. Ці губернії, будучи самими густонаселеними, характеризувалися наявністю великого поміщицького господарства, основною спеціалізацією якого була цукробурякова промисловість. Тому на Правобережжі влітку-восени 1917 р. найбільш поширеними серед селян стали вимоги ліквідації великої земельної власності.

Більш різноманітний характер носив стан земельних відносин на Лівобережній Україні. Розширити своє землекористування селяни намагалися за рахунок оренди

поміщицької землі, тобто екстенсивним способом. Певним, але не кращим виходом для малоземельних були пошуки роботи на стороні, чим займалося близько 25% населення.

Особливо поширеною на початку століття була тенденція купівлі селянами поміщицької землі. Скориставшись правом вільної купівлі землі, селяни напередодні 1917 р. сконцентрували в своїх руках близько 27-28 млн. десятин надільної і купованої землі, що становило майже 64 % всієї придатної для ведення сільського господарства площі; шляхом купівлі лише з 1905 по 1916 рр. селяни придбали близько 1.5 млн. десятин.

Іншою важливою проблемою земельних відносин був недосконалий землеустрій, зумовлений пережитками общинного землеволодіння. Так, на початку XX століття общинне землеволодіння в Україні становило 52 % від всієї кількості селянських земель (решта – в подвірному користуванні).

Покращити становище в сільському господарстві шляхом ліквідації общини і введення приватної власності на землю мала за мету столипінська земельна реформа. Проте виходом з общини і закріпленням землі в приватну власність, зміст аграрного питання не вичерпувався. Його гостроту посилювала неврегульованість спадкових аспектів землеволодіння. Адже якщо в країнах Західної Європи земельний наділ переходив у спадок старшому сину, то в Російській імперії селянські господарства певний час збагачувались, скуповуючи землю, а розділивши її між дітьми знову бідніли.

Земельну ситуацію в роки української революції 1917-1921 рр. надзвичайно ускладнила наявність великих земельних володінь, власники яких, будучи підданими Російської імперії, належали до різних етнічних груп.

Коріння формування багатонаціонального складу землевласницького класу сягало в попередні століття. Зокрема, великі маєтки (нагороди Катерини II російським вельможам) виникли на Лівобережжі – володіння Меншикових, Долгоруких, Шафірових, Шереметєвих, Мусіних-Пушкіних. На Київщині понад 40 тис. дес. займали маєтки графів Бобринських, до 65 тис. – Сангушків. Великі володіння польських поміщиків зосереджувалися на Поділлі та Волині. Маєток німецького герцога Макленбург-Стерлецького на Полтавщині (Карлівка) займав понад 60 тис. дес. Значні за розмірами маєтності мали й нащадки українських аристократичних родів – Скоропадських, Кочубеїв, Ґалаґанів, Милорадовичів, Тарновських (переважно на Чернігівщині). Всього за даними 1905 р. в Україні було 97 великих маєтків, загальна площа землеволодіння яких становила близько 2 млн. десятин і їх господарями, в основному, були іноземні громадяни. Тому на ґрунті аграрного питання назрівали не лише соціальні, а й національні конфлікти.

Лютнева революція 1917 р. дала реальні можливості реалізувати селянські побажання. Різні його верстви висували свої прагнення: малоземельні – придбати землю, а більш заможні – закріпити придбану раніше землю в приватну власність. Їх спільним бажанням було покращення матеріального становища.

Зазначені соціально-економічні протиріччя в аграрній сфері створили сприятливий грунт для діяльності в українському селі різних політичних партій та громадських організацій. Суть аграрного питання всі революційні партії Російської імперії, а за ними – й українські, вбачали в ліквідації селянського малоземелля. Розв'язати цю проблему рекомендувалося шляхом перерозподілу наявних земель: приватновласницьких, державних, удільних. Плани проведення реформи кожна політична партія пропонувала свої. Зокрема, за критерієм ставлення до приватної власності позиції українських партій доцільно розподілити на два напрямки: прихильників примусового відчуження великого приватного землеволодіння та ініціаторів поміркованих реформ.

Перший напрямок репрезентували партії національно-демократичного табору: Українська партія соціалістів-революціонерів (далі УПСР). Українська соціал-демократична

робітнича партія (УСДРП). Українська партія соціалістів-федералістів (УПСФ) та Українська партія соціалістів-самостійників (УПСС). Скасування приватної власності мали за мету і програмні положення більшовицької партії.

Прихильниками поміркованих реформ виступили партії консервативного табору: Українська демократично-хліборобська партія (УДХП) та український осередок партії конституційних демократів.

Щодо першого напрямку: незважаючи на окремі програмні розбіжності, всі перераховані національно-демократичні партії (УПСР,УСДРП, УПСФ та УПСС) пропагували спільну мету наділення селянства землею (УПСФ займала найбільш консервативні позиції, дбаючи в першу чергу про достатнє економічне обґрунтування земельної реформи).

Найбільш радикальною в 1917 р. стала (і через це отримала найбільший успіх серед селянства) висунута Українською партією соціалістів-революціонерів концепція соціалізації – зрівняльного і безкоштовного наділення землею безземельного і малоземельного селянства. Установчий з'їзд УПСР відбувся 4-5 квітня 1917 р. На порядку денному стояли два найважливіші питання: національне та земельне. Проте з аграрного питання резолюція була поміркованою: вважаючи через складну економічну ситуацію в Україні неможливим відразу провести соціалізацію землі, партія запропонувала передати „всі державні, кабінетські та приватні ґрунти на Україні в Український Земельний Фонд, з якого земля має розпреділятись (для користування) через громадські організації між селянством". Стосовно виплат за землю її власникам, відзначалося, що „видатки на переведення земельної реформи треба віднести на рахунок держави".

Другий з'їзд цієї партії (15-19 липня) прийняв в земельній справі більш радикальну постанову: вся земля в Україні (через Український земельний фонд) повинна перейти без викупу у власність трудового народу, який має порядкувати нею через сільські громади, волосні, повітові, крайові та всеукраїнський земельні комітети: „ землею користується той, хто сам, або в товаристві, обробляє її своєю власною працею, на основі зрівняльного принципу (норма не менше, споживчої і не більше трудової)"; великі зразкові господарства мали перейти до рук трудових хліборобських товариств. Остаточно вирішити земельну справу в українських губерніях мали Українські Установчі збори.

Альтернативний шлях наділення селян землею (за рахунок скасування приватної власності), робила і втілила в життя загальноросійська більшовицька партія. Спроби уявити собі нове суспільство, його відмінності від капіталізму на рубежі XX століття привели марксистів до думки про необхідність, „одержавлення" при соціалізації всіх галузей економіки, включаючи дрібне селянське господарство. Визначальна роль при переході до товариського землекористування відводилася принципам добровільності та поступовості.

Але з часом орієнтири більшовиків в аграрній політиці змінюються. В республіку було перенесено діяльність „Положення про соціалістичний землеустрій і про заходи переходу до соціалістичного землеробства, яке прийняв ВЦВК 14 лютого 1919 р. Ігноруючи етап зрівняльного поділу землі, російські і українські більшовики намагалися створити у вигляді колективних і радянських господарств („хлібних фабрик") міцного постачальника продовольства для потреб голодних міст, армії і північної Росії.

На противагу вимогам зрівняльно-трудового розподілу свою програму створення заможних селянських господарств, яка теж отримала значну підтримку на селі, висунула створена в травні 1917 р. (на Полтавщині) Українська демократично-хліборобська партія (УДХП).

Виступаючи проти проголошених УПСР гасел соціалізації землі. УДХП вбачала майбутнє України у розвитку „інтенсивного фермерського сільського господарства". Згідно з її програмою, створеною в жовтні 1917 р. В.Липинським, всі землі мали перейти у фонд

держави, яка викуповувала частину приватновласницьких земель. Замість великих поміщицьких маєтків на території України повинні існувати „хутори трудового селянства“, які передавалися в довічну оренду (без права поділу) безземельним та малоземельним хліборобам. Встановлювалася також верхня межа землекористування.

Захист партією дрібної приватної власності на землю переслідував у першу чергу сприяння економічному процвітанню українського селянства (його середнього класу), а також задоволення соціально-психологічних настроїв хліборобів відчувати себе господарем власної землі (з цією метою надільні землі переходили у повну власність селянства). Виконання цієї мети не за рахунок рішучого наступу на велике поміщицьке землеволодіння дозволяло уникнути загострення соціальної ворожнечі.

Отже, ґрунтовний аналіз земельних відносин в українському селі та врахування особливостей суспільно-політичної ситуації вигідно відрізняли програму УДХП від аграрних планів українських соціалістичних партій.

Досить радикальних поглядів дотримувалися діячі партії конституційних демократів. Переважну більшість партії складали власники капіталістичних господарств і саме вони прагнули ліквідувати існуючі проблеми в земельних відносинах. На з’їзді українського партійного осередку 8-11 травня 1918 р., (проведений у Києві), учасники виступили проти реставрації поміщицького землеволодіння, яка, на думку з’їзду вела до економічного та культурного занепаду, а заодно і проти політики соціалізації з її аналогічними наслідками. З’їзд висунув свої пропозиції. Зокрема, підкресливши що проведення земельної реформи є спільною справою багатьох партій, в основу компромісної програми українські конституційні демократи поклали вимоги:

а) захисту дрібної приватної власності;

б) заборони іноземного землеволодіння;

в) обмеження землекористування і викупу державою по надлишкових володінь з наданням дрібним власникам можливості збільшувати свої господарства шляхом купівлі землі чи оренди з державного земельного фонду.

г) впровадження агротехнічних заходів і меліорації, відродження сільськогосподарського машинобудування та підвищення освітнього рівня населення.

Дійсно, така державна політика, яка дбала не лише про зростання економічних показників, а й про духовні потреби селянства, могла б забезпечити значний позитивний результат земельної реформи. Підвищувало її шанси на успіх і наукове опрацювання зазначених заходів вченими з дореволюційною практикою (фахівцями провідних вузів, співробітниками земських установ).

Отже, постановка аграрного питання в роки революції 1917-1921 рр. була зумовлена перш за все соціально-економічними чинниками, визначальне місце серед яких належало малоземеллю та недолікам землевлаштування. Особливо актуальною проблема малоземелля була для Правобережної України, половини селянських господарств південно-степової смуги, а також Лівобережжя. Роками селяни вирішували її власними силами: орендували поміщицькі землі, розвивали промисли, йшли на заробітки в інші губернії. Зростання тенденцій капіталістичного розвитку при збереженні кріпосницьких пережитків посилювало занепад сільськогосподарського виробництва. Надання селянам права вільної купівлі землі та заходи столипінської реформи не призвели до суттєвого покращення ситуації на селі. До того ж, перша світова війна поглибила кризові явища в сільськогосподарській галузі.

Українські політичні партії покладали в основу розв’язання аграрного питання завдання ліквідації селянського малоземелля, розробивши відповідно дві концепції земельної реформи. Причому основні міжпартійні дискусії стосувалися проблеми створення для потреб реформи земельного фонду та визначення норми землекористування як з наявних 4 млн.

десятин великого приватновласницького землеволодіння забезпечити 3,708 млн. селянських господарств. Наділення одною десятиною не могло суттєво поліпшити селянське життя.

Запропоновані політичними партіями шляхи аграрної реформи доцільно, за критерієм ставлення до приватної власності, розділити на прихильників її ліквідації та ініціаторів поміркованої реформи.

Відзначимо, що за умови міжпартійної консолідації обидві концепції земельної реформи мали шанс на втілення, причому вони могли б стати гідною альтернативою більшовицькій аграрній програмі. Проте сталося навпаки: політика радянської влади на селі, запозичивши програмні гасла наділення землею у соціалістів-революціонерів, врахувала й недоліки, допущені українськими урядами при розробці й проведенні аграрної реформи.

СТЕПАНКІВСЬКІ ПРІЗВИЩА

Гончаренко Дарія, вихованка гуртка «Юні туристи» Черкаського обласного Центру туризму, краєзнавства і екскурсій учнівської молоді Черкаської обласної ради.

Кріт Сергій Юрійович, керівник гуртка «Юні туристи» Черкаського обласного Центру туризму, краєзнавства і екскурсій учнівської молоді Черкаської обласної ради.

Актуальність даної роботи полягає в тому, щоб дослідити процес заселення даного регіону та походження перших відомих прізвищ жителів села Степанки, історичні етапи їх становлення та з'ясувати автохтонні прізвища. Це є важливим, ще й через те, що достеменно невідомо походження назви села, а воно антропонімічного походження.

Більшість з нас ніколи не задумуються чому мають те чи інше прізвище. Це незнання заважає людині ідентифікувати себе як носія культурної та історичної пам'яті свого роду та українського народу загалом. Словник української мови говорить, що прізвище – це найменування особи, набуте при народженні або вступі в шлюб, що передається від покоління до покоління і вказує на спорідненість. Прізвище у нашому сучасному розумінні є ніщо інше як ім'я родини (роду). Для розуміння звідки походить рід, чим займалися предки, який соціальний статус мали необхідно провести дослідження власного прізвища.

Спочатку українці мали прізвиська – найменування, яке іноді дається людині і вказує на яку-небудь рису її характеру, зовнішності, діяльності, звичок. Це можна прослідкувати в період Київської Русі. Адже навіть князі мали прізвисько (Віщий, Старий, Хоробрий, Великий, Мудрий і т.д.) але не мали прізвища. Навіть тривалий час після Київської Русі українці поряд з прізвищами використовували прізвиська, а іноді прізвисько ставало прізвищем.

Українські прізвища виникають чи не першими в Європі. Вже в XVI столітті майже всі українці мали власні прізвища. Так, наприклад, серед міщан Черкаського замку 1552 року зустрічаємо Івана Воротного, Івана Чорного, Богдана Чусова … і так ще більше 100 чоловік. Проте застосовувати родові прізвища в офіційному діловодстві почали згодом – через необхідність визначення права власності.

Цікавим видається питання про причини появи прізвищ. А. Коваль зазначає, що вирішальна причина введення прізвищ – зміна ролі сім'ї на певному рівні його розвитке. На думку І. Франка, початок закріплення прізвищ як спадкових родових назв в Україні поклало духовенство. Київський митрополит Петро Могила в 1632 р. доручив парафіяльним священикам вести метрики народжених, одружених і померлих. Перші найменування, схожі на прізвища, з'явились десь у XIV ст. Спочатку родові прізвища мали переважно багаті люди, які мали статки. До такої категорії належали купці, власники земель, гетьмани.

А вже в XVII ст. ледь не всі українці мали власні прізвища. Щоправда прізвища часто трансформувалися, на їх основі могли створюватися нові. Багато прізвищ з'явилися в часи

Запорізької Січі, оскільки під час вступу на Січ козак змінював своє старе прізвище на нове. Поширеною також була заміна старих прізвищ на аристократичний (шляхетсько-панський) лад, хоча шляхтичі та пани в певні періоди намагалися протидіяти цьому через заборону приймання певних прізвищ простолюдинами. Виникала ситуація, коли паралельно співіснували офіційні прізвища та неофіційні прізвиська, які знаходили своє відображення в українській діловій та художній літературі. Наприклад, у 1667 р. у Полтаві розглядали скаргу, але не могли її вирішити, бо прізвища козаків, зазначених у скарзі, не було у полковому реєстрі. На запит козацький полковник відповів: „що козаки прозвищами не сходяться тому, що в Україні такий звичай, що люди називаються різними прозвищами: у одного чоловіка три й чотири прозвища: по батькові, по тестеві, по тещі, по жінках прозиваються, і ось чому одні й ті самі люди у воєводи в мужицькім реєстрі написані одними прозвищами, а у полковім козацькім іншими". Масова зміна українських прізвищ на російські спостерігається під час перебування українських земель у складі Російської імперії. Так, „Жалувана грамота російському дворянству" Катерини II 1785 року дозволила українській козацькій старшині перейти до складу російського дворянства, що супроводжувалося зміною прізвищ на російські. Остаточно стабільності прізвища набули лише в XX ст. після радянської українізації. Проте різні історичні події в майбутньому сприяли зміні прізвищ жителів України.

Отже, спочатку більшість жителів українських земель не мали прізвищ, а мали лише прізвиська, що згодом ставали основою для виникнення прізвищ. Згодом в українців одних з перших в Європі з'являються прізвища в XVI столітті. Масово вони починають використовуватися вже в XVII столітті, що пов'язано з формуванням козацького стану та церковними реформами Петра Могили. Остаточно ж прізвища набули сучасного вигляду вже під час радянської українізації в 20-х роках XX століття.

Для того, щоб краще зрозуміти походження, особливості формування та трансформацію прізвищ жителів села Степанки, потрібно дослідити час виникнення та шляхи заселення даної території. Вперше населені пункти даної території згадуються у люстрації Черкаського староства 1631-1633 років. Саме тут вперше згадується хутір Хацько. Причому всі назви хуторів носять антропонімічне походження, тобто походять від імені власника. Це дає підстави стверджувати, що назва села Степанки за аналогією з іншими хуторами трансформувалася зі Степанків хутір – до Степанки (Нечаїв хутір – Нечаївка, Леськів хутір – Леськи, Хацьків хутір – Хацьки, Вергунів хутір – Вергуни і т. д.). Тому, на нашу думку, твердження про те, що тут проживали багато носіїв імені Степан і це стало причиною такої назви села, є хибним, адже в Ревізьких казках старостинських селян Черкаського повіту 1795 року з 433 жителів села ім'я Степан і похідні від нього зустрічаються до 10 разів (2% жителів села).

Вдруге Хацьки та Бузуків згадується в «Наказі отаманам і жителям сіл Хацьки і Голов'ятине не чинити шкоди в Бузокові – хуторі Печерського монастиря» Богдана Хмельницького від 5 грудня 1651 року. Проте село Степанки в цей час також не згадується. На «Загальній карті України» французького військового інженера Гійома Левассера де Боплана 1648-1660 років ця територія взагалі не має населених пунктів.

Малоймовірно, що населений пункт виник тут в період Руїни, адже як відомо ця територія потрапила в епіцентр руйнівних походів 70-х років XVII століття. Так, після невдалого походу турки і татари жорстоко пограбували Правобережну Україну, фактично опустошивши її. Найбільше постраждала територія від Києва до Чигирина. Чигирин, Черкаси, Мошни, Канів, Драбівка, Жаботин, Ржищів і навколишні села були спалені та спустошені, а хто врятувався перебралися на Лівобережжя. Щоб позбавити турецьку армію підтримки та продовольства, лівобережний гетьман Іван Самойлович знищив велику

кількість сіл на Правобережжі та перегнав їх населення на лівий берег („Великий згін”): „року 1679: А по отходи оных гетман Самуилович послал сина своего Семена, до которого ся немало войска ступило козацкого и московского. И так от Переясловля ходили до Ржищева и там узяли приступом замочок и людей усіх вистинали; и оттуля до Корсуня, и Корсунь узяли, але Яненко з своїми утікли, – и Мошну, Драбовку, Черкаси, Жаботин, и тих людей зогнали на Задніпря, попустошивши тіе міста”.

Тому на нашу думку, село Степанки виникає наприкінці 90-х років XVII століття. Саме в цей час польський король видав універсал про передачу козакам земель між київським Поліссям, річками Тікич та Тясмин, куди географічно входить сучасна територія села Степанки. Саме це, на нашу думку, й стало початком створення села Степанки.

Перша писемна згадка про село Степанки – Люстрація староств Київського воєводства 1765 року. Згідно з Люстрацією в 1765 році в селі Степанки існував 61 будинок (55 будинків підданих селянських та міщанських, які сплачували чинш, 4 вільних, які несли військову службу (десятники, сотники, осавули та ін.) і 2 пустки). За наступною Люстрацією 1789 року з’являється ще один будинок, а все староство Черкаське належить воєводі волинському Ієроніму Сангушку. Населення села в цей час складало 350 чоловік, причому 8 чоловік „бездворних”, а 9 проживало в будинках у сусідів, тобто бездомні.

Хто ж були перші поселенці села? Це питання є особливо важливим для розуміння походження прізвищ жителів села. Тому виділимо кілька напрямків в заселенні території села Степанки.

Напрямок 1. Наприкінці XVI – на початку XVII століття Київський Печерський монастир володів майже сотнею сіл і містечок на території сучасної Київщини та Житомирщини. Оскільки в середині XVII століттях дані території частково належали цьому монастирю, то цілком ймовірно, що частина місцевих жителів є вихідцями з території сучасних Київської та Житомирської областей.

Напрямок 2. Місцеве населення – вихідці з навколишніх сіл та містечок, що переселилися сюди в ході польської політики заселення даного регіону. Підтвердженням цього є думка В. Щербини: „польська колонізація даного регіону була незначною, а більшість населення складалося з нащадків жителів краю, а повинності тут були значно менші ніж на інших територіях. Проте якщо, наприклад, переглянути Ревізькі казки старостинських селян 1795 року з навколишніх сіл, то можна віднайти лише поширені українські прізвища (Шевченко, Бондаренко, Чубенко, Коваль, Вакула), а типових прізвищ жителів Степанок (Хандусь, Жупинас, Зеленько та ін.) немає в жодному селі.

Напрямок 3. В другій половині XVIII століттях ці землі належали воєводі волинському та старості Черкаському Ієроніму Сангушку. Він володів маєтностями на Галичині, Волині, Вінничині та Хмельниччині. За тодішньою традицією землевласники полюбляти переселяти своїх підданих з одного регіону до іншого.

Отже, на нашу думку село Степанки виникає наприкінці XVII століття після закінчення кровопролитних подій Руїни. Перші жителі села – вихідці з різних регіонів України. В процесі взаємодії місцевих і прийшлих жителів сформувалися прізвища жителів села Степанки.

Морфологічна будова прізвищ жителів села Степанки наприкінці XVIII століття

Отже, наприкінці XVIII століття ми вперше можемо прослідкувати прізвища жителів села Степанки. Тож спочатку з’ясуємо яким чином ці прізвища утворилися.

Українська мова славиться своєю гнучкістю та мелодійністю. Тому способів творення прізвищ в Україні також безліч. Одним зі способів творення українських прізвищ є суфікси.

Найпоширенішим в селі Степанки є прізвища, які утворені за допомогою суфіксів -енк та -єнк – це патронімічні суфікси, які вказують на батька, діда (предка) особи

(Білокобиленко, Бодесенко, Будяченко, Булавенко, Василенко, Вакуленко, Васенко, Галиченко, Глизенко, Діденко, Діденченко, Зайченко, Замниборщенко, Зеленченко, калженко, Клименко, Коваленко, Ковбасенко, Корнієнко, Косенко, Лисенко, Мисаєнко, Мисаненко, Мусієнко, Негрієнко, Римаренко, Степаненко, Тертичниченко, Тимошенко, Трубенко, Уласенко, Хандусенко, Хоменко, Чиженко, Чубенко, Шевченко, Юрченко) і суфікса –ас (Жупинас). Загалом наприкінці XVIII століття в селі проживала 79 сім'ї (60,3%), які мали прізвище з цим суфіксом.

Зменшувально-пестливі суфікси -ець, -єць, -сь, -ик, -ко представлені прізвищем Зеленько, яке мала 1 сім'я (0,8%).

Наступна група суфіксів для творення українських прізвищ – це ті, які вказують на професію чи характерну дію, від якої й пішло прізвисько людини. В селі Степанки – суфікси –ник (Колесник, Ситник, Тертичник), –яр (Скляр) та –ан (Мисан). Цих сімей 8 (6,1%).

Третя группа суфіксів - типові суфікси та закінчення українських прізвищ: -ко (Прихедько), –і(о)вський (Крижановський) та –їка (Заїка). В селі Степанки за допомогою цих суфіксів утворені 3 (2,3%) сімейних прізвища

Суфікси, які вказують на територіальну приналежність їх носія –ій (Галичій). В селі 1 (0,8%) сім'я має таке прізвище.

Багато українських прізвищ (здебільшого козацькі) утворені за допомогою поєднання різних частин мови. В селі Степанки це прізвища Білокобила (прикметник + іменник) та Замниборщ (дієслово + іменник) – 5 (3,8%) таких родин.

Велику кількість прізвищ складають такі, що утворені без допомоги суфіксів та є іменниками в називному відмінку – Балабуха, Булава, Вакула, Дяк, Запара, Коваль, Лесь, Макуха, Махиня, Маслак, Негода, Недуха, Труба, Чуб. Таких сімей 25 (19%).

Також в селі в цей період існують прізвища (8 сімей – 6,1%), що мають іноземне походження (Калга, Візір, Відев та Бодель).

Отже, прізвища перших відомих жителів села Степанки сформовані за допомогою як суфіксів, так і без них. Більшість прізвищ жителів села Степанки формуються за допомогою патронімічних суфіксів –енк та –єнк, що притаманні центрально-східній Україні. Попри це зустрічається і патронімічний суфікс –ас, що найчастіше зустрічається на Покутті.

Походження прізвищ жителів села Степанки

Яке ж походження прізвищ жителів села Степанки наприкінці XVIII століття? Вчені виділяють такі походження прізвищ:

1. Боярсько-шляхетські та козацько-дворянські прізвища (деякі утворені від іноземних слів) – Крижановський.
2. Так звані козацькі прізвища, що походять від чудернацьких прізвиськ простих козаків: Білокобила (Білокобиленко), Замниборщ (Замниборщенко).
3. Патронімічні та матронімічні прізвища (утворені від особових власних імен): Мусієнко (від Мойсей), Степаненко (від Степан), Тимошенко (від Тиміш), Юрченко (від Юрко), Васеланко та Васенко (від Василь), Вакула та Вакуленко, Лесь, Клименко (від Клим), Корнієнко (від Корній), Уласенко (від У(В)лас), Хоменко (від Хома).
4. Прізвища, утворені від професій, виду діяльності, чи за соціальним станом (назва професії чи виду діяльності особи з часом ставала прізвищем його прямих нащадків): Жупинас (???), Колесник, Коваль (Коваленко), Скляр, Шевченко, Ситник, Мисан (Мисаєнко, Мисаненко), Тертичник (Тертишниченко), Запара.
5. Утворені від церковних посад та на релігійну тематику: Дяк.
6. Топонімічні прізвища (прізвища, утворені за місцем проживання чи походження особи): Галичій та Галиченко.

6. Прізвища, утворені від індивідуальних зовнішніх ознак особи. Характерна ознака особи ставала спочатку прізвиськом, іноді іронічним, яке згодом закріпилось за нащадками як родове прізвище: Балабуха, Косенко, Чуб, Хандусенко, Недуха, Глизенко, Стрижак, Маслак, Негрієнко.

7. Побутові прізвища (утворені від українських назв предметів домашнього вжитку, посуду, приладдя, музичних інструментів, одежі, взуття, тканин, меблів, будівель, споруд, засобів транспорту, сільськогосподарського та ремісничого обладнання, побутових виробів, розваг, дитячих іграшок, їжі, страв, частин тіла): Булава та Булавенко, Трубенко.

8. Флоронімічні: Зеленко (Зеленченко, Зеленська), Будяченко.

9. Анімалонімічні прізвища (утворені від українських назв тварин; деякі з них були давньоукраїнськими іменами прізвиськового типу: Заїка (Зайченко), Лисенко.

10. Страв і їжі: Ковбаса.

11. Виробів і продуктів: Макуха.

12. Явища природи: Негода.

13. Іноземного походження: Калга, Візір, Відев та Бодель.

Отже, протягом XIX століття формування прізвищ жителів села Степанки продовжується. Свідченням цього є те, що в цей час паралельно зустрічається схожі прізвища: Фоменко – Хоменко, Труба – Трубенко, Мисан – Мисаненко – Мисаєнко, Глизь – Глизенко, Хандусь – Хандусенко, Заїка – Зайченко та ін. В наш час в селі Степанки нараховується 398 прізвищ. Частина прізвищ збереглася від XVIII століття і до сьогодн. Також в селі велика кількість прізвищ, що є рідкісними на території України.

ПОВСТАНСЬКИЙ РУХ НА КРИВОРІЖЖІ У КОНТЕКСТІ ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ ПЕРІОДУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Прудкий Іван, учень 9-Г класу Криворізького навчально-виховного комплексу №129 «Гімназія – ліцей академічного спрямування»

Науковий керівник: **Гонтар Дмитро Анатолійович**, вчитель історії, правознавства та громадянської освіти Криворізького навчально-виховного комплексу №129 «Гімназія – ліцей академічного спрямування»

Актуальність теми. Радянська історіографія трактувала селянський повстанський рух переважно як «куркульський бандитизм», а радянська література та мистецтво продукували карикатурні образи повстанців. Сучасні автори, як правило, або вивчають повстанців у певних географічних (Середнє Подніпров'я, Правобережжя, Лівобережжя, Південь або окремі губернії) чи хронологічних (1918, 1919, 1920 – 1921, початок 1920-х років) межах, або зосереджуються на антигетьманському чи антибілогвардійському повстанському русі. При цьому науковці дискутують стосовно витоків, природи й ідеології повстанства, рівня патріотизму та національної свідомості, впливу політичних партій і окремих особистостей на повстанські дії тощо [6, с. 16].

Між тим сторіччя Української революції та життя за умов війни спонукають не лише істориків, а й громадськість до нового переосмислення фактів та оцінок національної історії. Російська «гібридна» агресія проти України посилила прагнення глибше зрозуміти роль у нашій історії стихійних соціальних явищ, загострила дискусії щодо національної та соціальної самоідентифікації українців як 100 років тому, так і нині. Особливої актуальності набуває вивчення подій локальної історії, зокрема – опір селянства державній аграрній та хлібозаготівельній політиці на території Криворіжжя.

Мета дослідження полягає у висвітленні особливостей опору селянства державній аграрній політиці більшовиків на Криворіжжі у ході Визвольних змагань 1919 – 1923 рр.

Завдання дослідження - проаналізувати причини загострення конфлікту селянства та радянської влади на території Криворіжжя та визначити форми опору селянства.

Об'єктом наукового пошуку є Визвольні змагання 1919 – 1923 рр.

Предмет дослідження становить повстанський селянський рух на території Криворіжжя.

Джерельну базу дослідження складають матеріали музейних експозицій та фондів Криворізького історико-краєзнавчого музею, фонди ДАДО та наукова література, що презентує авторське бачення подій Визвольних змагань 1919 – 1923 рр. на території Криворіжжя.

Методологічною основою дослідження є принципи науковості, історизму, об'єктивності, системності, світоглядного плюралізму. У ході розв'язання поставлених завдань було застосовано як загальнонаукові методи (аналізу, систематизації, узагальнення), так і спеціальні методи історичного дослідження: ретроспективності, проблемно-хронологічний, регіонального підходу, статистичний, що дозволяють глибше дослідити особливості повстанського руху на Криворіжжі.

Територіальні межі дослідження визначаються кордонами Криворізького повіту.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період 1919 – 1923 рр.

Наукова новизна дослідження полягає у спробі розробки недостатньо вивченої у вітчизняній історіографії теми ролі Криворіжжя в Українській революції 1917 – 1921 рр. та Визвольних змагань початку XX ст. в Україні.

Результати дослідження. Одним із яскравих проявів визвольних змагань 1919 – 1923 рр. На Криворіжжі можна вважати опір державній аграрній та хлібозаготівельній політиці. У радянській історіографії він отримав назву «політичний бандитизм».

Ще на початку 1919 р. на Криворіжжі активно діяли повстанські загони отаманів Іллі Іванова, Мелашка, Козакова, Котика, Ткаченка. У 1920 р. народне господарство Криворізького повіту перебувало у глибокому занепаді. Сума збитків на початок 1921 р. оцінювалась у 400,2 млн. золотих крб. (55,5 млрд. у радянських грошах). Не зважаючи на суттєве (20 - 25 %) скорочення посівних площ, поголів'я худоби радянська влада продовжувала практику примусового вилучення продовольства з села без будь-якої компенсації [10, с. 188]. Подібне явище викликало гостре незадоволення селян і на цьому грунті значно посилився повстанський рух. Утворювалися великі загони. Так, у степовій дивізії Костя Пестушка нарахувалося близько 20 тис. бійців, у загоні отамана Клепача (Палій) – близько 10 тис., кілька гармат, 3 бронеавтомобілі, у Хмари-Пухальського – близько 1,5 тис., у Федорченка – близько 500 бійців [10, с. 188]. У березні 1920 р. при спробі отамана Мелашка захопити Кривий Ріг розгромлено один із його загонів під командуванням отамана Шаповала. У тому ж місяці вчинено повторний, уже вдалий захват міста загонами отаманів Мелашка і Гладченка.

20 квітня 1920 р. РНК УСРР затвердила «Коротку інструкцію боротьби з бандитизмом і куркульськими повстанцями», згідно з якою за відкритий прояв ворожості до радянської влади, відмову видавати повстанців, здавати зброю тощо передбачалося знищення сіл, арешт та ув'язнення всього дорослого чоловічого населення, майнові і продовольчі контрибуції [8, с. 65 - 67]. Того ж місяця у Криворізькому повіті організовано комендатуру тилу Південно-Західного, фронту, якій доручено боротьбу з повстанцями. Почали створюватися «надзвичайні трійки» і каральні загони. Нарощування сил більшовиків призвело до демобілізації Степової дивізії і загибелі її командира (червень 1921 р.).

Наприкінці червня 1920 р. селянські виступи вибухнули у Саксаганській і Петровській волостях, а 5 липня 1920 р. повстали мобілізовані до Червоної армії с. Софієгейківка під керівництвом голів Лозуватської і Христофорівської сільрад. Загін отамана

Клепача 19 липня 1920 р. роззброїв міліцію Софіївської волості, розгромив волосні виконком і військкомат, а 20 липня Софієгейківську міліцію, 22 липня - міліцію с. Тернівка. У липні 1920 р. бунтівники почали утворювати тимчасові об'єднані загони для великих операцій (загін отаманів Клепача – Іванова – Чирви – Федорченка). Лише протягом липня 1920 р. в середньому за день відбувалось по 2 - 3 напади на села, метою яких було роззброєння міліції, нищення діловодства у сільрадах (списки призовників та боржників по хлібозаготівлі та ін.). Після захоплення населених пунктів командири загонів проводили мітинги, на яких закликали селян до виступів проти радянської влади за незалежну Україну, агітували вступати до своїх загонів. На одному з мітингів жителі с. Казанка пообіцяли надати повстанцям при необхідності 1200 бійців [10, с. 188]. Загони часто руйнували залізничні колії, аби не допустити проїзду військових частин і вивезення хліба за межі повіту.

У липні 1920 р. під проводом отамана Клепача і Скляра готував виступ по всьому Криворізькому повіті. Деякі з учасників обіймали посади у повітовому виконкомі. Але Надзвичайна комісія розкрила змову напередодні. Виконком розпустили, всіх безпартійних членів замінили комуністами. З уцілілих бійців Клепач-Скляр створив партизанський загін (600 шабель).

У цій боротьбі супротивники часом не знали жалю один до одного. Виключенням був отаман Г. Іванов, який не брав заручників і не страчував полонених за вбивство своїх бійців.

Всеукраїнська центральна комісія по боротьбі з дезертирством 23 серпня 1920 р. видала наказ про створення інституту так званих п'яти- і десятихатників, які автоматично ставали заручниками у випадку супротиву діям радянської влади на селі [7, с. 60 - 63]. З метою придушення опору до Криворізького повіту направлено підрозділи 6-ї Чонгарської дивізії. На той момент тут уже діяли війська внутрішньої охорони (ВОХР) і внутрішньої служби (ВНУС), а також частини особливого призначення, міліція, загони незаможників. Це призвело до того, що громадянська війна на Криворіжжі поступово перетворилася на боротьбу більшовицького режиму проти селянських мас. Підрахувати кількість повстанських загонів повіту неможливо - вони часто переходили в інші повіти та губернії, деякі нищилися або розпадалися, виникали нові. За приблизними підрахунками їх чисельний склад коливався від 300 до 5 тис. бійців [10, с. 188].

Починаючи з 1921 р. повстанську боротьбу селян почали називати «політичним бандитизмом», під яким нова влада розуміла будь-яку форму підпільної або збройної діяльності, хоча «політична опозиція» правильніший термін. Влада намагалася спантеличити людей, не називаючи справжніх причин селянських виступів. Так, у резолюції 2-ї повітової конференції КП(б)У самогоно- варіння визначено «головним коренем зла розвитку бандитизму» [11, с. 15]. Повстанський збройний рух часто мав антидержавницьке спрямування. Визначено, що їхні гасла мали переважно економічний характер. Лише через свою остаточну перемогу більшовики стали головним ворогом місцевих бунтівників. Причина - господарські перетворення нової влади на селі. Повстанці виступали як проти червоних і білих, так і проти армії УНР. За лояльність до нової влади незаможникам роздавалося майно «куркулів» і повстанців. Розвитку повстанства також сприяла велика кількість зброї, що знаходилася у населення. Місцеві чекісти вказували на «жовто – блакитне (або петрюлівське) забарвлення» криворізького повстанства. Учасники виступів у своїй більшості не були заможними, у їх середовищі переважали середняки.

У червні 1921 р. у повіті створено спеціальний орган по боротьбі з повстанством – воєнна нарада. До її складу увійшли представники повітпарткому і військового командування. Взято курс на посилення репресивно-каральних заходів. Тепер можна було заручників страчувати за неповідомлення про повстанців або підозрілих (нових) осіб, що з`явилися у селі. Виконання спеціальних завдань покладалося на Надзвичайну комісію.

Надзвичайним трійкам дозволено протягом 24 годин знищувати на місці по спрощеній процедурі «злісних ворогів радянської влади». Вирок виконувався без санкції Надзвичкому. Фактично Криворіжжя опинилося на військовому стані. Для боротьби з «політичним бандитизмом» влада створила загін незаможників, боєздатність якого виявилась дуже низькою, тому його після перших сутичок перевели на несення охорони.

Введення продподатку у 1921 р., який за розмірами мало відрізнявся від продрозкладки, призвело до тотального голоду і ще більшого незадоволення селян. Стан загострювався і свавільними діями каральних загонів. Так, у березні 1921 р. заарештовано склад особливого посту 1-ї кінної армії, із яких 8 чоловік згодом розстріляно за вбивства жителів з метою власного збагачення. Для боротьби з повстанцями у депо Долгінцево спеціально побудували бронепоїзд з 4-х пульманівських вагонів. У повіті постійно зростала кількість регулярних військ. Тих, хто не здавав зброю, розтрілювали привселюдно.

У відповідь на військовий терор у повіті почали організовуватися загони, які знищували незаможників і комуністів. Ліквідація селянських угрупувань, що отримала назву «боротьби з бандитизмом» набула жорстоких форм. Селянство, у свою чергу, як могло підтримувало борців, знаходячись у запіллі. Так, загін Іванова (Григорій Тишанін) було знищенно кілька разів, але через 2 - 3 дні він знову відроджувався за рахунок добровольців. Після загибелі отамана було зарештовано близько 500 членів організації, яка поставляла йому нових бійців.

Постановою РНК УСРР від 19 травня 1921 р. надзвичайним трійкам по боротьбі з бандитизмом надано право розстрілу на місці. Військові наради отримали право направляти каральні загони та експедиції в охопленні непокорою волості. Важливе значення для ліквідації озброєного опору мало рішення 4-го з'їзду Рад (березень 1921 р.) про амністію учасникам повстанського руху. У результаті цієї акції владі здалося понад 300 криворізьких повстанців. До тих, хто капітулював після закінчення терміну амністії (15 травня 1921 р.), дозволялося застосовувати заходи «відповідно до місцевих умов». Повітовий з'їзд КНС (19 серпня 1921 р.) оголосив «хрестовий похід проти куркуля і бандитизму шляхом вербовки добровольців з надійних незаможників», а також зобов'язав своїх членів всіма силами допомагати Надзвичайній комісії й міліції шляхом подання негайних відомостей про місцевих повстанців, доставляти усіх підозрілих до міліції або Надзвичайної комісії.

Головні повстанські загони отаманів Іванова і Шевченка першими змінили тактику: замість великих угрупувань створено ряд маневрових (20 - 30 шабель), які могли швидко пересуватися і переховуватися у середовищі місцевого населення. Але при необхідності ці групи об'єднувалися, як при наступі на Кривий Ріг у травні 1921 р. (близько 500 бійців). Для боротьби із загоном Іванова, який користувався великим авторитетом у місцевих селян, у листопаді 1921 р. з Харкова прибув 3-й полк спецпризначення 15-ї бригади. Найпоширеніші репресивні заходи того часу – введення військового стану, обшуки, облави, обмеження пересування громадян, використання заручників, створення інституту відповідачів, кругова порука, арешти, ув'язнення і розстріли. Значно збільшилася кількість агентури і добровільних інформаторів Надзвичайної комісії, які були у кожному селі і збирали дані про повстанців і тих, хто їм допомагає. На кінець вересня 1921 р. у повіті продовжували активну боротьбу лише загони Іванова і Чорного Ворона, а після загибелі Іванова (23 грудня 1921 р.) повстанський рух пішов на спад.

Починаючи з 1922 р. каральні загони 30-ї дивізії та міліції під керівництвом Воробйова та Яновського нещадно грабували села, які підтримували повстанців і розстрілювали без причини – для остраху. У березні 1922 р. під час бою згоріли у хаті вояки отамана Бойка разом з командиром. У цей період у повіті почали діяти 2 невеликих загони (11 і 12 чоловік), імена командирів невідомі. Група Чорного Ворона (Федір Довженко)

скоротилася до 15 - 17 чоловік (березень 1922 р.). У липні 1922 р. у загоні нараховувалося 13 шабель і 11 штиків. Свого часу цей отаман командував підрозділом у загоні Свища. Остання згадка про хороброго командира і його невеличкий загін датується 14 жовтня 1922 р. [10, с. 189].

Отаман Свищ у середині 1922 р. об'єднав залишки загону Іванова (близько 10 чоловік) і продовжив боротьбу. Йому вдалося забезпечити загін кіньми і тачанками і довести кількість бійців до 40 чоловік. Помічником Свища був колишній заступник Іванова – Медведєв (загинув 15 травня 1922 р.). Повстанці нищили списки здачі продподатку, громили установи радянської влади. Надзвичайній комісії вдалося заарештувати помічницю Свища – Марченко, яка 16 липня 1922 р. видала 28 соратників з місцевого населення.

З вересня 1921 р. за даними ДПУ виступи набули політичного забарвлення: вбивства радянських працівників, співробітників ДПУ, профактивістів, напади на поїзди з продовольчими вантажами тощо. Під кінець 1921 р. активність повстанського руху почала спадати. Ліквідовано загони отаманів Архангела, Тимофія Барандича. Опір продовжував лише Свищ, який почав пускати під укіс поїзди.

У 1923 р. початок економічної стабілізації сприяв суттєвому зниженню рухові опору. Запровадження непу, послаблення податкового тягаря, розвиток кооперації поступово відвернуло селян від підтримки збройної опозиції. У лютому 1923 р. знищено залишки загону Чорного Ворона. Останнім було розгромлено загін Свища у травні 1923 р.

У звіті ДПУ ще за березень 1923 р. заявлено, що політичного бандитизму у Криворізькому повіті вже немає. Проте окремі спроби збройних виступів проти існуючого режиму стихійно відбувалися у Криворізькому окрузі до кінця 1920-х рр.

Ціна цього кривавого протистояння виявилася високою: тисячі загиблих з обох боків. Лише на початку 1920 р. повстанцями вбито 9 начальників міліції, 80 міліціонерів, 23 уповноважених повітової комісії, близько 300 членів Комітету незаможних селян. Втрати повстанців за цей період майже у 2 рази вищі [10, с. 189].

УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ –ДОБА НАЦІОНАЛЬНОГО ДЕР'ЖАВОТВОРЕННЯ. м. МЕЛІТОПОЛЬ У БУРЕВІЮ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 РОКІВ

Покуса Олексій, учень 8 класу Мелітопольської ЗЗСО №23 Запорізької області
Кульбак Антоніна Степанівна, учитель історії Мелітопольської ЗЗСО №23 Запорізької області

Вступ

Слово «революція» має багато трактувань і значень, які вказують на одне: радикальну зміну ситуації в певному предметі. Революція 1917 р. передусім означає радикальну зміну ставлення українського народу до свого політичного становища в тогочасному світі. Тепер навіть давня поразка з усіма жахливими її наслідками веде не до апатії, а до переосмислення себе і намагання вже з нових позицій, ще пристрасніше, самовідданіше зануритись у боротьбу за національну незалежність.

Вже 100 років триває Українська революція. І вона не завершиться доти, доки не досягне основної своєї мети - перетворити український народ у повноправного господаря у власній державі.

Нинішня гібридна війна, яку веде Росія, нагадує події столітньої давнини - часів Української революції 1917–1921 років. Тоді більшовицька Росія своєю зовнішньою агресією та провокуванням внутрішніх чвар також усе робила, аби не допустити створення незалежної та ефективної Української держави [3, с. 535].

Сформована в той час ідея державної незалежності стала визначальною для українського визвольного руху. Розбудовою Української держави українці довели здатність і

спроможність національного державотворення. Сучасна Україна є спадкоємицею державницьких традицій, у тому числі і закладених революцією 1917–1921 років.

Актуальність Сучасні вітчизняні історики розглядають революційні події в Україні переважно в національному дискурсі, тобто трактують Українську революцію як масштабну подію, пов'язану, насамперед, з боротьбою української нації за відновлення та утвердження власної державності. Саме так це подається в дидактичній історіографії, у шкільних підручниках з історії України. Період 1917–1921 років не великий за тривалістю, однак в умовах століть бездержавності надзвичайно промовистий і цілком необхідний для історичної легітимації сучасної держави.

Мета роботи. На основі широкого використання комплексу історичних джерел, періодичної преси, ретельному аналізі історіографії рідного краю дослідити політичні, соціально-економічні та військові аспекти історії Української революції 1917-1921 років у м. Мелітополі.

Об'єктом дослідження є Українська революція 1917-1921 років, її позитивні, негативні дії, та наслідки.

Предметом дослідження є ті події, що відбувались під час революції 1917-1920 років у місті Мелітополі, долі земляків-учасників революційних перетворень на місцях, які своїми діями і прагненнями прославили рідний край

Завдання:

- формування ціннісних орієнтирів і почуттів патріотизму в учнів на прикладах боротьби мешканців міста в 1917-1920 роках за самовизначення, соборність та державність України;
- виховання в учнів активної громадянської позиції щодо зміцнення державності, почуття української ідентичності та національної самосвідомості;
- дослідження діяльності військових, громадських лідерів у боротьбі за державну незалежність України та рідного краю;
- вивчення подій, фактів, долі мешканців м. Мелітополя - учасників революційних перетворень та здобутків Української революції;
- залучення учнів до вивчення історії рідного краю

Практична значимість роботи полягає в суттєвому поповненні знань з історії України часів Української революції 1917-1921 років, накопиченні матеріалу щодо історії рідного краю в цей період, виявленні впливів особливостей історичного минулого на сучасні внутрішньосуспільні процеси. Матеріал дослідження може бути використаний для проведення уроків «Історія України» за темою «Українська революція 1917-1921років»

Розділ І. Українське суспільство в період з 1917-1920 роки

Революційні події 1917 – початку 1918 років супроводжувалися суспільними очікуваннями, які за своїм характером можна поділити на політичні та соціальні. Перші проявлялись у бажанні переважної більшості українського суспільства отримати власний, український за формою та змістом бюрократичний апарат у вигляді автономії у складі федеративної Росії або ж повної незалежності, україномовну освіту та церкву. Другі – це, насамперед, забезпечення вирішення земельного питання. Ці дві сторони суспільних очікувань тісно переплелися між собою, утворивши складну систему. Її складові взаємодоповнювали одна одну і водночас містили внутрішні суперечності. Українському суспільству доби революції 1917-1921 років не вистачало внутрішніх зв'язків. Окремі суспільні групи були достатньо сильними, мали чіткі інтереси та пріоритети, і були хорошою базою для успішного українського державотворення. На посилення зв'язків між цими

групами потрібен тривалий час та сприятливі умови. Цього в Україні не було. Тож перша у ХХ ст. українська незалежність попри значний потенціал протривала недовго.

РОЗДІЛ ІІ. Революційні події березень 1917 – квітень 1918 на півдні України (діяльність Української Центральної Ради)

Північне Причорномор'я та Приазов'я вирізнялися соціально-економічними, військово-політичними та мовно-культурними особливостями, котрі значною мірою впливали на революційні трансформації, та тими комбінаціями вертикальних й горизонтальних зв'язків, що формували модель суспільних відносин на наступні роки. Південь України характеризувався доволі високим рівнем економічного розвитку, значною питомою вагою здебільшого обрусілого міського населення та особливо заможного селянства. Руйнування імперських форм державного управління відбувалося не лише на рівні центральної влади, але й на місцях [8, с.62]. Тимчасовий уряд УНР запевнив, що «новий лад несе всім народам і нашій Україні волю й свободу, касуючи всяке поневолення». Організаційні заходи у формі мітингів були характерними і для мешканців Північного Приазов'я [9,с.270-271]. У Мелітополі відновлення роботи товариства «Просвіта». В місті активізувалося українське суспільно-політичне життя. До товариства «Просвіта» належали, в основному, вчителі міста та Мелітопольського повіту. Місцеві просвітяни налагодили тісну співпрацю з Українськими січовими стрільцями, які на той час перебували на постої у Олександрівську. Тоді ж при Мелітопольському повітовому земстві почали працювати курси українознавства. Мелітопольська українська громада гуртувалася навколо директора та вчителя комерційного училища І. Бакуменка та К. Залізняка, а також театральної групи Глазуненка, які виступали з полум'яними промовами, закликаючи підтримати гасло автономії України. Рубіжною подією в консолідації національних товариств Таврії став ІІ-й губернський з'їзд українських організацій краю, котрий відбувся 27-29 серпня 1917 року у Мелітополі. Його делегати сформували загальногубернську структуру на чолі з О. Андрієвським, а з-поміж прийнятих постанов окремо виділявся протест проти поділу України, що містив також вимогу про те, щоб Таврійська губернія увійшла до складу автономної України. Але вже 17 грудня 1917 року у Мелітополі мав відбутися з'їзд представників трьох північних повітів з питання участі місцевого населення у виборах до Українських Установчих зборів. Під час роботи форуму 158 з 200 делегатів на пропозицію К. Залізняка проголосували за рішення підтримати Центральну Раду та взяти участь у виборах, а остаточну крапку у приєднанні вказаних територій до УНР мав поставити народ.

РОЗДІЛ ІІІ. Початок національно-демократичної революції на Мелітопольщині

В серпні 1917 року в Мелітополі відбулася нарада українських політичних та громадських організацій Північної Таврії, в резолюції якої було записано: «Українські Установчі збори повинні вирішити долю суверенної України, а рішеннями Російських Установчих зборів вона повинна об'єднатися з Росією як вільна з вільною, як рівна з рівною» [5, с.88-103]. Таким чином, українські національні сили намагалися вирішити всі болючі питання цивілізованим шляхом через скликання Установчих зборів. В той же час лунали поодинокі виступи громадських діячів - членів партії УПСР та безпартійних, які вимагали проголошення незалежності України в формі республіки або гетьманату. Особливо поширеними були ідеї самостійності в середовищі тилових військових. Населення Мелітопольщини було проінформоване про події, що відбувалися в Києві. Широкий відгук отримали Перший та Другий Універсали Центральної Ради.

3.1.Делегат Центральної Ради від Мелітополя

На жаль, ми мало знаємо про цю людину, справжнього патріота України - Кіндрата Івановича Железняка. Він був першим головою мелітопольського громадсько-культурного товариства «Просвіта», яке виникло в 1907 році. Сфера інтересів Железняка - громадські та

політичні справи міста, країни. Железняк сприяв відновленню діяльності філії товариства «Просвіта» у Мелітопольському повіті, яке було закрите у 1916 році [13]. Крім того, К. Железняк очолював місцеву організацію Української партії соціалістів-революціонерів. Так, делегатом Центральної Ради від українських есерів нашого повіту став радник Кіндрат Іванович Железняк. Железняка дуже добре знали і поважали мелітопольці. Навесні 1917 року він був обраний у міську думу від українських есерів разом із Краянським Олександром Едуардовичем . Крім того, Железняк К.І. висувався кандидатом від українських соціалістів революціонерів і селян-хліборобів по Таврійському виборчому округу до Всеросійських Установчих зборів. Вирішувалося доленосне для материкових повітів питання про входження їх до складу УНР. За підтримку виборів виступила значна кількість делегатів, в тому числі голова партії есерів Мелітопольського повіту К. Железняк.

РОЗДІЛ ІУ. ПІВНІЧНОТАВРІЙСЬКА АВАНСЦЕНА

Північна Таврія — трикутник між річками Дніпром, Бердою та Азово-Чорноморським узбережжям - є свого роду «авансценою» Криму. [2, с.38-46]. На початку січня 1918 року владу тут узурпували більшовики. У Мелітополі стара влада проіснувала до початку лютого, аж поки кримські матроси не роззброїли 42-й український запасний полк та не поставили повітовий селянський з'їзд перед фактом. Контроль над Таврією доводилося ділити з численними та агресивними анархістами такими як Маруся Нікіфорова, Михайло Дроздовський, Андрій Полупанов та інші .

РОЗДІЛ Y. При владі Червоної Армії, денікінців і махновців (листопад 1918 - червень 1920)

29 листопада 1918 року в Мелітополь увійшла Добровольча армія генерала Денікіна. Навіть розстріли активних відмовників не дали результату. Спроба провести мобілізацію в селах лише спровокувала народні хвилювання. Тим часом, до Мелітополя підійшли частини Червоної Армії. Бої червоноармійців проти чотиритисячного білогвардійського загону, який захищав місто, прийняли затяжний характер. У червні 1919 року ЦВК Радянської України створив Таврійську губернію, адміністративним центром якої був оголошений Мелітополь, але через відновлення військових дій губернія так і не була сформована. Бажаючи виправити складну ситуацію на фронті, командування Червоної Армії звернулося за допомогою до армії Махно, і 20 вересня 1920 року було укладено «Військово-політичну угоду Революційної повстанської армії (махновців) з Радянською владою» для бойових дій проти війська Врангеля. Його військо було розбито і в м. Мелітополі встановлено Радянську владу. А у 1923 році Мелітопольський повіт було ліквідовано і Мелітополь став центром Мелітопольського округу Катеринославської губернії.

Висновок: З вищесказаного можна зробити наступний висновок. Українська революція 1917-1920 років – період насичений різноманітними подіями. В першу чергу цей період пов'язаний з формуванням державного відродження України та спроб зробити українські землі економічно – політично незалежними. Історія боротьби за державне відродження України свідчить, що успіх міг бути досягнутий у важкий період 1917- 1920 роках тільки за умов згуртованості народу, його солідарності. На жаль, цього не трапилося. Протистояння соціальних, національних та політичних прошарків, груп та партій, які так чи інакше виступали за державне відродження України на тому чи іншому етапі боротьби, набувало гострих форм, що гальмувало будівництво української державності і у кінцевому підсумку призвело до кризи. Лише опора на власні сили могла призвести до перемоги, а вона досягалася перш за все забезпеченням згоди в Україні. Зрозуміло, сподіватися про ідеальну, загальну згоду в умовах громадянської війни та іноземної інтервенції було б утопією. Усі іноземні сили, які залучались до справи збереження самостійності України, в кінцевому підсумку переслідували власні інтереси, нерідко протилежні інтересам народу України. Зазначені прорахунки національних демократів, а також допомога російських більшовиків

більшовикам України стали вирішальною мірою і полегшили прихід до влади у північно-східній частині України в грудні 1917року більшовицького уряду і в підсумку - утворення УСРР та встановлення радянської влади на більшій частині України.

ЗБОРІВСЬКА БИТВА 1649 РОКУ В ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ

Бондар Олександр, 11 клас, гімназія №267
Керівник: **Рябих Світлана Миколаївна**, вчитель географії гімназії №267

Багатовікова історія нашого народу тісно пов'язана з його прагненням до створення власної держави, почуттям волі та гідності. Одним із найкращих проявів цих прагнень була доба Козаччини, а саме, період Національно-визвольної війни українського народу проти польсько-шляхетського панування під проводом Богдана Хмельницького у 1648-1657 роках. Збаразько-Зборівська компанія гетьмана Б. Хмельницького є однією з найблискучіших військових операцій проведених у Центральній і Східній Європі першої половини й середини XVII ст. Підсумком цієї компанії став однойменний мирний договір, статті якого містили один надважливий пункт, а саме визнання кордонів новоствореної держави – Гетьманщини. Тому значущість даної битви та договору є неймовірно високою для розвитку українського державотворення.

В українській історіографії Зборівська битва 1649 року йде в контексті дослідження Збаразько-Зборівської кампанії козацько-татарського війська влітку 1649 р. Вітчизняні дослідження цієї битви можна умовно поділити на три етапи: період перебування українських земель у складі Російської імперії, Радянського Союзу та сучасний період досліджень в часи незалежної України.

У даній роботі порівнюються підходи до висвітлення Зборівської битви дослідників різних етапів. Перший етап представлений монографією Миколи Костомароав «Богдан Хмельницький» та працею Пантелеймона Куліша «Отпадение Малоросии от Польши (1340–1654)», де автор не приховує симпатії до польського керівництва. Другий етап досліджень Зборівської битви має свою характерну особливість. Погляди істориків умовно можна розділити на прорадянську та проукраїнську наукову думку. До першого табору відносяться роботи Миколи Петровського, зокрема праця «Визвольна війна українського народу проти гніту шляхетської Польщі й приєднання до Росії (1648–1654)», де активно просувались ідеологічні ідеї Радянського Союзу про «возз'єднання братських українських та російських народів». До другого – роботи історика Івана Крип'якевича, як то монографія «Богдан Хмельницький». За незалежної України цій проблемі присвячені дослідження вчених Валерія Смолія та Валерія Степанкова «Богдан Хмельницький», а також монографія Івана Стороженка «Богдан Хмельницький і воєнне мистецтво у визвольній війні українського народу середини XVII століття».

Українська історіографія за свою багатовікову історію вже зараз дає нам змогу чітко та змістовно проаналізувати перебіг подій Зборівської битви 1649 р. Проте, вона має як спільносте бачення окремих фактів, так і певні розбіжності у висвітленні інших. Найголовнішою відмінністю є те, що деякі історики стоять на тому, що саме через зраду кримського хана Ісламу Гірея III Богдан Хмельницький був змушений піти на мирні переговори з Річчю Посполитою. Інші, навпаки, що їхнім ініціатором був гетьман. До табору прихильників думки зради кримського хана належать: П. Куліш, М. Петровський, І. Крип'якевич, В. Смолій та В. Степанков. На думку М. Костомарова, Б. Хмельницький не хотів, щоб Ян Казимир потрапив до рук кримських татар. Цікавою є позиція І. Стороженка, який вважає, що причиною зупинки бою є небажання Б. Хмельницького повного розгрому Польщі, адже, майбутнє України він бачив автономією в складі Речі Посполитої. Всі історики

підкреслюють міцну дисципліну у війську Б. Хмельницького та зазначають факт нагороди за голову українського гетьмана в розмірі в 10 тис. злотих.

Сучасний етап української історіографії відкрив для нас новий, раніше невідомий факт співпраці козаків та місцевого населення Зборова. Завдяки їм, коли вони почали бити в дзвони, скликаючи місцеве населення до церкви, козаки розпочали свою атаку на польські обози, які почали свою переправу через р. Стрипу. Це можна побачити в роботах В. Смолія, В. Степанкова та І. Стороженка.

На жаль, майже не збереглось українських військових реляцій, а тому чітко знати кількість війська, що брало участь у битві ми не можемо. М. Костомаров подав такі цифри: козаки – 50-80 тис., татари – 100-120 тис. чоловік (з приміткою, що хан навряд чи мав таку кількість свого війська); П. Куліш – 100 тис. козацько-татарського війська; М. Петровський не зазначає кількість війська; І. Крип'якевич – загальна кількість козацько-татарського війська, що брало участь у Збаразько-Зборівській кампанії становило 360 тис. чоловік; І. Стороженко – козаки 40-50 тис., татари 30 тис. чоловік; В. Смолій та В. Степанков – козаків 40 тис., татар 20 тис. Кількість польського війська, що брало участь у Зборівській битві 1649 р. в українській історіографії майже не згадуються, про неї згадують М. Костомаров та історики сучасного періоду – 20 тис. регулярного війська.

Отже, українська історіографія Зборівської битви 1649 р. є цікавою темою для подальшого дослідження. Українські історики, маючи у своєму розпорядженні одні й ті ж самі джерела, використовували їх для аргументації різних, часом протилежних, реконструкцій цієї важливої для нашої держави битви.

СЕЛЯНСЬКИЙ ПОВСТАНСЬКИЙ РУХ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ. НЕСТОР МАХНО

Єщенко Марія, здобувачка освіти 9 класу ОЗ « Каланчацький ЗПЗСО № 1», вихованка гуртка « Лідер» ЦДЮТ Каланчацької селищної ради.

Керівник: **Авраменко Людмила Сергіївна**, керівник гуртка «Лідер» ЦДЮТ Каланчацької селищної ради Скадовського району

Звернення до минулого дає можливість визначити вірні орієнтири в житті та ефективні методи розв'язування назрілих проблем. Однією з таких проблем є селянський повстанський рух на півдні України у період 1918-1921 років.

Вивчення даної теми набуває особливої актуальності в наш час, коли українське суспільство стає більш політично структурованим, а політичні партії стають важливим інструментом формування політичного курсу країни. Питання вивчення селянського повстанського руху є актуальним тому, що воно тісно пов'язане з аграрним питанням, вирішення якого триває й досі. Радянська влада, Українська Центральна Рада, Гетьманат П.Скоропадського, Директорія УНР, А.Денікін та П.Врангель мали свої програми розв'язання аграрного питання. Проте ні націоналізація земель, ні повернення поміщицького землеволодіння не змогли задовольнити в той період українське селянство, яке намагалося будь-якими методами отримати землю. За політичною орієнтацією селянські повстанські загони можна розподілити на пробільшовицькі, орієнтовані на Українську Народну Республіку, антиденікінські і антиврангелівські.

Повстанський рух на мав чіткої структурованості і у більшості випадків був повною мішаниною різних груп населення і партій, які ставили перед собою завдання боротися з денікінщиною чи більшовизмом або задовольняти власні інтереси, що звичайно не дає можливості визначити чітку класифікацію і кількісну характеристику повстанських загонів на півдні України у 1918 – 1921 рр.

Серед найбільш масових повстанських рухів на півдні України слід виділити загони на чолі з Никифором Григор'євим та Нестором Махном.

Метою даної роботи є спроба охарактеризувати основні селянські повстанські рухи на півдні України, які очолив Н.Махно, у період 1919-1921 років.

На підставі зазначеної мети було визначено такі **завдання** роботи:

- Визначити роль, яку відіграли різні політичні сили в процесі формування програм основних повстанських рухів півдня України;
- Подати класифікацію та кількісний склад селянських повстанських сил, очолюваних Н.Махном, на півдні України у досліджуваний період;
- Визначити та охарактеризувати основні етапи існування та військової діяльності повстанського руху на чолі з Н.Махном.

Багатоаспектність проблеми та значна територія півдня України дають можливість дати загальну характеристику повстанських рухів селян.

Селянський повстанський рух на півдні України протягом 1918-1921 років змінював свій політичний напрямок, але у своїй силі був єдиним.

Сучасний етап розвитку суспільного життя України характеризується значним інтересом співвітчизників до її історії. Цей інтерес зумовлений тим, що кожна свідома людина намагається об'єктивніше зрозуміти минуле і за можливості, передбачити майбутнє. Звернення до минулого дає змогу визначити вірні орієнтири в житті та ефективні методи розв'язання назрілих проблем. Пізнання минулого, як і розкриття та осмислення "білих плям" в українській історії, відбувається одночасно з новим розумінням місця, ролі і завдань історичної науки в суспільстві, висвітлення їх актуальних проблем.

Однією з таких проблем, що викликає особливий інтерес як в науковому колі, так і в практичному значенні, є селянський повстанський рух на півдні України у період 1918-1921 років.

Повстанський рух селян на Півдні України вписав своєрідну сторінку в історії нашої Батьківщини. Він увібрав у собі головні протиріччя, характерні для такого складного суспільного явища як національно-визвольна боротьба 1917-1921 років. Недостатня вивченість даного питання змушує віднести повстанський рух селян півдня України протягом 1918-1921 років до так званих "білих плям".

Об'єктом дослідження даної роботи є селянський повстанський рух на півдні України у період 1918-1921 років та його учасники.

Предметом дослідження є повстанські формування на чолі з Никифором Григор'євим та Нестором Махном, які були найбільш масовими та найбільш потужними повстанськими силами, які діяли на Півдні України протягом 1918-1921 років.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період з 1918 по 1921 роки, тобто той час, протягом якого відбувалось розгортання та розвиток селянських повстанських сил на Півдні України.

Географічні межі дослідження: територія Херсонської, Таврійської, Катеринославської губернії.

Метою даної роботи є спроба охарактеризувати основні селянські повстанські рухи на півдні України у період 1918-1921 років.

Завдання роботи:

- визначити роль, яку відіграли різні політичні сили в процесі формування програм основних повстанських рухів івдня України;
- подати класифікацію та кількісний склад селянських повстанських сил на півдні України у досліджуваний період;

- визначити та охарактеризувати основні етапи існування та військової діяльності повстанських рухів на чолі з Н.Махном

Багатоаспектність проблеми та значна територія півдня України дають можливість дати загальну характеристику повстанських рухів селян.

Дана робота побудована на принципах історизму та науковості. Вирішенню поставлених завдань допомогло використання таких методів дослідження як логічний, метод класифікації, аналізу.

Результати даної роботи можуть бути використані під час проведення позакласних виховних заходів, у роботі історичного гуртка. Практичне значення роботи полягає також у можливості подальшого вивчення і розробки як самої теми, так і її окремих аспектів.

Основними причинами, які спонукали формування селянського повстанського руху: політичний хаос в країні, невирішеність аграрного питання, вплив політичних партій різних спектрів. Джерелом же формування повстанських загонів стала Перша світова війна. По-перше, масові мобілізації не тільки навчили широкі маси селян володіти зброєю, а й привчили їх використовувати зброю проти людей. До того ж за роки війни ціна людського життя значно понизилася. По-друге, наявність лінії фронту, яка всі роки проходила по території України, та розвал царської армії обумовили появу в селах значної кількості зброї. До цього слід додати, що відсутність досвіду мирної політичної боротьби та нездатність урядових структур вирішити назрілі питання парламентськими методами підштовхували селян до вирішення своїх нагальних проблем силою.

Серед найбільш масових повстанських рухів на Півдні України слід виділити загони на чолі з Никифором Григор'євим та Нестором Махном.

Діяльність повстанських загонів на чолі з Н.Махном можна розподілити на такі періоди:

І період - кінець вересня 1918 р. - 28 грудня 1918 р. - формування і розгортання повстанського руху, як такого. Його ідентифікація як повстанського. Вже на листопад 1918 р. махновські загони контролювали район від Павлограду і Синельниково до Азовського моря на півдні.

ІІ період - 28 грудня 1918 р. - 17 червня 1919 р. - призначення Н.Махна Головнокомандуючим Радянської Революційної Робітничо-Селянської армії Катеринославського району. На кінець грудня 1918 р. у повстанських лавах перебувало близько 4 тис. бійців. Підписання з більшовиками військово-політичної угоди. Формування з загонів Махна 3 бригади І-у Задніпровської дивізії чисельністю у понад 6,5 тис. бійців. Спроба Махна переформувати бригаду у І-у повстанську дивізію. Телеграма Махна від 28 травня 1919 р. про складання з себе повноважень командира дивізії. Конфлікт з радянським командуванням, через спробу Махном провести 15 червня 1919 р. з'їзд представників Гуляйпільського району. Друга телеграма Махна від 9 червня 1919 р. про складання з себе повноважень командира дивізії. 17 червня 1919 р. - розстріл Надзвичайним трибуналом членів махновського штабу.

ІІІ період - після 17 червня 1919 р. - січень 1920 р. - об'єднання повстанських загонів Махна і Григор'єва 25 червня 1919 р. 27 липня 1919 - вбивство отамана Григор'єва. Проголошення Махна Командуючим Революційної повстанської армії України(махновці). Боротьба з Червоною армією, Директорією, Добровольчою армією. Розпуск повстанської армії. Зосередження Махна у Гуляйполі.

IV період - травня 1920 р. - 27 вересня 1920 р. - рішення командного складу махновського загону про форсовану відбудову повстанської армії (на той час загін нараховував бл. 500 шабель і 700 багнетів). Махно обраний командиром армії. артилерійської частини. Початок одноосібної боротьби зі Збройними силами Півдня Росії.

V період - 27 вересня 1920 р. - 26 листопада 1920 р. - проведення переговорів махновського штабу з радянським військовим керівництвом. Підписання 2 жовтня 1920 р. другої військово-політичної угоди між українським радянським урядом і РПАУ (м). Початок спільної боротьби проти Збройними силами Півдня Росії. Кримська операція. Розгром ЗСПР. Заява Ради повстанської армії до українського радянського уряду від13 листопада про початок репресій проти махновців. Оголошення Махна і махновської армії поза законом.

VI період - 26 листопада 1920 р. - 28 серпня 1921 р. - розгром Кримської групи військ РПАУ(м). Боротьба проти радянських військ. Згортання махновського руху. Еміграція Н.Махна до Румунії.

Підводячи підсумок слід відзначити, що селянський повстанський рух на Півдні України протягом 1918-1921 років змінював свій політичний напрямок, але у своїй силі був єдиним.

ВЕЛИЧ ЙОГО ІМЕННЯ НА СКРИЖАЛЯХ ІСТОРІЇ

Авдєєв Микола, ученик 8-А класу, Полтавської гімназії №21, вихованка гуртка «Історичне краєзнавство» Полтаського міського центру позашкільної освіти, керівник: **Посмітна Світлана Василівна**, учитель історії Полтаської гімназії №21, керівник гуртка «Історичне краєзнавство» ПМ ЦПО

Мета нашого дослідження розглянути літературну та громадсько-політичну діяльність славетного полтавця як українського автономіста.

Завдання: вивчити життєвий шлях і проаналізувати літературну та громадсько-політичну діяльність славетного полтавця.

У близькому оточенні І. П. Котляревського було чимало непересічних постатей земляків-полтавців. Чільне місце серед них займає «друг Родини» Василь Васильович Капніст. «Відомий письменник, член Російської Академії і багатьох літературних товариств, інтимно своя людина в колі вищої петербурзької інтелігенції того часу, він, з походження напівгрек, напівукраїнець, завжди і скрізь – і в чужому російському оточенні, і на закордонній чужині, і на батьківщині, де він прожив більшу частину свого життя – залишився українцем у найкращому, найглибшому розумінні цього слова – українським патріотом. Велич його імення вічно залишиться на скрижалях нашої історії», – так писав при В.В.Капніста відомий український історик Олександр Оглоблин. Український автономізм тоді вживали в значенні Українська самостійність. Внесок укранського патріота – В.В. Капніста достатньо великийм, ось чому ми вважаємо наше дослідження актуальним.

Висвітленню творчого надбання В.В.Капніста присвячено чимало наукових досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних. У пропонованій статті розглядається літературна та громадська політична діяльність славетного полтавця як «українського автономіста» історик уживає в значенні української самостійності.

В.В.Капніст народився в 1758 році. А вже у листопаді 1764 року вийшов маніфест імператриці Катерини II «Малоросійському народу», котрим ліквідувався інститут гетьманства і вводилося управління малоросійської колегії (формально), а в діяльності реальним управителем України став граф Петро Румянцев. В наданій йому Катериною II інструкції, наголошувалося, що імперія не отримувала з цієї провінції прибутків, селяни вільно переходили від одного поміщика до іншого, підозрілим і небезпечним ворогом було духовенство, але особливо старшина, котра виявляла ненависть до великоросійського народу. Отже, П. Румянцеву потрібно було вирішити всі ці накази, а головне, за настановою імператриці, добитися довіри до неї народних мас. Але вже у 1767 році в наказам депутатам до так званої «Комиссии о становлении проекта нового уложения» не тільки старшина, а й просте козацтво, духовенство та міщанство – всі подали голос за те, щоб Україні повернути давні права, на яких «гетьман Богдан Хмельницький ст всім малоросийским народом

приступили под державу всероссийскую». У відповідь на малоросійське «коварство и своевольство», «республикансткие мысли» царський уряд знищує 1775 року базу української вільності Запорозьку Січ, бо як наголошувалося в імператорському маніфесті від 3 серпня, «запорожцы, заводя свободное хлебопашество, подрывали устои нашего общества», а відтак «уничтожилось и самоё имя запорожских козаков». Після знищення інституту гетьманства було ліквідовано козацькі полки Слобідської України і утроено губернії – Слобідсько-Українську та Новоросійську, згодом Азовську, до складу якої включили південну частину Гетьманщини. Упродовж 1781 року проводиться чергова реформа, за якою Малоросійська колегія, генеральний суд і полкове управління ліквідувалися. Гетьманщини була розділена на 3 намісництва – Київське, Чернігівське і Новгород-Сіверське. В них уведені губернські установи. 1783 року козацькі полки реорганізовано на карабінерські імперського типу запроваджено кріпосне право: селяни Гетьманщини остаточно приведені до загальноімперської норми. І накінець 1785 року з'явилась «жалованная грамота дворянству», за якою в бувшій Гетьманщині вводилися дворянські установи, а козацькі звання перейменовані в ранги імперії. Тож, Україна з незалежної держави – республіки за Богдана Хмельницького – під кінець XVIII століття перетворилася на звичайну провінцію централізованого абсолютистського царства.

Сергій Єфремов наголосив, що відповідно «жалуваної грамоти дворянству» «благополучно з козацької старшини вилупилися жменя «благородного дворянства», яка пішла на службу імперії». Історик Олександр Лазаревський теж затаврував старе українське панство, «яке яке вийшло з народної маси головно для того, щоб ту масу визискувати, поневолювати, будувати свого фортуну на поті і крові українського селянина». «Природно, - зазначив О. Оглоблин, - Лазаревський засудив тих «Людей Старой Малороссіи», але він не помітив серед них «Людей Старої України», тих, що не пили крови свого народу, а навпаки власну кров, власну працю… віддавали для його добробуту, його освіти й культури, його національної волі та державної незалежності». О. Оглоблин довів, що українське політичне життя продовжувалося після ліквідації Гетьманщини у формі гуртків українських діячів, зокрема навгородсіверського, «які змагалися за відродження незалежної України і боролися проти її поневолення росіянами». До українських патріотів-автономістів О. Оглоблин відносить Андрія Гудовича, Семена і Олексу Дідовичів, Григорія і Василя Полетик, Ханенок, автора «вічного твору української незалежності» «Історії Русів» і безперечно автора «Оди про рабство» Василя Капніста.

В. В. Капніст закінчивши Петербурзький пансіон, вступив на службу до лейб-гвардії Ізмайлоського полку, а згодом – до Преображенського. Але військова служба мабуть не припала до душі молодому Капністові, він виходить у відставку. У Петербурзі Василь входить до літературного гуртка Гаврила Романовича Державіна. У цей час Капніст пише перші свої вірші французькою мовою, редагує твори самого Г. Державіна; особливо ж відомим стає його ім'я з опублікуванням «Сатири». Перед В. Капністом відкривався утований шлях відомого російського літератора, одного з найпоширеніших представників тогочасного петербурзького культурного світу. Але як щира, вдумлива людина, патріот, він бачив де корінь зла. Написана ним на початку 1780-х років «Ода на рабство» пролунала могутнім і гнівним протестом українського громадянина проти російської централізаторської політики в Україні. «Ода на рабство» В. Капніста має спеціальну літературу зі встановленою традиційною версією, що написана, як протес на Лівобережній Україні. Але ще німецький славіст Георг Закке підкреслив, що В. Капніст написав її у 1782 році, як протест проти скасування державної автономії України російським урядом. Вже початок оди ясно вказує, про що йде мова: «Отчизны моей любезной / Порабощенье оспою», - пише поет, рука якого «отягчена железным бременем цепей», а Україна і її народ стогне «под итогом тяжкия

державы». Дійсно указ Катерини ІІ 1783 року був втручанням чужої влади у внутрішні справи України, новим порушенням її суверенних прав. Ця концепція зберігалася в Україні довго. Ще 1831 року військовий губернатор Лівобережної України князь М.Г. Репнін, тісно зв'язаний з українськими автономістичними колами, писав імператорові Миколі І: «В 1783 г. малороссийские земледельцы порабощены были поисками тогдашних царедворцев, клевретом их и некоторых малороссийских старшин, пожертвовавших счастьем родины для собственной корысти» переплітаються два мотиви: протест проти політичного поневолення всієї України і протест патріота-народолюбця проти нового ярма, покладеного російським урядом на українські народні маси. Як зазначає О.Оглоблин, «сучасники розуміли зміст оди і якою вона була небезпечною для самого автора», «наляканий був і сам Г. Державін», котрий говорив, що видати її «с здравым разсыдком несходно». «Ода на рабство» вперше побачила світ лише 1806 року, але не увійшла до повної збірки творів В. В. Капніста 1849 року.

1780-ті роки – найцікавіший період у житті В. В. Капніста, роки формування його філософського світогляду, громадсько-політичної ідеології. Показовими, щодо поглядів В. Капніста, є спогади сучасника Ф. Вігеля: «Примечальны были два украинца… Оба они, несмотря на единоверие, единокровие, единозвание, на двухвековое соединение их родины с Россией,тайком ненавидели ее и русских, москалей, кацапов. Это были Капнист и Гнедичь. Василий Васильевич Капнист женился на родной сестре жены Державина, и даже эти брачные узы не могли привязать его к России…». Що це було справді свідчать спогади про батька Софії Василівни Скалон (доньки поета): « Мой отец страстно любил свою родину и готов был жертвовать всем состоянием для блага Малороссии; при малейшем угнетении или несправедливости начальников, он летел в Петербург, бросал семейство, делал долги … и, сражаясь часто с знаменитыми людьми, почти всегда возвращался победителем…Вообще принимал живое участие во всем, что касалось Малороссии и как бы страдал вместе с ней; близко принимая к сердцу нужды свого края, он почти всегда был грустен и в дурном расположении духа. Его заветным желанием было восстановить прежнее благоденствие и богатство Малороссии, оживить народ, помнивший ещё свою свободу, но угнетенный и преследуемый несправедливостью земской полиции того времени».

У 1788 році В.В. Капніст склав і подав Катерині ІІ проект відновлення козацьких полків в Україні «Положення, за яким може бути набрано й утримано військо охочих козаків». Це мало бути окреме козацьке кінне військо, складене з добровольців, під командою власної старшини, частково виборної (сотенна старшина), фактично не зв'язане з російською армією. Проект Капніста зустрів критику з боку графа О. Безбородька, який боявся, щоб «отнюдь то не имело вида прежнего гетманства», і тому заперечував проти окремішності козацького війська та виборності старшини, хоч загалом погоджувався з проектом, як і Г. Потьомкін, який назва проект «полезним» і вважав «быть ему по образцу донских козаков». Проект реалізував частково Г. Потьомкін, але у південних регіонах української провінції Росії. Згодом, у 1794 році О. Безбородько з цього приводу писав графу О. Воронцову: «Ежели в 1790 году хотели употребить подобное крайнее средство, то самая уже крайность нашего положения того требовала. Мы были в войне с Шведами и Турками, ожидая её от Англии и Пруссии. Поляки, нато время весьма сильные, противу нас были готовы. Надлежало тому искать способов к их истреблению независимо от наших операций… Теперь мы не в таком крайнем положении. Украина, Подолия и Волынь наши. Следовательно было бы возмутить свой собственный народ, помнящий времена Хмельницкого и склонны к казачеству. Тут сделалась бы военная нация и тем опаснее, что и Малороссия заразилась бы тотчас тем же духом, а за нею и его губерния (Южная Украина). От чего вышла бы нового рода революция, в которой, по крайней мере, принуждены будем восстановить гетманство, дозволять многие нелепые свободы и, словом, терять то, чем

смирно и тихо навеки бы владели». Дійсно у 1790-1791 роках Росія була у стані війни, ситуація була критичною і російський уряд посилено перевіряв мобілізаційну готовність в Україні, розумів важливість надійного українського тилу в такому становищі. Цього не могли не знати українські патріоти. За цих обставин в українських політичних колах виникла думка про звернення по допомогу до міжнародних чинників, зокрема до можливого головного ворога Росії – Прусії.

У квітні 1791 року до прусського державного і кабінет-міністра графа Герцберга звернувся з листом невідомий йому особисто український шляхтич Капніст, який писав французькою мовою: «Благаю Вашу Ексцеленцію вибачити мою вільність, що з нею звертаюся безпосередньо до Вас. Вельми важлива державна справа, що привела мене з далекої країни, вимагає швидкого рішення і найбільшої таємниці. Отже насмілююся благати Вас дати мені окрему авдієнцію; моя місія така, що її можна довірити лише Вашій Ексцеленції». 24 квітня 1791 року у Берліні міністр прийняв автора листа. У конфіденційній розмові Капніст заявив міністрові, що «він надісланий своїми земляками, які доведені до крайнього розпачу тиранією російського уряду, хотіли б знати, чи можуть вони, в разі війни (Прусії з Росією), рахувати на протекцію прусського короля, коли вони спробують скинути російське ярмо. Капніст пояснив, що справа йде про країну колишніх запорозьких козаків, в яких відібрано всі їх привілеї, а їх поставлено на стопу росіян; що там утворено 28 кавалерійських полків, кожен по 800 чоловік, які служать Росії, хоч вони воліли б відновити давню козацьку Конституцію, що імператриця сформувала 5 губерній – Катеринославську, Харківську, Київську, Новгородсіверську, Чернігівську». Герцберг ухилився від виразної відповіді, посилаючись на те, що справа війни з Пусією ще не вирішена і що в разі війни, від самих українців залежатиме, яке становище займатиме до них Прусія. Мабуть, високий прусський урядовець побоювався, чи не був Капніст резидентом російського уряду. І все ж особа нашого земляка та його пропозиція справила велике враження на Герцберга і він повідомив короля Фрідріха Вільгельма ІІ про місію Капніста. Король дуже стримано поставився до цієї страви, головним чином з уваги на свої тісні стосунки з російським престолонаслідником Павлом, з яким він був зав'язаний ще й масонськими узами. Прусський уряд безумовно відмовив, хоча обидві сторони домовилися, що пересправи можна буде продовжити.

З приводу берлінської місії Капніста, тобто самої особи, яка проводила переговори, довго точилися дискусії і називалися імена братів Василя Васильовича Петра або Миколи. Але О. Оглоблин у статті «Берлінська місія Капніста 1791 року. Історіографія і методологія питання» на підставі джерел переконливо довів, що місію здійснив автор «Оди на рабство». О. Оглоблин опирався в першу чергу на опубліковані у 1895-1896 роках польським істориком Бранеславом Дембінським документи, віднайдені ним у Пруському Державному Таємничому Архіві в Берліні, про зв'язки українських автономістів з прусським урядом наприкінці 18 століття про таємничу місію в Берліні 1791 року, яку здійснив поет, автор славнозвісної комедії «Ябеда» Василь Капніст. Отже, факт берлінських переговорів Капніста 1791 року є загальновизнаним в науковій літературі, як український, так і зарубіжний, зокрема польський і німецький. Але російські дослідники творчості Капніста, а головно радянські, всупереч з відкритими архівними документами, назвали це «нелепыми домыслами украинских националистов». Проте радянські вчену, такі як Л. Коваленко і Т. Громова, вивчаючи епістолярію Капніста, констатували, що поет «цікавився далеко не одними музами», і російський уряд «мав підстави вбачити у пропозиціях Капніста прагнення до автономії України»; «поет обурювався царською політикою соціального та національного гноблення».

Важливу ланку не тільки в літературній, а й в громадсько-політичній діяльності Капніста становить «Ябеда», яка була безпосереднім продовженням «Оди на рабство».

«Ябеда» майже документально змальовує той глибокий моральний розклад, який принесла в Україну російська губерніальна реформа і взагалі вся російська централізаторська політика в Україні. Заключні слова «Ябеды»: «Жить ябедой и тем: что взято, то и свято» можуть бути, - за висловом О. Оглоблина, - епіграфом не тільки до неї, але й до всієї історії російського панування в Україні».

В. В. Капніст переклав «Слово о полку Ігоревім» на російську мову і зробив цікавий коментар, в якому підкреслено українське походження та українські особливості цього твору.

В. В. Капніст не був осторонь і громадських справ. 1802 року він був обраний генеральним суддею І департаменту Полтавського генерального суду, був директором народних училищ Полтавської губернії, працював статус Полтавського «громадського дворянського училища», тобто гімназії, відкритої 1808 року, був членом ради Полтавського дівочого інституту. Авторитет Капніста був такий великий, що 1820 року він був обраний полтавським губерніальним маршалом дворянства і на цьому посту його спіткала смерть. Він помер 28 жовтня 1823 року в Кибинцях, похований в Обухівці (нині Велика Обухівка) в парку, який сам насадив. Капніст склав собі епітафію, яка вірно передає суть небуденної людини, талановитого поета, великого громадянина: «Капнист сей глыбою покоился; / Друг Муз, друг Родины он был; / Отраду в том лишь находил, / Что ей, как мог, служа, трудился, / И только здесь он опочил».

Не менш відомий миргородський сусід, приятель Капніста етнограф з хутора Трудолюб В.Я. Ломиковський дав таку оцінку літературно-громадським заслугам свого земляка: «Бувши членом Академії наук і інших вчених товариств, він використовував життя своє переважно для користі батьківщини; здібності ж розуму свого він неодмінно спрямовував на загальне благо; ліричні твори його будуть свідчити потомству про благородство духу його».

Отже, В. В. Капніст своєю діяльністю показав, за висловом О.Оглоблина, що «українське національне життя не вмерло з ліквідацією Гетьманщини, він передав новому поколінню діячів українського національного відродження священний прапор визволення, допровадив до національного відродження української нації XIX століття, а згодом до відродження украинської незалежної держави у 1918 році».

АКАДЕМІК УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА

Денищук Дар'я, учениця 8-А класу, Полтавської гімназії №21, вихованка гуртка «Історичне краєзнавство» Полтаського міського центру позашкільної освіти, керівник: **Посмітна Світлана Василівна**, учитель історії Полтаської гімназії №21, керівник гуртка «Історичне краєзнавство» ПМ ЦПО

Великою була роль козацтва протягом віків, активною була його роль у створенні прогресивної форми господарства у створенні державної організації суспільства що мало специфічні риси (козацька християнська республіка середини XVI і гетьманської держави від Богдана Хмельницького до 1764 року). Після утворення незалежної української держави зростає цікавість і прагнення до вивчення маловідомих сторінок історії Гетьманщини і Запорізької Січі. Олена Апанович зіграла видатну роль у формуванні національної свідомості, поверненні історичної пам'яті українського народу. Ось чому ми вважаємо наше дослідження актуальним.

Мета нашого дослідження висвітлити життєвий шлях відомої дослідниці козацтва та її внесок у становлення та розвиток державності на українських землях засобами духовної культури.

Відповідно до поставленої мети дослідження ми поставили такі завдання: вивчити життєвий шлях відомої вченої; проаналізувати творчу спадщину академіка козацького життя.

Відома дослідниця історії України козацької доби, козацького літописання, фахівець у галузях історіографії, джерелознавства, археографії, книгознавства, рукописної книги, маргіналістики, історіософ, журналістка, просвітянка, лауреат Державної премії України імені Т. Г. Шевченка, член Спілки письменників України – всі ці життєві здобутки поєдналися в одній людині – Олені Михайлівні Апанович.

Народилася відома вчена 9 вересня 1919 року у невеличкому місті Мелекесі Самарської губернії (нині місто Димитровград Ульянівської області Росії) в сім'ї залізничного робітника Михайла Апановича, білоруса за національним походженням. Олена була пьятою дитиною з десятьох, більшість з яких померла в дитинстві. Батько був вимушений постійно змінювати місця служби та проживання: Бєлгород, Суми, Харків, Харбін, знову Харків. Маленька Олена в повному розумінні цього слова провела своє дитинство на колесах. Через певний час після народження Олени Михайлівни батько покинув родину, а в 1935 році померла її мати.

У 1937 році Олена Михайлівна на «відмінно» закінчила середню школу (у характеристиці було зазначено – «за здібностями – видатна») та вступила до Всесоюзного Комуністичного інституту журналістики при ЦК ВКП(б) у Москві. Але невдовзі репресії докотилися й до вузів. 1938 року Всесоюзний інститут журналістики був ліквідований, викладачі репресовані, а студентів відправили продовжувати навчання до вузів тих міст, в яких вони закінчували середню школу. О. Апанович стала студенткою другого курсу Харківського педагогічного інституту, який вона закінчила в 1941 році за фахом російська мова і література.

Під час війни Олена Михайлівна була в евакуації в Казахстані, а потім – в Башкирії, де працювала в Держнаркомздраві, а потім в Башрадіокомітеті. Коштів постійно не вистачало, тому відома дослідниця жила в дуже скрутних умовах, часто не маючи змогу придбати собі харчі.

Лише в травні 1944 року О. Апанович повернулася до Харкова, але оскільки їхнє помешкання було під час війни зруйноване, тоді ж у травні вона перебралася до Києва. Тут Олена Михайлівна працювала науковим, старшим науковим співробітником,начальником відділу давніх актів Центрального державного історичного архіву УРСР, де, за її словами, «просто закохалася в українське козацтво». Доля зводить архівіста-початківця і аспіранта ЦДІА з відомим істориком України, членом-кореспондентом АН УРСР Костем Григоровичем Гуслистим. Вчений запропонував аспірантці тему для захисту кандидатськаї дисертації під назвою: «Участь запорозького війська в російсько-турецькій війні 1768-1774 рр.». У 1948 році Олена Михайлівна під керівництвом К. Гуслистого захистила кандидатську дисертацію на тему: «Запорозьке Військо, його устрій і бойові дії в складі російської армії під час російсько-турецької війни 1768-1774 року». За роки розробки данної тематики учена опрацювала величезну кількість архівних матеріалів XVI – XVIII ст., осягнула її наукову цінність, отримала важливі навички роботи з архівними документами.

З 1950 по 1972 роки, О. Апанович працювала старшим науковим співробітником Інституту історії АН УРСР. За цей час була опублікована величезна кількість досліджень на основі архівних матеріалів. Коло наукових інтересів Олени Михайлівни надзвичайно широке: історія соціально-економічному розвитку та суспільно-політичних рухів, військова історія України XVI-XVIII ст., матеріальна кільтура козацтва. Було написано близько 80 статей наукового, науково-культурного та публіцистичного змісту. Вони були надруковані на сторінках Української Радянської Енциклопедії (УРЕ), Українського Радянського Енциклопедичного Словника (УРЕС), Радянської енциклопедії історії України, Радянської історичної енциклопедії. Написані емоційно живою українською мовою ці твори легко сприймалися читачем.

Після 1960 року почався другий етап у діяльності вченої. Перед затопленням чотирьох Січей водами Каховської ГЕС Олена Михайлівна працювала там в археологічній експедиції. У зв'язку з оголошенням 1965 року острова Хортиця Державним історико-культурним заповідником, О. Апанович склала список пам'ятних місць запорозького козацтва, який публікувався в журналі «Україна» 1967-1968 рр. Брала участь у наукових конференціях, великої популярності набули її блискучі публічні лекції з історії козацтва. Та коли Апанович прийшла з планом циклу лекцій та інших просвітницьких заходів до віце-президента АН УРСР І. Білоліда, той сказав: «Так це ж пожива для націоналістів!». Вона спілкувалася з Оленою Компан, Михайлом Брайчевським, Ярославом Дзирою, Віктором Іванисенком, Борисом Антоненком-Давидовичем, Григорієм Кочуром, Надією Суровцовою, Іваном Дзюбою, Михайлиною Кацюбинською, читала літературу самвидаву, слухала зарубіжні радіостанції.

У кінці 1969 року за сприянням Першого секретаря ЦК КПУ П.Ю.Шелеста вийшла монографія О. Апанович «Збройні сили України першої половини XVIII ст.», що відразу ж привернула до себе увагу як назвою, так і високим професійним та художнім рівнем написання. «Збройні сили України» зразу ж стали подією в науковому світі.

Але після усунення П. Шелеста з посади, арештів інтелігенції 1972 року та ідеологічного погрому, козацтво стало «ідеологічним криміналом» і книга була вилучена з бібліотек, на неї було заборонено робити посилання, а ім'я Олени Михайлівни Апанович було взагалі вилучено з історіографії.

Після довгих поневірянь їй все ж таки пощастило влаштуватися на посаду наукового співробітника відділу рукописів Центральної наукової бібліотеки АН УРСР у Києві. Але ця робота не давала дослідниці можливості працювати з архівними матеріалами. Тому Олена Михайлівна започаткувала новий напрям своїх досліджень – вивчення багатющого зібрання рукописних книг бібліотек. Вона почала детально вивчати, систематизувати та описувати рукописні списки та редакцій українських літописів і літописів XVII-XVIII ст., написаних на основі XVIII ст. та «гетьманських статей». Це давало вченій можливість «прояснити розвиток українського літописання у XVII – XVIII ст. Знайти, а інколи і видрукувати унікальні пам'ятки української історіографії, простежити роль козацтва як носія духовної культури українського народу». Оскільки в Україні праці Олени Апанович не друкували, вона змушена була публікувати їх у Москві, Ленінграді, Вільнюсі, Талліні. Виявивши у фондах бібліотеки матеріали першого президента ВУАН академіка Володимира Вернадського, на їх основі Олена Михайлівна написала й опублікувала 20 статтей та монографію. Остання була видана 1983 року в Києві під назвою « Рукописная светская книга XVIII в. в Украине. Историографические сборники». Монографія яскраво свідчить про глибокий і неперервний інтерес суспільства протягом декількох століть до феномену українського козацтва. У науковому доробку дослідниці є розвідки, присвячені спеціальній історичній дисципліні – маргиналістиці, яка вивчає різні написи на рукописних книгах та стародруках. Вчена стояла біля витоків цієї науки.

Вчення В. Вернадського значимою мірою вплинуло на світогляд О. Апанович, сприяло підняттю його до рівня філософського осмислення дослідницьких проблем та висунення власної історичної концепції історії розвитку українського козацтва. Вона пов'язала її із вченням В. І. Вернадського про біосферу та наносферу, а також з роботою С.Подолинського про розподіл сонячної енергії та її вплив на людину. Виходячи з цих теоретичних положень, Олена Михайлівна висунула тезу про активну роль козацтва у створенні прогресивної форми фермерського господарства, яке було орієнтоване на ринкові відносини. Другим проявом було створення державної організації суспільства, що мала специфічні риси – «козацької християнської республіки» всередині XVI ст. і гетьманської

держави від часів Богдана Хмельницького. До 1964 року, коли остаточно була ліквідована Гетьманщини. Третім проявом конструктивної ролі козацтва було створення протягом віків особливої ментальності українського народу та прагнення до еволюційного розвитку. Тези, наведені О. Апанович, були висвітлені на багатьох наукових конференціях.

Олена Михайлівна Апанович була невтомною пропагандисткою українського козацтва. Впродовж всього наукового життя вона займалась детальним вивченням п'яти із восьми Запорозьких Січ. Дослідниця дійсно співпрацювала з вченими історичного факультету Дніпропетровського державного університету, співробітниками Дніпропетровського історичного музею імені Д.І. Яворницького та краєзнавцями, неодноразового відвідувала Дніпропетровський край.

Найбільшого розквіту діяльності О. М. Апанович у справі популяризації історії українського козацтва досягла після утворення незалежної української держави. Вона невпинно видавала статті, присвячені маловідомим сторінкам історії Гетьманщини та Запорозької Січі.

Вона була науковим консультантом кількох кінофільмів, написала сценарії театралізованих вистав про В. Вернадського та П. Конашевича-Сагайдачного. Її історико-художні (науково-літературні) книжки «Розповіді про запорозьких козаків» (1991), «Гетьмани України і кошові Запорозької Січі» (1993), «Українсько-російський договір 1654 року. Міфи і реальність» (1994) були відзначені державною премією імені Т. Шевченка 1994 року. У 1995 році їй присудили премію Фундації Омеляна та Тетяни Антоновичів. Олена Апанович зіграла видатну роль у формуванні національної самосвідомості, поверненні історичної пам'яті українського народу.

У 1995 році Олена Михайлівна була поновлена на роботі в Інституті історії України НАНУ. 1999 року дослідниця взяла участь у створенні Наукового товариства ім. С. Подолинського. Захоплена впровадженням правди в історичну науку, О. Апанович пошкодувала дорогоцінного часу на захист докторської дисертації, але в свідомості громадськості вона давно була академіком.

В останні роки свого життя Олена Михайлівна часто хворіла. Серце відомої вченої, дослідниці та історика зупинилося 21 лютого 2000 року. Похована вона на Байковому кладовищі в м. Київ.

Видатна дослідниця була захоплена впровадженням правди в історичну науку. Її велика спадщина не загубилась у вихорі складного та важкого життя, не втратила свого значення і сьогодні для української нації. Ми сподіваємося, що творчі здобутки великого академіка українського козацтва будуть служити нашому суспільству, нашій нації для подальшої розбудови української державності.

РОЛЬ СІМ'Ї РАФАЛОВИЧІВ В РОЗВИТКУ СУДНОБУДУВАННЯ МИКОЛАЄВА

Дубей Ірина, учениця 7-Б класу Миколаївської загальноосвітньої школи №29 гурток «Історичне краєзнавство» БДЮТ Заводського району міста Миколаєва
Керівники: **Мороз Є.О.,** керівник гуртка «Історичне краєзнавство», БДЮТ Заводського району міста Миколаєва
Распітін С. В. вчитель української мови і літератури МЗОШ №29

У кінці XVIII – на початку XIX ст. на Півдні України створюються осередки суднобудування: Херсон (1778 р.) та Миколаїв (1789 р.). Але кораблі будувались повільно, значна частина необхідних матеріалів, інвентарю та обладнання розкрадалась, «втрачалась» і не потрапляла до верфей.

Завдяки впровадженню нових форм виробництва у першому десятиріччі XIX ст. починаються загальні зміни в організації флоту. У суднобудуванні використовується

нетрадиційний для Російської імперії економічний прийом, який у той період отримав назву «підряд» – створення суден за рахунок залучення приватної підприємницької ініціативи та капіталу.

Активна участь євреїв у підрядному суднобудуванні у першій чверті XIX ст. припинилася з виселенням євреїв з Миколаєва за указом 1829 р. Однак деякі купці, незважаючи на заборони, продовжували будувати кораблі для Чорноморського флоту за державними підрядами і далі, зберігаючи і в II половині XIX ст. досить сильні позиції в основній галузі економіки міста - суднобудуванні. Такими підрядниками-суднобудівниками була сім'я Рафаловичів [4].

Могилівський купець другої гільдії Шолома Рафалович (1790 р. - до 1853 р.) був племінником Ю. М. Грейг, дружини адмірала А. С. Грейга. У 1825 р. Ш. Рафалович приїхав до Миколаєва, де став головою (ребе) місцевих євреїв. Разом з ним приїхали його дружина Ревека (1800р. - 1857р.) і син Олександр (1820р. - 1890р.) [4].

У 1838 р., отримавши дозвіл на проживання в Миколаєві, Ш. Рафалович відновив колишні елінги А. Петровського в Спаському адміралтействі. На них він побудував з 1839 по 1845 рр. 84-гарматні кораблі «Гавриїл», «Уриїл» , «Ростислав» і «Святослав» [3].

У 1845 р. Ш. Рафалович запропонував побудувати з підряду 120-гарматний корабель. Така пропозиція зацікавила чорноморське командування. Головний командир Чорноморського флоту вказував на неможливість побудувати казенними коштами і в короткий термін корабель такого рангу, оскільки два роки потрібно на заготівля лісу і ще три власне на спорудження судна. Аргументом адміністрації на користь віддачі підряду Рафаловичу була нестача грошових коштів, так як фінансовий кошторис на 1846р. передбачав на нове кораблебудування суму, що становила, у разі побудови 120 гарматного корабля казенними коштами, лише четверту частину від необхідної [4].

У лютому 1846 р. був наданий дозвіл віддати підряд без торгів купцеві Ш. Рафаловичу.

Як писав А. Р. Сацький, «В першій половині 1846 р. споруда 120-гарматного корабля несподівано виявилося під загрозою зриву у зв'язку зі смертю Ш. Рафаловича. Підряд взяли на себе Олександр і Ревека Рафаловичі. Так, у 1847 р. був закладений новий 120-гарматний корабель, що отримав назву «Париж» [2].

Варто відзначити, що Ш. Рафалович відрізнявся точністю в дотриманні термінів виконання контрактів на будівництво суден.

Вдруге відновивши елінги Спаського адміралтейства в 1847 р., Рафаловичі успішно займалися підрядним суднобудуванням. З 1849 по 1851 рр. ними були побудовані 120-гарматні кораблі «Париж», «Великий князь Костянтин» і чотири транспорту. У розпал Кримської війни мати і син Рафаловичі будували найбільший в Росії парусно-гвинтовий 135-гарматний корабель «Цесаревич» (закінчений у 1857 р, без машин), а в 1858 р. - царську яхту «Тигр». Останніми суднами, побудованими з підряду А. Рафаловичем, були корвети «Яструб» і «Кречет», шхуни «Чатирдаг» і «Алушта» (1860 р.).

Як справедливо зазначає А. Д. Владерчук, загальноприйнята думка про те, що після укладення Паризького мирного договору (1856 р.), який заборонив Росії мати військовий флот на Чорному морі, суднобудування в Миколаєві припинилося, не можна визнати вірним, оскільки в 50-60-х рр. продовжували діяти як приватна Спаська верф, яка належала Олександру і Ревкі Рафаловичем, так і казенна Адміралтейська верф, хоча обсяги суднобудування і були значно скорочені [1].

Одночасно Рафаловичі виконували підрядне будівництво і на Адміралтейській верфі. А. Д. Владерчук цитує записку завідуючого морською частиною Р. В. Бутакова, в якій, зокрема, говорилося: «...Рафаловичам має бути відведено для майбутніх будівель частина

Адміралтейства на правому березі Інгулу для побудови на елінгу корабля «Синоп» - транспортів, а на елінгу корвета «Воїн», має бути подовженим, суміжних з ним елінгом, корветів. Понад того ж їм має бути відведено елінг, званий Срібний, також для будівництва корветів і транспортів... При цьому мати на увазі можливе швидке укладення контракту, щоб полегшити фінансове становище цих підрядників і дати їм тим можливість приступити до остаточного будівництва корабля «Цесаревич» і пароплава «Тигр».

У 1859 р. уряд дозволяє повернутися в Миколаїв єврейським купцям. Євреї-купці досить активно домагалися права бути зарахованими до числа миколаївських купців. Коли в листопаді 1859 р. міська управа запросила для складання кошторису коробкового збору 7 єврейських купців, що оселилися в Миколаєві, серед них не було жодного миколаївського купця. Під проектом кошторису, складеного в лютому 1860 р., стояло 10 підписів купців, серед них вже іменували себе миколаївськими 6 осіб: Олександр і Рівка Рафаловичи, Герш Грінберг, Мошка Фельдман, Берко Вильскерт, Юда Калниболоцкий [4].

Серед перших статус миколаївського купця отримав кишинівський 1-ї гільдії купець Олександр Шлемович Рафалович з сімейством. 22 червня 1864 р. рішенням Сенату йому присвоєно статус почесного громадянина. У вересні 1865 р. він звернувся до міської Думи з проханням про внесення його сім'ї в книгу почесних громадян Миколаєва. До прохання додається список складу сім'ї з 12 осіб. Дума, очевидно, не дуже квапилася з виконанням, т. к. згодом з кількома проханнями з цього приводу зверталися його дружина і син Шолома Рафалович. Справа розтяглося до 1877 р. і було вирішено позитивно, оскільки в подальшому сини Олександра Рафаловича Шолома і Давид - великі миколаївські купці і підприємці в документах підписувалися як почесні громадяни. Сім'ї Рафаловичів, крім того, до кінця 60-х рр. довелося домагатися від скарбниці відшкодування витрат, понесених ними під час виконання підрядів на будівництво кораблів для Чорноморського флоту в 50-х рр [4].

Рафаловичі і їх родичі становили в Миколаєві досить впливовий і відокремлений сімейний клан. Нотатки про їх життєвий уклад залишила в автобіографії онука Рафаловича Ф. Морейніс-Муратова. Вона згадувала: «Дід мав дуже багато дітей, і ми оберталися в середовищі своїх численних рідних, складали свого роду єврейську аристократію. Побут був настільки замкнутий, що видавали заміж і одружували своїх дітей так, що наречений і наречена бачили один одного тільки перед вінцем. З росіянами не допускалися в сім'ї ніякі відносини. Уся прислуга була єврейська, за винятком однієї тільки російської дівчини, яку тримали для виконання дрібних робіт в суботу. З євреями також було дуже мало відносин, тому що сім'я дивилася на них зверху вниз - одні з них були колишні службовці діда, інші, новоприбулі, часто представлялися недостатньо релігійними. Нам постійно твердили, що ми онуки Рафаловича, що на Рафаловичів дивиться весь місто і т. д. Моя мати була жінка неяскрава - вона була недурна і сумлінно несла сімейні обов'язки, була релігійна, але не відрізнялася фанатизмом, і якби не вплив батька, якого вона зазвичай у всьому слухалася, не була особливо стійкою у дотриманні правил старого побуту. Але батько був чоловік неабиякий - він видавався своїм розумом, своєю волею, своєю релігійністю, доходила до фанатизму, і своєю чесністю, доходила до самозречення. Він займався експортом хліба, укладаючи угоди з представниками зарубіжних фірм» [4].

Таким чином, на початку у XIX ст. приватнопідприємницька ініціатива євреїв дозволяла результативно розвивати суднобудування на Півдні України. Підрядні верфі зробили значний внесок у поповнення Чорноморського флоту бойовими і транспортними суднами. Утвердження підрядного суднобудування насамперед обумовлювалося особливостями соціально- економічного розвитку регіону. Лише підрядний спосіб забезпечував у місцевих історично сформованих господарсько-економічних умовах поповнення або заміну суднового складу флоту у досить короткі строки, що було не під силу

державному (казенному) суднобудуванню. Згідно з підрахунками спеціалістів-дослідників вітрильно-дерев'яного суднобудування кінця XX ст., вартість спорудження суден з підряду, як правило, була нижчою, а за якістю вони не тільки не поступалися, а й перевершували продукцію адміралтейств.

ОТАМАНЩИНА ГРИГОР'ЄВА НА ХЕРСОНЩИНІ

Циганова Валерія, учениця 9 класу Магдалинівської філії Опорного закладу Чаплинська спеціалізована школа І - ІІІ ступенів Чаплинської селищної ради Херсонської області, вихованка гуртка «Час згадувати минуле» КЗ «Чаплинський селищний будинок дитячої та юнацької творчості» Чаплинської селищної ради Херсонської області.

Керівник**: Костюкова Анна Миколаївна**, вчитель історії та правознавства Магдалинівської філії Опорного закладу Чаплинська спеціалізована школа І - ІІІ ступенів Чаплинської селищної ради Херсонської області, керівник гуртка «Час згадувати минуле» КЗ «Чаплинський селищний будинок дитячо ї та юнацької творчості» Чаплинської селищної ради Херсонської області.

Українська революція 1917-1921 рр. для багатьох є одним із найцікавіших періодів в історії нашої країни. Тому не дивно, що ми теж звернули увагу на це у своєму дослідженні. Саме вона стала вершиною національно-визвольного руху, відродження нації та створення власної державності. Проте іноді буває так, що імена героїв, які зробили великий внесок у перебіг історії, спаплюжено або взагалі забуто. Особистості в історичному процесі мають колосальне значення, оскільки будь-які події не можуть відбуваатися без керівників, а, особливо ті, які мають історичне значення для становлення державності і боротьби із агресорами. Деякі постаті отримали у спадок кардинально різні характеристики з боку сучасників та дослідників. Никифор Олександрович Григор'єв (Нікіфор Серветник) - є однією з таких особистостей. За версією В.А. Савченка він є уродженцем містечка Дунаївці, Подільської губернії (нині Хмельницька область, Україна) і мав при народженні прізвище «Серветник». За іншою версією Я. Ю.Тинченка- народився в селі Верблюжка ,Херсонської губернії (нині Новгородківський район, Кіровоградська область, Україна). Ще з самого дитинства отаман захоплювався історією України. Не стомлюючись, слухав перекази старих людей про славні походи запорожців. А думи кобзарів про турецьку та московську неволю тривожили юне серце, запалювали іскри протесту. Саме ці іскри в подальшому дали невеличкий поштовх для розгортання повстанського руху на Херсонщині — отаманщині .

«Отаманщина» – явище соціальне, військове, національне, визвольне, що й досі вивчається вченими. Починаючи з 20-х років XX століття термін «отаманщина» або «отаманія» вживається в історичній науці, публіцистиці, політиці. Вперше цей термін запровадив в обіг В.Винниченко. Узимку 1919-1920 рр. він написав і в лютому 1920 р. опублікував у віденській друкарні публіцистично-мемуарну працю «Відродження нації», в якій виклав свій погляд на історію Української революції 1917-1921 рр. від березня 1917 р. до грудня 1919 р.. Том 3-й цієї праці був поділений на 3 частини: доба Гетьманщини, Директорії і Отаманщини. Добу Отаманщини В.Винниченко датував від початку другої війни з РСФРР (із 16 січня 1919р.) до «листопадової катастрофи» 1919р., тобто переходу Української Галицької Армії на бік генерала А.Денікіна, розпаду Директорії УНР і переходу Армії Української Народної республіки до партизанський дій у радянському і білогвардійському тилу. Деякі історики вважають, що «отаманщина» – це вид політичного режиму у вигляді особистої військової диктатури, який у 1919-1920 роках існував в Україні та в інших регіонах (особливо козацьких), колишньої Російської імперії. В Україні «отаманщина» спиралася на історичну козацьку традицію, козацький ідеал, «отаманську ідею». На думку В.А. Савченка,

«отаманщину» необхідно розглядати не як банальний заколот, а як певну оригінальну модель організації влади у революційну добу, явище складне і неоднозначне.

Після закінчення навчання майбутній отаман був відправлений на військову службу у різні куточки країни. Брав участь в російсько-японській війні, відзначився в боях, саме за це був нагороджений орденом Св. Георгія, дослужився до штабс-капітана. Його військові відзнаки відкрили йому доступ на державну службу, Григор'єв посідає акцизне управління в м.Олександрії Херсонської губернії, як наглядач за третім округом. У цей час він поближче знайомиться і приймає гасла генерального секретаря УНР С.В. Петлюри. Проте на військовому і політичному небосхилі України отаман з'являється під кінець літа 1918 р, коли незадоволені гетьманським режимом різні політичні сили: від прихильників Української Центральної Ради до більшовиків - почали підготовку до збройного виступу.

Уряд П. Скоропадського повністю дискредитував себе, зокрема через те, що не зміг розв'язати аграрну проблему українського народу. Українські партії центристського і лівого напрямів вирішують підняти повстання. Паралельно до цього Григор'єв встановлює контакт з представниками «Українського Національного Союзу» і через деякий час отримує від них завдання повернутися на батьківщину (Олександрівський повіт, Херсонська область) для того, щоб підняти повстання. У серпні 1918 р. Григор'єв приїздить в с. Верблюжки, через деякий час він очолить загін з 175 повстанців, а на кінець місяця кількість осіб цього війська збільшиться майже у 23 рази. Чи не першою його операцією став напад на залізничну станцію Куцівку, де зупинився австрійський ешелон з набоями та зброєю. Саме після цього бою слава про отамана розлетілась всім херсонським степом.

Як зазначає відомий дослідник цієї теми В. Горак: «Було б несправедливо вважати самого отамана Григор'єва засновником повстанського-партизанського руху на Херсонщині, факти свідчать, що даний революційний за своїм змістом рух виник і розвивався в Херсонській губернії ще до появи в ній самого Григор'єва. У різних місцях діяли загони таких селянських командирів як: Горбенко, Масенко, Павловський, Ткаченко, Таран».

У цей час на Півдні починає висаджуватися Антанта, яка складалася з французьких, румунських, грецьких та російських військ. Вона висувала вимогу, щоб Директорія відвела українців на лінію Бирзула – Вознесенськ – Миколаїв – Херсон. Директорія погодилася, проте був проти Григор'єв. На його думку: «Антанту треба скинути в море».

Основними причинами розриву отамана з українським урядом були:

-відмова Директорії розпочати бойові дії проти окупантів Півдня України;

-таємна підтримка махновців Григор'євим;

-безпідставний арешт головнокомандувача Лівобережним фронтом УНР полковника Петра Болбочана, до якого Григор'єв ставився з великою пошаною. «Після арешту полковника Болбочана, – в розпачі сказав Григор'єв, – я вже не вірю в добро для нашої Батьківщини». Все ж таки, 1 лютого 1919 р. Григор'єв оголосив повстання проти Директорії і атакував праве крило Армії УНР.

Творячи у Верблюжці та в сусідніх селах свої перші повстанчі відділи, Григор'єв розпочинає підготовку до антинімецького повстання. Трагедією українства стало те, що німців, які прийшли на заклик Центральної Ради допомогти вигнати російських більшовиків за межі держави, українські селяни сприйняли за окупантів. Селян можна зрозуміти: годувати величезну німецьку армію доводилося саме їм. До того ж німці, що прийшли як союзники, побачивши безладдя і хаос в Україні, почали самі організовувати життя й наводити порядок. А оскільки Центральна Рада не виконала своїх зобов'язань щодо продовольчого забезпечення союзників, німці змушені були проводити реквізиції, щоб прогодувати своє військо. На диво правильний розрахунок – спочатку Центральної Ради, а потім і Гетьмана Павла Скоропадського – використати проукраїнськи налаштовану Німеччину для побудови

Української держави наштовхнувся на ображені почуття українського селянина. Селянин не думав про геополітику, він бачив перед собою озброєних чужинців, які не дуже з ним церемонились і яких він повинен був годувати. Якби ж то український селянин знав, що, виганяючи німців з України, він звільняє дорогу для потопу в тисячу разів страшнішого – більшовицького.

Дійсно, факт відсутності «твердої руки» під якою міг би згуртуватися народ призвів до того, що багато хто зраджував країні і шукав підтримки не серед власного народу, а десь на інших територіях, і також не дивно, що багато людей ставали жертвами російської політичної культури - комуносоціалізму.

Остаточно розчарувавшись в Директорії отаман пішов на Антанту під червоним прапором, але його частини сприймалися керівництвом Червоної Армії як «гарматне м'ясо», за діяльність якого можна не відповідати пред Європою, та все ж неочікувано для більшовиків григор'євцями 10 березня було звільнено Херсон, 12 березня – Миколаїв, а 6 квітня - Одесу. «Непереможна» Антанта таки була відкинута з Північного Причорномор'я.

Після бою 14 квітня 1919 р. Ю. П'ятаков писав до Реввоєнсовєту фронту: «Мнение Центрального комитета заключается в том, что Григорьева нужно как можно скорее ликвидировать». Московські окупанти були переконані, що: «Политика Григорьева и его командиров – есть политика замаскированной контрреволюции... Войска, – писали вони, – служившие до перехода на сторону советской власти делу шовинизма и мелкобуржуазной контрреволюции, теперь не могут быть истинными и честными революционными борцами. Григорьев неискренне перешел на сторону советской власти».

Для придушення григор'євського виступу більшовицьке військове командування створило 3 спеціальні групи військових із понад 30 тис. бійців. У боротьбі проти повстанців брала участь і певна кількість селянських загонів.

Кінцівка наближалась. Повстання набирало оборотів, з кожним днем збільшувалась кількість визволених міст і сіл. Григор'єв став ніби божеством для людей, велика кількість більшовиків переходила на сторону отамана, незважаючи на те що були негативно налаштовані проти нього. І ось 28 червня 1919 р. отаман пише листа Петлюрі в якому пропонує об'єднати зусилля для боротьби проти комуністів: «Ми відкололися від Вас через те, що Ви повели на Україні мілкобуржуазну внутрішню і закордонну політику, яка дала змогу експлуатувати державами Антанти наш нарід і його багатства. Ми відкололися від комуністів і б'єм їх через те, що 90% населення України не хоче комуни... Ви зараз ведете наступ на комуністичний фронт, ми теж наступаєм з тилу. Бажано було б знати, чи будемо ми битися, як комуністи розбіжаться, чи ні?».

Змирення колишніх побратимів мало відбутися 27 липня 1919 р. в с. Сентове, проте цього не сталось. Нестор Махно і чекіст Чубенко, підозрюючи Григор'єва у змові з денікінцями, вистріли зі своїх револьверів у нього, обірвавши життя отамана на 35 році.

Але не відомо чи дійсно це відбулося б, оскільки незважаючи на авторитет серед ополченнців, Григор'єв мав ряд досить негативних рис, серед яких були: неаргументований антисемітизм, часта зміна політичних поглядів, легко піддавався впливу більш преконливої сторони, недисциплінованність, невиправдана агресія, часте невиконання наказів вищого керівництва, що не подобалося останньому.

До постаті Никифора Григор'єва можна ставитись по-різному, але його внесок у розвиток визвольного руху є незаперечним, оскільки дільність повстанців під проводом отамана розхитала впевненність більшовицької Росії у швидкому підкорені українського народу, який довгий час перебував під імперською владою і прагнув звільнення, синів якого довгі роки в майбутні десятиліття будуть намагатися тримати в покорі, але дух так і не був зломлений.

Секція №2: Історичні постаті в процесі державотворення на українських землях, їх роль і місце у боротьбі за звільнення народу від гніту та зовнішніх посягань, внесок у формування основ державності

АНДРІЙ ГРАБЕНКО – ОДИН ІЗ ЛІДЕРІВ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНОГО РУХУ НА ХЕРСОНЩИНІ

Малишак Дар'я, вихованка гуртка «Дивосвіт», Новотроїцького будинку дитячої та юнацької творчості
керівник: **Шевченко Наталі Олександрівна**, керівник гуртка Новотроїцького будинку дитячої та юнацької творчості Новотроїцької селищної громади Генічеського району Херсонської області

Ключовим рушієм Української революції 1917–1921 років був український народ. По всіх регіонах розвивався національний рух, створювалися та діяли українські органи влади, політичні партії та громадські інституції, відроджувалася культура. В ході революції український народ вперше в ХХ столітті створив суверенну національну державу з усіма належними ознаками: територія, кордони, символи, органи влади, військо, гроші, мова. Розбудовою Української Народної Республіки, Української Держави та Західно-Української Народної Республіки українці довели свій потенціал національного державотворення.

Вперше після століть бездержавності відбулося об'єднання в одній соборній державі східних і західних українських земель. Досвід самостійної соборної України відіграв вирішальну роль у подальшій визвольній боротьбі українців. Здобутки революції та причини її поразки мають стати важливим уроком для сучасної України.

Отже вивчення фактів та подій, що відбувалися в добу національного піднесення на Херсонщині, аналіз діяльності історичних постатей Української революції, зокрема наших земляків – учасників революційних перетворень, які своїми діями і прагненнями прославили рідний край і Україну є **актуальним**.

Національно-демократичний рух на Україні в другій половині XIX століття проходив в умовах жорстоких поліцейських переслідувань царизму. Специфічними осередками національно-визвольного руху на Україні стають напівлегальні чи нелегальні організації демократичної інтелігенції, що дістали назву «Громади». Влада вживала різних заходів по придушенню національно-демократичного руху. Проте громади всупереч заборонам в 60-90 рр. XIX століття розгорнули велику культурно-демократичну діяльність: займались розвитком земського і міського самоврядування, всюди зміцнюючи українство, захищаючи основи національної культури і ідеології.

На хвилі української революції 1917-1920 рр. підвелись і активно діяли на Херсонщині поборники національного і соціального визволення України Іван Челюк, Нестор Малеча, Андрій Конощенко. Особливе місце серед борців за національне визволення на нашу думку посідає Андрій Грабенко (Конощенко). Андрій Михайлович Грабенко належав до того гуртка українофілів, що зародився й проводив свою роботу в Єлисаветграді на Херсонщині. Гурток мав зв'язки з харківським центром і знаходився під безпосереднім впливом Одеської Громади. У той час на Херсонщині, поза Одеською Громадою, найбільше діяльним був український гурток в Єлисаветграді. Під впливом цього гуртка учительський з'їзд в 1881 році на Херсонщині ухвалив вести агітацію за те, щоб у народних школах дітей вчили в рідній мові (українській). Ця постанова дуже схвилювала владу й змусила її пильніше слідкувати за діяльністю «хохломанів». На початку 1885 року до Херсона з Єлисаветграда (нині Кропивницький) було заслано членів українофільського гуртка, що існував при Єлисаветградському земстві. Всі вони працювали в губернському земстві і створили перший

Херсонський український гурток. Спочатку херсонський гурток був під проводом О.О. Русова, а з його від'їздом з Херсону, не вибраним, але признаним лідером гуртка став Андрій Грабенко. Діяльність гуртка була недовгою, але результативною. Незважаючи на цензуру і заборону української мови підготовлено до друку збірник-альманах «Степ», який почали були укладати ще в Єлисаветграді. Через письменника Д.Л. Мордовця дістали дозвіл петербурзької цензури на видання цього першого на Херсонщині збірника. До збірника ввійшли оповідання Д.Мордовця, І.Левицького, А.Браунера, Д.Маркевича та інших, драма Карпенка-Карого «Бондарівна», вірші Павла Тулуба, Дніпрової Чайки (Людмила Василівська). Крім того, в альманаху вміщено цінні наукові дослідження, як, наприклад, «Родинно-маєткові відносини селянського населення в Єлисаветградському повіті» (матеріали із звичаєвого права) – Марії Ганенко, «Весільні пісні в Єлисаветградському повіті» – Олени Маркевич, «Обласне начало в земській статистиці» – О.Русова. Альманах надруковано в 1886 році, але його ще й тепер читають з великою цікавістю. Це свідчить про солідність роботи гуртка українофілів, що закладали дійсно тривкі фундаменти під будову українського відродження.

Говорячи про членів гуртка земських статистиків, треба сказати, що вони провели так званий «подвірний перепис» на Херсонщині, під час якого обійшли більшість селянських хат, збираючи статистичні відомості. Вони безпосередньо по селах і хуторах ретельно вивчали життя українського села, його настрої, думки, бажання й потреби. Це дуже допомагало їм усім в праці над відродженням українського народу.

19 березня 1917-го року відбулися збори херсонських українців, на яких вирішили заснувати культурно-просвітно-політичне товариство «Українська хата в Херсоні». Своєю метою товариство обрало «відродження українського народу і придбання йому відповідних часу прав в Державі Російській». Головним завданням «Української Хати в Херсоні» було заснування шкіл, бібліотек, проведення просвітницьких лекцій, концертів, тобто усього, що «веде до взаємного єднання окремих людей українського походження і пробудження їх національної свідомості». Серед найбільш вагомих заходів – це квітнева загальноміська національна маніфестація, видання першої україномовної газети, створення української військової громади, заснування земських курсів з українознавства для вчителів.

Отже, у 80-х роках XIX ст.. на Херсонщині з'являються перші українські гуртки земських діячів, котрі щоденною просвітницькою роботою згуртовують біля себе віддану українській ідеї молодь. Поява української громади в Херсоні нерозривно пов'язана з діяльністю Херсонського земства. У політичних умовах 1880-х років службова діяльність у земстві надавала можливість представникам української інтелігенції легально реалізувати свої ідеали на практиці. Тому херсонські громадівці намагались використати новостворену земську статистичну службу для згуртування українських діячів. Статистичні дослідження розглядалися як важливий інструмент для вивчення народних потреб і слугували легальним засобом тиску на владу.

У 1880-х рр. Андрій Грабенко стає активним учасником українських громад у Єлисаветграді та Херсоні. Наявні джерела не дозволяють повною мірою оцінити конкретний внесок А. Грабенка у діяльність Єлисаветградсь-кої громади. Втім відомо, що разом з іншими громадівцями він долучив свій голос до звернення на захист української мови, яким перед Комісією для перегляду законів про друк порушувалося питання про скасування Емського указу 1876 року. Виступаючи на з'їзді народних вчителів Херсонської губернії (липень 1881 року), Грабенко засудив практику викладання російською мовою у навчальних закладах України, запропонувавши методику використання у педагогічній практиці української мови як «допоміжного засобу». Його позиція посприяла ухваленню з'їздом рішення щодо необхідності земського клопотання перед урядом про дозвіл викладати в місцевих школах

українською мовою. У подальшому Грабенко залишався прибічником ідеї українізації системи народної освіти в Україні.

Андрій Михайлович до кінця життя перебував у центрі громадського і культурного життя Херсона, брав активну участь у наукових і культурно-просвітницьких заходах херсонських громадівців, зокрема, був одним із упорядників матеріалів статистичного опису Херсонської губернії (Херсон, 1883-1890 рр.), двох випусків літературного альманаху «Степ» (другий випуск царська цензура не допустила до друку), постійним учасником українських театральних постановок і музично-літературних вечірок. Під час службових відряджень записував фольклорно-пісенні скарби українського народу (переважно на Єлизаветградщині, Київщині, Полтавщині, Одещині та Херсонщині). - записав близько тисячі народних пісень Згодом це дало змогу укласти й видати збірки українських народних пісень - «Українські пісні» (1900) та «Українські пісні з нотами» (1907-1909).

Із 1903 року Грабенко редагував «Збірник Херсонського губернського земства». Він також укладач трьох збірок українських народних пісень, що вийшли на початку XX ст. як результат багаторічних його досліджень фольклору на Півдні України. Помешкання Грабенків доволі часто ставало місцем проведення зібрань херсонських громадівців, на яких обговорювалися актуальні питання розвитку української культури, мови, літератури тощо.

В 1904 році Андрій Михайлович Грабенко стає членом Української демократичної партії і чільним представником Товариства українських поступовців в регіоні.

З відкриттям у 1908 році Херсонського відділення Російського музичного товариства активізував музичну діяльність: виступав на концертах як виконавець на віолончелі, скрипці, роялі. Виставляв образотворчі роботи: малюнки, різьблення, випалювання по дереву, вишивки тощо. Під час недовгої на Херсонщині влади Української Народної Республіки у 1919 році А. Грабенко стає головою Херсонської губерніальної управи, а його секретарем працює Микола Чернявський. Це були перші державні службовці незалежної України на Херсонщині. Коли в 1922 році в Херсоні починає діяти Українська Автокефальна Православна Церква, то А.Грабенко стає активним парафіянином та, за переказами, добирає старовинні українські духовні розспіви для хору служби божої в храмі св. мучениці цариці Олександри. Художник-аматор, любив малювати краєвиди Херсонщини; він - один із організаторів виставок Херсонського товариства любителів образотворчого мистецтва.

Увагу до життя та творчості Андрі Михайловича Грабенка намагалися привернути у своїх спогадах його молодші сучасники М.Чернявський та В.Кедровський. Окремі епізоди його наукової і громадської діяльності знайшли відображення в публікаціях херсонських істориків і краєзнавців - О.Голобородька, І.Калиниченко, Д.Белого, О.Макієнка.

Земська робота відкрила для молодого українця великі перспективи самореалізації у справі служіння інтересам народу. Народницька інтелігенція, до числа якої відносився й А.Грабенко, вважала службу в структурах земського самоврядування вдалою формою «ходіння в народ».

Херсонщина стала батьківщиною багатьох визначних діячів української науки, культури, політики. А життєвий і творчий шлях А. Грабенка відображає складну долю національно свідомої української інтелігенції на зламі великих епох.

Андрій Михайлович Грабенко справедливо вважається одним із лідерів українського національно-демократичного руху в м. Херсоні. За його активної участі наприкінці XIX - на початку XX ст. незважаючи на утиски й перепони український гурток в Херсоні проводив свою культурно-освітню працю: літературно-мистецьку діяльність, організовували бібліотеки та книгарні для народу, влаштовували аматорські вистави, концерти, збирали етнографічні, фольклорні, історичні, археологічні пам’ятки. Різнопланова

діяльність Грабенка сприяла формуванню послідовної ідейно-політичної позиції та організаційному згуртуванню місцевих українців, відродженню та збереженню українських національних традицій у нашому регіоні.

ВПЛИВ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА НА ПРОЦЕСИ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ У 1917-1919 РОКАХ

Половинська Олександра, здобувачка освіти 10-А класу Тавричанського ОКЗЗСО ім. О.Гатила Тавричанської селищної ради Каховського району
Керівник **Бойко Рита Миколаївна**, вчитель історії та правознавства Тавричанського ОКЗЗСО ім. О.Гатила

Актуальність роботи полягає у важливості розуміння впливу сформованих державотворчих документів Володимиром Винниченком на формування української держави та як історичне джерело. Детально ознайомившись з текстом документів ми бачимо засоби та механізми які використовує більшовицька Росія проти України.

Винниченко був керівником Генерального секретаріату УНР та автором майже всіх декларацій та законодавчих актів УНР. Він з перервами керував урядом аж до гетьманського перевороту. Сповідував ліві соціалістичні погляди.

Після повалення гетьмана на певний час очолив Директорію, а потім мав конфлікт з Петлюрою, звільнився й емігрував, займався літературою.

Пізніше його запрошували до уряду більшовицької української республіки, але він відмовився й жив у Франції до смерті в 1951 році.

Юрій Шаповал вказує на його роль як фактично першого прем'єра й автора головних документів УНР.

Михайло Ковальчук покладає на нього відповідальність як за злети, так і за падіння УНР.

Кирило Галушко назвав Винниченка "суперечливою фігурою з двозначною кар'єрою".

"Але навряд чи хтось інший міг очолити генеральний секретаріат - перший уряд. Також його заслуга - тексти універсалів. Тоді на них у тому числі трималась державність", - вважає пан Галушко. [ВВС новини Україна https://www.bbc.com/ukrainian/features-40118493]

Метою роботи - дослідити вплив Володимира Винниченка на державотворчі процеси через призму проголошених документів.

Новизна дослідження полягає в тому, щоб побачити зв'язок минулого та сьогодення через державотворчі документи, автором яких був В.Винниченко

Теоретичне та практичне значення. Здобуті в ході дослідження результати можуть сприяти кращому розумінню засобів боротьби на Сході України. І що сьогодні наш народ не припиняє боротись за свою державність.

Основні державотворчі документи 1917 -1919 років – універсали та декларації. III і IV Універсали поставлено на голосування членами Малої Ради, чим надано їм значення законопроєктів.

Проаналізувавши їх ми бачимо прагнення українського народу до демократизації та самостійності.

На початку документу «Четвертий універсал» описано ситуацію, в якій опинився український народ:

«Чотири роки лютої війни знесилили наш край і людність. Фабрики товарів не виробляють. Заводи спиняються. Залізниці розхитані. Гроші в ціні падають. Хліба зменшується. Насуває голод. По краю розплодились юрми грабіжників і злодіїв, особливо, коли з фронту посунуло військо, зчинивши криваву різню, заколот і руїну на нашій землі.

Війна також відібрала на себе всі трудові заробітницькі сили нашої країни. Більшість заводів, фабрик і майстерень виробляли тільки те, що було потрібно для війни, і народ зостався зовсім без товарів. Тепер війні кінець! Отож приписуємо Раді Народних Міністрів негайно приступити до переведення всіх заводів і фабрик на мирний стан, до вироблення продуктів, потрібних насамперед трудящим масам. Та сама війна наплодила сотні тисяч безробітних, а також інвалідів. У самостійній Народній Республіці Україні не повинен терпіти ні один трудящий чоловік. Уряд Республіки має підняти промисловість держави, має розпочати творчу роботу у всіх галузях, де всі безробітні могли б знайти працю й прикласти свої сили, та вжити всіх заходів до забезпечення скалічених та потерпілих від війни.

За старого ладу торговці та різні посередники наживали на бідних пригноблених класах величезні капітали. Віднині НароднаУкраїнська Республіка бере в свої руки найважніші галузі торговлі і всі доходи з неї повертатиме на користь народу.

Торг товарами, які будуть привозитись з за кордону і вивозитись за кордон, буде вести сама держава наша, щоб не було такої дорожнечі, яку терплять найбідніші кляси через спекулянтів…»

Далі автор відображає відношення більшовиків до українців: «А тим часом петроградське правительство народніх комісарів, щоб привернути під свою владу вільну Українську Республіку, оповістило війну Україні і насилає на наші землі своє військо, красногвардійців-большевиків, які грабують хліб у наших селян і без всякої плати вивозять його в Росію, не жаліючи навіть зерна, наготовленого на засів, вбивають неповинних людей і сіють скрізь безладдя, злодіяцтво, безчинство.

Ми, Українська Центральна Рада, зробили всі заходи, щоб не допустити цеї братовбивчої війни двох сусідніх народів, але петроградське правительство не пішло нам назустріч і веде далі криваву боротьбу з нашим народом і Республікою.

Крім того, те саме петроградське правительство народніх комісарів починає затягати мир і кличе на нову війну, називаючи її до того ще "священною". Знов поллється кров, знов нещасний трудовий народ повинен класти своє життя.»

Під тим же «девізом» і сьогодні Росія кличе на війну за російськомовний народ України на Сході України. Але далі автор демонструє незламність духу та бажання до самостійності самих українців: «Однині Українська Народня Республіка стає самостійною, ні від нікого незалежною, вільною, суверенною державою українського народу. Зо всіма сусідніми державами, як то: Россія, Польща, Австрія, Румунія, Туреччина та інші, ми хочемо жити в згоді й приязні, але ні одна з них не може втручатися в життя Самостійної Української Республіки…»

Ще тоді у 1917 році у IV Універсалі було проголошено демократичні принципи формування держави та обрання форми правління:«…Власть в ній буде належати тільки народові України, іменем якого, поки зберуться Українські Установчі Збори, будемо правити ми, Українська Центральна Рада, представництво робочого народу, селян, робітників і солдатів, та наш виконуючий орган, який однині матиме назву Ради Народніх Міністрів…»

Мир – це заповітна мрія українців тоді і сьогодні:

«…Отож, - насамперед приписуємо Правительству Республіки нашої, - Раді Народніх Міністрів, - під цього дня нести розпочаті вже нею переговори про мир з центральними державами цілком самостійно й довести їх до кінця, не зважаючи ні на які перешкоди з боку яких-небудь инших частей бувшої Російської Імперії, і установити мир, щоб наш край розпочав своє господарське життя в спокою й згоді…». Отже, в Четвертім універсалі було проголошено:

1. УНР проголошується незалежною, вільною суверенною державою українського народу;

2. З усіма сусідніми країнами УНР прагне жити у мирі та злагоді;
3. Влада в Україні належить народу України, від імені якого, допоки не зберуться українські Установчі збори, буде правити ЦР;
4. Піддано жорстокій критиці політику більшовиків, яка веде до громадянської війни;
5. УЦР зобов'язується вести боротьбу проти прибічників більшовиків в Україні;
6. УЦР зобов'язувалась негайно почати мирні переговори з Німеччиною;
7. УЦР планує провести земельну реформу в інтересах селян;
8. Держава має встановити контроль над торгівлею та банками

Директорія УНР, головою якої був В.Винниченко, не зберегла практику оголошення Універсалів. Замість Універсалів почали видавати декларації. Хоча за змістом та манерою подачі подібні, бо автор один. На початку тексту відображається ситуація в якій знаходиться країна, а далі як висновок – заходи які планується запровадити. Декларується демократичні принципи управління державою, її внутрішня та зовнішня політика.

І навіть після еміграції він за короткий час написав тритомну мемуарно-публіцистичну працю «Відродження нації (Історія української революції: марець 1917 р. – грудень 1919 р.)» – твір певною мірою підсумковий, написаний по гарячих слідах подій. Це широкомасштабне полотно, яке є важливим джерелом для вивчення й розуміння складних політичних процесів на території України періоду збройної боротьби за владу.

Політичну діяльність Винниченко продовжував в Австрії, Чехо-Словаччині, Німеччині та Франції. На перших порах підтримував тісні зв'язки з українською національною еміграцією, з групою російських літераторів — Бєлим, Еренбургом, Ремізовим, але відмовився від творчої співпраці з видавництвом «Скифы». Перу Винниченка належить і проєкт програми антибільшовицького «Єдиного революційно-демократичного національно фронту». На жаль, об'єднати розбиті емігрантські групи не вдалося.

Перебуваючи в Європі, Винниченко виступає з критикою національної й соціальної політики РКП(б) та Радянського уряду. У вересні 1921 року очолив новостворений комітет допомоги українському студентству в Берліні. Продовжує уважно стежити за подіями в СРСР, займається літературною творчістю, живописом. У 1925 році через складну політичну та економічну ситуацію в Німеччині переселяється до Франції.

Зрозуміло, що Володимир Винниченко, як автор державотворчих документів та мемуарів безпосередньо вплинув на хід державотворення, а їх детальне вивчення допоможе нам зрозуміти засоби та механізми які використовує Росія за для захоплення Української території.

МИХАЙЛО МАСЮТКО – «ЛЮДИНА-ЛЕГЕНДА»

Ковальов Ростислав, учень 9-а класу Опорного закладу Чаплинська спеціалізована школа І-ІІІ ступенів Каховського району Херсонської області, член гуртка історичного краєзнавства;
Керівник: **Лелеко Микола Миколайович,** учитель історії та керівник гуртка історичного краєзнавства Опорного закладу Чаплинська спеціалізована школа І-ІІІ ступенів Каховського району Херсонської олбласті

Переглядаючи чимало публікацій про борців за волю України, про яких мені хотілося б розповісти, я зупинився на Михайлові Масютко. Саме моє рідне селище дало світові цього видатного письменника, художника-графіка, літературознавця, публіциста, правозахисника, багаторічного в'язня радянських тюрем і таборів. Та своїм життям і справами він належить і всій Україні, і Херсонщині, і Криму. В 1999 році у Львові видавництво отців Василіан

випустило велику документальну повість (600 стор.) публіциста і громадського діяча, «людини –легенди» Михайла Масютка «В полоні зла».

Він народився в 1918 році в Чаплинці в сім'ї вчителів. Після школи вчився в Херсоні на робітфаці та на мовно-літературному факультеті в Запоріжжі. Народжений в часи визвольного руху українців першої чверті XX століття, Масютко, вочевидь, з молоком матері увібрав волелюбний дух свого багатостраждального народу. Тож не дивно, що сумнозвісного тридцять сьомого його, 18-річного юнака, звинуватили в антирадянській пропаганді і відправили на Колиму. Він тоді вчителював на Київщині, викладав українську мову і літературу. Якось поїхав до Києва, щоб купити собі одяг. На вокзалі зустрівся з Мельником, директором Василівської школи. Саме тоді було усунуто від керівних обов'язків Постишева. Тож, природно, що два знайомих чоловіки обговорювали цю подію. «Постишев пропився і прогорів».- сказав йому Мельник. «Вони всі прогорять».- відповів Михайло. Розмову почули чекістські таємні агенти. І молодих педагогів не забарилися запроторити до лінійного відділу НКВС на Київському вокзалі. Відділи НКВС тоді завзято перевиконували плани з виявлення «ворогів народу». Їх засудили на п'ять років ув'язнення та три роки позбавлення виборчих прав. Сибір, край колись вільних народів, російські і сталінські шкуролупи пограбували і перетворили на концтабір. Навесні 1938 року опинився М. Масютко на Колимі, де взимку мороз сягав 70 градусів. Працюючи по 12-17 годин на добу, він добув 200 кг золота. Робота виснажувала настільки, що важив 44 кг, повідморожував собі пальці на ногах. Його врятувала хіба що молитва: мати добилася перегляду справи. Взимку 1940 року з концтабору його було звільнено, а навесні 1942 року колишнього політв'язня мобілізували в армію. Автоматник, розвідник, стрілець Михайло Масютко дійшов до Берліна. Одразу після мобілізації повернувся до сім'ї у Крим в село Сарабуз, працював військовим керівником у школі. Щоб уникнути голоду, 1946 року поїхав у Галичину. Працював у Дрогобичі, на Львівщині, Волині, Київщині, навчався у Львові в поліграфічному та педагогічному інститутах. Та за чотири місяці до захисту диплому його, відмінника освіти, виключили з поліграфічного інституту за вільнодумний реферат «Норми комуністичної моралі»: він доводив, що не існує моралі комуністичної чи якоїсь іще, існує загальнолюдська мораль. Згодом зміг добитися дозволу на захист диплома у Московському поліграфічному інституті. У 1963 році одружився, побудував в Феодосії хату для старенької матері і працював там художником на фабриці іграшок. До нього приїздив на відпочинок голова Української координаційної ради Михайло Горинь з дружиною, разом вони побували у Коктебелі, де зустрілись з Іваном Драчем, Дмитром Павличком і Романом Іваничуком, піднялися на Карадаг.

У вересні 1965 р. Масютко був заарештований у Феодосії по обвинуваченню в націоналістичній пропаганді. Три роки провів у найжорстокішому Володимирському централі з Михайлом Горинем і Левком Лук'яненком, поневірявся в концтаборі в Мордовії, всього відбув в ув'язненні понад одинадцять років свого життя.

Після відбуття покарання Михайло Масютко повернувся до Феодосії, та тут його чекали нові поневіряння. Влада міста категорично заборонила жити йому у власній хаті, де мешкали його мати і дружина. «В Криму, у Київській області, в Західній Україні проживати не маєте права». Довелося продати хату над Чорним морем і їхати на землю батька, діда й прадіда, тобто – на Херсонщину, у селище Дніпряни, на північ від рідної Чаплинки, де побудував нову хату і зайнявся інтенсивною літературною працею. До того він писав повісті, оповідання, статті, вірші. В 1973 році Масютко почав писати свій мемуарний твір і закінчив його влітку 1979 року.

Книжка вийшла цікавою і гарною з усіх точок зору. Перш за все, вона написана чудовою літературною мовою нашого народу. В житті Масютко російською мовою ніколи не

розмовляв, хоч і знав її. Він писав: «Я знаю цю мову, ой як добре знаю. Чув її від чекістів і від солдатів. Матюки скрізь: в сім'ї і в університетській лабораторії, при офіцерській команді. А про тюрми й табори нема що й казати. Матюки й найогидніша брутальність. Здавалося, між собаками й між вовками легше було б жити, ніж між цими істотами. Той, хто найпаскудніше матюкається, користується найбільшою повагою. Є на Заході вчені, етнопсихологи, які намагаються зрозуміти психологію росіян, «руську душу». Їм це нелегко дається. Вона, та «руська душа», заличкована від ока чужоземця творчістю Пушкіна і Некрасова, Достоєвського і Толстого. Розгляньте російський матюк – і ви побачите оголену «руську душу». 120 народів, утримуваних російськими комуністами в «Союзі рівних», засвоюють матюки… Російський дух, дух низин російського народу, віками виховувався в умовах рабського існування. Російський неписьменний простолюдин, у якого царський імперіалізм протягом століть виробив відчуття байдужості до рідної землі і велике зацікавлення чужими землями, постійно посилаючи його у завойовницькі походи, був готовий йти у бій під червоним прапором і завойовувати землі»

«Російський народ виявився дуже підходящим для застосування на його грунті комуністичного вчення. Більшовики Леніна використали й посилили найгірші якості російського національного характеру. При цьому головною їх зброєю був терор, який вони розв'язали, як тільки захопили владу в Російській імперії.

На батьківщині опричників, охочих на таку роботу, знайшлося більш, ніж треба було».- зазначає М. Масютко.

Проте більшовики в імперії не утрималися би при владі, якби не західні держави. «Більшовизм врятувала Антанта, - вважає пан Масютко, - оті цивілізовані держави. Ні, їм не треба було всім гуртом йти походом на Червону Росію. Їм треба було лише підтримувати народи, які вибрали собі незалежність. Тоді влада більшовизму залишилася б в етнічних кордонах Росії. Але цивілізовані держави самі були колоністи». Те ж саме ми спостерігали потім під час т. зв. «побєди» 1945 року – західні держави ніяк не допомогли українському народові, який у лавах ОУН-УПА боровся проти російських більшовиків і тим самим ще на кілька десятиліть зберегли російську колоніальну владу на Україні. При цьому Масютко рішуче відкидає намагання покласти всю провину за російську колоніальну політику на царя. «То ж не цар і не граф Воронцов стріляв у хлопчика, і не князь Долгоруков скидав штани й опорожнявся в чеченській мечеті. Це робили росіяни».

Про це писав Л. Толстой в повісті «Хаджи Мурат». Нині нащадки тих росіян в Севастополі опорожняються в олтарі католицького храму на майдані нині новоспеченого російського святого Ушакова. Байдужими були цивілізовані держави і до депортації кримських татар у травні 1944 року.

«Нема потреби вдаватися до ворожої росіянам літератури, - пише Масютко. – Достатньо почитати Соловйова, російського історика, щоб побачити, скільки зла принесли росіяни українцям. А в ході революції росіяни пішли на Україну вдруге, на цей раз під «прапором марксизму». Масюткові дуже болить проблема заселення України неукраїнцями. «На землях Західної України, - пише він, - де цей елемент не перевищував сотні душ до приєднання цих земель до Совєтського Союзу, тепер в окремих містах, як Львів, він досяг 40 відсотків». І там вони вже вбивають українських співців за співання українських пісень.»

Михайла Масютка не стало у 2001 році. Інакше прикладів поведінки Росії як держави-агресора із нашого сьогодення стало б набагато більше. Матюк продовжує лунати на Донбасі та у Криму. Загарбник та їх поплічники малюють свастику на будівлі меджліса в Сімферополі та на українських пам'ятниках, закривають вуха та співають «идет война народная» під час виконання державного гімну на алеї Слави в Одесі, кричать : «Крым всегда был русским» і не хочуть знати справжню історію країни, в якій живуть, не вчать державну мову, пояснюючи,

що у них «щелепи не так влаштовані». Зневагу до інших народів, образи, зверхність, шовіністичний угар, повсякденну брехню пропагує і посилює державне телебачення Росії.

Михайло Масютко торкається в своїй надзвичайно змістовній праці такої великої кількості теоретичних проблем, що їх неможливо всі перерахувати. Що ж до розповіді про його життя, то до неї можна застосувати такі слова: «Є українські біографії, сухе переповідання яких промовистіше, ніж багатотомні драйзерівські романи». Тож ніколи не забуваймо про славного сина Чаплинки, що здобував нам честь і славу.

P.S. Під час дослідницької роботи мій науковий керівник налагодив зв'язок із Ярославою Сойко –Гулик, двоюрідною сестрою дружини Вадима, молодшого із братів Масютко, яка у листі тепло згадує сім'ю Михайла Масютка, а онука Вадима пані Христина переслала до Чаплинки бібліотечку книг свого славетного родича. Своїх дітей у Михайла не було.

ПОСТАТЬ ЄПИСКОПА ГРИГОРІЯ ХОМИШИНА ЯК ВЗІРЕЦЬ ЖИТТЯ ДЛЯ СУЧАСНОГО ПІДРОСТАЮЧОГО ПОКОЛІННЯ

Михайлюк Вікторія, 8 клас Загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів села Гадинківці
Керівник: **Василишин Степан Юрійович** Загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів села Гадинківці, директор школи, кандидат історичних наук

Навесні 2021 року ми будемо відзначати вже 154 річницю від дня народження нашого славетного земляка – Блаженного Мученика Єпископа Григорія Хомишина. Доля цього єпископа-мученика була невіддільною від долі його стражденного народу.

Владика Григорій пройшов складний і небезпечний шлях вірного воїна Христової віри, мужнього пастиря Греко-Католицької Церкви. На своєму життєвому шляху він зазнав переслідувань, був репресований радянською владою, прийняв мученицьку смерть, однак залишився вірним своїм ідеям та переконанням.

Становлення особистості майбутнього Єпископа Станіславівського Григорія Хомишина розпочалося в селі Гадинківці, де він 25 березня 1867 р. народився та здійснювалося під впливом священика Сімовича, який допоміг йому поступити в Тернопільську гімназію [1, с. 5–9]. Значний вплив на формування світогляду Владики Григорія справило його навчання у Відні, де він проникся антиросійськими настроями, які там панували. Вище духовенство Австро-Угорщини виховувало молодих священиків у дусі відданості Апостольському престолу, консолідації католицького світу проти впливів Росії [2, с. 24]. Саме релігійні "прозахідні" погляди Г. Хомишина стали визначальними в його подальшій діяльності. Не менше на особистість молодого Хомишина вплинули й суспільно-політичні процеси, які відбувалися в Східній Галичині у другій половині XIX ст. Реформи другої половини XIX ст. в Австрійській імперії створили для галицьких українців можливість боротися за свої національно-культурні та політичні права. У результаті за короткий час у краї виникла низка організацій, що призвело до розширення громадського життя галицьких українців. Зміни в національному житті галицьких українців вплинули на формування світогляду Григорія Хомишина [2, с. 30–48].

Григорій Хомишин – Станіславський єпископ, крім своєї значущої суспільно-політичної та релігійної діяльності справив значний вплив і на розвиток освіти у міжвоєнній Галичині. Культурно-просвітницька діяльність єпископа Г. Хомишина у міжвоєнний період була пов'язана з діяльністю товариства "Скала". Створити таку організацію Владику Григорія спонукали зростаючі комуністичні впливи на українські світські організації. Товариство "Скала" мало яскраво виражений клерикальний та антирадянський характер і діяло в руслі загальноєвропейського християнського руху Католицької Акції, метою якої було залучення парафіян до поширення християнської віри та дотримання норм моралі в

повсякденному житті. “Скала” хоч і не стала масовою та популярною організацією, однак її вплив залишив помітний слід в історії [3, с. 38-42; 4, с. 15-22].

На сучасному етапі перед нами стоять непрості завдання, пов’язані із необхідністю згуртування української нації. У цьому контексті логічним здається запитання: “А як же виховувати любов до Батьківщини, гуманність, працьовитість, духовність, почуття відповідальності?” На наш погляд відповідь на це запитання полягає у тому, що основним завданням виховання є знайти, підтримати, розвинути людину в людині, формувати почуття належності до національної культури. А для того щоб вирішити ці непрості завдання необхідно, на нашу думку, насамперед мати високий рівень морально-духовного виховання. На реалізацію цього завдання значною мірою впливає рівень розвитку особистості, у першу чергу духовного, який формується у тому числі на основі дослідження особистих прикладів життя та діяльності наших славетних земляків, зокрема і Блаженного Мученика Єпископа Григорія Хомишина.

Як зазначив у передмові до презентованої 12 грудня 2017 року в стінах ЗОШ І-ІІІ ступенів села Гадинківці книги споминів про Блаженного Священомученика Григорія Хомишина “Пастир добрий” Всечесний отець Ігор Пелехатий, владика Григорій “мав любляче, повне милосердя серце… він незбагненно поєднував у своїй душі розуміння вселенськості Христової Церкви і глибокий український патріотизм. Не було жодного моменту у житті церкви і народу, який би не торкався його душі, і він завжди поспішав, щоб врятувати, допомогти, порадити” [5, с. 7–8].

На наш погляд, вже ці слова свідчать про величезний виховний потенціал, який має дослідження постаті Єпископа Г. Хомишина. Історія свідчить, що в Східній Галичині до 1939 року саме релігійне виховання було основним чинником, який впливав на формування особистості. Звичайно ж, у цьому безпосередню участь брав і сам Єпископ Хомишин, який, як уже зазначалося вище, займався освітою та вихованням молодого покоління у міжвоєнній Галичині.

Глибоко усвідомлюючи вже тоді загрози для України з боку північно-східного сусіда, Г. Хомишин у своїй діяльності орієнтувався на виховання всебічно розвиненої, глибоко релігійної, освіченої, високоморальної особистості, справжнього громадянина і патріота своєї держави. І якщо порівняти ідеї Єпископа Хомишина із вимогами теперішнього часу, то побачимо що зараз перед нашим суспільством якраз і стоїть завдання виховати “справжнього українця” – всебічно розвинену особистість, патріота з активною громадянською позицією. Таке співставлення основних напрямів діяльності дозволяє нам стверджувати, що Єпископ Хомишин справді мав дар випереджувати свій час на декілька десятиліть уперед і дивився на основні суспільні тенденції того часу значно ширше ніж його сучасники.

Однак, для того, щоб постать Священомученика Григорія справді знаходилась в епіцентрі сучасних суспільних процесів необхідно, на наш погляд, доносити до суспільства ті ідеї, які реалізовував протягом свого життя Єпископ Хомишин, демонструвати їх виховний вплив на формування української нації.

У 2017 році Церква широко відзначала 150-ліття від дня народження Григорія Хомишина. Ювілей супроводжувався низкою заходів, які були присвячені висвітленню життя та діяльності Єпископа. Рідне село Блаженного Священомученика Гадинківці – мала батьківщина єпископа. То ж логічно, що урочистості з нагоди ювілейної дати розпочалися саме на теренах цього села. Так, 23 березня 2017 року в ЗОШ І–ІІІ ступенів села Гадинківці за участю слухачів та викладачів обласного відділення Малої академії наук України, науковців, духовенства, органів місцевої влади було проведено обласну науково-практичну конференцію. Під час конференції педагоги та запрошені обговорили постать Григорія

Хомишина і акцентували особливу увагу на тому, що він був взірцем відданості українському народу [6; 7].

Через три дні, 26 березня, громада села, духовенство і місцева влада зібралися разом на спільній молитві у церкві Різдва Пресвятої Богородиці, яку збудовано за архіпастирського правління владики Хомишина в 1913 році. Архиєрейську Божественну Літургію очолив Архиєпископ Володимир у співслужінні Владики Дмитра та Владики Теодора, а також декількох десятків священнослужителів, серед яких був о. Степан Балагура – судовий вікарій Івано-Франківської Архиєпархії. В часі проповіді Митрополит Володимир розповів вірним про шляхетну постать їхнього односельчанина та великого сина Українського народу – Григорія Хомишина [8].

"Блаженний Григорій служив своєму народу, Українській Греко-Католицькій Церкві, за яку страждав, терпів осуди, зневаги, ув'язнення і побої, аж до цілковитого виснаження та мученицької смерті", – розповів Митрополит Володимир [8].

"Кров блаженного-мученика Григорія кличе нас до рішучої боротьби з безбожництвом, матеріалізмом, сектантством і всім тим, що заповнило духовну ворожнечу, яку спричинив комуністичний режим на нашій землі…", – підсумував Митрополит Івано-Франківський [8].

Слід зазначити, що подібні заходи відбулися й у низці великих міст, зокрема Івано-Франківську, Львові, Тернополі та ін. Все це, на наш погляд, сприяло популяризації постаті Григорія Хомишина та його діяльності в сучасному українському суспільстві.

Таким чином, ідеї та погляди Григорія Хомишина необхідно популяризувати та доносити до якомога ширшої частини суспільства, у першу чергу до молоді. Результатом такої діяльності може стати значне підвищення морально-духовного рівня суспільства навколо якого можна консолідувати українську націю і тим самим вирішити одне з найгостріших питань сучасної України**.**

Сьогодні зростає інтерес до джерел народної мудрості, до витоків національної культури. Адже хто забуває минуле – той не вартий майбутнього.

Тому я хочу зупинитися на історичній постаті мого земляка, що є справжнім українцем-патріотом, який своїм героїчним патріотизмом виховує мого сучасника – українця XXI століття.

Віктор Кукса – той, хто увібрав в себе багаті і славні козацькі традиції, уособлює мужність і героїзм оборонців та визволителів рідної землі.

Родичі Віктора Кукси були учасниками національно-визвольної боротьби часів УНР. Батько був головою сільради, але не комуністом, за німецької окупації був залишений для підпільної роботи. Рятував молодь від вивезення до Німеччини, за що був засуджений на смерть, проте йому вдалося втекти. Віктор мав добрих патріотичних учителів, у тому числі раніше репресованих. Отже, з дитинства був свідомим українцем, знав національний гімн та був твердо впевнений, що Україна має стати незалежною.

Віктор закінчив середню школу 1957 року й поїхав до Києва на будівництво. Жив у робітничому гуртожитку в Святошині. У 1958-61рр. відслужив у війську і повернувся до Києва. Це був час "хрущовської відлиги", час бродіння в колах інтеліґенції. Ходила література самвидаву, радіо «Свобода» доносило інформацію про арешти шестидесятників. Хотілося й собі діяти, щоб будити національну свідомість українців.

Віктор Кукса разом зі своїм побратимом Георгієм Москаленком 1 травня 1966 року вивісили жовто-блакитний прапор над будівлею Київського інституту народного господарства. Вивісити стяг жовто-блакитного кольору, у ті часи забороненого, вони вирішили як протест проти повернення до політики сталінізму.

За декілька днів до знаменного дня хлопці придбали два жіночі шалики – помаранчевого та синього кольорів, і згодом у себе в кімнаті зшили з них жовто-блакитний прапор. На полотні Георгій друкованими літерами вивів :

«ЩЕ НЕ ВМЕРЛА УКРАЇНА, ЩЕ ЇЇ НЕ ВБИТО! ДПУ», де напис ДПУ – Демократична Партія України – мав на меті переконати громадян, всіх, хто його побачить, що в Києві діє організація, яка бореться за незалежну Україну.

Окрім напису, на прапорі красувався і УНРівський тризуб, скопійований з грошей, вирізаний з чорної матерії і нашитий на полотно.

Георгій Москаленко, озброєний самопалом, стояв на чатах внизу, а Віктор Кукса поліз на дах пожежною драбиною, де він кухонним ножем зрізав радянський стяг, а натомість прив'язав національний – жовто-блакитний.

Коли Віктор спустився донизу, Георгій окропив асфальт біля сходів авіаційним гасом, щоб збити зі сліду міліцейську собаку, і друзі попрямували пішки до гуртожитку на Святошині.

З самого ранку під українським стягом перебували не на жарт налякані кадебісти та міліціонери. І хоча врешті-решт прапор зняли, проте він встиг покрасуватися на очах у колони робітників і студентів, адже прапор не знімали, поки не прибули сапери, бо були переконані, що він замінований.

Розслідування «злочину» одразу підпало під компетенцію КДБ, адже було вирішено, що він «підриває радянську владу». Слідчі одразу ж почали розслідування резонансної справи, протягом якої назбирали три томи матеріалів, які зараз є доступними на сайті Електронного архіву українського визвольного руху.

Дев'ять місяців слідчі полювали на відчайдух. Причому з самого початку розшукували «злочинця», не здогадуючись, що насправді, так званих «прапороносців», двоє.

Слідчі мали лише одну зачіпку - напис друкованими літерами на прапорі, яку вони, на жаль, вдало використали. Всіх з інституту перевіряли за почерками. Звісно, це все робилося непомітно, під приводом потреби заповнити якісь документи. Власне, так і попався Георгій Москаленко – його викликали до військкомату і попросили заповнити анкету.

21 лютого 1967 року Георгія та Віктора затримали. Їх обох засудили за статтями 62 частина 1 Кримінального кодексу УРСР « Антирадянська агітація та пропаганда), а також 222 (незаконне носіння холодної і вогнепальної зброї), - під «зброєю» розумілися кухонний ніж, яким Кукса зрізав прапор, та самопал, яким в разі небезпеки мав скористатися Москаленко. За рішенням Київського обласного суду, ухваленому на закритому засіданні 31 травня 1967 року, обоє злочинців отримали ув'язнення в колонії суворого режиму Москаленко – термін три роки, а Кукса – два роки. У селищі Явас на Мордовії у таборі суворого режиму № 11 відбула покарання, прозвана в народі, «першотравнева двійка». Тут була справжня Україна: три чверті контингенту табору становили українці. Спілкування з колишніми повстанцями та шістдесятниками збагатило світогляд хлопця.

Батька Віктор застав уже в могилі, яку до приїзду сина не засипали.

З труднощами влаштувався машиністом екскаватора, його довго не хотіли прописувати в тому самому гуртожитку. Виклики дільничного міліціонера і кадебіста припинилися аж після проголошення незалежності. Доводилося змінювати місце роботи, але всюди на нього писали доноси. Коли до Києва мали приїздити високопоставлені іноземні гості, Куксу посилали у відрядження або брали підписку, що не виходитиме з гуртожитку.

Далі спілкувався із шістдесятниками (Василь Стус, Іван Світличний, Іван Русин), відвідував репетиції хору «Гомін», де знайомився з літературою самвидаву. Під час погрому української інтелігенції 1972 р., в нього був обшук.

Постановою Пленуму Верховного Суду України від 20.05. 1994 р. судові рішення в частині засудження К. за ст. 62 ч. 1 КК УРСР скасовано, а кримінальну справу в цій частині переведенням закрито на підставі п.2 ст. 6 КПК України за відсутністю складу злочину. Але він і надалі вважався засудженим за ч. 2 ст. 222 КК УРСР, на підставі ст. 42 КК УРСР на 2 р. позбавлення волі у виправно-трудовій колонії загального режиму.повністю чоловіків реабілітували лише після розвалу СРСР у 2007 році.

18 березня 2002р. в Києві створено Громадський комітет (згодом Громадська організація) „За реабілітацію “першотравневої двійки”, який поставив за мету домогтися повної реабілітації Віктора Кукси, Григорія Москаленка та інших репресованих з політичних мотивів, але засуджених за кримінальними статтями. Голова організації, колишній політв’язень Валерій Кравченко, в серпні – вересні 2005 р. провів 20-денне голодування протесту біля Генеральної прокуратури України.

Указом Президента України від 18.08.2006 Кукса нагороджений орденом „За мужність” І ступеня. У день вручення нагороди, 23 серпня, мала бути відкрита пам’ятна таблиця на КНЕУ про подію 1 травня 1966, проте її вночі за наказом ректора зняли.

У 2016 році нагороджений орденом Свободи від Президента України «за значний особистий внесок у державне будівництво, соціально-економічний, науково-технічний, культурно-освітній розвиток України, вагомі трудові здобутки та високий професіоналізм».

Приклад Віктора Кукси, на мою думку, є прикладом для сучасної молоді – прикладом патріотизму, доблесті і відданості Україні. Актуальність моїх досліджень полягають у тому, що необхідно привертати увагу молоді до мови та історії свого народу, свого міста чи села, цінувати та пам’ятати своїх земляків, які так любили свою землю, що не боялися йти за неї на жертви.

Богуславщина не забуває своїх героїв, і ми, богуславці, продовжуємо роботу над збереженням пам'яті про сучасних патріотів-захисників незалежності України.

«ІВАН МАЗЕПА – ДЕРЖАВНИЙ ТА ПОЛІТИЧНИЙ ДІЯЧ, БОРЕЦЬ ЗА ВОЛЮ УКРАЇНИ ТА ЧЕРНІГІВЩИНА»

Кравчук Єлизавета, Скибенок Дар’я, вихованки гуртка «Історичне краєзнавство» ПНЗ «Центр НПВТКУМ» Управління освіти і науки Чернігівської облдержадміністрації.
Керівник: **Матвійчук Тетяна Віталіївна** керівник гуртка, методист.

Вихованці гуртка «Історичне краєзнавство» комунального позашкільного навчального закладу «Центр національно-патріотичного виховання, туризму та краєзнавства учнівської молоді», працюючи над проектом «Іван Мазепа – державний та політичний діяч, борець за волю України та Чернігівщина» визначили **мету** дослідницької роботи: ознайомитись з історичною особистістю одного з найбільш відомих і водночас суперечливих постатей української історії – Івана Степановича Мазепи.

Відповідно **до мети**, було поставлено такі **завдання**:

- окреслити важливу роль, гетьмана Івана Мазепи в житті українського народу;
- дослідити історичний портрет гетьмана як однієї з найбільш відомих постатей в українській історіографії;
- з’ясувати та проаналізувати місце Чернігівщини в процесах державотворення та житті і діяльності видатного гетьмана;
- здійснити краєзнавчо-дослідницькі екскурсії до архітектурних споруд та історичних пам’ятників пов’язаних з меценатською діяльністю гетьмана;
- ознайомити з результатами дослідження учнівський та педагогічний колективи школи.

Предмет дослідження: історична постать гетьмана України Івана Мазепи.

Об'єкт дослідження: Чернігівщина як осередок гетьманської влади періоду України-Гетьманщини.

Актуальність теми: зумовлена формуванням потреби вивчення історичних джерел і подій кінця XVII – початку XVIII сторічь, пов'язаних з процесами державотворення та участі в них легендарного гетьмана України Івана Мазепи.

Практичне значення дослідження полягає в можливості використання зібраних матеріалів під час проведення уроків історії в закладах освіти, занять в краєзнавчих гуртках та об'єднаннях, екскурсійних подорожей до міст Чернігівщини, що пов'язані з процесами становлення української держави, проведенні виховних заходів національно-патріотичного спрямування, підготовки рефератів.

Історія України– це тривале героїчне змагання за волю і незалежність, суверенітет і цілісність держави. Українська нація формує відповіді на питання сучасності через свою історію, бо саме в ній, точніше, в її минулому базується ґрунт, на якому формується наша самооцінка і національна гідність. Її вивчення єднає українців, а значить – робить нас сильнішими.

Боротьба за пам'ять є боротьбою за ідентичність. Це пояснює гостроту конфлікту навколо вибору постатей в українській історії, що вшановуються на державному рівні. Довго не вщухали пристрасті навколо постаті гетьмана Івана Мазепи. Герой він чи зрадник? Ось така полярності в оцінці діяча, якого від нас відділяють понад три століття? Життєвий шлях гетьмана достатньо досліджений, але дискусія точиться не навколо деталей його життя, а навколо його політичного спадку. Він є унікальною постаттю, бо першим у нашій історії поставив амбітну політичну мету – створення незалежної української держави.

Отже корені сучасної незалежної України повною мірою лежать у великій ідеї Мазепи.

Гетьман Мазепа – політик найвищого ґатунку, найвправніший дипломат тогочасної Європи, полководець, меценат, культурний діяч, поет і музикант. Завдяки своїй різноплановій природній обдарованості, високій освіченості, військовому вишкілу він став великим державотворцем, який дав поштовх створенню нової України. Мало кому з українських політиків випала така яскрава й трагічна доля за життя та після смерті. Досить довго цю історичну постать називали виключно «зрадник». Але зі здобуттям Україною незалежності сторінки історії нашої держави розкрилися в іншому ракурсі. Тож стало зрозуміло, що Іван Мазепа один з визначних діячів, без якого годі собі уявити український національно-визвольний рух.

Гетьману було зрозуміло, що українська козацька держава не зможе постійно балансувати між Москвою, Річчю Посполитою і Османською імперією. Або Україна, яка тривалий час знаходилася в принизливому стані васала Московії, використає шанс стати незалежною державою, або буде цілковито поглинута Російською імперією. Таке розуміння ситуації вимагало вибору– або незалежність і розвиток, або підкорення і розорення.

І як українець Іван Мазепа прийняв відповідальне рішення: зробити з України європейську державу, підняти й зміцнити значення й престиж гетьманської влади. Отже трьохсотлітня дискусія навколо Івана Мазепи насправді ведеться навколо питання: чи може бути героєм української нації ворог російської імперії? До речі, це питання стосується і Героїв Крут, і повстанців Холодного Яру, і вояків УПА. А для мільйонів українців є тільки одна відповідь: Іван Мазепа, який боровся за українську незалежність – національний герой. Його спроба вирвати Україну з-під московського ярма, реалізувати велику ідею незалежної самостійної Української держави зазнала поразки. Але протягом трьох століть ця ідея жевріла в серцях найкращих синів і дочок українського народу.

Ми не можемо заперечувати право росіян святкувати Полтавську перемогу, в результаті якої провалилися плани Швеції підпорядкувати собі Північну Європу, а Росія ж забезпечила

собі контроль над узбережжям Балтійського моря й почала перетворюватися на могутню державу. Тепер остаточне поглинання Гетьманщини міцніючою Російською імперією було тільки питанням часу. Її перемога стала українською катастрофою, яка принесла нам знищення козацтва, кріпаччину, культурну асиміляцію.

Наше ж право і обов'язок – зробити висновки з уроків історії.

Іван Мазепа був політиком, якого у європейських столицях сприймали як лідера європейського масштабу, інтегрованого у західний політичний і культурний світ. У його біографії – навчання у Франції, Італії, Німеччині, Голландії, знання 12-ти мов, дипломатичні місії до багатьох європейських столиць, особисті знайомства та контакти з головними персонажами тогочасної політики. Нам не треба було рубати «вікно в Європу», перед нами були відчинені «європейські двері». Про це свідчить факт, що в різних містах США і Європи, пам'ятників Іванові Мазепі більше, ніж в Україні. Світ визнав його – одним з найталановитіших особистостей того часу. Діяльність політика мала позитивні результати для України – ми не розчинилися в потоках історії, а зберегли свою ідентичність і самобутність.

Майбутній гетьман народився 20 березня 1639 року у шляхетській православній родині на хуторі Мазепинці Київського воєводства (неподалік від Білої Церкви). Навчався у Києво-Могилянському потім в єзуїтському (у Варшаві) колегіумах. Пізніше, з волі батька, був прийнятий при дворі польського короля Яна Казимира в якості королівського пажа, де швидко завоював прихильність короля, завдяки чому і отримав освіту в університетах європейських країн. У 1665 році успадкував посаду Чернігівського підчашого. З 1669 р. він перебував на службі у гетьмана Правобережної України Петра Дорошенка, який хотів об'єднати розшматовану Україну в одну державу за сприяння турецького султана. До цих зусиль долучився й Мазепа. Невдовзі він став генеральним писарем, тобто главою дипломатичного відомства. Згодом Мазепа перейшов на Лівобережжя, де здобув посаду генерального осавула у гетьмана Івана Самойловича. В 1687 році обійняв посаду гетьмана війська Запорізького Лівого берега Дніпра. З 1704-го, після об'єднання територій Лівобережної та Правобережної України, - війська Запорізького обох сторін Дніпра (1687-1708).

Іван Мазепа був першим українським гетьманом, який незмінно володів гетьманською булавою протягом майже 22 років. Цей період охарактеризувався інтенсивним економічним розвитком України-Гетьманщини, стабілізацією соціальної ситуації, піднесенням церковно-релігійного та культурного життя.

В 1669 році на гетьманській раді у Глухові, де очільником тогочасної держави було обрано Дем'яна Ігнатовича (Многогрішного), гетьманська столиця переводиться до Батурина. Саме це порубіжне поселення, засноване вихідцями з Правобережної України на початку XVI століття, менше, ніж за сто років стане столицею держави часів гетьманування Дем'яна Ігнатовича (Многогрішного) (1669-1672), Івана Самойловича (1672-1687), Івана Мазепи (1687-1708), Кирила Розумовського (1750 – 1764).

1687 року гетьманом обирають Івана Мазепу. Як і всім його попередникам, Москва не надто довіряє і посилає агентів «проведать про новообраного гетмана про Ивана Степановича Мазепу, и об его гетманском поведении, что у него в Батурине делается».

А в Батурині Мазепа перебудовує фортецю, зводить кам'яні хороми для старшини, фондує будівництво кількох кам'яних храмів – понад 20 тис. золотих на собор Живоначальної Трійці, храму Святого Миколая, дерев'яних церков – Воскресенської та Покрови Богородиці. Та водночас виношує ідею можливості позбавлення від диктату Російського царя, оскільки той систематично порушував свої обов'язки суверена, обмежував права і вольності гетьмана та старшини. Славнозвісна «Дума» написана гетьманом у 1698 р.

«Всі покою щиро прагнуть» пронизана духом боротьби. В ній сум за втраченою вольністю України, «Мати моєї, старенької», закінчується пророчим – «Же през шаблю маєм права». *«Не задля себе, а лише для вас усіх, для жінок і дітей ваших, для користі матері моєї Батьківщини – бідної України, всього Війська Запорізького та народу українського...» писав Мазепа.*

На початку XVIII століття, в умовах Північної війни (1700-1721), Іван Мазепа в союзі з польським королем Станіславом Лещинським та шведським королем Карлом XII здійснив спробу реалізувати свій військово-політичний проект. Але в генеральній битві під Полтавою російська армія одержала перемогу. Переховуючись від переслідування російської кінноти після поразки, Мазепа виступив із Батурина 24 жовтня 1708 року, щоб вже ніколи більше не повернутися до своєї столиці. Він знайшов притулок у Молдові, що належала Османській імперії. Тут, біля міста Бендери у селі Варниця, 21 або 22 вересня 1709 року Іван Мазепа помер і був похований. Згодом його перепоховали в Галаці (нині Румунія).

Дізнавшись про перехід Мазепи на сторону шведів, Петро І віддав наказ Меншикову знищити Батурин. 3 листопада 1708 року, скориставшись зрадою прилуцького полковника Івана Носа, що вказав таємний хід до фортеці, російські драгунські полки увірвались у гетьманську столицю. Місто було взято і віддано на розграбування. Те, що солдати не могли взяти з собою, стало здобиччю вогню. Меншиков одержав місто, всі люди,без винятку, були віддані мечу, як у фортеці, так і в передмісті. Не пошкодували навіть немовлят і старих людей. Місто зрівняли з землею. Фортифікації було знищено вщент, а жителі міста загинули від найжорстокіших тортур. За різними даними в Батуринській трагедії було знищено близько 15-ти тисяч осіб(козаків та місцевих мешканців).

За зраду присязі Петру І гетьман був відданий громадській страті з позбавленням титулів і нагород, які колись отримував від російського царя. За царським наказом був виготовлений Орден Іуди, яким припускали нагородити Мазепу- «зрадника». Російська православна церква придала гетьмана «анафемі». Одначе місце Івана Мазепи в історії нашої держави визначив сам український народ відомою приказкою: «Від Богдана до Івана не було гетьмана».

Особливу увагу в своїй дослідницькій роботі ми приділили меценатській діяльність гетьмана на теренах Чернігівщини. Адже саме завдяки Мазепі став можливим економічний та культурний розвиток Чернігова та всієї Чернігово-Сіверщини на межі XVII-XVIII ст. Серед будівель, зведених його коштом, в нашому місті був Борисоглібський монастир — резиденція чернігівських архієпископів де наприкінці XVII ст. розпочалося будівництво цілого комплексу приміщень, що складався з монастирської трапезної, дзвіниці та корпусу колегіуму (збереглися).

Протягом багатьох років на міжнародних виставках експонується перлина фондової колекції Національного архітектурно-історичного заповідника «Чернігів стародавній» - вишуканий витвір ювелірного мистецтва – царські врата до іконостасу Борисоглібського собору (XII ст.), виготовлені в 1702 році з легованого срібла 875 проби, на замовлення гетьмана Мазепи в німецькій ювелірній майстерні міста Аусбург Пилипом Якобом Дрентветтом. Розміри врат – 2,66 х 1,21 м, загальна вага 56 кг. Неординарність пам'ятки, високий мистецький рівень виконання уже понад три століття є предметом уваги дослідників та захоплення відвідувачів собору (нині музей).

За його гетьманства в Україні почалось «культурне відродження», яке охопило не тільки мистецтво та архітектуру, а й літературу, науку,філософію, теологію…Усвідомлюючи значення освіти для розбудови держави, Мазепа постійно опікувався навчальними закладами. Зокрема, його коштом будувалися нові корпуси Києво-Могилянської академії та Чернігівського колегіуму, які пізніше були збагачені ним сучасними, на той час, бібліотеками й рідкісними рукописами. Чернігівський колегіум – один з найстаріших навчальних закладів

у Лівобережній Україні, був відкритий в 1700 році за фінансової підтримки та наказом гетьмана. До нашого часу збереглася закладна дошка з гербом Мазепи та написом про його пожертвування. Понад 5 тисяч золотих надав гетьман на будівництво дерев'яної церкви Святого Іоанна Богослова, яка знаходилася в чернігівській фортеці (не збереглася). В кінці XVII століття він долучився до відновлення П'ятницької церкви (XIIIст.) в Чернігові. Про це свідчить герб на барочному фронтоні церкви. У книзі «Руно орошенное» видання 1696 р. міститься посвята гетьману Івану Мазепі з вдячністю за добудову Троїцького собору (1678-1695) – головної споруди Троїцько-Іллінського монастиря. Про те, скільки грошей пожертвував гетьман, свідчить документ, який опублікував дослідник Михайло Возняк. Вивчаючи латинські акти комісії, яка була створена після смерті Мазепи він натрапив на документ, у якому зазначаються точні видатки та пожертви на різні благодійні цілі. У джерелі чітко зазначена сума 10000 золотих на «докінчення будови (монастирської соборної) Церкви Святої Трійці у Чернігові». Вартісним подарунком монастирю був також надзвичайно коштовний кіот для чудотворної ікони Чернігівської Троїцько-Іллінської Божої Матері, яку помістили в раму (151,24 х 97,8), оздоблену срібними пластинами з викарбуваними на них зображеннями біблійських сюжетів, гравіюванням, золоченням. Наразі вона зберігається в експозиції Чернігівського обласного історичного музею ім. В. Тарновського. Вік експонату, перевищує 300 років. На знак подяки фінансування будівництва папірні для друкарні Троїцько-Іллінського монастиря, в ній були надруковані п'ять книг і два панегірики, присвячені гетьману-благодійнику. В той час виник новий напрям в українському мистецтві – українське бароко, яке ще називали «мазепинським». Крім того, десятки храмів, які були збудовані або реставровані його коштом, прославляють його ім'я на теренах Чернігівщини. Географія його меценатства на Чернігівщині дуже широка: Прилуччина, Борзнянщина, Бахмаччина, Ніжинщина, Менщина, Новгород-Сіверщината та інші. Крім будівництва нових, або перебудови старовинних храмів княжої доби, гетьман робив церквам коштовні подарунки. Серед них ікони, хрести, чаші, митри, ризи, дзвони, срібні «раки» (домовини) для святих мощей, богослужбові книги, виготовлені з коштовних матеріалів, оздоблені золотом, сріблом, коштовним камінням. Деякі з цих храмів, на жаль, були пограбовані або взагалі знищені у часи більшовицького атеїстичного мороку.

Внесок гетьмана Івана Мазепи в культурну спадщину Чернігова та Сіверщини загалом — це лише частина тих великих державницьких та культурних справ, значення яких важко переоцінити і зараз.

З метою увічнення пам'яті визначної постаті українського державотворця та вшанування його внеску в розвиток нашого краю 23 серпня 2009 року в Чернігові був відкритий пам'ятник Івану Степановичу Мазепі. Він став першим пам'ятником славному гетьману не лише в обласному центрі, а й в Україні взагалі.

Досліджуючи дану тему, ми з керівником ознайомилися з літературними джерелами та архівними документами, де знайшли багато цікавої та корисної для нас інформації, відвідали архітектурні перлини нашого міста, які пов'язані з меценатської діяльністю гетьмана. За результатами пошукової роботи підготували презентацію, яку представили на виховному заході «Історичний портрет борця за волю України Івана Мазепи».

РОДИНА ШИНДЕЛІВ З ХУТОРА ШИНДЕЛІ. ПРОТИСТОЯННЯ ТРИВАЛІСТЮ ТРЬОХ ПОКОЛІНЬ

Дзерин Ілона, учениця 9 класу Опорного закладу «Пришибський заклад загальної середньої освіти І-ІІІ ступенів» Пришибської сільської ради Кременчуцького району Полтавської області

Керівник: **Івахненко Оксана Юріївна**, учитель історії Опорного закладу «Пришибський заклад загальної середньої освіти І-ІІІ ступенів» Пришибської сільської ради Кременчуцького району Полтавської області

Була сім'я собі в Горішніх Плавнях,
Жила, трудилась, виживала як могла,
Велике мали господарство,
Аж ось прийшла до них біда…
Прогнали з рідної хатини,
Взяли корову, коней –все добро,
Харлампію наказ дали від влади:
«Щоб якнайшвидше записався у колгосп!»
Харлампій був господар із козаків, вільних,
Не звик ні перед ким він спину гнуть…
За непокірну вдачу і за опір
На Соловки його чекала путь.

(Петрівна Г.І. Спогад про дідуся Шинделя Х.С. та його родину. Пришиб. 2019 р.)

На прикладі історії родини Харлампія Шинделя з хутора Шинделі поблизу села Пришиб учні нашої школи вирішили дослідити умови життя та становище односельців, що вступили у протистояння із сталінським режимом в роки колективізації, а також проаналізувати долю інших членів їх сім'ї у наступні періоди радянської доби. Робота складається з трьох частин, кожна з яких присвячена представникам одного з трьох поколінь родини Шинделів. Члени родини жили у різні історичні періоди радянської доби, по різному склалось життя кожного з них, але всіх їх об'єднує непохитне бажання відстоювати право бути особистістю, приймати самостійні рішення, мати свободу вибору.

В основі дослідження – спогади жительки одного з сіл Пришибської громади про її дідуся, репресованого під час колективізації за відмову вступити до колгоспу - Шинделя Харлампія Семеновича та його дружину Шиндель (Бондаренко) Марію Костянтинівну, записані зі слів рідних їхньою онукою Петрівною Галиною Іванівною. За її словами це була дружна, заможна й працьовита сім'я. Відомо, що до 1932 року вони з трьома малолітніми дітьми проживали у великому будинку на маленькому козацькому хуторі Шинделі поблизу села Пришиб. Навколо були десятки таких хуторів, назви яких відображені у прізвищах місцевих жителів – Богомази, Макаренки, Підусти, Лавриківка, Диби. Козацьке походження поселень вочевидь позначилось на волелюбному характері їх мешканців. В роки колективізації вони здебільшого активно опирались діям влади.

Про почуття та настрої місцевих селян свідчить історія одного з них – Харлампія Шинделя. Після служби у РСЧА він повертається додому сповнений бажання працювати на своїй землі. Одружився. Одне за одним народжуються в молодій сім'ї діти – старший син Іван (1928 р.н.), доньки Марія (1929 р.н.) та Євдокія (1930 р.н.) «Жили у достатку: велика хата з дахом, критим залізом, 2 га землі, пара коней, корова, вівці, птиця. Від ранньої пори до пізньої ночі тяжко працювали у власному господарстві, найманих працівників не мали.» - свідчить у спогадах Петрівна Г.І. Харлампій відчув себе справжнім господарем. Тож від самого початку він рішуче відкидав будь-які пропозиції місцевої влади вступити до колгоспу, хоч і не міг не знати на яку небезпеку наражає себе й родину. Поміж 57 імен репресованих односельців у Національному банку даних жертв політичних репресій радянської доби в Україні найбільша кількість селян-одноосібників, майже всі вони зазнали репресій у 1929-1930 рр.

1929 рік Сталін назвав роком «великого перелому», почалась примусова колективізація. За даними полтавського дослідника-краєзнавця В. Ревегука станом на 20 листопада 1930 р. лише у Кременчуцькому районі створили 7 «куркульських виселків», де проживали 185

сімей. Такі виселки створювали майже в усіх районах Полтавщини та інших областей За звинуваченнями у «куркульському бандитизмі», антирадянській агітації селяни, які чинили спротив колективізації отримували вироки від заслання на 3, 5, 8 років «у Північний край» та позбавлення волі на 5-10 років до розстрілу й конфіскації майна. Ще від початку 20-х років Кременчуцький повіт був охоплений повстанським рухом. Про неприйняття селянами більшовицького режиму відверто говорилося в одному з повідомлень Кременчуцького політвиконкому: «Відношення селян до радянської влади у зв'язку з проведенням розкладки і мобілізації явно вороже» … У Келебердинській волості повстанський загін нараховував 150 селян, у Кобелячківській – 300. Містечко Келеберда і село Кобелячок - сусідні з нашим селом Пришиб. До того ж на Полтавщині у 1920-х рр. розповсюджувалась листівка одного з повстанських загонів із закликом до збройного опору, яка не втратила своєї актуальності і у 1930 р. і яку могли прочитати місцеві селяни : «Громадяни України! Бідний український люде, до тебе підкрадаються твої віковічні вороги – москалі… Під великим червоним прапором волі і братерства на Україну сунуть розбещені московські орди військових розбишак, які знущаються над нашим селянином, які грабують його майно, які забирають у нього весь його пожиток – хліб.»

Репресивні заходи влади, що мали на меті придушити опір і залякати населення, лише посилювали протестні настрої серед селян. «Радянські органи держбезпеки, здійснюючи функції політичного контролю, змушені констатувати факти насилля й беззаконня на селі… А в Кременчуцькій губернії серед селян викликають незадоволення продзагони, з боку яких мали випадки побиття, вимагання і тероризування населення» - пише Ганна Капустян, професор історії з Кременчука у своїй роботі «Дві правди, або українське село в двадцяті роки двадцятого століття». У дослідженнях істориків йдеться переважно про селянські збройні повстання 1920-1922 рр. Вважається, що у середині-кінці 1920-х років селянський спротив починає йти на спад. Та насправді, попри жорстоке придушення селянського опору, він не зникає, лише зазнають змін його прояви. Так у 1926 році в Пришибі учасниками селянського повстанського руху був убитий місцевий мешканець, член ВУЦВК П.В. Григоренко. Масовий спротив колективізації теж був одною з форм протистояння селян діям влади.

Харлампій Шиндель у відповідь на погрози тривалий час переховувався в очеретах, намагаючись уникнути арешту. Однак, восени 1932 р. вночі таки потрапив у засідку, влаштовану місцевими активістами. «Забрали усе добро – коней, корову, овець, птицю, землю. Нишпорили у дворі й на городі, спеціальними залізними палицями штрикали скрізь, шукаючи заховане зерно, картоплю, квасолю. Усе знайдене забирали. Самих господарів з маленькими дітьми виселили з хати.» - згадує Петрівна Г.І.

Подальша доля Харлампія невідома. У Національному банку даних жертв політичних репресійрадянської доби в Україні відомості про нього відсутні, на відміну від багатьох інших репресованих селян. Отже, відсутня і його справа у архівах. Можна лише припустити, що до місця призначення чоловік не потрапив. Можливо розлючені активісти жорстоко побили його дорогою і побої виявились смертельними, або він був убитий при спробі чинити опір чи тікати. Злякавшись відповідальності убивці могли сховати тіло, щоб уникнути відповідальності або розголосу й помсти. Враховуючи, що ані документів, ані свідчень про це не залишилось, встановити, як насправді розвивались події після затримання Харлампія складно.

У критичному становищі опинилась і його сім'я. Марії з дітьми дивом вдалось вижити. «Мужня жінка з трьома дітьми була змушена жити у землянці, потерпаючи від голоду. Марія пережила Голодомор 1932-1933 років не втратила жодного з дітей. Весь цей час вона жила надією, що Харлампій її живий і повернеться до них. Трудилася щосили, як могла, та до

колгоспу так і не пішла, принципово не працювала там жодного дня. Рік за роком трудилась сама на землі, обзавелась підсобним господарством. Ходила пішки аж у Келеберду, до рибалок, купувала у них рибу, щоб наступного дня о 3-й годині ночі вирушити пішки до Кременчука і продати там рибу. На ці гроші вона могла накупити борошна, солі, олії, гасу тощо.» - згадує Петрівна Г.І.

Забезпечуючи себе і власних дітей, вона ані на мить не забувала про коханого. Відправляла йому посилки з теплими речами і харчами. «на Соловки» всупереч повідомленням про «смерть адресата». Тамуючи біль розлуки, вишивала символічний рушник, який берегла протягом усього разом з дерев'яною валізою, у якій умістився колись її весільний посаг. Із такою ж валізою десь поїхав її Харлампій. Заміж Марія більше не виходила, ніколи не вважала себе вдовою. "Марія у лиху годину виявляла свої кращі риси людяності, доброти, милосердя. Це була мужня і працьовита жінка." – згадує Петрівна Г.І.

Таким чином, жінка не лише змогла пристосуватись до жахливих умов, виявляючи при цьому дива винахідливості й стійкості до життєвих негараздів, але й на знак протесту проти дій влади рішуче вступила у протистояння з нею, продовжувала працювати у власному господарстві, самотужки обробляючи землю. Це не може не вражати. Викликає подив і захоплення її тверда позиція та віра у повернення чоловіка, її материнська відданість дітям.

Ніколи не працював у колгоспі і син Харлампія Іван. Його у 1946 році примусово посилають на відбудову зруйнованих шахт Донбасу. «Перед від'їздом батько мав отримати паспорт. Він вирішив взяти дівоче прізвище матері – Бондаренко, адже батька все ще вважали «ворогом народу». Всі члени сім'ї Харлампія постійно зазнавали принижень, переслідувань, відчували до себе недовіру і зневагу з боку місцевої влади та окремих односельців, тяжко переживали несправедливість.» - згадує дочка Галина.

«На Донбасі Іван пішов навчатись у ФЗУ. Працював електромонтером. Внаслідок аварії на виробництві він отримав тяжку травму. Після тривалого лікування повернувся додому інвалідом ІІ групи. Марія тяжко переживала хворобу сина, як могла, лікувала його. З часом чоловік зміцнів, одружився, однак до колгоспу так і не вступив, перебивався підробітками, займався веденням підсобного господарства. Якось дружина дорікнула йому, що не працює у місцевому господарстві, як усі чоловіки. Іван Харлантійович зірвався, він кричав так, що чули й сусіди про те, як йому важко було рости без батька, про свою травму, якої могло не бути, якби був живий батько, про те що життя його могло скластися зовсім по іншому, якби не ця ненависна йому влада.» - згадує Петрівна Г.І. Загалом про нього згадували усі, хто його знав, як про людину тиху, незлостиву. Цей крик душі люди не забули. Коли в 1974 році хтось вночі облив мазутом ще новенький на той час пам'ятник Леніну у селі та ще й написав у центрі села на трубах зрошення лайку на його адресу, сумнівів майже ні в кого з односельців не було, чиїх рук це справа. Та ані обшук, ані допити нічого не дали. Слідство зайшло в тупик. Справу закрили. Івана не засудили за браком доказів, а відправили на лікування до психіатричної лікарні. Після нетривалого обстеження чоловік до свого села вже не повернувся, оселився у місті, влаштувався на роботу. Лише зрідка відвідував стареньку матір та дочку. Йому несила було далі терпіти образи і знущання односельців. Мало хто з мешканців села тоді спромігся на підтримку сім'ї «ворога народу». Клеймо трималось міцно. Дві доньки Харлантія за наполяганням матері теж залишили село. Вони виїхали до міста Дніпродзержинськ (Кам'янське) на навчання. Там обидві закінчили вечірню школу, здобули професію у хіміко-технологічному технікумі, влаштувались лаборантами на хімічні заводи. Згодом, за наполяганням матері, до них приєдналась племінниця Галина.

Отже спротив селян владі у цей період виявлявся масовим залишенням села, зміною прізвища членами родини "ворога народу", а також окремими протестними акціями, які залишили помітний слід у свідомості людей та непокоїли саму владу. Діти репресованих

часто зазнавали зневажливого ставлення з боку односельців та безпідставних звинувачень з боку влади й правоохоронних органів влади. Навіть не маючи законних підстав для покарання, влада застосовувала примусове лікування у психіатричних лікарнях, як засіб тиску на «неблагонадійних» з профілактичною метою і з метою залякування.

Наше дослідження переконливо спростовує поширену у свідомості наших односельців думку про те, що спротив тоталітарному режиму носив епізодичний характер та не поширювався на пересічних громадян, що в масі своїй люди були лояльними до дій місцевої та центральної влади. В умовах жорстокого терору комуністичної системи звичайні люди, рядові колгоспники, дійсно змушені були пристосовуватись до страшної і небезпечної реальності. Змінювались форми прояву опору, протестні настрої не були настільки очевидними та відвертими, як у перші роки радянської влади, але вони ніколи не зникали, протистояння не припинялось аж до часу розпаду СРСР.

Зі свого боку, представники керівництва радянського режиму були свідомі того, що суспільство здатне до спротиву, має для цього причини, що містяться у самій недемократичній суті системи влади. Тому влада радянської доби ніколи не припиняла чинити тиск на суспільство в цілому та його окремих представників, зокрема - усіх потенційно небезпечних, підозрілих. Особливо пильно правоохоронні та каральні органи влади постійно тримали у полі зору членів сімей "ворогів народу", як особливо неблагонадійних. В ході роботи над дослідженням вдалось з'ясувати, що спротив владі може бути не лише активним, але й пасивним, проте тривалим. Тоталітарний режим вдається не лише до відкритих репресій, але й продовжує чинити тиск на тих, хто здається йому «неблагонадійним». Більшість людей вдалось залякати, проте влада теж відчувала страх перед тими, кого залякати не вдавалось. Людей, які чинили опір радянському режиму було не так багато, однак насправді – більше, ніж прийнято вважати.

Матеріали нашого дослідження, як приклад місцевого рівня, мають важливе значення не лише для нашої громади, оскільки вони проливають світло на взаємовідносини між владою і особою в умовах тоталітарного режиму. Таким чином знайомство з цим історичним прикладом спонукатиме кожного до переосмислення історичного минулого власної родини, інших знайомих родин, сприятиме утвердженню у суспільній свідомості демократичних цінностей та ідеалів гуманізму.

БРАТИ ШЕМЕТИ – ПОБОРНИКИ ДЕРЖАВНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

Дронько Ростислав, учень 11 класу опорного закладу «Калайдинцівська ЗОШ І-ІІІ ступенів імені Ф.Д.Рубцова» Лубенської районної ради

Керівник: Мисник Сергій Іванович, учитель історії, Заслужений учитель України ОЗ «Калайдинцівська ЗОШ І-ІІІ ступенів імені Ф.Д.Рубцова»

У реєстрі славетних українських родин, які свого часу прислужилися рідному краєві, почесне місце належить родині Шеметів з Лубен. Брати Володимир, Микола та Сергій Шемети своєю жертовною працею на політичній та культурно-просвітницькій ниві у першій чверті ХХ ст. зробили помітний внесок у відродження нашої державності, національної культури та духовності.

Родина відставного поручика, дворянина Михайла Казимировича Шемета на зламі ХІХ-ХХ ст. була на Полтавщині досить заможною та впливовою. Шемети мали певний соціальний статус, були власниками ткацько-суконної фабрики, цегельного заводу, млина та маслобійні, володіли 1000 десятинами землі у Лубенському повіті. Та на початку ХХ ст. говорили вже не так про статки представників цієї родини, як про їхні політичні погляди та національну гідність, причому підстав для таких розмов було більше, ніж достатньо.

Батько дав своїм синам достойну освіту. Після закінчення лубенської гімназії Володимир Шемет вступив на фізико-математичний факультет Санк-Петербургського університету, де вже навчався його молодший брат Сергій, а потім перевівся на природничий факультет Київського університету. Величезний вплив на формування його політичних переконань і світоглядних позицій мала дружба з ідеологом українського націоналізму Миколою Міхновським. Ще будучи студентом Київського університету, вони спільно орендували одне приміщення і тривалий час проживали разом. У студентські роки М. Міхновський та його менший брат Гаврило гостювали влітку на хуторі під Лубнами у батька братів Шеметів. Під впливом Міхновського Володимир разом з братом Сергієм вступив до «Братства тарасівців» - однієї з перших таємних українських організацій і заснував її осередок у Лубнах, куди приїзджав до батьків на канікули. Через постійні конфлікти з владою Володимир довгий час не міг здобути університетську освіту і належав до категорії «вічних студентів.

У 1896 р. Володимир зініціював утворення у своєму рідному місті молодіжний український гурток, учасників якого пізніше назвали «дітьми Шемета». Він також був посередником між київським гуртком україфілів і лубенським гуртком, привозив останнім заборонені царською цензурою видання. Пізніше до цього гуртка ввійшов і найменший брат Володимира Микола. Навесні 1896 р. у Києві з'явилося нелегальне загально-українське товариство "Молода Україна» з відділеннями у 22 містах та 458 членами. У ньому Володимир працював як своєрідний експедитор, доставляючи нелегальну літературу з Києва до інших міст України. За літературою на кошти «Молодої України» він декілька разів їздив до Галичини. За участь у студентських заворушеннях 1899 р. потрапив під поліцейський нагляд, був виключений з університету і висланий до маєтку батька під Лубнами. Йому було заборонено проживати в столицях Російської імперії, університетських і губернських містах. Повернувшись до Лубен, Володимир використовував усі легальні і нелегальні можливості, щоб привернути увагу громадськості до української справи. Він активно працював у місцевому земстві, обирався гласним (депутатом) Лубенської міської думи.

У 1900 р. у Лубнах з'явився осередок Революційної Української партії (РУП) – першої нелегальної української партії на підросійській Україні. Рупівцями стали всі три брати. Завдяки спонсорській допомозі М.Шемета М.Міхновський у 1905 р. організував видання журналу «Самостійна Україна», перший і єдиний номер якого вийшов у Львові у вересні 1905 р. На його шпальтах був опублікований написаний М.Міхновським проект Конституції України – «Основного закону Самостійної України – Спілки народу українського». До її написання були причетні і брати Шемети.

У розпал Російської революції 1905-1907 років імператор Микола II під тиском прогресивної громадськості змушений був підписати Маніфест 1905 р., згідно якого підданим царя були даровані демократичні права і свободи, у тому числі і свобода друку. Цим не забарилися скористатися брати Шемети. Без дозволу губернатора 12 листопада 1905 р. вони видали перший на Лівобережній Україні україномовний часопис «Хлібороб».

Поява на теранах Лівобережної України першої україномовної газети справила глибоке враження на українське суспільство. Проти В.Шемета була порушена карна справа. Врешті-решт після виходу п'ятого номера на початку грудня 1905 р. газету було закрито, а її видавця М.Шемета оштрафовано на 25 крб. Жовтневі політичні страйки 1905 р. в окремих містах переросли у збройні повстання. Для охорони життя і майна громадян Володимир і Микола Шемети запропонували створити в Лубнах об'єднаний комітет соціалістичних партій і дружину місцевої самооборони. Гласні міської думи та її голова Взятков підтримали цю ідею. До складу комітету, який став тимчасовим органом міської влади, увійшли брати Шемети, Взятков, повітовий справник Кирдановський та ін. Утворилася так звана

«Лубенська республіка». У дворі млина Кагана для селян, які йшли або їхали до міста на базар, брати Шемети влаштовували мітинги, на яких пояснювали згубність міжнаціональної ненависті та нетерпимості. Водночас на них лунали і антипоміщицькі та антицарські заклики.

В.Шемет, як і більшість депутатів від України, увійшов до складу Української думської громади. Сподівання українців, що Державна Дума Росії вирішить соціальні питання і національні домагання, виявилися марними, адже більшість у ній складали великодержавні російські шовіністи і представники дворянства та правлячої еліти. Проіснувавши лише 72 дні, 9 липня 1906 р. указом царя Миколи ІІ Державна Дума була розпущена.

Після поразки першої Російської революції у листопаді 1907 р. брати Шемети та інші учасники «Лубенської республіки» були заарештовані.

Після виходу на волю В.Шемет разом з Міхновським вступили до Товариства Українських поступовців (ТУП).

Після Лютневої революції 1917 р. на Полтавщині почалося справжнє національне відродження краю. Значну роль у ньому відіграли осередки «Просвіти» Першим її головою в Лубнах було обрано В.Шемета.

Влітку 1917 р. на Полтавщині йшла розбудова нової політичної структури - Української демократично-хліборобської партії (УДХП). Ініціаторами її створення виступали брати Володимир і Сергій Шемети. На її установчий з'їзд 29 червня прибуло близько 800 селян та 200 представників української інтелігенції. З проектом програми партії виступив С.Шемет, а її остаточна редакція була складена В.Липинським і опублікована у жовтні 1917 р. У ній була поставлена вимога державної незалежності України – «повновласна вільність і суверенність українського народу». Партія заявила про необхідність аграрної реформи на користь селян.

Критикуючи соціалістичну Центральну Раду УДХП, позиції якої посилилися після приходу айстро-німецьких військ в Україну, не виступала проти її ліквідації, а вимагала лише зміни політичного курсу і реорганізації складу уряду. Напередодні державного перевороту увечері 28 квітня 1918 р. майбутній гетьман П.Скоропадський побував у помешканні братів Шеметів у Києві і просив УДХП підтримати його. Хлібороби-демократи дійсно проти його обрання гетьманом не виступали, але й особливих надій не покладали.

С.Шемет намагався бути посередником між гетьманом і українським Національним союзом (УНС), намагався примирити їх при умові повної українізації гетьманського уряду. Він був противником насильницького повалення гетьманату.

Коли анти гетьманське повстання закінчилося перемогою і до влади прийшла Директорія УНР, Володимир і Сергій Шемети увійшли до складу УНС, щоб утримати Директорію УНР від «крайнощів», але остання, як і Центральна Рада, продовжувала соціалістичні експерименти.

ВІН, ГОЛОВНЕ, ПОВЕРНУВСЯ ДОДОМУ…

Трипадуш Мирослава, учениця 5 класу Чечеліївської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Петрівського району Кіровоградської області, вихованка історико-краєзнавчого гуртка Комунального закладу "Кіровоградський обласний центр туризму, краєзнавства та екскурсій учнівської молоді"

Керівник **Філіпенко Інна Валеріївна**, керівник історико-краєзнавчого гуртка Комунального закладу "Кіровоградський обласний центр туризму, краєзнавства та екскурсій учнівської молоді"

В нашому світі є безліч проблем, ми щиро переживаємо їх, але коли настає скрутна хвилина, раптом все змінюється. Всі проблеми, що були, стають маленькими і незначущими, а натомість їм приходить думка про правдивість нашого життя, що так уміло прикрашали

засоби масової інформації. Раптом спала димка ілюзій і перед нами постала незрозуміла картина ситуації, що відбувається на нашій землі, на нашій Батьківщині. Тепер кожен відкриває своє справжнє лице. І моя робота «Він, головне, повернувся додому…» мої роздуми над першими дослідженнями і вивченням життя звичайного громадянина з мого села.

Мета дослідження:

- розширити і поглибити знання про події, які відбулися і тривають до сьогодні;
- показати історичну постать моєї малої Батьківщини.

Завдання дослідження:

- розкрити особливості виховання даної особистості та її життєвий шлях;
- висвітлити матеріали в місцевій пресі;
- допомогти вчителям та своїм одноліткам у використанні досліджуваного матеріалу для проведення виховних заходів, позакласній роботі;
- привернути увагу громадськості до висвітлення подій на Сході .

Село, як і люди, має свою біографію. Вона неповторна, цікава подіями і мешканцями, що народилися і проживають в селі. Українська земля щедро полита кров'ю від початку княжої доби і до сьогоднішньої пори. Моя робота – спроба узагальнити підібраний матеріал про земляків, що живуть поряд і гідно виконують свій громадянський обов'язок.

Історичні постаті в процесі державотворення на українських землях, хто вони? Про них співають пісні, переказують легенди, сперечаються про їх відношення до родини, до держави, до свого місця в ній. Деякі виявилися боягузами, інші ледарями, які лише вміють гарно говорити, але були й інші. Тих, кого було набагато більше . Це - герої. По правді кажучи, я навіть не очікувала, що їх виявиться в нашій країні так багато. Солдати, волонтери, всі, хто допомагав і допомагає нашій Україні відстоювати свою незалежність. Хтось це робить менше, хтось більше, але не залишається байдужий. Багато хто говорить, що в наш час люди стали злі, але це не так. Ми бачимо на сьогоденному прикладі, що світ повний добрих і самовідданих державі людей, які борються за наше майбутнє, за наше життя.

Солдати, що були і зараз перебувають в зоні ризикували і ризикують не повернутися до дому. У кожного з них є сім'я, родина, друзі. Їм є що втрачати. Можливо, інший би не погодився, але не вони. Ті, завдяки кому ми зараз спокійно ходимо до школи чи на роботу. Будучи в безпеці, ми до кінця не усвідомлюємо всієї тієї ситуації, що відбувається. Все добре, допоки добре. Не так давно відбувся Євромайдан, зараз же ми майже не згадуємо про нього, бо все налагодилося. А що якби ні? Що якби не було майдану? Що тоді? Можливо, все залишилося б на своїх місцях, можливо було б гірше, але краще не сталося б, безперечно. І в тому, що рівень життя в нашій державі змінюється на краще є заслуга всіх тих, хто відстоюють її незалежність. Пам'ятаймо це. І більшість із нас не знає своїх героїв навіть в своєму регіоні.

Тут мені треба додати, що мною було проведено прості арифметичні підрахунки: в селі Малинівка звідки я, учасників АТО – двоє, а в сусідній Чечеліївці, де знаходиться моя школа, - 27. Як це можна пояснити? Дана робота, це один зі способів знайомства з цією людиною, хорошим другом, прекрасним чоловіком та дбайливим батьком, патріотом своєї Батьківщини, який з перших днів пішов захищати нашу державу.

Це - Бернацький Микола Вікторович, 1980 року народження.

Микола Вікторович народився і ввесь час проживає селі Малинівка Петрівського району Кіровоградської області. З дитинства був простим хлопчиком, вміру відважним і хоробрим хлопцем, про нього завжди відгукалися, як про доброго та сміливого парубка, який завжди прийде на допомогу. У 1995 році закінчив Малинівську загальноосвітню школу та вступив до Кіровоградського коледжу. Пізніше у 1999-2000 році був призваний до збройних

сил України. Служив у м. Дніпродзержинськ (нині місто Кам'янське) у 2 батальйоні, патрульний МВС.

Ми у нашій школі провели анкетування стосовно знань про події військового конфлікту на Сході та перебування М.Бернацького та всіх наших односельців на фронті.

Військовий конфлікт. Просто слова. Вісімнадцять літер. Але скільки асоціацій пробуджує в нас воно… Біль, горе, Україна, героїзм, патріотизм, туга за близькими людьми, ненависть та любов...

Моя робота «Він, головне, повернувся додому…» допомогла мені пізнати нові сторони буття простого жителя села Малинівки. Всіма отриманими знаннями я поділилась учнями школи, мешканцями сіл Малинівка і Чечеліївка. Всі тепер знають, що Микола Вікторович – справжній патріот нашого часу.

Страшно зрозуміти те, що гинуть люди, а особливо молоді воїни. Та яке б жахливе не було б у нас зараз становище. Я горджуся ними, пишаюся своїми односельцями та героями з нашої Кіровоградщини. Адже лише справжній чоловік, справжній громадянин піде захищати свою країну від ворога. А наше завдання допомагати та знати і підтримувати їх. Це і було моєю метою. Щиро радію за те, що завдяки проведеній роботі, я і учні моєї школи більше дізналися про наших героїв.

МИКОЛА ЛЕВИТСЬКИЙ: СТОРІНКИ ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ

Грекова Валерія, учениця 9-А класу НВК «Знам'янська ЗШ І – ІІІ ступенів №3 – гімназія» член гуртка «Історичне краєзнавство» КЗ КОЦТКЕУМ
Керівник: **Філіпова Світлана Миколаївна**, керівник гуртка «Історичне краєзнавство» КЗ КОЦТКЕУМ, вчитель історії, вчитель – методист вищої кваліфікаційної категорії

Знам'янці, місту залізничників, дуже пощастило з видатними людьми та їх нащадками, які тут проживали, або відвідували місто в різні часи його історії. Цю тему можна вважати невичерпною, тому що використання місцевого і регіонального матеріалу при вивченні історії розвиває пізнавальний інтерес, допомагає у виборі професії і є одним із засобів підвищення рівня позитивної мотивації навчання. Особливої актуальності в цьому контексті набуває вивчення творчої спадщини науковців і громадсько-політичних діячів другої половини XIX – початку XX ст., які зробили вагомий внесок у розвиток української культури в цілому та національної історичної науки зокрема. Тому об'єктом нашого дослідження став Микола Левитський, зокрема його сторінки життя і діяльності, пов`язані з Єлисаветградщиною.

Актуальність даної роботи зумовлена необхідністю відновлення історичної справедливості щодо постаті М. Левитського шляхом глибокого вивчення його багатоаспектного наукового доробку і громадської діяльності та непересічної ролі Миколи Левитського у формуванні національної ідентичності українців, а відтак студіювання його біографії і епізодів життя, пов`язаних з історією нашого краю.

Мета роботи полягає у висвітленні окремих епізодів життя Левитського на Єлисаветградщині, аналізі національного питання в його поглядах та основних напрямків громадської діяльності.

Микола Васильович Левитський увійшов в історію суспільної думки не лише як теоретик ліберального народництва, а й як практик, який розробляв численні проекти розвитку дрібного виробництва і намагався втілити їх у життя. Він є прихильником створення різних форм кооперації, артілей, сільськогосподарських виставок, надання дешевого кредиту дрібним виробничникам тощо. Внаслідок самовідданої праці в галузі кооперації його назвали "артільним батьком".

З 1885 року Микола Левитський розпочав роботу в земських установах Єлисаветградщини, безпосередньо в Олександрійському повітовому земстві, де ініціював ідею організації сільськогосподарських артілей *(Арті́ль сільськогоспо́дарська – це форма кооперативного об'єднання трудящих селян на основі добровільного членства для ведення великого сільськогосподарського виробництва)* [1]. Активна громадсько-кооперативна робота Миколи Васильовича викликала великий резонанс у суспільстві (ним було організовано 85 артілей в Олександрійському та Єлисаветградському повітах). Про створені ним артілі писали в періодичній пресі, книжках з економічної тематики, йшло обговорення проблем колективного господарювання у наукових колах. Найбільш відомим теоретичним опрацюванням М. Левитського став «Артільний договір (для землеробських артілей)», який було перекладено багатьма європейськими мовами. М. Левитський брав участь у багатьох міжнародних кооперативних конгресах, де відстоював артільний спосіб господарювання, як природню форму організації економічного життя народу, який має давнє історичне коріння: *«Через весь гніт і жах кріпосництва народ проніс артільні форми побуту.»* У такий спосіб він намагався допомогти народу адаптувати природну для нього форму господарювання до нових економічних умов.[3] Таким чином, кооператор підкреслював життєву необхідність розвитку колективної форми господарювання для вирішення конкретних соціально-економічних проблем.

Головною умовою усунення соціальних негараздів Левитський вважав вирішення національного питання: «… національне визволення поневолених націй – це є перший, необхідний і неминучий етап, перша ступінь до визволення соціального» [4]. Велике значення він надавав мирній роботі по розв'язанню суспільних проблем та формуванню відносин у суспільстві. Основний засіб протистояння поневоленню він бачив у народній самодіяльності, спрямованій на захист економічних, політичних, культурних, а також національних інтересів, а найефективнішою формою розвитку самодіяльності він вважав кооперацію. "Кооперація, – вказував "артільний батько", – якраз і розвиває самодіяльність, значить…слід братися за кооперацію". [5].

Поступовість позицій М. Левитського щодо розв'язання суспільних проблем поєднувалася з прихильним ставленням і до радикальних політичних змін, революційної перебудови суспільства. У дні перших революційних виступів 1917 року Микола Васильович писав: "Уже воскресла Україна … Прийшла щасливая година – Яка ж це втіха для душі".[6] Ці слова промовисто свідчать про те, що він був у цей період активним учасником подій Української національної революції – брав безпосередню участь у роботі революційних органів влади, був делегатом Національного Конгресу [7], у 1918-му – очолював відділ державного майна Міністерства земельних справ Української народної республіки. [8]

Обстоюючи національні інтереси українського народу, Левитський був прихильником "повного національного і політичного відродження та визволення «матері України». [9] Микола Васильович розглядав прагнення до державного статусу як природне, закономірне явище. Звертався «неукраїнців на Україні»: «Як гарно було б, якщо б зрозуміли наше природне, притаманне усім народам бажання бути політично ні від кого незалежними». [9] А щодо співвітчизників він був значно категоричніший. Тих, хто не розумів національних проблем свого народу, М.В.Левитський називав «нещасні сліпці». Констатував він і наявність національного ренегатства серед українців: «Нещасні сліпці, – вам Бог простить, а зрадникам-злочинцям, хто б вони ні були – нема пробачення во віки віків, їх жде тільки одне – прокляття, їх не врятує, не закриє ніяка ширма…не змиє каїнової печатки на їх чолі». [10] У цьому контексті слід зазначити про відношення Миколи Васильовича до постаті Івана Мазепи. Він позитивно оцінював його дії, спрямовані на

розрив Гетьманщини з Російською державою, і вважав російський великодержавний шовінізм небезпечним фактором для прогресивного розвитку українського народу. [11] Підкреслюючи позитивні для вирішення національних проблем здобутки революції 1917-1920 років, Микола Васильович болісно реагував на продовження в постреволюційну епоху, як він казав, «зворушливої традиції деспотів і царів», яка часто виливалася у прояви «русотяпства» та «зоологічного українофобства». [12]

Микола Васильович категорично заперечував ідею про нерівноцінність різних народів, привілейованість певних націй, тощо. На його думку між народами може існувати лише різниця у рівні їхнього розвитку. Позиції Левитського щодо національного питання безпосередньо позначилися на кооперативній діяльності. Зокрема, необхідність розвитку кооперації обґрунтовувалася ним саме потребою оволодіння кращими досягненнями інших народів, усієї цивілізації. Кооперативний рух, об'єднавши широкі верстви українського народу, з точки зору Левитського, покликаний забезпечити вирішення його матеріальних проблем: «в справі відродження українського народу кооперація зможе грати велику роль, допомагаючи народові вчитись самостійно ставати на свої ноги на ґрунті своїх найближчих економічних потреб». [13]

Національні погляди втілились в активній боротьбі Левитського за створення всеукраїнських кооперативних центрів. На економічних та кооперативних з'їздах він невтомно ставив питання про організацію спеціального кооперативного банку для обслуговування українських кооперативів. Однією з найбільших заслуг Левитського М.В. є те, що він усередині 20-х років XX ст. знаходився біля витоків організації Всеукраїнського Центрального Кооперативного музею в Києві, який створювався, як наукова база для вивчення історії кооперативного руху в Україні.

Крім того Микола Левитський, фундатор артільного руху на Україні, постійно спілкувався із культурницькими і науковими колами української та російської інтелігенції. Він був бажаним гостем у сім`ях Лисенків, Косачів, Старицьких, Тобілевичів. Йому були близькі Іван Франко, Богдан Лепкий, Євген Чикаленко та Микола Вороний. Безліч добрих знайомих було і в провінційних глибинах. Так, частим гостем він був у місті Знам`янка в родині Єгора Степановича Красицького, нащадка Тараса Григоровича Шевченка по лінії Катерини. У 1899 році хліборобські артілі в Аджамці та Суботцях відвідала Леся Українка. [14] Пильний інтерес до «єлисаветградського дива» знаходимо і в Івана Франка.

Зі спогадів О. С. Семененка в революційні роки його своєрідну постать можна було бачити майже на всіх з'їздах. «Його присутність у тодішньому житті я б не оцінював політичними мірилами. Здається, він був українським соціалістом-революціонером. Левитський був уже майже символом народолюбного, ідеалістичного, чесного світу». [14] Наш земляк мріяв про створення селянських кас доступного і дешевого кредиту, про ремісницькі, споживчі та кредитні артілі, про страхування життя всього сільського населення, а головне − про заснування Всеросійського товариства сприяння землеробським артілям.

Знайомлячись з архівними джерелами, музейними матеріалами, мемуарною літературою, переконуєшся, що для «українізації» нашого краю Левитський зробив більше, ніж будь-хто інший з його сучасників. Почнемо з того, що передовсім завдяки його авторитету повітове земське зібрання на своїй надзвичайній сесії 19 грудня 1917 року майже одностайно (37 голосів «за», 4 − «проти», 4 − «утрималися») ухвалило історичне рішення «про приєднання Єлисаветградського повіту до території автономної України» (після проголошення III Універсалу Центральної Ради). Ще до Жовтневого перевороту 1917 року Левитський створив у Єлисаветграді Союз кредитових кооперативів. Судячи з усього, ця організація була досить впливовою і чисельною. Союз опікувався, зокрема, відкриттям у

місті та повіті українських гімназій, виданням україномовної преси. Так, на Першому Всеросійському кустарному з'їзді, що відбувся 1902 року в Петербурзі, Микола Васильович домігся внесення в резолюцію права видавати брошури з кооперації українською мовою. Ще у 1915 році він у «Голосі Юга» виступив зі статтею «Українська стихія в нашому краї».

За совєтської влади Левитський доживав непомітно свого віку. Ліберальне минуле давало йому тоді право на тихе життя. Проте В.Ленін час від часу у притаманному йому стилі, намагався будь-що висміяти опонента і його погляди, називавав ідеї Левитського «кріпосним соціалізмом» та маніловщиною. [14] Очевидно, Ленін відчував в артілях Миколи Васильовича загрозу майбутній революції. Вона могла б і не відбутись, якби Левитському вдалося втілити свої задуми в життя.

Левитський Микола Васильович помер у Києві в грудні 1936 року своєю смертю. Своєю смертю, бо не переступив порога 1937 року. Невідомо, як би склалася його доля, бо в тому тридцять сьомому році старість уже не могла оборонити.[14]

Тож, ми пишаємось, що саме український народ спромігся видати з себе без перебільшення велику плеяду славетних вчених, що своїми науковими доробками збагатили скарбівню світової науки і культури. Тема біографії та діяльності Миколи Левитського є невичерпною. В майбутньому ми плануємо дослідити фонди Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, де зберігається архів М. В. Левитського, для продовження дослідження.

СЕВЕРИН НАЛИВАЙКО – НАШ ГЕРОЇЧНИЙ ПРЕДОК

Якубов Арсен, учень 9 класу ЗОШ №3, м.Дубно,вихованець гуртка "Пішохідний туризм" Будинку дітей та молоді Дубенської міської ради.
Раковська Юля, 7 класу ЗОШ №3, м.Дубно, вихованка гуртка «Історія "Дубенщини" Будинку дітей та молоді Дубенської міської ради.
Керівник роботи **Заєць Жанна Василівна**, Керівник гуртка "Історія Дубенщини" Будинку дітей та молоді Дубенськоїміської ради
Рівненської області.

Туристи і краєзнавці Будинку дітей та молоді тривалий час співпрацюють з Рівненським осередком «Українського вільного козацтва ім. Северина Наливайка», проводять спільні заходи, щорічні таборування на полі Берестецької битви. Старші козаки проводять заняття, вишколи. У селі Губків, Березнівського району, на «Соколиних горах», здійснено впорядкування козацьких поховань часів Северина Наливайка та Григорія Лободи. Козацтво виступило з ініціативою внести в державний реєстр це місце поховання козаків і селян, що загинули при штурмі місцевого замку у 1596 році.

Керівництво УВК на чолі з отаманом Мусієм Володимиром Володимировичем збирає матеріали про життя Северина Наливайка, з якими нам дали можливість ознайомитись.

В цій роботі ми подаємо частину досить цікавого архіву, про життя славетного козацького ватажка. Наливайко в молоді роки служив при дворі князя Костянтина Острозького, який володів містом Дубно.

Пізніше Северин подався на Запорізьку січ. Певний час Наливайко жив в Січі, де пройнявся життям, побутом та звичаями запорожців. У численних великих і малих походах, козацьких сторожах і засідках молодий Наливайко набув свого першого військового досвіду, навчився прекрасно володіти шаблею, відмінно стріляти з рушниці та став чудовим гармашем, чим заслужив велику повагу суворого січового товариства. Він познайомився з тактикою боротьби проти турків і татар та театром військових дій. Пізніше Наливайко згадував, що «з молодих літ при багатьох козацьких гетьманах промишляв».

Славетний похід Наливайка супроти татар.

У червні 1594 року Наливайко з Григорієм Лободою вирушив до гирла Дністра, щоб перегородити шлях турецько-татарському війську яке після переправи через Дніпро, стояло під Очаковом на Березані.

Власне рішення противника здійснити переправу на цьому напрямку, походило з необхідності розв'язання протистоянь на території Угорщини, землі священної Римської імперії, і головним чином знищити вісь священної ліги .

Однак не дивлячись на переважаючи сили противника, які водночас нагромаджувалися для здійснення могутнього удару по Угорщині, козаки під проводом Наливайка спромоглися здійснити ряд заходів, які були направленні на зрив планів орди і своїми діями спричинили численну кількість утрат збоку противника.

Козаки пройшли між Білгородом і Тягиним (сучасне місто Бендери), пограбували і спалили чимало татарських поселень. Однак орда виявилася чималою і щоб розгромити її навіть об'єднаних сил не вистачало. Навпроти міста Тягина розгромили фортецю «Паркани» (Прескань) з околицями, де осідали турецькі піддані, а також знищіли окремий татарський чамбул, який чекав на основні татарські сили, крім того, захопили здобич у кілька тисяч коней, що були приготовані для походу в Угорщину.

Перша перемога Наливайка.

У перших днях липня Наливайко опинився у Барському повіті. Пройшовши Теребовлю зайшов до Гусятина – центру володіння свого заклятого ворога Мартіна Калиновського.

Місто мало добре озброєння і укріплений замок тому Наливайко вирішив вдатися до військової хитрості.

Зранку 20 липня Наливайко послав до місцевого урядника свою людину – Грибовського який перед тим служив у родичів Калиновського. Прибувши до замку, Грибовський попросив урядника приготувати сніданок для своїх панів та виїхати зустрічати їх за місто. Урядник який не знав що Грибовський більше не служить у них, попався у пастку. Він наказав готувати сніданок і сам поїхав за місто на зустріч гостям, і потрапив прямо до рук наливайківців. А ті через відкриті ворота легко дісталися до замку, де на них чекав сніданок. Місцева залога від несподіванки не чинила опору, а пізніше виправдовувалася тим, що не сподівалася якої не будь небезпеки, особливо від домашніх, бо про те ніколи не чули.

Козацька звитяга на просторах Молдови 1594 – поч. 1595 р

В кінці серпня на початку вересня 1594 року з великим козацьким загоном Северин Наливайко вирушає до Молдови.

Завданням Наливайка було:

- перегородити шляхи відступу татар;
- оточити їх;
- знищити і визволити полонених.

Під його керівництвом козаки пішли на місто Тягин. Штурмом оволоділи ним, розбили турецький гарнізон та взяли в полон багато турків і татар.

Потім зробили рейд на Кілію, спустилися Дністром, і на всьому просторі від пониззя Бугу до Пруту загони Наливайка громили мусульман. Є данні, що під час цього походу вони зруйнували близько 500 турецьких і татарських поселень та захопила майже чотири тисячі полонених.

В кінці вересня 1594 року С. Наливайко і Г. Лобода з 12-тисячним козацьким загоном спільно вирушили у Молдавію, щоб примусити молдавського господаря Аарона розірвати стосунки з турецьким султаном. 29 Вересня 1594 року козацька армія перейшла річку Дністер біля міста Сороки і рушила через Молдавію. Козаки, маючи мобільне кінне військо у трьох битвах розгромили війська Аарона. Над Прутом

вони здобули м. Цецору і Сучаву. Перетнувши Пруг захопили столицю Молдавії Ясси та ряд ін. міст.

Існують свідчення, що саме в цей час Наливайкові прийшло на думку створити українську козацьку державу на території між Бугом і Дністром, а згодом – і Дунаєм. Тобто на землях, що колись належали Київській Русі. Через певний час, уже будучи ватажком великого повстання, Наливайко звернеться з таким проектом до польського короля Сигізмунда III.

Славетні походи Наливайка по землі Волинський.

В кінці жовтня 1595 року Наливайко з козаками підійшов до м. Луцьк, який тоді був особливо багатолюдним. Саме в той час там відбувався великий ярмарок. Коли ж Наливайко ввійшов до Луцька, то примусив поляків сплачувати велику контрибуцію.

Поява козаків у Луцьку викликала у польсько-шляхетського командування велику тривогу і крім того і відлунням відбилася у Варшаві. Королівський уряд вирішив відкликати з Молдавії своє військо, яким крім того, командував видатний полководець польської шляхти Станіслав Жолкевський. Саме це військо згодом уряд Польщі кинув на боротьбу проти повстанців.

Не маючи необхідних сил на противагу польському війську Северин Наливайко на початку листопада приймає рішення про відхід козацького війська з Луцька на Полісся. Там він здійснює перегрупування сил та поповнення сил за рахунок повсталих селян.

Трагічні передумови. Передвісники великої катастрофи.

На початку лютого 1596 року в короля була проведена спеціальна нарада про шляхи здійснення каральної операції проти повстанців. Загальний стратегічний план зводився до одного – щоб литовське та польське військо одно з однієї сторони, друге з другої сторони проти того лютарства виступили і про їх винищення старалися. Литовське військо отримало дозвіл використати навіть стратегічні запаси зброї, яких вживав на «війнах московських» Стефан Баторій.

Северин Наливайко, дізнавшись, що в районі Кремінця проти нього готується величезне військо, приймає рішення про відворот з острога і здійснення стратегічно важливого рейду на Брацлавщину.

В задумі дій Наливайка закрадалися заходи щодо того як заманити до південного степу противника і швидким рейдуванням (маневрами) знесилити його, а потім зібрати на Брацлавщині необхідні сили для здійснення великої поразки та повного розгрому основних сил польської шляхти.

Для виконання задуму Наливайка повстанці рушили до Старокостянтинова.

Про відступ козацького війська командування військ польської шляхти дізналося миттєво. 16 Лютого 1596 року польські війська пішли на вдогін, також в напрямку Старокостянтинова, міста до якого наближалися відступаючи повстанці

В ночі 18 лютого військо Жолкевського напало на козацьку заставу, , що знаходилася між Старокостянтиновим та Острополем (тепер м. Хмельницький). Застава прикривала шлях на Чарнаву, в якому в той час перебував Наливайко. В с. Мацієвичи перебувало дві сотні повстанців. Почався запеклий бій. З великими утратами польські жовніри відбивали кожен дім та кожну вулицю. Запропонували повстанцям здатися, та ті не згодилися. Тоді жовніри спалили село разом з його захисниками. З оточення вирвалося лише в двох, які в свою чергу попередили Наливайка про небезпеку.

На початку Березня, змучені важким переходом через «Дике поле» загони Наливайка дійшли до «Білої Церкви» .Залежно від джерел, що використовувалися бої під Білою Церквою описуються по різному. Однак Очевидним лишається тим, що козацькі повстанські війська зуміли перехитрити князя Кирика Ружинського, виманивши його з Білоцерківської фортеці, шляхом створення оманливого табору Наливайка, якого Ружинський вирішив розгромити . Після того як ворог рушив в атаку, козаки проникли до білоцерківської фортеці,

та винищили весь гарнізон угорських найманців , що лишився там. А коли Ружинський повернувся, то і сам був розгромлений. З приходом основних сил, козаки лишають своє становище, та відходять на Трипілля.

Жолкевський наздогнав козацький табір 24 березня на відстані 8-миль від Білої Церкви, в урочищі Гострий Камінь. Бій був жорстоким і кровопролитним. Перемоги він не приніс ані тій, ані іншій стороні.

Після відносного затишшя козаки подолали Дніпро та укріпилися на схилах цієї річки.

Поразка козацького війська та схоплення Наливайка.

В кінці квітня 1596 р. польсько-шляхетські полки прибули до Києва. І почали підготовку до форсування річки, що призвело до загального відходу козацьких полків до Солониці.

16 травня 1596 року, поляки рушили у перший наступ. У повстанців закінчилася їжа, почався голод. Потерпали і королівські війська, від нестачі питної води.

4 Червня 1596 року у польський табір з Києва було привезено багато облогових гармат. Згодом почався потужний артилерійський обстріл, який забрав сотні поранених козаків та повсталих селян.

Ділі Жолкевський шляхом підбурення частини козацького війська примусив останніх здійснити повстання проти Наливайка та здати усі атрибути козацької влади та зброю. За це він обіцяв землі та життя кожному, хто перейде до війська польського.

В ніч на 8 червня 1596 року Наливайка осилили, схопили та привели до Жолкевського. Разом із Наливайком було схоплено його найближчих соратників – Шаулу і Шостака, та кількох ін. старшин

В ніч з 7 на 8 червня 1596 року Наливайка осилили, схопили й привели зв'язаним до Жолкевського. Разом з Наливайкам було схоплено і його найближчих соратників - Шаулу і Шостака, та кількох інших старшин.

Останнім днем життя Северина Наливайка стало 11 (21) квітня 1597 року, п'ятниця по Великодню. Про страту Наливайка історичні джерела розповідають по-різному. Йоахим Бельський у своїй хроніці свідчить, що в центрі Варшави на очах у представників королівської родини та великого натовпу людей йому відрубали голову, а потім тіло четвертували, тобто розрубали на шматки «й рознесли члени на показ і поругання». Саме так, а не інакше, згідно зі спогадами очевидців, стратили Наливайка. То чому ж виникла легендарна оповідь про те, що начебто його помістили у мідного бика, якого розжарювали вогнем, й чутно було стогін Наливайка, потім полум'я охопило всю постать повстанського ватажка? Ця легенда в різних варіантах повторювалася у багатьох літописах і передавалася з покоління в покоління.

У долі Северина Наливайка відбилася зростаюча сила козацтва, яке наприкінці XVI століття розгулялося на волі. Наливайко був першим відомим діячем вітчизняної історії, який змусив здригнутися одну з наймогутніших держав Центрально-Східної Європи - Річ Посполиту. Тому він став одним із символів визвольної боротьби українського народу.

За той порівняно короткий проміжок часу, поки Наливайко верховодив козацьким рухом, він встиг проявити себе не лише як практик поширення козацького устрою по всій Україні, а й як визначний теоретик автономістського розвитку козацького війська

Саме через постійні розбіжності в поглядах козацьких поводирів на ведення військових та політичних дій і не спроможність досягнути злагоди у цих питаннях, не судилося Наливайкові, як найбільш талановитому козацькому ватажку тогодення, прибрати одноосібну владу і скоординувати.

ІВАН МАЗЕПА В ДУБНО

Бабаєва Еліна, 5-А клас Дубенська гімназія №2, вихованка Дубенського Будинку дітей і молоді, секція «Юні скаути»

Керівник: **Горнійчук Любомир Вікторович,** вчитель фізичного виховання, Дубенська гімназія №2, керівник гуртка «Юні скаути» Дубенського будинку дітей і молоді

На початку XVIII століття, в умовах Північної війни (1700-1721), гетьман Іван Степанович Мазепа в союзі з польським королем Станіславом Лещинським та шведським королем VII здійснив спробу реалізувати свій військовий-політичний проект, метою якого був вихід з – під протекторуму Московської держави і утворення на українських землях незалежної держави. Саме у Дубні започатковані дипломатичні контакти Мазепи з королями Польщі і Швеції, які згодом привели до прийняття Мазепою історичного рішення перейти на бік шведського короля Карла VII. У разі перемоги Станіслава Лещинського і Карла VII гетьман вбачав єдино можливий шлях до звільнення і -з – під панування Петра І. Цим кроком він планував забезпечити існування Української козацької держави забезпечити її самостійністю. Саме ця ідея народилась у Дубні під впливом княгині Анни Дольської.

В 1705 році Волинь стає театром активних бойових дій Росії із Швецією. Карл VII окупував Дубно. Коли дізнався про наближення московських військ під командуванням Меньшикова, він залишає місто.

У листопаді 1705 року у Дубно перебуває Іван Мазепа і зупиняється тут на зимових квартирах. Тут він одержує лист від Петра І який передбачав можливі зміни у намірах гетьмана. В ньому були такі слова: «якщо хочеш мене зрадити, то чекає на тебе найжорстокіша кара». Сам російський цар побував у Дубні в 1707 році, де домовився з волинськими магнатами про охорону прав та інтересів, оглянув бастіон і кріплення Дубенського замку. Княгиня Констанція Любомирська, яка в той час володіла Дубном укладає договір про постачання війська російського царя продуктів і фуражу.

Перший військовий похід землями Волині І. Мазепи з сорокатисячним військом здійснив восени 1704 року. 18 червня 1705 року І. Мазепа з козаками за наказом Петра І виступив на поділля, звідти пішов на Волинь, щоб захищати південну частину Польщі, тобто землі з українським населенням, і руйнувати маєтки тих польських магнатів та шляхтичів, які перейшли на бік швецького короля Карла VII та збирались підтримати шведів, зокрема Йозефа Потоцького. Російський цар перебував у союзі з королем Польщі Августом II, а тим часом шведський король Карл VII, готувався до коронації нового польського короля Станіслава Лещинського. Так в середині серпня козацька армія дісталася Львова, 6 жовтня в 1705 році місто добровільно перейшло під захист Мазепи.

Далі військо вступило у Безельке і Хомське воєводство. Залишивши там на зимових квартирах частину особового складу (понад 12 тисяч чоловік) Мазепа, «за наказом царя, повів решту армії на Волинь для захисту кордонів України. Тут у Дубні розташував свою штаб-квартиру». На той час власником Дубна і спадкоємцем Острозької ординації був польський шляхтич Любомирський Олександр Домінік (1693-1720). Ймовірно саме він дав притулок у замку українському гетьману.

Історики описували цей період життя Мазепи, згадують його перебування у Дубні та події, які відбулися в нашому місті.

Так, Олександр Цинколовський у праці «Стара Волинь і Волинське Полісся», виданий у Вінепугу в 1984 році, розповідає про перебування у Дубні гетьмана Івана Мазепи: «Під час шведської війни у 1705 році в цьому Дубенському замку гостював гетьман України і князь римської імперії Іван Мазепа, який із 6 тисяч козаків повертався з Польщі до Батурина і тут в присутності магнатів і вельмож, і будучого гетьмана України Скоропацького отримав орден св. Івана Єрусалимського і звання Мальтанського кавалера».

Саме у період перебування у Дубні відбуваються події, які змінили погляди гетьмана і вплинули на подальший перебіг історичних подій. Що змінилось у поглядах гетьмана, хто вплинув на його попереднє рішення.

В цей час швецький король завоював Польщу і замість Августа II Сильного 3 вересня в 1705 році посадив на польському престолі Станіслава Лещинського , з яким І. Мазепа здійснює перші спроби налагодити дипломатичні контакти, які згодом привели до прийняття Мазепою історичного рішення перейти на військово-політичний союз, обіцянки козакам всіляких вольностей. Але Мазепа на це перестає, розуміє, що Польща ослабне і теж ніколи не надасть самостійності Україні. Найімовірніше в союзниках для здобуття незалежності України він побачив у шведах. У такій важкій ситуації гетьман Мазепа, відповідальний за свій народ і його долю, мусив зробити все, аби принаймі забезпечити існування української козацької держави у разі перемоги Карла VII та Станіслава Лещинського, як вважає Брікнер «цілком ймовірно, як тоді здавалося». Ці думки виношував гетьман восени і взимку 1705 року, перебуваючи у Дубенському замку зі своїм 6 тисячним військом.

Гетьман все більше переконується що в складі Російської імперії Україна не здобуде свої державності, втратить свою мову і культуру. Він уже знав, що Петро І планує ліквідувати козацький устрій на Україні. Шведський історик, який зустрічався з Петром І, Ж. Норберг у своїй історії пише: «Таким чином Мазепа і його соратники постали перед фактом, що цар у новій війні ще більше розв'яже собі руки і візьметься до них (українців), завівши свої порядки. Тому треба було негайно думати про шляхи та засоби, щоб випередити події.

І. Левкович у книзі «Нариси історії Волинської землі (до 1914року),виданій у Канаді, пише: в листопаді 1705 року І. Мазепа прибував на зимівлю до Дубна. Він часто бував в Білій Криниці біля Кременця у кн. Анни Дольської» Ця аристократка відігравала чималу роль у справі тайного зв'язку Мазепи з Лещинським «Станіслав Лещинський тодішній король Польщі» Та Мазепиного розриву з Петром І». Історик Микола Аркас у книзі 'Історія України – Русі стверджує, що саме у Дубні під впливом Анни Дольської «було кинуто перше зернятко спокуси – перейти на бік шведів і з'явилася надія визволити Україну з-під московського гніту».

У всіх згадах про перебування І. Мазепи у Дубні його ім'я пов'язується з іменем Анни Дольської. То хто ж була ці жінка, яка залишила такий помітний слід в українській історії, і яка могла вплинути на прийняття рішення великим гетьманом!

Анна Ходоровська, дочка львівського стольняка Кшиштофа Ходоровського та Катажини Яблунівської, народилася на Галичині близько 1663 року. На час зустрічі з Мазепою ій було близько сорока років. Вона вже двічі була вдовою.Від першого шлюбу у 15 років зі старшим від неї на 30 років воєводою з Белза Констянтином Вишневецьким у неї було троє дітей: дочка, яка померла у дитячому віці та син Януш і Михайло Вишнивецькі, через них вони й породичалися з Станіславом Лещинським. Після десяти років подружнього життя, 1686 році князь Констянтин помер, залишив юні вдові багатий спадок. У 1689 році вона вдруге виходить заміж за ще одного нащадка руських князів – коронного маршала литовського, князя Яна Короля Дольського, великого улюбленця і близького приятеля польського короля Яна III Собеського.

Завдяки зв'язкам чоловіка, який відігравав велику роль у тогочасному політичному житті Речі Посполитої, «Анна дуже швидко досконало опановує хитрощі придворного життя і стає доволі впливовою особою в Бельвердельському палаці Варшави». Залишившись у 1695 році вдруге багатою вдовою і віці тридцяти років, Анна Ходоровська – Вишнивецька-Дольська спрямовує свою енергію та впливові придворні зв'язки на забезпечення умов для успішного проходження синами від першого шлюбу щаблів службової кар'єри. Януш Вишневецький ставав Краківським воєводою, а Михайло- Віленським та отримав булаву

великого литовського гетьмана. Це дало можливість Анні ще більше вплинути на політичне життя Речі Посполитої.

Восени 1705 року у старшого сина Януша Антонія Коринбуту - Вишневецького(1678-1741) і його дружини Теофілії Лишнецької народилася донька Франціска- Урсула (1705-1753), в майбутньому досить відома польська письменниця.

Краківський воєвода (Каштелян), з яким мазепа в юності при дворі Яна Каземіра був у дружніх стосунках, запросив українського гетьмана ,який знаходився тоді у Дубні, аби той, незважаючи на різницю у віросповіданні, став її хрещеним батьком. Хрестини відбулися в Посполиту княжа родина схилялася перед великим гетьманом і провела обряд хрещення за чином нашої церкви.

Урочистості з цього приводу проходили у княжому замку Вишневецьких, в гостинному двох поверховому палаці Дольської, у містечку, Біла Криниця. Іван Степанович відніс немовля до Хреста зі щасливою бабусею, княгинею Дольською.

Очевидно, подія хрестин і стала початком їх тісних стосунків. Ця перша зустріч з Анною Дольською і факт кумівства не залишила їх байдужими одне до одного. За спогадами сучасників, як Іван Мазепа, так і Анна Дольська вміли уже після першої зустрічі причарувати співрозмовників. Під час перебування Мазепи у Дубні вони ще не раз зустрічались. Гетьман відвідував княжну у Вишневці, Збаражі,Кременці. Тут він не лише мав довгі розмови політичного і військового характеру, а й стосунки приватного характеру. Генеральний писар в уряді Пилипа Орлика свідчив, що під час перебування Мазепи з військом на Волині гетьман не раз катався з княгинею на гренджолах, але і мав з нею численні зустрічі, «денние і нощние конференції». Генеральний суддя Василь Кочубей у своєму доносі повідомив Петра I , що Мазепа немов причарований, невідступно слідував за польською шляхтянкою, безперервно ведучи з нею бесіди –і в будинку князя Януша, і під час спільних прогулянок. Почали говорити про можливий роман удівця-гетьмана з чарівною вдовою княгинею та про їх швидке одруження. Свідченням цього може слугувати подарунком пані Дольської- коштовна постільна білизна та капелла музикантів.

Цікаво встановити, коли і як вступив Мазепа у таємні зносини зі шведами через прошведських поляків. Чи цей зв'язок через княгиню Дольську яка прагнула визволення України з-під московського ярма і бачила її, як і гетьман Іван Мазепа, соборною і незалежною і єдиною. В історичних дослідженнях та документах вказується лише на те, що безпосередній зв'язок з королем Польщі Станіславом Лещинським і королем Швеції Карлом VII тримала княжна Дольська-Вишневецька. Російський дослідник М.П.Бантиш-Каменський приводить слова з листа шведського графа Піпера до Станіслава Лещинського від 25 вересня 1705 року, який був перехоплений росіянами. У ньому говориться, «що треба будь якою ціною переконати гетьмана Івана Мазепу перейти на бік шведів». «Ось так, крок за кроком розставлялися пастки для гетьмана , а ниті усіх інтриг тримала в руках польська княгиня Дольська. Мазепа котрий не раз розставляв пастки для жіноцтва, сам потрапив зрештою у тенета спокус та інтриг, сплетених жінкою на його погибель. Ця думка шведського дослідника про те, це не відповідає дійсності, бо мазепа лише вміло використовував Дольську для з'ясування настроїв шведів та передумов до злуки зі Швецією.

Підписуючи договір з Карлом VII, гетьман отримав швецьку гарантію забезпечення політичних прав, що йому дав Станіслав Лещинський у договорі з Польщою.

Сама ідея об'єднання із шведами не належить Мазепі, він лише шукав шляхи дійснення цього плану, бо ще в 1650 році Богдан Хмельницький звертав свої погляди на Швецію, сподіваючись там знайти підтримку проти Польщі. План Хмельницького про створення троїстого союзу України, Швеції і Росії проти Польщі провалився, бо Росія і

слухати нічого не хотіла про будь-яку війну з Польщею доти, доки Україна не признає її верховенства.

Ми знаємо, що у 1708 році Іван Мазепа здійснив політичний крок, який відбив потаємні настрої частини козацького суспільства, яка прагнула бачити Україну езалежною державою. Акція, здійсненна гетьманом залишила глибокий слід у всьому суспільно-політичному житті України. Сьогодні ми оцінюємо цей крок не з позиції царської Росії, яка називала гетьмана зрадником і піддала анафемі. Сьогодні ми вбачаємо у цьому вчинку єдино можливий шлях, який використав великий гетьман для здобуття незалежності своїй батьківщині. Шкода, що не вдалося йому здійснити мірою усього свого життя. Хоча перехід гетьмана на бік шведів і закінчився поразкою, про те цей крок довів можливість і необхідність боротьби українського народу за свою незалежність.

ГАЛИЦЬКА МОНА ЛІЗА

Невідома Настя, учениця 8-А класу, Полтавської гімназії №21, вихованка гуртка «Історичне краєзнавство» Полтаського міського центру позашкільної освіти,
керівник: **Посмітна Світлана Василівна**, учитель історії Полтаської гімназії №21, керівник гуртка «Історичне краєзнавство» ПМ ЦПО

Мета нашого дослідження розглянути внесок Олени Степанів в розвиток української державності як офіцера Української Галицької армії, Пані хорунжої під час Першої світової та після Другої світової війни

Завдання нашого дослідження: вивчити життєвий шлях Олени Степанів; проаналізувати внесок Пані хорунжої в розвиток української державності.

Невіддільною частиною історії українського народу є політично і соціально активна жінка. Нові реалії сучасного життя змушують по-новому поглянути на роль жінки в історії. Сьогодні будується демократичне українське суспільство і це вимагає повернення жінки в історію нашого народу. Жінки своєю діяльністю – доброчинною, письменницькою, освітньою, громадською – прислужилися справі пробудження уранської національної свідомості. Серед цих жінок помітне ім'я займає і Олена Степанів – Галицька Мона Ліза. Ось чому ми вважаємо наше дослідження актуальним.

Олена Степанів стала однією з перших в світі «панянок-офіцерів». На початку XX століття Європа прийшла в рух. Назрівали великі зміни, і тектонічні зрушення відчувалися у всіх областях. Жінки, як істоти, наділені інтуїцією і вміють глибоко відчувати, розуміли, що зміни незворотні. А частина з них і зовсім першими прийняли на себе ударну, багатобальну хвилю історії. Серед них була Олена Степанів.

Дитинство майбутньої «панянки-офіцера», яка народилася в 1892 році, пройшло серед прекрасної природи: її село Вишнівчик знаходилося на берегах річки Золота Липа, оточене лісами, дібровами, луками.

З дитинства Олена любила читати, її цікавили історія, географія, вона обожнювала музику і танці. Протягом восьми років дівчинка вчилася в школі рідного села. Олена мала особливу привабливість - русяве волосся, блакитні очі, помітна стать. Недарма 15-річну Олену фотографували для підручника з гімнастики Івана Боберського. «Це була справжня красуня, вона мала особливий шарм, прекрасну статуру, миле гарне обличчя, але разом з тим твердий характер, марки з її зображенням продавалися по всій Європі», - писала про неї архівіст Галина Сварник.

До 1910 року Олена навчалася в семінарії Українського педагогічного товариства у Львові. За прикладом старшого брата дівчина стала членом відомого українського суспільства «Сокіл» і пізніше очолила першу жіночу пару «Соколик».

Після закінчення семінарії Степанів заробляла на життя і навчання репетиторством. Через два роки вона вступила до Львівського університету на філософський факультет. Вона володіла яскраво вираженими лідерськими якостями, вела людей за собою, вже тоді її думка багато в чому було вирішальним.

У 1914 році почалася Перша Світова війна. Олена Іванівна вирішила, що вона повинна знаходитися в стрілецьких рядах. Але батьки були проти рішення дочки. Та й отримати місце в діючій армії представниці слабкої статі не могли. На всі прохання дівчина чула одну відповідь: «Жінкам не місце в армії». Але вона пішла на хитрість - переодяглася в уніформу, знялася на документ і все відправила в місцеву управу. Однак вже задовго до цього вона готувала себе психологічно. Проводила виснажливі тренування, відвідувала лекції з військової історії, отримувала навички медичної допомоги, вчилася володіти зброєю. Багато дівчат з її оточення не розуміли: навіщо вона рветься на фронт. Вони не здогадувалися, що Степанів хоче в усьому бути нарівні з чоловіками. Адже багато передових жінки того часу доводили оточуючим, що жінка може бути не тільки дружиною і матір'ю, але і корисним і зразковим працівником в будь-якій сфері. Наприклад, в армії!

І незабаром дівчину взяли в армію. Кажуть, сприяння в цьому їй надав сам Пілсудський. А вже восени 1914 р Степанів виявилася на Східному фронті.

У 1914-1915 роках в Карпатах в складі другого батальйону УСС (Українських січових стрільців) вона воювала в австро-угорської армії, брала участь в рейдах по тилах російських військ.

Кожен день батальйон долав в горах в нелегких зимових умовах до 60 кілометрів. У травні 1915 року Степанів призначили командиром стрілецького відділу (40 осіб). Вони вели важкі бої поблизу Комарники і гори Маківки.

У боях Олена встигала скрізь. Вона то перев'язувала поранених, то витягала бійців з-під куль, на нараді старшин давала цінні поради.

Незабаром їй присвоїли звання молодшого лейтенанта.

Про її самопожертву і вірності обов'язку свідчить такий епізод. Уже в чині хорунжого Української Галицької армії під час проведення маневрів в селі Гологори вона була всього в декількох кілометрах від рідного села. Але пані так і не дісталася, з батьками не зустрілася. Олена не належала собі, ні батькам, ні коханому, нею цілком володіло почуття обов'язку. За службу її нагородили срібною медаллю Хоробрості і Військовим хрестом. І в січні 1915 року про жінку-офіцера писали газети, вона стала відомою, її любили підлеглі і колеги.

Але в травні того ж року сталася трагедія: після запеклих боїв на Болеховщіне 7-тисячне угруповання австро-угорських військ потрапило в полон. Серед 50 офіцерів виявилася і українка Степанівна (таке прізвисько вона отримала). Їй довелося подолати шлях арештанта, той, який колись подолав великий Тарас Шевченко. Спочатку вона виявилася в російському таборі для військовополонених в Оренбурзі, потім в Ташкенті, де були відсутні елементарні норми санітарії. Там вона захворіла, відкрилося легенева кровотеча. Тільки в липні 1917 року жінці вдалося вирватися з полону.

Через Петроград, Фінляндію, Швецію, Німечину вона потрапила в Вену. Столиця зустріла її почестями, як героїню війни. Осенью вона знову була прийнята до легіону УСС, де й зустріла свого коханого – капітана артилерії Романа Дашкевича. Він також був у полоні — у лагері для воєннаполонених в Забайкаллі.

В жовтні 1918 року була проголошена Західно-Українська Народна Республіка (ЗУНР). Для її захисту мобілізували в армію УГА.

Жінка-офіцер повернулася в діючу армію і виявилася в штабі групи «Схід», яку незабаром перейменували на 4-ю Золочівську стрілецьку бригаду УГА. У березні 1919 року

бригада взяла участь в боях за повернення Львова. Тоді ж Олені присвоїли звання лейтенанта. Але вже скоро УГА залишила Західну Україну.

До кінця року Степанів з дипломатичною місією прибула до Відня для переговорів. Вона знала кілька мов, мала військовий досвід. У Відні вона змогла зустрітися зі своїм майбутнім чоловіком, на той момент полковником Романом Дашкевичем. Так як бригаду корпусу УСС незабаром розформували, її демобілізували, і Степанів продовжила своє навчання в університеті. У Відні вона отримала ступінь доктора філософії, там же вийшла заміж за Дашкевича. Повернувшись до Львова в 1921 році, почала свою наукову діяльність.

Їй запропонували працювати в гімназії сестер-Василіянок, де її любили студентки. У 1926 році у Олени народився син Ярослав. Вона стала членом Наукового товариства імені Шевченка, ініціатором створення географічної комісії і суспільства «Рідна школа».

З 1939 року, коли Львів став радянським містом, Олена Іванівна, вже відомий географ, працювала в організаціях АН УРСР, була доцентом Львівського університету. А коли почалася війна, продовжила вчити школярів географії і в 1944-му свідомо залишилася у Львові, відмовившись від ідеї еміграції на Захід.

Після закінчення Другої Світової війни Степанів працювала науковим співробітником сектора економіки Львівського відділу Інституту економіки АН УРСР. Дивно, але жінку, яка зі зброєю в руках воювала проти Російської імперії, а потім всю війну провела в окупації, влада не помічала аж до грудня 1949 року. Але потім першу українську жінку-офіцера заарештували і засудили за статтею за зраду Батьківщині (правда, не зрозуміло, який батьківщині вона зрадила?).

Особлива нарада при МДБ СРСР винесло вердикт: «Степанів Олену Іванівну за участь у контрреволюційній банді українських націоналістів та пропаганду націоналістичних ідей через друк укласти в ВТТ строком на 10 років, вважаючи термін з 29 листопада 1949 року, що майно конфіскувати». У неї вилучили літературу, вважаючи її антирадянською, профашистської та націоналістичної. У список вилученого увійшли «Слово о полку Ігоревім», «Руські літописи», «Історія України-Руси» Михайла Грушевського. Всім книгам влаштували аутодафе.

Покарання Степанів відбувала в мордовських таборах. Там хворіла дистрофією, отримала інвалідність і в 1956 році, за станом здоров'я отримавши дострокове звільнення, повернулася до рідного Львова. Але в рідному місті вона опинилася на вулиці. Ніхто не запропонував їй роботу, не дав житло, багато від неї відвернулися.

Мужня жінка жила з сином Ярославом, відомим істориком, який підтримував її морально і матеріально. Олена Степанів померла від раку в липні 1963 року.

Сьогодні ім'ям цієї жінки названі вулиці і школи, її пам'ятають і люблять, її життєва сила і вірність принципам для багатьох є прикладом для наслідування.

Її життя може служити бездоганним взірцем патріотизму, служіння батьківщині, бажанням пожертвувати своїм життям, велике почуття обов’язку боротьби за українські ідеали, все це заслуговує на вдячну пам’ять українців.

ГОЛОВНИЙ БУДІВНИЧИЙ УСДРП

Шапран Ренат, учениk 8-А класу, Полтавської гімназії №21, вихованка гуртка «Історичне краєзнавство» Полтаського міського центру позашкільної освіти, керівник: **Посмітна Світлана Василівна**, учитель історії Полтаської гімназії №21, керівник гуртка «Історичне краєзнавство» ПМ ЦПО

Мета: проаналізувати діяльність М. Порша як головного будівничого УСДРП яка в роки боротьби за Українську державність відіграла позитивну роль.

Завдання: вивчити життєвий шлях М. Порша; розглянути М. Порша як керівника УСДРП, партії, яка займала керівне становище в Українській Центральній Раді.

Багато наших земляків залишили глибокий слід в Українському політичному житті першої половини XX століття: це і Симон Петлюра, і Борис Мартос, Іван Стешенко, брати Шемети та інші. Серед цієї плеяди є і людина яка була лідером, вождем УСДРП яка в роки української революції відіграла велику роль, керівником якої був наш земляк Микола Порш, тому ми вважаємо наше дослідження актуальним.

Громадсько-політичний і державний діяч, економіст, публіцист Микола Порш народився 19 жовтня 1877 році у Лубнах, що на Полтавщині. Батько його Володимир Порш був помічником секретаря Лубенського окружного суду, мати – акушеркою. Судячи з прізвища, його предки були німецького походження: прізвище «Порш» поширене у німецькій спільноті. Мати Миколи теж була не українського роду – еврейка-вихрестка. Але в родині Поршів, подібно до родин, які мешкали в Лубнах, панувала українська мова, українські народні звичаї, і малий Микола виростав в атмосфері традиційного українського побуту. Навчаючись в Лубенській гімназії, увійшов до українського гуртка, заснованого В. Шеметом. Відомий український діяч Андрій Жук, малює такий портрет Порша за його юнацьких років: «Це був невеличкий жвавий хлопчик, з підтятим догори чубчиком, що стирчав над високим чолом, надаючи дитині задирикуватого вигляду. Гарна, мальовнича лубенська місцевість з горбами від зруйнованої фортеці ще з часів князівських, що звалися Валами, поблизу яких жили його батьки і звідки розгортався величний краєвид на Сулу і її порослі лісами та очеретами луги, добре впливали на хлопця, привчали любити природу і цікавитися рідною старовиною».

Навчався Микола в гімназії з неохотою – у п'ятому класі просидів три роки. Після закінчення гімназії у 1897 році вступає на природний факультет Московського університету, але привчився всього пів року і перервав науку з причини хвороби і одруження. Повертається до Лубен.

Під кінець 90-х років М. Порш створює в Лубнах український революційний гурток з учнів середніх шкіл та молодого чиновництва, серед яких був А. Жук і В. Дорошенко, П. Крат, в майбутньому відомі українські політичні діячі, М. Гаврилко – скульптор, інші. З заснуванням у 1900-му році Революційної Української Партії (РУП), цей гурток під керівництвом Порша стає осередником РУП під назвою «Вільна громада РУП на Полтавщині». І від цього часу починається політична діяльність М. Порша – в рядах РУП, а потім – УСДРП, що тривала майже без перерви приблизно до 1921 року.

Утворення Революційної Української Партії було історично зумовлено і підготовлено всім попереднім розвитком українського національного відродження. У зв'язку з тим, що в Російській імперії панував монархічно-самодержавний лад при наявності дуже жорсткого поліцейського деспотизму і відсутності будь-яких демократичних свобод, виникали, перш за все, політичні партії революційного напрямку, які намагалися скинути самодержавно-феодальний лад шляхом загально-народної революції. На початку своє діяльності РУП схилялась до терору і збройних виступів проти царського режиму, згодом зосередилася на організації аграрних страйків серед селян Полтавщини й Харьківщини і на пропогандиській роботі здебільшого поміж сільським і міським пролетаріатом.

1900-го року Микола Порш виїздив до Німеччини на лікування, де цікавився німецьким робітничим рухом, переймаючись соціал-демократичною ідеологією.

В тому ж році Порш вступає до Київського університету на філософський факультет. В університеті належав до студентської громади і був одним із лідерів Київського комітету РУП. Але наука тут тривала ще коротше, ніж у Москві. З причин участі у студентських заворушеннях, його було виключено з університету.

М. Порш майже постійно перебував вдома, в Лубнах, працюючи над розширенням організації РУП, діяльність якої розросталась та поширювалася на інші повіти західної Полтавщини. В грудні 1902 року він бере участь у першому (організаційному) з'їзді РУП, репрезентуючи на ньому «Вільну громаду Полтавщини». 1903 року за порадою М. Порша на посаду в окружному суду переїжджає Андрій Лівицький.

Під кінець 1903 року серед членів РУП було проведено масові арешти. Був заарештований і М. Порш, але скоро він був звільнений з тюрьмам під поліцейський нагляд. Арештами і примусовою або добровільною еміграцією за кордон провідних членів РУП партійний апарат було зруйновано. Порш стає на чолі партії і намагається налагодити партійне життя. Сформувавши новий центральний комітет партії, Порш головну увагу звертає на виховання кадрів пропагандистів-організаторів з-поміж студенстської молоді, проводить агітаційно-пропагандистську роботу серед студенства не тільки в Києві а і в провінціях, за що кілька раз був заарештований. Разом з Д. Антоновичем редагував партійний часопис «Праця», (1904 – 1905 рр) співробітничав у газеті «Селянин».

У реаолюції 1905 року М. Порш разом з Винниченком очолював Київський комітет РУП. У грудні 1905 року відбувся другий з'їзд РУП, на якому були прийняті програма та статут партії, і ряд резолюцій тактичного і організаційного характеру автором яких був М. Порш. На з'їзді також було змінено назву партії РУП на УСДРП. Склад центрального комітету і редакції партійного видавництва було відібрано з однодумців Порша. УСДРП – це вже було нове політичне формування. Згодом партія стала головним осередником політично-активних елементів українського суспільства. За офіційними даними УСДРП мала в першій половині 1907 року 20 організацій в шести губерніях та Київській області, якими було охоплено понад трьох тисяч членів. Беручи до уваги, що це нелегальна організація – кулькість доволі поважна. Таким чином в Україні біла створена чисто національна організація, яка своєю програмою і тактикою найбільше була пристосована до обставин, які виникли у зв'язку з революцією 1917 року, і відіграла в подіях 1917 і наступних роках першорядну роль. Саме в побудові РУП-УСДРП і полягає велика історична заслуга Порша.

В березні 1907 року в Києві відбувся Третій з'їзд УСДРП, на якому головна роль належала М. Поршу, який був головою призидії, формував порядок денний, був автором ухвал з'їзду. Влітку 1907 року в Києві почало виходити «Слово», але того ж року воно припинило своє існування. Першими його редакторами були Симон Петлюра і Микола Порш.

Влітку 1909 року у Львові відбувалася партійна нарада, на якій з критикою діяльності ЦК УСДРП і особисто М. Порша виступили його однопартійці, зокрема Жук і Дорошенко. Було вирішено видавати дискусійний орган «Працю» і шукати новий шлях для відродження партії у нових формах, з новим практичними завданнями відповідно до змін в країні. У січні 1909 року М. Порш публікує статтю «Сучасний момент в житті української нації і завдання українських соціал-демократів» в якій застережував партійців від розколу. Але конфлікт між ЦК і групою Львівської наради не затухав і М. Порш вимушений відійти від активної участі в партій діяльності. Але він не перестав жити інтересами руху якому присвятив своє життя. М. Порш займається дослідженням економічного становища в країні, друкує свої наукові розвідки, наприклад, «Відносини України до інших районів Росії на робітничому ринку» (1912), «Україна в державному бюджеті Росії» (1912) тощо.

У 1913 році М. Порша вибирать генеральним секретарем Другого всеросійського кооперативного з'їзду в Києві, він стає членом товариства «Наша кооперація», а також входить в організаційний комітет для підготовки центрального об'єднання споживчої кооперації в Україні (Дніпросоюз).

З вибухом революції 1917 року УСДРП відбудовується, під партійний прапор стають насамперед усі старі члени РУП, а за ними нове покоління партійців УСДРП. Партія скоро займає керівне становище в Українській Центральній Раді.

1919 – 1920 рр. був послом УНР в Берліні. Після революції залишився на еміграції в Німеччині, де заснував Українське національне об'єднання в Берліні.

М. Порш не повертався в СРСР, а в кінці 20-х років відійшов від політичної діяльності, зайнявся упорядкуванням свого пребагатого архіву і написанням спогадів, заробляючи на кусок хліба в приватному комерційному німецькому підприємстві (про це свідчить Є. Чикаленко у своєму «Щоденнику» та В. Липинський «Листування»). Помер Микола Володимирович 16 квітня 1944 року в місті Бізенталь, Німеччина. Після себе він залишив ряд праць зі статистики, економіки, проблем автономії, зокрема: «Про автономію України» (1907), «Автономія України і соціал-демократія» (1917) та інші.

Так закінчила свій вік людина яка полишила глибокий слід в українському політичному житті, першої половини 20-го століття; але його ім'я назавжди збережеться в історії українського народу, як головного будівничого УСДРП політичної організації, що в роки боротьби за українську державність відіграла позитивну, творчу роль. Українська революція стала доленосною віхою в історії України, вперше український народ прагнув стати єдиним незалежним і захистити свій вибір – боротися за власну державність .

СПОГАД З ВІДСТАНІ РОКІВ

Гвоздь Адріана, учениця 8-А класу, Полтавської гімназії №21, вихованка гуртка «Історичне краєзнавство» Полтаського міського центру позашкільної освіти, керівник: **Посмітна Світлана Василівна**, учитель історії Полтаської гімназії №21, керівник гуртка «Історичне краєзнавство» ПМ ЦПО

Метою нашого дослідження полягає у висвітленні основних етапів життєвого шляху та наукових досліджень та наукової спадщини Івана Дзюби.

Завдання: розглянути етапи життя Івана Дзюби; проаналізувати творчу спадщину дисидента та його внесок в розбудову української державності.

Людина проходить різні шляхи в житті отримуючи славу, безсмертя, розділяючи долю свого народу і своєї держави. Життя Івана Дзюби – наче історія України, сповнена пошуків самоідентифікації боротьби і мужності, він є одним з найвизначніших представників українських дисидентів.

Актуальність дослідження полягає в необхідності удосконалення національно виховання у школі наприкладі життя і творчості видатних людей України.

Як згадував письменник, до 17 років він розмовляв російською. Після закінчення середньої школи в місті Докучаєвську вступив вчитися на філологічний факультет Донецького педагогічного інституту. Ще студентом виявив себе талановитим критиком, друкуючи в донецькій періодиці статті про художні твори сучасників.

У студентські роки проявив себе як критик, публікуючи в місцевих газетах статті про художників твори його сучасників. Писав і власні твори, і в 1953-му на сторінках альманаху «Донбас» було надруковано критично-літературну працю «За високу майстерність». У ті часи це було непересічним явищем у літературному житті Донбасу.

Закінчивши російську філологію в педагогічному інституті, вступив в аспірантуру Інституту літератури ім. Тараса Шевченка. Працював у пресі й видавництвах. Не раз вільно висловлював свої думки щодо комуністичного режиму й брав активну участь у житті української інтелігенції, зокрема в несанкціонованому творчому вечору, який був присвячений 50-літтю смерті Лесі Українки.

4 вересня 1965 року в Києві під час прим‘єри кінофільму Сергія Параджанова «Тіні забутих предків» сталася не буденна подія. Після виступу режисера слово взяв Іван Дзюба, який повідомив публіку про недавні арешти серед інтелігенції, назвав імена заарештованих.

Директор кінотеатру намагався відіпхнути молодого письменника від мікрофона, із залу почулися вигуки: «Неправда!» Хтось увімкнув пожежну сирену. І. Дзюбу підтримав В’ячеслав Чорновіл, вигукнувши: «Хто проти тиранії – встаньте!» Частина залу підвелась, але пустили фільм. У перерві фільму стихійний протест підтримав Василь Стус: «Протестувати повинні всі: сьогодні хапають українців, завтра хапатимуть євреїв, потім росіян!»

Після свого виступу всі троє були переконані, що їх заарештують на виході з кінотеатру. Коли фільм закінчився, вони кілька годин прогулювались у сквері біля «України», сиділи на лавочці, чекали арешту. Хотіли, щоб забрали всіх разом, на людях, а не у квартирах. Однак інцидент у кінотеатрі так вразив владу КДБ, що вони не ризикнули відразу заарештувати призвідників.

Під впливом тих подій Дзюба написав упродовж вересня-грудня працю під назвою «Інтернаціоналізм чи русифікація?», в якій з марксистських позицій проаналізував національно-кільтурну політику радянської влади в Україні.

На свій страх і ризик автор відправив цю роботу першому секретареві ЦК компартії України Петрові Шелесту та голові уряду УРСР Володимиру Щербицькому, а її російський переклад – керівництву КПРС.

Ось як згадує сам автор ті події з відстані років. «Протестуючи проти арештів, я виступив у кінотеатрі «Україна» під час прем’єри фільму Сергія Параджанова «Тіні забутих предків», а пізніше звернувся з листом до тодішнього першого секретаря ЦК КПУ П.Ю. Шелеста і голови Ради Міністрів Української РСР В.В. Щербицького з листом, у якому говорив про те, що невинних, по суті, людей репресували не за якісь «злочини», а за чесну думку, правдиве слово, вболівання за долю України, обстоювання національних інтересів українського народу.

Однак я відчівав, що в цій ситуації обмежитися листом протесту надто мало. Тим більше, що начальство якщо й реагувало на такі листи, то хіба новими репресіями. Виникла об’єктивна потреба узагальнити всю цю проблематику, спробувати проаналізувати історичну, національно-політичну ситуацію загалом, викласти позицію тих, кого тривожило становище України, схарактеризувати явища, які цю тривогу викликали, побачити, що за ними криється, - а водночас, яка політика стоїть за репресивними акціями влади. Одне слово, треба було спробувати проаналізувати становище України й водночас спробувати відповісти на запитання: проти чого ми протестуємо і чого ми хочемо?»

В «Інтернаціоналізмі…» Іван Дзюба доводив, що компартія ще за часів Сталіна перейшла на позиції російського великодержавного шовінізму. Свою аргументацію автор побудував переважно на цитатах із творів Леніна та партійних документів 20-х років.

«Десь у цей час я, роздумуючи над тим, що діється і де шукати вихід, зробив для себе «відкриття». Я натрапив на стенограми партійних з’їздів ленінських часів, жадібно перечитав їх та інші матеріали 20-х років на теми національної політики. Прочитане і визнане справило на мене глибоке враження. Мені здалося, що я знайшов розгадку: причини наших бід – у цій великодержавницько-шовіністичній ревізії ленінської національної політики, а надія на порятунок – у поверненні до неї».

Як влучно написав професор Шаповал, Дзюба «…зробив своїми союзниками не кого-небудь, а «класиків марксизму-ленінізму». В творі він посилається на самого К. Маркса, В. І. Леніна, на доповідь Й. Сталіна на XVI з’їзді ВКП (б), а також наводить цитати з Максима Горького, А. Луначарського та ін. Також були використані такі джерела, як «…стенограми

партійних з'їздів доби «коренізації» / «українізації», постанови партз'їздів і уряду, праці тодішніх керівників і партійних лідерів, статистику, публіцистику, літературні твори».

«Марксистська» доказова база не завадила комуністичній владі оголосити «Інтернаціоналізм…» антирадянським твором, а його поширення, зберігання чи навіть просто читання – кримінальним злочином. Сам Іван Дзюба втратив роботу, був виключений зі Спілки письменників і зазнав переслідувань з боку КДБ, а 1972 року був ув'язнений на 18 місяців. Розголос від цієї праці був такий великий, що, спіймавши студента за читанням «Інтернаціоналізму…», його щонайменше виганяли з «радянського студенства» або могли й запроторити за грати. Роботу неодноразово незаконно видавали за кордоном українською, англійською, російською, китайською, французькою та італійською мовами. В Україні ж цей твір був опублікований тільки 1990 року в журналі «Вітчизна» й виданий окремою книгою 1998-го.

Як пише сам письменник, «Без посереднім моїм завданням було спробувати переконати тодішнє керівництво УРСР і СРСР (власне, насамперед СРСР, оскільки всім було зрозуміло, що там, у Москві, все вирішується, – тому праця була зразу ж надіслана в російському перекладі й до Москви) у згубності тодішньої національної політики, показати, що воно по-фарисейськаму клянеться іменем Леніна, а насправді проводить антиленінську політику – конкретно щодо України, політику тотального придушення національно-культурних інтересів українського народу, ущемлення його в соціально-економічній, політичній, культурній, мовній, демографічній та інших сферах».

Те, що на час написання памфлету «Інтернаціоналізм чи русифікація?», «соромились згадувати, і саме це слово зробили одіозним», насправді було не більш і не менш, а спробо чесної та енергійної «істинно інтернаціоналістичної політики, накресленої прямими вказівками Леніна та постановами з'їздів РКП(б) та КП(б)». І українізація, якби її до кінця здійснили, «була б справжнім (а не пропагандистським) наочним і гіпнотизуючим взірцем плідності ленінської постановки національної справи…».

У грудні 1969 року І. Дзюбу примусили написати покаянного листа до Спілки письменників України, але це його не врятувало. У 1972-му його виключили зі СПУ.

Через рік Київський обласний суд засудив його до п'яти років ув'язнення та заслання за «антирадянську» працю. І тут Дзюба зробив вчинок, якого йому дехто досі не може пробачити – він звернувся до Президій Верховної Ради УРСР з проханням про помилування. Письменнику дуже допоміг знаменитий авіаконструктор Олег Антонов, який влаштував його на роботу коректором у багатотиражці Київського авіазаводу. Завдяки цьому автора «Інтернаціоналізму…» не оголосили «тунеядцем», що в радянські часи вважалося кримінальним злочином.

У 1989 році Іван Дзюба став одним із засновників Народного руху України – антикомуністичної організації та однієї з найстаріших партій України. З листопада 1992 року по серпень 1994-го був міністром культури України.

Отже, Іван Михайлович Дзюба широковідомий літературознавець і критик, публіцист, діяч культури, член НСПУ. У колі його дослідницьких інтересів – сучасний літературний процес в Україні, творчість українських письменників минулого (Т. Шевченка, О. Кобилянської, Лесі Українки, О. Довженка та ін.), сучасний стан і розвиток укранської мови тощо.

Він – автор книжок «Вітчизна у нас одна», «Автографи відродження», «У всякого своя доля» та інших. Був головним редактором літературно-мистецького журналу «Сучасність». Лауреат премії ім. О. Білецького та Фонду родини Антоновичів. Іван Дзюба – один з найактивніших та найпослідовнішим борців за громадянські та національні права та свободи в СРСР Другої половини ХХ століття.

МЕЧЕМ І ПЕРОМ СЛУЖИВ НАРОДОВІ…

Гавриленко Микола, учениk 8-А класу, Полтавської гімназії №21, вихованка гуртка «Історичне краєзнавство» Полтаського міського центру позашкільної освіти, керівник: **Посмітна Світлана Василівна**, учитель історії Полтаської гімназії №21, керівник гуртка «Історичне краєзнавство» ПМ ЦПО

Метою нашого дослідження є спроба повернути імена забутих земляків які відстоювали в кривавій боротьбі право нашого народу вільно жити на своїй землі.

Для реалізації даної мети ми поставили такі завдання: розглянути життєвий шлях Антіна Кущинського публіциста, педагога, військового, кооперативного і військового діяча; визначити роль Антіна Кущинського щодо відродження українського вільного козацтва, військової справи в часи Української революції, та в міжвоєнний період; внесок Кущинського в розвиток украньскої державності, в часи Украньскої революції та в міжвоєнний час.

З відродженням Української державності первні події української революції залишаються дослідженими не на належному рівні. Допомогти в цьому розібратися в історичній правді, краще пізнати історію своєї держави допомагає дослідження діяльності історичних постатей в Украньскій революції в тому числі і наших земляків. Відродитися духовно – це повернути народу сторінки його героїчної – трагічної історї. Ось чому ми вважаємо наше дослідження актуальним.

Український публіцист і педагог, військовий, кооперативний і церковний діяч Антін Кущинський народився 1 лютого 1897 року в місті Лохвиця. Рід Кущинських походить від значкового товариша війська запорізького Дмитра Кущинського, що керував Переволочанським перевозом через Дніпро, де гетьман Іван Мазепа з Карлом XII після невдалої Полтавської баталії переправлявся, виходячи на першу українську політичну еміграцію. Тож з дитинства Антін романтично уявляв себе гідним славних своїх прадідів і мріяв про відновлення українського козацтва. Після переїзду батьків до Кременчука, вчився у місцевій реальній школи, а згодом закінчив Київську військову школу.

З початком Першої світової війни – на фронті: служить начальником загону розвідки, а після 3-го поранення – начальником учбової команди 240-го пішого Ваврського полку. Згодом, в чині штабс-капітана, призначається ад'ютантом оперативної частини штабу 60-Ї пішої дивізії. В лютому-березні 1917 року, коли в Росії вибухнула революція, мрія Антіна Кущинського про відновлення українського козацтва починає здійснюватися. З частин 60-Ї пішої дивізії російської армії, де служив Антін Кущинський, утворився Український імені гетьмана Пилипа Орлика полк на чолі з полтавцем, полковником Карпом Липовцем. Антін Кущинський був призначений ад'ютантом штабу дивізії в справах українізації. «Свій полк ми назвали так тому, -згадує А. Кущинський, - що в наших ідеалістичних уявах жевріла думка про відновлення державної України, що було б здійсненням перерваних акцій того гетьмана-емігранта». Полк під керівництвом свідомих і патріотичних українців, серед усіх інших військових частин дивізії, що вже втрачали боєздатність і були розагітовані революційними гаслами, визначався дисципліною і хоробрістю в боях проти німців. Це не раз було відмічено в наказах по дивізії і по корпусу. «Але наше «мазепинство»,- далі пише А. Кущинський,- не було довподоби російській солдатській масі й «товаришів» офіцерів, яких було значно більше, ніж українців. Почалося спершу менші, а потім поважніші ексцеси і навіть солідні бійки, що кінчалися убивствами наших козаків». Скориставшись з відводу дивізії в резерв, українські вояки невеликими групами почали пробиратися в Україну. Антін Кущинський, разом з невеличкою групою козаків, переборовши всякі труднощі того рейду через цілу Росія, коли між Московщиною й Україною був встановлений кордон, перед самим Різдвом 1917 року прибув до Кременчука, де мешкали його батьки. В Кременчуці він зразу записався

в Кременчуцьку сотню Українського Відьного Козацтва. Сотенним командиром став грузин, штабс-капітан Георгій Джемарджідзе, полковий товариш Антіна, що прибув з ним з російського фронту, який під час українізації дивізії попросився служити в Українському війську. Згодом місце сотенного командира перебрав Антін.

В той неспокійний час в Кременчуці стояли українізовані полки 9-Ї дивізії – Брянський і Орловський, які повернулися з південно-західного фронту. Вигнавши з міста більшовиків, солдати цих полків самі здеморалізовалися і в їх середовищі все більше лунали заклики до демобілізації. Тільки сотня Вільного Козацтва виявила себе стійкою і весь час виконувала службу охорони спокою, ладу та активної збройної боротьби проти комуністів у місті й повітрі. Сотню було названо «Летуча сотня Українського Вільного Козацтва при українському комендантові міста Кременчука». Так її названо тому, що мала таке рухливе завдання і наче літала по всьому району свого діяння. До не вступило багато й колишніх вояків Брянського і Орловського полків, головним чином, з місцевих мешканців. Військовим комендантом міста Кременчука було призначено випускника Кременчуцької реальної школи, товариша Кущинського по цій школі, прапорщика Михайла Проходу.

Кінець грудня 1917 і початок 1918 року в Кременчуці встановилося двовладдя. З одного боку, влада була в підпорядкуванні Українського Вільного Козацтва (УВК), в той же час в місті постав більшовицький «штаб», що містився в готелі «Італія». Щоб припинити активізацію більшовизму, керівництво УВК вирішило ліквідувати ту більшовицьку «ячейку». Антін Кущинський згадує: «Пригадую, як з тією метою відбулися таємні сходини членства УВК, на яких вироблено план нападу і захоплення влади в Кременчуці… задуманий напад вдався зовсім легко. Зробили ми його вночі.

В більшовицькому «штабі» захопили тільки двох вартових, місцевих жидів, забрали їхню канцелярію і машинку для писання. А на другий день вранці більшовицьких проводирів уже не було в місті. Вони втекли… Сотня УВК виставила свої стійки при урядових будинках, на залізничному дворці, на залізничному мості через Дніпро, на пароплавній пристані, до банку, до пошти, до будинку місцевої самоуправи». Але більшовики не змирилися. В місті Крюків, де в залізничних майстернях був великий вплив більшовиків, готувалося протиукраїнське повстання. Вночі сотня УВК, оточила майстерні, виявили там і зброю і заарештували підозрілих. Повстання було придушено.

В квітні 1918 року в Україні повстала Гетьманська Держава на чолі з Павлом Скоропадським. По залізничних коліях Київ – Ромодан – Кременчук почали просуватися українські військові частини - «Січові стрільці», разом з німецькими військовими.

Антін Кущинський був призначений зв'язковим з ними, а з приходом німців в Кременчук координував дії українських і німецьких властей. В кінці 1917 року Кременчуком оволоділа червона армія і вільні козаки покинули місто. Антін Кущинський разом з товаришами залишився в підпіллі. Потім кілька раз місто переходило в руки то козаків то більшовиків. На початку 1918 року настав час, коли українська влада відносно укріпились і здавалось, що Україна заживе мирним життя. Антін Кущинський залишає свою службу УВК, переїжджає в Київ і вступає до української інструкторської школи старшин. Саме в Києві, перед будинком школи старшин він приймає присягу на вірність укранської Держави і Гетьману Павлу Скоропадському. Про свої враження віє присяги старшина Кубинський, який стояв на майдані поруч з Кущинським, пізніше згадував: «Я всією істотою відчував і усвідомлював в ті хвилини, що коли, навіть з Боговим все говоримо своєю мовою, то ми справді стаємо дійсно вільним народом, незалежним у психіці від Росії, робимося чинами дійсно вільної України…».

Закінчивши інструкторську школу, Антін дістає призначення командира сотні 47-го Кременчуцького полку і звання сотника армії УНР. В період національно-визвольних змагань

1917-1920 років Антін Кущинський служив у трьох найбільших характерних військових формаціях патріотичних укранців – Українському Вільному Козацтві, Армії Української Народної Республіки, Військові Гетьмана Скоропадського.

1920 р. опинився в Польщі, потім була Туреччина, Греція, Болгарія, Чехословаччина. 1922-1927 рр. навчався в Українській Господарчій Академії на економічно-кооперативному факультеті, під науковим керівництво полтавця Бориса Мартоса. Деякий час працював асистентом при академії. Написав розвідку «Лісові кооперативи в Карпатах». Друкується в журналах «Кооперативний альманах», «Кооперативний огляд», «Кооперативна республіка». Студіював філософію права в Украньскому Вільному Університеті в Празі, згодом працює секретарем УВУ. У 1939 році А. Кущинський бере участь в авторському колективі по написанню четвертого тому науково праці про соціальну-господарчу історію Закарпаття, під назвою «Соціально-господарський побут Карпатської України між двома світовими війнами 1919-1939 рр. за чеської ери». Праця була готова до друку, але через воєнні обставини світу не побачила.

11 жовтня 1938 року Підкарпатська Русь отримала автономію, а 9 листопада 1938-го в Хусті було засновано військову організацію Карпатська Січ. До її лав вступала молодь, селяни, робітники, колишні старшини українських армій УНР та УГА, члени ОУН, які нелегально переходили на територію Закарпаття через польсько-чехословацький кордон із Галичини і та Волині. Все світове українство відгукнулось на створення осередку українсько державності за Карпатами. Не міг стояти осторонь і Антін Кущинський, який вважав події Карпатсякої України - «точкою опори» від відбудови Украньскої державності, а Карпатську Січ бачив як «закваску» для майбутніх українських Збройних сил. 1939 року сотник Кущинський – на чолі Гуцульського Коша, який був розташований на Раховщині і входив до складу Карпатської Січі. Радо сприйняли звістку про повстання автономного уряду Карпатської України на чолі з Авнустином Волошиним восени 1938 року. Однак ситуація розвивається несподіваним чином. Угорщина домагається через міжнародний арбітраж, аби їй було передані Ужгород, Мукачево та Берегове з навколишніми селами. Карпатська Україна залишається без своїх культурних та релігійних центрів. Згодом, в наслідок окупації і падіння державного утворення, Карпатська Україна була розчавлена угорськими окупантами. Антін Кущинський, разом із іншими вояками опинився в мадярському полоні. Події, які відбувалися в Карпатській Русі, описані Кущинським в книзі-спогаді «Закарпаття в боротьбі».

Вирвавшись з полону, А. Кущинський повертається до Праги, співпрацює з видавництвом «Українська дійсність». Він є членом Вищого Проводу Гетманського Руху, очолює військову рефентуру Гетьмана Павла Скоропадського на еміграції, а також працює адміністратором гетьманських видань. Залишивши Прагу у 1945 році, жив у таборі для переміщених осіб, був професором Економічного музею і торгової школи та продеканом Украньского народного університету в Мітиенвальді.

А все ж в душі А. Кущинський ніколи не забував про свою належність до козацтва. В одній із статей Кущинський писав: «Козацтво – це твір нації й належить до категорії історичних і вічних, як і сама нація..». І коли в 1948 році в таборі ДП Міттенвальді оголосили про відновлення козацької організації, Антін Кущинський першим вступив в ряди УВК. Його обирають заступником станичного отамана. З того часу Кущинський з козацтвом не розлучається. З 1949 по 1958 рік проживає в Парагваї де був уповноваженим УВК. І в одній із своїх статей жаліється, що «склад тамошньої емізрації та парагвайські закони не дали можливості заложити там УВК». З переїздом в США продовжує громадську і освітню працю, редагує журнал «Українське козацтво», бере участь в организації в Чикаго УВК. Та стан здоров'я не дозволив Кущинському більш активно брати участь в цій справі і він

обмежувався «лише участю в деяких нарадах прихильників козацького руху…». Згодом Антін Кущинський відновлює своє членство в УВК, згодившись були тільки членом Контрольної комісії та «виголошувати доповіді на козацькі теми». Його обирають членом управи Українського національного музею у США.

Антін Кущинський – автор багатьох статтей у різних пресових органах діаспори. Зокрема в журналі «Молода Україна»: «Неминучість відродження української держави» (1972), «Видно шляхи полтавськії і славну Полтаву» (1974) та інші. Окремі видання: «Коротка історія украиської православної церкви», «Гетьман Павло і гетьманич Данило Скоропадські» та інші.

Полковник Кущинський нагороджений еміграційним урядом УНР, Воєнним Хрестом УНР. Помер Антін Андрійович в травні 1992 року. Кущинський «усе своє життя мечем і пером служив своєму народові і своїй церкві, служив завжди собі близькій і понад усе дорогій Україні, що була єдиним стимулом його багатого і творчого життя». Наприкінці 2008 року з ініціативи директора інституту Українського Вільного Козацтва імені Антіна Кущинського Олександра Панченко на центральній вулиці міста Лохвиці було встановлено пам'ятну дошку Антіну Кущинському – визначному воїну редактору часопису «Українське козацтво» публіцисту, церковному діячеві УАПЦ, великому патріотові України та своєї малої Батьківщини Полтавщини.

В результаті нашого дослідження державотворчих процесів ми повертаємо імена забутих земляків які відстоювали право українського народу відновити державність України, і на різних етапах свого життя втілювали це право в дію. Обов'язок нашого покоління знати про цих людей і шанувати пам'ять про них.

ФУНДАТОР ЗАЛІЗНИЧНИХ ВІЙСЬК УКРАЇНИ: МАТЕРІАЛИ ДО БІОГРАФІЇ ГЕНЕРАЛ-ЛЕЙТЕНАНТА В.В. МИХАЙЛІЧЕНКА

Хітрухіна Наталя, учениця 11-го класу Новотроїцької ЗОШ І-ІІІ ст. №2 Волноваської районної ради Донецької області, вихованка гуртка «Історичне краєзнавство» Донецького ОЦТК

Керівник: **Литвин Сергій Валерійович**, учитель історії Новотроїцької ЗОШ І-ІІІ ст. №2 Волноваської районної ради Донецької області, керівник гуртка «Історичне краєзнавство» Донецького ОЦТК

Україна є державою з найбільш розгалуженою залізнично-транспортною мережею у Центральній Європі. Тому у системі національної безпеки і оборони нашої держави одне з ключових місць належить залізничним військам, що виконують завдання з відновлення, будівництва, експлуатації та охорони національних транспортних комунікацій як у мирний час, так і під час надзвичайного чи воєнного стану. 30 березня виповнюється 158 років з дня заснування залізничних військ в Україні. У далекому 1863 році імператор Російської імперії Олександр ІІ прийняв рішення про сформування 4 робочих рот у Херсоні, Катеринославі, Києві та Полтаві для роботи на будівництві залізничної колії Одеса – Паркани. З часом військові залізничники гідно проявили себе у Першій світовій війні, Визвольних змаганнях українського народу, Другій світовій війні, у часи повоєнного відновлення, військових маневрів та навчань, усунення наслідків Чорнобильської катастрофи, паводків на Закарпатті, техногенних аварій тощо.

З відновленням української державності 1991 року були сформовані Залізничні війська у складі Збройних Сил України (ЗСУ). Їхнім першим керівником став уродженець Донеччини генерал Валентин Михайліченко. **Метою** цієї роботи є детальна об'єктивна та системна реконструкція його життєвого шляху та діяльності, визначення внеску В.В. Михайліченка у військове будівництво як складову національного державотворення України. **Об'єкт** дослідження – постать генерал-лейтенанта В.В. Михайліченка та тлі подій

другої половини XX століття. **Предметом** дослідження є особливості життєпису діяча, аспекти його військової діяльності. Для вирішення поставленої мети авторка використала такі спеціально-історичні **методи** дослідження як історико-хронологічний та історико-біографічний. **Хронологічні межі** роботи: 1937 рік (народження В.В. Михайліченка) – 2000 (рік виходу генерала у відставку).

Викладений у роботі фактологічний матеріал можна буде використати як додаткове інформаційне джерело для написання узагальнюючих наукових праць, зокрема, з історії Збройних Сил України, Залізничних військ України, Державної спеціальної служби транспорту, державотворчих процесів тощо. Результати краєзнавчої роботи можуть стати в нагоді на заняттях гуртків національно-патріотичного спрямування, написанні біографічних довідників, присвячених видатним постатям України, українському генералітетові чи українським військовим залізничникам.

Валентин Володимирович Михайліченко народився 19 грудня 1937 року в місті Жданов, нині місто Маріуполь, адміністративний центр Маріупольського району Донецької області, у сім'ї робітника. У напівголодне післявоєнне дитинство Валентин, як більшість хлопчаків-ровесників, мріяв неодмінно стати водієм. Тому, після закінчення 1955 року школи, Михайліченко вступив до 4-го військового автомобільного училища, яке в ті роки перебувало в місті Калинковичі (Гомельська область, білоруське Полісся). Згодом військовий навчальний заклад був передислокований до Гомеля.

Закінчивши 1958 року училище за першим розрядом, лейтенант Михайліченко мав право визначитися з майбутнім місцем служби. Юнак попросився до Києва та обрав залізничні війська. Після прибуття лейтенанта до столиці України, навіть у комендатурі не могли підказати, де знаходиться штаб 2-го залізничного корпусу, яким у той час командував генерал-лейтенант технічних військ Нікон Просвіров. Після співбесіди у відділі кадрів, лейтенант Михайліченко з радістю погодився на запропоновану посаду в автомобільному батальйоні, що дислокувався в місті Козятин.

Під час напутньої промови генерала Просвірова до прибулих офіцерів, у його кабінеті пролунав телефонний дзвінок від полковника Павленка, командира 8-го Чернігівського навчального полку, який попросив генерала надати йому офіцера-автомобіліста. Так було вирішено долю молодого лейтенанта Михайліченка. З 1958 по 1971 рр. офіцер проходить службу у Чернігові. Вісім років він здійснював підготовку висококваліфікованих фахівців залізничної справи на посаді командира автомобільного взводу автомобільної роти батальйону молодших спеціалістів, потім – командиром екскаваторно-кранової і дорожніх машин роти та командиром навчальної екскаваторної роти окремого батальйону механізації.

Здатний до миттєвого аналізу складних ситуацій, ерудований і технічно підготовлений офіцер не залишився без уваги командування. У 1971 році донеччанин очолює 135-й окремий залізничний батальйон механізації 10-ї окремої Вологодської залізничної бригади. Три роки батальйон під керівництвом майора Михайліченка працював на об'єктах Вологодчини. Батальйон з року в рік виконував виробничі встановлені показники, перевозячи тисячі кубічних метрів ґрунту на споруджувані об'єкти, в частині під пильним оком командира покращувався стан військової дисципліни.

У 1975 році батальйон було передислоковано до Монгольської Народної Республіки. Частина п'ятьма ешелонами прибула на 42 кілометр 164-кілометрової траси (залізнична станція Салхій – місто Ерденет) та приступила до земляних робіт. Тут Михайліченка призначають заступником командира 17-ї окремої залізничної бригади, що будувала пустелею Гобі одноколійну залізничну дорогу Сайн-Шанд – Зуун-Баян довжиною 50 кілометрів. Через те, що влітку в пустелі невимовна спека, бригада працювала за графіком з 22.00 до 7.00 годин ранку. Складні умови будівництва і величезні обсяги робіт вимагали

продуманої організації, максимальної механізації робіт, налагодження постійного і чіткого управління будівництвом і контролю за ним.

У лютому 1979 року командування залізничних військ СРСР призначає Валентина Михайліченка командиром 30-го окремого Петродворецького навчального залізничного полку 4-го залізничного корпусу. 8 березня 1979 року полковник Михайліченко разом із сім'єю прибув до міста Петродворець (Ленінградська область), влаштовується в спортзалі. Як тільки донеччанин прийняв полк у свого попередника, прибула комісія Головного управління залізничних військ СРСР під керівництвом начальника військ генерал-полковника Олексія Крюкова, що ретельно проінспектувала частину. Після закінчення перевірки генерал Крюков повідомив Валентину Володимировичу, що командування вирішило направити його полк на будівництво Байкало-Амурської магістралі.

У лютому 1980 року 15 ешелонів з майном і технікою попрямували на Далекий Схід. За ними рушив офіцерський склад та члени сімей військовиків. Дислокація штабу полку – у селищі Ліствінне (Хабаровський край).

Через рік полковника Михайліченка переводять на посаду начальника штабу 8-ї окремої Ленінградської залізничної бригади, а 1983 року – командира 30-ї окремої Мінської залізничної бригади. З 1986 по 1987 рік Валентин Володимирович служив у Головному управлінні залізничних військ (ГУЗВ, м. Москва) на посаді начальника організаційно-мобілізаційного відділу штабу. Але штабна робота з документами була йому не до душі. Енергійний полковник, що не любив сидіти на місці, добивається переводу у війська. 2 січня 1987 року для Михайліченка починається новий етап життя: він обійняв посаду заступника командира 2-го залізничного корпусу з технічної частини. Знову Київ, неподалік Чернігів, де маріуполець прослужив 14 років, де він одружився. Полковник багато їздить з'єднаннями, виїжджає на об'єкти, вирішує питання експлуатації та ремонту техніки.

У грудні 1988 року полковник Михайліченко з Києва вилетів у Єреван на чолі групи офіцерів корпусу із завданням допомоги у подоланні наслідків вірменського землетрусу. Згодом прибули частини військових залізничників з України. Відновлення шляхів сполучення, станцій та роз'їздів, розчищення колії, мільйони кубометрів земляних робіт, розчистка завалів – ось далеко неповний перелік вкладу у ліквідацію наслідків катастрофи, що внесли залізничники під керівництвом донеччанина. У грудні 1990 року Валентин Володимирович призначається командиром 2-го залізничного корпусу та стає господарем кабінету, де колись вирішувалася його доля. Указом Президента СРСР Михайла Горбачова від 7 лютого 1991 року В.В. Михайліченко отримав військове звання «генерал-майор».

Генерал Михайліченко очолив корпус у вкрай складному політичному становищі. Радянський Союз стрімко розвалювався. Перспектива подальшої служби для багатьох офіцерів була незрозумілою, почався відтік кадрів до Росії. Управління залізничних військ із Москви вимагало від командира корпусу відвантаження автомобільної та спеціальної техніки в Росію, але комкор Михайліченко керуючись Указом Президії Верховної Ради України від 7 жовтня 1991 року «Про підпорядкування Україні дислокованих на її території військових частин і підрозділів», наказів не виконував. Грізні телеграми з Москви йшли одна за одною. Саме завдяки донеччанину з Приазов'я відновлена держава Україна зберегла великий парк техніки й потенціал залізничних військ.

У січні 1992 року на базі частин 2-го залізничного корпусу та інших формувань, дислокованих на території України, були створені Залізничні війська незалежної України. Валентин Володимирович безпосередньо керував створенням цих військ та очолив Управління залізничних військ Міністерства оборони України. У 1992 році до складу корпусу входили 1-ша окрема гвардійська залізнична бригада (м. Львів), 26-та окрема залізнична бригада (м. Дніпропетровськ), 36-та окрема залізнична бригада (м. Харків), 20-та

окрема залізнична бригада (м. Чернігів), 21-ша окрема залізнична бригада (м. Конотоп), 25-та окрема залізнична бригада (м. П'ятихатки Дніпропетровської області), 8-й окремий навчальний залізничний полк (м. Чернігів), 48-й центральний завод залізничної техніки (м. Харків), 4-й корпусний залізничний парк (м. Дніпропетровськ), 5-й корпусний залізничний парк (м. Київ) та інші окремі транспортні частини [10]. На основі цих з'єднань і постали Залізничні війська України.

До головних завдань, що були поставлені військовим залізничникам, входили: ліквідація наслідків надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, аварій, катастроф, стихійних лих на транспортних комунікаціях, технічне прикриття, будівництво нових та підвищення строку експлуатації і пропускної спроможності діючих об'єктів національної транспортної системи та інші завдання, пов'язані із забезпеченням ефективної діяльності Збройних Сил України. З перших днів створення залізничних військ генералом Михайліченком особлива увага була приділена питанням бойової і мобілізаційної підготовки. У ході командно-штабних, батальйонних і ротних тактико-спеціальних навчань удосконалювався польовий вишкіл військовослужбовців. 31 грудня 1992 року Указом президента України Леоніда Кравчука В.В. Михайліченку було присвоєно військове звання «генерал-лейтенант».

За перші роки незалежності України військові залізничники виконували роботи, які не лише дозволяли зекономити державні кошти, а й затвердити свої позиції, як незалежної країни. Виконуючи розпорядження Президента України Леоніда Кучми, фахівці залізничних військ України спорудили залізничний міст через річку Десна, котрий з'єднав Семенівський і Новгород-Сіверський райони Чернігівської області з усією Україною. Робота велась із серпня 1994 по серпень 1995 року. Урочисте відкриття відбулося на День залізничника, 4 серпня. Будівництво постійно діючого 572-метрового мосту дало змогу національній галузі економіки чимало заощадити. Річ у тім, що Десна відділяла Новгород-Сіверський і однойменний район від сусідніх і, щоб потрапити туди, необхідно було долати 180 кілометрів через сусідні країни. Кожний вагон, що рухався територіями Білорусі та Росії, ставав, по суті, «золотим».

У жовтні 1996 року в Україні створюють Міністерство з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи. Рада національної безпеки та оборони приймає рішення про розформування Залізничних військ та підпорядкування частин новому міністерству. Але тоді, в тій ситуації, міністр оборони генерал-полковник Олександр Кузьмук та генерал-лейтенант Валентин Михайліченко добилися, щоб війська залишилися у складі Збройних Сил України. Рішення РНБО було скасоване, Залізничні війська України збережені як вид.

У 1998 році залізничні війська, взаємодіючи з силами ППО, механізованими та іншими підрозділами ЗСУ під загальним керівництвом генерала Михайліченка провели комплексні військові навчання «Десна-98» по наведенню наплавного залізничного мосту у районі Чернігова через річку Десна. Там вправні воїни-залізничники проявили свою майстерність, навівши понтонний міст НЗМ-56 довжиною понад півкілометра. Навчання були проведені на найвищому рівні і високо оцінені Міністром оборони генералом армії Олександром Кузьмуком, начальником Генерального штабу Збройних Сил України генерал-полковником Олександром Затанайком та військовими аташе 14 держав світу.

Генерал-лейтенант Михайліченко був звільнений з лав Збройних Сил України у березні 2000 року за станом здоров'я. За роки служби за сумлінне виконання службових обов'язків, високий професіоналізм він був нагороджений радянськими орденами Трудового Червоного Прапора, Червоної Зірки, «За Службу Батьківщині у Збройних Силах СРСР» III-го ступеню, відзнаками Міністерства оборони України «Іменна вогнепальна зброя» та «Знак

пошани». Генерал у відставці зараз частий гість у 8-му Чернігівському навчальному центрі, надає неоціненну допомогу командирам у вихованні особового складу на славних традиціях залізничних військ.

Через 4 роки після виходу Валентина Володимировича у відставку Залізничні війська України все ж таки вийшли зі складу Збройних Сил, проти чого завжди виступав їх перший начальник. Війська спочатку увійшли до складу Міністерства транспорту та зв'язку України під назвою Державна спеціальна служба транспорту; бригади, полки та окремі батальйони були переформовані в загони. У 2014 році військові залізничники перепідпорядкувалися Міністерству інфраструктури. В умовах скороченого фінансового забезпечення спеціальна служба повинна була перетворитися на мобільне, оснащене сучасною технікою військове формування з значно ширшими завданнями та функціями, ніж були у залізничних військ. Але військово-політичні події сьогодення, досвід використання Держспецтрансслужби в проведенні Антитерористичної операції на Сході України показали хибність проведених реформ. У грудні 2017 року для виконання в повній мірі завдання у сферах національної безпеки і оборони України Держспецтрансслужба була знов передана в систему Міністерства оборони.

Військовослужбовці Державної спеціальної служби транспорту гідно продовжують найкращі традиції воїнів Залізничних військ України та примножуватимуть добрі справи своїх попередників. Важливу роль у створенні цих військ відіграв донеччанин з Приазов'я Валентин Володимирович Михайліченко. Свій офіцерський шлях у військах він розпочав у 1958 році. Пройшов усі сходинки кар'єрної дробини: від лейтенанта – командира взводу до генерал-лейтенанта – начальника залізничних військ України. Чернігівщина, Вологодщина, Монголія, Байкало-Амурська магістраль, Білорусь, Вірменія – його біографія майже нічим не відрізнялася від біографій інших офіцерів-залізничників радянських часів. Безперечна заслуга військовика полягає у тому, що під час розвалу СРСР, попри усі намагання Москви, генерал зумів зберегти озброєння, техніку, кадри 2-го залізничного корпусу й на його базі створити Залізничні війська України. Визнаючи внесок відставного генерал-лейтенанта у зміцненні вітчизняної обороноздатності, Валентина Володимировича нагородили відзнакою Державної спеціальної служби транспорту України «Гідність і честь» II-го ступеню.

БОРЕЦЬ ЗА ВОЛЮ УКРАЇНИ

Стужук Аліна, вихованка гуртка «Історичне краєзнавство» Вінницького обласного центру туризму, спорту, краєзнавства та екскурсій
Керівник: **Коваль Олександр Іванович**, керівник гуртка «Історичне краєзнавство» ВОЦТСКЕ

Вшанування пам'яті героя Івана Демидовича Трейка

Іван Демидович Трейко, псевдо – **«Дибов», «Немо»** – український військовий діяч, повстанський отаман (1919-1924), командир Київської повстанської групи (1923), консультант отамана Поліської Січі Тараса Бульби-Боровця (1941), командир розвідки ВО-4 «Тютюнник» (1943-1945), генерал-хорунжий УПА (1945) (посмертно). Народився Іван Демидович 17 квітня 1898 року у селі Старостинці, Погребицького району, Вінницької області. Загинув 18 липня 1945 року у бою з військами НКВД біля села Сторожів в городницькому лісі.

Штрихи біографії

У дитинстві став сиротою, вихованням займалась мачуха, яка недолюблювала пасинка. Тому Іван ще дитиною втік з дому. Воював за російську армію, зазнав важких поранень, але залишився живий. Під час війни з більшовиками вороги закатували його першу

дружину, коли сам Іван був за кордоном. Трейко одружився вдруге, однак і другу дружину більшовики поранили при переході кордону.

Після поразки українських визвольних змагань з 1920-х років розпочав повстанську боротьбу проти комуністів у Сквирському, Білоцерківському і Таращанському повітах.

«Його способи боротьби з червоними були оригінальні, відмінні від тактики інших отаманів, — засвідчував сотник Армії УНР Яків Гальчевський. – Іван Трейко був для червоних несхопний, тому що на терені кількох повітів (Сквира, Тараща, Біла Церква) мав велику конспіративну сітку. Збере своїх людей, зробить, було, напад на якийсь комуністичний об'єкт, своїх козаків розпустить, а червоні попадають у порожнечу, шукаючи відділу отамана Трейка. Коли все перетреться, небезпека минеться, подія призабувається, то Трейко, було, знов вибирає місце удару, хитро реалізуючи задум. Своїх довірених козаків мав Трейко до 20. Були це люди відважні й добре озброєні. Козаків, якими послуговувався додатково й які могли бути вночі на повстанчій роботі, а вдень гречку сіяли, було кілька соток. Така тактика зробила Трейка на Київщині дуже популярним і грізним для комуністів».

З 1925 року проживав на Рівненщині у селі Самостріли. Агенти ДПУ 1927 року влаштували замах на Трейка – він зазнав вогнепального поранення у шию, але залишився живим.

З серпня 1941 у лавах УПА «Поліська Січ». 1942 року у місті Холмі заарештований гестапо. З другої половини 1943 року очолив відділ розвідки ВО-4 «Тютюнник» і з'єднання груп.

Загинув 18 липня 1945 року у бою з військами НКВД біля села Сторожів в городницькому лісі.

Вшанування пам'яті

18 липня у 2020 році єпископ ПЦУ Паїсій освятив пам'ятний хрест на честь генерал-хорунжого Івана Трейка. Пам‘ятний хрест розташований у місті Новоград-Волинський.

Разом із гуртківцями «Історичне краєзнавство» я вирушила у подорож до Новоград-Волинського, де і відбулись урочисте відкриття і посвята пам’ятного хреста імені Івана Трейка. Маючи честь виступити на такому значному заході, я виконала «Гімн України» , а також із Маргаритою Кравець (виконує танець з шаблями) ми виконали «Українські мелодії». Цього ж дня пройшов марш-парад щодо вшанування героїв України, на якому були присутні громадяни з різних куточків України, зокрема воїни АТО.

24 серпня у селі Старостинці на будівлі сільської ради було відкрито меморіальну дошку. Цьогоріч виповнюється 122 роки з дня народження та 75 років з дня загибелі Трейка.

Урочистий захід з цієї нагоди розпочав вокально-інструментальний ансамбль «Оберіг» Донецького національного університету імені Василя Стуса, виконували вони сучасні та старовинні героїчні пісні, одна з яких нині є гімном ОУН УПА - «Зродились ми великої години» та інші. Цього дня ми почули багато легенд щодо пана Трейка, про його родину, життя, раннє дорослішання і тд.

Також 11 жовтня у місті Липовець на фіналі конкурсу народної пісні учасники різних гуртів виконували героїчні та патріотичні пісні. Осторонь не залишились і наш гурт «Онуки Дажбожі» та гурт «Осінні барви». Найулюбленішими піснями глядачів стали «Від синього Дону до сивих Карпат» та «Заспіваймо пісню за Україну»

Цікавий факт

Іван Трейко – людина з великої літери, про нього ходять різні легенди, оповіді, відомості по всій Україні та за її межами. Як ми знаємо, відомості про повстанського отамана з’явились на світ не так давно, але й досі немає точної інформації щодо прізвища чоловіка. Провівши опитування між учасниками різних заходів, присвячених пам’яті Івана Демидовича, я та інші учасники гуртка «Історичне краєзнавство» прийшли до висновку, що

наголос у прізвищі Трейко ставлять по різному. У східних, північних і південних областях наголос у прізвищі ставлять на **ó**, а у центральних і західних областях наголошують на **é** . Але як свідчать жителі рідного села Івана Демидовича, правильним варіантом є - Трéйко.

Спогади про Івана Трейка від жителя села Старостинці

Розмова з Іваном Даниловичем Луценком, який народився 25 жовтня 1940 р. в с. Старостинці Погребищенського району Вінниччини.

- Що ви пам'ятаєте про отамана Івана Трейка, який був родом з вашого села?

- Я чув про Трейка од стариків нашого села, від дідів: Марчука Григора Корнійовича 1894 року народження, Хоми Поліщука 1896 року народження та Лісового Купріяна 1896 року народження. Купріян Лісовий жив на хуторі Богачево, а дід Хома Поліщук жив недалеко в яру, метрів 300 від Трейкової хати, яка була в лісі на горбі. Вони пригадували і казали, що Трейко ніякого вреда в селі людям не робив. Трейко нікого не бив, тільки боялися робити кривди селянам, бо як дізнається Трейко, що хтось обідив людей даром, що когось ловили чи обшукували хати, то тому буде біда. Совєтська влада це добре знала. Іван Трейко збитків в селі ніяких не робив. Тільки хто на нього нападав, він одбивався. Раз приїхали його хлопці сюди в село, стали в лісі, де його хата була і наблюдали. Трейка мав приїхати. Сільська рада була в панському будинку – отут в центрі села. А вони з лісу дивляться на горбочку в бінокля і їм видно в селі все, що робиться, як на долоні. Йде сільський голова Загородній – це був перший комуніст в селі. Він дуже здавав Трейка владі. А ці хлопці втрьох на конях з лісу наїздять, нагонять його на дорозі, підняли попід руки його на конях, летять, а третій його шаблею розрубав надвоє. Так розказували старі люди. Похований він тут у селі. Вулиця в селі є Загороднього, мали її зняти, але поки не зняли. Був ще в селі помічник Трейка – Назар Кругляк, його син був Антон Назарович. Назар Кругляк був офіцером ще царської армії. В меї жінки дід помер в 101 год – Марчук Григор Корнійович, він також про це все розповідав.

- Як і чому Трейко почав війну з комуністичною владою у селі?

- Чого він пішов проти совєтської власті? Трейко казали був у Сквирі воєнкомом. Він 1898 року народження, значить, у 1918 году воєнкомом він був орієнтовно в 20 років. В нього талант був великий. Дружина Трейка теж була з нашого села. Кажуть, була дуже красива жінка. Так от, секретар райкому партії почав до неї клини підбивати. Вона пожалілася Трейку, каже: «Іване - не дає мені ходу». Трейко сказав секретарю: «Не мішайся і не розбивай моєї сім'ї». А той секретар каже: «Ти хто такий – якийсь смердючий воєнком? А я - секретар райкому партії, я велика сила, я тебе зітру на порох». Це таке мені цей дід розповідав, він знав, чому Трейко почав воювати з совєтською властю. Дід Григор Корнійович Марчук казав, що теща Трейка жила отут через хату. Тут загорожа, за нею хлів. Це батьківщина жінки Трейка, яка звалася Марта Кудра. Це його перша жінка. Є її племінниця Зіна, тут на цій садибі вона досі живе. Так почались у них з властю тренія. Секретар райкому почав на нього брехати, Трейка почали ловити і він почав утікати.

- Яка доля була цього першого шлюбу Трейка?

- Не знаю, наскільки це правда. У них був хлопчик, тут на Житомирщині недалеко, його ловили за границею Старостинець. Ліс «Березина» є, в цьому лісі його і ловили. Казали ніби, що він був змушений застрелити дитину. Чи правда чи ні, не знаю, так чув, що люди говорили. Думали, як зловлять жінку, то він прийде в село. Кажуть, що родину свою він забрав, а куди – невідомо".

- Іван Трейко загинув у 1945 році згідно архівних документів чекістів і даних УПА, а Ви кажете, що бачили його в селі Старостинці у 1958 році? Як це можливо? Розкажіть про це детальніше.

- Тоді, коли я був у Самострілах у 1963 році, на той час Трейка вже не було, він помер. У 1958 році в перших числах жовтня я його бачив у селі Старостинці. Тут недалеко моя баба жила – Федора Трифонівна Грабійчук (в дівоцтві – Тараська). А він сюди прийде, сищики тут його здають і починають ловити. То він у моєї баби ховався. В моєї баби в хаті був комин, обплетений з лози. Раніше такі широкі плетені з лози комини і димоходи були, глиною обмащені. Тільки його ловити почнуть, а він прибігає і каже: «Тітко Федоро, я пішов». Це було в 20-х роках після революції, коли та колотнеча була. Він зробив в комині дві дірки, в ті дірки впхає ноги і так стоїть в комині, поки облава пройде. Баба показувала мені ті дірки, я вилазив дивився.

- В 1958 році таке було. Тут баба недалеко метрів сто від нас жила. Мати мені каже: «Занеси бабі їсти». Мені було 18 років. Я поніс бабі їсти. Ми поседіли, поговорили. Кажу: «Буду йти додому», а баба каже: «Я тебе проведу». Бабуся мене дуже любила і поважала, згорблена така була. Баба йде вперід, виводить мене з хати в сіни, потім надвір відкриває двері. А з вулиці хтось каже: «Бабуня, я продаю чобітки – Вам не треба?». Баба скрикнула: «Іване, де ти взявс?». А він до рота пальця приклав і каже: «Тітко Федоро, нікому нічого не кажіть, Ви мене не бачили. Т-сссс…». Тоді він в селі відвідав усіх стариків, которі до 1900 года народженням були і йому допомагали. Баба мені тоді сказала – це Іван Трейка, тільки нікому нічого не кажи.

- Який він був з себе, опишіть прикмети?

- Він був середнього зросту як ви, кругленький, чорнявий, міцної тілобудови. Це було в 1958 році, йому було 60 років. Волося було чорняве , але очі я не бачив, бо остерявся тоді. Як баба сказала: «Іване, де ти взявся?», це мені запам'яталося на все життя. Я всіх родичів в селі знав, а це – невідомий чоловік , я аж захолов тоді. Мій сусід теж казав, що бачив тоді Трейка, він обійшов тоді всіх стариків і до його батька довідався, який був з-перед 1900 року народження. Я його бачив всього минуту.

- Ви таки стверджуєте, що це був Трейко?

- Істинно так. Трейко не загинув у 1945 році, як пишуть, а лишився живий.

- Що Вам відомо про учасників загону Трейка з вашого села?

- Були в нього в селі хлопці надійні: Федір, прізвища не пам'ятаю, пам'ятаю, де хата його була. Мій сусід був там в приймах. В цього Федора була жінка – Параска Вижакова (вуличне прізвисько). Казали на них в селі Вижаки. Вона старша 1910 года була, а в неї була сестра її Марійка – 1910 года. Цей Федір втік з цею Марійкою в Польщу в Рівненську область Корецький район. Він погиб в одному з боїв з чекістами. Параски чоловік Федір погиб, потім вона прийняла другого діда - Грицька, в якого жінка також загинула з Федором у цьому ж бою. Цей дід отседів 15 років і повернувся в с. Самостріли на Рівненщині і вони поженились з Параскою. Видно, сочуствовали одне одному. В цього Грицька був син, начебто Борис, він приїздив сюди, він також відсидів 15 років. В тюрмі його скалічили, на ногу не ставав, кривий був на ногу. Він хотів сватати мою сусідку, а вона казала: «Він гарний, але кривий, не хочу його». Я у 1963 році на Різдво був у Парасці в хаті у Самострілах. Я робив на той час в сільгосптехніці шофером. Грицько був у Трейки в загоні, але прізвища його не пам'ятаю, він також з Старостинець. Вони жили разом з Параскою в Самострілах.

7 січня на Різдво 1963 року я був в Самострілах у Параски і Грицька, який був в отряді Трейка. Грицько розказував, що Трейко був наш зверхник, був хороший, добрий командир і врятував багатьох людей. Параска осталася, а Грицьку і сину дали 15 років таборів. Вони отседіли і вернулися. Їх цапнули після війни одразу. Трейко в Самострілах був хазяїн великий, пасічник, вуликів з 50 було в нього. З людьми гарно жив. Кажуть, в Самострілах помер. Треба їхати і допитуватись людей. Мав цей Грицько вести мене на кладовище і показати могилу Трейка. Але ми так і не пішли, бо пізно було.

Чув я про Івана Трейка від старих людей в нашому селі, коли мені було 10-15 років. Старіше за мене в селі є Ганна Сорокопуд - 92 роки, то вона може щось розказати. Ми постоянно були «трейковці», «трейки», так нас – жителів села Старостинці, – називали усі.

ОЛЕКСА АЛМАЗОВ – ГЕНЕРАЛ-ХОРУНЖИЙ АРМІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

Мацишин Уляна, учениця 7-А класу, КЗ «Луцька загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №13 Луцької міської ради», вихованка гуртка «Моя маленька Батьківщина» КЗ «Волинський обласний центр національно-патріотичного виховання, туризму і краєзнавства учнівської молоді Волинської обласної ради»
Керівник: **Мацишин Марія Ярославівна**, керівник гуртка «Моя маленька Батьківщина» ЦНПВТК

Історія початку ХХ століття – це сторінка нашої держави, коли відбувалось становлення Української державності. Саме цей період цікавить сучасників у розрізі військово-революційних подій сьогодення. Дійові особи 1917-1921 рр, які активно брали участь у розбудові Української держави, протистояли більшовикам, опинились у своєрідному чистилищі історії України. Насамперед йдеться про вояків Армії Української Народної Республіки. Про них майже не встигли скласти пісень, зобразити на іконах та увічнити у родинних переказах. Ці імена були заборонені більшовиками для промовляння вголос. Напевно, саме тому такий жвавий інтерес викликають ті, хто дивиться на нас з чорно-білих світлин. Численні документи та історичні артефакти промовисто говорять, що ці люди були, жили, творили і боролися за Україну. А ми про них нічого не знали…

Так, 6 січня 2021 року громадськість Волині та України загалом відзначила 135-річчя від дня народження видатного генерал-хорунжого Армії Української Народної Республіки Олекси Алмазова. Тому ми не можемо не згадати про цю особистість у волинській історії. Бо, як говорить народна мудрість: «Людина живе до тих пір, доки про неї пам'ятають». У цьому полягає актуальність нашої роботи.

Мета нашої роботи – розповісти про життєвий шлях, військові подвиги, громадську діяльність та роль Олекси Дмитровича Алмазова у становленні Української державності. Зокрема, детально дослідити волинську сторінку в житті військово-політичного та громадського діяча.

У Херсоні на Святвечір 1886 року в родині чиновника Дмитра Андрійовича Алмазова було подвійне свято – його дружина Оксана Алмазова (у дівоцтві Назаренко) народила йому сина. Хлопця назвали не за святцями, а на згадку про діда Олексу (батька Оксани). Малим хлопчиськом Олекса зростав у тихому Херсоні, котрий хоч і мав губерніальний статус, однак більше скидався на провінційне повітове містечко. Закінчив Тифліське реальне училище, у 1907 році – Олексіївське піхотне юнкерське училище. 1 грудня 1907 року склав іспит на переведення до артилерії в Михайлівському артилерійському училищі, вийшов підпоручником Лібавської фортечної артилерії. З 20 листопада 1911 року служив у Ковенській фортечній артилерії, звідти – відправлений на курси електротехніки на Санкт-Петербурзькому гарматному заводі, котрі молодий офіцер успішно скінчив у липні 1914 року – за дев'ять днів до початку Першої світової війни. Олекса встиг вступити до Технологічного Інституту Імператора Миколи І у Санкт-Петербурзі, однак, на студентській лаві херсонцю довго всидіти не судилося. Вже після першого семестру він вирушає на фронт, де у грудні того ж року стає штабс-капітаном.

Влітку 1915-го штабс-капітан Лібавської фортечної артилерії Олексій Алмазов, за героїзм виявлений у бою, одержує свій перший орден – Святого Станіслава ІІІ ст. З 18 листопада 1915 року – командир 2-ї батареї І-дивізіону 11-ї важкої артилерійської бригади. З 1 грудня 1916 року – командир важкої батареї 53-го окремого важкого артилерійського

дивізіону. З 1 травня до 20 грудня 1917 року – командир цього дивізіону. Одержав звання полковника за бойові заслуги у бою під Кревом (15 серпня 1917 року). У період Першої світової війни був нагороджений вісьмома орденами Святого Володимира IV ст. та орденом Святого Георгія IV ст. (за бій під Кревом, де був отруєний газами).

Перша світова війна дала можливість хлопцеві з провінційного міста швидко піднятись кар'єрною драбиною й за допомогою своїх вольових і організаційних талантів здобути визнання в армійському середовищі. Війна дала О.Алмазову бойовий досвід, який був використаний ним вже в українському війську.

Після лютневої демократичної революції 1917 року в Росії, Україна стає на шлях боротьби за державну автономію. 4 березня 1917 року проголошено утворення Центральної Ради, як представницького органу української демократії, що виник на хвилі революційних подій і очолив національно-визвольний рух українського народу. Почався активний процес національного відродження. Після повалення самодержавства вояки виявляють тверду рішимість мати збройні сили України. Осередком руху стає Київ, де утворюються перші національні військові частини та організації.

Офіцер царської армії О.Алмазов без вагань переходить на службу Україні і бере активну участь у формуванні українського війська. В 1917 році полковник Алмазов долучається до українського військового руху, що стрімко набирав обертів серед солдатів та офіцерів з України, де реалізовує свої військові вміння.

Якщо одні сприймали українізацію в російській армії, як можливість швиденько забратися з фронту додому – Алмазов же робить протилежний вибір – вирішує пов'язати свою долю з українським військом, що лиш починає формуватися.

Восени 1917 року він розпочав українізацію дивізіону і 1 січня 1918 року очолює окрему кінно-гірську батарею Гайдамацького Коша Слобідської України військ Центральної Ради. Очевидно, що це рішення було світоглядним.

Якщо дивитись з погляду кар'єриста, Олекса Дмитрович вчиняв нерозсудливо – йшов на службу до війська з незрозумілим статусом і неясними перспективами. Якщо ж говорити про військову кар'єру – Алмазов переходив на нижчу посаду, аби тільки боротися за вільну Україну. Зрештою, своїм подальшим життям чоловік неодноразово довів, що посадами і статусами зовсім не переймався.

Організована полковником Алмазовим кінно-гірська батарея в січні 1918 року вела бої проти більшовицьких військ під командуванням М.Муравйова на підступах до Києва. О.Алмазов був учасником боїв біля Гребінки, за Лубни, Хорол, Полтаву, Харків, Кременчук. У бою під Бердичевом у середині лютого 1918 року був поранений у ногу, проте, армії не залишив і вже 1 березня став учасником звільнення Києва та Лівобережної України від більшовиків.

У середині березня 1918 р. кінно-гірська батарея Алмазова була реорганізована у Запорізький кінно-гірський гарматний дивізіон Окремої Запорізької дивізії військ Центральної Ради, на чолі якого полковник залишався до кінця Визвольних змагань. Ввірений О.Алмазову дивізіон вирізнявся високим рівнем дисципліни, значний відсоток вояків становили люди освічені: колишні вчителі, державні службовці, лікарі, гімназисти і кадрові старшини.

Дивізіон «алмазівців» у складі Запорізького корпусу у квітні увійшов до складу Кримської групи Армії УНР та активно брав участь в успішному поході полковника Болбочана на Крим, у червні-листопаді 1918 року – охороняв північно-східні кордони України, а в лютому-березні 1919 року – вів кровопролитні бої проти більшовицьких військ в районі міст Вінниці, Проскурова, Житомира.

Навіть у тривожні дні весни 1919 року, коли, здавалося б, армія розкладалась на очах, Алмазову вдавалось не просто врятувати свій підрозділ від руїни та анархії, а успішно виконувати поставлені перед ним бойові завдання. Загалом Алмазова можна охарактеризувати як людину, яка не нарікала на несприятливі обставини, а намагалась зробити все можливе і неможливе для української справи «тут і зараз».

Насиченою бойовими діями виявилась друга половина 1919 року, коли дивізіон О.Алмазова брав участь у наступі Армії УНР і Галицької Армії на м.Київ та вів важкі бої проти Добровольчої армії генерала А.Денікіна та більшовицьких і білогвардійських військ. Пізніше Олекса Алмазов став одним із тих відчайдухів, які здійснили Перший зимовий похід армії УНР. За участь у Зимовому поході Алмазов був удостоєний Залізного Хреста «За Зимовий похід і бої» – найвищої нагороди в Армії УНР. Варто сказати, що скарбниця українських перемог у 1918-1920 роках значною мірою була наповнена саме завдяки «алмазівцям». У 1920 року дивізіон брав участь у боях за Могилів, Ушицю, Дунаївці, Копичинці, Галич, Проскурів та інші міста. 3 серпня 1921 року Олекса Дмитрович Алмазов був підвищений до звання генерала-хорунжого Армії УНР (що відповідає сучасному званню генерал- майора).

Згодом, коли українське військо мусило відступати за Збруч, генерал-хорунжий О.Алмазов, разом зі своїми вояками був інтернований та переміщений до табору колишніми союзниками – поляками. У фактичному полоні він не полишав своїх бійців, знаходив для них роботу, аби вони могли себе прогодувати. Взяв участь у переформатуванні армії навіть в умовах інтернування. Для О.Алмазова це була драматична сторінка в житті. В 1921 році, перебуваючи в таборі, генерал докладає багато зусиль, щоб зберегти свою частину для майбутніх боїв за волю Батьківщини. Полонені організували для себе військовий вишкіл: було створено спільну юнацьку школу, академічні курси при Генеральному штабі Армії УНР. Козаки навчались для здобуття першого старшинського рангу – хорунжого, натомість старшини отримали змогу підвищити власну військову кваліфікацію та піднятись армійськими кар'єрними сходами. Друкувались українські підручники та військові правильники. З метою вдосконалення військових навичок, з дозволу українського командування, О.Алмазов пішов на контракт до 6-го полку легкої артилерії Війська Польського. У 1922 року був переведений до 2-го авіаційного полку Війська Польського, де прослужив до вересня 1923 року.

12 квітня 1923 року у м. Кракові, в церкві Окремого кінно-гірського дивізіону Святого Спаса, Олекса Алмазов взяв шлюб із німкенею Терезею Кохель – сестрою-жалібницею зі свого дивізіону. Того ж року під час Великодніх свят на таборовому майдані Лобзова (передмістя Кракова) відбувся останній військовий парад Окремого кінно-гірського дивізіону, організований генералами О.Алмазовим та М. Кратом.

У вересні 1923 року Алмазов знайшов постійну роботу не лише для себе, але й для всіх вояків дивізіону. «Алмазівці» поїхали працювати на вугільну шахту товариства «Сатурн» у Сілезії. Сам генерал влаштувався помічником гірничого інженера (маркшейдера).

У 1926 році з дружиною Терезою переїжджає до Чехословаччини і розпочинає навчання в Українській господарській академії на гідротехнічному відділі у містечку Подєбрадах, ректором якої був батько відомої поетеси Олени Теліги професор Іван Шовченів.

За кордоном Олекса Алмазов разом із дружиною-німкенею Терезою навчався, випускав у світ українські видання, опікувався колишніми підлеглими.

Олекса Алмазов успішно скінчив навчання і у 1930 р. одержав диплом інженера-гідротехніка. Повернувся до Польщі і оселився на Волині в Луцьку. Восени 1930 року

одержав дозвіл на приїзд дружини Терези. Сім'я мешкала у маленькому будинку на вулиці Садовій, 6, власником якого був Андрій Блащук.

Олекса Алмазов підписав трудову угоду з Волинським воєводством і влаштувався працювати в управі на посаді секретаря Відділу сільського господарства і, разом з тим, поринає у громадську діяльність, працює в товаристві імені Лесі Українки, обирається в ньому першим заступником голови управи. Це товариство було єдиною громадською організацією, яка вела культурно-освітню роботу у воєводстві. Українські гімназії, школи, гуртки потребували щоденної уваги.

Генерал активно займався українськими справами і був помітною фігурою у громадському та релігійному житті краю – очолював філію Українського Центрального Комітету, був одним із провідних діячів Волинського громадського комітету допомоги голодуючим на Україні.

Подружжя Алмазових протягом багатьох років опікувалось Українською гімназією в Луцьку. За постійні щедрі пожертви на ремонт будинку гімназії та на підтримку незаможних учнів, Олекса і Тереза Алмазови були удостоєнні звання почесних членів Товариства ім. Лесі Українки, що від 1929 р. угримувало навчальний заклад.

Активну громадську роботу Олекси Алмазова незабаром помітила польська служба безпеки, що спричинило переслідування властей, що мало для нього фатальні наслідки: український генерал помер раптово від крововиливу в мозок, далеко від рідного Херсона. Його серце зупинилось о 5 годині ранку 13 грудня 1936 року. 14 грудня труну з тілом покійного було перенесено до Чесно-Хресної церкви. Похорон відбувся 15 грудня о 14 годині. Похоронна церемонія перетворився у справжню українську маніфестацію. Луцька газета "Нова нива" так на першій шпальті описувала прощання з Алмазовим:

«Давно вже не спостерігалося такої великої єдности і солідарности. Здається, що ніхто з українців не залишився в цей день у себе в хаті, вважаючи за святий обов'язок віддати останню прислугу небіжчикові».

Домовину, накриту державним прапором України, провезли середмістям Луцька на лафеті гармати, перед яким крокувала почесна варта 24-го полку піхоти Війська Польського з військовим оркестром. На чолі колони несли розп'яття з хоругвами, а за ними – подушку з орденом Залізного Хреста «За Зимовий похід і бої».

Олексу Алмазова поховали на православному кладовищі – тепер це сквер навпроти Луцької гімназії №4 імені Модеста Левицького. З повідомлень газети "Краківські вісті" дізнаємось, що вже у 1941 році могила генерала, як і весь цвинтар, були у занедбаному стані.

У 1970-х роках радянська влада цвинтар ліквідувала. Лише частина поховань була перенесена родичами покійних на кладовища по вулиці Рівненській, в с.Теремно і с.Гарасджа під Луцьком. Решту могил, зокрема і Алмазова, зрівняли з землею.

Навесні 1990 р. луцькі рухівці встановили на могилі Алмазова дубового хреста. Хрест замінили на гранітний пам'ятник у грудні 1992 року за клопотанням голови Братства вояків УПА Волинського краю Мелетія Семенюка.

Достойне вшанування пам'яті видатного генерала стало дійсно можливим лише після Революції Гідності та декомунізації. У 2016 році вулиці імені Генерала Алмазова з'явилися у Києві, Херсоні, Луцьку. У 2018 році 406-й окремій артилерійській бригаді берегової оборони ВМС України було присвоєно ім'я генерал-хорунжого Олексія Алмазова. Тож нинішню Україну у Збройних Силах України обороняють новітні «алмазівці».

Під час національно-визвольної боротьби за незалежність України 1917-1920 рр. із народних мас вийшла плеяда військових діячів державного рівня. Одним з них був Олекса Алмазов.

Олекса Дмитрович Алмазов – одна із яскравих постатей у боротьбі українців проти більшовицької диктатури і військової агресії Росії. Його біографія органічно вписується в непрості події того часу. Народжений на Півдні України, з боями пройшов дорогами Першої світової війни, відвойовував державну автономію під час Української революції, вів активну громадську діяльність для відновлення української державності. Олексу Алмазова не зламали лихоліття війни, жорстокі умови табірного життя, тиск польських шовіністичних кіл, бо він був вольовою людиною, Патріотом України з великої букви.

Доля цієї людин трагічна – це обумовлено трагізмом епохи. Він жив у героїчну і драматичну добу революційного перевороту й творення нової держави, коли на зміну величі злетів приходила ганьба падінь, а перемоги обертались гіркотою поразок. Усе життя Олекса Алмазов вірою і правдою служив Україні.

Сьогодні, згадуючи генерал-хорунжого Олексу Алмазова, ми разом з тим, вшановуємо пам'ять десятків тисяч щирих, відданих патріотів України, які боролись за її незалежність у далеких 1920-1930 роках. Вони були робітниками, вчителями, інженерами, священнослужителями і всі підносили національну свідомість українців, твердо вірячи в щасливе майбутнє своєї Батьківщини.

"КОЗАЦЬКИЙ БАТЬКО" - ДМИТРО ІВАНОВИЧ ЯВОРНИЦЬКИЙ

Могильна Вєроніка, учениця 9-Б класу Петриківського опорного закладу освіти І-ІІІ ступенів Петриківської селищної ради Петриківського району Дніпропетровської області.

Керівник**: Решетняк Людмила Миколаївна** вчитель історії Петриківського опорного закладу освіти І – ІІІ ступенів Петриківської селищної ради, заслужений вчитель України

Яворницький Дмитро Іванович - вчений, дослідник історії козацтва, фольклорист, етнограф, літератор, мовознавець, археолог, дослідник історії. Обрав Придніпров'я для реалізації наукових планів. Своє професійне кредо Дмитро Іванович викладав так: "Я собрал большой и разнообразный материал, относящийся к истории запорожских казаков, и передал его в руки грядущему поколению грядущих веков. Он помещен в наш местный музей и представляет из себя ценный во всех отношениях для науки вклад. Материал этот нужен историку, археологу, этнографу, антропологу, врачу, богослову, юристу, художнику, архитектору, артисту, всякому образованному и просто любознательному человеку".

Актуальність дослідження полягає у переосмисленні внеску славного українського вченого в розвиток Дніпровського Національного Історичного музею, ознайомлення з подвижницькою працею Дмитра Івановича Яворницького та його внеском у дослідження та розвиток Січеславщини.

В ході дослідження порівнювали активність Дмитра Яворницького впродовж 35 років життя у місті Катеринославі з попереднім періодом, пов'язаним з Харковом, Петербургом, Москвою, Середньою Азією.

Новизною є спроба зафіксувати події, акції, заходи кінця XX – початку XXI століть, які змінюють наше життя завдячуючи науковому внеску Яворницького.

Мета пошуково-дослідницької роботи :

1.Визначити внесок вченого у формування центру національно-культурних досліджень

2. Показати значення комплексних досліджень Яворницьким Д. І. історії козацтва впродовж життя

3. Розглянути історію рідного краю крізь призму досліджень Яворницького

4. Окреслити, як впливає діяльність Яворницького на патріотів України і умовах війни Росії проти України

Становлення Дмитра Яворницького як науковця відбулося за часів навчання у Харківському університеті під впливом приятельських стосунків з викладачами Олександром Потебнею і Миколою Сумцовим. У 1885 році Дмитро Іванович покинув Харків та переїхав до Петербургу. Там читав у гімназії та на педагогічних курсах лекції з історії. У Петербурзі вченого переслідували через те, що він продовжував вивчати та пропагувати історію українського народу. Щорічні експедиції дослідника на запорозькі землі з проведенням археологічних розкопок стали традиційними. У 1892 році Дмитра Яворницького висилають до Ташкенту без права займатися викладацькою діяльністю через те, що влада звинуватила його у політичній неблагонадійності. Згодом, у Московському університеті на кафедрі історії Росії, Дмитро Іванович читав лекції з історії українського козацтва, розповідав про археологічні експедиції на Запоріжжя. Під час захисту магістерської дисертації, вчений представив до уваги перший том «Історії запорозького козацтва».

У 1905 році Дмитро Яворницький отримав посаду директора крайового історичного музею, що мав офіційну назву Музею старожитностей Катеринославської губернії. Це стало початком нового етапу в житті вченого, адже об'єкти його наукових пошуків були поряд. Великий внесок Дмитра Івановича в розвиток музейної справи. В музеї вчений проводив весь свій час, придбав за власні кошти значну кількість експонатів, деякі йому подарували під час подорожей, загалом експонатів було понад 75тисяч. В музеї містилися такі артефакти як давні рукописи, монети, цінні художні полотна, одяг селян, зброя, козацький одяг. Загалом, колекція артефактів на запорізьку тематику у Катеринославі стала найгрунтовнішою і нині продовжує бути найкращою. В історичних дослідженнях Яворницького містяться важливі матеріали з історичної топографії та етнографії Запоріжжя, що високо оцінив Іван Якович Франко. Послідовні дослідження пов'язані з Дніпром та порогами. Перед будівництвом Дніпрогесу вчений ретельно дослідив місцевість, описав походження назв порогів, печер, заборів, скель, зібрав свідчення про лоцманів. Часто Дмитро Яворницький проводив лекції українською мовою в Просвіті. Так 6 лютого 1908 року в приміщенні катеринославської «Просвіти», яке знаходилося у будинку Давидовського на Торговій вулиці, Дмитро Яворницький українською мовою виголосив публічну лекцію «Українсько-руське козацтво в історії». Велике шанування у Дмитра Яворницького було до Тараса Григоровича Шевченка, людини великого слова та золотого пензля. Таким чином, завдяки зв'язкам Дмитру Івановичу і самовідданій роботі усіх членів "Просвіти" 25 лютого 1914 року в приміщенні Англійського клубу відбувся масштабний Ювілейний Шевченківський вечір до дня народження Тараса Григоровича. Цей захід зібрав чимало свідомих українців з усієї губернії. Втім, не дивно, що це викликало занепокоєння у імперської влади, після чого просвітянам більше не дозволялося збиратися на подібні заходи у місті. В роки Першої світової війни Дмитро Яворницький разом із однодумцями віддавав усі сили аби "Просвіта" продовжувала свою діяльність на Катеринославщині до 1916 року.

Після Української революції Дмитро Іванович працює у музеї і одночасно викладає в Інституті народної освіти, розробляє історію Запорізьких Січей.

Одним з аспектів дослідження є козацьке поселення Петриківка. Дмитру Яворницькому вдалося дослідити селище міського типу Петриківка, яке відоме своїм розписом, який визнаний світовим надбанням людства. Тисячі туристів відвідали Петриківку, щоб більше довідатися про історію Петриківського розпису, козацького поселення Петриківки, та спробувати намалювати собі у подарунок листівку. Дмитро Іванович став першим дослідником Петриківського розпису, неодноразово приїздив до мого рідного селища, організовував експедиції 1911-1913 роках, які проводила художниця Євгенія Евенбах, зібрав унікальну колекцію мальовок. Матеріали, які були зібрані під час цих експедицій, є найповажнішими свідками неповторності Петриківського розпису.

Також, під час Голодомору Дмитро Іванович показав своє відкрите серце. Буваючи у Петриківці він побачив дівчину, яка не мала ні їжі, ні сім'ї. Дівчинку Дмитро Іванович вивіз її до міста Катеринослав, надав їй будинок та запросив працювати у нього помічницею по хатнім справам. Про освіту помічниці вчений теж потурбувався. Це є приклад порятунку під час Голодомору.

Дмитро Яворницький мав дружбу з відомими сучасниками такими як: Леся Українка, Ілля Рєпін, Яків Новицький, Дмитро Багалій… Місцем зустрічей з відомими вченими та діячами мистецтва був Катеринослав, в якому історія козацтва ніби оживала. Красномовним свідченням впливу Дмитра Івановича є полотна Рєпіна на українську тематику, особливо «Запорожці пишуть листа турецькому султану» із зображенням самого Яворницького у ролі козацького писаря.

У 1929р. вчений став дійсним членом Академії Наук продовжуючи наукову працю, керуючи музеєм, збираючи старожитності, досліджуючи мову та культуру козацьких земель. Своїми знаннями та досвідом Дмитро Іванович ділиться з краянами під час зустрічей, публічних лекцій, через публікації. Авторитет вченого був незаперечним.

Відомі факти із спогадів про написання доносів співробітниками музею в 30-ті роки на директора Дмитра Яворницького. У підсумку - прискіплива увага до вченого з боку радянських силовиків та оголошення Музею «Клубком націоналістичної контрреволюційної пропаганди». Радянська репресивна система мала на меті знищити як результати діяльності Дмитра Яворницького так і центр національно-культурних досліджень, який гучно заявив про себе на весь Радянський Союз. Ім'я вченого вилучається, його праці теж. Повернення до наукової спадщини нашого славного краянина спостерігається під час перебудови.

В результаті дослідження можемо зробити висновки:

- На тлі багатогранної наукової діяльності Дмитра Івановича Яворницького окреслюється така особливість творчої лабораторії вченого як комплексне дослідження історії запорозького козацтва;
- Інтелектуальний центр науки став, водночас, центром освіти, соціальних інституцій, а також системи творчих стосунків найвідоміших сучасників;
- Вся діяльність спрямовувалась на збереження національно-культурної спадщини української нації;
- Різнопланова діяльність центру зосереджується в Музеї, директором якого був Д. І. Яворницький;
- Музей став центром науково-культурного життя краю.

Нині про Дмитра Івановича знає кожен українець. Особлива шана вченому на Січеславщині. Козацький демократизм, звитяга та слава присутні і в назві – Січеславщина. Невтомний та сумлінний дослідник Запорозьких Січей Дмитро Іванович – знакова постать Дніпра. У місті, яке до перейменування було Дніпропетровськом, Катеринославом, а ще раніше Новоросійськом, Дніпровський Національний Історичний музей з гідністю названий іменем Дмитра Івановича Яворницького, «співця козацького краю». Меморіальний Будинок-музей Дмитра Яворницького (господар називав «козацьким куренем»), знову став центром, який гуртує талановитих українців. Дмитро Яворницький впродовж 35 років регулярно запрошував українських вчених того часу до Катеринослава, традиції таких зібрань продовжуються. Будинок-музей - це справжній міський скарб в історичному середмісті Дніпра, де проводяться наукові та мистецькі заходи. Садиба стала місцем, з яким пов'язане зародження та діяльність РУХу Січеславщини, «Просвіти», відродження кобзарства.

Пам'ятник-меморіал Дмитру Івановичу на його могилі (поряд з історичним музеєм) був відкритий у 1995 р. Під час декомунізації головний проспект міста Дніпра перейменовано на проспект академіка Яворницького.

Вагома наукова, літературна, епістолярна спадщина Яворницького приваблює сучасних дослідників, викликає дискусії. Суспільно-політичні процеси доводять актуальність досліджень Дмитра Івановича.

КОРОТКА І ТРАГІЧНА ІСТОРІЯ ЛЕВКА ШЕВЧЕНКА

Небесна Лана, учениця 10 класу Шевченківської спеціалізованої загальноосвітньої школи-інтернату з поглибленим вивченням предметів гуманітарно-естетичного профілю Черкаської обласної ради

Небесна Валентина Іванівна, вчитель історії Шевченківської спеціалізованої загальноосвітньої школи-інтернату з поглибленим вивченням предметів гуманітарно-естетичного профілю Черкаської обласної ради

Історія Черкаського краю. Вона настільки багата, як і вся історія українського народу. Особлива сторінка історії Черкащини – її люди. Саме вони творили ті історичні події, якими так гордимося. Великих людей треба згадувати не тільки під час святкування ювілеїв, не тільки в школі, бо так вимагає обов'язок, а насамперед для того, аби мати зразок сильних людей, мужніх і цілеспрямованих. Наша розповідь – про людину незвичайної долі, людину зі складною біографією, людину з тернистим життєвим шляхом. Даремно шукати це ім'я в «Українській радянській енциклопедії», енциклопедичних словниках чи історичних довідниках радянської доби. Тим більше, що нинішнє покоління і шевченківців, і звенигородців, і черкащан так мало знає про цю людину. Хто ж він, Левко Шевченко?

Тема дослідження досі невідомих чи мало відомих імен, вартих народного визнання завжди **актуальна.** А особливо в нинішній час Україна потребує відновлення історичної пам'яті, повернення спогадами до початку 20-го століття, адже для нього було характерним значне посилення патріотичної боротьби.

У своїй дослідницькій роботі **суб'єктом дослідження**, я обрала Шевченка Лева Андрійовича, тому що це людина непересічного розуму, могутньої волі, виняткової хоробрості, неабиякої мужності.

Основним завданням ставиться продемонструвати на прикладі життя конкретної людини становлення унікальної особистості в умовах глибинних історичних катаклізмів та з'ясувати роль родича славного поета Т. Шевченка по брату Микиті – Левка Шевченка у найбільшому і одному із значимих виступів селян проти німецької присутності в Україні – Звенигородському збройному повстанні.

Доцільність дослідження теми обумовлена сучасними проблемами творення української національної держави, соціальної організації суспільства, його демократизації та гуманізації суспільних відносин, відродження національно-культурного життя.

До славної когорти діячів Української революції 1917-1921 рр., уродженців Черкащини, належить Леонтій (Лев) Андрійович Шевченко – військовий авіатор, внучатий племінник Тараса Шевченка, один з організаторів і керівників Вільного Козацтва на Звенигородщині. Людина, яка прожила недовге, але цікаве й героїчне життя.

Суспільно-політичні катаклізми початку ХХ століття знайшли своє відображення й на Звенигородщині. Так, ще на початку березня 1917 року місцеві робітники організували в Звенигородці демонстрацію, в якій взяли участь й селяни та представники інтелігенції. Демонстранти несли червоні прапори та портрети Шевченка. Частина їх, ввірвавшись в приміщення земської управи та міської Думи, зірвала зі стін портрети Миколи ІІ.

На початку квітня 1917 року в Звенигородці створюється Рада робітничих, солдатських і селянських депутатів. Водночас з цим на Звенигородщині заявила про себе й ще одна сила – Вільне Козацтво, яке зародилося 1917 року в Гусаковому, – колишньому хуторі кошового запорожців Івана Гусака. Ініціатором його створення став місцевий селянин Никодим Смоктій. На сходці, що відбулась 23 квітня 1917 року, він запропонував

організувати таке формування для самооборони і охорони порядку. Його підтримали односельці та жителі сусідніх сіл, оскільки Гусакове було волосним центром. Поваливши погруддя Миколи II перед волосною управою, козаки, озброївшись хто чим зміг, під орудою тільки що вибраного курінного отамана Никодима Смоктія розброїли в Звенигородці поліцію і встановили там українську владу. По тому вирушили рейдом селами повіту, влаштовуючи там мітинги та записуючи в козаки. Виникали козацькі курені й в інших волостях Звенигородського повіту. Зокрема в Тарасівці, Козацькому, Лисянці тощо.

Зі Звенигородщини дух козацтва поширився й на інші повіти й губернії України. Вже наприкінці 1917 року в лавах Вільного Козацтва нараховувалося понад 60 тисяч чоловік. З їхньої ініціативи розпочалася підготовка першого Всеукраїнського з'їзду Вільного Козацтва. З'їзд проходив 3 жовтня 1917 року в Чигирині. Прибуло 200 делегатів від Київщини, Чернігівщини, Полтавщини, Катеринославщини, Херсонщини і Кубані. Відкрити з'їзд було доручено кошовому отаману Звенигородщини Семену Гризлу. З'їзд обрав Генеральну Раду з 12 осіб. та почесного отамана всього Вільного Козацтва обрано командира 1-го Українського корпусу, царського генерала Павла Скоропадського. З'їзд звернувся з відозвою до всіх громадян, закликаючи зберігати спокій, обороняти волю та права українського народу, закладати кінні й піші загони у селах, волостях, повітах, губерніях. Генеральний секретаріат розуміючи значення Вільного Козацтва, затвердив його статут. Вважалося, що Вільне Козацтво врятує Україну від анархії та безладдя.

В січні 1918 року у зв'язку з наступом на Україну більшовицьких військ розпочато реорганізацію Вільного Козацтва у регулярні військові частини – Реєстрове Вільне Козацтво. 14 лютого 1918 року, розігнавши повітовий з'їзд Рад робітничих і селянських депутатів у Звенигородці під головуванням більшовика Б. Каца, козаки заявили про себе як про єдину силу в повіті і на Київщині в цілому. Відомо, що на час першого походу більшовицьких військ в Україну саме Звенигородський козацький кіш контролював територію від Умані до Черкас і від Білої Церкви до Єлисаветграда. Тоді ж об'єднані сили Вільного Козацтва, у складі якого було 4600 звенигородців, завдали великих втрат більшовицьким військовим частинам під командуванням лютого ворога України Михайла Муравйова в районі Бобринської залізничної станції. У травні-червні на вимогу німецького командування відділи Вільного Козацтва почали роззброювати. Проте Звенигородське Вільне Козацтво зуміло зберегти свої сили. Більше того, козаки таємно готувалися до боїв з німецькими військами. Очолити їх мав Левко Шевченко – внучатий небіж великого Кобзаря. І тут варто зробити невеликий відступ, аби віддати належне цьому великому патріоту України, людині щедрої душі, ім'я якого й до цього часу залишається забутим навіть в рідному селі.

Народився Левко Шеченко в сім'ї племінника Тараса Шевченка відставного солдата Андрія Йосиповича Шевченка та його дружини Ганни Іванівни. Був молодшим сином у сім'ї. Попри те, що родина жила бідно, йому вдалося отримати освіту. Так про Левка Шевченка згадував Юрій Тютюнник «Левко був молодшим, ще навіть неодруженим, сином у батьків. – Завдяки надзвичайній енергії йому вдалося отримати військову освіту. Він вільно володів німецькою мовою. Був сотником авіації, а Вільним козацтвом обраний кошовим отаманом, Левко не вродився вождем: мав надто лагідну натуру і шляхетне серце, здібний принести себе у жертву, але примусити інших було не в його натурі. Це була людина, про чесність якої у мене не залишалося найменшого сумніву».

...Коли б Йосип, рідний брат Тараса Шевченка, діждався онуків, то, дивлячись на молодшого, Леонтія, не раз повторив би пророчі слова батька: "З його буде або щось дуже добре, або велике ледащо". Як відомо, так висловився Григорій Іванович, коли, вмираючи, розпоряджався щодо розподілу між дітьми своєї спадщини. Леонтій, якого домашні та приятелі називали Левком, помітно вирізнявся з-поміж своїх однолітків, як і його великий

родич, Левко (будемо називати його так і ми) мав потяг до науки, перейнявши від поета ще й мрійливість та допитливість. Якщо той в дитинстві шукав "залізні стовпи", що, як сказав йому хтось, "підпирають небо", то Левко вже снив самим небом. Спочатку те сприймалося як звичайна дитяча забавка: вітрячки-пропелери, змайстровані з дерева, паперові повітряні змії, запущені за Керелівкою в піднебесся. Та коли батько, Андрій Йосипович, побачив у нього брошури про повітряні кулі й аероплани, стало зрозуміло, що Левко готується стати авіатором. Це не принесло великої радості в родину Шевченків. Думалось, що саме Левко перейме від батька хліборобське ремесло, оскільки на його старшого брата, Митрофана, якого вже не тільки в селі, а й в Звенигородському повіті знали як "бунтівника" й "революціонера", надій було мало. Ще в дев'ятсот п'ятому, як організатор селянських заворушень, він потрапив до списків "неблагонадійних", згодом, примкнувши до есерів – займався політикою. А тепер, виходить, від землі відривався й молодший. Та ще й обравши таку небезпечну професію! Смерть як постійна супутниця авіатора". Виходило, що, окрім всього іншого, авіатор повинен бути сильним і вольовим, аби перемогти смерть.

Після падіння в 1917 році царського режиму і більшовицького перевороту в Росії, близько 300 тисяч українських солдатів стихійно реорганізувалися у всеукраїнські формування, заприсягнувши на вірність Центральній Раді. Не міг бути осторонь цих подій і Левко Шевченко. У 1917 р. він мав ранг сотника авіації. Його прізвище зустрічаємо в ході розбудови українських збройних сил УНР, зокрема української авіації. Так, коли командувачем Київської воєнної округи в 1917році призначено колишнього бойового льотчика російської авіації полковника Віктора Павленка під його керівництвом українські війська київської залоги здійснили в ніч на 13 грудня розброєння більшовицьких частин, які згодом вивезли у заздалегідь підготовлених потягах до Курська то їх супровід здійснювали В. Павленко та поручник авіації Левко Шевченко. Добравшись до рідної домівки, почув від брата Митрофана, який очолював Тарасівський курінь Вільного Козацтва, про принципи створення і призначення Вільного Козацтва. По-різному розповідають про знайомство військового авіатора Леонтія Андрійовича Шевченка з уродженцем сусіднього села Будище, колишнім фронтовиком, членом Центральної Ради Юрієм Йосиповичем Тютюнником. Та як би там не було, досить скоро їхнє знайомство перейшло у щиру дружбу. Шевченко захоплювався своїм старшим товаришем, його військовим хистом, умінням повести за собою людей. Саме Тютюнника козацький кіш Звенигородки 14 лютого 1918 р. обрав своїм отаманом. Завдяки його наполегливій роботі з козацтвом Звенигородський кіш перетворився на одне з кращих вільних козацьких формувань. Штаб Звенигородського коша та Звенигородського ревкому підпорядковували собі всі збройні сили на території Київської губернії. Загони Вільного Козацтва під керівництвом Юрія Тютюнника утримували контроль над великими територіями Київської та Харківської губерній до травня 1918 р.

Ю. Тютюнник згодом у своїх мемуарах напише про Левка Шевченка: «…Не вродився він верховодою, мав дуже лагідну вдачу, був взірцево чесним». Та все ж саме йому згодом передав свої повноваження отамана. Напевно, Левко Шевченко був тією людиною, котрій, як самому собі, міг довіряти Тютюнник. На той час вільні козаки готувалися до повстання проти німецьких окупантів, ті ж у свою чергу наказали роззброїти й реформувати відділи Вільного Козацтва. Як військовий, що отримав наказ, Юрій Тютюнник змушений був його виконати. Зброю довелося скласти. Але вдалося домовитися з військовим комендантом Звенигородки полковником Михайлом Поплавським про таємну передачу Шевченкові та його козакам зброї з військового складу. Звідти вони винесли 10 тис. гвинтівок, 43 кулемети. Вдалося прихопити також 2 гармати, панцерник та значну кількість амуніції. За декілька днів Левко роздав селянам чимало зброї, «про всяк випадок». І все ж Тютюнник, навіть видавши зброю, закликав людей не піднімати повстання, оскільки, на його думку, це могло мати трагічні

наслідки. Цю думку поділяв і Шевченко. Але обставини складалися таким чином, що зупинити людей, які уже тримали в руках зброю, було вже неможливо. Левко Шевченко все ж прийняв рішення штурмувати Звенигородку. То ж влітку 1918 року розпочалося Звенигородське збройне повстання. У керівника повстанців жевріла надія, що перемога підніме на боротьбу селянство інших повітів України. Тут слід відзначити, здібності Л. Шевченка як стратега, адже дійсно перемога над німцями у Звенигородці зразу ж дала поштовх до розгортання селянського повстанського руху на Таращанщині, Уманщині, Жашківщині, Сквирщині, Канівщині та в інших регіонах Правобережжя. Далі Л. Шевченко намагався під керівництвом свого штабу об'єднати весь визвольний рух регіону. Тютюнник пізніше так характеризував Л.Шевченка: "Голос його бренів рішуче. Відчувалася воля людини, яка вирішувала щось важливе. Повстання, яке спалахнуло на Звенигородщині, попри всі зусилля повстанського штабу, в інших повітах не підтримали. Місцеві селяни розійшлися по домівках. А німці тим часом, оговтавшись після поразок, стягували досить значні військові сили на територію повіту. З дня на день очікувався штурм Звенигородки. Порадившись з Тютюнником, Левко вирішив розпустити повстанців. Вже опівночі вони покинули Звенигородку. У місті залишилися лише керівники повстання, на яких теж чекала дорога. На всіх, окрім Левка Шевченка: він вирішив добровільно віддати себе в руки німців. «Що моє життя супроти життів сотень і тисяч селян і їхніх родин, на яких відіграються німці за повстання?» – говорив він Тютюнникові, котрий всіляко вмовляв побратима відмовитися від такої думки. Попрощавшись з Тютюнником, Шевченко попрямував до відомого у Звенигородці готелю «Брістоль». А вранці, свіжопоголений, в українській вишиванці пішов здаватися. Помітивши його, німці заметушилися. За командою старшого, близько взводу кайзерівців оточили останнього отамана Звенигородського коша. Супротиву він не чинив. Після придушення повстання розпочалися каральні дії. Німецький військово-польовий суд у Києві виніс Левку Шевченку смертний вирок. Але йому вдалося втекти з-під варти. Коли німецькі окупаційні війська було виведено з України, його бачили і в Звенигородці, і на вулицях Києва. Та смерть відступила лише на декілька місяців.

Левко трагічно загинув у Звенигородці на початку січня 1919 року. Щодо його смерті існують різні версії. Та швидше всього це було заплановане вбивство, до якого доклав рук вже згаданий полковник Павловський, той самий Михайло Павловський, котрий, будучи комендантом Звенигородського повіту зник зі Звенигородки в переддень збройного повстання. Саме Павловський, видавши зброю Левкові Шевченку, по домовленості з Тютюнником мав очолити повстання, та в останню мить, злякавшись відповідальності, він втік з міста. І переховувався чи то на Кубані, чи то в передмісті Одеси в рибацькій хатині. Після повного звільнення України від Німецьких окупантів, Михайло Павловський, як і Левко Шевченко, з'являється в Києві, де уряд починає цікавитися подробицями Звенигородсько-Таращанського повстання, на яке він не давав згоди. Павловський починає обливати брудом Шевченка, замовчуючи однак про своє дворушництво. Свої звинувачення він публікує в газеті "Нова Рада". Левко, в свою чергу, подає до газети матеріали про зрадницькі дії Павловського. Та в українському уряді газетна "перестрілка" вже нікого не цікавила – назрівали нові, не менше важливі події. Принаймні, Павловський знову отримує посаду і повертається до Звенигородки. Павловський після повалення Гетьманату був призначений ревізором повітових комендантів і на початку січня 1919 р. мав бути в Звенигородському повіті. 8 січня того ж року Шевченко прибув до м. Звенигородка, де його зразу ж заарештували. Про дальніший хід подій ми дізнаємося з оголошення тогочасної повітової газети: "8-го січня приблизно о 8 год. 20 хвилин вечора на Греческій вулиці було вбито патрулями комендантської сотні старшину-авіатора Левка Шевченка. Шевченко на святках з'явився до Звенигородки, в розмовах з мешканцями міста нахвалявся знищити

ревізора комендантів Павловського, який мав приїхати 8-го січня. За наказом повітового коменданта Мельничука було заарештовано Шевченка і відправлено до міської в'язниці в супроводі одного старшини і 3 козаків. Недалеко від рогу Продольної та Грецеської вулиці Шевченко, користуючись тим, що на вулиці ходили люди, замислив утекти. Він з усієї сили вдарив старшину в груди і почав тікати. Коли на оклик козаків "стій" Шевченко не зупинився, вони вистрілили. Шевченко впав убитим. По словам козаків, вони цілились не в утікача, а в повітря над його головою, але одна з куль влучила йому в голову. Юрій Тютюнник так прокоментував цю подію: "...Л. Шевченко виїхав до Звенигородки, де застав Павловського. Останній дав наказ заарештувати Шевченка. Арешт провів Нечитайло, який подав у звіті, що під час ескортування Л.Шевченка, арештований кинувся тікати і був забитий вартою. Хто пригадує ті часи на Україні, пригадає пошесть "втікання" заарештованих і їх загибелі від куль і багнетів ескорти. Тому не тяжко буде уявити весь трагізм кінця Л.Шевченка".

Друга версія загибелі Левка. Одначе про те, що Шевченко, людина смілива й прямолінійна, може як не тепер, то пізніше викрити Павловського, не давала полковникові спокою. А дізнавшись, що той час від часу навідується до самотнього і хворого батька в Керелівку, Павловський надумав, що його воякам не так уже й важко буде вистежити народного отамана в Звенигородці, коли той повертатиметься з Керелівки. Свідок загибелі Левка, власник готелю "Брістоль" потім розповідав, що Шевченко і не думав втікати від варти і вів себе, як завжди, спокійно і врівноважено. Йому наказали зробити крок вперед і відразу ж вистрелили в потилицю.

Більш прикрим є те, що й посьогодні ім'я внучатого небожа великого Кобзаря залишається не відомим навіть на його батьківщині. Близькі Левка поховали його на кладовищі в Керелівці. Та в радянські часи в ході будівництва гідромеліоративного технікуму під забудову потрапила й частина кладовища. Отож могилу Левка Шевченка було знесено. І як тут не прислухатись до тужливих Тарасових рядків:

...а хто скаже,
Де Гонти могила,
Мученика праведного
Де похоронили?
Де Залізняк, душа щира
Де одпочиває?
Тяжко, важко!
Кат панує,
А їх же згадають.

Отже, досліджуючи трагічну історію життя і діяльність відомого земляка можна стверджувати, що на той час народ не повністю усвідомив, кого втратила Україна. Досвід боротьби є найдорожчим національним скарбом, і мусимо його передати в цілості молодшим поколінням, що мають нас заступити в будучих етапах боротьби. І від нас усіх залежить, щоб залишилася пам’ять про них, про їхні подвиги, бо без пам’яті немає майбутнього.

ІСААК МАЗЕПА – БОРЕЦЬ ЗА ВОЛЮ УКРАЇНИ

Автор роботи: **Нізік Сергій**, 10 клас, КЗ «Ротмістрівський ліцей Ротмістрівської сільської ради» Черкаської області.
Керівник: **Іващенко Наталія Володимирівна**, учитель історії КЗ «Ротмістрівський ліцей Ротмістрівської сільської ради» Черкаської області.

Актуальність дослідження. На даний момент Україна потерпає від посягання на цілісність кордонів, на державність та незалежність. У світлі цих подій особливо актуально розглядати питання виникнення української державності. Якщо говорити про Україну, то не

можна не згадати про національно-визвольну боротьбу українського народу за можливість сформувати свою державу. Україна потерпала від іноземного гніту, тож боротьба під час Української революції 1917-1921 років докорінним чином змінила політичну ситуацію в Україні й вплинула на геополітичні зміни в Європі після Першої світової війни.

Українська революція розпочалася в умовах революційних потрясінь Російської імперії. Рушійною силою революції був український народ, а особливо політична еліта, яка уже сформувалася для ідеї політичної автономії та федерації, усвідомлення необхідності проголошення державної незалежності.

Сучасникам мало відоме ім'я Ісаака Прохоровича Мазепи, а дарма, бо це несправедливо по відношенню до його особистого внеску в державотворчий процес України. Українські та російські енциклопедії радянської доби всіляко замовчували постать І. Мазепи. Більше вісімдесяти років його таврували ярликом «лютий ворог народу», «український буржуазний націоналіст». Мазепа писав багато праць, які на території України та СРСР були недоступні навіть для вузького кола спеціалістів-істориків. Отже, це призвело до багаторічного замовчування діяльності цього видатного політичного діяча та перекручування фактів. В час, коли Україна здобула свою Незалежність сталися глибокі зміни в суспільстві, які відкрили багато таємниць та справжніх імен. Тож актуальністю даного дослідження є потреба донести до широкого загалу сучасників забуті імена національних героїв.

Ісаак Мазепа був однією із центральних фігур Української революції 1917-1920 років. Він зробив значний особистий внесок в розвиток подій цього періоду і в розбудову демократичної і незалежної України. В українському державотворенні доба Директорії виступала неоднозначно, це той період, який найбільш дискусійний та сфальшований. Не тільки в працях вітчизняних істориків, а й в науковців з української діаспори. Тож цей період найбільш потребує ясності та достовірності.

Завдання дослідження: охарактеризувати внесок Ісаака Мазепи, як одного з лідерів українського визвольного руху, в державне та конституційне будівництво України доби Директорії.

Результати пошуково-дослідницької робити.

Ісаак Прохорович Мазепа народився у 1884 році в сім'ї заможного селянина на Чернігівщині. Його батько дуже шанував розумних людей, тому усім своїм дітям дав освіту. Ісаак спочатку навчався в духовному училищу, потім у чернігівській духовній семінарії. З 1904 року стає студентом агрономічного відділення природничого факультету університету в Петербурзі. Вже через рік Мазепа стає членом УСДРП. Студентське життя та партійне членство змінили долю юнака назавжди.

В Петербурзі відбулися нові знайомства з майбутніми державними і політичними діячами Української революції 1917-1920 років. Ісаак Прохорович, як майбутній агроном у 1907 році був делегатом з'їзду УСДРП в Києві. Вже там закралися перші думки про «всенародне збройне повстання» та прагнення боротися за демократичну республіку.

В Катеринославлі Ісаак працював після закінчення університету і був членом місцевої «Просвіти» та УСДРП. 1917 рік для Мазепи був насиченим: його обирають до губернського продовольчого комітету, міської думи, в Раду робітничих і солдатських депутатів. Перебуваючи на своїх посадах Ісаак Прохорович відстоював національні інтереси, а також допомагав видавати в Катеринославлі українську газету «Наше слово». Діяльність Мазепи не пройшла безслідно і уже в 1908 році він був затриманий за наказом губернського старости, але незабаром випустили, так як цей арешт відомого діяча викликав резонанс.

Ситуація в країні складалася таким чином, що Ісаака Прохоровича оточували прихильники «радянської платформи». Боротьба з цими прихильниками тривала і протягом 1919 року, в січні його обрали делегатом Трудового конгресу на якому був зачитаний

Універсал про об'єднання УНР та ЗУНР. Універсам складали самі делегати під остаточною редакцією І. Мазепи. Якраз після засідання Трудового Конгресу владу в Україні було передано Директорії, склад якої доповнили жителі ЗУНР. У документах, які прийняв Конгрес, було проголошено створення тимчасової Верховної влади Соборної України за зразком демократії європейського зразка. На початковому етапі уряд Директорії намагався втілити принципи державного будівництва, але згодом повернулись до ідеї парламентаризму.

Буремні події так виснажили народ, що уряд об'єднаної республіки не отримав від нього бажаної підтримки. Це призвело до зміни уряду 9 квітня 1919 року, посаду міністра внутрішніх справ очолює І. П. Мазепа. Він робить усе можливе для створення державного апарату, забезпечення порядку, бореться з погромами, виділяє допомогу потерпілим, їздить на фронт. 29 серпня 1919 року Мазепа стає головою уряду, зберігши і портфель міністра внутрішніх справ. Рада Народних Міністрів УНР взяла напрям на впровадження парламентаризму, зайнявшись створенням відповідного законопроекту. Починання Мазепи підтримувала УСДРП.

Не забарилось і питання розробки основного державного закону, який почала розробляти спеціальна комісія при МВС у жовтні 1919 року. Спеціалістом із цивільного права сюди було запрошено відомого українського науковця С. Дністрянського. Але складне становище на фронті завадило цій справі. 14 лютого 1920 р. на засіданні Кабінету Міністрів УНР під головуванням прем'єр-міністра І. Мазепи було ухвалено проект «Тимчасового закону про державний устрій та порядок законодавства». В цьому документі йшлося про скликання 1 травня 1920 року Державної Народної Ради, що Директорія здійснює своє керівництво через Раду і Кабінет Міністрів, а військове верховне представництво УНР належить Головному отаманові. Управління фронтом здійснюється скликання військової ради, яку очолює головнокомандувач армії. Але цей закон не затвердив Голова Директорії – С. Петлюра.

23 червня 1920 р. Ісаак Мазепа залишає посаду. Після відставки він оселяється в Львові, часто засиджується в стінах бібліотеки Наукового товариства ім. Т. Шевченка. Навіть після залишення посади Мазепа не припиняє займатися державотворчою діяльністю. Він входив у 1921 році до еміграційного українського парламенту у вигнанні. З березня 1923 року проживав у Празі. Офіційної роботи Ісаак не має, але незважаючи на бідність не полишає активної громадської позиції.

Він не втратив інтересу до громадських і політичних справ, використовуючи міжнародний соціалістичний рух і пресу для викриття більшовицьких порядків в Україні, бере участь в роботі міжнародного Соціалістичного конгресу в Гамбурзі (1923), Марселі (1926), Брюсселі (1928р.). У 1925 р. Мазепа влаштовується бібліотекарем в Українській господарчій академії в Подебрадах, на околиці Праги. У роки фашистської окупації Праги Ісаак Прохорович жив замкнуто, знищував свою переписку, не бажаючи, щоб вона потрапила до рук гестапо і завдала комусь неприємностей. Коли до Праги наближались радянські війська Мазепа приймає рішення залишити місто: рухатись вглиб Німеччини. Ешелон попав під наліт американської авіації. Мазепа був поранений в голову і контужений. Після довгих поневірянь доля восени 1945 р. заносить його в Аугсбург. Це місто стало останнім в його житті. Починаючи із 1949 р. став турбувати стан здоров'я. 18 березня 1952 р. його не стало. Тіло українського патріота знайшло вічний спокій на німецькій землі Аугсбурга.

Практичне значення роботи. Сьогодні актуальним убачається ознайомлення громадськості з Українською революцією 1917-1921 рр. як одним із визначних етапів у процесі національного державотворення та із її значенням для розбудови новітньої Української держави. Одним із ключових уроків історії боротьби за Українську державу на початку ХХ ст. є необхідність єдності усіх політичних сил. У багатовіковій історії

державотворення українського народу події, пов'язані із його визвольною боротьбою початку ХХ ст., мають важливе історичне значення.

Проведене дослідження має пізнавальне значення, а також є важливим етапом для розуміння значущості ролі нашого краю в формуванні національної ідеї державності. Матеріали та висновки роботи допоможуть краще проаналізувати та оцінити динаміку державотворчих процесів на території України на початку ХХ століття. Результати дослідження можна використовувати на уроках історії та виховних заходах.

ХРАНИТЕЛЬ ДЕРЖАВНОСТІ: Микола Андрійович ЛІВИЦЬКИЙ

Кавун Анастасія, Коваленко Анастасія, Опришко Аріна, Приймак Катерина, вихованки гуртка «Юні скаути» Комунального закладу «Канівський міський центр туризму Канівської міської ради Черкаської області»

Керівник: Коваленко Ірина Миколаївна, завідувач організаційно-масового відділу, керівник гуртка «Юні скаути» Комунального закладу «Канівський міський центр туризму Канівської міської ради Черкаської області»

Науковий керівник-консультант: СОКУР Людмила Анатоліївна, кандидат історичних наук, завідувач сектору екскурсійної роботи Шевченківського національного заповідника

Актуальність дослідження. Боротьба за національне визволення, відновлення й розбудова самостійної країни – завжди священні. Українцям судилося значно довше від інших народів блукати лабіринтами століть до державної незалежності.

Революція 1917-1921 стала джерелом духовного оновлення національної еліти – української політичної еміграції, яка, залишаючись нескореною, продовжувала боротьбу за незалежність України, навіть, поза межами країни – в екзилі (еміграція) *[7, ст. 4]*.

Мета та завдання: дослідити неоціненний скарб, «замурований» глибоко в минуле – багатостраждальну історію українського державотворення; згадати імена земляків, політичних емігрантів, які відіграли помітну роль в українському національному русі, творенні і захисті незалежної української держави, збереженні української державності.

> ***«…Ми «билися» не за «становища» і не за «владу», а за установу Державного Центру УНРеспубліки з екзильним урядом і за ідею боротьби, яка в кінцевому результаті приведе до визвольної революції і до повалення російсько-совєтської імперії, на руїнах якої відновляться суверенні держави поневолених нині народів»***
>
> *Микола ЛІВИЦЬКИЙ*

«…У дощові й холодні листопадові дні 1920 Уряд УНР та його славні воїни, що в тяжких і нерівних боях боролися з багато чисельною армією московсько-большевицьких орд, прощалися зі своєю, густо политою кров'ю, українською землею, прокладаючи тернистий шлях у невідоме майбутнє… З тією уенерівською еміграцією помандрував і тринадцятирічний хлопчина Микола – син одного з найбільш видатних політичних діячів і державних мужів УНРеспубліки – прем'єр-міністра, а після трагічної смерти Симона Петлюри – президента УНР в екзилі – Андрія Миколайовича Лівицького…» [2. ст. 9].

Цей трагічний день і його події глибоко залягли в душу молодого хлопчини, запліднили його розум і вказали на майбутнє завдання в житті…

Після поразки Української революції 1917-1921 багато діячів опинилися в еміграції. Одні, розчарувавшись у всьому, просто доживали свої останні роки, інші з часом повернулись та асимілювались з новим, радянським порядком (частина таких людей згодом була репресована). Були й такі, хто продовжував відстоювати незалежну Україну за кордоном. І, хоча українське питання втратило свою актуальність для тогочасних західних політиків, уряд УНР продовжував діяти аж до 1992 року. Одним з тих, хто забезпечував та

підтримував його діяльність був Микола Андрійович Лівицький *(псевдоніми – Богдан Войнарович, Тиміш Сотниченко, В.Ткач, М.Платковський, М.Євшанський та ін.).*

Народився 22 січня 1907 р. в м. Жмеринка у старій козацько-старшинській родині. За часів Гетьманщини його предки були сотниками й полковими осавулами. У родині споконвіку плекалися козацькі традиції та любов до української державності. Вчився в першій українській гімназії ім. Т. Шевченка (Київ), де згодом зародилося ядро підпільної організації української молоді (СУМ). Еміграція… Закінчив Вищу торгівельну школу у Варшаві та економічно-соціальний факультет Женевського університету. Був активістом студентського руху, обирався головою новоствореної студентської корпорації «Запоріжжя» (Варшава). Брав участь у з'їздах Центрального союзу українського студентства (*ЦЕСУС – громадська організація українських студентів поза СРСР. Створена в 1922 році в Празі. Протягом 20-х років ЦЕСУС об'єднував тисячі студентів та десятки організацій)* [5].

Активно займався журналістською діяльністю. Був одним з видавців часопису «Студентський голос» (Варшава), публікувався в журналі «Тризуб» (неофіційний ЗМІ, заснований з ініціативи Петлюри в Парижі) та Львівському «Ділі». Також його матеріали часто з'являлись на сторінках швейцарських видань.

Довгий час Микола Лівицький виконував функції секретаря делегації уряду УНР при Лізі Націй (1930-ті). Швейцарське місто в ті часи вважалось одним з центрів світової політики, що давало українським діячам багато можливостей. Воно стало для Лівицького місцем напруженої праці, місцем, для здобуття міжнародного досвіду й потрібних зв'язків. Успіхи й невдачі загартовували його волю, наполегливість, навчали перемагати.

В 1937 Лівицький здійснив ряд дипломатичних поїздок за дорученням голови Ради Міністрів УНР Прокоповича: Німеччина, Польща, Чехословаччина, Австрія, Італія та Франція. Роком пізніше його направили до столиці Карпатської України – міста Хуст. Там Лівицький вивчав можливість залучення колишніх військовиків армії УНР до збройних сил Карпатської України. Але в 1939 році Угорщина окупувала ці території й питання військових саме собою відпало. 1942 побував у Києві, де мав можливість побачити реальні наслідки комуністичного режиму в Україні. Та невдовзі був заарештований гестапо і відправлений до Польщі.

Закінчення війни 1945 активізувало українські державні сили в екзилі. Микола Андрійович в ролі секретаря організаційної комісії бере участь у заснуванні Українського Національно-Державного Союзу (УНДС). Прислухаючись до Ісаака Мазепи, досвідченого політика, Микола Андрійович збагачується новими надбаннями теоретичного й практичного характеру, як подолати найтяжчі випробування і залишитися на висоті свого покликання…

Виконувач обов'язків голови УНДС, член УНРади, редактор місячника «Мета». Керівник відділу Закордонних Справ. Будучи при таких відповідальних посадах Лівицький відвідує українські громади в Англії, Франції, Німеччині, США, Канаду (1957-1958). Відвідини українських поселень були потрібні для збудження активності серед народу, бо *«особисті контакти важать значно більше, ніж гори написаних, хай і блискуче складених, листів» [2, ст.19]*.

«*Його візита у прем'єра Канади Діфенбейкера,* – писала «Мета», – *була великим успіхом зовнішньої акції екзильного уряду. А те, що в канадських англомовних часописах з'явилася фотографія пп. Діфенбейкера й М.Лівицького з підписом «Прем'єр Канади прийняв прем'єра українського екзильного уряду» наповнило справедливою гордістю серця кожного українця». **Це ж уперше після часу визвольної боротьби в світовій пресі було згадано українського діяча.** [2, ст. 20]*.

Високо оцінила ці дружні відвідини й українська преса Канади й Америки. «Український голос» з Вінніпегу писав: «*Микола Лівицький, як блискучий і вічевий промовець*

говорив з глибокого переконання і з сильною вірою у слушність справи, яку він репрезентує. Він завжди тримає себе на висоті українського державника й соборника… Державний Центр і Українська Національна Рада стоять на позиціях Четвертого Універсалу» [1].

На шостій сесії Української Національної Ради Миколу Лівицького було обрано **Президентом УНР в екзилі**. Микола Андрійович свідомо й відповідально прийняв це високе становище й велике завдання: **«*Я уважаю, що Державний Центр УНР має існувати і діяти так довго, доки не буде здійснена ідея незалежної України.*** *Наша діяльність – і то діяльність, власне, хай і в екзильним, але державних формах – ця діяльність непокоїть окупанта і створює на нашій Батьківщині такий стан, який стримує Москву від остаточних ліквідаційних заходів щодо тої фіктивної форми української державности, яка там ще існує, стримує від повної ліквідації всього культурного українського життя… Ми своїм самим лише існуванням, допомагаємо тим, які в умовах підневільного режиму намагаються втримати рештки української автономії і в культурному, і в політичному, і в інших відношеннях. На цьому полягає наше значення, наша роля, наші завдання… Ми повинні невтомно працювати і збільшувати наші зусилля… треба активізувати оті півтора мільйона українців, які перебувають у західньому світі. Цим ми може спричинимося до наближення того часу, коли постане Вільна Україна» [2, ст. 21].*

Наприкінці 1976 Президент знову відвідує США й Канаду. Відкриває Дім ДЦ УНР у Філядельфії й передає в користування новоствореної установи ДЦ УНР – Дослідного Центру Української Національної революції і Державности.

…Незгоди, входження й виходження політичних партій та організацій з УНРади, бойкоти… Такі події не позитивно впливали на зріст престижу УНРади – передпарламенту України в екзилі.

«*Державний Центр УНР – це не еміграційна установа. Він є еманацією тої державної системи в Україні, яка постала в наслідку Української національної Революції… є речником і репрезентантом самостійницько-державницьких прагнень українського народу, що на Батьківщині не має змоги свобідного висловлювання, та є протиставленням узурпаторсько-окупаційній владі в Україні у формі т.зв. УССР…»* *(Микола Лівицький).*

Підсумовуючи, хочеться ствердити, що вся діяльність Миколи Андрійовича Лівицького відбиває його захоплення українською національною революцією та ідеями української державності. У його промовах є важливі положення про зародження, розвиток і збереження Українського Державного Центру. Він глибоко вірив у свій народ, в його могутній духовний потенціал. Його національно-політичний виднокруг широкий і всеосяжний, а енергія, працьовитість, ерудиція – були невичерпними.

Автор видання «Відносини Захід-Схід і проблеми поневолених Москвою націй» (Мюнхен, 1975 р.).

Він не дожив лише кілька років до розпаду СРСР. Помер 8 грудня 1989 року в Філадельфії. Похований, як і його батько, на цвинтарі церкви св. Андрія в Баунд-Бруці.

Микола Лівицький – був одним з президентів УНР в екзилі. Президентом вже неіснуючої де-факто держави.

Разом з однодумцями він відстоював українську незалежність ведучи боротьбу в кабінетах, на з'їздах та конференціях, постійно нагадуючи світовій спільноті, що Україна є і завжди буде.

«ЄВГЕНІЙ ВОЙЦЕХІВСЬКИЙ - ПОЗИВНИЙ ЧЕХ»

Кривуша Діана, Пахаревська Аліна, Прохоров Вадим, Чеботар Микола, учні 8 класу Костянтинівської спеціалізованої школи І-ІІІ ступенів Смілянського району Черкаської області, вихованці військово- патріотичного гуртка «Гайдамаки» Комунального позашкільного навчального закладу «Будинку дитячої та юнацької творчості» Балаклеївської сільської ради Смілянського району Черкаської області

Керівник: **Громовий Андрій Анатолійович**, вчитель історії Костянтинівської спеціалізованої школи І-ІІІ ступенів, військово- патріотичного гуртка «Гайдамаки», Комунального позашкільного навчального закладу «Будинку дитячої та юнацької творчості» Балаклеївської сільської ради Смілянського району Черкаської області

Тема нашого дослідження: «Євгеній Войцехівський - Позивний Чех»

Ніхто не сподівався, що одного ранку ми, українці, вільнолюбивий та мирний народ, почуємо це страшне слово - війна!

І стали на захист своїх рубежів вже сучасні козаки-герої. Проливають вони, як це повелося здавна, кров свою за незалежність рідної неньки-України, імена їхні навічно будуть викарбувані в пам'яті народній.

Хто ж вони, герої нашого часу?

Мета нашого дослідження полягає в тому, щоб на основі краєзнавчих матеріалів, документів, спогадів сучасників, близьких та знайомих героя, відтворити його життєвий та бойовий шлях.

В своїй роботі ми використали різноманітні засоби дослідження. Це і збір статистичних всеукраїнських, обласних, регіональних та місцевих даних про Євгенія Войцехівського, запис свідчень безпосередніх учасників бойових дій та його рідних.

Командир підрозділу глибокої розвідки добровольчого батальйону «Айдар» народився 16 липня 1979 року в м. Владивосток. За словами батька Віктора Олексійовича: «Коли Жені було 3 роки, на вулиці був великий мороз, випало по груди снігу, на прохання сина викопав йому окоп. Син просидів в ньому цілу годину, уявляв, що він на війні в засаді. Мабуть ще тоді він вирішив стати солдатом».

В дитинстві разом із батьками переїхав до м.Кам'янки Черкаської області. Згодом сім'я переїхала на проживання до м.Сміли. Навчався у гімназії ім. Сенатора м. Сміла. Ще в юнацькому віці він був членом Спілки Української Молоді. Він завжди у всьому намагався бути першим.

Під час навчання в гімназії – займався спортом, особливо полюбляв футбол. В різні часи свого життя виступав за футбольні клуби м.Сміли «Локомотив», Кам'янки, молодіжну команду «Дніпро» (Черкаси).

Після закінчення школи проходив військову службу в десантній частині м. Болград на Одещині. До початку війни на Сході України Женя Войцехівський проходив військову службу в миротворчому контингенті в Югославії.

Ще в ті часи він полюбив чорну камуфляжну форму, яка стала для нього символом військової мужності. Вже перебуваючи в зоні АТО-ООС, волонтери привезли йому новеньку чорну «камуфляжку», взамін його порваної він сказав: «Невже, я буду знову в чорному камуфляжі»! Він радів їй більше чим новенькому снайперському костюму.

З початком «Революції гідності» Женя Войцехівський був активним учасником «Правого сектора». Зі спогадів Євгенія «На Майдані був 2 рази. Перший раз – 1 грудня. Потім в січні приїхав провідати сім'ю на один день. І знову повернувся на Майдан, де і перебував до переможного кінця. «Мене не цікавлять слова. Я людина дії» Саме він один із тих хто 18 лютого 2014 року відбивав атаку БТР на Інституцькій.

По закінченню Майдану разом зі своїми майданівськими побратимами вирушив добровольцем на фронт.

Вдома залишилася дружина Вероніка з синами: Валерієм – 5 років та Русланом – 3 роки. Вона розуміла, що відмовити Євгенія не вдасться, адже він завжди доводить заплановане до кінця.

В кінці квітня на початку травня 2014 Євгеній Войцехівський – позивний «Чех», йде добровольцем в батальйон «Айдар». Його військові побратими згадують його, як безстрашного воїна та вимогливого командира, він завжди тримав жорстку дисципліну в своєму підрозділі. А взагалі він був веселим. Зі спогадів побратимів, Женя підсміювався: «Проповз на животі всю місцевість біля м.Щастя, тепер це місто я знаю краще любого місцевого жителя». Кожного разу залишався з військовими побратимами за столом допізна. Говорили про різне, особливо про політичну ситуацію в країні.

У військовому підрозділі «Чех» був снайпером, як говорили побратими – «від Бога». Напередодні його загибелі із Черкас йому передали новий оптичний приціл для снайперської гвинтівки. Через неділю на цьому прицілі було вже 11 зарубок – по кількості вражених цілей. Зі слів Євгенія : «Я не стріляю в українських сепаратистів. Таких ми беремо в полон. Вони не розуміють, що діють. А найманцям із сусідньої країни точно буде не переливки.

В його обов'язки входило проникати на територію противника і фіксувати вогневі точки. Одного разу коли українські війська знаходилися далеко від м. Луганська, він в повному обмундируванні з боєкомплектом пройшов пішки 100 кілометрів до Луганського аеропорту. Склав точну карту вогневих позицій противника та вказав кількість військового озброєння сепаратистів. Якби не ці карти – багато наших солдат могли загинути, попавши в засідку.

За Євгеном Войцехівським «Чехом» в зоні АТО-ООС терористи вели полювання. Влітку 2014 р. в Луганську можна було побачити листівки, в яких за голову «Чеха» пропонували винагороду в розмірі 50 тисяч доларів, а по деяких даних ця сума доходила до 150 тисяч. В той час за бійця «Айдара» терористи обіцяли 5 тисяч доларів, а за командира – 10 тисяч. Терористи навіть були готові обміняти знамениту льотчицю Надію Савченко, яку вони захопили в полон, на «Чеха». Євгеній був готовий піти на цей обмін, але був вбитий 7 липня.

«Чеху» неодноразово давали завдання взяти «язика» - полоненого сепаратиста. Зі спогадів військових побратимів. Одного разу по-пластунські минаючи алеї та паркани він добрався до Луганського управління СБУ. Взявши полоненого, повертаючись назад, його помітив один місцевий дід. Запитавши в нього: «Це не ти той самий «Чех» за якого 150 тисяч доларів дають». У відповідь пролунали слова, що «так це Я» і на це дід відповів «Ну йди з Богом».

Не один героїчний подвиг здійснив герой. Одного разу йому довелося випробовувати спеціальний костюм, який не сканував тепловізор. Він взяв з собою три гранати і наблизився до позицій противника ворог його дійсно не помітив. Євген кинув дві гранати, але вони не спрацювали в лише третя розірвалася, саме завдяки цьому «Чеху» вдалося відійти і залишитися живим. Вугор вдарив у відповідь зі всієї зброї, яка була на блок-посту. Повернувшись до розташування свого підрозділу, опівночі випив келих компоту. Зі спогадів бойових побратимів: «Женя підняв тост За свій четвертий день народження. Зате перевірив костюм»…

«Чех» був унікальний розвідник. Він міг годинами спостерігати за терористами, вивчаючи їх манери і сигнали.

Зі спогадів бойових побратимів: «Якось нашій п'ятірці потрібно було пройти через ворожий блок-пост. Була пропозиція по-пластунські через «зеленку» пробратися, а Женя

раптово піднявся в повний зріст метрів за три від ворожого блок-посту, і розпочав якось особливо махати руками. У відповідь на це терористи також почали махати руками.

Після цього «Чех» дав нам умовний знак і ми як ні в чому не бувало спокійно перейшли на ворожу сторону. Після цього ми запитали: «А що це було», на що він відповів: «Я три дні слідкував за терористами і вивчав їх умовні сигнали. Те що я показав, означало, що я свій».

Неодноразово мужній герой рятував бійців батальйону «Айдар». Одного разу, зі своєю п'ятіркою, прикриваючи відхід основних сил української армії, хлопці забарикодувалися в підвалі гольф-клубу, між селом Металіст і містом Щастя і три години утримуючи оборону, маючи при собі вісім рожків до автомату Калашникова і чотири гранати. Терористи кинули великі сили на знищення нашої групи, закидаючи їх гранатами. Хлопці були контужені та поранені. «Чех» витягував «осколки» із ніг наших хлопців, і зашивав рани, і в той час відстрілювався одиночними пострілами по позиціях сепаратистів. Через дві з половиною години у них залишилося по одному рожку і по дві гранати. Вирішили прориватися з боєм, попередньо домовились, що залишать по одні гранаті для себе. І лише через три години, підрозділ «Айдар», на чолі з полковником Миронюком, зміг звільнити наших хлопців із підвалу.

Про Євгенія Войцеховського багато знали в Луганській області. Зі спогадів дружини Вероніки: «Якось їхала до чоловіка на фронт, і на одному з українських блокпостів, де чекала на пропуск, познайомилась в черзі з водієм із дорогого джипу, розбалакалися. Він зрозумів, що я дружина Войцехівського. Запитав у мене, як його справи чи нічого не потрібно. Я розповіла, що Женя мріє про потужний бінокль. Водій джипу сів у свій автомобіль і через півгодини привіз новенький бінокль за шість тисяч гривень. Дізнавшись, що Женя загинув, він приїхав в Смілу на похорон.

Про останній день життя Євгенія Войцехівського розповів його бойовий побратим Олег Островський: «Шостого липня Женя разом з двома побратимами о 10 годині в розвідку в Луганськ і повернулися пізно ввечері. Женя розповів, як вони направили на ворожий підрозділ із двох чоловік. Вбивши та поранивши декількох терористів вони втікаючи, отримали в свій бік шквальний вогонь. Врятуватися вдалося лише пірнувши з обриву у воду. Терористи ще довго шукали по березі наших хлопців, але не знайшли. До наших позицій хлопців вивозили місцеві жителі на двох автомобілях в багажнику. Поговоривши з Женею десь до пів на другу ночі, він передзвонив до мами, а після цього ліг спати.

В 05.00 до комендатури батальйону «Айдар», яка розміщувалася в м.Щастя в приміщенні Луганського училища професійної підготовки працівників міліції під'їхало два автомобілі КАМАЗ з українськими прапорами. В яких знаходилася диверсійна група терористів. Один із диверсантів сказав що в них в полоні є полонений сепаратист якого ніби то хотіли допитати в комендатурі. До сепаратистів вийшов Євген, так як він той час був тимчасовим комендантом міста Щастя. Він заборонив пускати диверсантів до приміщення комендатури, що спасло життя нашим хлопцям, які готувалися на новий рейд в тил ворога. «Чех» щось запідозрив, саме тоді, коли герой віддав своєму побратиму автомат, щоб надіти розгрузку, диверсанти відкрили вогонь. Він отримав поранення в шию, аорту і в бік, одна з куль потрапила в центр татуювання «Святий Євгеній», яку Женя вважав своїм оберегом.

Наші бійці вискочили із комендатури і відкрили вогонь у відповідь. Майже всіх терористів було знищено. Але «Чеха» спасти не вдалося. Він був ще живий, коли його погрузили в автомобіль, але до лікарні довести його не вдалося.

09 липня 2014 року Смілянщина прощалася з першим своїм героєм, який загинув в зоні АТО-ООС. Коли під час прощання пролунала пісня «Гей плине кача», у Смілу почався дощ, це всі плакали за своїм героєм, бо попрощатися з ним прийшли сотні людей. Завдяки

волонтерам, героя поховали на центральній алеї міського цвинтаря. Могилу не було видно за великою кількістю вінків з написами «Кращому бійцю Айдара», «Герою – побратиму».

У нього залишилося двоє малих синів 14 та 12 років. До свого 35-річчя Євген не дожив 9 днів.

Саме завдяки таким, як «Чех» та десяткам сотень наших загиблих героїв, ми можемо спати спокійно, не відчуваючи, що до нас прийде чужий агресор і захопить нашу домівку.

26 лютого 2015 року за особисту мужність і героїзм виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, вірність військовій присязі, нагороджений орденом «За мужність ІІІ ступеня» (посмертно) 2014 році – Почесною відзнакою «За заслуги перед Черкащиною» (посмертно). 2014 р. – особливе відзначення «Залізний хрест» (посмертно).

Вічна слава захисникам України!

БІЛЯ ВИТОКІВ ДЕРЖАВНОСТІ (ОЛЕКСАНДР МИЦЮК)

Охріменко Марина, учениця 11 класу, член історико-краєзнавчого клубу «Вік» Драбівецького НВК «загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів – дошкільний навчальний заклад» Новодмитрівської сільської ради Золотоніського району Черкаської області

Баранник Володимир Васильович, учитель історії, керівник історико-краєзнавчого клубу «Вік» Драбівецького НВК «загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів – дошкільний навчальний заклад» Новодмитрівської сільської ради Золотоніського району Черкаської області

Найбільша трагедія народу – це втрата держави. Бездержавний етнос приречений на загибель. Тому боротьба за національне визволення, відновлення й розбудова самостійної країни – завжди священні. Українцям судилося значно довше від інших народів блукати лабіринтами століть до державної незалежності.

Історія ж нашого національного державотворення свідчить, що кожного разу, коли українці намагалися визволити рідну країну з неволі, гнобителі та недруги таврували патріотів, стирали їх імена з пам'яті нащадків, очорнювали та знищували їх. Безумовно, це стосується й вікопомної події, яку ми сьогодні називаємо Українською революцією 1917 – 1921 рр., що за масштабами та суспільно-політичною значущістю стала помітним явищем визвольних процесів Європи.

Одним з активних діячів цієї, вікопомної для українського народу, події став Олександр Корнійович Мицюк – науковець і політик, що безпосередньо займався розробленням земельної реформи в Україні – одного з найскладніших та найсуперечливіших питань Української революції.

Олександр Корнійович Мицюк народився 9 червня 1883 рок в селі Новоолександрівка Бахмутського повіту Катеринославської губернії.

Після закінчення у 1896 році Камишуватського Міністерського училища Олександр Мицюк працює помічником конторника на Голубовських кам'яно-вугільних шахтах.

У 1901-1903 роках він навчається в Ново-Глухівській лісовій школі. Після її закінчення працює на посаді лісового кондуктора та бере участь у меліорації пісків і ярів Золотоніщини, де поміж іншим проводить і заліснення могили Тараса Шевченка.

У революційному 1905 році Олександр Мицюк стає членом Революційної Української партії, бере активну участь у творенні Золотоніської селянської спілки. Саме за організацію цієї спілки його, на початку 1906 року, в дисциплінарному порядку було покарано переведенням по службі в Середню Азію.

Перебуваючи на засланні О.Мицюк детально знайомиться з життям українських переселенців і, з того часу, активно студіює переселенське питання України, вважаючись його найкращим знавцем.

Дослідження Мицюка були своєрідною антирекламою Столипінській аграрній реформі, що саме тоді активно впроваджувалася в життя. Так, наприклад, у своїй книзі «Переселення на Амур та в Уссурійський край» він писав: *«…селянин вирушає в далекий край шукати кращої долі. Що чекає його там? Замість наділу, який би підійшов під смак … він знайде болота, гори, ліси… Схаменеться потім людина в глушині лісів та болiт. Що це я наробив? Куди я забрався? Та пізно. Є каяття, та немає вороття!»*.

Мицюка глибоко хвилювало питання національної долі переселенців з України. Він наголошував, що: *«Далеко закинуті від рідного краю, серед чужої природи і чужих людей, в нових побутових і господарчих обставинах, дрібні частки нашого народу, мусять втратити своє українське національне обличчя і стати не українцями»*.

Повернувшись із заслання Олександр Корнійович зустрівся з новими неприємностями.

26 грудня 1907 року в нього було проведено обшук, у ході якого вилучено багато листів, паперів, а поміж ними і рукописи книг українською мовою «Про переселення…», «Про піски на Полтавщині та їх задобрювання»… За звинуваченням в участі у визвольному русі 1905 року в Золотоніському повіті, на підставі статті 129 існуючого на той час карного закону, О.Мицюка знову заарештовують і ув'язнюють.

Умови життя у в'язниці були нестерпними, панували всілякі утиски. Було повністю заборонено передачу продуктів харчування. Заборонялося харчуватися і за власний кошт, тому Олександру Корнійовичу довелося задовольнятися казенними харчами за 5 копійок на добу. Заборонялися листування, побачення, передача книг, в тому числі і навчальних.

На його скарги, чому порядки не такі, як по інших тюремних закладах, тюремне начальство відповідало: *«Ви ж не в якійсь іншій тюрмі, а в золотоніській – то й мусите коритися її порядкам»*.

Лише 5 квітня 1908 року Олександр Мицюк, під заставу в 300 карбованців, знову опинився на волі. А виїзна сесія харківської судової палати, що 23 лютого 1909 року розглядала справу про Прохорівську селянську спілку, повністю його виправдала.

Після виграного судового процесу Олександр Корнійович переїзжає на Херсонщину де, працюючи землемір землевпорядних комісій, готується до іспиту на атестат зрілості. Здати його екстерном в той час було надзвичайно важко, та Олександру вдалося це зробити і вступити на юридичний факультет Харківського університету. А щоб було з чого жити він працює лісничим у маєтках М.Терещенка на Чернігівщині.

У 1916 році Олександр Мицюк закінчує університет, здобувши за свою дипломну працю «Община та земельна реформа» диплом І ступеня, що прирівнювався до західноєвропейського докторату. За іншу свою працю «Дефініції вміняємості», молодий науковець здобуває премію імені Зарудного.

Після завершення університету О.К.Мицюк записується до адвокатського стану, й деякий час співпрацює з відомим українським націоналістом, харківським адвокатом Миколою Міхновським.

Буремний 1917 рік Олександр Корнійович зустрічає у містечку Середина-Буда (нині Сумської області). Саме тут він бере активну участь у творенні та роботі Української громади, Просвіти, видавництві журналу «Шлях»…

«У перші дні революції вся Українська громада на чолі з Мицюком захопилась революційною роботою. Були подані телеграми до міністрів Тимчасового Уряду з

домаганням самої широкої автономії України в федеративній Росії, а також ухвалена постанова про негайне заснування в Києві Центральної Ради».

У квітні 1917 року Олександр Мицюк бере активну участь у роботі представницького форуму українського національного руху – Всеукраїнському Національному конгресі.

З червня 1917 р. він очолює Трубачевські лісові підприємства Київського військово-промислового комітету та стає Головою Київського губернського комітету з постачання палива.

Як засвідчують документи УЦР, 18 серпня 1917 року Олександр Корнійович Мицюк пропонується Володимиром Винниченком на посаду генерального писаря Генерального Секретаріату, але вже 21 серпня на цю посаду було призначено Олександра Лотоцького.

Однак, як досвідченого спеціаліста в земельних справах О.К.Мицюка призначають керівником одного з департаментів Генерального секретарства земельних справ, де він активно займається розробленням земельної реформи в Україні – одного з найскладніших та найсуперечливіших питань Української революції. Підсумком роботи Генерального секретарства земельних справ, у тому числі і Мицюка, стало ухвалення 31(18) січня 1918 року Центральною Радою тимчасового земельного закону. Проте активному його впровадженню в дію завадила складна військово-політична ситуація в Україні, яка завершилася гетьманським переворотом.

У травні 1918 року Олександра Мицюка гетьманською владою було звільнено з посади в Міністерстві земельних справ, та разом із тим, його було обрано членом правління Центрального українського сільськогосподарського кооперативного союзу, де він приділяв велику увагу організації нових кооперативних спілок.

У нових реаліях життя Олександр Корнійович не припиняє своєї політичної діяльності. Як один із лідерів Української партії соціалістів-самостійників він бере активну участь у роботі Українського національно-державного союзу – координаційного центру українських центристських і правих партій, створеного з метою порятунку української державності за гетьманської влади. За участь у роботі цього союзу О.Мицюка, разом із С.Петлюрою, М.Поршем, А.Макаренком… в ніч з 26 на 27 липня було заарештовано, і як стверджує Микита Шаповал *«сидів він довго».*

Після звільнення, Олександру Мицюку випала нагода бути присутнім на нараді, яка 13 листопада 1918 року постановила негайно підняти всенародне повстання проти гетьмана Скоропадського та створити революційний уряд у формі Директорії УНР. Слід зауважити, що в тих умовах в яких вона формувалася, одним із її членів міг стати і О.К.Мицюк.

Здобувши перемогу, Директорія УНР 24 грудня 1918 року проголосила себе верховною владою в Україні, та сформувала свій перший уряд на чолі з В.Чехівським. До складу уряду, як міністр внутрішніх справ, увійшов і Олександр Корнійович Мицюк.

У Декларації Директорії від 26 грудня 1918 року, яку іноді називають тимчасовою конституцією УНР, права і обов'язки уряду, як і його місце в системі державної влади, не були визначені. Однак обсяги роботи новоствореного уряду були велетенськими, адже йшлося про комплексне реформування соціально-економічних основ життя, про *«таку організацію народного господарства, яка відповідала б сучасному переходовому моментові, коли нищиться старий капіталістичний світ і на його руїнах сходять паростки нового всесвітнього ладу, який не знатиме ніякого гніту і визиску».*

Виходячи з цього, на уряд Чехівського покладалися завдання забезпечити трансформацію політичної системи та державного управління України. Тому саме ці проблеми домінували на засіданнях Ради міністрів упродовж січня 1919 року, безпосереднім і активним учасником яких був Олександр Мицюк.

У період з 24 грудня 1918 року по 31 січня 1919 року міністр внутрішніх справ О.К.Мицюк взяв участь у 28 засіданнях Ради. Йому тричі випадала честь головувати на цих засіданнях, а ще шість разів бути їх співголовою.

За підписом Мицюка значаться прийняті у цей час закони та постанови:

02.01.1919 – Закон про скасування Державного Сенату та відновлення Надвищого (Генерального) суду;

03.01.1919 – Постанова про скасування Департаменту Державної варти міністерства внутрішніх справ та про утворення натомість адміністраційно-політичного департаменту;

04.01.1919 – Закон про скасування інституту державної варти й сформування Народної міліції;

26.01.1919 – Закон про спекуляцію.

Окрім цього йому вдалося провести більше десяти законопроектів, що стосувалися реформи самоврядування.

У січні того ж таки 1919 року Олександр Мицюк стає учасником двох важливих у історії України подій – Конгресу Трудового Народу України та проголошення Акту Злуки УНР і ЗУНР.

Проте час перебування О.К.Мицюка на посаді міністра внутрішніх справ виявився не тривалим. У складних військово-політичних умовах війни з більшовицькою Росією та під вимогами Антанти уряд Володимира Чехівського Наказом Директорії УНР від 31.01.1919 року було звільнено.

Не зважаючи на звільнення Олександр Корнійович і надалі продовжує відігравати помітну роль в політичному житті України. Так 5 липня 1919 року його було затверджено тимчасово виконуючим обов'язки члена Ради міністрів народного господарства, а 11 жовтня 1919 року – товаришем міністра народного господарства.

У 1920 році йому довелося емігрувати за кордон, спочатку до Львова, а в 1921 році до Праги.

Саме в 1921 році в житті Олександра Корнійовича Мицюка наступає злам. Він полишає суспільну діяльність та повністю присвячує себе науці.

У 1921 році він стає доцентом економічної політики, а в 1923 році професором політичної економії факультету права і суспільних наук Українського Вільного Університету в Празі. Більше 22 років Олександр Корнійович працює в Університеті, будучи за цей час двічі деканом, по три рази ректором та проректором, заступником голови і головою Кураторія.

З 1922 року О.К.Мицюк працює і професором народного господарства в Українській Господарчій Академії в Подєбрадах. У Академії він пропрацював аж до завершення її існування, вклавши туди багато праці по організації економічно-кооперативного факультету (де був тричі деканом) та бібліотеки при факультеті.

9 червня 1938 року його було обрано дійсним членом історико-філософської секції Наукового товариства ім. Шевченка у Львові. Окрім цього він був ще дійсним членом Слов'янського інституту в Празі та Українського правничого товариства.

Невтомно займаючись викладацькою діяльність Олександр Корнійович підготував тисячі українських слухачів до практичної та наукової діяльності.

Про нього, як свого викладача, тепло згадує в своїх спогадах Гаврило Гордієнко – вчений-агроном, ботанік, публіцист, дійсний член УВАН у США.

«Політичну економію, або народне господарство нам викладав професор Мицюк. Викладав він змістовно, слухали ми його з увагою...

Часом нас студентів-агрономів професор Мицюк закликав на економічні семінари, на які він запрошував різних економічних світил із еміграції в Празі. Такі семінари, доповіді, а

потім і їх розбір були нам студентам-агрономам дуже корисні! Там ми навчалися як треба слухати, робити запити, брати слово й робити висновки з прослуханого…

Професор Мицюк був одним із найпродуктивніших професорів Академії. Ще в стінах Академії він мало не щороку випускав якісь друковані праці. А пізніше він був дуже продуктивним у ділянках економічній, суспільній, політичній. Щороку не одна, то дві книги авторства професора Мицюка виходили в світ. Про нього в мене залишилися як найсвітліші спогади.»

Наукова спадщина Олександра Корнійовича Мицюка дуже велика. Про нього можна сміливо говорити, що він не закопав свій талант у землю. Як історик економіки він залишив по собі цінний в українській науці монументальний курс «Історія економічного побуту і доктрин» та 16 монографій про українських економістів. Як один із найкращих знавців аграрної проблеми він випустив у світ 2-х томний курс «Аграрна економіка і політика» та велику кількість інших розвідок, серед яких варто відмітити «Аграрна політика Європи після світової війни» (3 т.), «Аграрна політика України в добу самостійності», «Націоналізм в аграрній політиці»… Його справедливо вважають найкращим знавцем переселенського питання («Винародовлення селянства на еміграції»…) та економічної політики більшовиків в Україні («Селянство й економіка большевизму»…). Окрім цього він першим розпочав і приділяв велику увагу дослідженню суспільно-економічного ладу, господарської діяльності та історії економічного побуту Карпатської України. Наслідком цієї його діяльності стала чотиритомна, майже на 2000 сторінок, праця «Нариси соціально-господарської історії Підкарпатської Руси». Спеціальної уваги заслуговує і його оригінальна, надзвичайно цінна та цікава праця «Аграризація жидівства України на тлі загальної економіки».

Своєю невтомною науковою працею О.К.Мицюк поставив себе в ряди європейських учених, проте варто зауважити, що менше десятка його робіт було написано на іноземній мові (німецькій, французькій, чеській), всі інші – українською. Отже не лише своїм походженням, а й тематикою та мовою своїх досліджень Олександр Корнійович по праву заслужив честі бути зарахованим до славної когорти видатних українських вчених.

Помер Олександр Корнійович Мицюк 30 грудня 1943 року в Празі.

МИТЬ ІСТОРІЇ, А ЦІЛЕ ЖИТТЯ

Дзюбло Ярослава, учениця 11 класу, член історико-краєзнавчого клубу «Вік» Драбівецького НВК «загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів – дошкільний навчальний заклад» Новодмитрівської сільської ради Золотоніського району Черкаської області

Баранник Володимир Васильович, учитель історії, керівник історико-краєзнавчого клубу «Вік» Драбівецького НВК «загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів – дошкільний навчальний заклад» Новодмитрівської сільської ради Золотоніського району Черкаської області

Процес демократизації суспільства сприяв поверненню з небуття сумних, давно забутих подій та імен наших славетних земляків. Серед них достойне місце посідає і талановитий письменник, художник та громадський діяч Григорій Петрович Варава.

Григорій Петрович Варава народився 21 (9ст.ст) січня 1884 року в родині малоземельного селянина Петра Миновича та його дружини Марії Власівни. У подружжя окрім Григорія росло ще п’ятеро дітей: молодший син Олекса (1892); чотири доньки - Софія (1886), Ганна (1888), Ганна (1894), Федосія (1896). У родині Варав панувала атмосфера високої духовності. Не зважаючи на те, що батьки були неписьменними, вони мріяли про краще життя для своїх дітей.

Початкову освіту Григорій Варава отримав у Канівському міському двохкласному училищі, яке закінчив у 1897 р. Григорію поталанило на вчителя. Ним був відомий

український педагог, журналіст, громадський діяч та вірний охоронець Тарасової могили – Василь Степанович Гнилосиров. Учитель історії та географії був носієм духу Шевченка, він шукав нових шляхів у педагогіці, розкривав учням очі на «правду і кривду», прищеплював їм почуття співпереживання за долю стражденного народу. І ті зерна, що засівав Учитель, щедро проростали в дитячих душах.

Після закінчення училища Григорій Варава два роки допомагав батькові в сільському господарстві, а у 1899 р. став працювати писарем у конторі Канівського нотаріуса Цвєтковського.

У 1902 р. на його долю випало знайомство з опальним студентом Київського університету Володимиром Винниченком.

Влітку Григорій Варава кидає роботу і вони разом із Володимиром Винниченком вирушають у подорож по Україні «для розбуркання приспаних». Подорожуючи Полтавщиною, Катеринославщиною й Херсонщиною вони, не маючи в кишені шеляга, наймалися на сезонну працю до панських економій, де заробляючи на хліб проводили серед селян агітацію. Цю подорож В.К. Винниченко висвітлив у оповіданні «Кузь і Грицунь». Під ім'ям Кузі персоніфікований сам Володимир Кирилович, а Грицуні – Григорй Петрович.

Восени Григорій переїздить до Києва, де працює конторщиком у конторі Київського нотаріуса Вікторова. Свою працю він поєднав з навчанням на вечірніх курсах з малювання при Київському художньому училищі. Намагаючись здобути освіту, Г.П. Варава з осені 1904 р. залишає роботу й поступає на загально-освітні курси цього ж училища, оскільки атестаційна комісія, на підставі поданих ним робіт, зарахувала його відразу на четвертий курс.

У цей же період, під впливом В.Винниченка, Варава стає членом Революційної української партії, яка з грудня 1905 р. була перейменована на Українську соціал-демократичну робітничу партію (УСДРП) та з головою поринає у революційну роботу.

У грудні 1905 р. за антиурядову діяльність серед учнів Художнього училища Г.П. Варава був відрахований з п'ятого загально-освітнього класу і виїхав додому.

15 грудня за розпорядженням Київського жандармського управління його було заарештовано Канівською поліцією і направлено до Канівської в'язниці, де він пробув три місяці. У березні 1906 р. його направляють до Звенигородської в'язниці, а у листопаді переправляють до Лук'янівської (м.Київ) і розміщують у камері разом з В.Винниченком, С.Єфремовим, А.Жуком. Той факт, що Григорій навіть у в'язниці перебував у такому оточенні, говорить про те, що він відігравав у лавах РУП, а згодом – УСДРП одну з провідних ролей.

Судила політв'язнів Київська судебна палата по звинуваченню в антиурядовій агітації серед селян. Г.П. Варава був засуджений до одного року в'язниці та одночасно постановою особливої наради при Міністерстві внутрішніх справ приречений до адміністративної висилки у Вологодську губернію терміном на два роки. Зважаючи на те, що термін утримання під вартою був невеликий, його відправляють відразу на поселення в м.Ужга Вологодської губернії, де він перебував з 3 травня 1907 р. до 16 лютого 1908 р.

Варто зауважити, що саме похід по Україні разом із духовним наставником В.Винниченком, ув'язнення в Лук'янівській в'язниці разом з велетами українського Ренесансу, вологодське заслання – це ті «університети», де Григорій Варава здобував вищу політичну освіту й де формувалася його громадянська позиція. Вони послужили йому дороговказом на все життя, на суспільну діяльність і, звичайно, на творчість.

Після відбуття покарання Григорій Петрович повертається до м. Канів, влаштовується на службу писарем у Канівську повітову земську управу, згодом стає діловодом, а потім секретарем.

У 1908 р. в українській газеті «Рада» під псевдонімом В.Стеблик з'являється три оповідання Г.П. Варави («Землячок», «Шпик», «Песиміст»), а у 1909 р. оповідання «З подорожі». У цих оповіданнях автор відразу заявив про себе як про тонкого психолога, майстерного оповідача та людину, яка непохитно стояла на засадах християнської моралі, що були прищеплені йому батьком і матір'ю, а також школою.

1913 року брати Григорій та Олекса Варави разом із гуртком свідомих земських службовців організували й почали випускати першу в історії м.Канів щотижневу газету «Каневская неделя», де вони друкували публіцистичні статті, відгукувалися на культурні події, порушували громадські теми місцевого життя. Першу сторінку газети оформляв Григорій. Коли ж Олекса підготував до друку збірку поезій «Ряст», старший брат допоміг йому художньо оформити книжку.

У грудні 1917 р. на з'їзді виборців Канівського повіту Г.П. Вараву було обрано головою земської управи, але за проханням В.К. Винниченка він переїздить до Києва і посідає посаду завідуючого земського відділення у відділі місцевого самоврядування при Генеральному секретаріаті Центральної Ради. З перейменуванням на початку 1918 р. відділу місцевого самоврядування у департамент Григорій Петрович стає його віце-директором.

З квітня 1918 р. по січень 1919 р. він працює в управлінні по ліквідації земського та міського союзу.

На початку 1919 року під натиском більшовицьких військ, що наступали на Київ, Директорія була змушена його покинути. Григорій Варава повертається до Канева, де крім пошуків постійної роботи пише лозунги, вивіски, малює плакати для радянських установ, художньо оформляє клуб ім. К.Лібкнехта, розробляє проект стилізованих арок до входу могили Т.Г. Шевченка, пише його портрет, яким було прикрашено ці арки. Саме в цей час з-під його пера виходить оповідання «Еполети» під справжнім його ім'ям.

З осені 1919 р. у Григорія Варави немає постійної роботи. Він працює то секретарем Канівського відділу народного господарства, то завідувачем друкарні, то секретарем райспоживспілки.

Але біда не ходить поодинці. Творчий зліт цієї винятково обдарованої людини обірвали комуністичні незаконні репресії.

Вперше його було заарештовано у кінці червня 1921 р. за підозрою в участі в «Українській націоналістичній повстанській організації» з метою відновлення влади Української Народної Республіки. Цей факт не було доведено.

Звільнений з-під варти Г.П. Варава повертається до Канева. У пошуках постійної роботи йому довелося пробувати себе на різних посадах у різних організаціях і установах. Так, весною-літом 1924 р. він працює в Тульчині, а літом 1925 р. у Бердичеві завідуючим книжковим магазином. Та саме цей період був для Григорія Варави найбільш плідним і тривалим у творчому плані. З-під його пера виходить цілий ряд оповідань: «Бувальщина», «Уламок іржавого», «Воронячі дні» та інші.

16 вересня 1929 року Шевченківський окружний відділ ГПУ заарештовує Г.Вараву вдруге, за звинуваченням у приналежності до української націоналістичної контрреволюційної організації. І цього разу обвинувачення не було доведено. Тому в лютому 1930 року його було звільнено з-під варти.

З лютого по квітень 1930 р. Г.П. Варава працює у Канівському сільбанку рахівником. Але залишатися у рідному Каневі було небезпечно, тому Григорій Петрович вирішує переїхати в Харків до брата Олекси, який працював секретарем правління Спілки Українських письменників та композиторів.

У Харкові Г.П. Варава починає працювати літпрацівииком, а потім літредактором у редакції журналу «Колективіст України». Працюючи у редакції він займається також перекладами книг, пісень з російської мови на українську та німецьку.

Щоб урятувати сім'ю від голодної смерті, у липні 1932 р. Григорій Петрович повертається до Канева, де працевлаштовується статистом, потім бухгалтером у Канівський лісгосп, а з жовтня 1933 р. – плановиком на лісопильний завод. У вільний час він продовжує займатися улюбленою справою – пише портрети В. Винниченка, О. Варави, малює краєвиди Канева та його околиць.

9 жовтня 1937 р. Г.П. Варава був заарештований утретє.

У слідчій справі № 64971 по обвинуваченню Варави Григорія Петровича за ст. ст. 54-6, 54-10 КК УРСР від 27 жовтня 1937 р. вказано, що «Варава Григорій Петрович – у колишньому член Центральної Ради, мав зв'язок з українськими націоналістичними діячами Винниченком, Левицьким.., з сином Георгієм (Юрієм), який викритий, як польський агент,... проводив агітацію проти стаханівського руху, вороже настроєний проти Радвлади, розповсюджував пораженческі чутки».

Керуючись оперативним наказом Наркомату внутрішніх справ СРСР від 11 серпня 1937 р. за № 00485 Канівське районне відділення НКВД вирішує надіслати слідчу справу на розгляд Головного управління НКВС Київської області, а звідти до Москви, де її розглянула сумнозвісна «двійка».

4 листопада 1937 р. матеріали на звинувачених, що надіслані УНКВС Київської області у порядку наказу № 00485 від 11 серпня 1937 р. було розглянуто. Вирішено: Вараву Григорія Петровича – розстріляти. Коротко та швидко. Без ніяких речових доказів, зізнання або самообвинувачення арештованого.

18 листопада 1937 р. о 1 годині 30 хвилин життя талановитого письменника та художника обірвалось.

Справа по звинуваченню Варави Григорія Петровича була переглянута у 1989 р. Військовим прокурором Київського військового округу. Вирок Наркома внутрішніх справ СРСР та Прокурора СРСР від 4 листопада 1937 р. скасовано, справу припинено за відсутністю складу злочину, а його реабілітовано. Справедливість, хоч і з великим запізненням, все ж перемогла. З людини зняте тавро «ворога народу», вона знову отримала своє чесне ім'я.

НОВЕ ЯКІСНЕ ЗВУЧАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ УКРАЇНЦІВ У ХХ СТОЛІТТІ ВІД В'ЯЧЕСЛАВА ЛИПИНСЬКОГО

Стрілецька Софія, Приватний заклад «ЗАКЛАД ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ МОНТЕССОРІ ФЕМЕЛІ»

Савченко Аліна Євгенівна, педагог Приватний заклад «ЗАКЛАД ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ МОНТЕССОРІ ФЕМЕЛІ»

«Сили при сім ми тратимо, а нічого не зискуємо, – наголошував В'ячеслав Липинський. Діяльність В'ячеслава Липинського припадає на складний період Українських національно-визвольних змагань, позначених гострою конкурентною боротьбою між різними таборами українських суспільно-політичних сил та рухів.

В'ячеслав Липинський був націлений на пошуки рецептів здобуття національної держави. Його творчість є потужним внеском у розвиток суспільно-політичної думки українців, яка значною мірою ґрунтується на вивченні досвіду державного будівництва в 1917–1921 роках.

Ідеї та діяльність Липинського багато в чому суперечили тогочасним загальним тенденціям українського суспільно-політичного руху ХХ століття. Він скептично оцінював масове захоплення української інтелігенції соціалістичними ідеями й критично сприймав

участь її в загальноросійському революційному русі. Він пропонував відродити державницькі традиції української шляхти й зберегти особливості її соціальної та культурної сутності, які вважав надзвичайно цінними для українського руху.

«Наша нація – велика нація, і тишком-нишком, невеличким коштом чіпляючи наш державний та національний віз до чужих, хоч би і великих валок здобути для неї волі не удасться» – так писав у 1919 році В'ячеслав Липинський (1882–1931) – український геній польського походження. Попри те, що його ім'я приваблює багатьох інтелектуалів, воно не є відомим широкому загалу в Україні. Хоча його думки про українську державу й залежність її здобуття від бажання самих українців стати нацією мають бути для нас дороговказом.

В'ячеслав Липинський багато аналізує причини «нереалізації» української ідеї. Багато критичної уваги він зосереджує саме на інтелігенції, її ролі, поглядах та дій у суспільстві. На його думку, демократична інтелігенція сама себе не могла уявити будівничою ланкою держави. Саме тому ідея своєї держави, яка б могла бути збудована кимсь іншим просто-таки була їй чужою, якщо не ворожою. «Здобуття повної волі для української нації – була ведена людьми, які в державну незалежність не тільки перед тим ніколи не вірили, а навіть до самої ідеї державної незалежності ставилися з погордою й вороже».

«*Менше між собою бешкетували, тісніше б в одну громаду об'єднались і природу цієї скали постарались всіма силами пізнати».* У центрі уваги опинився публіцистичний твір «Листів до братів-хліборобів» В'ячеслава Липинського.

На жаль, ідеї В'ячеслава Липинського були незрозумілими значній частині його сучасників. Це, зокрема, засвідчують слова відомого українського історика Дмитра Дорошенка, який свого часу нарікав, що якби праця такої ідейної глибини й цінності, як «Листи до братів-хліборобів» В'ячеслава Липинського, «*Появилася десь у наших сусідів, у чехів, у поляків, то напевно викликала б жвавий обмін думок і утворила б цілу літературу; у нас же ся праця впала як камінь серед стоячого болота: ні згуку, ні відгуку».*

«Листи до братів-хліборобів» - «*Книга ця призначена для тих сучасних і будучих, якого вони не були обряду, мови і племени – мешканців Української Землі, що хотітимуть окремої і суверенної, рицарською дисципліною і вірністю провідників здобутої, на співпраці класів – во імя Релігії, Землі-Батьківщини і Авторитету – побудованої, Української Держави і що в установленю власними місцевими силами, дисциплінуючої провідну верству, Монархічної Влади в формах дідичного а не виборного Гетьманства бачитимуть єдиний вихід з українського колоніяльного гниття. Для позбавлених територіяльно-політичної свідомости і почуття соціяльної єрархії, розбиваючих Землю: племінно-націоналістичних, віроісповідних і демагогічних сект, що живуть з цькування народу на панів або гризні місцевих вір і «націй» між собою, і що із зненависти до своїх власних земляків волітимуть завжди чужоземну владу книга ця не писана. Вона присвячена памяти того родового хліборобського рицарства X V II віку, яке, бридячись бути колоністами на своїй Українській Землі і хотячи правити своєю Батьківщиною само, а не при помочі Варшавської метрополії, пішло на чоло козацького повстання 11348 року, намагалось дати його сліпій, анархічній і примітивній стихії Українську Державну Ідею, але не можучи республіканським методом організації опанувати український хаос і стати фундаментом Української Держави, згинуло разом з нею від бунту, нездатних без сильної влади до незалежного державного життя, українських опришків і дейнеків, оставшись вірним своїй Державній Ідеї Українській аж до смерти*».

Актуальність його праці беззаперечна. А надто, коли йдеться про прагматичну монополізацію української ідеї. «Монополізація виключно для себе української національної ідеї була конечним результатом способу життя й діяльності тих, хто на експлуатації цієї ідеї в

цілях посередництва будував усе своє політичне й матеріальне існування», — аналізує Липинський.

Переосмислюючи перебіг визвольних змагань, Липинський вважав, що українці виявилися неготовими до виконання свого історичного завдання в 1917 році — здобути державність, а їхні розпорошеність, розбрат та неорганізованість мали для України фатальні наслідки. Це спонукало вченого до вивчення та осмислення сутності української еліти в процесі національного відродження, піднесення її ролі в боротьбі за державність, пошуку шляхів її організації.

Чому ж, здавалося б, ґрунтовні та системно переконливі висновки, які В'ячеслав Липинський виклав у своїх «Листах до братів-хліборобів», залишилися маловідомими сучасникам. Дорошенко констатував, що думки Липинського «просто з коренем вивертають утерті, шаблонові погляди української інтелігенції в питаннях державного будівництва й справляють українську національну думку на зовсім новий шлях». Очевидним є те, що ліберально-демократична інтелігенція не погоджувалася з жорсткою критикою з боку Липинського її дій, які призвели до провалу державницького випробування в 1917–1921 роках. Для вченого ця критика була засобом пошуку дієвих кроків у боротьбі за національну самостійність.

Поряд із науковою та публіцистичною працею В'ячеслав Липинський вів розлоге листування з багатьма українськими політичними діячами, пояснюючи свою позицію та окреслюючи перспективи державного майбутнього України. Його епістолярна спадщина є надзвичайно цінним внеском у сучасну українську суспільно-політичну думку. «Моя література в моїх листах. І все, що я писав, мені боліло», – ділився Липинський в одному з листів із Василем Стефаником. Сила його думки, висловлена в листах до багатьох своїх адресатів, не поступається суспільній значущості його творів. Липинський не вірив, що Україна може постати в результаті стихійних виступів. *«Так як ніде в світі не бувало, щоб народ сам, без провідників, міг сотворити з себе націю, – наполягав він у своєму листі. – Сучасна Європа нам Варягів не дасть, і коли ми з Вами – всі старі українські пани-хлібороби – не здатні тими Варягами стати, то буде на Україні те, що й доси, тобто безголов'я»*. Однак він не втрачав надії, що вдасться зорганізувати еліту: *«Од голови все псується, од голови і відроджується. Я думаю, що голова наша здорова, і тому не трачу надій».*

У своїх «Листах до братів-хліборобів» В'ячеслав Липинський писав, що не приніс нових суспільних цінностей, лише упорядкував, сконкретизував те, що українство містить у собі доброго, благородного, творчого. Учні та послідовники згадували його настанови, що «нових будуючих первнів в українськім народі не треба творити, їх треба лише віднайти, відродити і застосувати в суспільній системі». «І якби не Липинський, – зауважував, зокрема, Микола Базілевський, – якби не його залізна моральна підтримка, його поради і вказівки, обставини, мабуть, таки загнали б нас у зневіру, бо до внутрішнього переродження було ще далеко, ой як далеко!»

«Ніхто так глибоко не з'ясував тієї слабкості українства, що він її називає бездержавністю, внутрішнім нахилом до колоніального існування», і «ніде так не розгорнена фатальна для українців проблема влади й політичного росту – проблема, об яку розбиваються українські зусилля». Крім того, за словами Рудка, теорія нації Липинського *«Єдина з усіх у нас існуючих, що має силу і при сучасних відносинах на Україні».*

Творча спадщина Липинського має слугувати серйозною лектурою для українських політиків, які й сьогодні потребують консолідації заради національної державності. Його політична система координат значною мірою могла б спростити розуміння, як і за якими правилами має розвиватися модерна українська нація, які критерії повинна встановити держава для співіснування з нею.

ВІЙСЬКОВИЙ КОМІСАР ГЕНІЧЕСЬКА ПАРТИЗАНСЬКИЙ ГЕНЕРАЛ СИДІР КОВПАК

Яковенко Вікторія, учениця 11 класу, вихованка історико-краєзнавчого гуртка «Пошук» Генічеського закладу загальної середньої освіти №1 Генічеської міської ради м. Геніческ, Херсонська область, Україна
Керівник: **Подзолкова Анжела Анатоліївна**, педагог-організатор Генічеського закладу загальної середньої освіти №1

У кожної держави, кожного народу є події і дати, які складають основу опорної точки їхньої історії, підґрунтя історичної пам'яті і національної гордості.

Для нас, прийдешніх поколінь, такою знаковою віхою була перемога над нацизмом у Другій світовій війні. Цей день, який об'єднує всі покоління, викарбований в національній пам'яті і є невичерпаним джерелом патріотизму, віри у власні сили та можливості.

У перших шеренгах творців перемоги були, є і будуть завжди славні партизани і підпільники.

Розмова наша піде про одного з найвідоміших організаторів та керівників партизанського руху опору в Україні у період Другої світової війни, двічі Героя Радянського Союзу, державного і громадського діяча – Сидіра Ковпака. Він належить до числа найвідоміших героїв України, які прославились у Другу світову війну.

Свою пошукову роботу ми присвячуємо 100-річчю вступу на посаду першого військового комісара Генічеського райвійськкомату.

Мета пошуку:

Популяризація героїзму військового подвигу, вшанування могутності та подвигу воїнів, збереження пам'яті про героїв. На основі різних статистичних даних, визначити та оцінити внесок народу України в перемогу.

Розширити знання про партизанський рух в Україні, героїв Партизанського руху на прикладі легендарного Ковпака.

Дослідити бойовий шлях, ознайомитися з документами, літературними та архівними джерелами, які підтверджують перебування на посаді першого військового комісара у нашому місті.

Актуальність:

Молоде покоління має знати та пам'ятати героїчне минуле своєї країни.

Повага до героїчних подвигів співвітчизників, ушанування пам'яті, патріотичні почуття гордості за старше покоління, любов до свого народу, його історії та героїчного минулого.

Сторінки минувшини повинні стати національним надбанням кожної людини, кожного громадянина великої України.

Ми, краєзнавці, пишаємось, що жива легенда та символ перемоги - Сидір Артемович Ковпак, свої перші кроки починав у нашому місті. На жаль, про це мало відомо, а це ж історія нашого краю.

Краєзнавці школи зв'язалися з державним архівом Херсонської області й отримали довідку, що Генічеський повітовий військовий комісаріат містить наказ від 11 грудня 1921 року, який зазначає, що цього числа на посаду Комісара вступив Сидір Ковпак. Цим же наказом №1 ліквідовано Генічеський міський військомат. Робимо висновок, що наш військкомат був міським, а за призначенням С.А. Ковпака став районним.

Також фонд містить численні накази по військкомату: рукописні та друковані за особистим підписом С. А. Ковпака. Останній із наказів датований 30 березня 1922 року.

Усі ці довідки підтверджують, що свої перші кроки Сидір Ковпак почав з нашого міста Генічеська і був першим воєнкомом.

Свій пошук ми почали з Генічеського райвійськкомату , де починаються сторінки історії видатної особи, командира Путивльського партизанського загону (Першої української партизанської дивізії), двічі Героя Радянського Союзу, генерал-майора Сидора Ковпака.

У міському краєзнавчому музеї зберігаються фотографії, репродукції картин, портретів, фотоальбомів.

Ми побували у краєзнавчому музеї, ознайомились з історичними матеріалами, побували у міській бібліотеці, перегорнули купу книжок.

Ми часто відвідуємо Яремчанський музей екології та етнографії, де представлені експозиції з часів українського визвольного руху і діяльність партизан у карпатському краю; буваємо біля пам'ятника, присвяченого загиблим партизанам-Ковпаківцям.

Ми здійснили віртуальну подорож до Котелевського народного музею на Батьківщину Сидора Артемовича, що на Полтавщині.

Цікавою була віртуальна подорож до Глухівського, єдиного в Україні, народного музею, двічі Героя Радянського Союзу, людини-легенди, легендарного партизанського діда.

Також ми здійснили віртуальну подорож до Путивлю, Спадщанського лісу, музею партизанської слави, який створений на місці партизанського об'єднання під командуванням Ковпака.

У двадцятих роках XX територія Генічеського району належала до Запорізької губернії. Губернському військовому комісаріату підпорядковувався Генічеський повітовий комісаріат, який здійснював облік навчання і призив військовозобов'язаних, контроль за діяльністю підвідомчих частин, установ та закладів, вели боротьбу з дезертирством.

Під керівництвом Сидора Артемовича у військкоматі, була створена контрольно-облікова комісія для встановлення точної кількості військовозобов'язаних призивників. Основним завданням комісаріату була організація мобілізаційної роботи. Багато мешканців, які займалися риболовством, всіляко уклонялися від призиву до армії. Боротьба з браконьєрством та дезертирством - була одним із напрямків роботи військкомату.

У першу чергу робота приділялася військовому навчанню. Усім допризовникам та мирному населенню необхідно було пройти програму військового навчання. Було налагоджено проведення фізичних занять у школах.

Під керівництвом Сидора Артемовича у 1922 році майже 800 юнаків та дівчат нашого району вивчали стрілецьку справу. На підприємствах міста працювали гуртки, у яких займалася молодь. Для охорони міського правопорядку при райвійськкоматі були організовані заміни кількістю 60 чоловік.

Ми, краєзнавці, зустрілися з випускником нашої школи 1967 року, Віктором Івановичем Захаркіним, який постійно буває на Сумщині, де мешкає родина його дружини, яка є родичкою Ковпака у третьому поколінні. Віктор неодноразово спілкувався з дітьми, які партизанили у загонах самого Ковпака у сумських лісах, яким на той час виповнилося 9-10 років. У їхніх головах назавжди залишилися спогади про те, що німці боялися заходити далеко в ліс, адже хащі були непроходимі і вийти звідти майже неможливо без місцевого провідника. Ці спогади вони передають із покоління у покоління, адже пам'ять про це повинна жити вічно.

Ми, діти нинішнього покоління, повинні пам'ятати та зберігати пам'ять про подвиг наших земляків, для нас завжди будуть незабутніми імена героїв рідного краю. Минають роки, і прямих свідків того часу стає менше, та всі, хто здобував Перемогу, навічно залишаються у вдячній пам'яті нащадків, спогади про них передаватимуться з покоління в покоління.

Підводячи підсумок нашої роботи хочемо сказати: «Життя і подвиг»… Як же ми часто чуємо ці слова. Наша робота допомогла цим словам знайти реальний сенс. Простий

хлопець Сидір Ковпак став героєм не просто так, він був справжньою людиною, його відрізняла чесність, порядність, відданість справі. Його життєвий шлях є взірцем відданості своєму народові, мужності й високому патріотизму. Своєю роботою ми змогли показати мужність та героїзм партизанських загонів та підпільних організацій у роки Другої світової війни, які здійснили неоціненний внесок у наближенні Великої Перемоги над нацизмом.

Нами було опрацьовано і упорядковано багато матеріалів. По піщинках збирали, вивчали, досліджували трагічні та світлі сторінки рідного краю. Детально опрацювали архівні документи, проаналізували статистичні дані.

І гордо можемо сказати, що Сидір Ковпак почав з нашого міста Генічеська. Цей наш перший військовий комісар. Ми пишаємось, що 100 років нащадки пам'ятають. Пам'ять жива…

Героїчному минулому не має бути строку давнини, тому увічнення пам'яті героїчних подвигів колишніх партизанів і підпільників у боротьбі з фашистськими загарбниками та загиблих у цій боротьбі добровольчих захисників Вітчизни є пріоритетом.

Події тих днів не повинні згаснути в народній пам'яті. Про це нагадуватимуть меморіальні дошки, пам'ятники та найголовніше – людська пам'ять, яку нащадки несуть у вічність у своїх серцях. Пам'ять про тих, хто не шкодуючи власного життя захищав рідну землю, наше сьогодення.

МІЙ ЗЕМЛЯК – ОДИН ІЗ «ПЕРШОТРАВНЕВОЇ ДВІЙКИ»

Шевченко Матвій, вихованець гуртка «Юні екскурсоводи» Богуславського районного центру дитячої та юнацької творчості
Керівник: **Лаговська Тетяна Іванівна,** керівник гуртка «Юні екскурсоводи» Богуславського ЦДЮТ

Сьогодні зростає інтерес до джерел народної мудрості, до витоків національної культури. Адже хто забуває минуле – той не вартий майбутнього.

Тому я хочу зупинитися на історичній постаті мого земляка, що є справжнім українцем-патріотом, який своїм героїчним патріотизмом виховує мого сучасника – українця XXI століття.

Віктор Кукса – той, хто увібрав в себе багаті і славні козацькі традиції, уособлює мужність і героїзм оборонців та визволителів рідної землі.

Родичі Віктора Кукси були учасниками національно-визвольної боротьби часів УНР. Батько був головою сільради, але не комуністом, за німецької окупації був залишений для підпільної роботи. Рятував молодь від вивезення до Німеччини, за що був засуджений на смерть, проте йому вдалося втекти. Віктор мав добрих патріотичних учителів, у тому числі раніше репресованих. Отже, з дитинства був свідомим українцем, знав національний гімн та був твердо впевнений, що Україна має стати незалежною.

Віктор закінчив середню школу 1957 року й поїхав до Києва на будівництво. Жив у робітничому гуртожитку в Святошині. У 1958-61рр. відслужив у війську і повернувся до Києва. Це був час "хрущовської відлиги", час бродіння в колах інтеліґенції. Ходила література самвидаву, радіо «Свобода» доносило інформацію про арешти шестидесятників. Хотілося й собі діяти, щоб будити національну свідомість українців.

Віктор Кукса разом зі своїм побратимом Георгієм Москаленком 1 травня 1966 року вивісили жовто-блакитний прапор над будівлею Київського інституту народного господарства. Вивісити стяг жовто-блакитного кольору, у ті часи забороненого, вони вирішили як протест проти повернення до політики сталінізму.

За декілька днів до знаменного дня хлопці придбали два жіночі шалики – помаранчевого та синього кольорів, і згодом у себе в кімнаті зшили з них жовто-блакитний прапор. На полотні Георгій друкованими літерами вивів :

«ЩЕ НЕ ВМЕРЛА УКРАЇНА, ЩЕ ЇЇ НЕ ВБИТО! ДПУ», де напис ДПУ – Демократична Партія України – мав на меті переконати громадян, всіх, хто його побачить, що в Києві діє організація, яка бореться за незалежну Україну.

Окрім напису, на прапорі красувався і УНРівський тризуб, скопійований з грошей, вирізаний з чорної матерії і нашитий на полотно.

Георгій Москаленко, озброєний самопалом, стояв на чатах внизу, а Віктор Кукса поліз на дах пожежною драбиною, де він кухонним ножем зрізав радянський стяг, а натомість прив'язав національний – жовто-блакитний.

Коли Віктор спустився донизу, Георгій окропив асфальт біля сходів авіаційним гасом, щоб збити зі сліду міліцейську собаку, і друзі попрямували пішки до гуртожитку на Святошині.

З самого ранку під українським стягом перебували не на жарт налякані кадебісти та міліціонери. І хоча врешті-решт прапор зняли, проте він встиг покрасуватися на очах у колони робітників і студентів, адже прапор не знімали, поки не прибули сапери, бо були переконані, що він замінований.

Розслідування «злочину» одразу підпало під компетенцію КДБ, адже було вирішено, що він «підриває радянську владу». Слідчі одразу ж почали розслідування резонансної справи, протягом якої назбирали три томи матеріалів, які зараз є доступними на сайті Електронного архіву українського визвольного руху.

Дев'ять місяців слідчі полювали на відчайдух. Причому з самого початку розшукували «злочинця», не здогадуючись, що насправді, так званих «прапороносців», двоє.

Слідчі мали лише одну зачіпку - напис друкованими літерами на прапорі, яку вони, на жаль, вдало використали. Всіх з інституту перевіряли за почерками. Звісно, це все робилося непомітно, під приводом потреби заповнити якісь документи. Власне, так і попався Георгій Москаленко – його викликали до військкомату і попросили заповнити анкету.

21 лютого 1967 року Георгія та Віктора затримали. Їх обох засудили за статтями 62 частина 1 Кримінального кодексу УРСР « Антирадянська агітація та пропаганда), а також 222 (незаконне носіння холодної і вогнепальної зброї), - під «зброєю» розумілися кухонний ніж, яким Кукса зрізав прапор, та самопал, яким в разі небезпеки мав скористатися Москаленко. За рішенням Київського обласного суду, ухваленому на закритому засіданні 31 травня 1967 року, обоє злочинців отримали ув'язнення в колонії суворого режиму Москаленко – термін три роки, а Кукса – два роки. У селищі Явас на Мордовії у таборі суворого режиму № 11 відбула покарання, прозвана в народі, «першотравнева двійка». Тут була справжня Україна: три чверті контингенту табору становили українці. Спілкування з колишніми повстанцями та шістдесятниками збагатило світогляд хлопця.

Батька Віктор застав уже в могилі, яку до приїзду сина не засипали.

З труднощами влаштувався машиністом екскаватора, його довго не хотіли прописувати в тому самому гуртожитку. Виклики дільничного міліціонера і кадебіста припинилися аж після проголошення незалежності. Доводилося змінювати місце роботи, але всюди на нього писали доноси. Коли до Києва мали приїздити високопоставлені іноземні гості, Куксу посилали у відрядження або брали підписку, що не виходитиме з гуртожитку.

Далі спілкувався із шістдесятниками (Василь Стус, Іван Світличний, Іван Русин), відвідував репетиції хору «Гомін», де знайомився з літературою самвидаву. Під час погрому української інтелігенції 1972 р., в нього був обшук.

Постановою Пленуму Верховного Суду України від 20.05. 1994 р. судові рішення в частині засудження К. за ст. 62 ч. 1 КК УРСР скасовано, а кримінальну справу в цій частині переведенням закрито на підставі п.2 ст. 6 КПК України за відсутністю складу злочину. Але він і надалі вважався засудженим за ч. 2 ст. 222 КК УРСР, на підставі ст. 42 КК УРСР на 2 р.

позбавлення волі у виправно-трудовій колонії загального режиму.повністю чоловіків реабілітували лише після розвалу СРСР у 2007 році.

18 березня 2002р. в Києві створено Громадський комітет (згодом Громадська організація) „За реабілітацію “першотравневої двійки”, який поставив за мету домогтися повної реабілітації Віктора Кукси, Григорія Москаленка та інших репресованих з політичних мотивів, але засуджених за кримінальними статтями. Голова організації, колишній політв’язень Валерій Кравченко, в серпні – вересні 2005 р. провів 20-денне голодування протесту біля Генеральної прокуратури України.

Указом Президента України від 18.08.2006 Кукса нагороджений орденом „За мужність” І ступеня. У день вручення нагороди, 23 серпня, мала бути відкрита пам’ятна таблиця на КНЕУ про подію 1 травня 1966, проте її вночі за наказом ректора зняли.

У 2016 році нагороджений орденом Свободи від Президента України «за значний особистий внесок у державне будівництво, соціально-економічний, науково-технічний, культурно-освітній розвиток України, вагомі трудові здобутки та високий професіоналізм».

Приклад Віктора Кукси, на мою думку, є прикладом для сучасної молоді – прикладом патріотизму, доблесті і відданості Україні. Актуальність моїх досліджень полягають у тому, що необхідно привертати увагу молоді до мови та історії свого народу, свого міста чи села, цінувати та пам’ятати своїх земляків, які так любили свою землю, що не боялися йти за неї на жертви.

Богуславщина не забуває своїх героїв, і ми, богуславці, продовжуємо роботу над збереженням пам'яті про сучасних патріотів-захисників незалежності України.

НЕСТОР ІВАНОВИЧ МАХНО – ЛІДЕР ПОВСТАНСЬКОГО РУХУ НА КАТЕРИНОСЛАВЩИНІ

Тарасова Рената, 11-Б клас, КЗ «Слобожанський НВК №1 «Загальноосвітня багатопрофільна школа II-III ступенів – Центр позашкільної освіти Слобожанської селищної ради»

Керівник : **Сотула Олена Іванівна**, вчитель історії, керівник гуртка «Історичне краєзнавство»

Серед головних історичних осіб Української революції 1917-1921 рр. особливо виділяється яскрава і своєрідна постать легендарного батька Махна, який очолював протягом 1918–1921 рр. значні селянські маси на півдні України та воював практично з усіма владами та режимами, що існували в той складний і суворий час. Махно зробив істотний внесок у розгром об’єднаних сил зовнішньої та внутрішньої контрреволюції. Його в народі шанобливо називали «батьком». Він був справжнім селянським ватажком і послідовно боровся за інтереси народу. В історії нашого краю, Дніпропетровщини, постать Махна посідає особливе місце.

Не́стор Іва́нович Махно́ (Міхненко) народився 26 жовтня (7 листопада) 1888, с. Гуляйполе Олександрівського повіту Катеринославської губернії, Російська імперія (нині м. Гуляйполе Запорізької області, Україна) – помер 25 липня (за іншими даними 6 липня) 1934, Париж, Франція) – командувач Революційної повстанської армії України, керівник селянського повстанського руху 1918-1921 років. Українського козацького походження та православного віросповідання; анархіст, політв'язень, державний, військовий та політичний діяч, видатний тактик ведення партизанської війни.

Народився Махно у родині 42-річного Івана Родіоновича Махна, державного селянина села Гуляйполе, та його дружини Євдокії. Наступного дня його охрестили у Христо-Воздвиженській церкві й дали ім'я Нестор. У 1889 році, коли Несторові не виповнилося ще й року, у нього помер батько. Його мати Явдоха Матвіївна Передерій залишилася у великій матеріальній скруті з п'ятьма синами: Карпом, Савою, Григорієм, Омеляном та найменшим

Нестором. «На 8-му році мати віддала мене в двокласну Гуляйпільську початкову школу. Навчався я добре, шкільні премудрості давались мені легко. Зимою навчався, а літом наймався до багатих хуторян пасти вівці або телята. Під час молотьби ганяв у поміщиків в арбах волів, одержуючи за це по 25 копійок в день», – так згадував Нестор Махно про своє дитинство. Згодом працював у малярній майстерні, в купецькій лавці.

У 1905–1906 роках Нестор сприяв українським соціал-демократам зі «Спілки» – і навіть розповсюджував їхню літературу та листівки. Проте для нього цього було замало, він прагнув до активних дій: у 1906 став членом анархістської організації «Спілка бідних хліборобів», що діяла на Катеринославщині.

З 22 по 26 березня 1910-го року у Катеринославі Тимчасовий Одеський окружний військовий суд розглядав справу 13 гуляйпільських анархістів, серед яких був і Нестор Махно. На слідстві Нестор сказав, що ні до якої розбійницької шайки не належить, а є членом політичної революційної організації, що виборює свободу для людей; що гроші після експропріацій йшли виключно на революцію. Суд засудив до шибениці 5 гуляйпільських анархістів (Н. Махна, Є. Бондаренка, К. Кириченка, Ю. Орлова, Н. Альтгаузена). З перелічених був страчений лише Є. Бондаренко.1911–1917 – Махно був ув'язнений у Бутирській тюрмі в Москві.

Після Лютневої революції 1917 р. у Росії Махно повернувся у березні 1917 р. на Катеринославщину, де розгорнув широку діяльність як політик і військовий діяч. Став одним із ініціаторів заснування Селянської Спілки, очолював місцеву раду робітничих і селянських депутатів та профспілку деревообробників та металістів. Створена Махном місцева адміністрація провела розподіл маєтностей великих землевласників серед селянства, примусила місцевих підприємців значно підняти заробітну плату робітникам.

У кінці 1917 р. – початку 1918 р. Махно сформував «селянські вільні батальйони», які розпочали боротьбу проти козачих частин з Південно-Західного і Румунського фронтів, які намагалися через територію України пробитись на Дон і приєднатись до військ генерала О.Каледіна.

Наступ в березні 1918 р. німецько-австро-угорських військ (після укладення Берестейського миру 1918 р.) примусив Махна виїхати з України. Деякий час він перебував у Таганрозі, Ростові-на-Дону, Царицині, Астрахані, Саратові і Москві. Улітку 1918 р. Махно повернувся в Україну, де організувавши невеликий повстанський загін під назвою Чорна Гвардія, розпочав боротьбу проти німецько-австро-угорських окупантів та уряду гетьмана П.Скоропадського.

Основні етапи махновського руху:

Літо-осінь 1918 р. – селянські повстання проти гетьманату П. Скоропадського. Організація повстанських загонів Н. Махна.

Початок 1919 р. – боротьба разом із Червоною армією проти Директорії. Переформування його повстанських загонів у 3-тю бригаду Задніпровської дивізії.

Весна-осінь 1919 р. – боротьба з білогвардійцями; розрив із більшовиками; організація повстанських загонів у тилу денікінців, які завдали величезної шкоди військам А. Денікіна, руйнуючи їхні тили й відтягуючи на себе значні сили.

Вересень-листопад 1920 р. – підписання у Старобільську угоди, згідно з якою Н. Махно обіцяв припинити збройну боротьбу проти радянської влади. Спільна з Червоною армією боротьба проти П. Врангеля. Листопад - грудень 1920 р. – боротьба радянської влади проти махновців, остаточний розгром махновського руху.

Нестор Махно став доволі відомим ще за життя, і його популярність зумовлена багатьма чинниками. Він очолював селянську армію, будучи селянином за походженням. Махно був політиком, чия програма максимально враховувала життєві інтереси селянства,

отже, більшості тодішнього населення України. Був полководцем, який командував не з-за спин своїх бійців, а спускався до них в окопи та очолював їх у кінних атаках. Понад десять поранень, одержаних ним у боях, свідчили про його хоробрість і здатність жертвувати собою заради своїх товаришів та принципів. Селянство Півдня України щиро повірило в його здатність розв'язати нарешті аграрну проблему справедливо, тобто з користю для селян. Селянські інтереси – це основна ідеологія РПАУ(м). Бажання вільно господарювати на своїй землі й рішучість у захисті власних інтересів – ось та рушійна сила, що змусила селян-махновців покинути свій «садок вишневий коло хати» і взятися за зброю. Отож українські селяни-хлібороби включно з махновцями бралися за зброю не для того, аби палити, нищити та вбивати, а для захисту від тих, хто йшов встановлювати контроль над українським селом із його стратегічними ресурсами.

І лише з кінця 1920 року, після припинення білими регулярної боротьби на теренах України, заможне селянство і махновці знайшли спільний інтерес, точніше спільного ворога – більшовиків.

У ході боротьби проти різноманітних ворогів, повстанці під проводом Махна створили Гуляйпільську республіку, яка в кульмінаційний період свого розвитку охоплювала більшу частину Катеринославської губернії. На картах часів громадянської війни Катеринославщина звичайно і позначається як сфера контролю армії Махна.

Внесок махновського руху в історію нашого краю є наскільки значним, настільки й суперечливим. До сьогодні домінує багато штампів, нав'язаних радянською пропагандою, чимало аспектів махновської історії не висвітлені належним чином. Та не викликає сумніву те, що махновський рух є відображенням прагнень селянства - як конструктивних, так і руйнівних. Сам Махно виступає як визначний лідер повстанців, що проявив себе як талановитий військовий керівник, і як здібний організатор та політик.

ОДИН РІК З ЖИТТЯ ОТАМАНА ГРИГОР'ЄВА

Автор роботи: **Тудор Анастасія** – учениця 9 класу, вихованка туристсько-краєзнавчого гуртка Михайло-Ларинського ЗЗСО І-ІІІ ст. Воскресенської селищної ради

Керівник: **Бащак Лілія Іванівна** керівник туристсько-краєзнавчого гуртка, вчитель історії Михайло--Ларинської ЗЗСО І-ІІІ ст. Воскресенської селищної ради;

Події столітнього минулого залишаються й досі вузловим пунктом у новітній історії України. Безсилля центральної влади, розпад правової системи, регіоналізація у вигляді 120 мікродержав, боротьба різних політичних угруповань за владу, втручання іноземних держав. Значна маса населення мріяла про «сильну владу», що дасть селянам землю, а фабрики робітникам. Досліджуючи таке явище, як «отаманщина» ми віднайшли чимало протиріч. Від фактів легендарності і героїзму отаманів до амбіційність, непоступливість, жаги до влади. Тому дослідження такого явища як «отаманщина» є актуальним і в наш час.

Метою дослідження стало вивчення життєвого шляху та революційної діяльності отамана Никифора Григор'єва. Об'єктом дослідження - «отаманщина», як суспільне явище Української революції, предметом – постать отамана Никифора Григор'єва. Основною джерельною базою послугували документи Державного архіву Миколаївської області та праці українських та зарубіжних істориків. Основними методами краєзнавчого дослідження даної теми є аналіз та систематизація зібраних матеріалів, проведення аналогії подій сторічної давнини та сьогодення.

Нашою пошуковою групою було опрацьовано літературу, архівні джерела, та з'ясовано, що рух повстанських загонів на території України у 1918-1920 роках під проводом отаманів отримав в історії назву «отаманщина».

Історіографія дослідження «отаманщини» за хронологічними періодами та критеріями походження можна поділити та на чотири історіографічні групи: українська діаспорна, українська радянська, українська сучасна та зарубіжна. Українська діаспорна історіографія охоплює період 20–70-х років ХХ століття. Першими дослідниками «отаманщини» стали колишні політики, діячі УНР, які у 20–30-і роках проаналізували цей феномен у контексті проблем українського державотворення та визначили «отаманщину» деструктивним явищем національно-визвольних змагань. Лише С. Петлюра, аналізуючи «отаманщину», відзначив, що на певному етапі українського державотворення вона відіграла позитивну роль в історії УНР.

Характерними рисами радянської історіографії були заангажованість, обмеженість джерельної бази, партійний контроль за науковцями. Вважаючи на це, історіографія радянської України 20-х – початку 30-х років зберігала певну об'єктивність та зібрала значний фактологічний матеріал. Не втратили цінність для дослідника праці В.Антонова-Овсієнка. Серед інших праць радянських авторів необхідно зазначити книгу Р.Ейдемана і М.Какуріна.

У подальшому радянські історики все більше підпадали під ідеологічний контроль і позбавлялись об'єктивності. За роки незалежного розвитку України вітчизняні дослідники досягли певних успіхів у вивченні історії на основі нових джерел та історіографії. Серед сучасних дослідників слід відмітити миколаївських істориків Ю.Котляра та Л.Левченко.

Починаючи з 20-х років ХХ століття термін «отаманщина» або «отаманія» вживається в історичній науці, публіцистиці, політиці. На жаль, виникає проблема з визначенням цього терміна. У більшості довідників, енциклопедій, підручників він взагалі не згадується або не пояснюється. На погляд В.Бондаренка, «отаманщина» – це вид політичного режиму у вигляді особистої військової диктатури, який у 1919- 1920 роках існував в Україні та в інших регіонах (особливо козацьких), колишньої Російської імперії. В Україні «отаманщина» спиралася на історичну козацьку традицію, козацький ідеал, «отаманську ідею».

Цілком своєрідний погляд на отаманщину пропонує дослідник Р. Коваль. Він використовує концепт «отаманщина» як поняття тотожне повстанському руху.

«Отаманщина» бере свої початки від традицій українського козацтва творення добровільних збройних формувань на чолі з харизматичним ватажком та ґрунтується на деяких особливостях селянської ментальності (патріархальності, індивідуальності, анархічності, місцевому патріотизмі) . Протягом 1919 р. на території, що перебувала під юрисдикцією УНР, виявлено (на підставі актових та наративних джерел) факти функціонування 34 отаманських формувань, які відзначилися різними формами взаємодії з Директорією: від конфліктів до періодичної співпраці. Більшість з них діяла на території Правобережної України. Значно менша – на Лівобережжі, оскільки ця територія відносно короткий термін знаходилася під владою Директорії.

Під час нашої пошукової роботи ми заглибилися у вивчення життєвого шляху Никифора Григор'єва. Поштовхом для цього став пішохідний похід по Вознесенському району Миколаївської області. Під час проходження села Бузьке наша група відмітила назву центральної вулиці населеного пункту «вулиця Отамана Нікіфора Григор'єва». Google пов'язав ім'я отамана з подіями національно-визвольних змагань 1917-1921 років. На запитання до місцевих жителів про постать отамана ми отримали різні думки від рівня легенди і міфу до бандита. В своїй роботі ми зробили спробу розібратися у подіях 1918-1919 років, що пов'язані із постаттю отамана Григор'єва, зібрати та спів ставити факти з життя та політичної діяльності історичної особистості.

Григорєв – неординарна особистість. Все починається з його народження. Історики не можуть встановити ні точної дати, ні місця народження. Але відомо, що навчався він у

фельдшерській школі міста Миколаєва Херсонської губернії. Учасник російсько-японської війни (доброволець). Після війни – акцизний чиновник у місті Олександрії Херсонської губернії, прапорщик запасу (60-ий піхотний полк). Вважається, що Нікіфор Серветник бере псевдонім Матвій Григорєв (на думку Р.Коваля) за місцем свого народження в с. Григорєвка.

Послужний список дуже насичений: пішов добровольцем на російсько-японську війну (1904-1905рр), був учасником Першої Світової війни 1914–1918 років, служив спочатку прапорщиком, потім штабс-капітаном 56-го Житомирського піхотного полку Російської Імператорської Армії (Бердичів, 1917). Брав активну участь у боях на Південно-Західному фронті. Активний учасник українізації частин Російської Імператорської Армії (1917) та створення на їхній основі регулярних частин Дієвої Армії Української Народної.

З 2 лютого 1919 року був призначений начдивом Червоної армії, а вже у квітні 1919 року очолив селянське повстання проти більшовиків.

Загалом за хоробрість у боях нагороджений: орденами – знак відзнаки Військового ордену (прирівнено до ордену Святого Георгія) 4 (1905 рік №118587), 3 (1905 рік №17083) та 2 (1907 рік №2002) ступенів; Святої Анни 4 (з написом «за хоробрість» 1915 рік) та 3 (1916 рік); Святого Станіслава (1916 рік); орденом Червоного прапору (1919 рік).

На політичному небосхилі Григор'єв з'являється наприкінці літа 1918 року і переходить на сторону гетьмана П. Скоропадського, очевидно, розчарувавшись у здатності представників Центральної Ради навести порядок в Україні.

Майбутній отаман став гетьманським полковником і командував однією з частин 6-го Полтавського корпусу, який входив до складу Запорізької дивізії. Проте минуло небагато часу, і Н. Григор'єв не тільки сам розірвав відносини з гетьманським режимом, а й опинився серед найактивніших борців з гетьманщиною. Це сталося влітку 1918 р., і мотиви носили політичний характер (підтримка німецького окупаційного режиму та виплата Німеччині надзвичайно великої контрибуції, відновлення поміщицьких латифундій, військова диктатура).

Судячи з усього, як національно свідомий українець, Н. Григор'єв не зміг прийняти політику гетьманського уряду, який виявився іграшкою в руках австро-німецьких окупантів. У чині полковника Запорозької дивізії Армії Української Держави залишив збройні сили на знак незгоди з політикою Гетьманату

Григор'єв встановив контакт з представниками Українського Національного Союзу і незабаром отримав від них завдання: виїхати на свою батьківщину в Олександрійський повіт Херсонської губернії і організувати масове повстання проти гетьманців, австро-німецьких окупантів та їх прибічників.

У серпні 1918 р. Григор'єв приїхав до села Верблюжки та через деякий час очолив партизанський загін із 175 селян-бідняків і розпочав повстанські дії, що спочатку мали суто локальний характер.

Отаман Григор'єв зумів виділитись серед інших ватажків своїм безперечним військовим та організаційним талантом і врешті-решт з'єднати всі повсталі загони у єдину велику повстанську армію, що підпорядковувалась єдиному військовому командуванню. Восени 1918 року до неї вже входило близько 120 загонів і бойових груп, її загальна чисельність становила тоді близько 6 тисяч осіб.

16 листопада 1918 р. прихильники Центральної Ради та Української Народної Республіки почали відкрите збройне повстання проти гетьмана. У цьому їх підтримали не лише напівстихійно сформовані повстанські загони Нестора Махна, Миколи Шинкаря та інших ватажків, але і регулярні військові підрозділи. Зокрема, 20 листопада це зробив кінний Лубенський полк (пізніше 1-ша Запорізька дивізія) полковника Петра Болбочана.

Григор'єв повідомив Головного отамана військ УНР Симона Петлюру про своє визнання Директорії і підпорядкування їй своїх загонів. Загони отамана отримали назву Херсонської дивізії та увійшли до складу Південної групи військ армії УНР. Приблизно в цей час дивізія складалась з чотирьох піхотних і одного кінного полків та двох батарей польових гармат

У листопаді 1918 р. Н. Григор'єв, об'єднавши під своїм командуванням 117 невеликих повстанських загонів, передав їх у розпорядження Директорії УНР. Формування Григор'єва, що діяли на Миколаївщині, наприкінці листопада оволоділи Висунським та Вознесенським. На початку грудня 2 тис. українських військ піхоти та 200 вершників узяли під контроль станції Новий Буг та Полтавку. Потім, здобувши Грейгове та Лоцкіне, загони Григор'єва наблизились до Миколаєва, дали бій, увійшли до міста та проголосили владу Директорії. Але незабаром Н. Григор'єв змушений був залишити Миколаїв. На той час у Миколаєві склалося «тривладдя» у вигляді Ради об'єднаних українських організацій, Міської думи і німецького генерал-губернатора.

Тим часом Н. Григор'єв отримує наказ йти маршем у Бессарабію. Цей наказ суперечив планам отамана закріпитися на південному сході України. Крім того Григор'єв розчарувався у ставленні радянської влади до селянства (введення «воєнного комунізму». Наказ став приводом для початку військових дій проти більшовиків.

Начдив радянських військ, у минулому отаман військ Директорії УНР Н. Григор'єв підняв найбільше на півдні України антибільшовицьке повстання.

Популярні серед селян гасла, антибільшовицький рух, 98 повстань на Україні в квітні місяці, дали Н. Григор'єву змогу захопити значну територію: від Черкас і Кременчука до Херсона і Миколаєва.

Наступ григор'ївських військ порушив більшовицьку систему «викачування» продовольства з України. На захопленій території «були розігнані продовольчі органи в повітах, розграбовані заготівельні пункти зерна», відзначалося в доповіді Одеського губпродкому. В результаті заколоту були відрізані від заготівлі найбільш забезпечені хлібом повіти Херсонської та Таврійської губерній. Проте успіхи Н. Григор'єва не об'єднали навколо нього антибільшовицькі сили. Н. Махно, вбачаючи в Н. Григор'єві небезпечного конкурента, відмовився приєднатися й навіть публічно осудив заколот. Отаман Зелений, що виступав раніше, також не надав йому допомоги. Відмежувалися від Н. Григор'єва майже всі українські партії правої орієнтації. Селянство перестало підтримувати григор'ївщину, зрозумівши, що отаман виступає не тільки проти більшовиків, а й проти системи рад взагалі. Не підняли престиж григор'ївців і терористичні дії. Без селянської підтримки григор'ївське військо розбилося на ряд загонів, що поступово перетворилися в банди погромників.

Трагічно і нерозумно закінчилося життя отамана. Звинувативши його у зв'язках з денікінцями, Н. Махно спровокував перестрілку, в результаті якої Н. Григор'єв був убитий 27 липня 1919 р. в селі Сентове Олександрійського повіту.

Спираючись на факти ми дійшли висновків, що отаман Григор'єв був видатною особистістю. Мав своє бачення майбутнього самостійної і незалежної від іноземного втручання України. Складність та суперечливість тогочасних історичних подій вела до коливань та зміни поглядів отамана. Саме з цим ми пов'язуємо його переходи на сторону різних політичних сил (кожну політичну силу він підтримував на певному етапі, поки поділяв її погляд та методи боротьби). Його бойові нагороди свідчать про мужність та відвагу. Військова кар'єра отамана розкриває перед нами образ людини, що має організаційні, тактичні навики стратега та оратора.

Заколот Н. Григор'єва був одним із перших великих антибільшовицьких та ми б додали антиросійських виступів армійського типу. Незаперечний факт, що він побачив та

зрозумів необхідність боротьби проти більшовицької влади, яка знищувала українське селянство та взагалі все українське. Його підтримували широкі маси селянства.

Поряд з цим в останні місяці свого життя перед нами постає людина, що глибоко розчарувалася у житті (про це свідчать спогади Тютюнника, що отаман почав випивати, перебував в депресії). Чорною смугою про пам'ять отамана проходить його антисемитські погляди та заклики до насильства. Гасла типу, «Бий жидів і комуністів» впроваджувалися в життя у вигляді кривавих єврейських погромів. На нашу думку це не припустимо і не може бути оправдано і реабілітовано навіть за 100 років. Тому виконуючи розпорядження про декомунізацію, перейменування вулиць (в селі Бузьке на Миколаївщині є вулиця Отамана Григор'єва) не слід створювати міфи та легенди про героїв, які на це не заслуговують.

Але, з іншої сторони, людина, яка вміла воювати, мала організаційні здібності, була палким патріотом своє батьківщини стала жертвою політичних подій.

КАРАЛЬНА ПСИХІАТРІЯ ЯК ФОРМА БОРОТЬБИ ПРОТИ ІНАКОДУМЦІВ

Рижкова Ольга, вихованка гуртка «Історичне краєзнавство» Українського державного центру національно-патріотичного виховання
Керівник: **Пазюк Любов Миколаївна,** керівник гуртка «Історичне краєзнавство» Українського державного центру національно-патріотичного виховання

1960-ті роки – це не просто період державної реформації СРСР, це період реформації свідомості всього радянського суспільства. 25 лютого 1956 року на XX з'їзді КПРС було розвінчано культ Сталіна. Гнітюча епоха масового терору та підозр мала закінчитися. Всі зітхнули з полегшенням. На фоні «відлиги» починають народжуватися нові громадські рухи. Об'єднуються у спільноти відомі літератори, художники та режисери. Це був шанс української нації заявити про свою культуру, мову, традиції, відстояти власну державність. Інтелігенція тримала цей шанс у руках. Але скоро життя цих людей буде покалічене, адже так звана «відлига» була лише прикриттям для нових катів. Багато інакодумців стали жертвами безжальної машини під назвою «комуністична партія». Радянська влада всіляко намагалася стерти зі своїх архівів скоєні злочини, але історія донесла до нас правду. І ми маємо її знати, маємо віддати шану людям, що ціною страждань та власного життя, крок за кроком вибороли незалежність нашої країни. Це є перший і найважливіший крок до збереження і зміцнення державності України.

Після засудження культу особи Сталіна і пов'язаних з ним масових репресій у керівництва СРСР виникла необхідність в приборканні все більшого числа осіб, які виступали відкрито проти різного роду зловживань влади та відсутності в країні демократичних інститутів. Багатьох з цих інакодумців не можна було допускати до судових засідань з різних причин, зокрема, і в зв'язку з відсутністю в подібній критиці складу злочину. Але оскільки «залізна завіса» була дещо відкрита і це постійно живило хвилю антирадянських висловлювань та виступів, з'явилася потреба в психіатричній «тихій» позасудовій розправі.

Громадянам СРСР навіювали, що виступати проти комуністичного устрою, де все, начебто, добре, можуть хіба що божевільні. Перший секретар ЦК КПРС М. Хрущов говорив про те, що «тільки душевнохворі можуть бути незгідні зі світлими перспективами будівництва комунізму».

«Немає таких фортець, яких не брали більшовики. Заволодіємо фортецею здоров'я», – саме під таким гаслом діяла тогочасна влада. Тих, кого не можна було запекти за грати, вона позбавляла головного – здорового глузду та фізичного здоров'я. В результаті такої політики комуністичної партії, більше ніж два мільйони інакодумців в СРСР стали жертвами каральної психіатрії.

Саме така доля спіткала українського математика, публіциста, літературознавця, правозахисника та дисидента Леоніда Івановича Плюща.

Увагу КДБ Леонід Плющ привернув своєю активною позицією, участю в українському національно-демократичному русі шістдесятників.

До Леоніда Плюща декілька разів приходили з обшуком. Врешті, вони знайшли те, що шукали. У квартирі дисидента, в полиці книжкового стелажа було виявлено схованку. З протоколу обшуку відомо, що у схованці було виявлено рукописи, листи, вірші, брошури – збірники статей антирадянського характеру, роздуми про органи судочинства, прокуратури КДБ, рекомендації щодо поведінки на допитах, «наклеп» на політику Комуністичної партії Радянського Союзу, діяльність радянського уряду, а також прямі висловлювання про те, що народ не є вільним.

Цілком очікувано, що 15 січня 1972 р. Леоніда Плюща було заарештовано, у звинуваченні за ст. 62 КК УРСР — «антирадянська агітація і пропаганда з метою підриву Радянської влади».

Плющ не зрадив собі у внутрішній в'язниці КДБ. Він категорично відмовлявся відповідати на будь-які конкретні запитання слідчого. «Вважаю КДБ антирадянською, фашистською організацією, тому не бажаю відповідати на ваші запитання», – єдині слова, що відповідав дисидент на допитах.

Тоді було вирішено змінити метод боротьби з інакодумцем на «лікування» у психлікарні. У Києві судові психіатри не знайшли у Леоніда Івановича Плюща психічної патології. Тоді його етапували до Москви, в інститут судово-психіатричних експертиз імені Сербського. Там, зрозуміло, виявили шизофренію. 5 липня 1973 року суд направив Плюща на примусове лікування в Дніпропетровську спецпсихлікарню з діагнозом «в'яло протікаюча шизофренія».

За спогадами дисидентів, що потрапляли на примусове лікування, складалася настільки жахлива картина, що табори ГУЛАГ видавалися, порівняно з психіатричними лікарнями справжнім курортом. Ось що згадував письменник Семен Глузман про перебування Л. Плюща на примусовому «лікуванні»: «Те, що я читав, те, що мені говорили про Дніпропетровську психіатричку – це було за межею зла. Там людина практично не могла вижити... У цій лікарні більшість медперсоналу були представниками КДБ. Одна з них говорила: « Мене не цікавить ваше здоров'я. Мене цікавить, що ви проти партії і народу. Пане Плющ, ви не людина. Ви ж розумієте, що ви звідси не вийдете».

Протягом двох з половиною років психічно здорову людини «лікували» препаратами, які призначають буйним психічно хворим. Після уколів його на кілька годин прив'язували до ліжка в надії, що ці тортури призведуть до бажаних результатів: «лікарі» перепитували у Плюща, чи не змінилися його переконання і не погодиться він відректися від них в письмовій формі?

Проте, незважаючи на нестерпні умови дисидент не здавався та не зраджував своїм поглядам. Плющ відмовлявся навіть застосовувати такі тактичні прийоми, як повідомлення про переоцінку своїх «попередніх хворобливих переконань».

Ось як згадують Володимир Буковський та Семен Глузман Леоніда Плюща у написаному ними в ув'язненні «Посібнику з психіатрії для інакодумців»: «Віддаючи належне мужності Леоніда Плюща, він свідомо відмовляється в спецлікарні м. Дніпропетровська від будь-яких «тактичних прийомів», ми наполегливо рекомендуємо все ж користуватися ними. У цьому, і тільки в цьому єдина надія на порятунок».

Тільки наполеглива боротьба дружини Тетяни і соратників з правозахисного руху сприяли міжнародному розголосу справи. Нарешті, через довгі чотири роки після арешту, 10 січня 1976, Леонід Плющ разом із сім'єю покинув СРСР. У Відні спеціально запрошені

зарубіжні психіатри обстежили його. Вони визнали Леоніда Івановича абсолютно здоровим психічно, але вкрай виснаженим нервово.

На Заході Леоніду Івановичу було не дуже затишно. Все тому, що він залишився таким же незалежним інтелектуалом. Його любила французька інтелектуальна еліта, та не за минулі муки, а за світлий і тверезий розум. Його запрошували з лекціями університети Канади, США і Європи. Він багато писав. А для СРСР, він був все тим же антирадянщиком і українським буржуазним націоналістом. В роки нашої незалежності він часто бував на Україні. Уникав, як міг, спілкування з політиками. Любив зустрічатися зі студентами. Писав книги, вони залишилися з нами. Мудрі, дивовижні тексти абсолютно далекого від звичних схем мислення людини. Леонід Плющ і в зрілі роки зберіг розкуту свободу бачити навколишній світ не нудним.

Він нелегко жив. Він тяжко помирав там, у Франції, що стала для нього другою батьківщиною. По смерті Леоніда Плюща дисидент Семен Глузман писав: «І ще одне, дуже важливе те, що він заборонив би мені записати, якби він був живий: він хворів нами, дуже-дуже хворів незграбною, нечесною і незнаючою почуття власної гідності Україною. Хворів нами, тому що любив нас».

Українська державність здобута ціною покалічених доль багатьох активістів. Вони не боялися висловлювати свою думку, ставати на захист людських свобод. Нарешті, за багато років боротьби за незалежність, 1991 року Україна здобула її. Тепер наше головне завдання не лише зберегти державність, а й зміцнити. Кожен з нас має докласти до цього зусиль. Не можна побудувати сильну країну в умовах, коли кожен чекає, поки хтось інший почне діяти. Варто починати з себе, зайняти активну громадянську позицію та проявляти її. Для цього є багато можливостей. Наприклад, елементарно - піти на вибори, віддати свій голос тому, у кому ви бачите надійного керівника держави, а не сидіти вдома та чекати, поки хтось за вас зробить цей вибір. Україна починається з тебе!

ПРИКОРДОННИК ВАСИЛЬ ПОПИК – ЗАХИСНИК КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ

Гозда Дарина, учениця 9 класу, Іршавського ліцею Іршавської міської ради, Закарпатської області МАН, секція «Історичне краєзнавство»

Світлинець Андрій Андрійович, директор історико-краєзнавчого зразкового музею Іршавського міського Центру позашкільної освіти (МЦПО)

Фактично аж до здобуття незалежності України у 1991 році, тема проголошення незалежної Карпатської України в радянській історіографії була під суровим табу, а якщо і розглядалася, то виключно у негативному світлі, як прояв українського буржуазного націоналізму. Зрозуміло, що під суворі репресії НКВД та ідеологічний прес потрапили і активні учасники тих подій, що в кінцевому результаті закінчувалося їх ув'язненнями та забороною на будь - які згадки.

У даному дослідженні подана інформація про одного із активних захисників Карпатської України – прикордонника Василя Попика, уродженця гірського села Суха, Іршавського району, що на Закарпатті. Завдяки наявним публікаціям, зібраному польовому матеріалі, спогадам родичів і старожилів та дивом збереженим документам, вдалося не тільки дослідити життя пересічного закарпатця, а через призму його складного життєвого шляху реально побачити ті історичні процеси, що розгорталися у передвоєнні роки нашого державотворення за Карпатами. І хоча особлива увага в дослідженні приділена періоду становлення Карпатської України та не менш цікавими є події Другої Світової війни, прихід радянської влади на Закарпаття і розвінчання віри у повернення «своїх». Окремим епізодом, але в контексті розвитку усіх подій повоєнного часу стала робота Попика інспектором фінансового відділу, напад і пограбування бандитської групи, а відтак звинувачення у саботажі та зриві держпоставок. До цього додалося типове для радянської системи ще й

звинувачення у «куркульстві». В результаті – судовий вирок та восьмирічний термін ув'язнення у сталінському Гулазі. Але і тут, на просторах Східного Сибіру в іркутських таборах, де панували безправність, жорстокість і смерть, елементарна людяність, доброта, молитва до Бога зуміли зробити неймовірне – передати за кордон лист-скаргу, що в кінці привело до перегляду справи та дострокового звільнення із зняттям судимості.

Народився Василь Попик 13 березня 1911 року в багатодітній родині сільського дяка Попика Василя та Гецко Ганни. Початкову освіту отримав вдома, бо батько був доволі грамотною людиною, як на той час. Сім'я жила скромно і щоб вижити Василь уже в 15 років іде працювати у приватну деревообробну фірму. Спочатку, як лісний дозорець, потім приймальником дерева, а пізніше писарем-рахівником.

1 жовтня 1931 року призваний на дійсну строкову службу, яку проходив у місті Хуст. Під час служби заочно закінчує горожанську школу в Хусті. Отримавши відповідну освіту у званні чотаря, в 1937 р. переводиться до прикордонної фінансової школи м. Ужгорода. А закінчивши цей заклад направляється на охорону кордонів Чехословацької республіки. У травні 1938 року, несучи службу в селі Чома, бере активну участь в облавах на мадярських терористів, зокрема і в районі Шаланківської гори та берегівських лісах. Тоді було вбито 17 нападників та багато захоплено в полон.

Після Віденського арбітражу, за яким Підкарпатська Русь втратила 1500 кв.км території, його переводять до с. Шаркадь (Горбок), яке в результаті переділу опиняється на самому кордоні (лінія розмежування проходила всього за 300 метрів від крайніх сільських хат). Прикордонний взвод, т.зв. STOS (straz obrany statu) «Шаркадь» знаходився на східному фланзі і налічував 28 чоловік. Також у цьому селі був загін місцевих січовиків, яких очолював учитель Гриць Руденко, емігрант із Східної України. За свідченнями старожилів, між прикордонниками та місцевими жителями були добрі товариські стосунки і, у вільний від служби час, вони часто зустрічалися, співали українських пісень. Василь Попик часто згадував про них і називав їх «приятелями». Також згадував про галичан, які жили в селі. (Напевно це має відношення до приїжджих, бо відомо, що в селі деякий час перебував відомий український письменник Улас Самчук, який тоді працював референтом пропаганди УНО в Хусті та одночасно писав статті до нью-йоркської газети «Свобода» і паризької «Українське слово»). Також потрібно врахувати, що між прикордонниками були й українці - вище згаданий Василь Попик, Антон Повх (з с. Луково), Михайло Семак (із с. Білки) та невідомий із с. Стройно, Свалявського р-ну. Можливо було і більше, але про це наразі невідомо. Отже, можемо констатувати, що, на відміну від багатьох місць, у Шаркаді між чеськими прикордонниками та місцевими січовиками були товариські стосунки.

Про події, які розгорталися на міжнародній арені навколо Чехословаччини прикордонники безумовно знали. Також знали, що 15 березня в Хусті має відбутися Сойм і проголошення Карпато-Української держави та про те, що на цей день угорці готують загальний широкомасштабний наступ та окупацію краю. І тому наступ угорців на цій ділянці кордону ні для кого не став несподіванкою. Вранці 15 березня, о 5-й годині ранку з лісу вийшли угорські солдати і, наблизившись до села, обстріляли приміщення школи, де розташовувалися чехословаки. Прикордонники дали кілька попереджуючих пострілів, але це не подіяло. І тоді замасковані кулеметники відкрили прицільний вогонь на знищення ворога. До них приєдналися інші бійці та місцеві січовики. Попик сміливо вступив у бій розуміючи, що виконує не тільки свій прямий обов'язок, а й захищає рідну землю від окупантів. Бій тривав декілька годин і закінчився поспішною втечею нападників. На полі залишилося 9 убитих та 12 поранених, ще декількох угорців було захоплено в полон. За допомогою місцевих жителів позносили убитих та поранених, повизбирували зброю, яку того ж дня передали січовицькому відділу в Іршаві. Десь близько полудня прикордонники отримали

наказ залишити село і покинути територію щойно проголошеної Карпатської України. Була й інша причина – 15 березня гітлерівська Німеччина окупувала територію Чехії і така держава як Чехословаччина перестала існувати на мапі Європи.

Як показав час, бій у Горбку став єдиною успішною сутичкою, в якій угорський загін був знищений та відступив так і не захопивши територію. І хоча ця подія призупинила наступ ворога на Іршавському напрямку аж на два дні, але, на жаль, локальна перемога не могла зупинити наступ угорської армії та вплинути на загальний перебіг подій.

Угорська окупація краю та ліквідація Чехословаччини призвели до автоматичного звільнили Василя Попика зі служби. Цікаво, що повертаючись додому Василь Попик наказав знищити угорські прапори, які уже вивісили у сусідньому селі Довге місцеві мадярони та євреї, чекаючи на прихід угорського війська. А потім був арешт, жорстокі тортури в іршавській тюрмі. Але він зумів вистояти, твердячи, що участі в бою в селі Горбок не брав. Не допомогла і очна ставка на місці подій, бо місцевий учитель та український патріот Варфоломій Гаджега заперечив його участь і слідство, не маючи доказів, було змушено його випустити на волю. Правда, перебуваючи вдома, Василь знаходився під таємним наглядом жандармів і мав постійно відмічатися у місцевому відділку.

У роки війни він працює у фінансовій службі міста Гойдубесерменю (Угорщина) і навіть в цих умовах проявив людяність та порядність. За свідченням старожила Романа Юрія, він зумів за підробленими документами повернути додому групу юнаків, яких вивозили на примусові роботи. З наближенням фронту Попик тікає додому і переховується аж до приходу Червоної армії. А коли село було визволене від угорців, Василь, радіючи, що нарешті прийшла своя українська влада, вивішує на церкві жовто-блакитний прапор. На щастя, нотаріус із сусіднього села Кушниці, довідавшись, що Попик повісив український прапор прибув у село і наказав негайно його зняти та розтлумачив Василю, яка влада прийшла на Закарпаття.

З утворенням у 1944 році нової прикордонної служби, Василя Попика приймають до цієї структури і, враховуючи його знання та досвід, призначають командиром загону у селі Петрово (Закарпаття), а у вересні 1945 р. переводять в селище Рейценгейм, що у Судетах (Чехія). Та не дивлячись на статус держслужбовця та добрі умови праці, Василь сумує за малою батьківщиною. Демобілізувався у січні 1946 р. і як репатріант повертається додому.

Невдовзі прийнятий на службу в Іршавський райфінвідділ на посаду дільничного інспектора. Це привернуло увагу групи бандитів, які вночі нападають на будинок, де жив Попик і забирають одяг, харчі та 8 тис. рублів, які зібрав як державну позику. 11 листопада 1948 р. на підставі фальшивих звинувачень заарештований радянськими органами і засуджений на 8 років примусових робіт з конфіскацією майна. У судовому вироку записано, що підсудний, будучи інспектором окружного фінансового відділу злісно ухилявся від держпоставок і заборгував державі 25 кг. м'яса та 120 літрів молока. Крім того його маєток (тобто господарство) є досить заможним і відноситься до куркульських дворів. Суд не прийняв до уваги, що підсудний був пограбований бандитами і на даний час не міг виконати поставленого йому плану і в результаті виніс відповідне рішення. Все майно конфісковано, оцінено в суму 20.920 рублів та розпродано. Сім'я опинилася на вулиці.

Строк відбував у іркутських таборах спочатку на лісоповалі, а пізніше, як грамотного, його перевели на табірну пошту. Маючи добрі стосунки з ув'язненими зумів передати на волю скаргу-листа, якого вдалося відправити за кордон. (Є припущення, що його відправили корейці, яких звільнили із заслання). Лист потрапив до штаб-квартири Червоного Хреста (Женева), а звідти його переадресували у Москву, потім Київ та Ужгород. Справу доручили адвокату Волосу і той на місці все досконало вивчив та підтвердив, що Попик заарештований

незаконно. У підтримку Попика підписалося 25 жителів села, включаючи керівників місцевих ліспромхозів, керівництва та членів сільської ради. В результаті кримінальну справу переглянули і на підставі рішення Іршавської райпрокуратури від 15 грудня 1952 року та Верховного Суду УРСР від 27 лютого 1953 р. Попика Василя Васильовича достроково звільнено із зняттям судимості. На той час це був безпрецедентний випадок!

Повернувшись додому, знову влаштовується на попередню роботу у районний фінансовий відділ, де пропрацював до 1970 року.

Помер 25 вересня 1983 року, похований на цвинтарі села Суха.

Актуальність праці полягає у дослідженні, широкому висвітленні та популяризації маловідомих особистостей – захисників Карпатської України, в даному випадку прикордонника Василя Попика.

Мета – комплексне дослідження життєвого шляху закарпатця Василя Попика в контексті історичних подій, які відбувалися на території сучасної Закарпатської області, зокрема проголошення незалежної держави Карпатська Україна та локальних боїв з угорськими окупантами.

Основне завдання – на основі документів приватного архіву, опублікованих праць, спогадів родичів і старожилів висвітлити життєвий шлях колишнього прикордонника Василя Попика і через призму його життя показати історичні події, що мали відношення до державотворчих процесів на території сучасного Закарпаття.

Результатом роботи стало:

- відновлення імені одного із активних захисників Карпатської України В. Попика;
- зібрано воєдино друковані матеріали та спогади учасників подій, в яких описано бій прикордонників і січовиків з угорським загоном у селі Горбок (кол. Шаркадь);
- відтворено перебіг бою, який став єдиною переможною сутичкою у період угорської окупації Закарпаття;
- оцифровано наявні документи та фотографії, які збереглися у домашньому архіві Василя Попика;
- зібраний матеріал поповнив фонди Іршавського історико-краєзнавчого зразкового музею, що дозволить якісно доповнити експозицію по даному періоду.

Загалом дане дослідження дозволяє відкрити цікавий пласт невідомої широкому загалу інформації про особистість прикордонника Василя Попика та ряд історичних подій, що мають відношення до історії як Закарпаття, так і загалом державотворення України.

Робота може бути використана у написанні комплексної історії Закарпаття періоду Карпатської України, туристично-інформаційних довідниках, путівниках тощо.

МЕНОНІТИ – ГОСПОДАРІ ТА ПІДПРИЄМЦІ ЗАПОРІЗЬКОГО КРАЮ

Железняк-Кранг Ілля, учень ЗЗСО № 15, вихованець гуртка «Пішохідний туризм» КЗ «Центр туризму» ЗОР

Керівник: **Янущенко Д.В.**, керівник гуртка «Пішохідний туризм» КЗ «Центр туризму»

Хортиця відома всім як історичний осередок запорізького козацтва, представники якого були волелюбні і доблесні. Однак, мало хто знає, що козацьку вольницю на берегах Дніпра змінила європейська цивілізація – меноніти.

Метою стало дослідження особливостей розвитку промисловості та побуту менонітів Запорізького краю.

Завданнями дослідження є визначення:

- історичних передумов переселення менонітів та заснування промисловості у різноманітних галузях;
- менонітів – засновників економічно значущих підприємств краю;

- впливу розвитку промисловості менонітів на підвищення рівня освіти населення м. Олександрівська;

- наслідків розвитку промисловості менонітів на території сучасного м. Запоріжжя для економічного розвитку краю;

- причин занепаду промислової галузі створеної менонітами;

- підприємств менонітів, які знайшли продовження в промисловості міста у ХХ сторіччі, історичних пам'яток про них, що збереглись до сьогодення.

Меноніти – протестантська деномінація, яка була заснована в Цюріху у 1525 р. під час Швейцарської реформації, основою характеристикою віросповідання яких був пацифізм. Їх основними життєвими принципами було незастосування сили, і вони відмовлялися від служби в армії, ніколи не брали в руки зброю. Такі життєві позиції також нерідко призводили до необхідності переселення менонітів з держав, в яких вони проживали, так як пацифізм не поєднувався з необхідністю захисту зі зброєю в руках. У наслідок підписання імператрицею Катериною II маніфестів 1762-1763 років, стало можливим безперешкодно заселятися в імперію іншим іноземним народам, з метою освоєння нових місць для проживання. У місцях колишньої запорізької вольниці Причорномор'я, Криму та Волині стали з'являтися поселення етнічних німців, голландців, англійців, волхов, болгар та інших колоністів.

Велика частина селищ сучасного Запорізького району була заснована менонітами: Кронцвейд (нині Володимирське), Шангорста (Ручаївка), Нойедорф (Широке), Ніколайфельд (Міколайполе), Неенбург (Малашевка) та інші. Один з районів Запоріжжя, Верхня Хортиця, – це два колишніх менонітська селища Хортиця і Розенталь. Вулиця Розенталь – межа цих районів, а колонії були розташовані по її сторонам.

Меноніти займалися землеробством, відкривали заводи з виробництва будівельних матеріалів і сільськогосподарського інвентарю. В наслідок економічного розвитку менонітами територій, на яких розташовувалося поселення, вже в 1860-х рр. налічувалося 27 виробничих підприємств: 2 крупорушки, 2 пивоварних заводи, 2 цегельних заводи, 2 фарбувальні, 1 оцтовий завод, 14 млинів, 4 торгові лавки. Один з найбільших заводів менонітів «Леп і Вальман» в 1850-х роках заснував годинникар Петер Леп. Він починав свою діяльність з виробництва годинників. Годинникової справи він навчився в Пруссії. Його продукція – годинники користувалися великою популярністю серед колоністів. У 1852 р. Леп відкрив майстерню по виробництву сільськогосподарського інвентаря. Він почав будувати і продавати прості комбайни, і вже через десять років він відкрив власне ливарне виробництво.

П. Леп робив різні типи сільськогосподарської техніки, у тому числі соломорізки, молотарки і віялки, а також парові машини і пароплави для перевезення різних вантажів по річці. Незабаром Леп запросив Андреаса Вальмана стати партнером своєї компанії. Вальман був гутеритом, якій приєднався до менонітів. В результаті конкуренції підприємство потребувало нових фінансових інвестицій. Тому в 1880 році, після шлюбу доньки Пітера Лепа, Катерини, з Андреасом Вальманом, сталося злиття капіталу двох сімей і було засновано машинобудівне підприємство – товариство «Леп і Вальман», із заводами на о. Хортица, в менонітській колонії Шенвизе і в передмісті Олександрівська.

Перспективи для розвитку цієї галузі також принесло будівництво залізниці, що проходить через Олександрівськ, що значно полегшило підвезення сировини і готової продукції. Тому, в 1886 р. поряд із залізничною станцією Олександрівська, в колонії Шенвизе, була створена філіал заводу Лепа і Вальмана, а в 1900 р. в Павлограді вони відкрили завод з ремонту сільгосптехніки.

При розширенні фірми «Леп і Валльман», біля їх заводів будувалися лікарні, церкви, актові зали. Коли підприємству знову треба було фінансування, що б зберегти конкурентоспроможність, засновниками було прийнято рішення про залучення коштів

акціонерів. Розмір статутного капіталу акціонерного товариства становив 1 200 000 рублів, розділених на 1200 акцій, по 1 000 рублів кожна. Завдяки реорганізації, стало можливим навчання персоналу на спеціальних курсах, а також фінансування спеціально заснованих стипендій дітям працівників і кращим студентам, в тому числі і стипендії Пітера Лепа. У робочих було страхування від нещасних випадків.

Однак, починаючи з періоду Першої світової війни, підприємство стало втрачати стабільність, а дохід став значно зменшуватись. До фінансового ослаблення позицій підприємства привели кілька важливих факторів, які настали одночасно в наслідок військових дій. Основними факторами зменшення прибутковості підприємства були: нестача робочих рук з-за призову працівників на військову службу, зменшення купівельної спроможності населення, переорієнтування на виробництво військової продукції, швидкий знос матеріальної бази і відсутність коштів на її заміну. Завод був націоналізований в 1921 році і об'єднаний з заводом Захарових. Нове державне підприємство стало випускати сівалки, віялки, вози і брички. Після націоналізації заводів, з 1922 по 1923 рік, чисельність працівників впала з декількох тисяч до 53 робочих і підприємство практично не здійснювало діяльності.

Крім заводу Лепа і Вальманна, ще в 1863 році в менонітської колонії Шенвізе Олександрівського повіту ще один німецький підприємець голландського походження Абрахам Кооп відкрив майстерні з виробництва землеробських машин і знарядь. Майстерні досить швидко почали розширюватися, і після будівництва ливарної, столярної ліній, були закуплені верстати і майстерні перетворилися на завод. За радянської влади і після неї завод дуже багато разів змінював назву, проте зберігав свій курс по виробництву різних машин. У 1923 році його перший раз перейменували і він почав називатися «Комунар». Саме цей завод в 1927 році випустив перший радянський комбайн «Комунар». Приблизно 30 років завод займався виробництвом різноманітної сільгосптехніки, але в 1960-му на заводі прийняли рішення робити мікролітражні автомобілі і його знову перейменували, тепер уже в Запорізький автомобільний завод (ЗАЗ).

Крім підприємств Коопа, Лепа і Вальмана, ще одним великим заводом менонітів був завод з виробництва борошна на Хортиці. Він був заснований підприємцями мірошниками на прізвище Нибура. Їх початок підприємницької діяльності відноситься до 1810 р. Власниками згодом створеного товариства «Нибур і Ко», були Герман Нибур і Йоганн Дек, підприємство яких було зареєстровано в 1895 р. Микола Нибур вніс великий вклад в розвиток економіки краю і був одним з найбагатших людей Олександрівська. З розвитком виробництва до 1915 року в власності компанії знаходилося 11, а потім 10 млинів, 3 з яких розташовувалися в Хортиці. Добова продуктивність самих найбільших з них, побудованих в 1894 і 1895 рр. становила 225-406 руб. у день. Капітал компанії становив 3 000 000 руб.

Практичний і ділової Нибур сприяв розвитку краю. Він був не тільки промисловцем і меценатом, а й планував подарувати місту електричний трамвай, для чого зустрічався з групою голандських фахівців в 1913 році, але здійсненню цього плану перешкодила війна. Також у Нибура в планах було будівництво на березі Дніпра скульптурного комплексу на честь великого українського поета Т.Г. Шевченка. За його планом на вершині скелі мав стояти пам'ятник Т.Г. Шевченко від якого вниз йшли сходинки, а з боків мали стояти скульптури з творів поета. Деякі зі скульптур були зроблені, але знову завершити задумане завадила війна.

Крім цього, також не можна обійти увагою й виробництво братів Бергман. Їх підприємництво було представлено виробництвом цегли і черепиці та засновництвом цегельно-черепичного заводу. Також на Хортиці була представлена і деревопереробна галузь, розвиток якої заклав Я. Дік (з 1887).

Матеріально-технічна база підприємства складалася з складу на території Хортиці та лісопильні в Розенталь. Ліс сплавляли річкою, розвантажували на платформи і тягнули кіньми. Лісопильня працювала на паровому двигуні, леза для розпилювального устаткування були привезені з Німеччини. Продуктивність підприємства становила 100 000 руб. (1910), 85 000 (1914).

На території до сих пір збереглися шість будівель заводів: Коппа, Лепп і Вальмана, Коппа і Гелькера. У наш час збереглася будівля Учительській семінарії по вул. Розенталь, де часто збиралися члени товариства. На місці будівлі РДК в 1789 році меноніти побудували Кірху, яку в 1835 замінили на нову, в ній до 1943 року проходили богослужіння. На цій будівлі в 1995 р. було встановлено меморіальну дошку. Також в непоганому стані збереглися будівлі по вул. Істоміна 33-а- корпусу заводу Леп і Вальмана і по вул. Істоміна, 35- млин Діка, а також будинок банка Нибура. У Запоріжжі на вул. Зачіняєва в 2019 году була розкопана менонітська комора, яка складалася з надгробних плиток. Мабуть таким чином меноніті хотіли зберегти пам'ять про своїх пращурів. Найціннішій серед написів- золотими літерами Катерина Кооп – жінка Коопа, який заснував перший завод у місті.

З огляду на відомості, які зберіглися до наших часів, історичні передумови, що сприятливо склалися для переселення менонітів на о.Хортиця, дали дуже потужний поштовх для початку й подальшого розвитку економіки всього краю. Зважаючи на те, що за віросповіданням меноніти були пацифістами, вони зберегли власний потенціал для вдосконалення різних навичок та вмінь, що не тільки дозволило їм започатковувати власну справу, а й її швидкий розвиток. Так, розвиток однієї з галузей промисловості автоматично вимагав й росту інших та їх взаємодії в подальшому, що також дозволяло збільшення росту кожної з галузей у цих ланках.

Дієвий підхід до організації виробництва, підвищення росту культури, освіти працівників, а також застосування менонітами політики надання пільг та страхування, стало в нагоді дієвому використанню професійного ресурсу робітників з найбільшою користю. У наш час не можливо спрогнозувати скільки користі в подальшому принесла б світу активна діяльність менонітів у промисловості, якби не війна, однак, можна з певністю стверджувати, що не зважаючи на негативний історичний фактор війни, ця діяльність менонітів дала величезний поштовх розвитку промисловості та економіки.

ЛУБЕНСЬКІ ДОРОГИ СОЛДАТА ВАСИЛЯ СТУСА

Педрига Євген, Якименко Павло, вихованці гуртка «Спортивний туризм» ДЮКСОТ «Валтекс», учні 9-Б класу ЗОШ І-ІІІ ст. №1 Лубенської міськради
Керівники: **Полонський Микола Миколайович**, методист ДЮКСОТ «Валтекс»,
Чорнуха Вікторія Олександрівна, вчитель географії ЗОШ І-ІІІ ст. №1 Лубенської міськради

Біографія Василя Стуса викладена в багатьох літературних джерелах. Видано кілька томів спогадів про українського кандидата на Нобелівську премію. Але всі вони детально описують дитячі, студентські роки і роки боротьби проти радянської тиранії. Але дуже мало інформації про роки служби в радянській армії, особливо про початок служби, що проходила у нашому місті Лубни на Полтавщині.

Ми вирішили дослідити цей період життя Василя Семеновича Стуса. Джерелом інформації стали книги, місцева періодична преса, спогади однополчанина М.Сенчила і військовослужбовців дивізії, що базувалася у Лубнах.

Згідно з наказом міністра оборони СРСР №261 від 2 вересня 1959 р.[1] Василь Стус, як такий, що втратив відстрочку, був призваний до радянського війська. Зі спогадів Миколи Сенчила: «Нас зібрали у Донецькому військкоматі, далі на вокзалі завантажили до

«теплушок». У Лубнах шикування, і під наглядом офіцерів та сержантів, пішки до розташування частини»[2]. Новобранці йшли через все місто, вулицями: Радянська, на якій виділялася двоповерхова будівля тюрми, повз Піонерський парк на місці кладовища, про що нагадували непоодинокі пам´ятники, Гомона і Карла Маркса, що були забудовані одноповерховими будинками ще XIX ст. І хоча після війни пройшло майже 15 років ще лежали у руїнах багато будівель, серед яких: будинок де жив Олександр Шліхтер (більшовицький партійний і державний діяч), учительський інститут (колишнє єпархіальне училище) та райком партії (колишній окружний суд). Не дивно, що в листі друзям В. Стус пише: «Лубни – сіре містечко, хоч посідає третє місце в області за обсягом. Воно тихе і сіре. Без пам´ятних місць, хіба що згадати панські будинки, зведені на початку а чи всередині 19 століття» (07.12.1959 р.)[3].

Штаб дивізії знаходився у колишньому будинку Володимира Леонтовича, українського громадського і політичного діяча, міністра земельних справ Української Держави (1918 р.), письменника і мецената. Але за роки радянської влади і війни будинок втратив свій лоск. Поряд, зі слів Петра Олександровича Гузя, голови ради ветеранів 25-ї мотострілецької дивізії імені В. Чапаєва, знаходилися казарми комендантської роти і батальйону зв´язку[4]. На другому поверсі казарми комендантської роти проходили у 1959 році «карантин» новобранці[2].

У статті «Василь Стус і Лубни» В.Сова, посилаючись на харківського журналіста, засновника «Українського простору» Володислава Проценка, стверджує, що Василь Стус провів армійські роки у складі 25-ї гвардійської мотострілецької дивізії імені Чапаєва[5]. Але М.Є.Сенчило категорично заперечує, що служив у чапаєвській дивізії[2].

Певну ясність вносить книга групи авторів «Вооруженные силы СССР после Второй мировой войны: от Красной Армии к Советской»[6].За їх даними дивізія, що розташовувалася Лубнах кілька разів встигла змінити номер. У 1947 році вона була 25 гвардійською стрілецькою, в кінці 1955 – 38 гвардійська механізована, а потім 115 гвардійська мотострілецька. У 1964 році, їй повернуть номер – 25 гвардійська мотострілецька дивізія, додавши – імені В.І.Чапаєва. При зміні нумерації польова пошта не змінювалася, залишаючись 03304. Саме такий штемпель ми бачимо на листах Василя Стуса. Отже Василь Стус почав службу у 115 мотострілецькій дивізії. Дані про 115 дивізію підтверджує і П.О.Гузь, говорячи що зустрічав у документах однополчан цей номер частини. Дивізія була кадрованою, укомплектована особовим складом лише на 16% (2200 осіб).

Після «карантину» Василь Стус розподілений до сержантської школи, що розташовувалася в цьому ж приміщенні. Курсантів школи було близько сотні і вони займали більшу частину великої казарми з двоповерховими ліжками. М.Є.Сенчила направили до зв'язківців, що займали куток цієї ж казарми. Навчалися за різними програмами і Микола Єлисеєвич розповів, що бачилися не часто: у зв´язківців робота у навчальному класі, а піхотинці переважно на плацу та зі зброєю. М.Є.Сенчило згадує, що сержанти з любого приводу демонстрували свою зверхність над курсантами. Василь Стус отримував наряди поза чергою, а часто і гауптвахту[8].

Не додала популярності в частині Василю Стусу і телеграма А.Малишка з повідомленням про публікацію його віршів 22 грудня 1959 р. у «Літературній Україні». Солдат що говорить української, пише українською, а ще і друкується українською – явно не справжній радянський солдат.

Після зимових місяців муштри, у листі до Віктора Дідківського, Василь Стус пише: «скоро піду в перше «увольнение», тоді стане на душі легше»[7, ст. 303]. У листах до Бориса Дорошенка (без дати, весна 1960 р.) і Віктора Дідківського (06.05.1960 р.) Василь Стус

описує історію міста, музей. Ймовірно, що дані про історію міста він почерпнув з путівника «Наша рідна Лубенщина»[9], вартістю 7 копійок, виданого у 1958 р.

Дорога до музею від частини йшла до базарної площі і далі вулицею Леніна, повз традиційну «Чайну», до будиночка початку ХХ-го століття зі скіфськими бабами і козацькою гарматою біля входу. Тодішні Лубни мали ще одну велику площу поруч з Троїцькою церквою. Міг Василь Стус піти і до площі Революції (Соборної) та Верхнього Валу – найстаріших частин міста. У вірші В.Стуса «Полтавщина» (квітень 1960 р.) ми бачимо чудову багатогранну панораму Посулля, і поряд: «І чорний дим із чорних чагарів / Де паровози обрій рвуть на шмаття, …»[9]. Залізницю, ліс під Лисою горою не видно від казарми, а отже, Василь Стус в «увольнение» міг блукати Верхнім Валом звідки відкривається широка панорама: Мгарський монастир, села Піски, Солониця і так майже до містечка Хорол.

Лубенський період служби закінчився у травні 1960 року. За спогадами Миколи Сенчила перед відправленням з частини їх викликали «особісти». Миколі Єлисеєвичу пропонували залишитися у Лубнах, але він відповів, що хоче зі своїми хлопцями до яких звик. Можливо, що згода залишитися поряд з домом, а М.Сенчило родом з Пирятинщини, за сорок кілометрів від Лубен, була б обставлена додатковими умовами. Чи викликали Василя Стуса сказати Микола Єлисеєвич не може. Але на далекий Урал їхали разом і служили в одній частині. Згадав Микола Єлисеєвич і перший свій вірш який він показав В.Стусу:

«Вороненная сталь автомата
Холодна у меня за спиной.
А в сумерках бродит пернато
Зима, с хлесткой метлой[2].

Саме після цього вірша Василь Стус запропонував Миколі Сенчилу писати українською. На сьогодні М.Є.Сенчило автор близько двадцяти книг поезії, гумору та спогадів. Змушений повернутися з Луганська, де мешкав з 1979 р. до Пирятина.

Після військової служби Василь Стус, який перед призивом міг стати інструктором райкому, став на шлях критики радянської влади.

Які причини такої зміни свідомості?

Чи не рабське безправ´я радянського солдата, змушеного підкорятися найменшому «командирчику», стало одним з багатьох поштовхів до боротьби?

ПОЕТ-ДИСИДЕНТ – БОРИС ЧИЧИБАБІН

Ландик Мирослава, учениця 7 класу Ульянівського закладу загальної середньої освіти І-ІІІ ступенів Богодухівської міської ради Харківської області, вихованка Комунального закладу «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради Харківської області.
Керівник роботи – **Астапова Тетяна Миколаївна**, керівник гуртків-методист КЗ «Харківська облСЮТур»

Він не читав вірші – він видихав їх неначе вони були народжені щойно. Ні аркушика, ні книжки ніколи не було в руках, усе – напам’ять. Деякі з поезій насправді приходили до нього, і це могло статись на вулиці, у транспорті, серед людей. За ґрати його посадили при Сталіні, за Брєжнєва вигнали зі спілки письменників, у часи перебудови нагодили Державною премією за вірші, які 20 років не друкували…

Борис Олексійович Чичибабін (Полушин) – український поет, лауреат Державної премії СРСР (1990).

Народився Борис Олексійович Чичибабін 9 січня 1923 року у Кременчуці. Згодом сім’я переїхала на Харківщину, до Чугуєва. Борис навчався у Чугуївській середній школі № 1. Тут він відвідував літературний гурток, публікував свої вірші у шкільній і міській

газетах під псевдонімом Борис-рифмач. Після закінчення школи Борис вступив на історичний факультет Харківського університету. Але війна перервала його навчання. З листопада 1942 Борис Полушин – солдат 35-го запасного стрілецького полку в Грузинській РСР. На початку 1943 Борис Олексійович вступив до школи авіафахівців у місті Гомборі. З липня 1943 року до самої Перемоги служив механіком з авіаприладів у різних частинах Закавказького військового округу. Кілька місяців після Перемоги обіймав таку ж посаду в Чугуївському авіаційному училищі, потім демобілізувався через хворобу.

Продовжив навчання в Харківському університеті, за спеціальністю філологія. Після першого курсу готувався складати іспити відразу за два роки, але йому не судилося здобути вищу освіту. Річ у тому, що він продовжував писати вірші – і під час військової служби, і в університеті. Написане – «видавав»: розрізав шкільні зошити, перетворюючи їх на книжечки, і давав читати багатьом студентам. Тоді ж Полушин і став підписуватися прізвищем матері – Чичибабін. Є думка, що псевдонім він узяв на честь двоюрідного діда з боку матері, академіка О.Є. Чичибабіна, видатного вченого в галузі органічної хімії. Однак це малоймовірно: культу вшанування академіка в сім'ї Полушиних не було.

У червні 1946 р. Чичибабіна було заарештовано і засуджено за антирадянську агітацію. Імовірно, причиною арешту були вірші – крамольна приспівка «Мать моя посадница».

Під час слідства в Бутирській в'язниці Чичибабін написав «Червоні помідори», що стали його візитною карткою і майже настільки ж знамениту «Махорку», яскраві зразки «тюремної лірики». Ці вірші, покладені на музику одним з найближчих друзів Чичибабіна – актором, співаком і художником Леонідом Пугачовим («Лешко»), пізніше, у шістдесяті роки широко розповсюдилися країною.

Після майже дворічного (з червня 1946 по березень 1948 року) слідства (Луб'янка, Бутирська і Лефортовська в'язниці) Чичибабіна було направлено для відбування п'ятирічного строку у Вятлаг Кіровської області.

До Харкова Чичибабін повернувся влітку 1951. Довгий час був різноробом, близько року працював в Харківському театрі російської драми підсобним робітником сцени, потім закінчив бухгалтерські курси, які були швидким і найдоступнішим способом здобути спеціальність. З 1953 року працював бухгалтером. Одружився з М.Ф. Якубовською. Поступово знайомиться з місцевою літературною інтелігенцією, серед яких – Б. Слуцький, Г. Левін. У 1958 році з'являється перша публікація в московському журналі «Знамя» (під прізвищем Полушин). У Харкові, в маленькій кімнатці на горищі, збираються любителі поезії, утворюється щось на зразок літературного середовища.

На початку 60-х років харківський поет довгий час живе в Москві у Юлія Даніеля та Лариси Богораз, виступає в літературному об'єднанні «Магістраль». У 1962 році його вірші публікуються в часописі «Новий мір», харківських і київських виданнях. Серед знайомих Чичибабіна цього періоду – С. Маршак, І. Еренбург, В. Шкловський.

У ці післятабірні роки просліковуються основні теми поезії Чичибабіна. Це перш за все громадянська лірика, «новий Радищев – гнів і печаль» якого викликають «державні хами», як у вірші 1959 року «Клянуся на прапорі веселому» («Не помер Сталін»). До неї примикає рідкісна в післявоєнній поезії тема співчуття пригнобленим народам повоєнної радянської імперії – кримським татарам, євреям, «потоптаній вільності» Прибалтики – і солідарності з ними («Кримські прогулянки», «Єврейському народу»). Ці мотиви поєднуються у Чичибабіна з схиляннням перед Пушкіним і Толстим, а також з синівською ніжністю до рідної України.

У 1963 році виходять друком дві перші збірки віршів Чичибабіна. У Москві видається «Молодість», у Харкові – «Мороз і сонце».

1964 року Чичибабіну доручають керівництво літературною студією при будинку культури працівників зв'язку. Робота чичибабінської студії стала яскравим епізодом в культурному житті Харкова, внеском міста у «шістдесятництво». На заняттях Чичибабін привітно ставився до будь-кого з присутніх – нехай навіть той був пересічним і не дуже вдало писав вірші. Через цю свою позицію у Бориса Чичибабіна постійно виникали палкі суперечки з молодими талановитими студійцями, які висміювали того чи іншого невдалого новачка. У Харкові виходить збірка «Гармонія» (1965), яка не відображала істинного Чичибабіна: майже нічого з найкращих віршів поета не могло бути надруковано з цензурних міркувань.

У 1966 році на негласну вимогу КДБ Чичибабіна усунули від керівництва студією. Роботу студії було скасрвано. За офіційною версією: за заняття, присвячені Цвєтаєвій та Пастернаку. За іронією долі в тому ж році поета прийняли до спілки письменників СРСР (одну з рекомендацій дав С. Маршак). Однак короткочасна хрущовська відлига закінчилася: Радянський Союз вступив у двадцятиріччя, назване згодом епохою застою.

П'ять років сталінських таборів за «антирадянську агітацію», 20 років замовчування і фактичної заборони займатися творчістю в часи брежнєвського застою – такі випробовування випали на долю непересічного поета Бориса Чичибабіна.

У житті Чичибабіна починається важкий період. До проблем з літературною долею додаються сімейні негаразди. У 1967 році поет перебуває в сильній депресії, про що свідчить вірш «Зніми з мене втому, мати смерть», «Відходить у ніч мій траурний трамвай». Але восени 1967 року він зустрічає закохану в поезію шанувальницю його таланту Лілію Карась, і через деякий час поєднує з нею свою долю. Це стало для нього справжнім порятунком. Лілії Чичибабін присвятив згодом безліч своїх творів. Кінець 60-х – початок 70-х років ознаменували собою фундаментальний перелом в житті, творчості і світогляді Чичибабіна. З одного боку – здобуте нарешті особисте щастя, а з ним і новий творчий злет, початок численних багаторічних подорожей по СРСР (Прибалтика, Крим, Кавказ), поява нових друзів, серед яких – Олександр Галич, Фелікс Кривін, український письменник і правозахисник Микола Руденко. З іншого боку – жорстоке розчарування в романтичних ідеалах радянської юності, посилення цензури, а отже, неминучий поступовий перехід з письменників «офіційних» в напів-, а потім і зовсім заборонені.

На початку 1968 року в Харкові друкується остання доперебудовна збірка Чичибабіна – «Пливе Аврора». У ній, ще більш ніж у попередній «Гармонії», чимало найкращих віршів поета було понівечено цензурою, головні твори були відсутні. Чичибабін ніколи не вмів боротися з редакторами та цензорами. Гостро переживаючи те, що зробила з його книжками цензура, він писав: «член спілки радянських письменників» Чичибабін втрачає читачів – поет Чичибабін «йде в народ». У 1972 році в самвидаві з'явилася збірка його віршів, упоряджена відомим московським літературознавцем Л. Пінським. Крім того, розповсюджуються магнітофонні записи з квартирних читань поета, переписані і передруковані окремі аркуші з його віршами. «Відхід з дозволеної літератури … був вільним моральним рішенням, негучною, але твердою відмовою від самої можливості фальші», – написав про це двадцять років потому Григорій Померанц.

1973 року Чичибабіна виключають зі спілки письменників СРСР. Цікаво, що для початку від нього зажадали передати в КДБ свої вірші, які він читав. Він повинен був сам підготувати друкований текст, щоб «там» змогли розібратися у справі. Друзі радили Чичибабіну переслати найбільш безневинні вірші, але Борис Олексійович так робити не вмів і відіслав найважливіші для себе твори – ті, які відчайдушно прочитав на своєму п'ятдесятиріччі в спілці письменників: «Прокляття Петру» і «Пам'яті А.Т. Твардовського».

У 1974 році поета викликали в КДБ. Там йому довелося підписати документ про те, що, якщо він продовжить розповсюджувати самвидавську літературу і читати вірші антирадянського змісту, на нього може бути заведено справу.

Настала пора замовчування Чичибабіна. Весь цей час (1966-1989) він працював рахівником харківського трамвайно-тролейбусного управління. І продовжував писати для себе і для своїх нечисленних, але відданих читачів. Драматизм ситуації поглиблювався тим, що багато з вірних друзів Чичибабіна в цей період емігрували. Їх від'їзд він сприймав як особисту трагедію. Але знаходив у собі сили відпускати їх, благословляючи, а не засуджуючи. Публікації, дуже рідкісні, з'являлися тільки за кордоном. Найповніша – у журналі «Глагол» (1977, США, видавництво «Ардіс») стараннями Л. Пінського і Л. Копелєва.

У 1987 році поета поновлюють у спілці письменників, причому роблять це ті самі люди, які його й виключали. Його вірші знову починають друкувати.

13 грудня 1987 Чичибабін вперше виступає в столичному будинку літераторів. Успіх колосальний. Зал двічі встає, аплодуючи. Зі сцени звучить те, що незадовго до цього сприймалося як крамола. Звучить його вірш «Не помер Сталін» (1959).

У рідному Харкові Чичибабін виступає 5 березня 1988 в клубі залізничників. Восени 1988 року Харків відвідує знімальна група з Останкінської телестудії, і на початку 1989 на центральному телебаченні показують документальний фільм «Про Бориса Чичибабіна», а фірма «Мелодія» випускає платівку «Дзвін» із записами виступів поета.

1990 року за видану власним рахунком книжку «Дзвін» Чичибабіна було удостоєно Державної премії СРСР. Поет бере участь у роботі товариства «Меморіал», дає інтерв'ю, здійснює поїздки за кордон.

Прийняти результати перебудови Чичибабіну виявилося психологічно непросто. Ідеали рівності і братерства, які зрадила радянська влада, але яким залишався вірним він, поет і громадянин Борис Чичибабін, у нього на очах зневажалися новими можновладцями.

Помер Борис Чичибабін у грудні 1994.

Про Бориса Чичибабіна відзнято та сказано немало. Великі програми присвятили Борису Олексійовичу Ельдар Рязанов та Євген Євтушенко. Вийшло багато книжок: згадок, статей, роздумів, поезій...

Музей Бориса Чичибабіна був відкритий у Чугуївському ліцеї № 1 у травні 2003 за сприяння Чугуївського міського виконавчого комітету. Ім'ям Чичибабіна названо колишню вулицю VIII з'їзду Рад у центральній частині Харкова, в районі Держпрому, на якій поет жив у 1950-х роках, було встановлено пам'ятну дошку. У Харкові щорічно проводиться поетичний фестиваль «Чичибабінські читання». 2018 року побачив світ повнометражний документальний фільм «Чичибабін» (режисер Віталій Михайлов).

Більшу частину життя Борис Чичибабін прожив у Харкові і залишився тут назавжи. У науковій бібліотеці імені В.Г. Короленка зберігаються його рукописні книжки, та частина домашньої бібліотеки, його вірші мають посвяту – харків'янам, людям яких поважав, любив, у яких учився Борис Олексійович.

ІВАН ЯКОВИЧ ФРАНКО В ДОЛІ МІСТА ОДЕСА

Ботнар Дарія, вихованка гуртка «Історичне краєзнавство» КЗ «Навчально-виховний комплекс «Загальноосвітній навчальний заклад І – ІІІ ступенів – дошкільний начальний заклад» с. Йосипівка Захарівського району Одеської області

Керівник: **Ложешник Ніла Олександрівна,** спеціаліст вищої категорії, вчитель початкових класів, керівник гуртка «Історичне краєзнавство» КЗ «Навчально-виховний комплекс

Сучасне політичне життя в Україні – суперечлива й дуже складна сфера, в якій вирішуються фундаментальні проблеми майбутнього українського народу. Проголошення державної незалежності у 1991 р. спричинило підвищену увагу вітчизняної історіографії до проблем українського націєтворення та зробило одним із наріжних завдань у дослідженні історії Одеси аналіз регіональної специфіки українського руху та особливості його єднання у загальнонаціональну канву. Окрім того, сучасні політичні реалії життя нашої країни: революція гідності, сепаратизм, війна на сході України з російською агресією, анексія Криму та інше, знову доводять нам, що погляди І. Франка на те, якою має бути національна ідея знову стають актуальними.

Метою дослідження стало висвітлення процесу єднання «українського відродження» Галичини та півдня України на прикладі висвітлення постаті Івана Франка, якого як відомо, ототожнювали з ідеєю національного прогресу та знайти йому місце у історії м. Одеси в другій половині XIX ст.– 20-і роки XX ст.

Погляди суспільно-політичних діячів на процес консолідації українського етносу Наддніпрянської України та Галичини в рамках ідейно-політичного дискурсу початку XX ст. розглядади київська дослідниця Т. Горбань та діаспорний історик І. Лисяк-Рудницький, які, незважаючи на психологічні труднощі визначили загальний характер українського національного руху.

Спільність інтересів і схожість суспільно-політичних поглядів І. Франка та національно-свідомих українців м. Одеси зумовила їх тривалу співпрацю. Зокрема, з С. Шелухіним їх дружба розпочалась ще під час навчання у Київському університеті 1886 р. Друзі настільки були близькими між собою, що С. Шелухін навіть приймав участь на урочистостях вінчання Івана Франка з Ольгою Хорушинською. Незважаючи на специфічність події, товариство багато уваги приділило політичним проблемам. За словами С. Шелухіна: «Увесь наш вечір пройшов у розмовах на тему українського відродження, української літератури, історії, політики, організації сил для праці й визволення. Особливо уважно ми розмірковували справу наших зв'язків із Галичиною». А результатом співпраці було відкриття наприкінці жовтня 1905 р. товариства «Просвіта» – пропагандиста української ідеї, що стало суттєвим внеском у справу боротьби за національну державність.

До Одеси І. Франко приїжджав двічі – восени 1909 р. та восени 1912 р.: лікуватися на «ліманні грязі». Щоправда, для лікування могли б підійти й ближчі до Львова міста й лікувальні заклади, але, не маючи достатніх засобів для існування, нервовохворий Франко бачив тоді лише одне місце порятунку на землі, Одесу, де жили давні й віддані його друзі та однодумці. Та й Одеса завжди зустрічала І. Франка «з розпростертими обіймами». З метою запобігання розповсюдження пліток про хворого письменника М. Комаров особисто подав коротку замітку в «Одесский листок»: «До Одеси прибув зі Львова (Австрія) і зупинився в готелі «Версаль» відомий український письменник і вчений, член-кореспондент С.-Петербурзької академії наук І. Франко. Поважний учений приїхав сюди з науковою метою і для лікування – у нього паралізовані кисті рук». Замітка нівелювала можливі чутки та пересуди про фізичний і психічний стан письменника.

Ось як згадував про приїзд Великого Каменяра С. Шелухін: «Франко щодня приходив до мене і зостався до пізнього вечора. Годувала Франка моя дружина, бо йому треба було все класти в рот. Проживши оттак зо три тижні, Франко значно поправився. Наші розмови були про літературу, про вчених, про письменників, про наукові питання. Франко багато читав у мене і розповідав про план великої «Історії української літератури», яку він задумав і пише».

Ще одним другом І. Франка в Одесі був голова «Просвіти» М. Комаров. Так, критикуючи ідею Б. Грінченка щодо регіональної обмеженості галицької поезії, Великий Каменяр вказував на появу позитивного відгуку М. Комарова у 1890 р. в газеті «Одесский вестник» на казку «Лис Микита», де зазначалося, що галицький діалект зрозумілий для більшості українців. У свою чергу, існує низка позитивних відгуків І. Франка на праці одеського українофіла, зокрема – «Бібліографічний покажчик нової української літератури (1798-1883 рр.)», «Т. Шевченко в літературі і мистецтві». Підтримку від Каменяра отримала й донька М. Комарова – Галина, як поетеса нової генерації, вірші якої відрізняються «найкращою формою і найбільшою силою чуття».

Деякий час у 80-х роках І. Франко редагував народницьку газету «Діло» та журнал «Зоря» й активно співпрацював з М. Комаровим. Лише у 1883 р. з'явилося 4 його замітки в «Ділі» (рецензія на збірку поезій романтика Я. Щоголева «Ворскло», розвідки «Український театр», «Про могилу Т. Шевченка», відгук на роботу К. Гамалії «Земля і люди в Росії») та близько 60 літературно-критичних заміток у часописі «Зоря». А вже на початку 90-х років XIX ст. Великий Каменяр зараховував М. Комарова до когорти передових борців за українське слово, ставлячи його поряд з І. Нечуй-Левицьким, О. Кониським, В. Александровим, І. Карпенко-Карим, М. Старицьким та Оленою Пчілкою.

Відомий був І. Я. Франко одеситам і через публікації в місцевих газетах. Зокрема, в 1878 р. Є. Борисов в «Одесском вестнике» у статті «Письма из Австрии» опублікував повідомлення щодо постаті Каменяра, в яких подав оцінку його громадської та творчої діяльності, а саме згадував щодо політичного процесу галицьких соціалістів, які групувалися довкола видаваного ним журналу «Друг». Незабаром Є. Борисова, члена одеської «Громади», заарештували й відправили до Сибіру, але повернувшись, він не забував про товариша-галичанина, перекладав його оповідання. Російськомовне відтворення одного з них – «Грицева шкільна наука» – побачило світ в «Одесском вестнике» 1883 р. та започаткувало регулярне ознайомлення читачів південноукраїнського терену з творчістю українського генія літератури. Щоправда, зміст оповідання «Грицева шкільна наука» в одеській газеті був сфокусований царатом не на боротьбу українців в Австро-Угорщині з цісарською владою за права українського народу, а на скрутне становище в Галичині народної освіти.

Наприкінці 90-х рр. XIX ст. дописи про І. Франка регулярно з'являлися на сторінках прогресивного демократичного журналу «Жизнь Юга». Про взаємовідносини з І. Франком у повідомленні від 23 березня 1897 р. редакція журналу повідомляла: «Відомий галиційський письменник Іван Франко обіцяв журналу «Жизнь Юга» свою постійну співпрацю». Це пояснюється тим, що, по-перше, І. Франко завжди при всякій нагоді намагався зміцнювати свої контакти з представниками інтелектуального середовища Наддніпрянської й Південної України. Про це свідчать численні факти і насамперед його бажання працювати в Харківському та Новоросійському університетах. По-друге, він був дуже добре обізнаний з політичним, громадським і культурним життям Одеси завдяки листуванню з М. Комаровим, П. Ніщинським, П. Тучапським та іншими представниками української громади, що має підтвердження в його листах наприкінці XIX – на початку XX ст.

Співпраця Івана Яковича Франка продовжувалась з одеськими українськими товариствами і на початку XX ст. Зокрема, у 1904–1905 рр. він плідно співпрацював з редакцією прогресивного одеського журналу «Южные записки» (спадкоємця традицій, які були закладені Я. Біловодським у журналі «Жизнь Юга»), де були опубліковані твори І. Франка – оповідання «До світу: (Оповіді арештанта)», новела «Мій злочин» тощо. Особливу увагу привертають думки С. Русової, яка в рецензії на двотомну збірку праць І. Франка «В поті чола» наголошувала на літературному та суспільно-політичному значенні його творів для майбутньої історії українського народу, роз'єднаного політичним

забаганками двох імперій: «Щойно вийшли з друку два томи творів І. Франка, які стали дорогоцінним внеском в нашу малоросійську літературу. Ім'я Франка відоме й дороге нам давно: це не лише ім'я одного з найвидатніших художників нашого слова, Франко – це символ союзу й духовного єднання двож роз'єднаних історією, але близьких та рідних душею частин Малоросії, це символ гарячої любові до Батьківщини й високого етичного ідеалу суспільного діяча». Ці слова свідчать про роль «галицького» літератора як одного з фундаторів у зміцненні єдиної української культури в Одесі.

Здавалось, популяризація слова І. Франка набуло загального визнання: торованою стежкою воно пробивало собі дорогу серед мешканців Одеси. Але це лише здавалось… Отримані українцями права і свободи за часів революційних подій початку XX ст. 1907 р. були згорнуті внаслідок реакційної політики Миколи II, що призвело до заборони згадувати ім'я І. Франка у пресі та публікувати його твори. Така ситуація склалася внаслідок національної політики російського самодержавства щодо «українського питання», яку імперський уряд провадив у руслі обмеження прав і свобод «чужорідних елементів» (циркуляр Міністерства внутрішніх справ уряду П. Столипіна від 20 січня 1910 р.), до яких відносили і український народ. У роки Першої світової війни ця політика царизму отримала логічне продовження у тісному поєднанні з військово-політичними цілями Російської імперії, що призвело до заборони публікувати твори українських літераторів та відповідно до кардинального зменшення на сторінках періодичних видань публікацій щодо «політично небезпечної» для царату діяльності І. Франка.

Замовчування інтелектуальної діяльності І. Франка серед одеської громадськості у 1907–1910 рр. було з лихвою надолужено за часів національно-визвольної революції українського народу 1917–1920 рр., що призводило й до змін в національно-культурному житті суспільства. У жовтні 1917 р. Одеса увійшла до складу Української Народної Республіки та впродовж наступних двох років перебувала під впливом різних політичних режимів, які змінювали один одного з карколомною швидкістю. Головним рупором у популяризації постаті І. Франка в Одесі на той час став часопис «Вільне життя», редакція якого гучно шанувала постать І. Франка як символ соборності України.

У ті роки одесити вшановували пам'ять Каменяра не тільки на шпальтах місцевих часописів, а й увічнювали його у назвах державних закладів: у вересні 1918 р. в Одесі була відкрита українська гімназія, яка отримала назву 6-а гімназія імені І. Франка, а в березні 1920 р. за ініціативи Української учительської спілки Одеси на честь І. Франка було названо Український учительський інститут, який щоправда через три місяці було трансформовано в іншій ВУЗ із прибиранням у назві імені літератора.

Події української національної революції в Одесі тривали до осені 1920 р., коли більшовики різними методами поступово зміцнювали владу шляхом здійснення політичного терору (ліквідація представників різних політичних течій – борьбистів, боротьбистів, вояків-галичан), становленням диктатури пролетаріату та перемогою у польсько-радянській війні (квітень–листопад 1920 р.), в якій війська УНР зазнали поразки.

Лавиноподібна кількість опублікованих творів І. Франка в Одесі у цей час свідчить, що ознайомлення одеситів з його творчістю було одним із елементів національно-культурної політики українських урядів, яка не лише ініціювалася зверху, розроблялася і підтримувалася представниками наукової інтелігенції, а й знаходила підтримку серед населення, особливо серед селянства і робітників. Про те, що дана політика підтримувалася знизу, свідчили не лише газети політичних партій («Боротьба», «Вільне життя»), але й у цілому вся місцева преса («Молодая Украина», «Наше село», «Нові шляхи», «Одеська думка»).

Отже, постать генія української культури, яким він увійшов у свідомість жителів міста Одеси зокрема та прогресивного людства в широкому сенсі – смілива і чесна людина,

яка все життя присвятила боротьбі за здійснення ідеалів гуманізму, в чому й полягає його велич, в чому причини незгасаючої любові, яку виявляють до нього прихильники його літературного таланта у всьому світові, залишиться для наступних поколінь не забрудненою і не спаплюженою жодною людиною і політичною силою. Постать Івана Франка, його інтелектуальна творчість, життєвий подвиг та віддана любов українському народові, є і, впевнені, будуть цікавими ще багатьом наступним поколінням українців.

ДОСЛІДЖЕННЯ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЛЮБОВІ ВОЛИНЕЦЬ

Поленякіна Анна, 11-А клас, Єрківський ЗЗСО І-ІІІ ст. ім. Героя України В.М.Чорновола
Янворська Лариса Анатоліївна, учитель історії та правознавства Єрківський ЗЗСО І-ІІІ ст. ім. Героя України В.М.Чорновола

Любов Волинець – етнолог, колекціонер українських старовинних вишивок, монет, зброї, предметів побуту та творів декоративного мистецтва. Зібрала великий фактичний матеріал, що стосується народної культури українців. Детально описала та проаналізувала його. Автор народознавчих розвідок, статей, методичних матеріалів, інтерв'ю, творчих портретів, сценаріїв, каталогів. Проводить велику науково-організаційну роботу, популяризує українську історію та культуру в Америці.

Професор української мови і літератури та американської культури в українській католицькій семінарії у Стемфорді, нагороджена Папською відзнакою «Pro Eclesia et Pontifice» (1994), почесний член Пласту, нагороджена Вічним Вогнем у сріблі. Член Товариства Українських Бібліотекарів Америки, член управи Союзу Українок Америки (заступник голови, культурно-освітня референтка, музейна референтка), автор статей на етнологічні теми, куратор багатьох виставок з української тематики.

Указом Президента України № 59/2018 від 7 березня 2018 року «За значний особистий внесок у соціально-економічний, науково-технічний, культурно-освітній розвиток Української держави, зразкове виконання службового обов'язку та багаторічну сумлінну працю» Волинець Любов, куратор і бібліотекар Українського музею і Бібліотеки Стемфордської єпархії Української греко-католицької церкви у Сполучених Штатах Америки, громадянка США, нагороджена орденом княгині Ольги ІІІ ступеня.

Її ім'я в Україні, на жаль, майже невідоме широкому загалу, хоча внесок у розвиток Української держави високо оцінений на державному рівні. Тому дослідження діяльності Любові Волинець є давно назрілим науковим завданням. Цим зумовлена актуальність даної роботи. Додатково актуалізує тему той факт, що активна культурно-громадська діяльність, котру проводить Любов Волинець, дає змогу перейняти досвід творення громадянського суспільства.

Метою роботи передбачено об'єктивне, всестороннє та системне розкриття особистості Любові Волинець як українського етнолога, музейниці, висвітлення її ролі у збереженні української історико-культурної спадщини та формуванні позитивного іміджу України в світі.

Джерельну базу дослідження становлять, у першу чергу, електронні листи Любові Волинець, а також брошури, каталоги, відсканові копії документів, фотоматеріали. Значний масив наданих нею матеріалів знаходиться в Українському музеї міста Стемфорда та у власній колекції етнолога.

Друга група джерел – наукові статті Л. Волинець, яка опублікувала низку досліджень про українські народні звичаї та обряди, про народний одяг, предмети побуту українців

різних регіонів. Можливість познайомитися з ними надає Український музей у Стемфорді. Роботи англійською і українською мовами опубліковані у журналі «Сівач».

Окремі матеріали знайдені на офіційних сайтах українських організацій у США.

Історіографія проблеми представлена досить вузьким колом досліджень. Слід відмітити, що вони носять переважно фрагментарний характер щодо обраної теми і приурочені найчастіше певним подіям. Певні короткі біографічні відомості знаходимо у роботах І. Горчинської. Цінними є публікації Вахтанга Кіпіані, головного редактора «Історичної Правди» і засновника Музею-архіву преси, переможця Премії імені Георгія Ґонґадзе 2019 року, який неодноразово відвідував Український музей у Стемфорді і зустрічався з Любов'ю Волинець. При опрацюванні цих матеріалів були враховані обставини їх написання й опублікування, можливий суб'єктивізм в оцінюванні подій та осіб.

Водночас, дотичні питання етнологічних досліджень розкриті у працях ряду вітчизняних вчених. Савчук Б. викладає теоретичні основи науки про етнос, Тиводар М. характеризує джерела, методи і методики досліджень, «Українське народознавство» за редакцією Павлюка С. містить відомості про формування й розвиток української нації, Лозко Г. осмислює проблеми етнології України, залучаючи в поле зору найновіші досягнення вітчизняної філософської думки, історичної та релігієзнавчої науки останнього десятиріччя тощо.

Наукова новизна одержаних результатів визначається як актуальністю досліджуваної теми, так і спробою комплексного та систематизованого вивчення діяльності Любові Волинець із залученням нового фактичного матеріалу, у розширенні джерельної бази з даної проблеми. У роботі використані нові джерела, які не були в науковому обігу, а саме – матеріали листування, фотодокументи.

У ході дослідження з'ясовано наступне.

Важливим етапом формування поглядів Л. Абрам'юк (Волинець після заміжжя) були дитячі роки. На формування світогляду Любові Волинець вплинула, насамперед, родина. Український дух, що панував у сім'ї, глибоко релігійне виховання, з дитинства прищеплена повага до народних звичаїв і традицій пробудили у дівчини інтерес до національної історії, прагнення краще пізнати і зберегти пам'ятки минулого. Знайомство з К. Кісілевським, В. Січинським, Ю. Шевельовим, Ю. Лавриненком, Є. Маланюком та іншими українськими культурними та громадськими діячами сформували національну свідомість Любові Волинець. На становлення Л. Волинець як етнолога великий вплив мали Українська народна школа, Пласт, вивчення праць з українознавства та етнографії.

Еволюція поглядів привела до усвідомлення своєї історичної місії – зберігати історичну пам'ять українського народу, досліджувати народну культуру, вносити в середовище діаспори національну свідомість. Л. Волинець починає цілеспрямовано збирати предмети народного побуту, записує пісні, звичаї та обряди українців, досліджує українську минувшину тощо. В основі національно-патріотичних поглядів – любов до України та українського народу Світоглядні позиції Л. Волинець стали засадничими у її різнобічній діяльності.

Особливістю діяльності Любові Волинець як етнолога є те, що вона не просто збирає та досліджує узори народних вишивок, писанок, кераміки, тощо, а й творчо переробляє їх у стилі модерн. Наукові інтереси є різнобічними, не обмежуються якимось одним напрямом дослідження, хоча найбільше публікацій стосується вишивок, писанок, традиційних релігійних свят (греко-католицька віра у Стемфорді практично ототожнюється з національною приналежністю).

Любов Волинець проводить виставки, пов'язані з україністикою. Написала ряд етнографічних праць, чітко охарактеризувала етнічні особливості українців, які відрізняють їх від інших спільнот.

Народні звичаї та традиції не просто вивчаються, а й відроджуються у Стемфорді. Серед діаспори США Л. Волинець поширює відомості про українську історію та культуру, заохочує до вивчення того, що здавна притаманне нашій нації. Вона організовує курси вишивки, писанкарства, випічки, бісероплетіння тощо. Науковець є дослідником і популяризатором фестивального руху, народної художньої творчості, традиційної обрядової культури українців, сценаристом і постановником народознавчих вечорів, фольклорно-етнографічних програм, масових культурно-мистецьких заходів.

Любов Волинець була і зараз є головним зберігачем української спадщини й традицій, активною діячкою культури української діаспори в Америці. Плідно працює над поповненням, збереженням та презентацією колекції Українського музею та бібліотеки, організовує виставки, проводить лекції та екскурсії. Намагається не допустити втрати історичної пам'яті, особливо серед дітей та молоді.

Десятиліття невпинної праці йдуть на те, щоб не лише не розгубити набутого, а й примножити його. Вона встановлює відносини з американськими науковими колами, намагається, щоб Україну знали, поважали і підтримували в інших державах. Діяльність Л. Волинець має великий вплив на формування національно свідомої української молоді, що особливо важливо в роки новітнього українського державотворення.

Різнобічна діяльність Л. Волинець (належить ще й до організованого українського національного руху) спрямована на утвердження національної ідеї у свідомості українців. За основу самовизначення для українського народу вона бере етнологічну ознаку.

Репрезентуючи перед світом український народ, його культуру й науку діячка виступає як носій національних та релігійних традицій, українських звичаїв та українського духу. Найголовніше у діяльності науковця – єдність національного та громадянського чинників.

Любов Волинець стверджує, що український народ створив цінності, які дають йому право на самостійне державне існування. Діяльність етнолога є яскравим підтвердженням тези про безсумнівний демократизм і гуманізм української національної ідеї. Єдиний шлях до власної державності Л. Волинець вбачає у культурно-духовному відродженні.

СЛАВА ЇЇ РОЗУМНІЙ ПРАЦІ ТА ШАНА ЗАСЛУГАМ І ДОБРОТІ
(ДО 194 РІЧНИЦІ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ МАРЦЕЛІНИ ДАРОВСЬКОЇ)

Макаренко Маргарита, учениця 11 класу Жашківського закладу загально середньої освіти І-ІІІ ступенів №5 Жашківської міської ради

Іванько Ганна Василівна, учитель історії Жашківського закладу загально середньої освіти І-ІІІ ступенів №5 Жашківської міської ради, методист відділу освіти Жашківської міської ради

Я просила у Бога милосердя і благословення для рідної землі та змоги стати корисною для неї.

Марцеліна Даровська

Мати Марцеліна Даровська – бетифікована Папою Римським Іваном Павлом ІІ 6 жовтня 1996 року в Римі – народилася у 1827 році в с. Шуляки (тепер Уманський район Черкаська область).

Марцеліна з'явилася на світ п'ятою дитиною в сім'ї Котовичів, маєток яких знаходився в Шуляках. Дівчинка вже змалечку мріяла стати черницею і служити Богові, тому навіть гроші, які батьки давали на нову сукню, могла віддати бідним. Вона любувалась

мальовничою місцевістю Жашківщини: лісами, річками, озерами. Улюбленою фразою дівчини було: «Який Господь Бог добрий, що все це створив!» [2, 93].

У дванадцятирічному віці, її відправили на навчання до одеського пансіонату. До рідної домівки повернулась у 16 років. Стала допомагати батькові в його помісті, але, як і раніше, мріяла служити Богові.

Незабаром Марцеліна зустріне своє кохання – тридцятирічного Кароля Даровського. Поляк-відчайдух тричі сватався до дівчини і тричі отримував відмову. Засумувавши, разом із своїми чотирма братами подався до Угорщини, де саме спалахнула революція. За участь у ній, Кароля Даровського навіть на деякий час було ув'язнено у Київській в'язниці, але згодом звільнено. Коли повернувся в рідні Шуляки, знову спробував долі – посвататись до Марцеліни.

Серце панянки розтануло й 1849 році Марцеліна Котович та Кароль Даровський, в Ченстохові біля статуї Чорної Мадонни залишили свої шлюбні персні й поклялися жити «у Бозі й для Бога».

У молодої родини Даровський народжується син Юзеф та донька Анна. Та нажаль, щастя було не довгим. Всього через три роки подружнього життя Кароль помирає від тифу, а ще через два роки помирає від дифтерії син Юзеф.

Марцеліна, втративши сили до життя, вирушила на оздоровлення до Європи. Відвідала Варшаву, Париж, Рим. Познайомилась із вельми шанованими людьми – Міцкевичем, Шопеном, О. Єловіцьким, І. Кайсевичем останній належав до католицького Товариства Воскреслих із мертвих. Спілкування з ним, надзвичайно вплине на дії Марцеліни, адже, вона стане однією із засновниць, керівником Згромадження Сестер Непорочного Зачаття. Вона познайомиться ще із Юзефою Карською, котра також прагнула працювати для батьківщини, виховувати дівчаток, майбутніх жінок та метерів.

Разом з донькою Анно, Марцеліна повертається в Україну. Батьки були дуже хворі, спочатку помирає батько, у 1862 році – мати. Це був останній рік, коли Даровська була в рідному селі, вона переїздить на Тернопільщину.

З благословення Папи Пія IX у 1863 році Сестрам Непорочного Зачаття було подаровано під монастир палац польської королівської родини у Язлівці біля Бучача. Це була перша школа-інтернат для дівчаток зі шляхетських католицьких родин. Дівчат навчали принципів матінки Марцеліни: любити Бога, Вітчизну, родину. Вона навчала з однаковою любов'ю і полячок і українок.

Мати Марцеліна так визначила ідею своєї праці: *Виховання жінки громадянкою Божого Царства означає виховання її не лише розумово і зовнішньо, а передусім морально та внутрішньо і, зрештою, виховання її справжньою християнською дружиною, матір'ю, господинею дому і патріоткою своєї країни.* Засновниця звертала увагу на патріотичне виховання. На її думку, національність – це *ознака Божої думки про народ.* Разом з тим вона була глибоко переконана, що *всі люди між собою брати. Бог є єдиним Господом, а люди – Його дітьми й однією родиною...* Виховання молодого покоління мати розпочала з думки, що особистість людини формується в ранньому дитинстві та молодості. Це було складним завданням: як молоді черниці, так і діти несли з собою *добро і зло світу.* Та мати Марцеліна мала безцінний дар: серце, яке любило Бога і людей. Вона знала, що *любов – це єдина сила, єдина зброя супроти труднощів, єдиний засіб впровадження добра [1].*

Головними принципами, на яких ґрунтувалося виховання сестер і дітей, були: першість Бога, правда, взаємна довіра та безкорисливість.

У процесі навчання учениці отримували ключі до знань, подані таким чином, щоб *розбудити і розвинути їхнє розумове життя.* Мати Марцеліна також ввела новаторський на той час принцип індивідуалізації навчання.

Моральне та інтелектуальне виховання молодих дівчат було спрямоване на розвиток у них відповідальності. Цьому завданню мав служити клімат усього чернечого дому, даючи дітям приклад, який *вчить, пояснює, свідчить*. Мати говорила: *Очищені – очистимо, святі – до святості будемо вести правдивою дорогою*. Була впевнена, що *Батьківщина зміцніє із відродженням суспільства, а для цього необхідно, щоб родина повернулася до Бога*. Жінці вона відводила роль *берегині родинного гнізда*.

Уболіваючи за країну, Марцеліна Даровська не зважала на звичаї близького їй аристократичного середовища. Своїм вихованкам вона ставила конкретне завдання: *зрозуміти важливість єдності з народом та своїх обов'язків стосовно нього, подолати стереотипи, що ніби-то братні відносини з ним неможливі.* Майбутні жінки мали бути *опікунками селян і сиріт, недільних шкіл та садочків.* Згідно зі своїм девізом «навчати прикладом», мати надавала конкретну і невідкладну допомогу бідним скрізь, де перебувала, при всіх домах згромадження відкривала безплатні початкові школи для дітей з навколишніх сіл і селищ.

Нові школи відкривались в Ярославі над Сяном, Нижневі над Дністром, в Новому Сончі, монастир у Слоном в Литві (зараз Білорусь), Шимавово.

Свій вічний спочинок Марцеліна Даровська знайшла в Язлівці 5 січня 1911 року.

1906 році в с. Шуляки чоловіком рідної сестри матінки Марцеліни, було зведено католицький костьол [2,93]. Зараз тут знаходиться сільський будинок культури.

Справа матінки Марцеліни продовжується. Як і в ті далекі часи, послушниці допомагали людям, переобладнували монастирі в лазарети, але ніколи не припиняли навчально-виховної роботи. Сьогодні Згромадження Сестер Непорочного Зачаття провадить школи і займається просвітницькою діяльністю в Україні, Польщі, Білорусії.

ВАСИЛЬ ДОМАНИЦЬКИЙ - ВИДАТНИЙ ІСТОРИК ЧЕРКАЩИНИ

Хуторянська Яна, учениця 11 класу Жашківського закладу загально середньої освіти І-ІІІ ступенів №5 Жашківської міської ради

Іванько Ганна Василівна, учитель історії Жашківського закладу загально середньої освіти І-ІІІ ступенів №5 Жашківської міської ради, методист відділу освіти Жашківської міської ради

Один з найвидатніших істориків Черкащини, є Василь Доманицький людина що здійснила переворот в історичній науці.

Великий внесок у вітчизняну науку зробив **Василь Доманицький** – це історик, літературознавець, публіцист, популяризатор, політичний і громадський діяч-кооператор. Народився, як подає проф. І. Витанович в «Історії українського кооперативного руху», 7 березня 1877 р., в селі Колодистому, Звенигородського повіту на Київщині, в родині священика о. Миколи і паніматки з роду Завіновських [1, 146].

Василь закінчив Київську гімназію і історико-філософський факультет Київського університету. Спеціалізувався в українській історії в проф. Володимира Антоновича. Ще студентом був секретарем у редакції «Київської старини», співробітником «Літературно-наукового вісника», «Записок Наукового товариства ім. Шевченка», співзасновником і редактором Видавництва «Вік», членом Товариства українських поступовців та інших тодішніх організацій. Як студент Володимира Антоновича, провадив археологічні розкопки на Звенигородщині. Він автор праць: «Козаччина на переломі XVI – XVII сторіч», «Пісня про Нечая», «Балади про Бондарівну», «Піонер української етнографії З. Доленґа Ходаковський», «Критичний розгляд над текстом «Кобзаря» і «Авторство М. Вовчка».

В. Доманицький не цурався й політики. Він був редактором органу української фракції в Другій державній думі – «Рідна справа» – «Думські вісті». Автор багатьох статей на політичні і громадські теми, друковані в «Громадській думці», «Раді», «Новій громаді» та в

інших часописах і журналах, він також написав популярні брошури про Галичину й Буковину, був редактором популярної «Історії України» Миколи Аркаса. Як кооператор постійно дописував до кооперативного журналу «Економіст» у Львові та до інших галицьких видань [1, 146].

У 1900-1910 рр. В. Доманицький брав дуже активну участь у кооперативному русі, починаючи від заснування ощадно-позичкового товариства в селі Колодистому і закінчуючи співзасновництвом «Союзбанку» і «Споживчого Союзу» в Києві. Він автор популярних брошур про кооперацію («Товариські крамниці», «Про сільську кооперацію», «Як хазяйнують селяни в чужих краях» та ін.). За свою громадську працю був засуджений царським урядом на заслання в Сибір, але через його серйозну недуги засуд змінено на 3-річне вигнання за кордон. Саме тоді він якийсь час перебував у Галичині, лікувався в санаторії в Закопанім, у Татрах, а відтак виїхав за порадою лікарів до південної Франції, де помер 1910 р., на 33 році життя [3, 126].

Василь Миколайович є одним з найкращих дослідників регіональної історії. Один з популятизарів української історії та Уманщини. За своє коротке життя завдяки своїм дослідженням він створив реальну основу для пробудження українства у 1917-1920рр. Наукова діяльність В.М.Доманицького заслуговує широкої популяризації і в усій сучасній Українській державі. Це необхідно не тільки за ради історичної справедливості, а й з позиції виховання патріотизму, любові до свого народу та його культури.

СИН УКРАЇНИ – ГРОМАДЯНИН СВІТУ

Роботу виконали: **Токар Вікторія**, учениця 9-го класу Дворічанського ліцею Дворічанської районної ради Харківської області, екскурсовод музею «Наш великий земляк І.І. Мечников – Громадянин світу»

Черкасова Вікторія, учениця 11-го класу Дворічанського ліцею Дворічанської районної ради Харківської області, екскурсовод музею «Наш великий земляк І.І. Мечников – Громадянин світу»

Керівник: **Бабай Людмила Василівна**, методист Дворічанського Центру дитячої та юнацької творчості Дворічанської районної ради Харківської області, спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії

Нобелівський лауреат І.І. Мечников – наш прославлений земляк. Люди вже досить тривалий час з вдячністю згадують ім’я цього великого вченого, бо саме він розробив теорію імунітету, працював над проблемою збільшення довголіття, залишив після себе плеяду талановитих учнів. Сьогодні ми намагаємося відновити пам’ять про вченого на його малій батьківщині шляхом виявлення та популяризації відповідних історичних джерел, вивчення його епістолярної спадщини.

Наукова актуальність роботи полягає в тому, щоб на сучасному рівні створити нарис, присвячений визнанню І.І. Мечникова не лише на його батьківщині, а й у світі. Це вкрай важливо в наш час, коли вітчизняна наука переживає свої не кращі часи й досвід минулого може стати в нагоді перш за все для молодих науковців.

Об’єкт дослідження – визнання наукових досягнень І.І. Мечникова в світі.

Предметом дослідження є факти, які свідчать про шанобливе ставлення до нашого земляка в різних країнах як у минулому, так і в наш час.

Мета роботи: проаналізувати інформацію, яка свідчить про велике значення для науки творчого доробку І.І. Мечникова та вилучити з неї факти стосовно оцінок досягнень видатного мікробіолога та його вшанування в різних країнах світу. В Україні це питання ще недостатньо досліджено. Протягом декількох років ми збирали відповідні факти про життя і діяльність прославленого земляка, вивчали інформацію про населені пункти і періоди перебування там Мечникова, по можливості, копії документів та фото.

Зібрані матеріали можуть бути використані у ході просвітницької, екскурсійної роботи музею та для публікацій у засобах масової інформації. Ми зацікавлені у вивченні теми «Син України – Громадянин світу». Генії народжуються в провінції, а помирають в Парижі. Історія нашого героя повністю відповідає цьому французькому прислів'ю. Ім'я І.І. Мечникова варте нашої пам'яті.

Якщо подумки повернутися у в*ісімдесяті роки* дев'ятнадцятого століття, коли закладалися основи сучасної біології і медицини, то зустрінемо там фігури, добре відомі кожній людині: Чарльз Дарвін, Луї Пастер, Роберт Кох, Пауль Ерліх, Ілля Мечников. Напрямки наукової і практичної діяльності, які заснували ці видатні вчені, згодом перетворилися в могутні потоки окремих наукових дисциплін. Ілля Мечников зробив вагомий внесок в розвиток таких наук, як порівняльна ембріологія, мікробіологія, імунологія, геронтологія, антропологія. В історію світової біологічної науки він увійшов як чудовий представник самобутньої наукової думки. Його ім'я овіяне невмирущою славою, і вчені всього світу ставляться до нього з глибокою повагою.

Майбутній Нобелівський лауреат Ілля Мечников народився в невеличкому сільці Іванівка на Слобожанщині, дитинство провів в селі Панасівка (нині село Мечніково Дворічанського району Харківської області) [13].

І.І. Мечников закінчив Харківський університет в 1864 році з вченим ступенем кандидата природничих наук. В цей час Іллі Іллічу виповнилося 19 років. Отримавши наукову стипендію, він в наступному році поїхав в Неаполь і разом з О.О. Ковалевським з захопленням зайнявся природознавством, досліджуючи численних представників морської фауни [12]. У Неаполі відбулося перше знайомство І.І. Мечникова з фізіологом І.М. Сеченовим, який першим підійшов до матеріалістичного розуміння психічної діяльності людини, геніально використовуючи для цього рефлекторні механізми.

Після повернення І.І. Мечников викладає курс зоології в Петербурзькому університеті. Блискуче захистивши в 1867 році дисертацію, він отримує ступінь магістра, а в наступному році доктора наук. У 1870 році Ілля Ілліч обраний професором зоології Новоросійського університету в Одесі. Двадцятип'ятирічний професор незабаром завоював репутацію видатного лектора. І.І. Мечников так вмів донести до слухачів зміст своїх лекцій, що студенти відвідували їх з живою цікавістю. Саме в цей час він почав давати приватні уроки гімназистці Ользі Білокопитовій, яка захоплювалась зоологією. Так він знайшов кохання свого життя.

І.І. Мечников і Черкащина. Мало хто знає, що тринадцять років Ілля Ілліч мешкав у тихому мальовничому селі Попівка Смілянського району Черкаської області, розташованому неподалік Черкас. Там знаходився маєток Білокопитових, де народилася його майбутня дружина Ольга Миколаївна Мечникова (Білокопитова), котру він палко кохав і яка стала для вченого і другом, і помічником. У шлюбі вони прожили понад сорок років. В історії залишилося 400 листів Іллі Іллічa, адресовані Ользі Миколаївні, яку вчений називав «голубкою і коханою дівчинкою». Щоліта подружжя приїжджало в Попівку до батьків. А в 1881 році, коли їх не стало, Ілля Ілліч пішов у відставку. Умови для роботи молодого фахівця в Новоросійському університеті були нестерпними, і в 1882 році він змушений був подати прохання про відставку [27] і сім'я поселилася в Попівці, взявши опіку над сестрою і братами Ольги.

Вчений обладнав у маєтку лабораторію і власним коштом збудував церковно-парафіяльну школу. Попівська початкова школа Тернівської сільської ради Смілянського району Черкаської області – це духовна святиня села Попівки. З 1879 року – це початкова школа сільської управи. В 1883-1903 роках – церковно-парафіяльна школа, яка була відкрита за сприяння видатного вченого І.І.Мечникова. Його дружина Ольга Миколаївна писала: «Ілля

Ілліч почав з того, що віддав свою професорську платню, одержану при виході у відпустку, на спорудження школи у нашому маєтку в селі Попівка». Серед неймовірної природи Ілля Ілліч наче помолодшав, пригощав дітвору цукерками, а ті носили йому комах для дослідів. Зараз у сільській школі створена музейна кімната І.І Мечникова.

Робота в Пастерівському інституті. Для продовження свої науково-дослідницької роботи І.І. Мечников в 1882 році поїхав за кордон. Досліджуючи в Італії внутрішньоклітинне перетравлювання чужорідних частинок в організмі личинки морської зірки, він прийшов до фагоцитозу як захисної клітинної реакції. І.І. Мечников виявляв величезну зацікавленість до вивчення інфекційних хвороб, з'ясовував процеси захисту організму від патогенних мікробів. Повернувшись на Батьківщину, організував і очолив в Одесі першу бактеріологічну станцію. Але корисна, насичена пристрасною енергією діяльність Мечникова, на жаль, не врятувала його від ворогів [23]. Ілля був змушений шукати базу для подальших наукових досліджень за кордоном.

Він звернувся до французького вченого Луї Пастера з проханням надати йому роботу в лабораторії Паризького мікробіологічного інституту. Пастер радо прийняв Мечникова і запропонував йому керувати мікробіологічною лабораторією [7]. У той же час він читав лекції лікарям[17].

В Пастерівському інституті Мечников пропрацював 28 років, після смерті Л.Пастера він став заступником директора інституту. Сприятливий вплив цієї великої людини на наукове життя інституту отримало широке визнання і було оцінено директором інституту видатним французьким мікробіологом Емілем Ру. Найважливіші положення фагоцитарної теорії підтверджували все нові і нові факти. Однак, поряд з визнанням, ця теорія викликала і ряд протиріч. Особливо запеклим нападкам фагоцитарна теорія Мечникова піддалася з боку німецької школи мікробіологів, найбільшими представниками якої були Кох, Баумгартен, Бухнер, Циглер. Ці вчені вважали, що організм звільняється від інфекції за допомогою власних рідин і соків, тобто тих захисних гуморальних речовин, які можуть міститися у несприйнятливих тварин і людей в сироватці крові, спинномозковій рідині, лімфі тканинної рідини. Ці вчені стверджували, що фагоцитарні клітини позбавлені будь-якої захисної ролі. За допомогою ретельно проведених експериментів Мечников розбив усі доводи своїх супротивників і знайшов нові переконливі докази на користь ролі фагоцитарних клітин (мікрофагів і макрофагів) в подоланні процесу та попередження інфекції [18]. Бурхлива полеміка з приводу фагоцитарної теорії розгорнулася на міжнародних гігієнічних і медичних конгресах (Берлін, 1890; Лондон, 1891; Будапешт, 1894; Париж, 1900) [8].

І.І. Мечников – лауреат Нобелівської премії. Наукові дослідження І.Мечникова були визнані в усьому світі, він був обраний почесним академіком Російської академії наук і Петербурзької військовомедичної академії, почесним членом Паризької, Віденської, Румунської, Нью-Йоркської, Бельгійської і ряду інших академій наук, членом наукових товариств багатьох країн світу. У 1908 році Мечникову присуджена міжнародна Нобелівська премія. Перераховані вище факти свідчать про світове значення його робіт. Матеріали про світове визнання наукових заслуг нашого великого земляка ми зібрали і підготовили до друку в збірці «І.І.Мечников. Син України – Громадянин світу».

Мечникову, який приїхав на Батьківщину після отримання Нобелівської премії, була організована грандіозна зустріч. Будучи пристрасним прихильником фагоцитарної теорії імунітету, великий вчений не перетворював її в догму і не випускав з уваги інші важливі механізми імунітету. В останні роки життя Ілля Ілліч займався питаннями довголіття і раціонального гігієнічного режиму людей. Книга Мечникова «Етюди оптимізму» (1907) відображає глибоку віру вченого в довголіття людини. Надаючи великого значення шкідливим впливам з боку флори кишечника на організм, він пропонував широко

застосовувати приготовлене особливим чином кисле молоко, що містить бактерії молочнокислого бродіння, які перешкоджають розмноженню шкідливих мікробів, що живуть в кишечнику.

З 1913 року І.І. Мечников страждав на захворювання серця, хвороба прогресувала, і 16 липня 1916 року його не стало. В нашому музеї зберігаються копії французьких газет 1916 року з некрологами про його смерть [23]. Життя Мечникова було наповнене справжнім горінням, пристрасною боротьбою вченого за наукову істину.

На підставі архівних даних і даних листування вченого нами з допомогою члена організаційного комітету нашого музею, відповідального за міжнародні зв'язки, Телепнєвої Л.Г. створена база даних населених пунктів, в яких жив і працював Ілля Ілліч Мечников з 1845 по 1916 рр. Таким чином, встановлено дати його перебування в 80 населених пунктах 14 країн світу.

Отже, після ознайомлення з літературою про життєвий шлях Мечникова, на підставі архівних даних і листування вченого нами складений список населених пунктів, в яких жив і працював Ілля Ілліч Мечников протягом свого життя. Пошукова робота з даної теми буде продовжуватись.

Висновки. Ми проаналізували всю доступну інформацію, яка свідчить про велике значення для науки творчого доробку І.І. Мечникова та вилучили з неї факти стосовно оцінок досягнень видатного мікробіолога та його вшанування в різних країнах світу. Колективна робота з архівними матеріалами та літературою про перебування І.І. Мечникова протягом його життя має перші результати.

Роботу по збереженню пам'яті І.І. Мечникова, зокрема на малій батьківщині Іллі Ілліча, в значній мірі здійснює музей «Наш великий земляк І.І.Мечников – Громадянин світу», що діє на базі Дворічанського Центру дитячої та юнацької творчості, одним з волонтерів якого є авторка даної роботи. Сьогодні його вихованці серед тих, хто відновлює пам'ять про забутого на деякий час ученого.

У музеї систематизовано матеріали досліджень з метою подальшого їх використання під час проведення екскурсій, конференцій та інших навчально-виховних заходів. Підготовлені нами екскурсійні маршрути сприяють розвитку туристичної галузі, зокрема, в нашому регіоні.

Створення музейної експозиції, над поповненням якої ми працюємо, передбачає виконання ряду завдань: ознайомлення з архівними матеріалами та літературою про перебування І.І. Мечникова в 14 країнах світу в більше, ніж 80 населених пунктах; створення бази даних свідоцтв про його всесвітнє визнання; аналіз всієї доступної інформації щодо вшанування імені Мечникова в світі.

Ми використовуємо ЗМІ та Інтернет-ресурси для просвітницької роботи з даної теми, організовуємо міжнародні інтернет-конференції, підтримуємо зв'язки з учениими-послідовниками І.І. Мечникова з різних країн світу. В 2020 році ми активно включилися у відзначення 175-ї річниці з дня народження великого вченого.

Авторка даної роботи стала учасником V Обласної учнівської науково-практичної конференції Харківського територіального відділення Малої академії наук України в режимі онлайн (листопад, 2020 року) та 38-ї Міжнародної краєзнавчої конференції молодих учених, проведеної вченими ХНУ імені В.Н. Каразіна.

Краєзнавці Харківщини і вчені з різних країн на знак великої поваги і вдячності до вченого створюють міжнародну електронну книгу «Мечников – світу, народи світу – великому сину». У цьому проекті об'єднані представники усіх 14 країн, де жив і працював Ілля Ілліч. До співучасті у написанні такої незвичної і масштабної книги приєдналась і я.

Досліджуючи тему «Син України – Громадянин світу», ми переконалися, що науковий подвиг нашого земляка вшановують у різних країнах світу і сьогодні через сто років після його смерті.

Наше завдання сьогодні – продовжувати вивчення національно-культурної спадщини та історії рідного краю, залучення обдарованої молоді до краєзнавчої, науково-дослідницької роботи з метою формування соціального досвіду на прикладах історичного минулого.

Його наукові досягнення вшановуються всією міжнародною спільнотою, його гуманістичні ідеї й зараз актуальні і мають своїх послідовників.

ОТАМАН «ЖОВТОБЛАКИТНИЙ» (ГРИГОРІЙ СКИРДА (СКИРТА)

Тульська Кіра, вихованка Центру туризму, краєзнавства, спорту та екскурсій учнівської молоді Решетилівської міської ради Полтавської області, учениця 10-В класу опорного закладу «Решетилівський ліцей ім.І.Л.Олійника»

Керівник: Купенко Ігор Андрійович, методист Решетилівського ЦТКСЕУМ, вчитель опорного закладу «Решетилівський ліцей ім.І.Л.Олійника» Полтавської області

Знайомство з подіями Української революції виявило багато білих плям в історії рідного краю, прихованих імен сміливих і відчайдушних українських керманичів – борців за українську самостійність.

Одним з таких достойників був повстанський отаман, гетьман Лівобережної України, нащадок козацького роду Григорій Скирда, який вів запеклу боротьбу з більшовиками у 1920 році і в нашому решетилівському краї, а 25 червня 1920 року звільнив її від більшовиків.

Проте підступність і моральна виродженість чекістів були такими, що обережний і завбачливий отаман, що виходив живим із багатьох складних ситуацій не міг навіть уявити, на яку підлість підуть вороги, щоб його знищити. Про цю останню сторінку у житті славного отамана і піде мова.

Могутньої статури Григорій Феодосійович Скирда народився на одному з козацьких хуторів села Ламане Манжеліївської волості Кременчуцького повіту. Його батько – заможний козак, окрім 20 десятин землі мав ще й бакалійну лавку, в якій торгував різним крамом, а у вільний час займався ще й виловом риби у Пслі.

Окрім Григорія у родині було ще двоє старших братів: середній Автоном і найстарший Карпо (1891 р.н.) та три сестри: Наталка, Варвара і Галина [7, с. 179].

Відомо, що Галина була вчителькою [1, 2], мала добрий душевний характер і не раз радила брату кинути політику, перестати воювати і зажити простим людським життям.

Старший брат Карпо служив у царській армії, брав участь в першій світовій війні, а в 1917 році в чині підпоручика повернувся додому. Автоном, мобілізований до армії у 1915 році, влітку 1917 року теж повернувся в село, але вже у чині штабс-капітана. Ймовірно бойовий та командирський досвід мав і Григорій. Хоч прямі дані про це відсутні.

З весни 1918 року Григорій брав активну участь у створенні, формуванні і діях партизанських загонів на посадах помічника, ад'ютанта, начальника штабу, командира загону. Зі школи товаришував з Карпом Лисенком, який зіграв в його долі рокову роль…

Цивільна дружина Григорія, якій він надзвичайно довіряв, походила із заможної родини священника Мороза (Морозенка), що мала 75 (за іншими даними 200) десятин землі та теж мешкала в одному з хуторів Ламаного [7, с. 190].

Григорій був членом Української партії соціалістів-революціонерів (пізніше комуністів-боротьбистів).

З появою білогвардійців, Скирда прийнявши псевдо «Жовтоблакитний», створив та очолив повстанський загін, що до приходу червоних військ успішно діяв проти денікінців у Кобеляцькому, Полтавському, Костянтиноградському і Кременчуцькому повітах [3, с.32].

Після розгрому денікінщини частина повстанців Скирди була мобілізована до Червоної армії, частина вступила на службу до радянської міліції, а решта продовжувала боротьбу, тепер уже з більшовиками.

Довіру висловили більшовики і самому Григорію Скирді, якого призначили військовим комісаром Кременчуцького повіту.

Проте грабежі українського селянства російськими продовольчими загонами, сваволя чекістів і намагання комуністів усунути від влади своїх колишніх союзників-боротьбистів переконали Григорія у тому, що радянська влада є такою ж ворожою для України, як і денікінська [3, с. 273].

Після того, як у березні 1920 р. більшовики «самоліквідували» українську партію боротьбистів, Скирда пішов у повстанці. За ним рушив, після деяких вагань, і товариш, земляк та однопартієць Іван Кикоть (уродженець села Миколаївка (нині Троїцьке) Манжеліївської волості Кременчуцького повіту)[4].

Уже на початку травня 1920 року оперативні зведення червоного командування повідомляли: «У Куликівській волості Кобеляцького повіту посилюється бандитизм. Сюди прибула частина банди на чолі з Скирдою. 12 травня бандити в кількості до 150 піших і 25 кінних при 3-х кулеметах скоїли напад… Є потерпілі» [7, с.189].

У травні 1920 року Скирда об'єднав свій загін із загонами отаманів Олександра Молчанова та Федора Мошенського, що діяли в районі містечка Говтва. З часом виникло велике повстанське з'єднання у складі чотирьох полків, яке повстанці називали повстанською армією, яку і очолив Скирда.

20 травня 1920 року отаман Скирда зі своїм загоном повстанців до 8 тисяч чоловік отаборився біля Глобиного і готувався до нападу на Кременчук. Більшовики вживали різних заходів, щоб цього не допустити. Зокрема, направили у волосні ревкоми вказівки про затримання та арешт усіх причетних до заворушень.

24 травня 1920 року за отриманим повідомленням від сексотів, 2-ий червоний загін зробив кілька нальотів на села. Однак безрезультатно. Водночас червоні каратели за вилучену прокламацію отамана Г.Скирди заарештували вчителя Попівської школи Костянтина Кошкалду, його брат Григорія та інструктора з народної освіти по Федорівській волості Івана Дворника. Заарештували і учительку Березняківської школи Марію Здорову [7, с.190].

25 червня 1920 року повстанці під проводом Скирди чисельністю біля 500 осіб раптовим нападом із Говтви вступили до Решетилівки. Вони знищили в містечку всі органи радянської влади, ліквідували 14 службовців, роззброїли охоронний взвод і забрали в червоноармійців кулемет. Пробувши у містечку близько восьми годин, під тиском регулярної Червоної армії, відійшли до Говтви. До них приєднався і загін решетилівського отамана Данила Оверченка.

Тим часом, у червні 1920 р. у Кременчуці збунтувався караульний батальйон на чолі з Овдієнком та комісаром (політкомом) Семеном Приходьком (вчителем із села Федорівка).

Повсталі сформували загін у складі біля 100 осіб, який 26 червня прибув до села Попівки і на сільському сході закликали селян вступати до його лав.

27 червня Овдієнко послав 19-річного Антона Михайлюка і Баклагу в Говтву до Скирди з проханням про допомогу. Скирда прийняв загін Овдієнка і 2 липня вони вже разом вчинили напад на села Остап'є і Сухорабівку, де розігнали місцеві органи радянської влади і, за даними чекістів, вбили 15 місцевих євреїв [6. с. 273] – 5 у Сухорабівці та 10 в Остап'є [5. с. 318].

Під час нападу на село Бреусівку повстанці порубали шаблями загін червоноармійців, які спробували чинити опір, і звільнили заарештованого керівника штабу відомого отамана Андрія Левченка Миколу Тристана.

30 червня 1920 року до Говтви із своїми повстанцями підійшов отаман Іван Біленький [6, с.282]. У штабі Скирди, що розміщувався у сусідньому з Говтвою селі Буняківка, відбулася нарада отаманів повстанських загонів Полтавщини під керівництвом голови Ради повстанських отаманів (кошового отамана) Івана Біленького. На нараді були присутні Олександр Молчанов, Федір Мошенський, Овдієнко та «Чернота» (Костянтин Чаплін).

Учасники наради запропонували І.Біленькому приєднатися до повстанців, але він відмовився і повернув назад до лісів поблизу Полтави.

У липні 1920 року Андрій Левченко об'єднав повстанські загони, що діяли на півдні Полтавщини, створивши з них з'єднання чисельністю біля чотирьох тисяч чоловік. Начальником штабу він призначив Кикотя. Скирді Левченко теж запропонував приєднатися, але той не пристав на пропозицію. У цьому ж місяці з невідомих причин і отаман Молчанов розійшовся з Скирдою і залишив повстанців. Та Скирда продовжував боротьбу з червоними.

Так, 22 липня його загін чисельністю близько 200 чоловік вчинив напад на село Кир'янівку Горбівської волості, де повстанці вбили комісара Горбівського заводу Бутиріна та волосного воєнкома Брацлавського.

А 23 липня повстанці зайняли село Горби, де розгромили волосний виконком та знищили засоби зв'язку. Далі вони пішли у Мозоліївську волость, а потім ліквідували радянську владу у Святилівській та Градизькій волостях [6].

Чисельність загону Скирди більшовикам не була достеменно відомою, адже чисельний склад його постійно змінювався доходячи аж до 8 тисяч осіб. Був у Скирди навіть… один аероплан [7, с.188-189].

Активність Скирди і його авторитет неабияк перелякали більшовицьку владу. Адже отамана називали не інакше як гетьманом Лівобережної України.

У серпні 1920 р. розуміючи велику небезпеку, Скирда поширив в окружній газеті інформацію про те, що він начебто загинув у бою [2].

Начальник Манжеліївської окружної міліції Іван Верховський, земляк Скирди, одержав наказ перевірити цю звістку. У смерть Скирди він не вірив.

Оскільки із Скирдою Верховський був добре знайомий, то доручив перевірити чи живий отаман його товаришу – міліціонерові Карпу Лисенку. А для того, щоб увійти в довіру до родини Скирди, міліцейський ватажок з підлеглими міліціонерами Карпом Лисенком та Давидом Загорульком не придумали нічого кращого, як подружитися з… сестрами отамана та вдавши із себе закоханих в дівчат, підібратися до самого Скирди.

Першим познайомився з сестрою Скирди – вчителькою Галиною, вродливий Карпо Лисенко. Він викликав довіру і почав навідуватися до хати, де проживала дівчина... А Давид Загорулько «закохався» в іншу сестру Скирди.

– Сьогодні вночі лежав на печі з Грицьком Скирдою, – схвильовано невдовзі доповів Карпо Лисенко Верховському [1].

З повідомленням, що чутка про загибель отамана не підтвердилась, останній поїхав до голови Кременчуцького губернського виконкому. Голова губвиконкому відразу повів Верховського до уповноваженого ЧК. Чекіст похвалив Верховського за ініціативу та видав йому вже офіційний дозвіл заслати до загону Скирди свого агента.

Скориставшись втечею одного міліціонера до загону отамана, Верховський написав Григорію Скирді листа, про те що й сам розчарувався в ідеалах радянської влади, не знаходить своє місце через неправильний політичний вибір і просить прийняти в свої ряди. Лист передав отаману Карпо Лисенко – «жених» Галі.

Скирда невдовзі написав у відповідь, що радий прийняти втікача, що продрозверстка вкінець розорить селян, а весною 1921 р. більшовикам прийде розплата – на заклик Бориса Савенкова піднімуться села Росії і України.

У відповідь на ці листи прийшов і «шифрований» наказ з Центру (з Москви): «Операція погоджена з Дзержинським. Скирду треба взяти живим. Необхідно виявнити канали його зв'язку з контрреволюційним Центром. Ліквідувати тільки тоді, коли іншого виходу не буде» [2].

Знову листи, знову домовленості. Григорій Скирда назвав явочну квартиру, де мали зустрітися в один із грудневих вечорів. Але на зустріч не прибув. Його вірний ад'ютант та керівник розвідки Федір Середа мав побачити, як поведуть себе міліціонери, з чим прийдуть.

Верховський удав з себе ображеного, написав отаману докірливого листа і настійно вимагав зустрічі. Карпо Лисенко тим часом «форсував» весілля. Чекісти поспішали. Для щасливої нареченої Галини вже купили плаття, фату, ікони... «Боярином» визначили Давида Загорулька [1].

І Скирда погодився на зустріч 23 грудня 1920 року у його рідному селі [7, с. 299].

…Купками під горою розтяглося село Ламане. В хатині лісника над Левадою, що прилягла до берега Псла і відбулася та фатальна зустріч.

З одного боку – прибулі на бричці-фаетоні міліціонери – Іван Верховський, майбутній «зять» Карпо Лисенко, «боярин» Давид Загорулько, озброєні наганами, з другого – здорові і кремезні Григорій Скирда і Федір Середа, озброєні кольтами. Лісник, ніби відчуваючи наміри гостей, попросив Верховського не вчинати в хаті стрілянину, бо там – жінка, діти…

При мерехтливому світлі бликуна до півночі йшла розмова. Верховський зрозумів: Лисенко і Загорулько не зможуть навіть з отаманом справитися, а тут ще рудий буйвол – ад'ютант… Говорили недовго. Скирда запропонував «пройтися по свіжому повітрю…».

…Через огород вийшли до левади. Верховський і Скирда йшли попереду, тихо розмовляли. Давид і Карпо – позаду них. Середа весь час тримався збоку на відстані чотирьох-п'яти метрів.

Отаман говорив, що скоро до нього перейде весь актив. Продрозкладка викличе в народі невдоволення, і тоді більшовикам у селі життя не буде…

Раптом Верховський вихопив наган і двічі натиснув на гачок. Поряд трьома пострілами Лисенко із Загорульком знищили ад'ютанта Федора Середу…[1].

…Дізнавшись про загибель брата Григорія, добра і сердечна Галя стала розшукувати Карпа Лисенка. Вона не вірила, що він так підло і нечесно вчинив з її братом. Хотіла подивитися йому у вічі, взнати правду. Але Карпо мов стежку забув до її хати, в гості не приходив, десь переховувався…

…На похорон, попрощатися з отаманом Скирдою, зійшлося майже все село та люди з інших сіл… Мучилася Галя, страждала і не витримала, наклала на себе руки…[7, с.299].

За операцію-вбивство від Полтавського губвиконкому Верховський одержав срібний годинних з написом «Стійкому борцеві за Радянську владу» [1], а від особо уповноваженого ЧК вже золотого годинника з написом «Верному чекисту Ивану Верховскому – от Феликса Дзержинского» [2]…

Окрім цього вбивства І.Верховський скоїв ще одне. Цього разу це був справжній кримінальний злочин. Об'єктом злочину став соратник Скирди (і колишній соратник самого Верховського по боротьбі з німцями, гетьманцями та денікінцями) – лівий есер Овдієнко. Це був повстанський отаман, якого Верховський убив вже після оголошення амністії з мотивів простої помсти. Адже Овдієнко вже склав зброю перед радянською владою… Про це він ніколи не згадував, випадково проговорився про це його товариш у 1956 році... [7, с.300].

Таким чином, повстанське з'єднання Григорія Скирди, що становило грізну силу на півдні Полтавщини в середині 20-х років XX століття зазнало поразки, а життя самого отамана завершилося трагічно. Однією з головних причин невдач нам бачиться незрілість тодішньої української еліти, що вилилася в явище «отаманщини», адже особисті амбіції

отаманів ставилися вище за справу боротьби за українську самостійність. До причин поразок можемо додати відсутність належної військової дисципліни та вишколу, нестачу зброї та боєприпасів. Водночас маємо не забувати, що протистояла українським очільникам жорстока машина більшовизму, яку перемогти було важко, а в той час, мабуть і неможливо…

ОТАМАН ОЛЕКСАНДР (ГНАТ) МОЛЧАНОВ

Шкурупій Альбіна, вихованка Центру туризму, краєзнавства, спорту та екскурсій учнівської молоді Решетилівської міської ради Полтавської області, учениця 10-В класу опорного закладу «Решетилівський ліцей ім.І.Л.Олійника»,

Керівник: Купенко Ігор Андрійович, методист Решетилівського ЦТКСЕУМ, вчитель опорного закладу «Решетилівський ліцей ім.І.Л.Олійника» Полтавської області

Одним з керівників антиденікінського та антибільшовицького повстанського руху на Решетилівщині у 1920 році був Олександр Молчанов.

Кубанський козак Олександр (за іншими даними Гнат) Молчанов народився 1891 року в місті Майкоп на Кубані у козацькій родині. Його батько походив з родини лінійних козаків, а мати з чорноморських козаків. Під час першої світової війни служив унтер-офіцером 206-го Сальянського полку 1 бригади 52 піхотної дивізії 3 Кавказького армійського корпусу. Воював на Галичині. Після жовтня 1917 року Молчанова примусово мобілізували до кавалерійського полку Червоної армії.

У травні 1919 року під час бою з повстанцями Матвія Григор'єва Олександр був поранений і після одужання вирішив не повертатися до червоного війська. Натомість він одружився з наймичкою Антоніною і жив у передмісті Говтви –Загреблі аж до приходу денікінців. Антоніна Андріївна свого часу служила в жіночому ударному батальйоні, сформованому урядом Керенського [6, с.215].

З приходом білогвардійців двадцятивосьмирічний О.Молчанов пішов до загону отамана Григорія Скирди (псевдо – «Жовтоблакитний») і прийняв командування окремим загоном. До них приєднався зі своїм загоном і Федір Мошенський, теж уродженець Загреблі, колишній військовий комісар Хорішківської волості, член Хорішківського волревкому [Пугач, с. 106]. До приходу червоних військ вони успішно діяли проти білогвардійців у Кобеляцькому, Полтавському, Костянтиноградському і Кременчуцькому повітах [3, с.32].

Після розгрому денікінщини частина повстанців була мобілізована до Червоної армії, частина вступила на службу до радянської міліції, а решта продовжувала боротьбу, тепер уже з більшовицькими нападниками.

О.Молчанов у цей час захворів тифом і свого вибору зробити не встиг. Коли ж одужав, громада Говтви запропонувала йому створити й очолити повстанський загін. Охочих записатися до нього було більше ніж досить, адже почалося полювання на юнаків з метою поповнення Червоної армії.

До повстанського загону вступили Микита і Йосип Мошенські (брати Федора Мошенського), Павло Сундук, Сергій Царенко, Прокіп Дяченко, брати Григорій і Сергій Капустяни та ін. Григорія Капустяна О.Молчанов призначив у своєму загоні сотником.

Загін О.Молчанова діяв переважно у Хорішківській та Куликівській волостях Кобеляцького повіту. Так, у квітні 1920 року його повстанці здійснили напад на село Пащенки Куликівської волості, де зупинився на постій один із підрозділів Червоної армії. Завдяки чисельній перевазі бій повстанці виграли і захопили в полон 36 червоноармійців. Їх обеззброїли і відпустили з наказом «забиратися геть з України у свою Московщину» [3, с.33].

Після цього у травні 1920 року повстанці О.Молчанова в Гончарівському лісі (біля с.Гончарівка Куликівської волості) напали на загін міліції в кількості 30 чоловік, що прибув із Кобеляк [2]. Внаслідок бою 12 міліціонерів було вбито, а решта втекли. Позаяк повстанці

розглядали міліціонерів як запроданців, полонених, у тому числі й поранених, розстрілювали [3, с.34]. Зокрема, повстанці розстріляли пораненого міліціонера Федора Скибу [7, с.111].

Під час бою повстанці також захопили у полон першого голову Куликівського волосного ревкому двадцятитрьохрічного Івана Мусійовича Скоряка, якого у сусідньому селі Попове закатували [1].

У травні 1920 року кобеляцькі чекісти через своїх «сексотів» довідалися, що у волосному селі Хорішки зупинився на постій невеликий гурт повстанців Молчанова-Мошенського і послали проти них «особливий загін міліції по боротьбі з бандитизмом», який вибив повстанців із села. Але на зворотному шляху в Хорішківському лісі повстанці влаштували карателям засідку. На початку бою командир загону Тацький із трьома міліціонерами втік, але комісара загону комсомольця Олександра Берліна і 14 чекістів було вбито. Решта розбрелися по лісу [3, с.35].

На цей час у навколишніх селах з'явилися прокламації-листівки отамана Лівобережної України Г.Скирди із закликом підніматися на повстання проти московської «совєтської» влади.

Молчанов з Мошенським вирішують встановити зв'язки з іншими повстанськими загонами, об'єднатися і діяти разом. Молчанов, почувши, що неподалік у Барабашівському лісі переховується отаман Овдієнко, доручив Мошенському його розшукати. Той, взявши з собою вісім чоловік, пішов у сусідній ліс і незабаром натрапив на Овдієнька, який маючи кулемет «Люїс» та до 15 озброєних повстанців, готовий був до рішучих дій.

З'єднавшись та збільшивши свої сили до 40 чоловік, Молчанов і Овдієнко організували захоплення містечка Остап'є. Раптовим нападом вони роззброїли міліцію, забрали у них коней із сідлами, боєприпаси, розігнали місцеву радянську владу та побили місцевих євреїв-торговців…

Невдовзі в лісовий табір повстанців Молчанова-Овдієнка завітав і сам отаман Скирда. Він переговорив з командирами, а потім, коли на його прохання зібрали всіх повстанців, вийшов і оголосив, що «…на Правобережній Україні проти влади більшовиків-комуністів піднялися майже усі села. Пора піднімати козаків і селян на повстання і нам на лівому березі…». Всі присутні його дружно підтримали.

На другий день загін Молчанова-Овдієнка при повному озброєнні вступив у село Хорішки. Вдарили в дзвони і отамани зібрали мітинг, на якому закликали до повстання проти радянської влади та оголосили про створення повстанського загону. У Хорішках загін Молчанова збільшився до 120 чоловік [7, с.111-112].

У травні 1920 року загони Г.Скирди, О.Молчанова, Ф.Мошенського, Овдієнка об'єдналися і створили велике повстанське з'єднання, плануючи з часом перетворити його в бойову повстанську дивізію (армію). Отаманом повстанської армії у складі чотирьох полків обрали Григорія Скирду. Скирда командиром 13-го полку призначив Овдієнка, 14-го – Семена Приходька, 15-го – Чапенка, 16-го – штабс-капітана Панаса Бутенка. Армією повстанські загони можна вважати хіба, що умовно, адже у полках нараховувалося по декілька сотень юнаків, більшість із яких не мало ні зброї, ні уявлення про військовий вишкіл.

На пропозицію Г.Скирди О.Молчанов прийняв командування кавалерійським ескадроном у складі 300 повстанців, але половина з них не мали вогнепальної зброї.

Начальником штабу кавалерійського ескадрону О.Молчанов призначив Федора Мошенського. До ескадрону вступила і дружина О.Молчанова Антоніна. Вона їздила в обозі і виступала перед селянами із закликом підтримати повстанців у боротьбі з окупаційним режимом.

Загін Молчанова стояв постоєм в Хорішках близько одного місяця.

25 червня 1920 року об'єднані загони отаманів Г.Скирди та О.Молчанова чисельністю більше 500 чоловік раптовим нападом із Говтви вступили до Решетилівки. Повстанці знищили в містечку всі органи радянської влади та їх документи, ліквідували 14 радянських службовців, роззброїли охоронний взвод і забрали в червоноармійців кулемет. У Решетилівці повстанці Г.Скирди і О.Молчанова пробули близько восьми годин, а коли одержали повідомлення, що з однойменної залізничної станції рухаються чисельні війська червоних, знову відійшли до Говтви. До них приєднався і загін решетилівського отамана Данила Оверченка. О.Молчанов призначив його сотником у своєму загоні.

Через п'ять днів до Говтви із своїми повстанцями підійшов отаман Іван Біленький [2, с.282].

30 червня 1920 року у штабі отамана Григорія Скирди, що розміщувався у сусідньому з Говтвою селі Буняківка, відбулася нарада отаманів повстанських загонів Полтавщини під керівництвом голови Ради повстанських отаманів (кошового отамана) Івана Біленького. На нараді були присутні Олександр Молчанов, Федір Мошенський, Овдієнко та «Чернота» (Костянтин Чаплін).

Учасники наради запропонували І.Біленькому приєднатися до кобеляцьких повстанців, щоб разом захопити залізничну станцію Галещина, але він відмовився, аргументуючи тим, що, в околицях Полтави легше роздобути зброю, а, повстанці мають там підтримку селян і працівників органів радянської влади. Тому І.Біленький повернувся назад до лісів поблизу Полтави.

Через кілька днів, уже у липні, отаман Скирда повідомив інших отаманів, що в напрямку села Хорішки суне сила червоних військ… До Хорішок підійшли загони Молчанова, Мошенського, Овдієнка і напевне Біленького.

Об'єднавшись, ці загони відбили наступ червоних і повернулися в Хорішки [7, с.115].

У липні 1920 року з невідомих причин О.Молчанов розійшовся з Г.Скирдою, залишив повстанців і деякий час переховувався в лісі і від повстанців, і від червоних, а потім повернувся до Загреблі. Незабаром до нього прибув отаман Овдієнко і почав вимагати повернути кулемет *(ймовірно відібраний у решетилівських міліціонерів 25 червня, - авт.).* Захованого кулемета не знайшли, розгніваний Овдієнко забрав у О.Молчанова домашнє майно і поїхав до свого загону.

Проте вже на початку серпня 1920 року загін отамана Молчанова із району Говтва-Хорішки дійшов до околиці Решетилівки і став оперувати в напрямку сіл Шрамки-Кошкалди-Варварівка-Коп'яки-Бакай.

Про результати цього рейду телеграма від 5 серпня повідомляла: «Молчанов зі своїм загоном проводить мобілізацію і при співчутті населення вона проводиться з успіхом. Із однієї лише Решетилівки в загін Молчанова вступило 300 чоловік, а ще до нього приєднуються і дезертири…».

Тим часом, командир 66-го стрілецького полку, штаб якого було розташовано в м.Кобеляки, для розгрому загону Молчанова направив у сторону села Приліпки, де за даними червоної розвідки був штаб «бандитів», кілька своїх підрозділів.

Але біля села Пашенівки повстанці влаштували непроханим гостям добру зустріч. Червоні кинулися втікати, втративши не один десяток загиблих. Кількох червоноармійців повстанці виловили в лісі і привели в Приліпку. Суд був короткий: «старих знайомих» присудили до розстрілу, всіх інших попередили і відпустили на всі чотири сторони.

Після такої невдачі, червоне командування вирішило охопити «бандитське кубло» з трьох сторін і знищити його під корінь.

І ось в один сонячний день регулярні частини червоних з боку Кременчука, Кобеляк і Говтви посунули в напрямку села Приліпки. Повстанці готувалися до другої зустрічі з

непроханими гостями і понад річкою Пслом прокопали шанці, встановили кілька кулеметних гнізд навпроти мілководних місць річки – якщо сунуться вбрід, то повернути їх вогнем назад… А на Приліпському містку поклали вверх зубками ще й кілька борон – від ворожої кавалерії або тачанок…

Перша спроба червоних захопити Приліпку з ходу виявилася невдалою – її легко відбили. Але наступна атака і, особливо удар з лівого Кременчуцького плацдарму, який менш за все чекали, виявилися фатальними: слабо озброєні повстанці, у яких до того ж спостерігалась гостра нестача боєприпасів, не витримали оборону, стали відступати в напрямку села Федорівка Манжеліївської волості і понесли при цьому великі втрати – лише понад річкою Пслом полягли вбитими 18 повстанців.

Залишки повстанців в серпні 1920 року зібралися біля села Федорівки. Але й тут їх намагались взяти в оточення та знищити. Однак повстанці проявили мужність і вирвалися з цього кільця, а потім розділилися на дрібні групи і зникли в лісах…Там якийсь період і переховувалися… [7, с.115-118]

Стосовно самого О.Молчанова, то йому командир одного з ескадронів на прізвище Кордик (Кордік) запропонував переїхати до села Григорівка Куликівської волості, де начебто було безпечніше перебувати. Це була пастка, але отаман вчасно цього не зрозумів.

Передісторія ж така, що напередодні Кордика схопили більшовики з загону під керівництвом Івана Федоренка та під загрозою розстрілу примусили служити червоним.

За чотири дні, а саме 20 серпня 1920 року, Кордик привів у Григорівку міліцію і заарештував О.Молчанова з дружиною. Під час арешту в отамана вилучили карабін та наган і відправили з дружиною в Решетилівку, а далі – до Полтавського БУПРу *(Будинку присяжних робіт – так комуністи назвали в'язниці).*

Згідно рішення «трійки» у складі двадцятивосьмирічних чекістів Костянтина Ілліча Зонова (з Московського ЧК), Семена Семеновича Дукельського (з Херсонського ЧК) та двадцятишестирічного Абрама Петровича Флексера (з Саратовського ЧК) від 11 листопада 1920 року О.Молчанова було розстріляно [3, с.33].

10 листопада 1920 року з'явився і обвинувальний висновок за підписом тимчасово виконуючого обов'язки військового слідчого Управління особливих відділів Південного і Південно-Західного фронтів Зінченка щодо громадянки Антоніни Андріївни Молчанової, звинуваченої в участі у повстанському русі проти радянської влади. Її теж було розстріляно [5, с.57-58].

У подальшому доля розпорядилася так, що зрадник Кордик (пізніше керував у Решетилівці загоном для «боротьби з куркульськими елементами» при волосному комітеті незаможних селян і чинив всілякі свавілля відносно селян) у 1921 році був вбитий пострілом через вікно у будинку в Григорівці [4, с.20-21].

Тим часом, не зумівши збройно придушити спротив, комуністи вдалися до взяття заручників. Так, Прохора Мошенського заарештували і тримали у в'язниці за синів-повстанців, а Пилипа Киселя – за двох молодших братів, з яких Петро був командиром кінної сотні, а Яким – повстанцем у загонах Г.Скирди. У разі неявки з повинною їх рідним-заручникам загрожував розстріл.

Таким чином, загін О.Молчанова, що входив до Г.Скирди, потерпів поразку, а повстанське з'єднання так і не стало організованою силою. Кожний підрозділ діяв на свій розсуд, повстанці трималися поблизу сіл і дуже неохоче полишали рідні місця. До то ж дуже плинним через відсутність військової дисципліни був і кількісний склад повстанських загонів. Давалися взнаки й особисті амбіції отаманів.

НЕСТОР МАХНО ТА МАХНОВЦІ НА РЕШЕТИЛІВЩИНІ

Стешенко Юлія, вихованка Центру туризму, краєзнавства, спорту та екскурсій учнівської молоді Решетилівської міської ради Полтавської області,учениця 10-В класу опорного закладу «Решетилівський ліцей ім.І.Л.Олійника»,
Керівник: Купенко Ігор Андрійович, методист Решетилівського ЦТКСЕУМ, вчитель опорного закладу «Решетилівський ліцей ім.І.Л.Олійника» Полтавської області

Містечко Решетилівка, розташоване на перехресті шляхів, у роки Української революції стало одним з осередків повстанського руху на Полтавщині. У нашому краї велася запекла боротьба між українськими повстанцями, білогвардійцями та більшовицькою ордою. Зокрема, у 1920-1921 роках на Решетилівщині діяли повстанські загони Івана Біленького, Данила Оверченка, Олександра Молчанова, Григорія Скирди, Онисима Щербака, Кузьменка, Каленика, Марусі Чорної, Йосипа Мальованого, Андрія Левченка та інших [9, 10].

Чільне місце серед повстанців посідають легендарні махновські загони. Пам'ять про Нестора Махна і махновців і до сьогодні жива в Решетилівці. Сувора дисципліна і доброзичливе ставлення до населення гарантували махновцям симпатії селянства.

Ймовірно, що вперше махновські вершники дісталися нашого краю у серпні – вересні 1920 року під час так званого «другого махновського рейду» Полтавщиною. А у 1921 році Нестор Махно побував у Решетилівці особисто.

Коли у серпні 1920 року повстанська армія Нестора Махна прийшла у наш край, до неї приєдналися частина загонів місцевих отаманів Григорія Скирди, Федора Буховецького, Олександра Молчанова і Василя Живодера.

7 жовтня 1920 року махновці зайняли волосне містечко Білоцерківку, що неподалік Решетилівки. Від повстанського отамана, вчителя Решетилівської земської школи Данила Оверченка до Махна поїхала делегація з проханням поділитися зброєю, але той сказав, що зброю одержать тоді, коли приєднаються до його армії. Повстанці не погодилися, адже «батько» не був державником («воює проти Петлюри», говорили повстанці) [7,с.283].

У кінці 1920 року, коли радянська влада втретє зрадила Махна і оголосила того поза законом, він кинув останній виклик комуністам. Події 1921 року розвивалися динамічно. Так, 7 січня 1921 року неподалік Канева загони Махна перейшли по кризі Дніпро, а вже 13 січня, зруйнувавши міст на станції Сагайдак і перервавши залізничне сполучення між Києвом і Полтавою, махновці увійшли в село Піщане *(нині село Решетилівської ОТГ, - авт.).*

Переслідувані ударною групою Першої кінної армії Г.Котовського та летючим корпусом червоної кінноти, сили Махна становили біля 5 тисяч чоловік, мали на озброєнні 6 гармат і 50 кулеметів, але майже без набоїв. У Піщаному вони пограбували сім'ю старшого міліціонера Федорченка і побили попадю, яка переховувала радянських активістів, видаючи їх за синів.

Достеменно не відомо чи сам Махно був у Піщаному, але 14 січня, коли махновці вступили до сусіднього села Балясне *(знаходиться за 24 кілометри від Піщаного, - авт.)*, де в цей час проходило новорічне богослужіння, з повстанцями був і «батько».

Махно зайшов до церкви, поставив багато свічок за упокій душі загиблих побратимів, зробив щедрі пожертви, а потім вийшов на вулицю і привітав селян з Новим роком. На імпровізованому мітингу він показав поранену в боях з білогвардійцями ногу і закликав селян не віддавати хліб більшовикам. На запитання, за кого він воює, Махно відповів: за радянську владу, але проти комуністів. Потім разом із сестрою милосердя сів у закриті сани і під охороною «чорної сотні» поїхав до Йорданівки *(сусіднє село, – авт.)* [8].

А далі шлях махновців проліг на Чернігівщину. Коли ж у кінці квітня 1921 року червоні витіснили їх звідти, вони знову з'явилися на Полтавщині.

30 травня махновські загони захопили приміські полтавські села – Мачухи, Супрунівку, Абазівку, а один із загонів, що нараховував 600 шабель і 200 тачанок при 15 кулеметах зайняв волосні центри Демидівку *(село Решетилівської ОТГ)* і Плоске *(село Мачухівської ОТГ, - авт.).*

У Плоскому махновці зарубали голову Плосківського волосного виконкому Просяника Г.Д, завідуючого Плосківським земельним відділом Денисенка А.О. та декількох працівників волосних установ [6].

Про події у Демидівці дізнаємося зі спогадів учасника подій, голови Демидівського ревкому Овсія І.К, що проживав на квартирі в демидянина Горьковенка. Він згадував: «Я вже ліг спати і раптом чую – прогриміли коні і підводи через ворота, поряд з моєю кімнатою. Заходить син господаря Горьковенко А.П. і говорить: «В'їхали махновці». Втекти ніяк, а А.П. *(Горьковенко, - авт.)* ходить доповідає *(Овсію І.К., - авт.),* що говорять махновці, які зайшли в другу хату, де жив господар. Зі страху не спав до 2-х ночі і від перевтоми задрімав. Проснувшись, коли почало світати, я переступаючи через ноги махновців (які лежали прямо на землі у дворі) пішов за сарай, через кукурудзу, через річку і в ліс…

Ця ж «банда» при виїзді піймала продагента Мішу *(Фесенка Михайла, - авт.)* і на другий день зарубали. З розповіді Юрченка Пилипа, який спостерігав зі свого двору – гармоніст, сидячи на зломленому біля двору дереві грав, Махно спираючись на палицю танцював, а махновці рубали…» [3, 5].

31 травня 1921 року махновці увійшли в Решетилівку [1, с.613] і через село Яреськи пішли до Хорольського повіту, сіючи паніку серед представників влади. Далі вони рушили на Сумщину, а на початку другої декади червня 1921 року знову повернулися на Полтавщину. 12 червня захопили Котельву, а 14 червня 1921 року вдруге увійшли до Решетилівки.

У спогадах П. М. Білоконя, який у червні 1921 року обіймав посаду заступника голови Решетилівського волосного ревкому, голови волосного Комітету незаможних селян (КНС) читаємо про події того дня: «…У червні 1921 року в час роботи у волості нам було передано, що «банда» Махна в селі Плоскому і буде в Решетилівці.

У той час партизанського загону для опору не було. І ми президія КНС у складі 5 чоловік: я, Черкун, Яресько, Непий-пиво, Блоха, Бондарець виїхали підводою на залізничну станцію «Решетилівка». Тут я телефоном повідомив у Полтаву голові повітового виконкому тов. Кока *(Кока Костянтин Панасович, 1895 р.н. – голова Полтавського повітового виконавчого комітету, - авт.)* про «банду».

А «банда» Махна побувши до вечора в Решетилівці, на ніч вибула в с.Остап'є *(у той час входило до складу Хорольського повіту, нині у складі Решетилівської ОТГ, - авт.).* Нам про це повідомили і зранку ми повернулися до волревкому. У волості телефон і справи знищені. На вулицях тіла вбитих людей випадкових. А тоді було так. Проходили вулицею *(махновці, - авт.)*, населення вказувало пальцем: «Он пішов більшовик або комуніст чи КНСник..» [12].

Та не довго наводили лад у кабінетах волосного ревкому члени президії КНС. Того ж дня, махновці повернулися. Читаємо у Білоконя далі: «…До нас у той час прибув товариш Огій сам на парокінній тачанці, без загону і зупинився біля ганку волості *(із січня 1920 року боротьбист Огій Яків Родіонович – голова Решетилівського волосного ревкому, керівник партизанського з'єднання, - авт.)*. І тут нам було повідомлено зі спостережного пункту дзвіниці, що у Решетилівку в'їжджає верхи на конях «банда».

Вийшовши з приміщення волості, ми вже усімох (до нас підоспів товариш Антонець Ф.І.) сіли на парокінну тачанку товариша Огія, що стояла біля ганку і помчалися до перехрестя Київської дороги. Там на нас вискочили чоловік 30 «бандитів» і відразу почали стріляти.

Ми в розсипну, хто куди, а вони біжать за нами. Я назад, і в перший двір, і в город. Там стояв високий бур'ян (де тепер художня школа). Я впав в бур'ян і повзком по землі…» [12].

Влітку 1921 року, щоб покінчити з махновщиною, радянське командування змінило тактику боротьби. Придивившись до хаотичних на перший погляд рейдів Махна і відмітивши їх на карті, командуючий Збройними силами УСРР і Криму Михайло Фрунзе та його заступник Роберт Ейдеман [14], звернули увагу, що вони обов'язково перетинаються в одних і тих же населених пунктах, які слугують тиловими базами сил махновців. До того ж, махновці мали розвідувальну агентуру на території дислокації червоних військ й вільно там маневрували.

Фрунзе і Ейдеман особисто очолили операцію РСЧА проти Махна на Полтавщині, що проходила з 9 по 16 червня 1921 року. Було розроблено план, управління відзначалося цілеспрямованістю, використовувалися всі методи боротьби.

Розбити махновців Фрунзе вирішив, взявши під контроль місцеву радянську і партійну адміністрацію, яка стихійно саморозпускалася у міру просування махновських загонів, а точніше у міру поширення чуток про пересування махновців. Фрунзе видав директиву № 38, що була аналогом майбутнього сумно відомого сталінського наказу № 227. За нею представники місцевої влади під загрозою розстрілу зобов'язувалися залишатися на місцях та інформувати про пересування махновців. Тепер їх останнім шансом на порятунок була надія, що махновців відженуть швидше, чим вони прийдуть за їхніми душами…

13 червня Постійна комісія по боротьбі з бандитизмом доручила Х. Г. Раковському роздобути тисячу годинників для нагородження від імені ВУЦВК бійців та командирів. Проте, операція по оточенню і ліквідації Повстанської армії Махна ледве не коштувала життя її організаторам. І сталася ця подія 15 червня 1921 року у Решетилівці.

Спробуємо відновити у хронологічній послідовності події того дня.

О 5 годині ранку М.Фрунзе, що знаходився у бронепоїзді на залізничній станції «Решетилівка» *(знаходиться за 10 км на північ від Решетилівки, - авт.)* прийняв доповідь прибулого на автомобілі Ейдемана, що Махно знову «вислизнув». Фрунзе і Ейдеман розуміли, що «батько» знаходиться десь поблизу. Ейдеман після наради виїхав в район розміщення винищувального загону 7-ї стрілецької Володимирської дивізії в м. Решетилівка.

Фрунзе того дня теж не сиділося і він о 8 годині озброївшись маузером разом із помічником І. С. Кутяковим *(командир чапаєвської дивізії (після загибелі В.І.Чапаєва,), а у 1921 році курсант московської Військової академії РСЧА - авт.),* власним ординарцем *(можливо це були Сиротинський С.А.* [11] *або ж Г.А.Санович)* і ад'ютантом І.С.Кутякова *(прізвище встановити не вдалося, - авт.),* озброєних карабінами сіли на коней і невеликим галопом поїхали по сліду автомобіля Ейдемана.

Коли Фрунзе з червоноармійцями виїхали на пагорб, з якого було видно Решетилівку, в містечку почалася безладна рушнично-кулеметна стрілянина, яка за кілька хвилин стихла. Це, як згодом з'ясувалося, загін Махна оточив в одному з дворів автомобіль Ейдемана *(що там робив Роберт Петрович не вдалося з'ясувати, - авт.).* Проте Ейдеман зміг на прошитій кулями машині втекти. Коли Фрунзе почув стрілянину, то наказав поспішати.

За кілька хвилин червоні були вже біля кузні. а через кілька будинків, за 150 метрів перед ними, виріс роз'їзд у складі трьох вершників. Роз'їзд почав втікати. І Фрунзе з червоноармійцями поспішили за ними, а наздогнавши їх біля церковної площі, наштовхнулися на колону вже з 200 вершників. Попереду колони їхали троє: «один в чорній бурці, без шапки, велике чорне волосся зачесане на лоб, а решта двоє теж в бурках, але в кубанках. У першому ряду майорів червоний прапор, а у центрі колони був згорнутий прапор чорного кольору».

Всі бійці були засмаглими і у віці від 30-35 років. Оскільки в Червоній армії в той час була лише мобілізована молодь 22-23 років, Фрунзе з товаришами зрозуміли – що це махновці. За фотокарткою, яку Кутяков бачив у вагоні Фрунзе, останній визначив, що «впевнений чоловік з довгим чорним волоссям, без кашкета… це і є той самий батько Махно».

Фрунзе запитав: «Яка частина!». Махно відповів: «Ескадрон 138-ї бригади!».

Тоді Махно сам запитав Фрунзе: «Хто ви?», і в той же час спритно скинув карабін напоготові. Кутяков вигукнув: «Не стріляй, це командир військ товариш Фрунзе!».

Пролунав залп. Фрунзе і його кінь були поранені, але командувач втримався у сідлі і кинувся втікати полтавською дорогою. Кутяков з ординарцем Фрунзе почали втікати решетилівською дорогою. Махновці кинулися за ними. Через кілька кілометрів вже за Решетилівкою втікачі об'єдналися. Ад'ютант Кутякова, колишній офіцер дикої кінної дивізії не втримав коня, його відразу ж оточили і порубали махновці, таким чином давши кілька зайвих секунд на втечу червоним. Фрунзе з товаришами відстрілювалися і врешті-решт близько 11 години ранку дісталися до бронепоїзда [2].

Поранення Фрунзе виявилося не критичним. Соратник М.В.Фрунзе Г.А.Санович згадував пізніше, що життя Фрунзе окрім гарного коня врятував щільний шкіряний ремінь, в який потрапила куля… [13, с.68-69].

17 червня Фрунзе повернувся до Харкова. Незважаючи на ретельну підготовку і величезну кількість військ, залучених до операції по знищенню Махна, ліквідувати його не вдалося. Випадок під Решетилівкою *(ще до повернення Фрунзе)* розглядався на засіданні Раднаркому УСРР і обговорювався в ЦК. В ухваленому рішенні, зазначалося: «Висловити подяку тов. Фрунзе за особисте керівництво операціями проти «бандитів» і визнати недоцільною участь командвійськами УСРР у незначних розвідувальних операціях».

Виходячи з розповіді І.С.Кутякова зустріч Н.І.Махна і М.В.Фрунзе відбулася у решетилівському мікрорайоні Цибулівка *(у 1921 році Цибулівка була окремим селом у передмісті Решетилівки, - авт.).* Саме там розходяться дві дороги, і саме там була неподалік церква, біля якої відповідно була і церковна площа.

У місці ймовірної сутички Фрунзе з махновцями незабаром встановили пам'ятник командувачу, який у 1942 році був знищений гітлерівськими окупантами та відновлений у 1967 році, а у 2016 році був знесений *(згідно Закону про декомунізацію, - авт.).*

Проте, за іншими свідченнями [4] зустріч Махна з Фрунзе відбулася в центрі містечка, а не на Цибулівці. Так, у згаданих нами спогадах І.К.Овсія читаємо: «Основні військові підрозділи знаходились на станції Решетилівка. Тов. Фрунзе у супроводі кількох червоноармійців приїхав в Решетилівку. Через деякий час… вискочили махновці із Загатки *(мікрорайон Решетилівки, - авт.),* через вузеньку вулицю (навпроти нинішнього універмагу).

Фрунзе підскочив, запитав: «Ви хто такі?», а вони: «А ти хто такий?». Фрунзе: «Я командуючий українським воєнним округом!». Вони: «Ах ти ж …!» і діставши шаблі за ним. Він блискавично повернув і стріляючи поскакав у напрямку станції. Вони гналися до мосту і погоню призупинили…» [4].

Не зумівши захопити Фрунзе, махновці стратили 14 робітників ливарного заводу Блошенка, що знаходився на Цибулівці, і залишили містечко.

16 червня в центрі Решетилівки відбулися похорони вбитих, на які прибув і сам Фрунзе в супроводі батальйону червоногвардійців [9, 10].

Тим часом, залишивши Решетилівку, махновці вирушили на південь. На шляху знову відвідали волосне село Демидівку.

Іронія долі 16 червня 1921 року дала махновцям ще один шанс змінити історію. Проходячи 16 червня через Нові Санжари, повстанці Махна ледве не захопили потяг з

членами 3-го Комуністичного Інтернаціоналу на чолі з самим Левом Троцьким, які їхали до Одеси.

Загалом у 1921 році фортуна почала потроху відвертатися від махновців. В кампаніях проти них брали участь багато відомих діячів комуністичної еліти. Махновцям випала можливість переловити і перебити мало не усіх своїх заклятих ворогів, але…

У постійних виснажливих боях з чекістами, частинами Червоної армії, загонами міліції і комнезамів махновці зазнавали великих втрат. Рідшали і ряди найближчих соратників Махна.

Сили Махна на цей час, згідно даних радянської військової розвідки, становили близько 800 шабель і 800 чоловік піхоти на 600 тачанках при майже повній відсутності набоїв [8]. Проте сподіватися на поповнення своєї армії «батькові» вже не доводилося. У березні 1921 року Ленін оголосив про ліквідацію продовольчої розкладки і заміну її продовольчим податком. Завдяки утворенню КНС радянська влада створила собі більш широку опору в українському селі і ввела кругову відповідальність за участь чи підтримку повстанського руху.

Наприкінці лютого – на початку березня 1921 року на 5-му Всеукраїнському з'їзді рад радянська влада оголосила і амністію повстанцям. Багато повстанців скористалися нею [7].

Існували й ідеологічні розбіжності між махновцями і українськими повстанцями. Якщо останні в своїй масі вели боротьбу в ім'я незалежності України, то Махно був байдужий до справи Української державності. Ідеї анархо-комунізму були незрозумілими для більшості українців. З комунізмом у них асоціювалася продовольча розкладка та червоний терор.

У середині липня 1921 року махновці востаннє побували на Полтавщині. А невдовзі залишили Україну. У боротьбі з більшовицьким режимом і білогвардійцями Махно користувався великою підтримкою українського селянства, був його захисником і надією, але не знайшов свого місця в Українській революції.

Секція №3: Культура як духовна складова пошуку шляхів само ідентифікації українського народу, становлення та розвитку державності на українських землях: зміст, форми та засоби духовної і матеріальної культури

ЗАСЕЛЕННЯ КАХОВЩИНИ. СПЕЦИФІЧНІСТЬ ЇЇ ЕТНОКУЛЬТУРИ

Тищенко Артем, здобувач освіти 9-Б класу Малокаховського закладу загальної середньої освіти Каховської міської ради Херсонської області
Керівник: **Чистякова Віта Вікторівна**, вчитель історії та правознавства

Визначай смак не за шкаралупою, а за ядром.

Григорій Сковорода

Цитати Григорія Сковороди, не втрачають своєї актуальності вже понад століття. У мене виникло питання чому..? Тому що він вважав головним сенсом людського існування самопізнання. І я вирішив дізнатись про етнічний склад свого краю.

ЕТНОС – спільнота, у яку люди об'єднані уявленнями про спільне походження та наявністю культурної спільності – мови, звичаїв, міфів, епосу. Сукупність спільної культури елементів позначають терміном «етнокультура». Підставою віри у спільне походження можуть бути як реальні так і уявні обставини. Поняття етнос поєднує в собі об'єктив складник (культурну спільність) із суб'єктивним – етнічною самосвідомістю (усвідомлення індивідом власної належності до даної спільноти як чогось відмінного від інших спільнот); містить у собі елемент протиставлення іншим спільнотам («ми» – «вони», «свої» – «чужі») та деяке уявлення про основу своєї єдності.

Скільки років прожили тут вільними невідомо. Та коли почалося активне заселення нашого краю, то стали їхати сюди люди різних національностей: українці (в основному, це були колишні запорізькі козаки та чумаки, їхали також із Харківщини, Полтавщини та Київщини), росіяни, серби, німці, шведи, албанці, євреї тощо. Коли у 1791 р. сюди приїхав харківський поміщик, полковник Д.М. Куликовський, то купив землі від Дніпра до Перекопу. Він закріпачив цих вільних людей. Потім почав заселяти поселення кріпаками з Курської, Орловської та Рязанської губерній. Так, у 1791 р. вперше було зафіксовано руськомовне с. Мала Каховка.Чому так названо? Під час перепису населених пунктів виконуючий межування повітовий землемір, прапорщик Василь Писемський 2 квітня 1791р. склав план із позначенням на ньому, майже навпроти правобережного Берислава, нового села. Він запитав власника села Д.М. Куликовського, як називається його село. І той відповів: «Каховка». Дмитро Матвійович назвав своє село на честь колишнього управителя Таврійської області, шанованого ними Василя Васильовича Каховського, під керівництвом якого багато років працював на кримських солеварнях і його батько Матвій Куликовський, і він сам.

Каховщина заселялась переселенцями різних національностей, більшість яких були православними: українці, росіяни, білоруси, болгари, цигани – серби. Серед її національних меншин, які в минулому столітті являли собою багаточисельні групи населення, були євреї, німці, татари. Вони несли з собою інші релігії, культурні традиції, народні звичаї та обряди. Але протягом часу, з різних причин, ці групи населення покинули наш край і на сьогоднішній час їх в м.Каховка та с.Малокаховка залишилось дуже мало. Впевнено можна стверджувати, що кожен народ збагачував інший, але де в чому втрачав самобутність. Традиційна культура та релігійно – побутова обрядовість, створена населенням Каховщини – це те, що виникло в результаті міжнаціонального спілкування основа якої була збудована найбільшими етносами – українцями та росіянами.

Частиною культури народу є релігійно – побудові обряди. Як стверджував видатний вчений, етнограф минулого століття С. Максимов, із всіх християнських релігійних свят, які відзначають православні слов'яни, по силі народної поваги по розмірам їх ушанування в побуті, відведені перші місця Різдву Христову та Великодню, на Півдні та Заході Російської імперії. Досліджуючи народні обряди і звичаї, зясували, що люди ,які жили на території Каховщини, більш широко святкували зимові свята, що зовсім не важко пояснити. Так як люди влітку весь час були в полі, або з тваринами, то в них залишилось дуже мало часу на те, щоб святкувати. А взимку, коли вже не працюють в полі, вони весь час були вільні і віддавались служінню Богу. Не можна сказати, що тільки взимку люди згадували про Бога, так як місцеве населення дуже набожне, вони і влітку не забували про молитви, але часу на святкування обрядових релігійних свят не вистачало. Тому взимку свята були більш яскраві, радісні й змістовні, в них приймали участь всі верстви населення наприклад: свято Миколая, Новий рік, Різдво Христове, свято Маланки, Василя, Водохрещя.

На сьогодні етноісторія та фольклор Каховщини мало досліджені. Але треба поспішати, бо відходять у вічнічність носії народної памяті, носії фольклору. Тому я вважаю своїм **завданням** продовжувати досліджувати і відроджувати традиції культури Каховщини.

Складний, змішаний характер етнічної культури Таврії пояснює її історія. Після перемоги Росії у війнах з Османською імперією (1768 -1774, 1787 – 1791 р.р.) та приєднання Криму (1783 р.) розпочався новий етап в Історії заселення Півдня України. З цього часу царський уряд розпочав політику як найшвидшого заселення та економічного освоєння цього краю. Російські та українські поміщики «переводили у свої маєтки в Херсонській та Таврійській губерніях кріпосних селян з Орловської, Курської, Тамбовської, Нижегородської губерній, з Правобережної та Центральної України. Але цей процес йшов дуже повільно, тому « правительство делало ставку на казенных крестьян и другие не закрепащенные сословия». До них відносились сектанти, старообрядці, відставні солдати, тощо.

Також проходив процес стихійного заселення земель біглими поміщицькими селянами з Лівобережної та Правобережної України. При цьому їх, завдяки заступництву Потьомкіна, не повертали назад.

У заселенні Таврії приймали участь і переселенці багатьох країн Західної Європи. «Найчисельніша группа чужинецьких колонистів на Південній Україні булла утворена з німців».

На початку 80 –х рр. XIX ст. біля с. Малокаховка з'явилось селище Нові Судаки, засноване німцями – колоністами. Між мешканцями Малокаховки та німцями з часом зявились навіть родинні відносини (найчастіше - кумівство), про що автору розповідала Говорина В.Г. У часи другої світової війни більшу частину німців виселили, але нащадків німецьких колоністів на Каховщині ще можна зустріти, хоча етнічні ознаки вони вже втратили.

Значну групу населення у XIX – початку XX ст. складали євреї, які приблизно складали 6,7 % від всього населення Північного Причорномор'я. Це були переселенці з Віленської, Могілевської, Мінської губерній, з території Білорусії, яка на той час вже відійшла до складу Росії. Найбільший відсоток єврейського населення (ремісники, торговельна та фінансова буржуазія) був «характерною рисою південноросійських міст, у тому числі… Каховки». Підтвердженням цього може стати й той факт, що в 1856 р. М. Куліковський турбувався перед Синодом про будівництво синагоги у Каховці. А на 1920 р. єврейського населення в Каховці було більше ніж будь – якого іншого етносу.

При цьому згідно книзі реєстрації релігійних громад Дніпровського повіту у листопаді 1922 року в м. Каховці існували чотири іудейські релігійні громади, які об'єднали 2600 душ з трьох синагог та одного молитовного будинку. Але в 20-30- ті роки розпочалась

масова еміграція євреєв до Одеси, яка на той час заселення Півдня України було кілька хвиль міграції єврейського населення. У роки другої світової війни європейське населення України дуже зменшалося через масове його винищення фашистськими окупантами, а в наступні десятиліття – внаслідок еміграції до Ізраїлю та інших країн. Зараз, після останньої еміграції на Каховщині (90 –ті роки ХХ ст.) євреїв залишилось дуже мало.

Серед поселенців Таврії також були цигани, яких дозволялось поміщикам приписувати до своїх володінь, щоб не дати їм продовжувати кочове життя. Але майже ніхто з них не був «на неподвижномъ мъстъ поселенъ и къкрестьян-скому упражненію доведенъ… исключая самое малъйшее ихъ число, которые нъкоторою кузнечною работою и лъченіемъ лошадей питаются». Етнографічна карта циганського населення південно - українського регіону дуже строката, але на Херсонщині найчисельнішими були цигани – серви. Однак в м. Каховка мешкають дві общини циган. Одна – цигани –серви, поселенці минулого століття, друга – кримські цигани, по вірі мусульмани, примусово заселені за сталінських часів в східній частині м. Каховки, яка носить народне прізвисько «циганка». На сьогодні в нашій області практично всі цигани ведуть осілий спосіб життя, і за даними останнього перепису населення (1989 р.) на Херсонщині мешкає приблизно 2000 осіб циганської народності. Найбільший відсоток (30%) з них мешкає на Каховщині.

Серед міського населення Херсонщини було чимало греків та вірменів. Їх переселення з Криму розпочалося ще у 1778 році, щоб економічно послабити Кримське ханство, бо на них трималось вся торгівля та промисловість півострова. Царським урядом було переселено більше 30000 греків – християн та вірменів – землеробів, ремісників, «скотоводов». Звичайно великий відсоток греків та вірмен був у Каховці, так як це було одне із кращих місць для торгівлі. Але згодом більшість їх виїхали, а ті, що залишились, асимілювались серед інших етносів.

Своєрідну групу населення Таврії складали кримські татари та нащадки колишніх кочових ногайських орд. Але вже в другій частині XIX століття майже все ногайське населення залишило територію Північної Таврії та від'їхало до Туреччини. Так само сталося і з більшістю кримських татар. Необхідно відмітити також, що в селі Малокаховки досі існує кладовище з похованням різних релігійних груп: православних та мусульман. Тут проводять поховання татар, як з села Малокаховки, так і з міст Каховка, Нова Каховка, Таврійськ.

Серед народів, які брали участь у заселенні Каховщини, також треба відмітити болгар та білорусів. При цьому білоруси були одними з перших поселенців села Малокаховка. Вони й досі живуть на Каховщині і , хоча в них залишились деякі традиційні обряди, вони вже асимілювали серед місцевого населення.

До кінця XIX ст. Таврійська губернія мала дуже строкатий склад населення: крім більшості малоросів (українців) та великоросів (росіян), приїхало багато німців, євреїв, болгар, поляків, білорусів, за дністровських молдаван, тощо. Якийсь час в кожній колонії, в кожному селі були свої особливості етнічного, релігійного, культурного та побутового устрою, та згодом вони почали змішуватись, втрачались національні традиції, мова, звичаї, обряди. Почала формуватись якісно нова культура з перевагою традицій російсько – українських переселенців.

Різниця між Малокаховкою та Каховкою тільки та, що в Каховці більше осіло українців (Полтавської, Чернігівської, Харківської губерній), євреїв та циган. А ось село Малокаховка було заселено кріпосними з Орловської, Курської, Рязанської, Тамбовської губернії. Підтвердженням цього можуть стати спогади Грибкова Миколи Петровича, в яких зазначено, що сім'ї перших поселенців припливли з Росії на плотах і зупинились на річці Конці в трьох верствах від села Великої Каховки. Потім між селами Малокаховка та Велика Каховка розташувалися містечко Каховка (заселена більш євреями) та Щеміловка.

Село Малокаховка та м. Каховка, які досліджуються в цій роботі, були заселені одночасово, так як вони взагалі довго були однією общиною. Їх заселяв своїми кріпаками Д. М. Куликовський після того, як одержав ці землі в 1791 р., і з часом, він навіть переніс свою резиденцію у Каховку. В підтвердження цього в фондах Малокаховського музею було знайдено дані з статистичних таблиць про господарський стан селищ Дніпровського повіту м. Сімферополя, 1886 року: « 1.2. Большая и Малая Каховки…По перепеси 85 года въ селеніи Б. Каховкъ значиться 113 дворовъ съ населеніемъ въ 343 души муж. пола и 336 душъ жен. пола. Въ с. М.Каховкъ – 75 дворовъ съ населеніемъ в 269 душъ муж. пола и 265 душъ жен. пола. Оба селенія составляютъ одно Каховское общество. Разстояніе между селеніями з версты. Первоначально объ общины составляли одно селеніе, которое находилось на мъстъ нынъшней М.Каховки. Начало селенію было положено бъглыми, постепенно обращенными въ кръпостную зависимость; впослъдствіи къ нимъ владълецъ имънія перевелъ часть своихъ кръпостныхъ изъ внутреннихъ губерній. Послъ того как поселенцы были закръпощены, часть ихъ была выселена на то мъсто, гдъ теперъ находится мъстечко Каховка, и такимъ образомъ было положено начало селенію Б. Каховкъ. Въ 1859 году с. Б. Каховка было перенесено на то мъсто, гдъ оно находится въ настоящее время…»

На сьогодні Конституція України проголошує унітарний устрій держави. І це впливає на свідомість її національних меншин. Автор дослідила, що велика кількість корінних мешканців міста Каховки та села Малокаховки в останній час змінила свою національність. Тобто росіяни, цигани, молдавани реєструються українцями, щоб, на всяк випадок, уникнути зайвих проблем. При складанні таблиці про національний склад населення села Малокаховка, автор помітила що багато мешканців – росіян (Назарови, Чистякови, Кубарєви, Фролови, Самодіни, які були першими поселенцями села), циган (Шауліци), білорусів (Лось, Галабурда) та інших записані в сільській раді українцями.

Таким чином, Каховщина заселялась переселенцями різних національностей, більшість з яких були православними: українці, росіяни, білоруси, болгари, цигани – серви. Впевнено можна стверджувати, що кожен народ збагачував інший, але де в чому втрачав самобутність. Традиційна культура та релігійно – побутова обрядовість, створена населенням Каховщини – це те, що виникло в результаті міжнаціонального спілкування, основа якої була збудована найбільшими етносами – українцями та росіянами.

Недаремно І. Забелін, ще у XIX ст. відмітив, що «Единственный случай, когда въчная постепенность измъненій народного быта и понятій нарушается, это при смъшеніи двухъ или нъсколькихъ разныхъ народовъ въ одинъ», і це «обнаруживается общимъ отклоненіемъ отъ начального типа, новыми чертами…».

Частиною культури народу є релігійно – побутові обряди. Як стверджував видатний вчений, етнограф минулого століття С. Максимов, із всіх християнських релігійних свят, які відзначають православні слов'яни, по силі народної поваги і по розмірам їх ушанування в побуті, відведені перші місця Різдву Христову та Великодню, з тою різницею, що на Півдні та Заході Російської імперії віддавалась найбільш велика пошана та хвала першому, а по східним, північним та центральним її губерніям – другому. Аналізуючи історію заселення та етнічно – релігійну специфіку населення Каховщини, автор вирішив дослідити святкування цих свят, спробувати їх охарактеризувати та перевірити здогади С. Максимова.

«НЕ ЛЮБИТИ НЕ МОЖУ СВОЮ Я КРАЇНУ…» (УЛАС САМЧУК)

Рибас Олександра, учениця 10-А класу ОЗ НВК Асканія-Нова-гімназія, Херсонська область

Ташкевич Людмила Леонідівна, вчитель французької мови, класний керівник 10-А класу

Улас Самчук (1905-1987)– видатний український письменник, журналіст, публіцист, редактор, член уряду УНР у вигнанні, член ОУП «Слово», яскравий представник своєї епохи, складної, неординарної. Все його життя було присвячене визвольній боротьбі українського народу за незалежність, за відродження української державності. Його життя було сповнене безліччю подій, які вели дорогою правди й боротьби. Цікаво, що ані початкової школи, ані гімназії, ані вищих шкіл він уповні не скінчив. Тому завадили Перша світова війна, польська окупація, арешт і мобілізація до польського війська. Проте, навчаючись у Кременецькій гімназії, юний Улас почав редагувати рукописні журнали «Хвиля» і «Юність». Отже, письменницький талант проявився рано. У 17 років публікує вірш з виразною назвою «Не любити не можу свою я країну…», який можна вважати епіграфом до всієї творчості митця, а через рік вступає до організації «Просвіта». Ці події його життя зовсім не випадкові. Юнак зробив перші кроки на шляху до відродження української державності, відчуваючи глибоку необхідність змін у рідній країні. Потім було ув'язнення до польської в'язниці за нелегальне подолання кордону. Палко бажав стати письменником і прагнув потрапити у Київ. У віці 21 рік в селі Дермань організував школу «українського національного танцю». Тобто, все, що почав робити в літературі, культурі було проявом великої, непідкупної, справжньої любові до рідної землі, до рідного народу, до рідного слова. Всі його твори можна вважати посвятою Україні та українському народові, від якого певний час свого життя був далеко, але думками завжди поруч. Відірвавшись фізично від батьківщини внаслідок багатьох тогочасних обставин, Улас Самчук ніколи не залишав батьківщину у своїх думках, був з нею завжди у нерозривному духовному зв'язку. Це спонукало письменника до творчості, надихало до написання творів. Найріднішою, звісно, для нього була Волинь, яку палко любив, оспівував, прославив на весь світ. Життя на чужині ще більше загострило почуття відповідальності перед батьківщиною, за долю рідної країни. На мій погляд, слова назви його першого творчого доробку, вірша з досить промовистою назвою «Не любити не можу свою я країну…» стали життєвим кредо видатного українського письменника, добре знаного сьогодні завдяки величезній творчий спадщині.

Серед багатьох творів Уласа Самчука заслуговує на увагу невеличке оповідання під назвою «Образа». Мова йде нібито про побачення, але насправді все значно глибше й драматичніше. Головний герой сидить в шкіряному кріслі, яке підтверджує його заможність, самодостатність: «людина самостійна, самовпевнена, задоволена». Але виявляється, що на душі у героя «смуток, гидко, до смерті нудно, погода гидка, дома нудно, якась нісенітниця, самотність обридла до огиди». Ось що насправді відчуває нібито задоволена людина, тобто зовнішня заможність – це ніщо у порівнянні з душевним неспокоєм. Душа його болить, все здається сумним, ніщо не приносить радості. Тому йде на побачення з метою розради, у пошуках душевного спокою, рівноваги. Та рандеву зі знайомою не задовольняє нашого героя. Вони йдуть вдвох берегом річки, а на душі знову лише сум та нудьга: «вода брудна, холодна, хочеться мріяти, нудно страшенно, страшні слова – нудьга, туга». Всі перелічені відчуття у двох абзацах тексту. Аж ось раптом настрій героя кардинально змінюється, він згадує своє дитинство, коли «був маленьким гімназистом, вертався під ранок з вечорниць, з тією, яку найбільше кохав…». Спогади «оповиті такими смішними мріями, що ще тепер хочеться сміятися з них», з того колишнього, проте, не забутого побачення «йшли помалесеньку, немов неслися на хвилях сну, чи краще смішних мрій, і човник лише злегка хитався на тихих хвилях». Дивно, людина прийшла на побачення, а згадує колишнє, таке миле його серцю побачення з іншою. Знаєте чому? Наші герої заходять до кав'ярні і все стає на свої місця. Там знову «шик, море світла, килими, чудова обстановка, чудові кольори…», але не це приносить головному герою відчуття щастя. У звуках саксофону, почувся скрип «ненасмарованих українських дерев'яни возів». Герой уявив «наш степ, український степ,

під цю пору, зимою, там сніг, сніг і мороз». І тепло, хороше стало на душі. Згадав, що його супутниця «одинока українка, мати колись її була на Україні, перед революцією жили в Україні, потім їх благородно вигнали большовики, а тепер за кордоном». Часто повторювала: «Наша Україна, наші степи, наш Дніпро і інші приємні слова…». Сімнадцять разів зустрічаються в оповіданні слова «по-українськи, Україна, степ України, шукати чогось українського» та інші схожі на перелічені.

Ось в чому метаморфоза змін настрою – герой згадує Батьківщину. Знаходячись на чужині, серед метушливого багатства оточуючого середовища, страшенно сумує за рідною країною. Тож автор змалював свої закордонні відчуття, показав як то «до смерті нудно» – жити поза межами рідної землі. І обидва герої зовсім не випадково згадують, що «дома сьогодні кутя різдвяна, хотілось уявити себе у степу України, їхати саньми, загорнувшись у кожух…». Роблять узагальнення: «Страшенно відстали від Європи, знаємо лише наші Марусеньки і Калиноньки з соловейками та Гриців під вербою», роздумують на тим «чи сняться нашим дядькам, які, наївшись товсти вареників, запивають їх самогоном чи хандрою, ці кришталеві палаци, ці павільйони, де так дешево купити все, що дає щастя».

І поринає головний герой у найніжніші й найдорожчі спогади – згадує свою матір: «побачив її з негарним, зовсім висохлим обличчям, з запалими, ніби силою вбитими глибоко очима, у порваному кожусі, у великих чоботях. Вона йде і простягає руки. Чорні, жилаві, висушені, як осикові тріски». Згадує, як «один раз на кутю, вечором обняла його голову, гладила по ній шорсткою рукою і казала: я добре вишпарила тебе сьогодні, але ти заробив. Не бий Василини, вона мала ще й дурна…». І ледь не вирвалися слова «мила мамо!». Тож сумує герой за країною, як за милою мамою, знаходячись поміж удаваної закордонної розкоші, яка не приносить «зміст і повноту життя». На вулиці «чорні постаті сновигають, рявкають авта, під ліхтарем нафарбована змерзла повія», а йому згадалися «дядько Григор та дядько Сидір, які на півдорозі зустрілися. Сідають обидва край дороги, виймає Григор засохлу шкоринку чорного хліба, трощить її порепаними пальцями і дає кусок Сидорові. Сидір має воду, і п'ють вони, і їдять, і дякує Григор Богові за добру погоду, а Сидір жалується на кепський врожай, і ця тема захоплює їх, і довго-довго, години три побалакають вони про погоду і врожай, і ще розходячись, не можуть скінчити цікавої розмови». Саме в цих рядочках розумієш, як сумував автор оповідання, змушений решту життя провести на чужині, постійно марив спогадами про бідну, але таку неповторну рідну країну.

А що ж наші герої? Йдуть разом до дівчини додому. Проте, він ніколи й не уявляв її своєю «любкою», хоча й ноги в неї гарні, і спідниця коротка. Вони заходять послухати радіо. Постає опис іншої мами: «висока, стрункa, має постать молодої дівчини, одягнута в чорну сукню, на грудях монокль, привітна, але швидко відчула втому». Відчули різницю в зображенні: мама українська та мама європейська? То може автор порівняв Україну з Європою? Для героя його мама найрідніша, наймиліша, хоча й «у порваному кожусі» й «руки чорні, жилаві, висушені». А ця «привітна» мама «втомлена й байдужа», дійсно байдужа до чужої дитини.

Герої слухають радіо, чують новини: «Achtung! – це Берлін, почав шукати чогось українського. Де ж Україна? Шукав Харкова, знайшов, дужий неукраїнський голос, балакав по-українськи, дурнувато балакав…Милуюся звуками рідних слів, хоч і фальшиво вимовлюваних». І ось кульмінація оповідання – крик душі головного героя: «Обертається поволі земна куля, а на ній Україна. На ній малесенька плямочка, що зветься Україною. Я бачу її, я чую її… Чим ти багатий? Гей, мовчать, злидні, мовчать! І коли б сонце було добре, воно зродило б і нам долю. Я чув … радіо казало: І коли, товариші, Україна, ета, каторая так много перенесла, которою угнєталі, ето все було дякуючи богу, благодаря релігії... І я обернувся на вершині гори своєї мудрості, вистрілив сам у своє серце і крикнув блюзнірські

слова прокляття. Хотілося бути циніком. Хотілося перебрати всі слова лайок і послати тим, з вини яких страждає наш край. Хочу зірвати з них манливу корону і топтати, топтати…». Чи ж сьогодні слова видатного українського письменника Уласа Самчука не є актуальними? Донині промовисті рядки його творів ведуть визвольну боротьбу за незалежність України, за майбутнє! Герої його творів промовляють словами автора, висловлюють його думки: «Та коли наша мудрість вилляється в один великий чин, у могутню повінь, та прорве береги своєї гатки, вона створить щось могутнє, щось, що здивує й струсне світ … Вірю у свою сплюгавлену країну, в її будучність, вірю в її силу і невичерпану мудрість».

Зникають з рядків оповідання «смуток, гидко, нудно», з'являються слова невимовної туги за рідним краєм, слова сміливого заклику до боротьби, слова щирої віри у майбутнє, щоб проснулися люди, щоб відчули себе українцями. Письменник палко вірить, його рідна матінка-країна встане з колін поневолення, «родиться ідея». І далі автор продовжує: «Наша ідея залежить від нашого степу. Це вже правда. І все наше горе, що степ творив людину-бога, а не людину хробака…». І розумієш, читаючи оповідання, що насправді твір не про побачення, а про Україну, яка має піднятися, незважаючи ні на які перепони, ні на яких ворогів. Чужа мати – Європа «холодна, струнка, байдужа» не допоможе, треба розраховувати на власні сили, на мудрість народу. В цьому невеличкому оповіданні блискуче явив свою майстерність неперевершений митець художнього слова, палкий і вірний син українського народу – Улас Самчук, який щиро промовляє до нас: «…розум охопить той безмежний простір – той степ, який омивається хвилями моря, або синім краєвидом неба, то здається, що де, як не тут, зродитися силі, де, як не тут, почерпнути міці і слави?». Прочитала твір і зрозуміла чому його твори були заборонені у радянські часи. А дівчина, яку герой запросив на побачення – це чужа країна, яку він так і не зміг полюбити. На мою думку, оповідання Уласа Самчука «Образа», присвячений Германові Блюме, твір про довічну боротьбу за відродження української державності, твір глибоко змістовний і актуальний.

«ГРОШОВІ ЗНАКИ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ»

Сисоєв Дмитро (9 клас), вихованець туристсько-краєзнавчого клубу «Ніка» комунального закладу «Центр дитячої та юнацької творчості» Варвинської селищної ради Чернігівської області.

Керівник: **Прима Олег Леонідович**, керівник гуртків комунального закладу «Центр дитячої та юнацької творчості» Варвинської селищної ради Чернігівської області, керівник туристсько-краєзнавчого клубу «Ніка».

За час громадянської війни 1917-1921 років в Україні змінилось кілька урядів та адміністрацій: гетьмана Скоропадського, Симона Петлюри, більшовиків, генерала Денікіна тощо. Відповідно всі вони випускали свої гроші. Грошовими одиницями того періоду були карбованець, гривня, шаг, рубль, польська марка, австро-угорська крона, німецька марка які здебільшого існували паралельно з певним співвідношенням між собою.

Українська революція 1917-1921 років викликала до життя цікаві явища грошового обігу, найзнаменнішим із яких було його глибоке реформування, уведення національної валюти урядом УНР та подальша емісія банкнот незалежної держави.

Поява перших українських грошей викликала велику радість у народних колах. Один із свідків тих доленосних подій писав: «Плакали від радості, молилися, цілували свої гроші… «Нові гроші» з образами не царів і царських відзнак, а селян і пшениці, додавали впевненості й віри у тривалість нового життя».

Втім загострення політичної ситуації, захоплення російсько-більшовицькими військами Києва ускладнювало емісію українських грошей, а тому спостерігався їх гострий дефіцит. Це змусило уряд УНР давати дозвіл на емісію місцевих серій.

Одеські гроші

У 1917 році грошовий «голод» охопив всю Російську імперію. Особливо сильно страждали віддалені від столиці міста. Не була винятком і Одеса, хоча вона була великим центром морської торгівлі і, здавалося, повинна була б знаходитися в дещо кращому фінансовому становищі, ніж інші численні провінційні міста. Однак в умовах тривалої Першої світової війни це величезне місто-порт виявився основною тиловою базою постачання південного румунського фронту. Необхідність постачання дефіцитними грошима міста, області, а також фронту і військового округу поглиблювало і без того складне фінансове становище Одеси.

З газетних повідомлень того часу слідує, що нестача грошових знаків стала відчуватися в Одесі вже з літа 1917 року, але своєї кульмінаційної точки вона досягла в кінці листопада – початку грудня. Так, газета «Одеська пошта», що вийшла 1 грудня, повідомила про нестачу грошових знаків в приватних банках, викликавши цим велику паніку у одеситів і довгі черги в банках за отриманням вкладів.

У зв'язку зі складною фінансовою ситуацією в Одесі проходили екстрені наради керівників фінансових організацій, і вже 12 грудня ними було прийнято рішення про виготовлення і випуск одеських розмінних паперових грошей – бон.

«Виготовлення бон для послаблення кризи – справа вирішена. В даний час належить здолати лише технічні труднощі з вироблення такого типу бон, підробка яких була б неможлива», – писала 12 грудня 1917 газета «Одеська пошта».

В одеських газетах повідомлялося, що тимчасовий фінансовий комітет, створений для здійснення емісії місцевих грошей, вів переговори з міськими друкарнями про терміни друкування. У зв'язку з цим питання про час випуску грошей в обіг залишався відкритим.

Так як дефіцит грошових знаків відчувався не тільки в Одесі, а й у Києві, банки цих міст вирішили звернутися до Генерального секретаріату України з клопотанням про випуск своїх грошей.

Таке рішення було отримано без затримки по телеграфу 18 грудня від голови уряду В.К. Винниченка. Наступного дня, 19 грудня, Комітетом одеських кредитних установ був розглянутий і після внесення деяких змін схвалений проект випуску так званих «розмінних білетів міста Одеси». Було вирішено, що грошові знаки повинні випускатися від імені Одеського міського самоврядування за участю Одеської контори Держбанку і створеного Комітету кредитних установ.

Знаки були обов'язкові до прийому в усіх установах. Друкувати розмінні білети почали в грудні 1917 року, у обігу вони з'явилися в січні 1918 року.

Автором малюнка купюр був гравер, чех за національністю Адамек.

Основу малюнків всіх бон становили герб Росії – двоглавий орел без царських атрибутів і герб Одеси з якорем, що підкреслювало значення Одеси як торгового порту.

До кінця 1918 року сума випущених «розмінних білетів міста Одеси» перевищила 220 мільйонів рублів.

На початку 1919 року емісія одеських грошей була припинена у зв'язку із збільшенням масштабом цін.

14 лютого 1918 р. Рада Народних Міністрів дозволила м. Житомиру видавати власні бони за умови подачі їх легенд винятково державною мовою та вміщення на аверсах позначення «УНР».

Утім заходи національних урядів не могли зарадити тому хаосу, який охопив грошовий обіг України. На територіях, які контролювали більшовики, ходили знецінені радянські знаки, у південних районах України, а деякий час і на більших її обширах розповсюдилися грошові знаки білогвардійського уряду Денікіна. Випускали свої гроші махновці, окремі

міста і навіть монастирі. Український грошовий ринок містив і чимало царських грошей, «думок», «керенок» і різноманітних грошових сурогатів.

Різнобарвна гама валют перебувала в обігу на землях Західної та Південної України. У залежності від перебігу історичних подій у південних та західноукраїнських регіонах були обіговими найрізноманітніші за номіналом та назвами іноземні знаки: австрійські та угорські крони, польські марки, румунські леї, французькі франки, англійські фунти, грецькі драхми, німецькі «рейхсбанкноти» та ін. На території Криму в обігу знаходилися грошові знаки кримського крайового уряду Сулькевича.

Спостерігалася й фінансова диверсія з боку більшовицької Росії. Так, ще під час першої радянсько-української війни більшовицькі війська захопили в Одесі кліше банкнот номіналом 50 українським карбованців, і використали його для випуску грошей на окупованих територіях. Під час наступу проти Директорії більшовики вивезли в Москву кліше банкноти в 10 гривень й налагодили їх випуск з метою розхитування фінансової системи УНР. Ці фальшиві більшовицькі знаки відрізнялись від українських лише тоном кольору.

Грошова політика білогвардійців

На територіях антибільшовицьких урядів підконтрольних генералам А.І. Денікіну, П.М. Краснову, Л.Г. Корнілову, П.М. Врангеля і М.М. Юденичу мали обіг власні грошові знаки. Денікін свого часу йшов походом на Москву, Юденич мало не взяв Петроград, Врангель серйозно розраховував на створення власної незалежної держави, а Краснов яскравий представник прагнення верхівки донського козацтва до відокремлення і виходу зі складу історичної Росії. Всі ці політичні фігури доклали руку до того багатства бон 1918-1920 рр., Що ми маємо сьогодні. Гроші, що випускаються фінансовими органами цих генералів, претендували або на роль загальноросійських грошових знаків, або на роль валюти незалежних держав.

Емісія грошей – це нетривіальне завдання. Вона обумовлена безліччю факторів, в першу чергу економічного властивості. В умовах розрухи друкарський верстат був одним з небагатьох надійних способів фінансувати органи влади і армію. Але важливий і сам факт випуску своїх грошей. Грошові знаки перетворювалися на своєрідну політичну декларацію, на доказ своєї легітимності.

На службі у білих генералів виявилися найвизначніші політичні та економічні діячі колишньої імперії: С.Д. Сазонов, П.Ю. Струве, М.В., Бернацький О.В. Кривошеїн і ін. Але методи господарювання мирної епохи і навіть імперіалістичної війни, виявилися малопридатні в умовах хаосу війни громадянської. У своїх спогадах генерал А.І. Денікін писав, що грошова розруха стала «величезним гальмом всіх починань Півдня». Спроби уніфікувати грошовий обіг, навести порядок в емісію грошових знаків і відновити банківську систему раз по раз зазнавали краху.

«Донські гроші»

Збройне протистояння на Півдні Росії пов'язано з двома головними антибільшовистськими силами: білогвардійської Добровольчої армії і контрреволюційної частиною козацтва. 9 січня 1919 року створюються ЗСПР (Збройні сили Півдня Росії) – формально об'єднало білогвардійський рух і козаків. Але, незважаючи на декларований союз і спільні цілі, відносини між цими силами складалися складно. А однією з головних проблем цих відносин були гроші.

Влітку 1918 року влада на Дону приходить в руки генерала П.М. Краснова, що фактично перетворився на ставленика і союзника німецьких інтервентів. Краснов оголошує про світ суверенної території Війська Донського з німецьким кайзером, укладає торговельні угоди, активно приймає військову допомогу від німців. Сепаратистські настрої верхівки

козацтва штовхають Краснова і на випуск власних грошей, благо під його контролем виявляється ростовська експедиція по виготовленню цінних паперів.

«Донський рубль» – під такою назвою увійшли в історію грошові знаки Війська Донського. У 1918 році випущено банкноти наступних номіналів: 1, 3, 5, 10, 25, 100, 250 рублів. У середині 1918 р. інфляція на Дону ще по-справжньому не почалася і була потреба в дрібних грошах. Тому в 1918 р. ростовська контора держбанку випустила 20 коп. марки-гроші з портретом Єрмака Тимофійовича та грошові знаки в 50 коп. з портретом отамана Платова.

Після січня 1919 року, випуск «Донських грошей» тривав уже під контролем Особливої ради при Денікіне. Втім, контроль цей був далеко не повним. Користуючись близькістю до грошей, Краснов часто зривав поставку вже надрукованих партій в Добровольчу армію. Найбільшими номіналами «донських грошей» стали купюри в 1000 і 5000 рублів.

«Дзвіночки» Денікіна»

Крім проблем з отриманням «донських грошей», білогвардійці в момент розвитку успіху і захоплення нових територій стикалися з проблемою грошей радянських. В цей же самий час в народі продовжували ходити і царські гроші, і гроші Тимчасового уряду. Всі ці обставини вкупі з неприборканим шахрайством і казнокрадством в тилу в кінець розхитують і без того важку фінансову ситуацію. Як міру по уніфікації грошового обігу, уряд Денікіна вирішило почати випуск власних грошей. Експедиції для виготовлення нових купюр обладнали в Новоросійську, Києві, Одесі, Сімферополі.

У серпні 1919 Денікін вводить в обіг банкноти гідності 3, 10, 50, 200, 1000 і 10000 рублів. В якості емблеми обраний двоголовий орел з гвардійської стрічкою і лавровим вінком у пазурах. На грудях орла зображений Георгій Побідоносець. На купюрах стояв підпис керівника фінансами М.В. Бернацького. Денікінські гроші увійшли в історію як «дзвіночки», завдяки зображенню на купюрі в 1000 рублів Цар-дзвона. За велику кількість Георгіївських стрічок ці гроші також прозвали «стрічками». Ні «Донські рублі», ні «денікінські» реальної цінності не мали. До березня 1920 випущено їх було більше ніж на 30 мільярдів рублів.

Гроші барона Врангеля

Катастрофа на фронті восени 1919 року викликала різке невдоволення Денікіним як серед білих генералів, так і у Антанти. 4 квітня 1920 року на лінійному кораблі «Імператор Індії» англійці доставляють до Криму генерала П.М. Врангеля. Денікін складає з себе повноваження головнокомандуючого збройних сил Півдня Росії (ЗСПР) і їде в еміграцію. Врангель стає новим головнокомандуючим ЗСПР. При новому головкому формується так званий уряд Півдня Росії на чолі з видатним політичним діячем О.В. Кривошеїн.

Для вирішення фінансових проблем Врангель випускає в обіг нові грошові знаки номіналом 100, 250 і 500 рублів. З заняттям більшовиками Ростова і Новочеркаська в руках білих залишалися друкарні в Феодосії і Сімферополі. Убогість коштів відбилася і в аскетичному виконанні нових грошей. В якості центрального символу обраний новгородський пам'ятник «Тисячоліття Русі». Якість нових банкнот помітно поступалося тим, що друкувалися Красновим і Денікіним. Крим заполонили численні фальшивки, тільки посилювали недовіру жителів до нових грошей. Цікаво, що в оточенні Врангеля невдоволення списувалося в тому числі і на більшовицьку агітацію.

Не можна сказати, що Врангель і Кривошеїн не робили заходів по оздоровленню фінансів. Англійці взялися надрукувати для своїх союзників партію нових грошових знаків. Часу на дизайн бракувало, тому нові купюри вийшли однотипними, але відрізнялися рідкісним для часу Громадянської війни якістю. «Лондонкі» – так ці банкноти називаються у колекціонерів. Банкнотний ряд становили 1, 3, 5, 50, 100 і 500 рублів. Партія цих грошей

дісталася до Криму в листопаді 1920 року практично одночасно з наступом Фрунзе і евакуацією білої армії. В обіг «Лондонкі» так і не надійшли.

Махновський рубль

Махновський рубль – грошові знаки, що випускалися Повстанської армією України (махновців) в період Громадянської війни, що використовували на Вільній території (південний схід України).

Махновський рубль вироблявся шляхом нанесення надпечаток на різних грошових знаках держав колишньої Російської Імперії, найчастіше – на «донських» купюрах, що випускалися ростовської конторою Державного банку. Існує значна кількість видів надпечаток. Одні з них збільшували номінал купюр в 10 разів, на інших, що не змінювали номінал купюр, містилася назва Повстанської армії або її підрозділу та тексти агітаційного й іншого характеру.

Власних паперових грошових знаків махновці не випускали. Купюри, нібито випущені Повстанської армією, є підробкою.

Окупаційні гроші Німеччини

Східна марка (Остмарк) (нім. Mark) – назва валюти, яка випускалася Німецькою імперією в 1918 році для використання на східних землях, контрольованих Німеччиною в той час. Валюта складалася з паперових грошей, що випускаються «Darlehnskassen Ost» (касами грошових позик) в Ковно і спочатку прирівнювалася до німецької паперової марки (папірмарка). У деяких місцях Остмарк перебувала в обігу разом з німецьким східним рублем, причому Остмарка дорівнювала 2 східним рублям.

Східний рубль (острубль, острубль) (нім. Rubel) – назва валюти, що випускалася Німецькою імперією в період Першої світової війни для використання на окупованих територіях Російської Імперії (з 1918 року – на північно-західних окупованих територіях; в УНР в обігу не була). Острубль = 100 копійок. Емісія проводилася Східним банком торгівлі та промисловості, який перебував в Позені (нині Познань). Спочатку східний рубль прирівнювався до російського рубля.

Випущений в обіг на початку 1916 року. З початку 1918 року, після підписання Брестського миру, знаходився в обігу в деяких місцях разом з німецькою східній маркою (Остмарк), причому 1 Остмарка дорівнювала 2 острублям.

Кордон використання острубля розширювалася на схід по мірі просування німецьких військ. Був в обігу на територіях нинішньої Польщі (тільки території Польщі, що входили до складу Російської Імперії, причому не всі, а східні), Західної України (крім територій, що входили до складу Австро-Угорщини), Західної Білорусії, всієї Курляндії, Латвії (центральної – до 1919 року, західної – до 1920 року); Литві (до 1922 року, коли був замінений литовським литом).

Таким чином ми можемо відзначити, що жодному з існуючих на українській території урядів протягом громадянської війни не вдалося вирішити остаточно проблему обігу різних грошових знаків, уніфікувати та впорядкувати грошовий оборот на підконтрольній території. На заваді стояла наявність у населення, на промислових та у торгівельних підприємств значних оборотних сум у різних грошових знаках, і спроби різних політичних режимів радикально вирішити існуючу проблему відразу ж наштовхувалися на опір з боку населення, а часті зміни урядів не давали фізичної можливості проводити зважену цілеспрямовану фінансову та грошову політику.

НОВА СВІЧКА ПЕРЕД БОГОМ

Орлов Богдан, учень 6 класу Великобудищанської спеціалізованої школи І – ІІІ ступенів Гадяцької районної ради Полтавської області
Керівник: **Сватковський Віталій Іванович**, учитель історії, спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії

І освятився камінь сірий,
Бо ті молитви не чужі…
Ні! Це не воскресіння віри.
Це – як оновлення душі.

Наш час надзвичайно потребує духовного оновлення та відродження. Але, нажаль люди поступово переклали мету та зміст свого життя із внутрішнього світу в зовнішній: матеріальне стало першочерговим, духовність знецінилась, мелодія душі відійшла на задній план, воля до досконалості зникла.

Наразі дуже багато говорять про відродження духовності: розробляють цілі програми, створюють різноманітні передачі, виходять друком книжки, реставрують та будують нові храми. Словом, все частіше звертаються до свого коріння, до тих животоків, які надихають людей на добро, роблять крилатішими і духовно багатшими. Адже, за словами Бориса Олійника, « не хлібом єдиним багаті…» І це – справді так.

Тому відродження духовності – особлива проблема. І саме звернення до цього *актуальне* з огляду на потребу пробудження як кожної особистості, так і нації в цілому.

Вважаємо за потрібне донести до громадськості, як відбувається процес пробудження духовності в наших односельців, розповісти про таку важливу подію, як встановлення куполів на Свято-Іллінському храмі. Це і є власне *мета* нашого дослідження.

Пригадуємо світлий день, 12 червня 2020 року, коли з усіх вулиць і вуличок нашого і навколишніх сіл ринув людський потік до новозбудованої Свято – Іллінської церкви. У Великих Будищах відбувається знакова подія для всіх прихожан, яка залишиться в кожного в серці на все життя – освячення і встановлення маківок на щойно збудованому храмі.

Як ми довідалися від найстарішої жительки села Кібець Софії Михайлівни, час будівництва першої дерев'яної церкви освяченої в ім'я пророка Іллі невідомий, про це розповідала їй прабабуся. Вірогідно, її було споруджено у другій половині 17 століття, коли село належало полковому обозному, згодом полковнику Гадяцького полку Михайлу Бороховичу .

Перша документальна згадка про церкву збереглася на сторінках Акафістника київського друку за 1737 рік. У 1894 році в с. Великі Будища заснована церковно – парафіяльна школа [1].

«У 1957 році церкву було закрито, а споруду розібрано» - долучається до розмови Гречка Катерина Мефодіївна [5.1]. З болем згадують старожили про колишній величавий храм, який видно було з усіх кінців села.

У новітній час релігійна громада відновила свою діяльність як громада Української Православної Церкви, зареєстрована органами державної влади 10.02.1994 року за №37.

Від 27.07.2004 року Великобудищанська сільська рада прийняла рішення

№ 61 про надання дозволу релігійній громаді Свято-Іллінської церкви на будівництво храму на землях комунальної власності Великобудищанської сільської ради по вулиці, на той час, Першотравневій, 2 Б.

30.08.2004 року було розроблено архітектурне планування та проєкт об'єктів нового будівництва Свято-Іллінської церкви за підписом головного архітектора району Бернік В. М. Автор документу комунальне товариство «Контур».

25 грудня 2012 року керівником релігійної громади стає Височанський Роман Анатолійович, людина високого духовного злету, що випромінює добро та щирість.

Тетяна Іщенко, колишній сільський голова Великобудищанської сільської ради згадує: «У нас така виникла ідея, щоб був центр у селі. І розпочати обладнання нашого центру із будівництва церкви. Люди не вірили, думали, що це міф. Тому що знають, як ці церкви будуються і що кошти держава не виділяє. Це все за рахунок спонсорів»[5.2] .

Врешті, задумане втілили у життя. У Гадяцькому районі цей процес, кажуть священники, не зупинятиметься і надалі. Адже у минулому цей край був не тільки козацькою столицею, але й потужним духовним осередком [3].

17. 04. 2018 року за № 179 було дано дозвіл на будівництво церкви.

«Благословляю здійснити освячення місця під будівництво Свято-Іллінської української православної церкви в селі Великі Будища Гадяцького району» - промовив Митрополит Полтавський і Миргородський Филип під час зустрічі із Протоієреєм Романом Височанським.

Будівельні роботи розпочались 18.04.2018 року із закладення наріжного каменю майбутньої церкви.

Дерев'яний храм замовили у смт Богородичани Івано- Франківської області. Збирали церкву майстри із Богородичан, а допомагали їм небайдужі односельці. Робота кипіла: вже виріс кам'яний фундамент, зростали в піднебесся величаві стіни храму, облагороджувалося церковне подвір'я. На початку червня 2020 року будівництво наближалося до завершення. На подвір'я храму привезли три золотаві куполи, що ознаменувало відродження віри, любові, надії, душевності і гармонії.

Освятили встановлення церковних бань Благочинний Гадяцького округу Протоієрей Ігор Цебенко у співслужінні Архімандрита Венедикта(Мелети), настоятеля Протоієрея Романа Височанського, Ієрея Віктора Жданова.

Роман Височанський, протоієрей Свято-Іллінського храму УПЦ с. Великі Бу́дища ділиться враженнями: «Усі радіють, що є новобудова, що є нова свічка перед Богом. І кожен старається внести свою маленьку лепту. Щоб відновилося богослужіння, щоб відновилася радість молитви, спілкування з Богом для всього села, для всієї Гадяччини, яка раніше славилася, було тут у Гадячі три монастирі, і скит монастирський, багато храмів було. Радянська влада все понівечила. Зараз відроджується церковне життя» [5.4].

Отже, величаві церковні бані зайняли своє місце, чим ознаменували завершення будівництва храму. Люди з нетерпінням чекали урочистого відкриття сільської церкви, що було заплановане на храмове свято села Великі Будища в день Пророка Іллі, 2 серпня, та про це – пізніше, адже гадаємо, що другим етапом нашого дослідження стане саме процес освячення церкви.

Н.І. МАХНО В ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ, КІНЕМАТОГРАФІ ТА ДРАМАТУРГІЇ

Вовака Еліна, учениця 10-А класу Харківської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 54 Харківської міської ради Харківської області, вихованка Комунального закладу «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради.

Керівник роботи – **Пристюк Надія Петрівна**, учитель історії Харківської ЗОШ І-ІІІ ступенів № 54, керівник гуртків-методист КЗ «Харківська облСЮТур»

Зараз відбулося переосмислення поглядів на історичне минуле Україні та її історичних постатей. Однак, історичних праць, художньої літератури та продуктів кінематографа, де б в повному обсязі і об'єктивно висвітлювали життя та діяльність Нестора Махна в даний час в Україні значно менше, ніж за радянських часів.

В ході дослідження мною було оброблено багато історичних та художніх джерел та матеріалів: це мемуари самого Нестора Махна, його сподвижників, сучасників, історичні роботи різних часів, художня література, художні та документальні фільми, вистави, де

Махно був головним героєм або згадувався епізодично, рецензії відомих літературних і кіно-критиків, веб-ресурси.

Отже, Нестор Іванович Махно, «батько Махно», легендарна, та досить суперечлива постать періоду 1918-1921 років. Анархіст та червоний комдив, нагороджений орденом «Червного прапора» воював проти червоних и білих, проти німців та петлюрівців. Для декого – диктатор, а для декого – народний вождь і селянський визволитель. Постать, відношення до якої змінювалась разом зі зміною влади та держаної ідеології, але ніколи не залишала байдужими поетів, письменників, кінематографістів, драматургів та найталановитіших діячів мистецтва.

Нестор Махно з точки зору радянських істориків, письменників та культурних діячів – бандит, алкоголік, який очолював хаотичні розбійні банди. У той же час, незаперечним фактом у тих же істориків є те, що генерали Білої армії – Денікін, Врангель, численні частини Червоної армії, німецькі окупанти, армія отамана Григор'єва неодноразово були розгромлені махновцями. Історичним фактом є і те, що Нестор Махно був людиною освіченою, ідейно-послідовною та національно терпимою, якій вдалося створити державу в державі, влаштувати комуни в підвладних йому містах, налагодити виробництво, відкрити школи, профспілки, створити всі умови для мирного життя простих людей, не нехтуючи принципами анархії.

У радянській літературі образ Махна комічний, трохи потворний, по-селянськи хитрий. Образ кровожерливого бандита, розпусника і п'яниці підтримувався радянською владою (О. Толстой «Ходіння по муках», О. Гончар «Собор», Е. Багрицький «Дума про Опанаса»). Але, в той же час, наприклад у Сергія Єсеніна в «Сорокоусті», «Країні негідників» або у Клима Поліщука «Гуляйпільскій батько» – це неординарна особистість, народний заступник, романтичний персонаж, бунтар-анархіст.

Сценаристи і режисери того часу також не ставили перед собою мету показати реально і об'єктивно історичну особистість Нестора Махна. Вони лише використовували народну популярність і відоме ім'я, підкоряючись спільній ідеологічній пропаганді. У радянської влади Махно мав викликати негативні емоції (як, наприклад, у фільмі «Червоні диявольта»). В той же час, завдяки геніальній грі акторів і своїй народній славі, навпаки, викликав великий інтерес у глядачів, що і відбулося у фільмі «Олександр Пархоменко», де роль батьки Махна зіграв талановитий актор Борис Чирков. Пісня «Любо, братці, любо…» стала популярною.

Зроблю ремарку для цікавого факту: відомо, що Висоцький мріяв зіграти роль Нестора Махна. Володимир Семенович симпатизував бунтарю-анархісту, бо вони обидва були для свого часу завзятими бунтарями, які шукали правду.

У пострадянський період відбулося переосмислення історії, що відбилося на підході в зображенні історичних персонажів. Письменники зацікавилися його неоднозначною особистістю. Центр уваги переміщено з махновщини, як явища, на особистість лідера цього руху. Зараз – це образ народного героя, як показано у Болгаріна та Смирнова у «Дев'ятьох життях Нестора Махна». Образ вождя, отамана і убивці, ідеологічно упертого фанатика анархізму – такий він, наприклад, у Михаїла Веллера «Нестор Махно», та у Василя Голованова у «Тачанці з півдня».

Екранний та сценічний образ теперішнього часу також значно змінився. На театральних підмостках можна відзначити вистави Леніда Тома «Нестор Махно», та Віктора Сухорукова «Чорне та Червоне, або Маріупольский скарб Нестора Махна».

Особливо яскравою роботою в кінематографі, яка зламала радянські стереотипи по відношенню до батька Махна став серіал 2007 року «Дев'ять життів Нестора Махно» режисера Н. Каптана. У виконанні Павла Деревянка Нестор Махно з усіма його позитивними

і негативними рисами – це невіддільна частина простого народу, багатогранна особистість з багатьма плюсами і мінусами. Ця роль, безумовно стала бенефісом актора.

І наостанок, хотілося б відзначити, що історія української революції та національно-визвольної боротьби 1917-1921 рр. вивчена вкрай нерівномірно.

Анархіст, розбійник і селянський визволитель в одній особі Н. Махно – одна з найбільш неоднозначних фігур початку XX століття, яка вимагає подальшого вивчення. Але на мій погляд, в мистецтві, культурі і навіть у шкільній програмі мало приділяється часу цьому історичному діячеві, а адже саме його легендарне минуле, повне героїчних вчинків і злодіянь, здатне викликати інтерес підростаючого покоління до історії України, змусити замислитися про вчинки наших предків, робити висновки про їх помилки та досягнення, а головне – отримувати історичні та філософські уроки.

ПРАВОСЛАВНІ ХРАМИ БІЛОГО МІСТА

Ходос Яна, учениця 6 класу Ярославського ЗЗСО I-III ступенів Плахтіївської сільської ради Білгород-Дністровського району Одеської області
Керівник: **Ходос Наталя Анатоліївна**, вчитель історії Ярославського ЗЗСО I-III ступенів Плахтіївської сільської ради Білгород-Дністровського району Одеської області

Більшість міст України, малі і великі, мають свою багатостраждальну історію, свій колорит, свої легенди. Але практично не одне з них не може порівнятися з маленьким, але багатонаціональним Акерманом в своєму віці. Ось вже більше 2500 років правий берег Дністровського лиману прикрашає неймовірна перлина – Біле місто. І на протязі багатьох століть життя міста підтримували церкви та собори.

Захоплення міста іншими державами, політика атеїзму, що прийшла в край з приходом Радянської влади нанесла немало шкоди релігії, більшість храмів пережили заборону діяльності, закриття, забуття, руїну. Але все ж вони вижили (окрім перших), вистояли. Їх історія, архітектура викликають відчуття гордості у місцевих жителів та захоплення у гостей міста.

В наш час в місті діють Грецька, Миколаївська, Болгарська церкви, Свято-Вознесенський собор та церква Іоанна Нового Сочавського.

За новими даними християнство прийшло в наше місто в V-VI ст. н.е., а не в X-XI, як вважалося раніше. Підґрунтям для таких висновків слугують дві старовинні базиліки, що були знайдені при розкопках поряд з фортецею. Час появи двох цих церков приблизно VI-VII ст. н.е. Така велика часова амплітуда (200 років) виникла через недостатність матеріалів, які б дозволили більш точніше визначити вік об'єкту. Від цих храмів, крім залишків фундаменту, практично нічого не залишилось.

Релігійні споруди Акерману не обділені увагою дослідників. Архітектура, історична давність, національний аспект можна прослідкувати в роботах таких авторів як С.Д. Крижицький, О.І. Защук, В.Н Сулаков, Т.Л. Самойлова, В. Мисюк. На основі опрацьованих наукових джерел з історії появи християнства в Північному Причорномор'ї та будівництва й функціонування православних храмів на території Білгорода-Дністровського, ми висуваємо гіпотезу суть якої полягає в тому, що обраний для дослідження матеріал є орієнтиром на поглиблення та доповнення наукових екскурсів по вивченню православних культових споруд, будівництво яких стало яскравим доповненням до християнської релігійної скарбнички України. Детальний перегляд та аналіз досліджень, документів дає можливість вважати, що християнські храми Білого міста та їх внесок в розвиток духовного життя багатонаціонального міста розглядалися недостатньо, тому можна твердити про наукову новизну роботи.

Об'єктом дослідження є наукові дослідження християнських храмів Білгорода-Дністровського різних історичних періодів, а також самі релігійні споруди міста.

Предметом дослідження є з'ясування причин появи в невеличкому місті такої кількості православних храмів.

Мета роботи полягає в тому, щоб шляхом аналізу та систематизації інформації стосовно появи християнства в нашому краї та будівництва місцевих храмів, з'ясувати походження їхніх назв, хронологію та історію возведення, архітектурні особливості.

Відповідно до визначеної мети ставимо такі завдання:

1. Дослідити історію появи християнства на теренах Бессарабії;

2. Систематизувати інформацію про православні храми Білгорода-Дністровського та з'ясувати походження їхніх назв.

3. Проаналізувати особливості архітектурних стилів.

4. Висвітлити роль християнських святинь зодчества в духовному розвитку місцевого населення.

Християнство стало колискою для слов'янських народів. І навряд чи знайдеться той, хто, знаючи достеменно історію захоче посперечатися з цією думкою. На яскравому прикладі сивого Білгорода-Дністровського кожен може в цьому ще раз пересвідчитися. Не раз змінювались господарі міста, були спроби змінити релігію місцевого населення(на мусульманську) або й зовсім її заборонити (при радянській владі) та доля, постійно втручаючись, розставила все на свої місця. Надійним релігійним оплотом у всі часи існування християнства у місті були й лишаються яскраві перлини зодчества-православні храми. Дослідивши в своїй роботі хронологію їх возведення, ми з упевненістю можемо говорити про те, що Вірменська церква Успіння Пресвятої Богородиці є найдавнішою з тих, що існують по цей день. Трохи пізніше, в XV столітті, було збудовано Грецьку Іоанно-Предтеченську церкву. У 1832 році було завершено багаторічне будівництво головного храму міста – Свято-Вознесенського собору. 29 червня 1816 року було освячено Свято-Георгіївську (болгарську) церкву. 1867 рік став роком зведення Свято-Миколаївської церкви (названої так на честь Святого Миколая Мірлікійського). У 2000 році під її будівлею було відкрито ще одну церкву на честь Серафима Саровського. А так, як здавна покровителем нашого міста і його жителів вважається Іоанн Сочавський, який загинув жорсткою смертю, захищаючи свою віру, то в 2010 році було вирішено збудувати в місті храм на його честь(на сьогоднішній день будівництво майже закінчено, а сама церква є функціонуючою)

Кожна з досліджуваних нами релігійних споруд має свої архітектурні особливості, те що відрізняє її від інших. Аскетичний стиль вірменської церкви, витягнутість Грецької, візантійський стиль Болгарської та Свято-Миколаївської(у формі хреста), греко-руський собору. Ця несхожість спонукає нас кожного разу милуватись і захоплюватись цими релігійними пам'ятками архітектури.

Важко переоцінити роль православних храмів в історії Білого міста. Збудовані в першу чергу в інтересах релігії, вони в ході історії виконували роль осередків культури та освіти для городян. І за всю історію свого існування вони не лише жодного разу не зіграли роль національного бар'єру між місцевими жителями, а й, навпаки, сприяли укріпленню дружніх стосунків на релігійній основі серед міської громади.

ТОВАРИСТВО «ПРОСВІТА» (М. ОДЕСА) НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

Гуменюк Аліна, учениця 8 класу Одеська загальноосвітня школа №120 I–III ступенів, Малиновський район м. Одеса

Керівник: **Ложешник Аліса Сергіївна,** кандидат історичних наук, спеціаліст вищої категорії, вчитель історії, Одеська загальноосвітня школа №120 I–III ступенів, Малиновський район м. Одеса

Дослідження історії українського національного руху на території Одеси та, ширше, функціонування тут української культури є важким, але вкрай актуальним завданням історичної науки. Внаслідок століть русифікації південноукраїнських земель у складі Російської імперії та СРСР були знищені, затерті, замовчані цілі шари історичної пам'яті про українську складову в історії цих земель, поширився погляд на своєрідну «відсталість» місцевого національного руху, порівняно з центральною Наддніпрянщиною та Західною Україною. Незважаючи на помітний поступ історичної науки за останні роки, рецидиви цих уявлень не лише залишаються, а навіть штучно підтримуються та стимулюються переважно проросійськи налаштованими людьми.

Метою дослідження є висвітлення особливостей заснування та діяльності товариств «Просвіта» та «Українська Хата» в Одесі, як осередків розвитку національної культури, що дає можливість повніше уявити український культурно-освітній і революційний рух напередодні і під час визвольних змагань за свою державність першої чверті ХХ ст.

Революційні події 1905–1907 рр. струсонули Російську імперію, самодержавна влада якої перешкоджала національному самовизначенню народів, що її населяли. Поштовхом для пробудження культурно-просвітницьких осередків «Просвіти» на Україні став Маніфест Миколи ІІ, підписаний 17 жовтня 1905 р., який «дарував» народові громадянські свободи – недоторканність особи, свободу совісті, друку, зборів, союзів, тобто давав можливість представникам українського національно-визвольного руху діяти в легальних умовах.

30 жовтня 1905 р., зібравшись на приватній квартирі лікаря Івана Луценка, представники Одеської Громади прийняли рішення про заснування «Просвіти» та провели установчі збори першого на Наддніпрянщині та Причорноморщині товариства «Просвіти». А через місяць, 25 листопада, Одеський градоначальник А. Григор'єв затвердив Статут товариства.

Першим головою Товариства обрали лікаря Івана Луценка, заступником – Сергія Шелухіна. До правління Товариства увійшли Ф. Гаврилко, М. Клименко, Л. Ковальчук, І. Липа, Д. Сігаревич, О. Фісак, О. Фісун.

25 грудня відбулися офіційні перші загальні збори Одеської «Просвіти», яка була створена за зразком славетної «Просвіти» у Галичині. Але в дійсності, одеська «Просвіта», як легальна форма існування Південної громади, була одним з етапів розвитку національно-визвольного руху у Причорномор'ї, що мав місцеве підґрунтя і водночас, був частиною загальноукраїнського процесу другої половини XIX – початку XX ст.

Товариство розміщувалось по вулиці Софійській, 30. Усередині приміщення були прикрашені малюнками з української старовини, етнографічним матеріалом, портретами гетьманів, письменників і артистів. У залі – світлиці, де відбувалися наукові засідання та суботні літературно-вокально-музичні вечори, розміщувалися два погруддя – Т. Шевченка та В. Антоновича. В одній із кімнат розташовувалась читальня, де зберігались українські (наддніпрянські і галицькі) видання й українська періодика. В «Просвіті» можна було вільно купити газети «Слово», «Рада», «Рідний край».

Одеська «Просвіта» була досить чисельною організацією, поступаючись лише київській організації. На різних етапах існування товариства нараховувалося від 158 членів (27 грудня 1905 р.) до понад 500 осіб (1 січня 1908 р.). Не останню роль у такій популярності відіграв незначний членський внесок – усього 1 карбованець на рік, що зробило можливим брати участь у його роботі навіть малозабезпеченим робітникам.

У 1906 р. «Просвіту» очолив М. Комаров, який намагався охопити різні види діяльності Товариства. З одного боку, він як соборник, прагнув якомога тісніше поєднати інтелектуально та ідейно Західну та Східну частини України. З іншого – намагався включити

український національний рух у європейський контекст, про що, зокрема, свідчить одна з його доповідей про рух за відродження ірландської мови у Британії.

Двічі на тиждень «Просвіта» влаштовувала «вечори»: по суботах – літературно-вокально-музичні вечори з платою 25 копійок для членів товариства та 50 копійок для гостей, а по середах – безкоштовні літературно-наукові засідання, де читали та обговорювали реферати з історії, філології, народознавства.

Окрім того, просвітяни прагнули видавати власну газету: 1 січня 1906 р. з'явився перший і єдиний номер газети українською мовою «Народное дело», 8 січня – «Народна справа», але і його «заарештували». Редактором обох газет був Іван Луценко. Була й третя спроба видати українську газету «Вісті» (редактор Любов Шелухіна). Цього разу встигли випустити лише п'ять номерів до заборони.

Паралельно з випуском українських газет, за сприяння фонду імені Леоніда Смоленського організували видання українською мовою книжок, що висвітлювали б історію і культуру українського народу. Але, на жаль, діяльність видавничого фонду обмежилася лише двома книжками – «Запорозькі вольності» М. Комарова та «Про Гарібальді, борця за волю італійського народу» І. Бондаренка. Місцева влада всіма силами перешкоджала просвітянам: поліція заарештувала і вилучила майже весь тираж книги І. Бондаренка, а видавця Ю. Фесенко притягнула до відповідальності за те, що почав видання раніше, сприявши відправленню 250 екземплярів для комплектування бібліотек українських «Просвіт».

Одеська «Просвіта» ніяк не могла обійтись без політичних конфліктів. 30 листопада 1906 р., у дочки члена правління товариства І. Луценка Анастасії, яка поєднувала роботу секретаря «Просвіти» з членством у партії есерів, поліція під час обшуку виявила «підпільну типографію і склад нелегальної соціал-демократичної та соціал-революційної літератури». У зв'язку з цим на деякий час товариство було закрите. 1 грудня всіх членів правління обшукали, проте обшук виявився безрезультатним: окрім приватного листування не виявили нічого. Відпустили всіх, окрім І. Луценка, якого заарештували за зберігання без відповідного дозволу двох револьверів і 19 патронів до них.

Згадані перешкоди лише загартовували просвітян та спонукали до продовження активної діяльності щодо популяризації української мови та культури. Підтримувало їх і те, що одесити все більше гуртувались біля «Просвіти». Можливо це й спонукало В. Громашевського провести в Олександрівському парку (нині – Парк культури та відпочинку імені Т. Г. Шевченка) український ярмарок («Українську гулянку») на кшталт полтавського Сорочинського ярмарку.

Креативна перша «гулянка» відбулася 7 липня 1907 р. Вона проходила з двома оркестрами, кіосками «Вулик», «Кавун», «Хата», прикрашеними в національному стилі, конкурсами, лотереєю та феєрверками. Незважаючи на дощову погоду, одесити виявили значний інтерес до просвітянського заходу. На авторитет «Гулянки» вказує й те, що вона почала проводитись щорічно. У 1908 р. з 19.30 до 2-ї ночі, окрім традиційних пісень та танців, продажу товарів, у парку працював окремий кіоск «відомої ворожки М. Петрової», видавалися призи за жіночу красу та найбільшу кількість листів, одержаних із летючої пошти. 20% зборів жертвувалося у комітет дешевих їдалень для безробітних.

Царизм, який витратив чимало зусиль для того, щоб прищепити українцям відчуття власної неповноцінності, зневіру у власних силах, виховати із них слухняного «молодшого брата», який ні на крок не може відійти від «старшого», з тривогою спостерігав за успіхами просвітян. Врешті терпець можновладців урвався, і на них посипалися репресії.

Як з боку царської адміністрації, так і з боку лівих сил (особливо радикально налаштованої студентської молоді) лунали звинувачення «Просвіти» у буржуазності,

українському шовінізмі та юдофобстві. Із часом «придирки» градоначальства до діяльності товариства набирали все більш відвертих форм. При читанні рефератів обов'язково мав бути присутній поліцейський чин або чиновник градоначальства, який постійно вступав у суперечки з лекторами та декламаторами, а також фіксував прізвища, адреси та рід занять тих, хто брав участь в обговоренні чи виступав із зауваженнями. При цьому, спроби просвітян скоротили виступи поліцейського суворо каралися міською владою грошовими штрафами «за пререкания с разумными требованиями должностных лиц». Однією з форм протесту просвітян проти втручання представника міської адміністрації було демонстративне залишення залу слухачами.

31 березня 1908 р. місцева адміністрація в особі генерал-губернатора І. М. Толмачова, який проводив жорстку анти-ліберальну, анти-ліву та російсько-шовіністичну політику в дусі свого патрона П. А. Столипіна заборонила використання «малороссийского наречия» на засіданнях Товариства, мотивуючи це тим, що крім чиновника Багуна, до обов'язків якого входило бути присутнім на засіданнях товариства та контролювати його роботу, «нет другого лица знающаго малорусское наречие, а с чиновником Багуном всегда бывает пререкания». Всю безглуздість цього наказу А. Ніковський розкрив у статті «Лист з Одеси»: «Таким способом виходить, що коли нема чинів, що знають мову, то не можна тою мовою говорити!». Заборона на вживання української мови була знята 17 травня 1908 р.

У липні 1908 р. вийшов указ Сенату, згідно з яким діяльність українських освітніх організацій визначалася такою, «що може викликати наслідки, які загрожують громадському спокою». Прийняття указу відкрило шлях російській владі для подальшого тиску на «Просвіти». Цим відразу скористалася царська адміністрація Одеси, яка на деякий час заборонила «просвітянам» влаштовувати «вечори» українською мовою. Іншими словами, «історія одеської «Просвіти» в 1908 р., це досить сумна історія українського товариства, що не стільки працювало для просвіти українського люду в Одесі, скільки змагалося за спроможність працювати».

У 1909 р. наступ на український національний рух в Одесі продовжився з більшою силою. 10 січня Толмачов заборонив читати реферати і декламувати вірші на вечорах товариства. Літературно-наукові зібрання, які «Просвіта» влаштовувала по середах, мало що ставали закритими, більшість доповідей взагалі не пропускала цензура. Просвітяни намагались боротись за свої права: вони надіслали до генерала Толмачова своїх представників з проханням скасувати постанову, але у відповідь почули, що їх товариство «сепаратистська організація» і його потрібно закрити. З цього часу дозволеними видами діяльності для одеської «Просвіти» залишалися лише музика, співи та танці.

Розуміючи, що з бюрократичним апаратом царської влади впоратись не зможе, 5 серпня 1909 р. М. Ф. Комаров подав заяву, в якій через хворобу зрікся місця у Виділі (Правлінні) «Просвіти».

Головою товариства став В. Л. Громашевський, який належав до реалістів, які вперто рухались вперед. На його плечі лягла важка справа ліквідації товариства. 22 листопада 1909 р. закрили книгарню «Просвіти», хоча В. Л. Громашевський всіма силами намагався обґрунтувати протиправність цієї заборони, а 28 листопада й саме товариство. Основною причиною закриття було те, що на думку царської влади національні організації вносять «раздвоение в единый русский народ».

Після закриття «Просвіти» наприкінці 1909 р. просвітяни створили на його базі Український клуб (статут затверджено 8 лютого 1910 р.) та музично-драматичне товариство «Українська хата» (статут затверджено 4 квітня 1911 р.). Завдяки такому кроку одеські українці зберегли матеріальну базу товариства (бібліотеку, книгарню, історичний музей) і отримали можливість продовжити національно-освітню працю. Але загальна зневіра, що

запанувала в колах українського громадянства Одеси в часи реакції, вплинула як на характер діяльності новостворених організацій, що стали більш ліберальними, так і на бажання колишніх просвітян брати участь у їхній роботі.

І лише у січні 1918 р. на новому етапі визвольних змагань, коли її давній діяч І. Луценко брав участь у виборюванні незалежності України, а С. Шелухін, І. Липа та А. Ніковський увійшли в коло українських державних діячів, «Просвіта» на деякий час відновила свою діяльність. Розпочався процес утворення українських шкіл. Весною 1917 р. починає виходити газета «Українське слово», співавтором якої був Іван Липа. У «Вестнику Одесского земства» за 1918 рік було надруковано українською мовою Статут одеського товариства «Просвіта». Але громадянська війна, часті зміни влади перешкоджали нормальній роботі «Просвіти».

КОБЗАРСТВО – ФЕНОМЕН УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Подольська Олександра, учениця 8-А класу, Полтавської гімназії №21, вихованка гуртка «Історичне краєзнавство» Полтаського міського центру позашкільної освіти,
керівник: **Посмітна Світлана Василівна**, учитель історії Полтаської гімназії №21, керівник гуртка «Історичне краєзнавство» ПМ ЦПО

Мета: розглянути внесок кобзарства в становлення та розвиток української державності, в збереження історичної пам'яті його національного духу.

Завдання: вивчити етапи розвитку українського кобзарства; охарактеризувати внесок кобзарства в розвиток духовної культури українців та роль кобзарів в українському суспільстві.

В жорстокій боротьбі за незалежність український народ постійно відстоював свою національну самобутність, в кінцевому результаті був роздавлений ногою безжального колоса, – Україну назвали країною забутих імен, а національну гордість українського народу – кобзарів, його живу історію, прирівняли до жебраків. В 30-х роках XX століття кобзарство знищили фізично і написали для українського народу «нову історію», в якій вже не було місця думі, історичній пісні, всьому тому, що складає душу і серце українського народу. Ось чому ми вважаємо що наше дослідження є актуальни.

1991 року закінчилась багатовікова драма народу, нащадка першої в Європі цивілізації – трипільської, що проживав від Чорного моря до Полісся, від Карпат до Азовського моря, плекав рідну мову, коливав національну колиску Київської Русі, де княжили Святослав і Володимир, Ярослав Мудрий і Володимир Мономах. Проте важко назвати країну, яка б пережила те, що Україна: збройні навали, приниження її національної гідності, винищення народу. Але ще в минулому столітті німецький поет-романтик Фрідріх Боденштед в збірнику «Поетична Україна», виданому 1845 року в Штутгарті, писав: «У ніякій країні дерево народної поезії не видало таких великих плодів, ніде дух народу не виявився в піснях так живо і правдиво, як серед українців. Який захопливий подих туги, які глибокі, людяні почуття в піснях, що її співає козак. Дійсно, в пісні українського народу проявились і творчі можливості народного духу, і його самосвідомість, а разом з тим історичні пісні, думи про важливості своїй можуть стати поруч із літописними та іншими писемними джерелами по вивченню нашої історії. Як свого часу, в стародавній Греції, сліпий поет Гомер зібрав героїчні пісні троянського циклу, склавши невмирущі поеми «Іліада» і «Одіссея», що стали головним джерелом вивчення періоду історії Греції XI-IX століть до н.е., діставшого назву – гомерівського, так і кобзарі із покоління в покоління передавали думи і пісні про славні часи в історії України – козаччину. І як гомерівські «Іліада» і «Одіссея», сповнені пафосу героїчних подвигів і в той же час зображують війни, як натяжне народне лихо, так і в українських піснях та думах оспівуються та прославляються народні герої і їх

подвиги, та тугою і скорботою прийняті строфи, коли ллється людська кров, коли українські люди попадають в неволю. В скарбницю світової народної поезії, героїчного народного епосу ввійшли гомерівські рапсиди, скандинавські саги, пісні Нібелунгів, сербська Лазариця і українські історичні пісні та думи. Дух минулого промовляє строфами українських історичних пісень та дум, а за ними постає і образ носія цих перлин народної поезії – кобзаря, – пісенної, співочої душі українського народу, його своєрідної візитної картки.

Як жанр народної поезії, думи, ліро-епічні пісні, виникли в XV ст., в час вийняткових історичних подій, особливий розквіт їх, як і історичних пісень, пов'язаний з піднесенням козацького руху в XVI-XVII століттях, а корінням своїм вони сягають, за визначенням М. Грушевського, «до епічних поем дружинників князів Київської Русі, що виконувались спеціалістами-конавцями, рецитаторами, аналогічними до пізніших кобзарів». За змістом думи і історичні пісні дуже близькі, а різняться за формою: в думах не має поділу на строфи куплети, обов'язкові для пісні. В думах і піснях охоплюється весь період козаччини: від заснування і боротьби з турками та татарами – «Дума про Байду», «Втеча трьох братів з Азову», – до знищення козацтва і заборони самого слова – «козак», «Чорноморська», з особливо великим розділом, присвяченим боротьбі за незалежність: Хмельниччина, Нечай, Богун, Морозенко, Руїна, період Мазепи. Невідомо, хто був автором тих пісень і дум, та достеменно відомо про їх носів і вирозників – кобзарів, хоча теж невідомо, хто був першим музичним літописцем. «Шабля козака – його хрест, перемога – його бог, а пісня є його молитвою…», «під дзвін мечів козак ставав музикальним» – писали у чужинці. Отож в час, коли український народ вів героїчну боротьбу за незалежність, формується професія народного співця-кобзаря, який розносив гучну славу про свій волелюбний народ, про його вірних синів, закликаючи до зброї. Зброя і кобза, то необхідні атрибути Кобзаря-воїна, політика, музиканта. За влучним висловом М. Стельмаха – «Шлях кобзарів – це шлях народу».

Кобза – український щипковий інструмент старовинного походження, польські хроніки XVI ст. свідчать: «козаки з великою радістю показували штуки, які не можна собі уявити: стріляли, співали і на кобзах грали». Російський музикознавець XIX століття, професор О. С. Фамінцин доводить, що назва кобзи – турецько-татарського походження і в формі «кобза», «кобоз», «кобуз» була відома і древнім половцям, і татарам. Проте, першу згадку про музичні інструменти в Україні дає фреска Софії-Київської із зображенням оркестру, в якому є флейти, ударний інструмент і струнно-щипковий. Отож, в Софіївському соборі Києва (будівництво закінчено 1045 року) на фресці південної вежі зображено фігури музикантів. Ця фреска «Музиканти» свідчить, що в XI ст. існували не тільки духові, ударні, але й багатострунні щипкові інструменти, до цієї групи й відноситься кобза і пізніша її модифікація – бандура. Саме ті інструменти, які давали можливість музиканту грати мелодію, діставати декілька звуків, три звуки, акорди, – поширювалися не тільки в Україні, але й в інших країнах, і використовувалися в більшості випадків як акомпонуючий інструмент, що давав можливість і тримати певну тональність. Ця група інструментів вдосконалювалась впродовж століть і була найросповсюдженішою серед мандруючих музикантів. Найдавніша кобза мала тільки три струни, в Україні митці, винайшовши приструнки (короткі струни, що розміщувалися на правій стороні деки, або ж додаткові струни), фактично створюють новий музичний інструмент, – кобзу, – пізніше бандуру, і вже в кінці XVI ст. кобза була повсюдно освоєна українським народом, стала невід'ємною складовою частиною його музичного життя і було усвідомлено, що цей оригінальний інструмент є витвором власне українського народу. Ось чому кобза виділяється серед інших музичних інструментів і стає найулюбленішим як у середовищі козаків, так і серед селян та міщан.

Репертуар кобзарів складали історичні пісні, думи, танцювальні пісні, жартівливі, ліричні. Кобзар в часи XVI-XVII століть був носієм інформації, в роки визвольної війни, 1648 – 1657 рр., Б. Хмельницький використовував їх і як розвідників, поява кобзаря в містечку чи селищі була знаменитою подією: розповідь про життя країни і заклик до боротьби, палке слово і ніжна пісня, жарт і вихор танцю, – все це уособлював в собі цей митець, все те, що саме притаманне українському народу: «щедрість, спритність, волелюбність, нездатність терпіти ярмо». Сміливість, відвага, музичний хист кобзарів, природний гумор, – все це притаманне українському козаку, образу українського народу взагалі, тому ж не випадково кобзар став шановною людиною в Україні, уособленням народного ідеалу, його національної слави і гордості. Одночасно козак-бандурист, кобзар став героєм народної картини – найпопулярнішого жанру світського живопису кінця XVII – XVIII і половини XIX століть. Його малювали на полотні і взагалі скрізь: на дверях, віконницях, стінах, скринях. В державному музеї українського образотворчого мистецтва Києва зберігається одне з найдавніших і типових зображень козака-бандуриста: «Біля самотнього дуба сидить, підібравши ноги, козак і задумливо перебирає струни бандури. Поруч, прив'язаний баский кінь з білою гривою – вірний друг козака, його бойовий товариш. Тут і зброя козака: біля дерева лежить рушниця, крива шабля підвішена на дереві».

Але ліквідували гетьманство, зруйнували Запорізьку Січ, знищили козацьке військо, – проминули козацькі часи, – «наша слава, слава України», і оповідь про неї понесли людям сліпі співці – кобзарі-бандуристи. Вони набрали до себе на трьохрічне навчання талановитих підлітків, професія Кобзаря – співця свободи, незважаючи на утиски Російської імперії, не завмирала. До середини XIX століття, хоч і заявляються збірники етнографічного матеріалу Цертелева, Средневського, Максимовича, в них ще не має імен кобзарів. Вперше кобзарі названі в «Южно-русских песнях» Метлинського, що вийшли 1854 року.

Вражала українська пісня своєю високою культурою музичних і літературних критиків не тільки слов'янському світі, але й поза його межами: А. Міцкевич, О. Бальзак, Мавріціус, Тальві. Зокрема відомий польський поет Адам Міцкевич в лекційному курсі слов'янської історії і літератури, прочитаному у Коллеж де Франс, назвав Україну «обітованним краєм слов'янської ліричної поезії», «з грудей козака виривається пісня, яка є враженням народного почуття, і тому її всюди підхоплюють з льоту і з покоління в покоління передають нащадкам». Ще в минулому столітті спеціалісти пісенного жанру зазначали, що українська пісня створювалась під впливом еліно-римської цивілізації, тоді як російська такого впливу не зазнала. Основним ладом українських дум є мінор і його різновиди (дорійський, фрігійський), які лежали в основі грецьких пісень часів Гомера.

Греція, Гомер, його в усі часи шанували в своїй країні, захоплювалися і перекладали провідні європейські поети, а кобзарство стало закритою темою, бо Україна, на превеликий жаль, втратила свою незалежність, стала однією із провінцій великої імперії, політика якої заключались в тому, щоб позбавити украинський народ його історичної пам'яті, його національного духу, уособленням якого було кобзарство.

І все ж, попри заборони і фізичне знищення, кобзарство вижило, вистояло і сьогодні набирає нових сил – бандурне мистецтво вдосконалюється, осучаснюється. У незалежній Україні існує творча Всеукраїнська спілка кобзарів.

На всіх етапах своєї історії український народ вів героїчну боротьбу за незалежність, а гучну славу про цю боротьбу, про його вірних синів, заклик до боротьби здійснювали кобзарі. Шлях кобзарів – це шлях народу (М. Стельмах). Кобзарі були уособлення пісенної спічої душі українського народу, його своєрідною візитною карткою. Кобзарі вміли не тільки співати та в бандури грати, але вміли вони і життя своє віддавати, щоб тільки жила невмируща слава України (В. Ємець).

ПЕТРО РОТАЧ: « Я ВПЕНЬ БУВ НИЩЕНИЙ НЕ РАЗ, ТА СКРЕС З ЛЮБОВІ ДО ВКРАЇНИ»

Авраменко Аліна, учениця 10 класу Полтавської гімназії №21, вихованка гуртка «Історичне краєзнавство» при ПМ ЦПО
керівник: **Посмітна Світлана Василівна**, учитель історії Полтаської гімназії №21, керівник гуртка «Історичне краєзнавство» ПМ ЦПО

Земля полтавська багата на таланти, серед яких яскрава постать – Петро Петрович Ротач . Сьогодні ім'я Петра Петровича – письменника, літературознавця, краєзнавця, архівіста, шевченкознавця, бібліографа й енциклопедиста, людини із широким діапазоном захоплень, глибокою ерудицією – відоме не лише в Україні, а й усій материковій Україні . Він належить до тих особистостей, які є «інтелектуальним багатством нації». Його життя перебуває у центрі уваги дослідників з кінця ХХ століття. Зокрема, це наукові розвідки М. Степаненка, Ю. Антиповича, Т. Пустовіта та інших.

У перекладі з грецької ім'я Петро означає «камінь». Мабуть саме цим можна інтерпретувати незламність духу, твердість характеру та самовіддану працю Петра Петровича на тлі його переслідувань і заборон займатися творчістю. Адже Петро Ротач за свою громадянську позицію, об'єктивність своїх наукових висновків на довгі сорок років потрапив у немилість радянської тоталітарної системи та зумів не зломитися, не покинути улюблену справу, не піти на зговір із власним сумлінням, не побоятися й мужньо та гідно вистояти в умовах постійного утиску, морального приниження, допитів і погроз.

На сьогодні дедалі очевиднішою стає потреба у вивченні широкого кола архівних матеріалів, їх науковій репрезентації та науково-практичному використанні, ми повертаємо Україні забуті імена, ось чому ми вважаємо наше дослідження **актуальним.** Питання вивчення архівних матеріалів письменника набуває сьогодні особливого значення, оскільки їх вивчення допоможе глибше пізнати життєпис письменника.

Народився 24 січня 1925 року на х. Калениківщина Талалаївської вол. Роменського пов. на Полтавщині, тепер – у складі с. Слобідка Талалаївського району Чернігівської області, в селянській родині. . Навчаючись у старших класах Сильченківської СШ, почав писати вірші й друкувати їх у районній газеті (1940).

Сімнадцятирічним, в 1942–1945 рр. перебував у Німеччині як "остарбайтер". У 1943–1944 рр., завдяки знайомству з групою української творчої інтелігенції духовно прилучився до українського патріотичного руху. У травні 1945 з англійської зони потрапив до радянської армії, був приписаний до запасного полку і два роки служив на території Румунії. Після повернення на батьківщину протягом сорока років перебував під постійним наглядом спершу МДБ, а потім КДБ. Це утруднювало можливість отримання освіти, вибір місця роботи, літературну творчість, наукову діяльність і не давало змоги відкрито публікуватися у вітчизняній періодиці (останнє стало можливим лише в 1987 році).

1951 року закінчив учительський, а в 1954-ому – педагогічний інститут у Полтаві. Працював учителем російської і української мови та літератури, шкільним бібліотекарем, методистом культосвітньої роботи при Полтавському обласному управлінні культури, учителем-консультантом обласної заочної школи, в 1969–1985 роках – старшим викладачем підготовчого відділення Полтавського інженерно-будівельного інституту. Після виходу на пенсію (1985) цілковито віддався літературній та науковій праці.

Періодично працюючи з науковим доробком Петра Ротача, нерідко постає питання : звідки у нього, звичайного сільського хлопця, така наукова закваска, такі ґрунтовні знання? Невже Полтавський педагогічний інститут зміг у 1940 – 1950-х роках надати юнакові такий потужний науковий посил? Ймовірно, освіта не була тут визначальним чинником, просто Ротач пройшов такі життєві університети (особливо у сорокові роки минулого століття), що

дали йому набагато більше, ніж виш сталінського періоду. А ще – генетичний код, родинне виховання, спілкування із представниками старшої, дореволюційної, наукової школи, з тими ж Григорієм Костюком, Миколою Щепотьєвим (сином Володимира Олександровича), Миколою Гавриленком, Григорієм Майфетом та іншими. До речі, з ким він тільки не листувався, у списку його кореспондентів – сотні, якщо не тисячі, осіб.

Друкуватися почав 1940 року в талалаївській районній газеті. З ліричними віршами та оповіданнями про голод в Україні 1933 року і розкуркулення виступав у 1943–1945 роках у журналах "Пробоєм" (Прага), "Дозвілля" (Німеччина) та газеті "Земля" (Плауен, Саксонія). В 50–70-х роках, долаючи заборони, виступав під псевдонімами в різних українських виданнях – від районних до столичних. Друкувався також в російській періодиці, у Польщі та Югославії. Протягом 1965–1971 років опублікував матеріали до Українського біографічного словника під назвою "Літературна Полтавщина" (журнал "Архіви України", 577 статей-персоналій). 1967 року спільно з проф. С. Крижанівським підготував Повне зібрання творів Л. Боровиковського, упорядкував збірку "Поезії" О. Афанасьєва-Чужбинського (1972). В 1963–1988 роках співпрацював з українськими виданнями Польщі: "Наше слово", "Наша культура" та "Український календар", де опублікував понад 100 літературно-критичних матеріалів та наукових розвідок. Кількасот статей опублікував в енциклопедичних виданнях ("Українська літературна енциклопедія", "Енциклопедія сучасної України" та ін.). Праці П. Ротача вміщені також в багатьох збірниках, журналах, антологіях.

Здавалося, його постійно притягували так звані "закриті" теми, що були на той час нерозробленими і навіть небезпечними для дослідників. Він чудово знав, що постійно знаходиться під "ковпаком", під наглядом силових структур, але ніколи не схилився перед системою і не зрадив обраному шляхові. Приміром, він розповідав, як під час однієї з "профілактичних" бесід із місцевими повпредами КДБ він не витримав і запитав свого "ідеологічного куратора", коли ж нарешті припиниться ця моральна екзекуція? Хвацький "кадебешник" тоді відповів: "Нікагда, Пєтруша, нікагда". Крім традиційного вже тавра "націоналіст", до нього "приклеїли" не менш убивчу для тих часів наличку "нерадянська людина". Тож фактично упродовж десятиліть учений ходив по лезу ножа.

У ті перебудовчі роки він піднімав багато актуальних тем: виборчих перегонів 1989 року, національної символіки, увічнення пам'яті славетних земляків (І. Павловського, В. Щепотьєва, Г. Коваленка, К.Скаржинської; згодом постатей Симона Петлюри, Патріарха Мстислава, Івана Стешенка), політичної ситуації, краєзнавчих досліджень. Він був блискучим бібліографом, формував приватний архів, упорядковував кілька робочих картотек, переймався політичним та громадським життям України і, що головне, не боявся публічно висловлювати свою точку зору.

1989 року в журналі "Київ" опубліковано першу збірку віршів Петра Ротача "Високі мислі – не випадкові".

За понад 60 років літ. праці Р. опублікував у багатьох українських, російських та закордонних українських періодичних вид. понад 1000 статей, досліджень, рецензій, краєзнавчих розвідок, частина яких увійшла до книг «По духу брат Тараса» (1992), «Біля гнізда соловейка» (1993), «Іван Котляревський у листуванні» (1994), «І слово, і доля, і пам'ять…» (2000), «Рядки за рядками, літа за літами…» (2005) та ін. Авт. зб. віршів «Мить і вічність» (1996), «Що збулось, що не збулося…» (1998), «Крізь роки болю і надій» (1999), «Дух минувшини» (1999) та ін., довідника «Розвіяні по чужині: Полтавці на еміграції» (1998), календаря «Колоски з літературної ниви» (1999), зб. поетичних пер. «Струн поетичних дивні звуки» (2001), зб. літ.-краєзнавчих нарисів «Талалаївські етюди» (2001) та ін. Особливе місце в творчій діяльності Р. займав Т. Г. Шевченко; дослідженням життєво-творчих зв'язків поета з Полтавщиною авт. займався бл. 50 років, опублікувавши сотні статей, розвідок, рецензій,

оглядів, заміток, а також книги: «Від Удаю до Орелі: Сторінки полтавської Шевченкіани» (2000), «Під кроною Шевченкового дуба» (2002), «Від Яготина до Полтави: Тарас Шевченко і Полтавщина» (2002). Підсумковою працею стала енциклопедія «Полтавська Шевченкіана» у 2-х кн. (кн. 1 – 2005). Брав участь як упор., авт. передмов, приміток тощо у вид. ПЗТ Л. Боровиковського (1967), «Оповідань з історії України» Гр. Коваленка (1992), романів Ол. Ізарського «Полтава» (1999), «Столиця над Іза-ром» (2002), його ж «Висмиків» з щоденників» (2006), спогадів М. Кононенка (1998) та ін. Авт. понад 1500 енц. статей, зокрема, в «Шевченківському словнику» (Т. 1. – 1976; Т. 2. – 1977), Українській літературній енциклопедії (Тт. 1–3. – 1988–1995), Енциклопедії сучасної України (Тт. 1–6. – 2001–2006) та ін. Уклав біобібліографічний словник «Літературна Полтавщина» (журн. «Архіви України». – 1965–1971).

З 1993 року – Почесний член Всеукраїнської спілки краєзнавців. Член редколегії журналу "Український засів" (Харків, 1994–1998). Нагороджений Грамотою Полтавського фонду імені С. Петлюри "за жертовну діяльність на ниві української культури" (1995). Почесний член Всеукраїнського товариства "Просвіта" імені Тараса Шевченка (1998).

З 1994 – постійний авт. відновлених «ПЄВ», де було надруковано матеріали з історії видання часопису та про його першого ред. М. Д. Думитрашка (1994. – Ч. 1), розвідки «Демид Бурко, церковний діяч і літератор» (1997. – Ч. 4), «Церковні святині Полтавщини і Тарас Шевченко» (2004. – Ч. 10), ліричний етюд про Покровську церкву в с. Слобідка «Мов блакитний птах» (2001. – Ч. 7), уривок із спогадів «Віщий знак Богородиці» (2002. – Ч. 8).

Лауреат обласної літературно-мистецької премії імені Панаса Мирного за книгу "Від Удаю до Орелі" і "багаторічну наукову і творчу працю в царині української культури національного відродження" (2000), а також премії імені П. П. Чубинського в галузі фольклору та етнографії Українського товариства охорони пам'яток історії та культури "за багаторічну невтомну діяльність у справі збереження історико-культурної спадщини України" (2001). У 2005 році нагороджений Грамотою НСПУ – "за визначні здобутки в українській літературі, активну участь у громадській діяльності, у відродженні культури і духовності рідного народу" та з нагоди 80-річчя від дня народження, а також значком "Почесна відзнака".

Петро Петрович активно співпрацював із багатьма бібліотечними, музейними, архівними установами, навчальними закладами, громадськими організаціями ("Просвіта", "Суспільна служба", "Союз Українок"), політичними партіями державницького спрямування (НРУ, УРП, "Наша Україна", БЮТ), УПЦ КП. Він з величезним задоволенням друкувався у "Полтавських єпархіальних відомостях" (був одним із засновників цього духовного часопису), щедро ділився своїм творчим доробком, багатьом знайомим дарував свої та діаспорні видання. Писав вірші до тих чи інших пам'ятних подій. Приміром, мало хто знає, що саме він започаткував періодичне наукове видання "Полтавська Петлюріана" (у тому числі став автором назви збірника, упорядником першого числа), був автором написів на меморіальній дошці фундаторам Полтавської вченої архівної комісії (2003 р.), на Хресті пам'ятника загиблим козакам (1994 р.). Та це тільки одна маленька крихта свідчень щодо його громадської позиції.

Незважаючи на те, що Ротач був сумлінним (навіть скрупульозним) дослідником, але і він, вірогідно, не мав повного переліку своїх публікацій, оскільки вони були розпорошені по всьому світові. Коли виникла необхідність доопрацювати перше видання біобібліографічного покажчика (1996 р.), то виявилося у ньому чимало лакун. Це означало, що письменника залюбки друкували майже на всіх континентах, часто не повідомляючи про це самого автора. Всього ж на сьогоднішній день, за офіційними підрахунками, кількість публікацій вченого

складає понад 2800 позицій, він – автор 35 книжок !!! (і це при тому, що його майже два десятиріччя забороняли друкувати).

Ще один пам'ятний епізод відбувся 22 травня 2002 року під час пішої ходи просвітян через усе місто до живого пам'ятника Кобзареві – дуба Т.Г. Шевченка. Вселюдна, велична процесія у кількасот чоловік і на чолі цієї колони вже далеко не молода людина – Петра Ротача. Розуміючи, що йому важко буде подолати значну відстань, йому запропонували допомогу – підвезти транспортом до вулиці Менжинського, де мав згодом відбутися невеличкий мітинг. Яким же було здивування, коли Петро Петрович навідріз відмовився від такої "спокусливої" пропозиції і твердо промовив, що цю відстань він обов'язково має подолати самотужки. Він жив такими заходами і намагався фіксувати (у тому числі й на фото) усі подробиці цього священного дійства.

Він жив наукою до останнього свого дня: редагував "Шевченкіану", продовжував працювати над "Літературною Полтавщиною", вносив правки до рукописів. Коли відчував, що вже тяжко і невиліковно хворий, постійно чекав на приїзд свого сина Сашка, щоб розповісти йому не про свої болячки, а про те, що необхідно ще зробити у науковому плані. В останню ніч (з 12 на 13 червня 2007 року), перед тим, як відійти у вічність, давав синові свої настанови…

13 червня 2007 року Петро Ротач відійшов у вічність. Як зауважено в одній із публікацій того року, «за два тижні до його смерті заходами С. Білоконя вийшов бібліографічний покажчик, який підсумував багатолітню працю видатного дослідника в галузі історичного та літературного краєзнавства. Петро Петрович ще встиг погортати це видання. Воно вперше повною мірою явило реальний масштаб Ротачевого внеску в українську культуру, зробленого, переважно, всупереч обставинам».

Нині ім'я Петра Ротача добре відоме його землякам. Так, 14 жовтня 2009 року в Полтаві на будинку 66-А на вулиці Соборності, де жив письменник, відкрили меморіальну дошку. На його пошану в місті назвали провулок. У 2018 році Полтавська обласна рада заснувала премію імені Петра Ротача, яку присуджують краєзнавцям за вагомі документально-публіцистичні і науково-популярні твори з історії рідного краю та літератури. Книги П. Ротача, які він назбирав за своє життя, сьогодні сформовані в книжкові колекції. Одна колекція зберігається у відділі краєзнавства Полтавської обласної універсальної наукової бібліотеки імені І. Котляревського [Дідусенко, с. 34], інша – у бібліотеці ім. М. Жовтобрюха Полтавського національного педагогічного університету імені В. Короленка. Державний архів Полтавської області містить фонд П. Ротача (ф. 9092), що, за даними 2016 року, складається з 1469 справ за 1838–2007 роки.

З метою вшанування пам'яті видатного земляка та задля збільшення кола дослідників унікальних книжкових колекцій Петра Ротача відділ краєзнавства Полтавської ОУНБ ім. І. Котляревського уклав бібліографічний покажчик, що містить описи двох книжкових колекцій та описи особового фонду Петра Ротача з Державним архівом Полтавської області. Видання розраховане на широке коло користувачів, зокрема дослідників життя та творчості П. Ротача, літературознавців, філологів, краєзнавців, книгознавців, бібліотекарів.

БАХМУТСЬКІ СТОРІНКИ БІОГРАФІЇ ВОЛОДИМИРА СОСЮРИ

Кочеткова Аліна, 8 клас Бахмутського НВК № 11 Бахмутської міської ради, Донецький обласний центр та краєзнавства учнівської молоді, гурток «Основи наукових досліджень», м. Бахмут Донецької обл.

Керівники: **Корнацький Ігор Аркадійович**, керівник гуртка «Основи наукових досліджень» Донецького ОЦТК;

Чухлєбова Олена Анатоліївна, вчитель історії Бахмутського НВК № 11

Складовою частиною процесу національного державотворення доби Української революції 1917 – 1921 років було національно-культурне відродження, яке охопило найвіддаленіші регіони країни, зокрема Донеччину. До лав будівничих національної культури ставали й представники робітничої молоді шахтарського краю, серед яких найвизначнішою постаттю можна вважати Володимира Сосюру, одного з найтонших ліриків в українській літературі ХХ століття. Дослідити бахмутські сторінки біографії В. Сосюри, його перші літературні спроби й перші кроки в Українській революції – таке завдання цієї роботи.

Окремі аспекти цієї теми висвітлені в працях В. Замкового, М. Осадчого, В. Романька, І. Корнацького. Але й досі залишається актуальним створення цілісного образу молодого Сосюри на підставі біографічних та автобіографічних джерел, розкриття глибинних мотивів його шляху до українського слова й Української революції.

Майбутній український поет, перекладач, журналіст та військовий кореспондент народився 25 грудня 1897 року (6 січня 1898 року за новим стилем) на залізничній станції Дебальцеве Бахмутського повіту.

Батько, Микола Володимирович, за фахом кресляр, був людиною непосидющою й різнобічно обдарованою, змінив багато професій, вчителював, працював сільським адвокатом, шахтарем. За словами самого поета, батько мав французьке коріння. Його батько, по чоловічої лінії, за твердженням Володимира Сосюри, за походженням був француз. Правильне прізвище якого, «Соссюр», навіть з приставкою «де». Володимир Сосюра стверджував, що його дід, солдат наполеонівської армії, Володимир Кирилович, також писав вірші й ставив під ними підпис «Соссюр». І навіть докоряв писарям за те, що вони українізували їхнє прізвище. Однак у документах колишнього волосного правління майбутній письменник був записаний на прізвище «Сюсюра». Мати поета, Антоніна Дмитрівна Локотош, за походженням сербка, родом із Кам'яного Броду (теперішній Луганськ). Колишня робітниця Луганського патронного заводу, вона займалася переважно хатнім господарством. Вона дуже любила зорі і часто молилась і плакала під ними. Татко нагадував поету «похмурого козацького орла», а мама – «якусь смугляву птицю».

Дитинство поета минало на Донбасі. «Хмари русокосі в тихім сяйві дня. Ноженята босі. Золота стерня. Там я слухав з болем, як вітри гули. Хлопчиком до школи в Званівку ішли», – писав згодом Сосюра.

Родина мешкала в старій хворостянці над берегом Дінця, в єдиній кімнаті якої тулилося восьмеро дітей і батьки. З одинадцяти років хлопець вже працював. Спершу – у бондарному цеху содового заводу, потім телефоністом, чорноробом, не цурався й випадкового заробітку. «Часто я не витримував важкої й монотонної праці, – зізнавався поет, – кидав її і йшов до своїх книжок і мрій» .

Початкову освіту він здобував під наглядом батька. Здібний і кмітливий хлопчик змалку відзначався винятковою пам’яттю й швидко навчився читати. Книги, за його висловлюванням, «замінили товаришів і ласку матері», та стали його порятунком від жорстокої буденності. Хлопчик зачитувався пригодницькою літературою – творами Жюля Верна, Майн Ріда, Фенімора Купера.

Літературна творчість Володимира Сосюри починалась у селищі Верхнє (Третя Рота), де він мешкав з батьками. Свої перші поетичні спроби російською мовою він датував 1914 роком, але вони не збереглися. Серед перших його віршів, надрукованих у 1916 – 1917 роках у Бахмутській «Народной газете» та лисичанських газетах «Голос рабочего» і «Голос труда», такі поезії як, «Гроза», «Бокал», «Вновь один».

У 1914 році на землях Кам'янської зрошуваної дільниці поблизу станції Яма Бахмутського повіту відкрилося Кам'янське нижче сільськогосподарське училище, де молодий Сосюра навчався на агронома. Пізніше він згадував у віршах:

Я станцію Яму не можу забуть,
Хоч днів тих далеких мені не вернуть.
Ставок той і школа, до болі знайома,
Де вчився я на агронома.

Мало хто знає, що з Бахмутом пов'язане перше кохання Володимира Сосюри. У 1915 році 17-річний юнак, вихованець Кам'янського сільськогосподарського училища, шалено закохався в гімназистку, першу красуню Бахмута, Констанцію Рудзянську, полячку за національністю, саме їй і присвятив свій вірш «Невеста», надрукований в газеті «Бахмутская копейка». Остання зустріч з Констанцією, яка працювала секретаркою відділу соціального забезпечення і вже була заміжньою за іншим, відбулася в 1921 році. Втрата коханої дівчини надовго вразила Володимира.

Довгий час шанувальники таланту В. Сосюри нічого не могли довідатися про цю дівчину, поки поет сам не розповів про своє захоплення в автобіографічному романі «Третя Рота», який повністю побачив світ через багато років після смерті автора, у журналі «Київ» в січні 1988 року. Цей твір Сосюра почав писати ще в 1926 році, а допрацьовував потім майже до кінця життя. Перші спроби опублікувати роман за часів хрущовської «відлиги» залишилися незавершеними. І невипадково – адже автор у романі говорив відверто про свою службу не лише в Червоній армії, а й у війську УНР.

В добу Української революції, в січні 1918 року, у Бахмуті почав виходити журнал учнівської молоді «Вільні думки». У ньому надруковано перші українські вірші поета «Чи вже не пора...» та «Вечір». Ці вірші були підписані рідним прізвищем – Сюсюра.

ЧИ ВЖЕ НЕ ПОРА

Чи вже не пора перестати так гризтись,
бо зіронька волі захмарилась вже,
Нам треба єднатись і з ворогом битись,
що з сміхом кайдани нам знову кує.
Ой, встаньте, ой, встаньте вже хмари несуться
і смерть вони зіроньці волі несуть.
Чи чуєте, плаче земля там,
де б'ються, де кров за Україну червоную ллють...
Ой, встаньте! Вже близько ворожая сила,
вона вже підходить до нас.
Нехай того зразу захопить могила,
хто спить в цей сумливо-злий час!
Чи вже не пора перестати так гризтись,
бо зіронька волі захмарилась вже.
Нам треба єднатись і з ворогом битись,
що з сміхом кайдани нам знову кує.

Журнал «Вільні думки» був створений гуртком бахмутської української шкільної молоді, яка стала ступила на шлях національного відродження в той переломний для нації момент. Молодь революційної доби справді вміла робити такі важливі речі, легко, з ентузіазмом, не задумуючись про фінансування та організаційні проблеми. Молоді гімназисти й робітники у віддаленому провінційному містечку на Донеччині робили те, що могли: заново відкривали для себе українську мову, розвивали українську культуру й мріяли про нову Українську державу.

Журнал «Вільні думки», перший і єдиний номер якого вийшов у січні 1918 року, заслуговує уваги читача, як пам'ятка культури та історії національно-визвольних змагань 1917 – 1921 років на Донеччині.

Сам автор не зміг зберегти в себе жодного примірника журналу, у якому відбувся його літературний дебют. Хоча він і вважав першу пробу пера наївною, такою, що «потонула в громі громадянської війни», але згадував ті часи, як важливий етап свого життя. «Повстанцем возив і носив я з собою цей журнал і, коли думав, що умру від тифу, подарував його сестрі-жалібниці, щоб передала його моїй матері. Чудно. Тепер у мене жодної збірки моїх поезій (пороздавав), жодної книжки, де пишеться про мене. Такий я став розгублений. А тоді... Дивно, дивно... Затуманився образ смуглявого наївного селюка, одлітають спомини про грози минулого й перший вірш, як мій перший постріл», – писав згодом Володимир Сосюра.

Буремна доба Української революції в Бахмуті не лише знайшла відображення в поетичній творчості В. Сосюри. Довелося йому бути й активним учасником військових і революційних подій. В часи гетьманату Павла Скоропадського, в червні – травні 1918 року, він служив добровольцем у Бахмутській повітовій охоронній сотні.

У листопаді 1918 року, під час повстання проти гетьмана, розташований на Донеччині 3-й Гайдамацький полк перейшов на бік Директорії УНР. Місцевими уродженцями були майже повністю укомплектовані 2-й та 3-й курені гайдамаків. Серед інших до 3-го Гайдамацького полку вступив і В. Сосюра. Згодом він детально описав свою службу в гайдамаках на сторінках автобіографічного роману «Третя Рота».

Бахмут назавжди залишився в пам'яті поета як місто юності й першого кохання, місто революції. «Бахмут… Наше повітове місто, де я колись жив, де вперше надруковано перший спів моїй душі, коли народ розірвав кайдани царизму. Місто моєї непогасної любові, що почалася під гул гармат революції. Хіба я можу забути мій, Бахмуте, що золотою рукою послав мене в царство свободи людського духу, щоб я все життя співав про тебе, мій зоряний Донбас, про вас, мої задушевні трудівники. Вічно в моїм серці ти – мій Бахмуте!», – так міг висловитися лише справжній люблячий син своєї батьківщини. А в іншому листі до земляків він пише: «Артёмовск – для меня это не точка на географической карте... Прилагаю к этому посланию мои слёзы любви и преданности городу, в котором я любил и мечтал в кровавые дни немецкой оккупации в 1918-м году, который дал мне золотую путёвку в поэзию… Горжусь быть вашим земляком».

Таким чином, бахмутські сторінки біографії Володимира Сосюри, пов'язані з подіями Української революції 1917 – 1918 років, переконливо свідчать про джерела й шляхи його національного самоусвідомлення, звернення до української літературної творчості. Саме в цей час і саме в Бахмуті юнак із робітничого середовища прилучився до гуртка української учнівської молоді, і перший український вірш, надрукований в бахмутському журналі «Вільні думки», він вважав своїм літературним дебютом. В Бахмуті молодий Сосюра вступив і до українського війська, свідомо ставши на шлях збройної боротьби за свободу і незалежність Батьківщини.

ЦЕРКВА - ОСЕРЕДОК ДУХОВНОСТІ ТА КУЛЬТУРИ

Усенко Анна, учениця 10 кл. ЗЗСО І-ІІІ ст. №20 ВЦА м. Торецьк, вихованка гуртка «Екологічне краєзнавство» Донецького обласного центру туризму та краєзнавства учнівської молоді

Керівник: **Самойленко Тетяна Миколаївна**, заступник директора з ВР ЗЗСО І-ІІІ ступенів №20 ВЦА м. Торецьк, учитель української мови і літератури, керівник гуртка «Екологічне краєзнавство» Донецького обласного центру туризму та краєзнавства учнівської молоді

Душа є найважливішою складовою людини, яка створена за образом Божим, і потребує уваги, піклування, а найбільше – насичення.

Ще з часів великого князя Ярослава Мудрого духовним і культурним центром були храми та монастирі. Там кожен знаходив для себе втіху, умиротворіння, підтримку і любов.

Так було і в селі (нині селищі) Петрівка (іноді в документах зустрічається як с. Петровское).

У XVIII столітті там мешкав пан Фурсов, який виміняв невеличке село (усього лише дві вулиці) на собаку і назвав його Фурсівкою, а потім перейменував на Петрівку.

Він побудував біля чималого старого кладовища велику, трикуполову церкву з дзвонами на честь великомученика Федора Стратилата і церковно-парафіяльну школу при ній.

Побудовані вони були в 1815 році, про що свідчить запис у «Справочной книге Екатеринославской Епархии»: «с. Петровское, церковь построена в1815 году землевладельцем Фурсовым, а в 1889 году перестроена прихожанами, каменная, престол один – во имя св. Великомучен. Федора Стратилата». Із того ж «Справочника» нам стало відомо про те, що церква мала дві церковно-парафіяльні школи – у с.Петрівському і с.Александрівці.

Храм відвідували не лише жителі с. Петрівка (209 дворів), а й навколишніх хуторів: Щербинівки (355 дворів), Нелепівки (157 дворів) і с.Александрівки (90 дворів). Усього налічувалося 6484 парафіянина.

Із 1900 року служби у петрівській церкві вів священик Семеон Афанасійовий Славгородський, а в 1906 році до нього приєднався священик Павло Семенович Соболєв [1, с. 197-198].

І досі старі люди пам'ятають той величезний храм, дзвони якого сповіщали жителям про богослужіння або про те, що чиясь душа покинула цю грішну землю.

Віра Серафимівна Харківська, 1931 року народження, розповіла, що у неділю і православні свята під час служіння церква збирала під своїми куполами багато людей (рис. 1). «Церква була дуже великою і гарною. Я ще п'ятирічною дівчинкою ходила по неділях до церковного хору зі своїм батьком і дідусем. Батько, Серафим Леонідович Руденко, 1907 року народження, був регентом у хорі» [2].

На жаль, відомостей про священиків, які правили служби з початку існування церкви, майже не залишилося (крім відомостей про Соболєва і Славгородського). Відомо, що богослужіння у ній у 30-х роках XX століття проводили два батюшки: Петро та Василь.

За спогадами Віри Серафимівни Харківської та переказами односельців у 1937 році церква за наказом влади була зачинена, а батюшок відправили на заслання у Сибір, із якого вони так і не повернулися.

Якубовська Наталія Миколаївна, 1980 р.н., жителька селища Щербинівка, пригадала, що її бабуся Ганна розповідала, що у батюшки Василя сім'ї не було. А родина священнослужителя Петра залишилися у селищі, дуже бідувала, але їх підтримували парафіяни церкви [3].

Зацікавившись цим фактом, ми спробували відшукати рідних батюшки Петра і знайшли його сина – Миколу Петровича Слишка.

Про батька він мало що пам'ятає. Довгі роки ніяких звісток про нього не було. Лише у 1992 році прийшов документ, що Петро Михійович Слишко реабілітований.

Підтвердження цих відомостей ми знайшли у книзі «Реабілітовані історією», де існує запис «Слишко Петро Михійович, 1880 р.н., с. Михайлівка Запорізького району Дніпропетровської області, українець, освіта початкова, безпартійний. Службовець релігійного культу. Проживав: с. Щербинівка. Заарештований 16 жовтня 1937 року. Трійкою

УНКВС по Донецькій області засуджений до розстрілу з конфіскацією майна. Реабілітований у 1989 році» [4, с. 251].

На жаль, відомостей про батюшку Василя немає.

Церква простояла зачиненою до 1940 року, а потім місцеві комуністи зруйнували її, забравши цеглу на обкладання своїх хат-мазанок.

Не обійшлося без трагедій. Так чи інакше, але всі, хто брав участь у руйнуванні храму, були покарані. Старожили вже не пам'ятають їхні імена та прізвища, але пам'ятають, що з ними сталося.

Один із дзвонів, коли їх знімали, упав і роздавив насмерть безбожника, немовби показуючи, що коїться небогоугодне діло. Інший бузувір танцював на руїнах церкви - і він сам, і весь його рід потім страждали від хвороб ніг.

Що сталося з церковним інвентарем достеменно не відомо. Одні говорять, що люди перед закриттям церкви розібрали все по домівках, інші стверджують, що все знищили комуністи. Та 7 років тому в шкільний етнографічний музей «Світлиця» Харківським Дмитром Івановичем, 1950 р.н., було передано сторінки із священних книг: Псалтиря, молитовника, Євангелія, які він знайшов серед старих речей на горищі дому своїх батьків. На жаль, самі книги не вціліли. Та про їх вік можна судити по закладці для книг із англійської газети, датованої 4 квітня 1873 року.

Існує ще одна знахідка, пов'язана зі зруйнованим храмом. Це жертовна тарілка (рис.2), яку знайшов ще в 1978 році мешканець селища Петрівка Муха Олександр Володимирович, 1969 р.н. На тарілці чітко видно три цифри із року її виготовлення – 183, а також ініціали майстра – Н.Д.

У державному архіві Донецької області у «Зведеному каталозі метричних книг, що зберігаються в державних установах України» у справі під номером «Ф-240» існує запис «Феодоро-Стратилатовская церковь Екатеринославской духовной консистории, с. Петровское Бахмутского уезда Екатеринославской губернии

Фонд № Ф-240 __

ОПИСЬ № 1 дел постоянного хранения за 1861-1920 гг.» [5, с.23].

Без Бога людині важко жити, особливо у скрутні часи. І мешканці селища ще під час війни намагаються відкрити новий храм.

За спогадами Качан Надії Дмитрівни, 1930 р.н., німці дозволили вірянам збиратися у колишньому дитбудинку, що знаходився по вул. Нижня Ганнівка (потім вул.Леніна, зараз вул.Зарічна) [6].

16 жовтня 1944 року будинок заможного хазяїна Ініна О. С. було здано в оренду на 5 років священику отцю Олександру (Зіоміну). У церковних документах зберігся договір на оренду [7]. З цієї будівлі зробили молитовний будинок. А 31 березня 1948 року його було передано владою православному приходу і присвоєно статус церкви [8].

Із 1950 по 2019 рік тут правили службу дванадцять священиків. Маленьку незручну будівлю доводилось розширювати і піднімати, ремонтувати, розписувати іконостас.

Кілька років тому повернулася до церкви книга із петрівського храму «Тріодь цвєтная»1864 року видання, яку читають від Пасхи до свята Трійці.

Зараз до храму ходить небагато людей, але завдяки їх молитвам і праці він має гарний вигляд. Службу править ось уже 9 років мій татко - отець Дмитрій.

Жителі ж селищ Щербинівки і Петрівки мріють, що колись, замість зруйнованого храму, їм вдасться побудувати новий. І його величні дзвони будуть сповіщати прихожанам про події у селищі.

ТЕАТР КОРИФЕЇВ НА МИКОЛАЇВЩИНІ

Слободяников Артем, вихованець гуртка «Школа журналістики» Будинку дитячої та юнацької творчості Заводського району м. Миколаєва
Керівник: **Василенко І.А.,** керівник гуртка «Школа журналістики» БДЮТ Заводського району м. Миколаєва.

Мета роботи – розглянути сторінки історії українського Театру корифеїв, пов'язані з Миколаївщиною, а також визначити роль провідних діячів театру у становленні культурного життя м. Миколаєва.

Об`єкт дослідження: Театр корифеїв.

Новизна дослідження: створена систематична робота, присвячена зв'язку Театру корифеїв із Миколаївщиною.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому**,** що результати дослідження можуть бути використані для підготовки рефератів, виховних заходів, краєзнавчих екскурсій.

XIX століття створило всі передумови для виникнення нового театру. Реалістична гра російського актора М. Щепкіна та українського К. Соленика, поява українських драматичних творів І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, Т. Шевченка, спроба поставити українські драми в столиці Російської імперії Є. Гребінкою та в інших містах Я. Кухаренком дали неабиякий шанс у майбутньому виникнути такому важливому компонентові, як художній ансамбль, який створили М. Кропивницький та М. Старицький.

Царські укази про заборону українського слова й національного театру, а також безліч чиновницько-бюрократичних гальм хоч і сповільнювали розвиток української драматургії, заважали її розвитку, проте знищити не могли. У середині XIX століття українська драматургія й театр перебували в глибокій кризі. До початку 1860-х років не з'явилося жодного драматургічного твору, котрий би залишив помітний слід у історико-літературному процесі. 50-ті роки XIX століття були «своєрідним антрактом» у розвитку української драми.

Згадана криза значною мірою була обумовлена загальмованим розвитком всієї української культури, основну причину якої слід шукати в політиці, націленій на знищення будь-яких проявів духовності національних меншин. Достатньо лише згадати, що в ці часи не було жодної української школи, заборонялося видавати українською мовою книги, газети, журнали. У цьому контексті не можна обійти увагою Емський указ імператора Олександра II (1876) за яким заборонявся український театр тощо. Все це призводить до того, що театральне життя в Україні у 50-ті – 70-ті роки майже завмирає. «Український театр тоді був на «останньому диханні», – напише Кропивницький у своїй «Автобіографії», – тільки ще де-не-де аматори інколи грали раз на рік «Наталку Полтавку» або «Назара Стодолю».

На думку історика українського театру Д. Антоновича, це була тяжка катастрофа, від якої національне театральне мистецтво врятували окремі видатні діячі. Ці майстри-актори не тільки самі зуміли досягти найвищих щаблів мистецтва, а й власним прикладом та складною працею зберегли український театр.

На початку 80-х років XIX століття українське акторське мистецтво, сам театр набрали виразних суспільно-громадських функцій, сприяли піднесенню національної свідомості народу. Цей театр прийнято називати Театром корифеїв. Його засновником був Марко Кропивницький. Після нього найдіяльнішим був Микола Садовський, що боровся за українське слово та український театр за часів їх заборони.

Українська тематика була важливим, але не головним чинником, що забезпечував успіх Театру корифеїв. Головний чинник – високий мистецький рівень, який був одним із найвищих у тогочасній європейській культурі. Сам Театр корифеїв – одна з найвищих наших національних цінностей.

Театр корифеїв у останній чверті XIX і на початку XX століть був одним із головних форпостів у захисті рідної культури, яка століттями перебуває у режимі самозахисту як зовнішніх, так і внутрішніх агресивних сил, спрямованих на її нівелювання та нищення. Цей другий після Тараса Шевченка бастіон не тільки стримував агресію русифікації, а й поступово, незважаючи на шаленство імперських сил, відвойовував крок за кроком та стверджував свій національний культурний простір.

У 1883 році до Миколаєва прибула відома українська трупа Театру корифеїв. Це був вже сформований професійний театр, на його сцені виступали найталановитіші актори. Розглянемо детальніше, як їх творчість була пов'язана з містом Миколаєвом та областю.

Марко Лукич Кропивницький народився 22 травня 1840 р. у с. Бежбайраки (тепер село Кропивницьке) Кіровоградської області. Очолював драматичні колективи, які діяли у 1882-1883, 1885-1888, 1894-1900, 1900-1905 роках. З ними пов'язана творчість М.Садовського, М. Заньковецької, М. Старицького, І. Карпенко-Карого та інших корифеїв українського театру. У ранньому дитинстві Кропивницький жив у селах Арбузинського, Доманівського та Вознесенського районів Миколаївської області.

У 1882 р. Кропивницький побував у Миколаєві, щоб відвідати П. Саксаганського, який служив у нашому місті. Останній згадував пізніше, як Кропивницький зупинився на добу у Петербурзькому готелі (роза вул. Потьомкінської та Соборної) та читав йому до пізньої ночі одну зі своїх кращих п'єс «Доки сонце зійде, роса очі виїсть». Знову повернувся Кропивницький до Миколаєва у 1883 році вже відомим актором і режисером, автором декількох драм, комедій, водевілів. Газети «Миколаївський вісник», «Миколаївський листок об'яв» розміщували рецензії на його п'єси «Невільник», «Дай серцю волю, заведе у неволю». Трупа Кропивницького гастролювала в Миколаєві у 1885, 1886, 1891 та 1902 рр.

Протягом довгих років Марко Лукич підтримував дружні стосунки з відомим миколаївським композитором та істориком М. Аркасом. Саме Кропивницькому М. Аркас доручив постановку своєї опери «Катерина». Весною 1900 року театр Кропивницького спеціально приїхав на батьківщину М.М. Аркаса, а 14 березня 1900 року відбулася прем'єра славнозвісної п'єси у Миколаєві.

В останню дорогу М.Л. Кропивницький теж вирушив із миколаївської землі. Повертаючись з гастрольної поїздки з Одеси на Харківщину, він раптово помер у вагоні поїзду 21 квітня 1910 року на станції Підгородна (біля м. Первомайськ).

В 1990 році за пропозицією Миколаївського відділення Спілки письменників України Центральній бібліотеці ЦБС для дорослих міста Миколаєва присвоєно ім'я Марка Лукича Кропивницького.

Родина Тобілевичів

Наш південний край дав світу багато видатних людей, у тому числі діячів української культури. Особливо прославився рід Тобілевичів.

У селі Арсенівка Єлісаветградського повіту (нині Кіровоградщина) у І840 році народився Іван Тобілевич. Родина швидко зростала. У селі Костуватім колишньої Херсонської губернії (нині Братський р-н Миколаївської області) народилися Іван, Микола, Марія, Панас. Згодом вони стануть славнозвісними Іваном Карпенком-Карим, Миколою Садовським, Марією Садовською-Барілотті, Панасом Саксаганським - корифеями українського театру.

Кожен із Тобілевичів йшов своїм шляхом по життю, але кожного цей шлях вів до театру. Всі вони з юнацьких років виступали у аматорських гуртках. На професійну сцену Тобілевичі прийшли майже одночасно – у 1881-1884 роках.

На сценічних майданчиках Миколаєва Карпенко-Карий представляв як актор і режисер майже усі свої 18 драматичних творів, грав у п'єсах І.П. Котляревського, М.Л.

Кропивницького, М.П. Старицького, Т.Г. Шевченко, підтверджуючи репутацію видатного майстра українського театру.

Микола Садовський у Миколаєві виступав у 1883, 1885, 1886, 1889-90, 1898, 1900, 1902 рр. Репертуар «Товариства акторів», яким керував Садовський, включав кращі твори І.Котляревського, Т.Шевченко, Т. Квітки-Основ'яненка, І.Карпенко-Карого, М.Кропивницького, М.Старицького. Майже у всіх виставах Садовський виконував головні ролі, користуючись незмінним успіхом миколаївської публіки.

Садовська-Барілотті Марія Карпівна виступати почала з 1876 р. На миколаївські сцені вперше виступала в 1879, потім – у 1883, 1889, 1890 рр. Справжнє визнання миколаївської публіки прийшло до неї в 1883 році, коли актриса почала працювати в театральних трупах спільно з Кропивницьким, Старицьким, Садовським, Саксаганським, Карпенко-Карим. На місцевій сцені (театр Монте) вона дебютувала у ролі Наталки Полтавки. Рецензент газети писав: «Перша вистава увінчалася успіхом… Кропивницький, Садовська-Барілотті, Садовський виконали свою ролі блискуче» («Николаевский листок объявлений», № 197, 1883). Про виконання нею своєї партії в опереті М.В. Лисенка «Утопленіця» миколаївська газета «Южанин» писала так: «Пані Садовська – Панночка-Утоплена, завдяки своїй талановитій грі, зуміли зробити незначну роль хвилюючою, спів цієї артистки був особливо цікавим».

Панас Карпович Саксаганський після закінчення військової школи в Одесі (1980 р.) одержує призначення у 58-й Празький піхотний полк, що базується у Миколаєві. Оселився на вулиці Інженерній, 2. Згодом він став критично дивитесь на офіцерське життя. Ще з юнацтва Панас виступав у аматорських театральних гуртках і тепер мріяв про театр. У 1883 році під час великих маневрів в Одесі, куди був відправлений полк, Панас Карпович прийняв пропозицію Старицького вступити до його театральної трупи, що гастролювала в цей час у Миколаєві. Творче життя Панас Карпович розпочав у 1883 році на сцені Миколаївського театру під керівництвом Марка Кропивницького та Михайла Старицького, виконавши роль Возного в «Наталці Полтавці».

У Миколаєві Саксаганський виступає у театральних сезонах 1885, 1886, 1891, 1892, 1893, 1896, 1898, 1900, 1901, 1902, 1909, 1914, 1917, 1925 років. За цей час він зіграв більш 100 ролей, переважно у п'єсах Карпенко-Карого, Старицького, Кропивницького, Грінченко, Котляревського, Пчілки, Мирного та інших.

Театр «трьох братів» проіснував до кінця 1889 року, коли Заньковецька і Садовський вийшли з трупи. Сталося це в Миколаєві. Колектив очолив Панас Саксаганський, продовжуючи виставляти на миколаївській сцені п'еси відповідно до репертуару. Новий 1890 рік трупа відзначала у Миколаєві виставою «Доки сонце зійде, роса очі виїсть». Акторське товариство згуртувалося навколо Саксаганського та Карпенка-Карого.

Діяльність Театру корифеїв мала велике значення в культурному житті Миколаївщини. Виділимо найголовніші риси цього впливу.

1) Театральні зустрічі з артистами, діячами українського мистецтва значно зблизили мешканців міста з українською національною культурою, в якій накопичено багато цінного спадку. У залі миколаївського театру Монте були поставлені кращі витвори української драматургії за участю славетних майстрів української сцени. Блискуче зіграні ними ролі персонажів спектаклів розкрили глядачам багатий національний колорит українського народу, його характерні риси, психологію, духовні цінності.

2) Завдяки практичній школі М. Кропивницького – М. Старицького, великому успіхові українських вистав у різних верств суспільства відбувалося інтенсивне кількісне зростання національних театральних труп у 90-х роках. М. Кропивницький виховав декілька поколінь акторів національної сцени (трупи 1882 – 1888 рр., 1888 – 1893 рр., 1894 – 1900 рр.).

Багато хто з них створював власні трупи, передаючи початківцям досвід, набутий під керівництвом вчителя.

3) Розвиваючи культурно-національні уявлення засобами українського театру, корифеї сприяли розвитку процесів національного становлення, перетворенню етнічної спільноти на самосвідому націю.

4) Діяльність театру корифеїв зіграла роль у становленні та збереженні національних цінностей, духовної культури та у формуванні інтелігенції України.

ТКАНЕ ПОЛОТНО ПОБУЖЖЯ (ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКА ШКОЛА СУЧАСНОГО ХУДОЖНЬОГО ТКАЦТВА)

Костік Карина, вихованка гуртка «Історичне краєзнавство» Будинку дитячої та юнацької творчості Заводського району м. Миколаєва

Керівник: **Луньова Надія Вікторівна**, керівник краєзнавчих гуртків Будинку дитячої та юнацької творчості Заводського району м. Миколаєва

«А я не панна – я господиня, у мене полотен повная скриня»

- таку народну приказку ми взяли епіграфом до своєї дослідницької роботи. У минулому ці слова могла сказати про себе кожна українка, адже ткацтво та вишивання було традиційним домашнім ремеслом. Сьогодні відбувається процес відродження прадавніх мистецтв. Вагомий внесок у цю надзвичайно важливу справу роблять Інна Григорівна Черкесова заслужений діяч мистецтв України, член Спілки дизайнерів України, доцент Миколаївської філії Київського Національного університету культури, засновниця «Південноукраїнської школи сучасного художнього ткацтва» та її донька та учениця Ради Вронська, майстер декоративно-прикладного мистецтва з гобелену, килиму, вишивки, член творчого об'єднання «Прибужжя». Ці пані й «розкрили» перед нами свої «чарівні скрині».

Мета роботи – дослідити особливості «Південноукраїнської школи сучасного художнього ткацтва» через творчість її засновниці Інни Черкесової.

Об`єкт дослідження: художнє ткацтво, як складова частина матеріальної культури українців.

Предмет дослідження: творчі здобутки миколаївських майстринь сучасного художнього ткацтва.

Новизна роботи: ми намагаємося показати своє бачення витворів сучасного художнього ткацтва нашого регіону.

Актуальність дослідження полягає в тому, що у сучасному світі новітніх технологій дуже важливо відроджувати, зберігати та розвивати народні ремесла та народне мистецтво, які є невід'ємною складовою загальнонаціональної культури.

Практичним завданням є просвітницька робота, а також залучення наших сучасниць до традиційних для українок занять рукоділлям.

Методи дослідження: біографічний, описовий, інтерв'ю, фотографування.

Ткацтво було поширене по всій території України з прадавніх часів Одним із видів ткацтва є килимарство. У XVIII ст. із Франції прийшли до нас гобелени – великі настінні килими із складними сюжетно - тематичними композиціями. У XX столітті мистецтво гобелену набуває нового забарвлення й розквіту. Значний внесок у розвиток цього мистецтва зробили і миколаївські майстрині. Але вони не просто відроджують традиції ткацтва, а створили нову, південноукраїнську школу гобелену. Роботи майстринь Черкесової та Вронської навчають любити свою рідну землю, її славну історію та чарівну природу.

Справжнім джерелом натхнення є для майстрині природа степового Побужжя.

Одним із головних творів Черкесової, на нашу думку, є гобелен «Буг-берегиня». Це велика вертикальна композиція з антропоморфним образом у вигляді прекрасної жінки, що уособлює могутню стихію води. Над рожево-золотою бурхливою водою піднялася з піни

річної богиня - Берегиня степової ріки. Майстриня використала два основних кольори– синій і рожевий, які створюють особливий настрій, а перетікання безлічі відтінків доносять до нас начебто гру хвиль, шум вітру, тепло сонця.

Такі гобелени як «Буг-берегиня» та «Золотий степ» є справжнім гімном природі рідного степового краю.

Композиція гобелену «Золотий степ» складається із семи полотнищ різної довжини. На них зображені степові рослини та птахи. Відтінки зеленого та жовтого кольорів - від темних до сонячно-яскравих - змінюються знизу догори. Складається враження, що це органні труби, які виконують урочистий гімн степовим просторам.

Золотою ниттю проходить через творчість майстрині скіфська та антична тематика.

Два великих гобелена із елементами традиційного килима «За мотивами скіфського золота» та «Скіфські сузір'я» занурюють нас у прадавню історію рідного краю. Основні кольори цих композицій - синій та жовто-золотий. За допомогою плавних переходів від одного відтінку до іншого створюється відчуття руху, динаміки. Ще більш динамічним є гобелен «Дикі білі коні Гілеї». Складається враження, що ці міфічні коні намагаються сягнути за межі тканого полотна, немов би стрибнути у сьогодення. Триптих «З еллінського часу Північного Причорномор'я» - це перша робота Черкесової, яку вона виткала у 1987 році. В центрі композиції - легкий вітрильник, який приплив до нас із еллінських часів, а по краям - зображення амфор та ваз. Теплі сонячні кольори передають колорит південного степу.

На гобеленах Черкесової та її учениць ми часто бачимо зображення істот, які прийшли до нас із скіфської, грецької, слов'янської міфології. Улюблений образ майстрині – зображення птахів з жіночими головами – образ безсмертної душі. «Так само безсмертною є душа України» − вважає художниця. Такі зображення ми бачимо на гобеленах «Жінка-Зозуля», «Птах Сірін». Це образи давньої слов'янської міфології.

Багато творів майстриня виткала за мотивами української народної творчості: «Козак Мамай», «За українським співом», «Несе Галя воду» та інші.

Християнській тематиці Черкесова присвятила серію іконографічних гобеленів, серед яких особливе місце займає «Святий Миколай» - покровитель нашого міста.

Черкесова – талановитий педагог. Свої творчі наробки вона передає молодим майстриням. І однією з найталановитіших учениць Черкесової є її донька – Рада Вронська.

Першими великими роботами Ради Юріївни стали килими «Скіфія» і «Надвечір'я», що були виткані за мотивами виробу V століття до н.е. Орнамент складають міфічні грифони та леви, традиційний в'юнок, а центром композиції є хрести, що символізують сонце. Глибока кольорова гама килимів ніби занурює нас у тисячолітню історію.

Панно, килими, гобелени Ради Вронської – віртуозні за виконанням та сучасні за тематикою. В роботах «Степ», «Трипілля», «Флора» вона майстерно поєднала різні техніки: ткання, вишивку, нитяну графіку. Оригінальні за формою є роботи «Різдво» і «Рапсодія». Назва «Рапсодія» - не випадкова: майстриня зізнається, що перебираючи нитки, вона наче грає на струнах арфи і так створює неповторну мелодію своїх полотен.

Нитка авторської майстерності не губиться й не рветься. Учениці пані Інни вправними руками підхопили її досвід та ідеї. Традиційні для прадавніх часів античні системи декору стали матеріалом для художніх рішень килимів «Великий степ» В. Ткачової, «Південний степ» І. Цуркан, «Оберіг» С. Малиновської, «Джерела натхнення» І. Яковенко. Робота Пустової за мотивами творів Геродота «І грифи, що стережуть золото» і «Скіфія» Єпіфанової пробуджують нашу історичну пам'ять. Роботи миколаївських майстринь надихають на філософські роздуми, створюють поетичний настрій. За мотивами поезії нашого видатного земляка, археолога Мозолевського, майстриня Поспєлова виткала гобелен «Місячна

царівна». Світогляд українців відображає килим Ярошенко «Дерево життя». Чарівні пейзажі вимальовують на своїх килимах майстрині Цуркан - «У степу», Дорошенко - «Кульбабки», Данілкіна - «Весняне буяння у степу», Андрієва - «Квітковий».

Випускниці Черкесової створюють свої, неповторні роботи, а також навчають юне покоління мистецтву ткацтва, художньої обробки тканини.

Досліджуючи творчість майстрині Інни Черкесової та її учениць, ми дійшли до висновку, що «Південноукраїнська школа сучасного художнього ткацтва» стала вагомим внеском у загальнонаціональну культуру. Ми визначили наступні особливості цього напрямку:

- використання традиційних для нашого регіону геометризовано-рослинних орнаментів і складних сюжетно-образних композицій
- метод кольорового конструювання, за домопогою якого на полотні відбуваються плавні переходи від одного відтінку до іншого, що створює динамічну картину.
- метод ткання, який передбачає створення композиції без попередніх ескізів та гранд-патрона (малюнка в натуральну величину роботи). Ткаля робить лише лінійно-композиційний малюнок, а картина народжується саме на ткацькому верстаті
- тематика робіт, яка пов'язана з історичним минулим Півдня України, з природою степового прибузького краю.

Майстрині-ткалі за допомогою ниток передають свою безмежну любов до рідного краю. На полотнах наших миколаївських майстринь простягаються безмежні степові простори, мерехтить його таємниче марево, сяють діамантами зірки Чумацького Шляху, грають хвилями сині води лиману. Ласкаво посміхається до нас з гобеленів покровитель рідного краю Святий Миколай, співає свою думу козак Мамай, і летять за обрій білі коні Гілеї. Ці образи пробуджують в нас історичну пам'ять, гордість за героїчне минуле, самоповагу і прагнення бачити і творити красу.

Ткацтво є прадавнім ремеслом українців. Відродження цього виду декоративно-ужиткового мистецтва, як і інших традиційних народних мистецтв та ремесел є одним із чинників самоідентифікації українського народу.

АРХІТЕКТУРА ТА ІСТОРІЯ БУДІВЕЛЬ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ МИКОЛАЄВА ПЕРІОДУ МОДЕРНУ

Осадчий Сергій, учень 10 класу Миколаївської гімназії №41 Миколаївської міської ради, вихованець секції «Історичне краєзнавства» Будинку дитячої та юнацької творчості Заводського району м. Миколаєва
Керівник: **Сасюк Сергій Григорович**, керівник секції «Історичне краєзнавства» Будинку дитячої та юнацької творчості Заводського району м. Миколаєва

За традицією вважається, що стиль модерн переважав у Російській імперії та на Заході з 1890 до 1910 рр. Але деякі дослідники роблять припущення, що даний період був більш тривалий: з 1880 до 1918 рр. (завершення Першої світової війни). Кордони модерну не були чітко визначені, і еклектика з середини 1880-х років вже тісно переплiталося з першими паростками модерну.

У той час політико-економічні відносини вимагали нових архітектурних форм. Ці нові форми і склали сутність модерну, що охопили Європу та Америку, в тому числі і територію Російської імперії. В провінціях, в тому числі і в Миколаєві, залишалося багато порожньої землі та невибагливої забудови, яку зносили, звільняючи місце модерну.

Дана робота присвячена вивченню історії та архітектури деяких будівель колишніх або сучасних закладів освіти міста Миколаєва.

Актуальність теми дослідження полягає у тому, що певна частка закладів освіти м. Миколаєва знаходяться у будівлях, які мають цікаву історію та архітектуру. Крім того, на сучасному етапі розвитку українського суспільства вивчення локальної історії є ефективним чинником для розвитку екскурсійної діяльності та збереження культурного надбання минулих часів.

Мета: комплексне дослідження будівель освіти міста Миколаєва періоду модерну, виявленні їх стану збереженості, встановленні потенціалу як туристичного об'єкту.

З огляду на визначену мету поставлені відповідні завдання:

- розкрити особливості архітектури миколаївських будівель стилю модерн;
- описати деякі миколаївські освітянські споруди модерну;
- локалізувати на місцевості деякі будівлі закладів освіти, описати їх стан збереженості.
- розробити туристично-екскурсійні маршрути по визначеним пам'яткам.

Методологія дослідження базується на принципах науковості об'єктивізму та історизму. На їх основі підібраний відповідний методологічний апарат з загально наукових та спеціально історичних методів пізнання, а саме: методи аналізу, синтезу, дедукції та індукції, систематизації джерел за проблемою, історико-генетичного та історико-хронологічного підходів тощо.

Практичне значення: отримані результати можуть бути використані при розробці туристичних маршрутів та підготовки курсів з історії рідного краю та історичного краєзнавства.

Результати роботи отримали апробацію під час проведення екскурсій, занять масових заходів для наукових секцій і краєзнавчих гуртків БДЮТ Заводського району м. Миколаєва та інших закладів освіти.

Під час пошуково-дослідницької діяльністю були зібрані матеріали про будівлі закладів освіти, що споруджені у напрямах модерну: еклектичного, класичного, стилізаторського, пуританського та неокласицизму.

Серед пам'яток еклектичного модерну слід відзначити будівлі колишньої Маріїнської жіночої гімназії, Другої жіночої гімназії, Середнього механіко-технічного училища, католицької церковно-приходської школи.

В Аркасівському сквері, по вулиці Нікольська, 34 знаходилася Маріїнська жіноча гімназія (за радянські часи - середня школа №5, зараз – Перша українська гімназія ім. М.М. Аркаса). Гімназія збудована у 1889 - 1892 роках за проектом архітектора Є.А. Штукенберга. За занадто вираженою осевою симетрією фасаду ця будівля має асиметричний план, у чому виявився вплив модерну. Споруда стилізована під «змішаний» стиль з елементами його раннього, високого та пізнього періодів. Яскраво виражена горизонтальна протяжність, головний фасад розділений на три частини ризалітами – це вплив пізнього Відродження у паладинському дусі. Між поверхами вмонтований карниз, віконні отвори розділені пілястрами - це відповідає Високому періоду, а скромний портал з невеликим звисом, обрамлення вікон і рустика – Раннє Відродження.

Власне гімназія будувалася у перехідний період від еклектики до модерну, тому має риси і еклектики (насамперед - симетрія головного фасаду) та модерну (асиметрія плану будівлі, його бокових фасадів і внутрішнє планування).

За проектом Євгена Антоновича Штукенберга у тому ж стилі була зведена будівля Другої жіночої гімназії (зараз Миколаївська гімназія №2, яка знаходиться на вулиці Адміральській, 24).

У 1991 році на базі спеціалізованої школи з поглибленим вивченням англійської мови була створенна гімназія № 2. Спеціалізована школа № 59 стала структурним підрозділом,

навчаючи дітей початкових класів. З 1996 року рішенням Миколаївської міської ради було створено два навчальні заклади.

Ще за проектом архітектора Штукенберга створений у 1903 році у стилі Відродження комплекс будівель Середнього механіко-технічного училища, що на вул. Кузнецькій, 5 (з 1935 року – Миколаївський кораблебудівний інститут, зараз – Машинобудівний навчально-науковий інститут Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова). Комплекс складався з основного учбового корпусу, житлового будинку для викладачів і майстерень.

Найбільшу зацікавленість, з точки зору архітектури, має учбовий корпус, що створений у стилі псевдовідродження з оригінальною кладкою блоків каміння, запозичений з «цеглового стилю». Будинок має чотири різних фасади.

У сучасний час між двома спорудами збудована двоповерхова перемичка, яка зруйнувала бокові фасади. Дані будівлі перебудовувалися, тому друге по-трохи руйнується та втрачає деталі.

У дворі католицького костелу, що розташований по вулиці Декабристів, 32 на розі вулиці Адмірала Макарова, знаходиться двоповерховий будинок церковно-приходської школи. Гарна цеглова кладка, обробка вікон, дверей, карнизів та інших елементів вказує на вплив модерну.

Будівлю було побудовано з червоної облицювальної цегли 15 вересня 1900 року стараннями настоятеля о. Никодима Черняховича. Вона знаходилася на південь від костелу. Розміщувалася в ньому не тільки школа, а й притулок.

По вулиці Нікольська, 46 у середині кварталу є невелика двоповерхова будівля, яка має багату архітектурну обробку. Колись тут знаходилось училище. Яскраво відокремлені деталі обрамлення вікон та дверей, тяга і карниз вчиняють грайливе враження. Над порталом знаходиться балкон, над яким підноситься аттик. Вікна прикрашені сандриками з масками на замкових каміннях. Молоді обличчя чергуються з обличчями старців. Зараз тут знаходяться офіси та редакція газети «Рідне Прибужжя».

Певна частка освітянських будівель відносяться до класичного модерну.

По вул. Спаській, 28 знаходиться одноповерхова будівля колишньої жіночої прогімназії М.Є. Кущ. Вона є зразком модерну в його ренесансному варіанті. Елементи Ренесансу використані у оформлені лоджії, вікон, стін, карнизів, порталу. Крупна рустика, романські вікна з напівциркульним верхом, обрамлення великими квадрами вікна та двері, лоджія, «плоский» портал , купола над лоджією, цілісний парапет по карнизу, велика присутність орнаментальних та рослинних прикрас над і під вікнами. Між арок наявні картуші із зображенням профілями дівчат (напевно, юних гімназисток). Асиметрія фасаду і форми архітектурних деталей дозволяє віднести будинок до декоративного стилю модерн в його ренесансному варіанті.

На жаль, будинок часто ремонтували, що негативно вплинуло на його естетичний вигляд: лоджію засклили, великий купол над лівим кутом споруди знесли, плоский ренесансний портал закрили довгим навісом.

Зараз тут знаходиться обласна прокуратура.

Близько до початку Першої світової війни громадські споруди будувалися під впливом під впливом раціоналістичного модерну і відрізняються строгістю та простотою. Яскравий приклад – будівля митниці («німецької школи»), що по вулиці Пушкінській, 11.

З 1986 року приміщення належить Миколаївській спеціалізованій дитячо-юнацькій спортивній школі олімпійського резерву з фехтування.

Тривалий час будівля перебувала в аварійному стані. Наприкінці 2016 року частина сусідньої будівлі, що межувала зі школою, обвалилася, і це спричинило появу в приміщенні школи тріщини по покрівлі.

Декілька будівель закладів відносяться до стилізаторського модерну.

Зокрема, комерційне училище ім. С. Ю. Вітте, яке було відкрите 9 грудня 1903 року за поданням Миколаївського біржового товариства та миколаївського купецтва.

Для розташування училища було споруджено спеціальну будівлю на розі вулиць Артилерійської та Таврійської (зараз – Шевченка). Сучасна адреса будинку – вулиця Артилерійська, 19.

Власне будівля має два поверхи та побудована в строгих формах раціоналістичного модерну з великим впливом Ренесансу.

У вересні 1917 року комерційне училище передано у контроль Міністерства народної освіти Української народної республіки. У червні 1920 року під час радянської реформи заклад перетворився у соціально-економічну школу, а 20 серпня 1921 року – в технікум.

У серпні 2001 року на будівлі колишнього комерційного училища встановлено пам'ятний знак відомому письменнику І.Е. Бабелю, який тут навчався у підготовчому класі у 1904-1905 рр. і за це отримав свідоцтво про навчання.

З 1990-х років належав банку «Аваль». На жаль, за цей час були проведені ремонтні роботи, які зіпсували архітектуру споруди. Замість рустованого цоколю з'явилося облицювання з червоного граніту, прости вхід замінили гранітними сходинками та дуже довгим навісом, що не відповідає стилістиці цієї будівлі та приховує гарні різьблені двері.

Також можна віднести до стилізацію під Ренесанс велику будівлю залізничного училища, що збудоване у 1894 році архітектором Є.А. Штукенбергом на розі вулиць Пушкінської та Пограничної (зараз - Миколаївський технікум залізничного транспорту імені академіка В.М. Образцова, що знаходиться за адресою: вул. Пушкінська, 71). Будівля мала училищну церкву, що відзначалася високим аттиком з хрестом.

На вулиці Потьомкінській, 67 - між вулицями Соборна та Московська – знаходиться двоповерхова будівля, що належала єврейській громаді. В цьому будинку перебував хедер – початкова релігійна єврейська школа.

Споруда виконана у псевдо «готико-мавританському» стилі. Загальна архітектура будівлі, асиметрія фасадів і неордерна форма колон – яскраві риси модерну.

По вулиці Потьомкінській, 50 знаходиться колишня велика двоповерхова будівля для церковно-приходської школи і квартир служителів Собору Різдва Богородиці. Воно збудоване у російському церковно- теремному стилі. Шкільний портал знаходиться у дворі поруч з воротами. Він відзначений великим навісом.

У 1899 році архітектором Є. А. Штукенбергем було збудоване на куті Радісної вулиці та Сінного провулку Лермонтовське училище (зараз – Будинок дитячої та юнацької творчості Заводського району м. Миколаєва по вул. Корабелів, 18). Одноповерхова будівля виконана у російському стилі з використанням «цеглового» стилю. Будинок у формах та пропорціях відповідає російському стилі, але основне декоративне навантаження має складний грайливий візерунок з білої цегли, що утворює карнизи та обрамлення вікон і дверей.

У стилі пуританського модерну у 1914-1915 рр. зведена будівля Келецької гімназії, яку повністю евакували в Миколаїв, зараз це Миколаївський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти. Нестача грошей та Перша світова війна змусили використовувати сурові форми для споруди майже у дусі пуританського модерну австрійського архітектора Лооса.

Побудована з жовто-сірого штучного каміння-вапняку, будівля одного часу була облицьована плиткою, що порушило стильову єдність. З часом був надбудований третій поверх, плитку зрубали, а стіни пофарбували.

По вулиці Фалєєвській, 7 зараз знаходиться Миколаївський обласний будинок художньої творчості. Сама будівля була побудована у 1913 році за проектом одеського архітектора В.М. Кабіольського у стилі неокласицизму. На початку XX ст. тут знаходився Російський для зовнішньої торгівлі банк.

У дослідженні 1931 року Одеської філії Державного інституту проектування міст (ДІПРОМІСТО, рос. – ГИПРОГРАД) надається такий опис: «Солідна будівля колишнього банка (зараз Палацу праці), яка збудована у строгому флорентійському стилі раннього відродження: масивне, цільне, що відображає «солідність» підприємства».

Відомий краєзнавець Ю.С. Крючков відносить цю будівлю до так званого «ретростилю». Даний стиль складався зі всіх колишніх стилів та виник близько 1910 року.

Сама будівля займає кут Великої Морської та Фалєєвської вулиць. Вона виконана у стилі раннього Відродження та схожа на палаццо Медичі-Рікарді (Флоренція): суцільна рустівка трьох поверхів, різноманітна форма вікон по поверхам, відсутність висунутих частин (ризалітів, портиків, балконів, колонад, аркад і т.п.), «втоплений» портал, карниз, що сильно нависає.

Два фасади однакові за архітектурною обробкою. Єдиний вхід з боку Великої Морської виконаний урівень у вигляді скромного порталу, який обрамлений двома колонами з напівкруглим фронтом. По Фалєєвській садиба банку була огороджена високою стіною у такому ж стилі, а праворуч знаходився службовий флігель. Наприкінці XX ст. стіна і флігель були розібрані у зв'язку з будівництвом Музичного училища.

Після Жовтневого перевороту в будівлі знаходився Палац праці, з 1960-х років – Палац піонерів. У цей час портал був перероблений та отримав форму портика з колонами (вплив соціалістичного класицизму), над входом з'явився портик з фігурами піонерів. Наприкінці XX ст.. входу повернули первинний вигляд.

Будівля хоча і споруджена у формах Раннього Відродження, але виглядає строго, тому що портал не має висунутого карнизу з традиційним фронтом.

На початку XXI ст. фасад на Фалєєвській дав тріщину від карнизу до землі, потім її заклали.

Отже, значна кількість старовинних споруд колишніх та сучасних закладів освіти були побудовані у стилі модерну. Багато з них під час свого існування дещо змінювали вигляд та зараз потребують певного догляду та уваги.

БЕРЕСТЕЙСЬКА ЦЕРКОВНА УНІЯ- 425 РОКІВ ВІД ЧАСУ УКЛАДЕННЯ

Сорокін В'ячеслав, 8 клас, вихованець гуртка «Історичне краєзнавство» БДЮТ Заводського району м. Миколаєва

Смагіна Світлана Євгенівна, керівник гуртка «Історичне краєзнавство» БДЮТ Заводського району м. Миколаєва

Серед найактуальніших історичних подій, які відбулися у житті ранньомодерної Руси-України та наклали свій відбиток на її подальший розвиток, є Берестейська унія 1596 р. Ключове місце тут належало церковно-релігійному фактору, який відіграв роль каталізатора у процесах вибору політико-ідеологічних стратегій етнодержавного самовизначення українського народу наприкінці XVI –другій половині XVII століття.

Прийняття Берестейської унії в 1596 році не розв'язало усіх труднощів у яких опинилася наша Церква наприкінці XVI-XVII століть. Навпаки, до старих труднощів додалися ще нові. Тепер Церква поділилася на два ворожі табори – православних та уніатів. І як одна, так і друга сторона вважала своїм священним обов'язком обороняти своє становище

усіма доступними засобами. Життя пожвавішало, з'явилися завзяті проповідники, полемісти, письменники. Східні патріархи, які досі мало цікавилися українською Церквою, і стали писати послання, листи, поради, в яких закликали вірних і духовенство не слухати своїх єпископів, не приймати унії і залишатися вірними константинопольському патріархові.

Берестейська унія була підтримана королівською владою, частиною українських і білоруських магнатів, шляхти і більшістю православних єпископів. Апостольська столиця сподівалася за допомогою унії навернути до католицизму увесь Схід. Українські феодали в унії побачили надію на зрівняння їхніх прав з католицькими магнатами і доступ в сенат, до високих державних посад. Православне духовенство, що прийняло унію надіялося на покращення своїх прав і зрівняння з латинським духовенством. Також надіялися, що унія стане протидією ополяченню української шляхти та всього народу.

У той же час проти унії виступили частина магнатів, шляхти та міщан, українські козаки. Саме ця протидія була підмогою тій частині православного духовенства і єпископів, зокрема, львівського та перемишльського єпископів, великій частині віруючих, які залишилися в Православній церкві і не прийняли унії.

Головною проблемою пошукового дослідження є українська національно-релігійна історія кінця XVI – початку XVIII століття – Берестейська унія та суспільно-релігійна боротьба після неї. Одна частина дослідників ставилася позитивно до прийняття унії, бо вбачала в ній розвиток Церкви в Україні і тим самим збереження її східної традиції. Інша частина була переконана, що створення Греко-Католицької Церкви було відходом від Православ'я і зміну свого обряду на латинський.

Хронологічні рамки дослідження визначенні його тематичною спрямованістю та завданнями й охоплює період XVI- XVIII ст. – від укладання Берестейської унії (1596р.) до початку XVIII століття .

Мета і завдання роботи: виходячи з актуальності теми, спираючись на досягнення української і зарубіжної історіографії у дослідженні укладання та наслідків Берестейської унії, враховуючи багато непорозумінь і суперечностей суто наукового характеру, метою роботи є: поглибити дослідження і зробити обґрунтовані висновки щодо історичної ролі Берестейської унії у культурно-релігійному та суспільному житті українців.

Метою продиктовано основні завдання:

обґрунтувати закономірність укладання Берестейської унії, яка мала велике значення для українського суспільства XVI- XVII столітті;

визначити культурно-релігійні передумови Берестейської унії, як чи не найбільшої переломної події в історії України та всього східно-слов'янського християнства в ранньомодерну добу;

проаналізувати наслідки Берестейської унії для українського суспільства;

з'ясувати важливі малодосліджені питання Берестейського собору;

проаналізувати внутрішнє життя Церкви в поунійний період;

простежити ставлення до Берестейської унії польської і козацької сторони;

простежити ставлення до Берестейської унії польського духовенства, королів Речі Посполитої, магнатів і шляхти на західноукраїнських землях;

Об'єктом дослідження є церковно-релігійне життя українського суспільства кінця XVI - початку XVIII століття у Європейському контексті та вплив Берестейської унії на державу, суспільство і Церкву в XVI - початку XVIII століття.

Теоретичне значення робот: дослідження проведено на основі використання опублікованих книг, статей, як українських так і зарубіжних авторів, що дозволило дещо по-новому підійти до оцінки Берестейської унії (1596р.) та її наслідків.

Практичне значення роботи полягає у висвітленні ролі унії в житті українського суспільства та держави XVII ст., що сприятиме поглибленню набутих знань, а результати дослідження можуть бути використані дослідниками духовного-релігійного життя в Україні.

ОБЕРІГ ДУХОВНОСТІ

Бірук Тарас, вихованець гуртка«Юні екскурсоводи» Волинського обласного центру національно-патріотичного виховання, туризму і краєзнавства учнівської молоді

Керівник: **Грабинська Любов Дмитрівна**, керівник гуртка «Юні екскурсоводи»

Служити народові – то служити Богові
Іван Огієнко, міністр народної освіти УНР, митрополит Іларіон

Тема нашого дослідження – оберіг духовності у селі Рованці.

Як дерево тримається на землі своїм корінням, так людина тримається на землі своїм минулим. А особливо, якщо це стосується духовності у нашому житті. Храм – це те місце, де людина відчуває себе по іншому, особливою, де людина спілкується духовно – через слово Боже. Перебуваючи у храмі, ми ніби поряд з самим Всевишнім.

У 2020 році парафіяни храму Святого Пантелеймона села Рованці відзначали одразу три святкові дати – 120 років від часу зведення церкви, 125 років із дня освячення чудотворної ікони Святого Великомученика і Цілителя Пантелеймона та 25-річчя намісництва протоієрея, капелана **Сергія Коця.**

Величний храм Святого Пантелеймона було збудовано і освячено 1900 року. Проте історія храму охоплює не 120 років, а значно ширші часові межі. Попередницею мурованого храму була дерев'яна церква, яка стояла на сусідньому західному пагорбі і діяла з 1779 року.

Дев'ятого серпня, у день пам'яті Святого Пантелеймона, заступника хворих і цілителя, щорічно відзначається у Рованцях престольне свято. Православні віруючі з любов'ю і молитвою підходять у храмі до рідкісної ікони Святого Пантелеймона. Ікона ця, як свідчить напис на ній, виготовлена і освячена у 1895 році на горі Афоні (в Греції), де зберігаються нетлінні мощі Великомученика, і була принесена до церкви за тисячі кілометрів. За більш ніж століття біля ікони відбувалося чимало зцілень.

Серед будівничих Православної церкви України на Волині особливе місце посідає протоієрей Сергій Коць, настоятель храму Святого Пантелеймона у селі Рованці, військовий капелан.

Метою нашої роботи стало дослідження сторінок історії Церкви Святого Пантелеймона з нагоди 120-річчя храму, життєвого шляху та діяльності настоятеля церкви митрофорного протоієрея і капелана Сергія Коця, його внеску у розбудову Православної церкви України.

Для реалізації поставленої мети ми виконали такі **завдання:** опрацювали архівні, літературні, наукові джерела про історію храму Святого Пантелеймона; відвідали церкву Святого Пантелеймона у селі Рованці, дослідили та описали архітектурні особливості храму; охарактеризували основні віхи історії храму; ознайомились з життєвим шляхом та діяльністю протоієрея церкви Сергія Коця; дослідили внесок настоятеля храму у розбудову Православної церкви України та діяльність капелана С.Коця з надання духовної опіки українським воїнам.

Актуальність нашого дослідження полягає у прагненні вивчати, осмислювати, популяризувати важливість духовного росту, дотримання християнських чеснот, національної ідеї кожним українцем задля об'єднання жителів України і процвітання держави. Наша робота змусить молодих людей задуматися, переглянути свої цінності,

повірити у власні сили, відроджувати національну ідею, розвивати кращі традиції Православної церкви України.

1. Основні віхи історії Церкви Святого Пантелеймона у селі Рованці

Свято-Пантелеймонівський храм, що в селі Рованці, має унікальну історію. З літературних, архівних джерел та від волинських науковців нам стало відомо, що у старі часи церква Святого Пантелеймона була центром Гнідавського приходу.

Дерев'яну церкву на Гнідаві було споруджено греко-католиками у 1779 р. на честь Святого Пантелеймона.

Святий великомученик Пантелеймон, що означає грецькою «всемилостивий», жив у III столітті в Нікомідії (місто в Малій Азії, нині на території Туреччини). Юнак був відомим лікарем та зцілював важкі недуги. За те, що він прославляв Христа,за наказом імператора Максиміана у 305 році (н. ст) Пантелеймона було піддано жахливим тортурам. Частина мощей Святого була перенесена у монастир на гору Афон, де вони зберігаються й до цього часу.

Храм мав вигляд дерев'яного зрубу з дзвіницею. До нього були приписані церква в с. Черчицях, села Рованці, Красне, Кічкарівка, Зміїнець і Малий Омеляник.

Церква була збудована в традиціях української народної архітектури. Стояла вона на високому сусідньому пагорбі неподалік притоки Стиру – річки Рудки на захід від сучасної мурованої церкви. За задумом будівничих, вона мала символізувати стародавній Ноєв Ковчег, що після довгого плавання пристав до гори Арарат.

Кольорове зображення колишньої Свято-Пантелеймонівської церкви збереглось у нижньому ярусі сучасного іконостасу.

Цікавим документом з історії храму є «Церковно-приходський літопис Свято - Пантелеймонівської церкви села Гнідава Луцького повіту Волинської губернії, заведений у 1891 році, грудня місяця, 5 дня», що зберігся у луцькій родині Саковичів, у якій виховувалось не одне покоління священослужителів. Копія літопису, подарована волинським письменником-краєзнавцем Феодосієм Мандзюком Сергієві Коцю, зберігається у настоятеля храму Святого Пантелеймона. Отець Сергій великодушно дозволив нам опрацювати цей важливий історичний документ.

У названому літописі подано опис колишнього храму: він був оббитий дерев'яними дошками, пофарбований. Окремо від церкви стояла дзвіниця, крита гонтами і обшальована дошками. На дзвіниці було встановлено 5 дзвонів. Три з них було виготовлено 1651 року, четвертий – 1876 року, п'ятий – 1888 року. На одному з дзвонів було зображення святого Пантелеймона . У церкві було встановлено великий срібний хрест вартістю 70 рублів, якого пожертвував у 1879 р. селянин села Рованці А. Зубрицький.

Як свідчать архівні документи, стара дерев'яна церква діяла з 1779 до 1895 року. У ніч на 25 липня 1895 року вона згоріла разом з дзвіницею від двох ударів блискавки. Згодом місце дерев'яного храму відмітили пам'ятним знаком. Його можна побачити і тепер на вул. Нагірній на Гнідаві у місті Луцьку. Зараз там приватна садиба, де встановлено хрест на місці колишньої церкви.

Не уявляючи свого життя без Божого Храму, громада вирішила будувати новий – мурований. Діяльність церкви на цій території мало особливе значення, зважаючи на велику кількість жителів німецьких і чеських колоній навкруги, яких потрібно було навертати до православної віри.

Малочисельна православна парафія була неспроможна відновити храм. Завдяки зусиллям Луцького Братства Воздвиження Чесного Хреста і, як пишеться в документах, ревного настоятеля церкви Петра Огибовського, члена ЛуцькогоХрестовоздвиженського і Острозького братств, було порушено питання про часткове фінансування будівництва нової

споруди державою. Виконаний цивільним інженером Григорієм Мартиновичем проект було надіслано на затвердження в січні 1896 р. Він передбачав муровані стіни та дерев'яні стелі.

Фундамент церкви заклали 29 жовтня 1898 року. Будівництво завершили у 1900 році і 30 липня цього ж року храм освятили.

Від старої дерев'яної церкви залишились спогади, пам'ятний знак на місці, де колись знаходився храм, і частина дзвону із зображенням Святого Пантелеймона. Не сплавлений уламок дзвону разом з іконою було вмуровано у стіну над входом до нової церкви.

Службу в новому храмі очолив настоятель Гнідаво-Черчицької парафії Петро Огибовський (1857-1908 рр.)

Існує легенда, що церква мала підземні ходи, які з'єднували її з храмом Івана Богослова, що знаходився у Луцькому замку, і з храмом Успіння Пресвятої Богородиці у селі Новостав.

У Волинській обласній науковій бібліотеці імені Олени Пчілки ми опрацювали «Справочную книгу о приходах и монастырях Волынской епархии» (упорядник К.Переверзев), видану у 1914 р. у Житомирі, у ній згадується кам'яний Свято-Пантелеймонівський храм як просторий, місткий і «украшен благолепно».

Церква святого Пантелеймона вражає простотою побудови, досконалістю, величністю і красою.

За внутрішнім оздобленням церква є справжнім шедевром зодчества, має високу художню та естетичну цінність. Особливо величне враження справляє чотириярусний трапецієподібний різьблений дерев'яний іконостас.

Чимало майстерно розписаних ікон встановлено на стінах церкви. Достойне місце у храмі займає образ Святого Великомученика і цілителя Пантелеймона, особливо шанований парафіянами.

До наших днів збереглось приміщення, у якому з 1892 року діяла церковно-приходська школа. Вона служила місцевому населенню єдиним закладом, де можна було здобути освіту і навчатися грамоті.

Церква Святого Пантелеймона є об'єктом культурної спадщини України і охороняється державою.

До Державного реєстру нерухомих пам'яток храм Святого Пантелеймона входить як пам'ятка архітектури місцевого значення, про що свідчить напис на охоронній дошці.

Від часу, коли Свято-Пантелеймонівський храм освятили, у ньому ніколи не припинялося Богослужіння. Мінялася влада, а церква залишалася діючою, була світильником духовності, осередком релігійного життя жителів села Рованці та луцького мікрорайону Гнідава. Парафіяни звертаються до неї у пошуках правди, справедливості, добра і любові до ближнього.

«Будуть минати віки, і будуть минатися всякі політичні організації та партії. Та Церква Божа зостанеться вічною, Учителькою Вічної Божої Правди та порадницею кожному» – ці мудрі слова належать митрополиту Іларіону.

2. Життєвий та духовний шлях протоієрея Сергія Коця

За результатами інтерв'ювання настоятеля храму Святого Пантелеймона отця Сергія Коця ми мали можливість ознайомитись з основними етапами його життєвого та духовного шляху. Нам було цікаво дізнатись, що Коць Сергій Онисимович народився 08 вересня 1971 року в селі Старий Чорторийськ Маневицького району Волинської області.

У 1988 році закінчив Старочорторийську середню школу. У цьому ж році вступив до Луцького культурно-освітнього училища, навчався за спеціальністю культурно-освітня робота і самодіяльна творчість. Зі студентської лави був призваний до армії, у якій служив впродовж 1990-1992 років. Завершив навчання в училищі 18 червня 1993 року і здобув

кваліфікацію організатора культурно-освітньої роботи, керівника самодіяльного хорового колективу.

З вересня 1992 року по вересень 1993 року працював вчителем музики Старочорторийської середньої школи. У 1993-1996 роках навчався у Волинській духовній семінарії Української православної церкви Київського патріархату.

Під час Святої Літургії в Свято-Троїцькому кафедральному соборі міста Луцька 10 червня 1994 року рукоположений Митрополитом Луцьким і Волинським Іоаном /Бондарчуком/ в сан диякона, а 27 червня, цього ж року – в сан священика.

Першого серпня 1994 року призначений настоятелем Свято-Михайлівської церкви с.Тупали Турійського району Волинської області, а 25 січня 1995 року переведений на настоятельське місце церкви Святого великомученика і цілителя Пантелеймона с.Рованці Луцького району Волинської області.

У 1997 році закінчив факультет післядипломної освіти Волинського державного університету імені Лесі Українки за спеціальністю «Практична психологія». У 2000 році вступив до Київської Духовної Академії і в 2004 році закінчив повний курс навчання. У 2003 році закінчив курси Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти для вчителів, які вестимуть факультатив «Християнська етика». З 2002 по 2019 рік – вчитель «Християнської етики» «Луцького навчально-виховного комплексу «Гімназія № 14 імені Василя Сухомлинського» Луцької міської ради».

З травня 2019 року призначений настоятелем каплиці святих Бориса і Гліба Капеланського деканату у місті Луцьку із несенням душпастирської опіки у Волинському обласному військовому комісаріаті. В мирному житті протоієрей Сергій Коць благословляє тих, хто йде служити на строкову службу чи контракт.

3. Капелан захищає Україну молитвою

Капела́н (від лат. *capellanus*) або військовий священик – у християнських церквах та деяких інших релігійних організаціях різних держав світу це представник духовенства, якому доручається пастирська опіка над певною спільнотою. Капелан в армії відповідальний за виховання військових та духовну підтримку їхніх родин. У його функції входить богослужіння серед військовослужбовців, контроль за їхморальним станом.

Капелани не беруть у руки зброю, а захищають Україну молитвою.

Роль капелана – бути разом з військовими. Отець Сергій двічі був на ротації у зоні бойових дій. Проводив пастирську роботу з особовим складом та виконував волонтерську місію щодо забезпечення та надання допомоги військовослужбовцям Збройних Сил України. За духовну підтримку, якісне виконання завдань із задоволення релігійних потреб військовослужбовців і працівників Збройних Сил України 61-го військово-медичного госпіталю в районі виконання завдань Антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей та з нагоди 25-ї річниці Збройних Сил України командиром оперативно-тактичного угрупування «Маріуполь» нагороджений Грамотою.

У період з 08 червня 2017 року по 05 липня 2017 року безпосередньо перебував у службовому відрядженні на території Донецької та Луганської областей у складі військової частини А0318. Під час служіння на передовій священик духовно опікувався пораненими у мобільному госпіталі.

Капелану Коцю в зоні бойових дій допомагали іконки з образом Великомученика Пантелеймона. Розрадити та підтримати психологічно – така роль військового священика в армії. На допомогу приходили церковні таїнства – сповідь та причастя.

Волинські капелани не *мали досвіду військових священиків, та коли побачили психологічний стан воїнів, зрозуміли, що є велика потреба у духовній підтримці хлопців на*

передовій. Протоієрей Сергій Коць дотепер отримує дзвінки від військових, до нього звертаються за підтримкою і порадою.

Священик впевнений: якщо на передову покличуть і його, поїде, не задумуючись. *Запам'яталась слова протоієрея: «У волинських капеланів є такий зов: «24 години», ми всі з рюкзаками, ми всі виїжджаємо, в нас не обговорюється, що хтось не поїде на Схід».*

У ході спілкування з протоієреєм Сергієм Коцем ми зрозуміли, наскільки важлива і почесна справа бути капеланом, спасителем душ не тільки військових, але через них і їх сімей. Ми щиро дякуємо йому за сміливість,. духовну підтримку українських воїнів, прояв милосердя.

Митрофорний протоієрей Сергій Коць не стоїть осторонь подій, які відбуваються в Україні. Він став одним з будівничих Православної церкви України, долучався до створення Громадської організації «Військові капелани Волині» і бере в ній активну участь.

На основі матеріалів краєзнавчо-дослідницької роботи та з метою популяризації результатів пошукової діяльності створено слайд-фільм «Оберіг духовності».

НЕХОРОШЕВ С.С. – ФОЛЬКЛОРИСТ, КРАЄЗНАВЕЦЬ, ПАТРІОТ

Марченко Вікторія, учениця 7 класу Коврайського НВК імені Г.С.Сковороди Гельмязівської сільської ради Золотоніського району
Науковий керівник: **Різник Людмила Леонідівна**, вчитель історії Коврайського НВК імені Г.С. Сковороди Гельмязівської сільської ради

Актуальність дослідження. Останніми роками українські науковці все частіше використовують у власних дослідженнях не лише документальні джерела, а й записані усні свідчення очевидців, учасників певних подій.

Усна історія – це досить поширений напрям досліджень, який надзвичайно динамічно розвивається і головним предметом якого є суб'єктивний досвід окремої людини. Його основний метод дослідження – інтерв'ю, і в цьому він близький за своєю специфікою до інших наук: етнографії, етнології. Хоча складовою поняття є слово "історія", все ж усна історія – це не нова галузь історичної науки, а нова методика – спосіб залучення до аналізу нової категорії джерел, поряд із писемними джерелами та матеріальними об'єктами. Важливим напрямком розвитку усної історії в науці є дослідження, які проводяться на регіональному рівні. Це історія окремих адміністративних одиниць та видатних історичних постатей. Найбільш цікавим джерелом дослідження історії села Коврай є задокументовані інтерв'ю Нехорошевим Степаном Степановичем у 1924-1976 рр.

Мета дослідження: значення матеріалів усної історії для створення цілісної картини розвитку населеного пункту села Коврай.

Завдання:

опрацювати наявну літературну і джерельну базу;

визначити головні віхи життєвого і творчого шляху фольклориста;

опрацювати зошити Нехорошева, які зберігаються в шкільному літературному музеї Г.С. Сковороди;

систематизувати записані інтерв'ю за тематичними напрямками;

визначити основні періоди історії села відповідно джерел усної історії;

проаналізувати значення матеріалів для вивчення і дослідження історії села Коврай.

Предметом дослідження є передані відомим на Черкащині фольклористом С.С. Нехорошевим рукописні збірки спогадів жителів с. Коврай.

Нехорошев Степан Степанович народився в 1897 р. в місті Черкаси. Все життя вчитель віддав збиранню і вивченню народної творчості. Фольклористика для нього – найглибша любов, якій він не зрадив ні за яких обставин.

Перші записи Степан зробив прямо вдома, від дідуся і бабусі, які особисто знали Шевченка, познайомилися з ним, коли поет приїздив у Черкаси. Дідусь, Данило Львович Щепанський, кравець за професією, який обшивав усіх черкаських бідняків, похвалив онука, попросив ручку і написав на останній сторінці: "Слава тобі великий Тарасе, за те, що все життя ніс у собі вогонь невгасимої любові до бідних і знедолених" .

У сім років Степан пішов до парафіяльної школи. Одинадцятирічним закінчив Черкаське початкове училище з відзнакою. За роки навчання інтерес до фольклору зріс. Перший зошит був скоро списаним, і настала черга за новими, які теж швидко заповнювалися цікавими розповідями старих людей. Спочатку в орбіту своїх пошуків Степан включив тільки знайомих і сусідів, а згодом почав "прочісувати" близькі і далекі квартали, де на нього чекали щасливі відкриття.

У 1915 р. закінчив учительську семінарію в Києві, у якій "верховодив" брат Віри Федорівни. Влітку цього ж року стає солдатом царської армії 170-го Бузулукського полку. Але після тяжкої хвороби демобілізований в 1917 р. З 1918 по 1920 рр. збирання фольклору не припиняв. Працював у Київській, Полтавській, Чернігівській губерніях вчителем, зібрав унікальну колекцію. Влітку 1920 р. Степан Степанович одержує наказ від комісаріату освіти України організувати в селі Безбородьки радянську школу. Тут працював без перерви 2 роки.

В 1922 р. новий наказ: організувати радянську школу в селі Коврай-Леваді. "Мені з дитинства прищепили любов до Сковороди. Я добре знав, що Григорій Савич більше п'яти років жив у с. Коврай-1 у пана Томари. А тут на педагогічній конференції я познайомився з вчителькою школи села Коврай-1 Кучміною Марією Іванівною. Вона – енциклопедія по Сковороді. Ось чому я проміняв багате село Безбородьки на бідне, відстале село Каврай. Я мав намір обійти не тільки усі села цього району, але і особисто зустрітись з "стариками", яким за сімдесят. Я говорив з усіма без винятку і кожного запитував: "Що і від кого ви чули про Сковороду?"

Так Степан Степанович зі спогадів старожилів відтворив на папері ті умови життя в Томар, в яких мусив вчителювати Сковорода. У шкільному музеї Григорія Сковороди (с. Коврай) зберігаються дві збірки рукописів Нехорошева "Про Григорія Савича Сковороду та пана Томару".

Довгими зимовими вечорами, коли сільські дідусі були не зайняті роботою, на чисті аркуші паперу рукою Нехорошева слалися рядки за рядками.

Свої фольклорні матеріали надсилає до інституту російської літератури (Пушкінський дом). Довідка, видана інститутом російської літератури № 338/1 від 17 січня 1963 р. свідчить, що в рукописному відділі, починаючи з 1936 року, зберігаються записи антиклерикальних прислів'їв та приказок, описи весільних обрядів в кількості 42207. З листопада 1959 по грудень 1962 р. Нехорошев надіслав до Пушкінського дому 2655 записів про поета Т.Г. Шевченка (спогади сучасників, легенди). Ним передано 215 історичних переказів і легенд про Мазепу, Сковороду. З 1963 по 1969 р. інститут поповнився 3566 текстами творів усної народної творчості, які являють собою наукову цінність.

Рукописні збірки Нехорошева С.С. - найцінніші експонати музею. На основі збірок розроблено програму занять шкільного історичного товариства "Дзвін". Здійснено сканування збірок, підготовлено їх електронний варіант. Матеріали збірок дають змогу отримати більш повну інформацію про історичні події села, перебування Г.Сковороди в селі Коврай.Збірки відредаговано, є зміст, вказані сторінки, що дає змогу зручно користуватися і швидко знаходити потрібні дані. Слід відзначити, що тематика опитування жителів села досить різнопланова. С.С. Нехорошев подає інформацію про респондентів, досліджує їх родовід, вказує роки життя членів родин, які зберегли і передали інформацію про події XVIII ст. Проводити опитування у с. Коврай С.С. Нехорошев почав у 1922-1931 рр. Його найбільш

цікавило все, що було пов'язано з перебуванням Г.С. Сковороди в с. Коврай. Паралельно він збирав спогади про родину Томар, зокрема про учня Г.С. Сковороди Василя Томару, Лева Томару, Троїцьку церкву і священників, побут, звичаї і традиції жителів села. Свої записи він зібрав у Коврайський зошит. А на відкриття шкільного музею у 1972 р. приніс до школи і зробив дарчий напис: "Коврайській школі, нащадкам Ковраю дарю цей труд з благоговінням і любов'ю". Це цінний матеріал для підготовки дослідницьких робіт, історичне джерело для вивчення місцевої історії. Він лежить поруч з монографіями про Г.С. Сковороду. Ним перевірено точність характеристик сімейства Томари, панського оточення. Без коврайського зошита Степана Нехорошева ні романіст, ні науковець не ризикне нині писати про життя Григорія Сковороди в маєтку Томар на Черкащині. Історіографічний і соціально-психологічний аналіз творчості Степана Нехорошева дає можливість зауважити на декількох особливостях наукової методи і духовного світогляду цього видатного діяча Черкаського краю. Насамперед варто відзначити, що фольклорні і різноманітні побутові історичні відомості, які збирав і впорядковував С.С. Нехорошев, були невд'ємною складовою його особистого почуття причетності до історії. Можна припустити, що таке "відчуття історії" є наслідком надзвичайної ідеалізації цієї галузі знань у XIX ст. – столітті з якого вийшов С.С. Нехорошев.

У 1957 році "За особливі заслуги в області науки" фольклористу призначена персональна пенсія місцевого значення. Тепер можна цілком віддатися улюбленій справі. Та не надовго. В 1961 році повідомили, що пенсію дали помилково. Внаслідок цієї "помилки" - інфаркт міокарда. Три роки між смертю і життям.

Біль образи, гнів, сором, стали нестерпними і Нехорошев залишає Черкаси. Переїхав до Ковраю, де його колишні учні вже дідусі і бабусі – пенсіонерки. Живе на утриманні колгоспу "Слава". "Коврай для мене – святе місце. Тут мене знають і поважають, тут цінують мою працю. Це село стало для мене другою Батьківщиною. Тут жив безсмертний Сковорода. Тут і я знайду свій спочинок".

Степан Степанович бере участь у створенні шкільного музею Григорія Сковороди. Підбирає матеріали для експозицій, екскурсій. Найціннішими експонатами музею стають його рукописні зібрання про перебування Г.Сковороди в селі, портрет Г.Сковороди, особисті речі, записники, збірка афоризмів філософа.

Вірними друзями залишалися Василенко Катерина Кузьмівна, Чижик Дмитро Терентійович. Саме вони і врятували йому життя, коли під час повені впав у крижану воду. Довго довелося відновлювати здоров'я після необережного милування весняним розливом річки Коврaєць. В хаті одинокої Катерини Кузьмівни тепер стало людно. Степан Степанович до півночі затримував своїх шанувальників. Квартира в Черкасах потребувала догляду і він знову в рідному місті. Його продовжують підтримувати жителі Ковраю. Самотнього вчителя навідують колишні колеги, працівники Черкаського краєзнавчого музею та обласного архіву. Саме в ці установи він продовжує передавати фольклорні збірки, історичні оповідання. Такі цінні рукописи передані і до Золотоніського краєзнавчого музею з написом: "Михайлу Пономаренку – охоронцю мого життя".

"Я щасливий, що при житті визнаний та оцінений вченими. Але я знаю і те, що моє ім'я буде щасливім від мене". Це останній запис в зошиті Нехорошева.

В 1990 році Степан Степанович помер. Похований на кладовищі с.Коврай Другий.

Таким чином, робота у річищі усної історії має величезну перевагу перед офіційними документами архівного зберігання або приватного характеру, адже демонструє не тільки особисті уподобання дослідника, а й значною мірою висвітлює зріз суспільної думки того чи іншого часу, історичну пам'ять народу про тих чи інших діячів, повсякденне життя людей. Записи С.С. Нехорошева надзвичайно насичені інформацією і є цінними як історичне

джерело про конкретних людей (видатних і не дуже), життя окремих громад, українського народу і менших, які проживають в Україні.

ТРАДИЦІЙНА УКРАЇНСЬКА ЛЯЛЬКА У ТВОРЧІЙ РЕЦЕПЦІЇ КАТЕРИНОПІЛЬЧАНКИ ІРИНИ КОРОВЧЕНКО

Полташевська Анна, 11-Б клас, Єрківський ЗЗСО І-ІІІ ст. ім. Героя України В.М.Чорновола

Янворська Лариса Анатоліївна, учитель історії та правознавства Єрківський ЗЗСО І-ІІІ ст. ім. Героя України В.М.Чорновола

Традиційна лялька – це образно-пластична форма зображення людини, її модель, метою якої є забавляння або обрядове дійство. Кожна лялька виконується за покликом душі та відображає ставлення майстра до світу. Для її виготовлення необхідно володіти традиційними прийомами конструювання, які поширені в кожній місцевості, де практикувалося виготовлення ляльок.

Актуальність роботи зумовлена тим, що на сучасному етапі незалежності України, в умовах посилення тенденцій до глобалізації важливими залишаються проблеми ідентифікації мистецьких надбань у спадщині українського лялькарства. Знайомство з народною лялькою, популяризація та класифікація її як традиційної української дозволяє зберігати національну самобутність. Сучасні майстри не тільки відновлюють давні ляльки, а й створюють нові, власні, пропагуючи тим самим українську культуру, репрезентуючи свій край перед Україною та світом. Цим займається майстриня з Катеринополя Ірина Юріївна Коровченко. Тому вивчення її діяльності є давно назрілим науковим завданням.

Додатково актуалізує тему те, що авторська лялька є одним із проявів сучасної української культури. Наразі відбувається одночасний розвиток традиційного та авторського мистецтва, їх взаємопроникнення. Тому важливо приділити увагу лялькам майстрині І. Коровченко, дослідити їх і зробити відповідні узагальнення.

Мета роботи – огляд традицій українського лялькарства у творчій рецепції катеринопільчанки Ірини Коровченко. Передбачено об’єктивне, всестороннє та системне розкриття особистості І. Коровченко як катеринопільської майстрині.

Джерельну базу роботи становлять, в першу чергу, зображення самих ляльок у різні періоди їх виготовлення, та оригінальні моделі, досліджені автором. Важливим першоджерелом є розповідь самої майстрині, Ірини Юріївни Коровченко про своє життя та діяльність. Ще одну групу джерел становлять фотоматеріали про виставки та майстер-класи з лялькарства Ірини Коровченко.

Постать Ірини Коровченко дотепер не була об’єктом наукових досліджень. Новизна роботи полягає в тому, що в зроблено спробу провести комплексний системний аналіз діяльності катеринопільської лялькарки Ірини Юріївни Коровченко, визначити стильові та художні особливості творчості майстрині. Уведено до наукового обігу невідомі раніше зразки української народної ляльки.

Тривалий час займаючись вивченням традиційної ляльки Середньої Наддніпрянщини, спочатку підсвідомо, а потім і свідомо Ірина Юріївна готувала для себе творчу базу. Ляльки саме цього регіону стали предметом зацікавлення майстрині з наступною проєкцією на власну творчість.

Як наслідок, між лялькою-архетипом і авторською лялькою прослідковуються певні зв’язки, як явні, так і приховані, а, отже, її авторські ляльки продовжують ляльковy традицію Середньої Наддніпрянщини, але вже в творчо модифікованому вигляді.

Лялькарка зауважує, що головний орієнтир у її творчості – це український народ та велика любов, що в органічному поєднанні допомагає жінці створювати геніальні роботи.

Майстриня свідомо додає до цього художній експеримент, оскільки вважає українську культуру сьогодення ідеальним середовищем для пошуку та створення нового у своїй галузі.

Принциповим для неї завжди було і є спілкування українською мовою. Майстриня спостерігає за людьми, що її оточують, прагне краще відчути український народ. Вважає за честь пропагувати через свої ляльки українську культуру, українську мову, українське мистецтво, свій край.

Ірина Коровченко пишається тим, що пропагує виключно українську ляльку і культуру. Також майстриня наголошує на тому, що в українському лялькарстві майстри можуть експериментувати і додавати дещо своє в традиційні моделі.

Справжній митець повинен як відображати історичні умови, моральні принципи та ідеології суспільства, так і йти на крок попереду, розуміти його потреби, і певним чином надиктовувати йому ідеї, моду, світогляд – вважає талановита катеринопільчанка. Людство постійно потребує чогось нового, переосмисленого і самобутнього, тому Ірина Юріївна неодноразово стилізує моделі на сучасний манер, шукає нові принципи побудови композицій. Намагається виконувати роботи максимально якісно, історично обгрунтовано та з перевірених часом матеріалів. Також має велику надію зробити цінний вклад в лялькарське мистецтво, і достойно пропагувати культуру Катеринопільщини на міжнародному рівні.

До всього Ірина Коровченко доходила сама: внутрішня будова ляльки, декорування, аксесуари. Працюючи над створенням власного стилю майстриня докладно вивчала українське лялькарство і, не відкидаючи його, створила власні неповторні образи.

І. Коровченко захоплюється самобутністю, неповторністю народної ляльки і стверджує, що вона має індивідуальні особливості, вона відмінна від інших, тим більше – від російської. Традиційна українська лялька – добра, щира, наївна; вона вірить, вона чує. Вона не є моделлю недосяжного чи, навпаки, занадто земного. Вона є відображенням нашого народу: проста, не зовсім досконала, не зовсім правильна; з одного боку – трохи дивакувата, з іншого – неймовірно цікава та неповторна.

Ірина Юріївна вбачає велику відповідальність сучасних лялькарів перед наступними поколіннями українців: бездумне і необґрунтоване наділення їхніх виробів безліччю придуманих чи скопійованих з культур інших народів функцій («оберіг», «захист», «сприяння», «допомога» тощо) в контексті української народної ляльки нівелює, знищує її глибинний зміст, «…збіднює ляльку, зводить її роль до надання певних послуг».

Ляльок, які виготовляє І. Ю. Коровченко, можна умовно поділити на дві групи: перша – ляльки, створені з використанням елементів лялькової традиції Середньої Наддніпрянщини, друга – створені з елементами традицій інших регіонів України.

Авторська інтерпретація проявляється здебільшого в зовнішніх, декоративних рисах ляльки, які можуть бути довільними і багатоваріантними, проте і в частині названих вище стабільних рисах лялькарка допускає окремі творчі нюанси: наприклад, еклектичне поєднання статуарних та іконографічних особливостей ляльок двох видів у межах одного типажу. Абсолютно незмінною у своїй стабільності залишається в ляльці її конструктивний дизайн (внутрішня будова). У внутрішній будові традиційної ляльки Середньої Наддніпрянщини втілено предковічну ідею світотворення – через єдність чоловічого і жіночого начал.

Усі ляльки Ірини Юріївни дуже красиві, охайні, чепурні, з характером. Та гонорова, та весела, інша – осяяна материнством, але всі чудові та гармонійні. Вони не тільки підіймають настрій, задають тон кожному дню, але й повертають нас до витоків нашої культури, етносу.

Ляльки колекції Ірини Коровченко виконано традиційним для Катеринопільщини вузловим способом. Загальний конструктивний дизайн, іконографічні та статуарні особливості, певні образні прикмети її ляльок – це симбіоз традиційних способів

лялькотворення та її особистих дослідницьких міркувань щодо лялькової традиції Катеринопільщини.

Ляльку, за традицією, І. Коровченко конструює поетапно: створення голови, накручування тулуба, викладання хреста на обличчі, вдягання та оздоблення. Ніколи попередньо Ірина Юріївна не втілює ляльку в малюнку: образ поступово, в ході творення формується в голові, і нерідко кінцевий результат дуже відрізняється від початкового задуму – так традиційно творилася й народна лялька.

Лялька Ірини Коровченко може самостійно стояти (на відміну від автентичної, якій це не було притаманно), без використання додаткової опори, завдяки такій творчій знахідці як спіральне намотування широкої смуги цупкої тканини (мішковини, сукна) на нижню частину тулуба.

Лялькарці принципово важливо (саме тому вона досі не виготовила жодної ляльки-реконструкції), щоб її лялька була не тільки авторським намаганням зберегти елементи осередкової канонічності чи іконічної знаковості лялькового першотипу, але й демонструвала її власне уявлення про красу світу, його гармонію чи дисгармонію, про характер взаємодії людини з природою, про родинні цінності, про зв'язок із космосом чи його антиподом. Тому, як вважає Ірина Юріївна, хрест (або, навпаки, його відсутність) на обличчі ляльки в поєднанні із вбранням та декором є чи не основним засобом мистецького втілення її творчого задуму.

Ляльки Ірини Коровченко, створенні з використанням традицій Катеринопільщини, всі мають на обличчі намотаний кольоровий хрест: широкий, яскравий, майже на все обличчя, схожий на маску (як «суботівські»), або делікатніший, тонкий, майже одноколірний (як «хрещатицькі»). Проте вони жодним чином не свідчать про належність конкретної ляльки з конкретним хрестом на обличчі до конкретного виду ляльок. Це вже творча еклектика, вільний вибір авторки – поєднувати, змішувати стилі, форми, способи подачі своїх робіт і, звичайно ж, її, в такому разі, особиста відповідальність – не переступити ту грань, за якою мистецтво перетворюється на кітч, що може виражатися не тільки в особистому несмаку, але й у насмішці над історією та художніми традиціями, над смаками і стилями народної культури.

Одягає Ірина Юріївна ляльок традиційно: клаптики тканини прикручує до тулуба з допомогою нитки або стрічки. Зазвичай це умовний одяг: імітація додільної сорочки чи куцика в поєднанні з довгою спідницею зі світлого тонкого полотна, призначення яких – естетичне оформлення тулуба. Одяг майстриня виготовляє із натуральних та штучних тканин – ситець, сатин, штапель, шовк, вовна, джинс, сукно, мішковина тощо. Іноді, як данину сучасності та з огляду на те, що це не реконструкція автентики в чистому вигляді, авторка дозволяє собі використання синтетики.

Для досягнення гармонійності фігури І. Коровченко винайшла «формулу пропорційної ляльки»: співвідношення висоти голови до загальної висоти ляльки має складати приблизно один до шести. Лінія талії формується на відстані приблизно 1,5 висоти голови від умовної шиї, а все, що нижче – довжина спідниці. Звичайно, ці цифри умовні, бо майстриня знаходить щоразу свої пропорції для втілення творчого задуму. Проте в дієвості своєї «формули» переконалася на власному досвіді: якщо, розглядаючи ляльку, ніхто не запитує, чому в неї немає рук, значить, лялька пропорційна, гармонійна.

Лялькарка не визнає та не користується такими геть нетиповими для конструювання української традиційної ляльки, штучно привнесених з інших культур (переважно з російської) безглуздих «правил» (мотання тільки цілою ниткою і тільки за рухом сонця, обов'язкове творення без голки та ножиць, заборона виготовлення ляльки у певні дні тижня, обов'язкове виготовлення протягом одного дня, бо інакше «лялька втрачає свою силу» тощо),

а також уникає в роботі над лялькою таких сучасних засобів як клей та зшивання, обробка деталей машинним способом. За необхідності з'єднує деталі чи приладнує декор за допомогою голки, проте винятково вручну.

Ляльки Ірина Юріївна оздоблює на свій смак, дотримуючись єдиного правила: досить стримані (за невеликим виключенням) кольори та форми (чим простіше, тим краще), які гармонійно поєднуються або контрастують з одягом, тим самим врівноважуючи образ чи підсилюючи його – відповідно до авторської концепції ляльки. Для оздоблення використовуються бісер, стрічки, мереживо, дуже дозовано – вишивку.

Ірина Юріївна цікавиться ляльковими традиціями інших регіонів України, прагнучи через свою творчість доторкнутися до різних джерел української етнокультури.

Основні рівні, на яких проявляється своєрідність сучасних творчих методів Ірини Юріївни Коровченко: тематичний (жінка-мати, сімейне життя, краса традиційного вбрання), сюжетний (подружжя, наречена, мати й дитина, сестри, тощо), композиційний (простота для сприйняття, відсутність зайвого, гармонійне поєднання усіх компонентів) які, в той же час, тісно переплетені з народним світоглядом та фольклором.

Основою її творчого методу є традиція як система, для якої характерні такі риси: зв'язок людини з природою, сімейними цінностями та традиціями, возвеличення жіночої краси, зв'язок поколінь.

Коровченко Ірина Юріївна створила більше ста ляльок і продовжує творити далі. Головний орієнтир у її творчості – це український народ та любов, що в органічному поєднанні допомагає майстрині створювати геніальні роботи. Лялькарка вважає українську культуру сьогодення ідеальним середовищем для пошуку та створення нового у своїй галузі.

«ТВОРЧІСТЬ НАТАЛІЇ ВІТАЛІЇВНИ АТАМАСЬ»

Дряпак Дарія, учениця 8-Б класу Чигиринського опорного закладу загальної середньої освіти Чигиринської міської ради Черкаської області
Науковий керівник: **Кравченко Олег Андрійович,** вчитель історії Чигиринського опорного закладу загальної середньої освіти Чигиринської міської ради Черкаської області

Іноді в когось можуть виникнути запитання: «Для чого існує мистецтво? Воно ж не таке важливе, як наукові відкриття, технічні схеми та дослідження. Так, чому деякі люди все віддають оцій незначній сфері нашого життя?». Для відповіді на це запитання людині потрібно уявити, що цього не існує: пісень, театрів, картинних галерей… Ми вважаємо, що, мабуть, люди були б нудними, нецікавими, непривітними. Життя було б не таким веселим, різнобарвним, а тьмяним і неприємним. Наприклад, багатьом жителям нашої планети поганий настрій може підняти лише улюблена пісня; мистецькі твори допомагають зняти стрес, тривогу; багато людей полюбляють впродовж багатьох годин розглядати картини, задумуватись над їх смисловим відтінком та використовувати «здобуті знання» в житті. Багато з нас полюбляють ходити до музеїв, де ми отримуємо більше знань: нашою гордістю є музей Богдана Хмельницького, де серед багатьох експонатів, присвячених тому часу, є портрети гетьмана та його родини. Особливо привертають увагу зображення рідних – його дружини, синів та невістки. Вражають добрі погляди, одяг, що відповідає тій епосі, коли жили ці люди. Виявляється, що автором цих надзвичайних робіт є наша землячка та сучасниця. Це Наталія Віталіївна Атамась. Свій багатогранний талант художниця виливає в живопис, ескізи для рушників та розмальовок, відтворення старовинних картин, реставрацію ікон, всілякі поробки з паперу та деревини. Художниця експериментує з підбором кольорів, створивши серію картин на історичну тему. Чималий інтерес викликає зображення місцевих краєвидів, потаємних куточків нашого міста, цікавих за своєю оригінальністю сюжетів. У центрі творчості вбачається прочитання її власного життя, з його різноманітними

перипетіями. Кожна робота майстрині, як правило, написана в спрощеній гамі кольорів, з використанням тонів та напівтонів.

Роботи Наталії Віталіївни займають почесне місце в місцевому музеї. Її ціль– зберегти «добре, світле, справжнє, що залишилося в цьому світі». На своїй персональній виставці художниця представила ряд картин, які залишили яскраві враження в пам`яті шанувальників. Під час виставок художниця проводить екскурсії залами музею та безкоштовні майстер-класи для усіх бажаючих.

Захотілося ближче познайомитися з цією вишуканою майстринею, поспілкуватися, побувати в її художній студії. На щастя, нам це вдалося, і, здається, ми стали справжніми друзями. А тепер нам хочеться поділитися своїми враженнями з широким загалом, щоб якомога більше людей звернули увагу на її надзвичайну творчість та гідно оцінили її талант.

Ця талановита художниця народилася 1971 року в селі Стецівці. На жаль, лишилась рано без матері Ганни та батька (в 4 класі). Її улюбленими художниками є Олександр Мурашко, Рембрандт ван Рейн. Дівчинку з чудовою уявою помітили вчителі, зокрема Полтавець Л. А. Наталію влаштували на навчання в Республіканську художню середню школу в місті Києві. Після закінчення школи (де, до речі, навчання тривало 11 років) Наталія Атамась вступає в Українську Академію мистецтв, де навчалася наступні 6 років.

Своє дослідження почнемо з музею, музею Богдана Хмельницького, у відвідувачів якого часто виникає питання, хто так майстерно зобразив родину гетьмана?

Музей Богдана Хмельницького було відкрито 25 грудня 1995. Експонати для нього збирали поступово, також поступово оформлювали експозиції залів. Наталії було замовлено написати портрети дружин Богдана, його синів та невістки. Трішки історії. Виявляється, що Богдан Хмельницький за все життя мав 3 дружини. Першою була Ганна Сомко, яка народила йому 6 дітей: 2 синів (Тимоша і Юрія) та 4 доньок (Катерина, Степанида, а ім'я інших не встановлено). В Ганни було слабке здоров'я, тому вона померла в 1647 році. Другою стала Олена Чаплинська; одруження скінчилося трагічно – Тиміш наказав повісити ненависну мачуху за те, що було перехоплено листи, в яких Даніель Чаплинський звертається до неї, кажучи, щоб вона Богдана отруїла, а гроші закопала в землю. Втретє великий гетьман одружився з Ганною Золотаренко. Вона була вірною йому до кінця життя. В нашому музеї ми можемо бачити портрети Тиміша, Розанди, Юрія, Ганни Сомко, що вийшли з-під пензля художниці.

Художниця згадує: «Працівники музею завалили мене літературою. Перечитала, уявила… На очі потрапили речі, знайдені під час розкопок під Богдановою горою; залишки старинного жіночого одягу та прикраси. Всі ці знання та здобутки були використані при створенні портретів ».

Кожну свою картину художниця вимальовує таким чином, що кольори, неначе оживають, починають літати то вправо то вліво, повільно переливаючись один в одного… Її творчі аспекти помітив наш НІКЗ «Чигирин» і замовив картини. Так з'явились «Портрет Петра Дорошенка», «Розанда Хмельницька з синами» , а в портретах князів, ханів, султанів та царів інших країн («Портрет молдавського господаря Василя Лупула», «Портрет королеви Швеції Крістіни», «Портрет турецького султана Махмеда IV») зробила їхні лиця добрішими. Картини стали більш привабливі. Також Наталія реставрує ікони Св. Миколая та інші… Отже, художниця вміє зображувати історичні образи, включаючи свою багату уяву та інтуїцію. Адже деяких історичних постатей не було зафіксовано на полотні, вона відобразила їх першою. Наприклад, Розанда. Коли юній молдаванці було 15 років, придворні її батька визнавали найкращою князівною. Чимало чоловіків жадали мати Розанду за дружину, красуня із красунь одним поглядом могла захопити серце князя, гетьмана чи хана. Ніжний вираз, витончені риси обличчя, тонка біла шия, темне волосся – такою ми бачимо

найосвіченішу з-поміж усіх князівен Розанду на картинах Наталії Атамась. Майстриня, пишучи портрет, використовувала скупі історичні факти із життя Розанди. Застосовувала художні прийоми, «включала» свою жіночу інтуїцію, щоб максимально наблизити портрет до оригіналу. Роботи художниці не висвітлені в мережі інтернет, але вікіпедія, надаючи інформацію про історичну постать Розанди, візуалізує її через картину Атамась Н.В.

Не менш цікавими є і чоловічі портрети, які Н.В.Атамась написала для чигиринського музею. Історична постать Василя Лупула вражає найбільше. Мужній вираз обличчя, сповнений жорсткості та непримиримості, несе на собі відбиток багаторічних страждань. Національний одяг господаря вирізняється багатством та розкішшю. Та характерними є простота силуету і статичність. Образ Василя Лупула асоціюється з образом богатиря, має бороду та велетенські вуса,так як відрощування борід замолоду було обов'язковим для того часу. Широка борода вважалася ознакою доброчесності та порядності. Багатий головний убір з натурального хутра та прикрасою у вигляді пір`їни додає помпезності портрету.

Свій багатогранний талант Н.В.Атамась використала пишучи серію картин на тему козацьких гетьманів. Войовнича постать Петра Дорошенка нагадує про необхідність об`єднати землі України. Гордо тримаючи в руці булаву – символ влади у козаків, Дорошенко ніби закликає не втрачати віри в свої сили, не скорятись, йти до мети. Світле обличчя сповнене оптимізму, віри та сподівань. Художниця застосувала м`які, ніби притишені відтінки синього та яскраві і насичені – червоного, що додає візуальної ваги самому гетьману. Переважає червона гама кольорів від світлого до темного в зображенні гетьмана Івана Виговського. Цей прийом художниця використала, щоб створити атмосферу гармонійності та цілісності образу гетьмана. Відчуття спокою та захищеності несе в собі цей портрет. Молодий, перспективний, сповнений ідей Іван Виговський міцно тримає в руках булаву, що такими зусиллями йому дісталась. В центрі полотна падає невидимий промінь світла, який зупиняє свій шлях на обличчі юного Івана і передає любителям живопису всю неповторну красу молодості та чоловічу впевненість гетьмана.

Натюрморти художниці – це щось неймовірно-захоплююче! В них вона показує красу в звичних для нас речах. Дивовижні роботи осліплюють своїм відтворенням та вдалими інтонаціями. Ось деякі з них, що мають оригінальні назви: «Сонячні абрикоси», «Дари Життя-Природи», «Все починається в житті з малого». Я вирішила назвати деякі картини по-своєму: «Домашній кошик із щастям», «Квітучий ліловий стіл». На цих картинах різнотрав'я, фрукти, застиглі предмети. Таке враження, що відчуваєш аромат цих простих і водночас вражаючих квітів, відчуваєш смак плодів. Художниця переконана, що гра напівтонів, тіні та світла являється найважливішим. Натюрморти наповнені добром та любов'ю, барвами теплоти.

Наталія Віталіївна переймається красою місцевого пейзажу і з задоволенням переносить його на своє полотно. Змішуючи фарби на палітрі, майстерно вимальовує кожен штрих. Широкими мазками пензля художниця передає красу пейзажу, пропускаючи його барви через свою душу. Особливо зворушливі у неї твори про зиму. Полотно «Чигирин узимку» ніби повертає нас назад у часі. Стара розмальована хатинка визирає з-під снігу. Слабенький тинок трішки похилився. Могутнє дерево захищає «свій» двір від буревію взимку, від спеки – влітку. Картина насичена сніжно-білими кольорами. Гілля дерев, запорошене снігом, миготить під сонячними променями, біленькі дахи будівель виблискують першим снігом. Казка та й годі.

Крім створення картин Наталія Віталіївна захоплюється і іншими видами образотворчого мистецтва. Майстриня полюбляє виготовляти ескізи для рушників та розмальовок. Це ніби мандрівка в країну мистецтва, в країну вишивки. Вивчати семантику орнаментів Наталія почала із самого народження. Властивості орнаментів визначилося

впливом на людину енергії або сили. Цей вплив пояснити неможливо і саме це зацікавило майстриню. Кожен символ вишивки інтерпретується з деякими відмінностями, в залежності від сприйняття людини.

Головний мотив її робіт – дерево життя. Тут втілено уяву людей про нескінченність, про те, що не підкоряється вплину часу. Дерево життя – це ніби об'єднання минулого, теперішнього і майбутнього. Його художниця прикрашає чудовими квітами на гілках. Вони є символом життя, бруньки – майбутні покоління. Кожний елемент несе конкретне значення і зміст. Майстриня в усьому притримується традицій, добавляючи трішки своїх тенденцій.

Це був хороший досвід. Ми не знаємо, що буде в майбутньому, проте дуже надіємось, що ця робота зможе прославити талант надзвичайно сильної художниці, мисткині, живописниці та майстрині – Наталії Віталіївні Атамась.

Даруйте! Творіть! Примножуйте світло!

ІСТОРІЯ РАЙОННОЇ ГАЗЕТИ «ЧИГИРИНСЬКІ ВІСТІ» ВІД ЗАСНУВАННЯ І ДО ЧАСІВ СЬОГОДЕННЯ

Сівак Данило, учень 10-Б класу Чигиринського опорного закладу загальної середньої освіти Чигиринської міської ради Черкаської області
Науковий керівник: **Кравченко Олег Андрійович,** вчитель історії Чигиринського опорного закладу загальної середньої освіти Чигиринської міської ради Черкаської області

Ці неповторні слова: «Ми є творцями своєї історії...». З кожним роком їх повторюють все частіш та частіше. Тільки ж як ми можемо бути творцями, якщо самі не завжди вміємо творити?! Але є непересічні, творчі люди, які по-особливому відчувають світ. Вони і є справжні творці історії, її літописці.

Сьогодні мова піде про неймовірно трудолюбивих та по-своєму відомих людей на Чигиринщині та в Україні, поспілкуємося з ними та дізнаємося про їх роботу в газеті «Чигиринські вісті» - часописом унікальної місцини в Україні, колишнього козацького краю, а тепер історичної вотчини нашої держави. Ці люди працювали в районній газеті на зламі двох епох, двох політичних формацій, висвітлюючи на її шпальтах, як новітню радянську історію так і зародження Незалежності.

Творити історію – така доля випадає кожному з нас. А от залишати її у віках – справа одиниць. Від Нестора-Літописця ця ниточка тягнеться через століття у сьогодення.

Актуальність дослідження: зумовлюється кількома чинниками: її недослідженістю, постійним інтересом як з боку істориків, так і з боку громадськості, читацького загалу до історії діяльності районної газети. Зокрема, можливістю зробити повний порівняльний аналіз інформаційно-пресової діяльності на території Чигиринщини починаючи від 1917 р. і а ж до часів сьогодення! Важливим чинником є й те, що у порушеній темі дослідження сконцентровані не лише проблеми чисто історико-краєзнавчої науки, а й цілої низки суміжних наук – історії, політології, соціальної психології, у ній перетинаються проблеми наукові з проблемами суто практичними – духовними, соціальними, націотворчими.

Творити історію – така доля випадає кожному з нас. А от залишати її у віках – справа одиниць. Від Нестора-Літописця ця ниточка тягнеться через століття у сьогодення.

Для мене тема медіа дуже близька. Особистісна прив'язка до неї у мене іде від самого дитинства, адже я народився в родині медійників: бабуся, а пізніше й мама, все моє життя працювали в районній газеті. Бувало, немовлям я навіть засинав на підшивках «Чигиринських вістей» і разом з першими словами вчився вимовляти «верстка», «коректура», «репортаж» тощо.

В нашій родині до газет взагалі було трепетне ставлення. Мій прапрапрадідусь Яковлєв Петро Йосипович, котрий прожив майже 100-років, за довге своє життя виписував

майже всі газети колишнього Радянського Союзу. Бабуся згадує, що дід Петро зберігав у старому портмоне, разом із військовими зведеннями радінформбюро вирізки з австрійської преси (де він перебував у полоні, в який потрапив у І-у Світову війну) про революцію в Росії… Нажаль все це безповоротно втрачено. А так хочеться зберегти, поширити для широкого загалу поціновувачів.

Коли під час реформування газети її працівники відкрили архів старих підшивок, в мене загорілись не лише очі, а й душа: гортаючи пожовклі шпальти від 1945 року і до сьогодення, я ніби на дотик відчував історію. Але хотілося пізнати все і розумом.

Тому коли постав вибір теми дослідження, сумніву не було – звичайно це вивчення великого шляху злетів і падінь чигиринської районної газети протягом часу її існування на теренах Чигиринщини.

Моє дослідження базується в студіюванні місцевої періодики, яка виходила в різні періоди історії та за різних ідеологічно-політичних формацій – сталінського тоталітаризму, «розвиненого» соціалізму, перебудови та демократизації суспільства, внаслідок здобуття Україною Незалежності. Це дозволило визначити як події в країні та краї впливали на контент місцевих медіа, а зміст публікацій — на свідомість людей. А це в свою чергу дозволило газеті передавати не лише хронологію подій, а й ідеологічний дух епохи.

Взявшись за вивчення життєпису Чигиринської районної газети, від першої письмової згадки до сьогодення, нам вдалося вперше зробити комплексне і ґрунтовне дослідження створення і розвитку місцевого медіа протягом практично 100-річної його історії.

На теренах нашого краю, та й по всій Україні цього раніше ніхто не робив. Тож наша робота стала тим яскравим олівчиком, що замалював ще одну білу пляму в історії, наповнивши її баченням важливості подальшого життя друкованої преси.

Наша газета терпить велику конкуренцію з інтернет-ресурсами, втрачає свої виграшні позиції в процесі діджиталізації суспільства.

Але, сподіваємося вона продовжить свою діяльність так, як в усі часи вона виконувала свою основну місію – нести інформацію до людей, об'єднувати їх навколо різних ідей, та гуртувати до їх виконання, а нам залишати великий архів життя району та громади.

ЗВ'ЯЗОК ФІЛОСОФСЬКОЇ СПАДЩИНИ СКОВОРОДИ З СУЧАСНІСТЮ

Риженкова Оля, вихованка гуртка «Юні туристи-краєзнавці» Черкаського обласного Центру туризму, краєзнавства і екскурсій учнівської молоді Черкаської обласної ради.

Кріт Юлія Анатолівна, керівник гуртка «Юні туристи-краєзнавці» Черкаського обласного Центру туризму, краєзнавства і екскурсій учнівської молоді Черкаської обласної ради.

Ім'я українського філософа і поета-байкаря Григорія Савича Сковороди займає дуже високий рейтинг серед імен знаменитих філософів. На мою думку, його філософська система не тільки оригінальна, але і досить сучасна.

Вибір філософських поглядів Сковороди як теми дослідження зроблений цілком свідомо, адже автор розділяє погляди відомого філософа. У філософському вченні Сковороди не лише найсильніша і найяскравіша, але і найважливіша для сучасності є теза про щастя людини і людства загалом. У вченні Сковороди щастя людини не пов'язується з більш повнішим задоволенням її потреб.

У Сковороди розуміння щастя має більш глибоке коріння. Суть щастя він пов'язує зі способом життя самої людини. Найбільш повно ця суть розкривається через вислів Сократа: „…Інший живе для того, щоб їсти, а я - їм для того, щоб жити. …", яким Сковорода відкриває свій трактат під назвою „ІконаАлкивіадська". Своїм розумінням щастя Сковорода немов захищає людську „природу" від примітивного її зведення до споживання і користі. Сам він

обрав такий спосіб життя, який з його слів допомагав йому „не жити краще", а „бути краще". Прагнення „бути краще" він пов'язував з поняттям „чистої совісті": „краще годину чесно жити, чим поганить цілий день".

Найбільшої глибини теза про щастя досягає на тому моменті, коли Сковорода визначає саму суть „чесного життя" і„чистої совісті". Виявляється ця суть розкривається через трудову діяльність людини. У Сковороди не всяка праця веде до чесного життя і чистої совісті. У нього праця – це не обов'язок, не борг, не примушення (як суспільство вважає сьогодні), а, навпаки, вільний потяг людини. Процес праці розглядається як насолода і відчуття щастя навіть незалежно від його результатів. Такій праці Сковорода дає визначення „споріднена". Розділення людей, що займаються „спорідненою" і „неспорідненою" працею – це і є найглибша думка, на яку можна спиратися при розв'язанні сучасних проблем людства. Думка про те, що щастя людини полягає в праці, і що вона зробила мавпу людиною, відвідувала багатьох філософів і раніше. Але визначення праці з позицій джерела свободи і щастя, або джерела страждання і нещастя людей зустрічається досить рідко. У Сковороди вперше ця тема визначилася як головна і в літературних творах, і в філософських трактатах. Вся його творчість виходить з розуміння того, що людство може об'єднати тільки праця з суспільною користю і особистим щастям –„споріднена" праця. Праця ж„неспоріднена"– джерелодеградації і людини, і людського суспільства.

Сучасна екологічна криза – це свідчення того, що людство займається в основному „неспорідненою" працею і ще не усвідомило роль „спорідненої" праці, пов'язаної з суттю самої людини. Тільки на основі пізнання людиною своїх природних здібностей – своєїфункції в природі, можна перейти на перспективну траєкторію розвитку.

Передова частина людства чуйно вловлює цю думку Сковороди. Світова громадськість зараз визнає, що щастя і мир на планеті залежать в більшій мірі не від того, що люди уміють робити, а від того, на що направлена їх діяльність.

Заняття „спорідненою" працею накладає відбиток і на спосіб життя людини. Біографи Сковороди, наприклад, стверджують, що письменник Лев Толстой любив Сковороду саме за те, що його спосіб життя гармоніював з його вченням. Сам же Толстой страждав від дисгармонії між власним вченням і безсиллям порвати з життям, не відповідним його ідеалам.

Філософська спадщина Г. С. Сковороди багатогранна. Вона охоплює різноманітні аспекти людського життя: науку, релігію, культуру, мистецтво. Цілком природно, що про все написати неможливо, так і у автора роботи немає таких глибоких знань в кожному з напрямів. Однак, що можна однозначно стверджувати, так це те, що всі грані спираються на загальний центральний стержень, що розглядає проблему природи людини і її призначення. Цей стержень включає в себе і сам образ Сковороди, що підтвердив практикою життя силу свого вчення.

Значення філософської спадщини Г. С. Сковороди в тому, що на неї можна спиратися в наш непростий час, коли людина накликає на себе небезпеку результатами своєї ж праці, коли при збільшенні кількості храмів зберігається зростання злочинності, коли праця людини втратила всяку привабливість, а життя стало безцільним (якщо вона не пов'язана з накопиченням капіталу) і незахищеним.

Багато які з перерахованих проблем можуть отримати розв'язку, якщо відродити тему „спорідненої" праці, поставлену Сковородою майже 250 років тому. Незважаючи на те, що ця тема отримала розвиток в українській літературі, вона все ще чекає свого пізнання.

МОДЕСТ СОСЕНКО – ТВОРЕЦЬ УКРАЇНСЬКИХ САКРАЛЬНИХ СКАРБІВ

Дунаєвська Вікторія, учениця 9 класу Богородчанського ліцею № 1 імені Олекси Гірника Івано-Франківського району Івано-Франківської області
Керівник: **Семків Надія Дмитрівна**, вчитель української мови і літератури Богородчанського ліцею № 1 імені Олекси Гірника

Пізнаючи сторінки історії рідного краю, неодмінно знаходимо імена славетних земляків. На Богородчанщині (Івано-Франківська область) таких осіб немало: Йов Княгиницький – засновник Манявського скиту, Йов Кондзелевич – творець величного Манявського іконостаса; Іван Капущак – автор полум'яної промови у Віденському парламенті, завдяки якому панщину на Галичині відмінили швидше, ніж в Австро-Угорщині загалом; Теодор Мартинець – герой Листопадового чину у Львові (саме він вивісив на ратуші синьо-жовтий прапор), Михайло Яцків – прозаїк світового масштабу; Іван Чмола – один із основоположників Пласту. Згадаймо природні пам'ятки: найвищий в Україні Манявський водоспад, неймовірні палеонтологічні знахідки льодовикового періоду, унікальний грязьовий вулкан, соляні й озокеритні копальні…

У когорті земляків привертає увагу неординарна особистість – художник Модест Сосенко (див. додаток 1), який побачив світ 146 років тому в селі Пороги (донедавна Богородчанського району Івано-Франківської області).

Життєпис художника ставав предметом уваги багатьох дослідників. Найґрунтовнішою на сьогодні є монографія О. Семчишин-Гузнер «Модест Сосенко (1875-1920)», яка побачила світ у рік століття від смерті художника. Назване видання ввійшло до списку найкращих українських книжок 2020 року за версією ПЕН у номінації «мистецькі видання».

Розпочнемо з родоводу. Найдавніші відомості про Сосенків датуються другою половиною XVII століття. Один із предків, супроводжуючи вигнанця Івана Мазепу, покинув рідну Полтавщину й оселився на Лемківщині, вивчився на священника й започаткував галицьку гілку роду. Отож, художник походить з духовенства. Народився 23 квітня 1875 року. У трирічному віці осиротів. Здобувши початкову освіту, навчався в Станиславівській гімназії, де й проявив здібності до малювання. За рекомендацією свого педагога А. Стефановича з 1896 року розпочав студії в Краківській академії мистецтв. 1900 рік став визначальним у подальшій кар'єрі митця: він здобув перший досвід монументальної роботи в храмі й познайомився з Андреєм Шептицьким, завдяки фінансовій підтримці якого отримав змогу продовжити навчання в Мюнхені й Парижі. Пам'яткою про студії стали пейзажі, портрети, а також копії робіт європейських майстрів.

Львівський період – найпродуктивніший у творчому зростанні митця. Саме тут втілював здобуті в Європі знання. На жаль, час був

обмеженим – неповний десяток років, до початку Першої світової війни. У 1907-1914 роках був музейним працівником. Цікавився орнаментикою, шукав і замальовував прикраси рукописних манускриптів, щоби дати їм нове життя в церковних розписах. Подорожував Італією й Україною (1908-1913), відвідав Палестину та Єгипет (1914). Під час Першої світової війни мобілізований до армії, брав участь у військових діях. На фронті втратив здоров'я, повернувся до Львова важко хворим. Певний час працював, 1919 року був учасником малярської виставки. Хворіючи на туберкульоз, знайшов останній притулок на львівській Святоюрській горі, де ним опікувався митрополит Шептицький. 4 лютого 1920 року закінчився земний шлях Модеста Сосенка. Галицький світ сумував: «Відійшов від нас чоловік великої простоти і ніжности… з великим жаром діяльної любови до людства і всякої живини взагалі, що так мало тепла любови від других зазнав у житті…» (І. Свєнціцький), «мав незвичайно добре серце і ніжну душу: жмурив очі на всі прояви нашого хамського життя.., держався по змозі подалік, ходив одинцем, жив у самоті» (О. Шандура). Місія нащадків – зберегти пам'ять про художника, популяризувати його творчу спадщину.

Окреслимо особливості творчого стилю митця. Модест Сосенко дебютував 1905 року (як пейзажист) на виставці українських малярів та народного мистецтва у Львові. Згодом зосередився на релігійному живописі (оформляв храми на Львівщині, Івано-Франківщині, Тернопільщині, розробляв проекти церковних іконостасів), декорував актову й концертну залу Вищого музичного інституту імені Лисенка у Львові.

Авторські розписи Модеста Сосенка збереглися в задовільному стані лише в церкві архистратига Михаїла в селі Підберізці біля Львова та в церкві Воскресіння Господнього в селі Поляни на Золочівщині. Парафія в Підберізцях була надзвичайно популярною від кінця 1900-х до середини 1920-х років завдяки гостинності тодішнього пароха Євгена Шухевича, який належав до шанованого українського роду. Його рідний брат Володимир – етнограф, визначний дослідник Гуцульщини. Їхній батько Степан Шухевич був отаманом Української галицької армії в роки Першої світової війни.

За візантійськими канонами художник розробив власну систему розписів храму з орнаментами за мотивами українських манускриптів XVI–XVII століть (див. Додаток 2), вишукано поєднавши гуцульську й східноукраїнську колористику. Найвиразнішим втіленням його національних переконань є вирізьблений над царськими вратами тризуб. Під куполом – невагомі постаті ангелів на хмарах у ніжних пастельних тонах. Поєднання блакитної та золотої барв втілює урочистість та монументальність. Імітація мозаїки та цілість і виразність мистецьких образів нагадують інтер'єри храмів часів Київської Русі. Справжнім шедевром є спроектовані Сосенком вітражі сакральної тематики (див. Додаток 3). На них і досі є ім'я великого майстра. Укотре згадаємо митрополита Шептицького: саме він ініціював декорування вікон вітражами, бо до XX століття в українській сакральній традиції не існувало фігуративних чи сюжетних вітражів. Дослідники припускають, що в храмі залишилось прижиттєве зображення владики Андрея. Ймовірно, саме з нього Сосенко малював Бога-Отця.

У Підберізці почалося справжнє паломництво: люди приїздили звідусіль, з 1910 року організовано прогулянкові групи, навіть заведено «Книгу відгуків почесних гостей». Церковне оздоблення стало прикладом для наслідування.

Нині хранителем сакральних скарбів є священник Станіслав Гасс. Він дбає про фаховий підхід до реставрації розписів, виконаних Сосенком.

На жаль, більшість робіт митця безповоротно втрачено, і не лише через воєнне лихоліття. У церкві святого Миколая в Золочеві в радянський час був музей атеїзму. Стінопис реставрували, однак зберегти вишукану колірну гаму розписів не вдалося. Значного (однак запізнілого) розголосу набув вандалізм у Славському на Львівщині, учинений у травні 2019 року, у результаті якого були повністю знищено церковні розписи (див. Додаток 4). Очевидці з гіркотою констатували: «Внуки та правнуки тих, хто був свідком творення шедевральних мистецьких пам'яток по-варварськи, безжально та цинічно зруйнували не лише окрасу села – високий витвір монументального церковного мистецтва, але й пам'ять, історію, гідність». Загинув романтичний чар родини Качмарських: Модест Сосенко малював ангелів у церкві з їх бабусі, яка на той час була підлітком. Відразу після трагедії відкрито кримінальне провадження, однак на сьогодні немає відомостей про покарання винних. На жаль, це лише один з безлічі фактів, коли церкви оббивали вагонкою, перемальовували давні ікони, навмисно підпалювали. Єдиним позитивним наслідком цієї історії може стати привернення уваги до творчості тих митців, надбання яких ще не втрачені.

Окрім створення сакральних шедеврів, Сосенко започаткував жанр екслібриса в українській графіці: створив книжкові знаки Церковного музею, кількох бібліотек у Львові й митрополита Шептицького (див. Додаток 5).

Отже, Модест Сосенко – творець модерного сакрального простору. Долаючи матеріальні труднощі, борючись із стереотипним сприйняттям, він дарував світові талант, сподіваючись на гідне пошанування. Максимально використовуючи орнаменти, утвердив національну своєрідність українського мистецтва. Виконані ним архітектурно-живописні ансамблі упізнавані серед робіт інших авторів. Тому можна послуговуватися терміном «індивідуальний Сосенків стиль». Хоча його напрацювання не завжди схвально сприймалися (дехто навіть вбачав «копіювання» стилістики індійських храмів), це був продукт не лише таланту, а й наполегливої інтелектуальної праці.

Завдяки подвижництву Модеста Сосенка сакральне мистецтво першої половини XX століття сягнуло світового рівня і заслуговує гідного пошанування нащадків.

РЕЛІГІЙНО-ПОЛІТИЧНА ДУМКА УКРАЇНИ ЧАСІВ КНЯЖОЇ ДОБИ

Акімов Кирило, член гуртка «Історичне краєзнавство» Донецького обласного центру туризму та краєзнавства учнівської молоді, студент Донбаської державної машинобудівної академії, м. Краматорськ, Донецька область, Україна
Керівниця: **Стешенко Наталія Леонідівна**, канд. істор. наук, керівниця гуртка Донецького обласного центру туризму та краєзнавства учнівської молоді, доцентка кафедри філософії та суспільно-політичних наук ДДМА

Історія владних відносин і суспільно-політичної думки України бере свої витоки в Київській Русі, яка не була державою в сучасному розумінні. Політичні конфлікти вирішувалися за допомогою сили. Київська Русь не мала ані розвинутого централізованого управління, ані розгалуженої бюрократичної системи. Владні відносини в ранній період розвитку держави здебільшого виявлялися у вигляді збору данини (полюддя). Зростав рівень суспільно-політичної організації Київської Русі, а разом з цим розвивалася суспільно-політична думка.

Проаналізувати історію владних відносин і суспільно-політичної думки за часів правління княгині Ольги та князя Святослава – мета даного дослідження.

Завдання роботи: систематизувати матеріал періоду правління Ольги та Святослава; охарактеризувати владні відносини великих київських князів; визначити початки вітчизняного політичного мислення.

Початки вітчизняного політичного мислення формуються вже за часів княгині Ольги. Молоді роки Ольги припали на князювання Олега. Тому з раннього віку княгиня почала розуміти принципи функціонування апарату державного управління. Її наречений – князь Ігор багато часу проводив у походах, тому Ольга все більше розуміла процес правління державою і безпосередньо брала участь в її управлінні. Після того, як князь Ігор був вбитий деревлянами у 945 році, княгиня повністю взяла управління державою на себе. Вона, в першу чергу, помстилася деревлянам за вбивство чоловіка. Проте, другим кроком Ольги було у встановлення чіткого розміру данини. Після цієї реформи у Київській Русі припинилися бунти та повстання.

Княгиня набула авторитету і одразу почала розвивати активну зовнішню політику. Вона намагалася встановити дипломатичні стосунки з Німеччиною та Візантією. Княгиня Ольга прибула до Константинополя, де прийняла християнство. Ольга проводила самостійну політику. Княгиня розширила будівництво в Києві. Був збудований кам'яний палац з прибудовою, який був прикрашений архітектурними деталями з рожевого шиферу і мармуру та фресковими розписами. Цей палац, насамперед, збудували щоб приймати в ньому бояр, іноземних послів і підвладних князів. Але на піку свого правління, Ольга мала вже дорослого сина, який хотів військової слави та перемог для Київської Русі. Святослав залишився вірним язичництву. У 964 році він став князем, але багато свого часу приділяв походам та розширенню території, тому до кінця свого життя Ольга вирішувала внутрішні питання держави.

За часів правління Ольги Русь здобула могутності у християнському світі. Було налагоджено управління в державі. Князь Святослав не був таким далекоглядним, як його мати. Писемні джерела розповідають нам, що його правління було дуже насичене подіями. Князь мав на своєму рахунку багато перемог, так само і гірких поразок.

Ще в малому віці Святослав залишився без батька. Будучи підлітком Святослав правив у Новгороді. Саме в цей час навколо князя згуртувалися його войовничі друзі. Між Святославом та Ольгою назрів релігійний конфлікт. Ольга вмовляла сина прийняти християнство, але Святослав не розділив думки матері і залишився вірним язичництву та своїй войовничій дружині. З письменних джерел відомо, що Святослав був легким і хоробрим на підйом та талановитим воєводою.

Перший похід Святослав здійснив, коли йому виповнилося 22 роки. Зібравши велике військо він вирушив зі зброєю на в'ятичів. Підкоривши в'ятичів, Святослав розширив свої володіння, але це призвело до війни з хозарами. Князь розгромив столицю хозарів Ітіль, заволодівши територією Керченської протоки і Прикубанням. Після цих походів Святослав набув авторитету. На той час хозари були головним противником Київської Русі. Але на цьому войовничі походи Святослава не закінчуються і вже у 967 році князь перемагає булгарів, приєднавши до своїх володінь вісімдесят міст на Дунаї. Ці блискавичні перемоги не дуже сподобалися грекам, тому вони схилили печенігів до нападу на Київську Русь. За відсутності головного війська в столиці, печеніги скористалися цією нагодою та взяли в облогу Київ. До Святослава надійшли звістки про облогу міста, тому він одразу вирушив з головним військом до Києва. Печеніги відступили.

Між тим, поступово князь почав втрачати частину своїх завойованих земель. Візантійський імператор Іоанн, увійшов до Дунаю, відрізавши Святослава від Русі.

Войовничий князь на зимові місяці розмістив свої війська у болгарських містах. Святослав стягував війська до Доростолу. Але невдовзі місто було блоковано з боку ріки та суші. Русичі декілька разів намагалися прорватися через облогу, але всі спроби були марними. В липні 971 року обидві сторони погодилися на переговори, що закінчилися підписанням мирного договору. За його умовами Святослав повинен був залишити Болгарію та ніколи не повертатися на цю землю. Після цього основна частина війська Святослава вирушила до Києва, а Святослав залишився з малою дружиною та пересувався по Дніпру.

Поразки князя породжували ненависть до християнства та християн. Утративши майже всі завойовані землі, Святослав намагався розпочати масові гоніння проти християн. Але, у 972 році він загинув у бою з печенігами. Роль Святослава у правлінні Київською Руссю неоднозначна. Це був хоробрий та войовничий полководець але, водночас, дуже жорстокий. На початку своєї блискавичної військової кар'єри Святослав володів величезними територіями, але не розумно використовував ресурси держави та не замислювався щодо наслідків своєї діяльності. Тому всі завойовані території, були втрачені, як і дипломатичні відносини, налагоджені княгинею Ольгою.

Отже, правління великих київських князів Ольги та Святослава характеризується подальшим розвитком владних відносин та початком оформлення релігійно-політичної думки України. Князювання Ольги стало поворотом у владних відносинах Київської Русі: було налагоджено упорядковане управління; країна почала інтегруватись у політичну систему християнського світу, набуло поширення християнство і серед язичників. Після смерті Ольги близько двох десятиліть велася боротьба між представниками християнства і язичництва, яка була завершена перемогою християнства за часів правління онука Ольги, Володимира Святославовича.

Оцінити внесок Святослава Ігоровича в розвиток державно-політичних відносин доволі складно. Він мав талант полководця, проте не завжди мав політичну далекоглядність і розумне використання наслідків своїх блискавичних перемог. Він завоював величезні території від Балтійського моря до Каспію і Кавказу; від Балкан до Середньої течії Волги. Втім утримати завойовані землі не вдалося. Майже всі території, які він завоював, згодом були втрачені. Чисельні військові походи Святослава послабили Русь. Дипломатичні відносини з Візантією та Німеччиною, які налагодила Ольга, також були втрачені.

КОЗАЦЬКІ ЗВИЧАЇ – СКАРБНИЦЯ ДЕРЖАВНОСТІ

Римарь Крістіна, вихованка гуртка «Історичне краєзнавство» Вінницького обласного центру туризму, спорту, краєзнавства та екскурсій
Керівник: **Коваль Олександр Іванович**, керівник гуртка «Історичне краєзнавство» ВОЦТСКЕ

Козацтво – героїчна сторінка в історії України, феноменальне явище в історії людства. Козацтво назавжди увійшло у свідомість українського народу як символ його прагнення до свободи, демократії та незалежності.

Козацтво збагатило скарбницю людської цивілізації новими стереотипами мислення, самобутніми формами суспільно-політичної організації, соціальної системи, господарської моделі, зразками адміністративно-територіального устрою, військовим мистецтвом. Це результат потенційних можливостей українського народу, з якого вийшли козаки.

З утвердженням суверенної України відроджується козацтво, його звичаї, традиції. Саме це є актуальним, особливо для виховання підростаючого покоління в дусі патріотизму та збереження українських традицій.

1. Золоті правила козаків: «Хоробрість та винахідливість – головне багатство», «Вмерти, не скиглячи», «В атаці – перший, у відступі - останній». «Не той сильний, що камінь верже, а той, що в собі серце держе».

Козаки вирушали в похід з правої ноги, йдучи на «правеє» діло. Викрикували із наростанням звуку: «Юр-Юр-Юр», молячись Святому Юрію. Цей вигук пізніше використали як «Ура». Гаслом козака-лицаря було: «За волю, за долю, за любов!»

2. Календар: козаки вели літочислення від весни до весни, Новий рік у них починався 21 березня. В походи із собою вони брали півня, який був їм за будильника. Всі справи робили за рухом Сонця, навіть їли. На Водохреще козаки салютували з гармат і рушниць. На Різдво та Великдень вони вітали кошового і старшину. У ці свята відбувалися кулачні бої. Ця традиція зберігалась до встановлення радянської влади. Великим святом було відзначення Семена 14 вересня. В цей день 14-літніх юнаків посвячували у козаки. Їх стригли та проводили випробовування.

3. Мова: у козацькій мові відсутній середній рід, щоб нікого та нічого не принижувати. Мова козацька особлива, в переважній більшості телепатична. Вони не цурались язикових оборотів, наприклад, називаючи реєстровців «здрайцями», тих, які жили в зимівниках – «пічкурами». Мудрих козаків називали «знаюками». Козаків ніколи не покидали гострі насмішки. Вони давали прізвиська: «Півторак» - має силу в півтора рази; «Вареник» - вайлуватий, неспритний. Козацька мова повчальна, вислови влучні та дотепні, переважно лаконічні. За нецензурну лексику карали киями.

4. Загартування: після міцного сну під дубом козака-початківця обливали водою, ставили під палюче сонце, а вночі вели в ліс і нападали з усіх боків, щоб відкрити у ньому потаємні сили. Козак тренувався затримувати дихання так, щоб потім прикинутись мертвим перед ворогом. З високої гори качались вниз, як росомаха, щоб вороги не впіймали. Отаман кидав люльку в річку, а козаки діставали її зубами. Козаком ставав той, який один раз був у морському поході, служив джурою три роки, за іншими даними – сім років.

5. Джерела фізичної сили: завжди перебувати в русі, козак означає «рухливий», його кредо: «Воля, доля, рух, дух». Спали козаки під старезним дубом. Спали та спочивали на ялівцеві, щоб не боліли кістки та м'язи. Саме на Вінниччині ялівець назвали «козацькою травою». Кожен козак носив і із собою насіння любки дволистої (щоб вижити, на добу однієї вистачить козакові, дві – коневі).

6. Одяг: для зручності кожен козак шив собі одяг сам. Це свідчення відсутності стадності, бо кожен козак – особистість. Чоботи мали високі халяви, утеплені зсередини. Носок був роздвоєний, щоб не гризли онучі. Шаровари мали об'єм 2,5 метри, довжина 1,25 метрів. Шерстяні товсті шаровари були. малинового кольору із золотими лампасами. Різнокольорові шаровари свідчили про статус козака. Верхній одяг: кирея, гунька, опанча, кунтуш, куртус, кобеняк, жупан, свита. Шапка мала шлик, на кінці якого був схований якірець (часник). Підперізувались поясом чи очкуром. Пояс мав довжину сім метрів.

7. Зброя: кожен козак мав свою кулелийку, два пістолі, шаблю, сулицю, захалявний ніж, келеп (чекан), бойові: коса, серп, ціп, нагайку, в ручці якої вмонтований стилет. Козаки винайшли ожигу (органку) – багатоствольну гармату, гранати (керамічні та скляні), підводний човен, чайку, міну, ракети, лафет, патрони та патронташ (ладівницю), багнет, сигнальні фігури (вогонь від них було видно на 30 верст). Одного разу в Дніпрі біля Хортиці знайшли шкіряний плащ. Його вдягав кормчий підводного човна та ногами показував, куди направляти судно. Найкраща зброя – звук та секретні вправи, яким вони могли навіть вбити чи залякати. Козак так вправлявся шаблею, що крапля дощу на нього не могла впасти. Перші в світі ракети винайшов козак Олександр Засядько. Козацька чайка мала подвійний корпус. На дубових пеньках стояли гармати. Пеньки добре захищали палубу під час пострілів. Всередині чайки були припнуті коні . Припливши до берега, козаки вискакували на конях. Це був перший у світі кінний десант. Козацька зброя та звитяга відомі в усьому світі, адже

козаки брали участь у англо-бурській війні, російсько-японській війні, були охоронцями перського шаха, воювали на Алясці.

8. Їжа: борщ – улюблена страва, дарована Сонцем; вареники – символ Місяця; щерба – юшка з риби; запечені півники (містять 50% крохмалю), куліш – універсальна страва, соломаха – страва з борошна, хліба, часнику і солі; тетеря – страва з борошна і сухарів; печене, сушене, в'ялене; солодощі. Варили юшку у дерев'яному відрі, кидаючи розжарене каміння. Їли повільно, щоб не подумали: «Лигає, як пес». Одного разу в Петербурзі голодним козакам для насмішки подали страви та довгі ложки. Вони не розгубились і почали годувати один одного. Козаки дуже любили солодощі.

9. Обереги: молитва за живих і померлих, молитва Роду-Народу; грудочка рідної землі; свячена вода у маленькому гладущику; чебрець для очищення. Коли не було тютюну, козаки курили чебрець, щоб відігнати хвороби та злих духів. Оберегами служили також рушник, хустка, ритуальні речі, виготовлені самим козаком. Відзнакою - оберегом кошового отамана була булава, полковника – пірнач, судді – тростина, осавула – срібна палиця з кільцями на кінцях.

10. Зачіска: козака-початківця на Семена стригли під макітру; досвідчений козак носив чупер; справжній козак носив оселедця, закрученого за ліве вухо; сережку у лівому вусі носив козак, який був один у сім'ї, тому його оберігали для збереження роду. Оселедець потрібен був для того, щоб Бог піднімав козака, який щось хотів зробити неправильно. Козак із оселедцем зображений на кістці мамонта, знайденій у Мізині Чернігівської області. Кернасівський ідол, якому понад три тисячі років, дуже нагадує козака. Біла голова із каменю у музеї на Хортиці точно відображає козака. Всі зображення із оселедцем.

11. Відповідальність за правопорушення: найтяжчими злочинами були: скривдити кобзаря, жінку, а також зрада, вбивство товариша, п'янство, мужеложство, крадіжка. П'яного козака провчали один раз: викидали за борт чайки. У козаків не було ката. Вбивця вбивав вбивцю. Існував звичай: засудженого до страти могла врятувати жінка, яка брала його на поруки. Було покарання киями. Знайдена річ мала висіти прив'язаною на стовпі три дні, допоки її не побачить господар. Вищим суддею був кошовий отаман. Військовий суддя розглядав справи, давав поради. Писар оголошував вирок старшини на раді, сповіщав засудженим судові рішення. Осавул виконував роль слідчого, піліційного урядника, виконував вироки, розглядав скарги. Довбиш був присутнім на екзекуціях, читав постанови старшини та усього війська прилюдно на місці страти або на військовій раді.

12. Етикет: вшановуючи героїв, козаки стають на ліве коліно та піднімають вгору шаблі. На службі у церкві козаки трохи оголюють шаблі для освячення, стаючи на одне коліно. Про несмачну їжу говорили: «Хоч не смачне, зате багато». За все дякували пану отаману. Але могли його усунути чи стратити через невдачу. Кожен козак мав ложку, виделку, ніж. Голову риби клали перед отаманом, бо він головний. Дарунок завжди дарували дорогий, від душі. Коли козака хоронили, то хрест ставили у ногах. Завжди бути легким, бо важкий мав багато гріхів. Зовнішніми та внутрішніми вартостями козаки становили собою найхарактерніші типи свого народу та свого часу. Переважно вони мали вуса, оселедця. Запорожець позирав похмуро й спідлоба, чужих зустрічав неприв'ітно, на запитання відповідав неохоче, але згодом м'якшав, під час розмови його обличчя поступово ставало веселим, жваві проникливі очі проймалися блиском вогню, вся постать його дихала мужністю, хвацькістю, заразливою веселістю і неповторним гумором. У великій пошані у козаків перебувало побратимство. Кожен козак міг віддати життя за волю родичів і побратимів. Вони дарували один одному коней, зброю, мінялися хрестами. Побратимство було однією з причин їх непереможності.

13. Приклади витривалості. Дмитро Олексіїв із Полтави провів у татарському полоні 37 років, Дмитро Іванов з Полтавщини був на каторзі 35 років, Іван Паворозник із Лубен був у полоні в турка Аджана 40 років, Костянтин Таран зі Снятина був на каторзі 45 років, Самійло Іванов – 47 років, Михайло Васильєв, Степан Колесніков, Андрій Степанов – 30 років, Орися Боровикова із Ромен – 46 років, Уляна Федорова із Пирятина – 36 років, Парасковія Петрова із Хмелівки Охтирського полку та Федора Яковлєва – 35 років.

Турецький хроніст Мустафа Наїма, описуючи морські битви козаків з турками, писав, що на всій землі немає людей сміливіших, котрі б менше турбувалися про своє життя, менше за все боялися смерті. Він називав їх володарями моря.

14. Житло: «Козацька хата небом крита, землею підбита, вітром загороджена»; «Січ – цариця-мати, степи добрі, край веселий» - говорили козаки. Вони вважали, що живуть у куренях, а хати - на цвинтарі. У курені була лава, на яку могли сісти 38 козаків. Бордюг - яма, вкрита очеретом, добра та надійна схованка. Бурдей – напівземлянка, виготовлена козаком, служила йому надійним прихистком. Від назви «бурдей» походить прізвище «Бурдейний». Свідченням того, що хату будували від душі, є глинобитна хата Кальницького полковника Івана Богуна у Кальнику, товщина стін якої півтора метри.

ДИСИДЕНТСЬКИЙ РУХ НА СУМЩИНІ

Кузнєцова Неллі, вихованка гуртка «Юні екскурсоводи», комунального закладу Сумської обласної ради – обласного центру позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю
Керівник: **Кучмиста Юлія Миколаївна**, керівник гуртка «Юні екскурсоводи» комунального закладу Сумської обласної ради – обласного центру позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю

Відповідно до історичних передумов соціальної, культурної, інформаційної політики на Сумщині дисидентський рух як форма інакодумства проіснували від «хрущовської відлиги» до «горбачовської перебудови».

У 1960-ті – на початку 1990-х р.р. дисидентський рух на Сумщині, незважаючи на різні умови функціонування в цей період, становив альтернативу домінантній моделі інформування в тоталітарній державі, а також був способом вираження інакодумства в суспільстві. Самвидав, «кухонні розмови», мовлення голосів на закордонному радіо, несанкціоновані мітинги були засобами поширення й популяризації ідеї, заборонених офіційною владною системою. Перш за все це форма протесту, яка перейшла з непублічної сфери, де інформація подавалася без підпису автора або під псевдонімом, у публічну, зокрема, під час перебудови.

На Сумщині набуло популярності розповсюдження художньої літератури, альманахів, журналів, антологій дисидентського руху, звернень, заяв та інших документів за допомогою самвидаву. Українська нелегальна преса, яка не мала чіткої періодичності, розповсюджувалася стихійно і повідомляла українській громадськості, як на території Сумщини, так і за кордоном про порушення прав людини, створення національно-визвольного та правозахисного рухів, репресій щодот творчої і наукової інтелегенції.

Актуальність дослідження даної теми зумовлена необхідністю аналізу та розуміння особливостей дисидентських комунікацій у тоталітарному суспільстві на прикладі Сумщини 1960 – 1991 рр., які відображали суспільно-політичні процеси в альтернативних непідцензурних джерелах інформації. Сьогодні такий досвід є цінним у соціокомунікаційній парадигмі.

У Сумському регіоні діяли різні інакодумства: простонародні та дисидентські. Дисиденти займались розповсюдженням листівок, друком «самвидавів». Простонародний чи

«побутовий» супротив зводився у «антисовєтських» розмов у малих групах («кухонний супротив»).

За класифікацією рух інакодумства на Сумщині розподілився на : національний, релігійний, соціально-економічний. Відзначалися групи творчої інтелегенції, які відмовлялися у своїй роботі служити комуністичним ідеям і ретуалам.

Суми, на відміну від великих міст не мали постійної присутності іноземних журналістів, дипломатів, туристів, тому не мали захисту через іноземну пресу, через це у каральних органів були більше розв'язані руки, а звідси більш жорстоке ставлення до об'єктів «розробок», а потім підсудних.

Місцем збору «антисовєтчиків» зазвичай були квартири, паркові зони. Найбільше відомі - «квартира Царика», що на вулиці Комсомольській 50 (нинішня Данила Галицького), художня майстерня по вулиці Леніна (тепер вулиця Петропавлівська), майстерня Анатолія Івченка. У квартирі на Комсомольській постійно збирались представники творчої інтелегенції Сум, а саме, поет Микола Данько, поет Володимир Затуливітер, поет і педагогь Анатолій Семенюта, вчений-краєзнавець Геннадій Петров, літературний критик Віктор Баранкін. Це помешкання постійно перебувало під контролем Комітета Державної Безпеки, гурток періодично відвідували «сексоти», результатом стало те, що в ерединіт 60-х Царика і Семенюту засудили за зфабрикованими справами.

У художній майстерні Івченка також збиралися представники творчої інтелегенції, зокрема, архітектор Анатолій Сай, художник Володимир Осадчий, самодіяльний композитор Аскольд Максименко, лікар Віктор Казбан, біолог Анатолій Коломацький, художник Олег Прокопчук та інші. Спілкування було виключно українською, незважаючи, що у побуті багато хто спілкувався суржиком. Обговорювали теми історії України, краєзнавства,новинки української літератури, згадували академіка Андрія Сахарова, Олександра Солженіцина, Левка Лук'яненка, В'ячеслава Черновіла та інших відомих дисидентів, співали українських пісень.

Підсумовуючи свою доповідь хочеться словами Віктора Казбана «Якихось маштабних акцій по поваленню державного устрою ми звісно не планували. Збирались, обговорювали майбутнє України. Ми всі були переконані, що незалежній Україні бути». Надалі Віктор Казбан як депутат обласної ради був одним з ініціаторів підняття жовто-блакитному прапору над Сумською міською радою у 1990 році про що була публікація у газеті «Аргументи і Факти» (жовтень, 1990р.), де зазначалося: «Якщо у проросійському містечку Суми вісить синьо-жовтий прапор, значить вільній Україні бути!»

ВАСИЛЬ ТЮТЮННИК – ПОЛКОВОДЕЦЬ УКРАЇНСЬКИЙ

Паламарь Світлана, 10 клас Полтавська гімназія №21 Вихованка гуртка «Історичне краєзнавство» при ПМ ЦПО

Посмітна Світлана Василівна, учитель історії у Полтавській гімназії №21 та керівник гуртка «Історичне краєзнавство» при ПМ ЦПО

Ні! Живуть, живуть безсмертні
І гримить їх чин,
І живим, що стали мертві,
Знов несуть мечі.
Євген Маланюк
(«Балада про Василя Тютюнника»)

Полтавщина є не тільки колискою видатних діячів культури, письменників, художників, а й видатних діячів українського державотворення, борців за свободу і незалежність України одним із таких і є, і був Василь Тютюнник – палкий патріот,

військовий, людина, запалена духом любові до Вітчизни, яка згоріла на славу української історії, ось чому ми вважаємо це дослідження **актуальним.**

Мета нашого дослідження – проаналізувати життєвий шлях і розглянути долю відомого українського полководця, патріота і вояка Василя Никифоровича Тютюнника – нашого земляка.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання дослідження:**

1. Виявити діяльність цієї людини;
2. Розглянути внесок у розбудову української армії.

Василь Никифорович Тютюнник народився 17 серпня 1882 року в селі Єньки Хорольського повіту на Полтавщині. Закінчив Роменську реальну школу та Тифліське юнкерське училище. У 1913 року підпоручника служить у Сибірському стрілецькому полку. Одразу починає готуватися до вступу в Академію Генерального штабу. Успішно складає конкурсний іспит, але починається Перша світова війна. Початок війни Василь Тютюнник зустрічає на посаді командира кінної розвідки полку, а згодом призначається командиром батальйону 25 Сибірської піхотної дивізії. У 191 – 1916 роках виконував, якийсь час, обов'язки старшого ад'ютанта штабу корпусу (посада – капітана Генерального штабу). Досвід набутий фронтовим старшиною, так званої, штабної техніки блискуче був використаний в його подальшої служби. Революція 1917 року застає Василя Тютюнника, бойового підполковника, командиром Сибірського піхотного полку. Ось як описує його постать український вояка і поет Євген Маланюк: «Він був високий на зріст, доброї, типово військової статури. Жодне цивільне убрання не приховало б його військовості, яка остаточно, була його натурою. Справжній, бо військовик родиться, так само як і митець. Але найбільш прикметним було обличчя. При всій своїй – на перший погляд – простоті, навіть «простець кості». Вистачало лише раптової усмішки (рідко веселої, частіш іронічної, часом не без сарказму), щоб насвітлити всю його скомплікованість. Тоді, на немов з каменя витесаній тьмяній поверхні того обличчя, несподівано загорялись синьо-сірі очі, перед тим непомітні і немов би теж кам'яні. І іскристо з'явилися: бистрість, дотеп, розум, серце. Мудрість – все яскраве багатство різноманітних, аж до бігуновости, складників неповторної людської особливості…»

За часів Центральної Ради Василь Тютюнник був на відповідальній посаді начальника Оперативного відділу Генерального штабу УНР. «На той час, - згадує Євген Маланюк, - Головне управління Генерального табу…справляло «малоросійське враження»…На чолі більшості відділів стояли типово російські, явно ворожі Україні офіцери… Але саме відділ служби Генерального штабу… та Оперативний відділ, завдяки керівникам його – полковникові Мєшковському та підполковникові Тютюнникові – були, власне, двома українськими оазами в пустелі «малоросійської» бюрократичності та російської ворожості…Завдяки актуальному характерові праці в оперативному відділі та його особливому значенню для Української Держави 1918 року, він творив головний нерв не тільки військового, а навіть політичного життя того часу» .

У вересні 1918 року Василя Тютюнника з рангу сотника підвищено до рангу військової старшини. Щасливий збіг обставин з'єднав у цьому відділі земляків-полтавців В. Тютюнника і Євгена Мєшковського. Ось яку характеристику цим визначним українським старшинам дає Євген Маланюк: « Підполковник Василь Тютюнник – енергійний, гарячий вмить охоплював найскладнішу військову ситуацію і блискавично переходив до рішення, часто парадоксального в своїй талановитості. Полковник Євген Мєшковський був «персоніфікацією» військовості і духовно і фізично. Сурова дисциплінованість суто військового, холодного й світлого розуму, солідний науковий багаж, і, насправді геніальна пам'ять – ось цього найяскравіші прикмети, що не перешкоджали йому бути більш ніж

старшиною Генерального штабу…В Оперативному відділі Генерального штабу молодої Держави – ця комбінація була чудовою. Взаємна пошана, повне довір'я, автоматичне доповнювання себе взаємно, відповідальність, мужність, відвага, органічний патріотизм, розуміння себе з півслова і характеристична дрібниця – цілковитий брак яких-небудь «особистих» відношень (поза службою). Сучасники відмічають, що В. Тютюнник і Є. Мєшковський володіли надзвичайно природною українською мовою «цебто чиста і навіть стилева» і вживали її в Генеральному штабі, що приводило інших часто до «шалу». До офіцерів штабу зверталися «Пане військовий старшина», «Пане генеральний хорунжий». Дивна доля зробила так, що на початку їх спільної служби начальником був Василь Тютюнник (за Центральної Ради), а помічником його Є. Мєшковський, пізніше, аж до повстання проти Гетьманщини 1918 рік – навпаки, начальником В. Тютюнника був Є. Мєшковський. Їх спільна служба – це була гармонійна співпраця двох видатних людей».

У період гетьманства Василь Тютюнник продовжував військову службу, водночас був членом Українського Національного Союзу, який готував підготовку анти гетьманського повстання. Працюючи на посаді помічника начальника Оперативного відділу Генерального штабу, був одним із керівників повстання проти гетьмана. Саме за його наказом 15 листопада 1918 року почалося всеукраїнське повстання проти гетьмана Павла Скоропадського. У місті Біла Церква було сформовано військове керівництво військами УНР. Командувачем (Наказним отаманом) призначеного генерала О. Осецького, начальником штабу полковника А. Мельника. Обидва вони займалися політичними питаннями, переклавши всю підготовчу військову роботу по поваленню гетьманату на помічника начальника штабу.

Першого генерала-підполковника Василя Тютюнника, який і був фактичним керівником Армії УНР. Василь Тютюнник хоч і займав четверту після Петлюри, отецького та Мельника посаду в дієвій армії УНР став фактичним керівником повстання проти Г. Скоропадського. Генерал армії УНР Капустянський згадує: «Більша частина праці по організації повстання і по керуванню військами в цей тяжкий період лягла на В. Тютюнника. Молодий старшина величезної енергії і працездатності, шляхетського честолюбства, душе рішучий і некорисливий. Повстання Василь Тютюнник почав без жодного фахового помічника. Особисто керував військами не тому, що був самовпевнений, а тому що не мав власне штабу армії КНР більш – менш укомплектованому офіцерами – штабістами. Фактично лише на ньому трималося керівництво Армії УНР». Василь Тютюнник дуже непокоївся відсутністю у своєму штабі старшин Генштабу. Саме він почав комплектувати Генштаб талановитими офіцерами-штабісти серед яких відомі в майбутньому воєначальники-генерали Володимир Сінклер, Микола Капустянський. За активну участь в повстанні проти гетьмана В. Тютюнника підвищено Директорією в Отамани.

У червні 1919 року в зв'язку з поразкою на фронтах, втратою Лівобережної України, Волині та частини Поділля, призвели до серйозної перестановки військових кадрів. Було усунено від влади Наказного отамана О. Осецького та начальника штабу А. Мельника. Командрувачем Дієвої Армії УНР призначено Василя Тютюнника, з присвоєнням звання генерала-хорунжого. У серпні 1919 року його одночасно призначено командуючим Східною групою об'єднаних армій УНР та Української Галицької Армії. Об'єднаними військами під командуванням В. Тютюнника вдалося відбити у більшовиків місто Вінницю та Жмеринку. Було також створено Штаб Головного Отамана для координації дій армії УНР та УГА на чолі з Симоном Петлюрою. З ініціативи С. Петлюри в усіх частинах армії з'явилися так звані державні інспектори номінальні представники уряду УНР. Ця «державна інспектура», будучи природою своєю інститутом політичного комісаріату – при реалізації в армії – обернувся в інститут партійного інспекторату. «Держінспектор» максимумом прав та мінімум обов'язків. Цей «паразит» силою закону ставав рівноправним командирові, другим

господарем військової частини, та й ще з правом вето в ділянці військово-оперативній діяльності. Бажання партії за всяку ціну втягнути армію в партійну боротьбу.

«Військову працю він розумів і любив, - згадує генерал Капустянський, - мав громадську мужність і міг твердо висловлювати свою думку хоч чортові в вічі. Василь – палкий патріот. Головною хибою його була гарячковитість, а в запальчивості – зухвалість, різкість і зайва прямолінійність. Політики не любив…Багато енергії поклав на боротьбу з отаманією та інспектурою і проводив цю боротьбу рішуче, твердо і безбоязно…» Саме така риса характеру В. Тютюнника і привела до того, що за наполяганням численних політиків, порадників, держінспекторів і просто негідників наказом С. Петлюри його було усунуто від керівництва армією. Командармом було призначено полковника Володимира Сальського. Він був старим знайомим опального командарма. А познайомились В. Тютюнник і В. Сальський при таких обставинах. У кінці травня 1919 року українська армія знаходилась в тяжких боях проти Червоної армії та польських військ. Під владою Директорії залишилася територія в декілька десятків квадратних кілометрів. Василь Тютюнник розробив план прориву військ УНР у напрямку Проскурова (Проскурівська операція) і для безпосереднього командування виїхав у Кременець. Командиром Запорозької групи, яка брала участь в операції був полковник В. Сальський, який був категорично проти плану операції Тютюнника, але вимушений був підкоритися. Впливав на це і той факт, що під час Першої світової війни В. Тютюнник був лише капітаном та командиром батальйоном. Тим часом В. Сальський мав ранг підполковника, та у 1912 році з відзнакою закінчив Миколаївську Академію Генерального штабу.

Проскурівська операція розроблена Тютюнником почалася 1 червня 1919 року, пройшла успішно, було відбито у червоних місто Проскурів, Кам'янець-Подільський, в якому розмістилися урядові установи УНР. А в цей час фронт розпалювався під натиском білих та епідемії тифу. Генерал УНР О. Удовиченко згадує: «Фізичні сили Української армії були остаточно зломлені, але дух був твердий. Рештки бійців, хоч і були босі й голодні, але вирішили не здаватися на ласку ворога, а битися до останнього. Шлях відступу Української армії являв собою жахливу картину. На возах везли тисячі хворих на тиф, прикритих тільки дірявими шинелями. Важко хворих залишали на опіку селян, але й самі селяни часто цілими родинами лежали в тифу. Військові частини зменшились від 50-60 багнетів. Крім того УГА відмовилася воювати проти білогвардійців, а рух Армії УНР стримував сам Головний Отаман, який прагнув до мирного порозуміння з денікінцями. Опальний командувач протягом місяця мешкав у невеликому готелі м. Кам'янець. Вже з Кам'янця ад'ютант В. Тютюнника – Євген Маланюк відвозив до Головного Отаман доповіді командира про стан армій. На жаль, тоді до цієї поради не дослухалися. 24 жовтня УГА остаточно перейшла на бік Добровольчої армії. У цій ситуації С. Петлюра згадав про Василя Тютюнника та призначив його командиром майже знекровленої боями та тифом Армії УНР. «Занадто він був патріотом і вояком, - пише Є. Маланюк, - щоб відмовитися від обов'язку. Україна була для нього дорожче за життя, і він переступив через свою ображену амбіцію, вибачивши тим сліпим, що кидали в нього брудом ще недавно. Але з 10 тисяч багнетів Наддніпрянської армії, які він передав своєму наступникові, він одержав від нього ледве 2500, виснажених, поневірених, перемучених, обтяжених дикими транспортами ранених і тифозно хворих…Але отаман Тютюнник знову запалав. І до останнього дня вірив, що запалить і військо. Бракувало тільки помічника, коли вирішувалася доля України. І тоді, цілком природно, був покликаний полковник Євген Мєшковський, як начальник штабу армії. Тільки поміняліся місцями, - хіба для них обох існували різниці між посадами? Обидва були українці і вояками. Обидва служили Україні, віддаючи їй всі свої сили, усю душу і розуміння».

Василь Тютюнник почав енергійну роботу по організації спротиву Добровольчої армії. І білих вдалося зупинити. Однак до тифу та Добрармії ще додався розлад у війську: частина на чолі з отаманом Волохом прагнула створити окрему націонал-комуністичну армію, а січовики, незадоволені умовами перемир'я між УНР та Польщею перейшли до УГА. Крім того, незабаром важко захворів на тиф і сам Тютюнник. Приблизно з 21 листопада 1919 року почалася фактична ліквідація фронту та втеча багатьох державних діячів та штабних працівників УНР за кордоном – до Польщі. 22 листопада, уже хворий В. Тютюнник, ще керує обороною міста Проскурів від білогвардійців. 4 грудня, хворий на тиф, генерал Тютюнник, щоб зберегти військо, разом з Є. Мєшковським, розробляє унікальну військову операцію. Залишки війська мусять вернутися і ворожий тил, на Велику Україну. Запропонований отаманом план Зимового походу був підтриманий Симоном Петлюрою і 6 грудня 5-ти тисячне військо вирушило у похід. Останнє своє розпорядження своєму заступнику отаману М. Омельяновичу-Павленко в Зимовий похід отаман В. Тютюнник писав при температурі 40 градусів. І тільки зробивши всі розпорядження, здавши армію своєму наступникові, впав у непритомність, щоб не встати й померти від розриву серця, що ціле життя билося для України.

Помер Василь Никифорович 19 грудня 1919 року. Похоронений в місті Рівне.

«…За два дні – ранком 19 грудня 1919 – несподівано, – пише Маланюк, – (завжди смерть "несподівано") повідомляють: вмер. «Розрив серця» після кризи!

«… Одягли в той самий френч (темно-зелений), єдиний (у Командуючого Армії), який всі пам'ятають, в якім був за Центральної Ради, за Гетьмана, за Директорії, за Головного Отамана. На труні – крива шабля в сріблі, – єдиний люксус (це був мій ад'ютанський подарунок, – з цією шаблею я перебув і світову війну) в Отамана – і славнозвісна сіра смужкова шапка, – також подарунок (здається від повстанців). Сальва в мокрім повітрі. Потім – простий дубовий хрест…» «А на хресті – прямокутна довгаста цинкова бляха, на якій було зображено тризуб в обрамленні лаврового вінка, а під ним напис:. «Отаман Василь Нестерович Тютюнник, командуючий Наддніпрянською армією УНР. Помер в ніч з 18 на 19 грудня 1919». І, цікаво, що цей напис кілька тижнів тому потрапив у Рівненський краєзнавчий музей, де відтепер буде зберігатися назавжди.

Отже, проаналізувавши життєвий шлях і розглянувши долю відомого українського полководця, патріота і вояка Василя Никифоровича Тютюнника можемо зробити висновок, що Василь Тютюнник багато чого зробив для розбудови України.

«Там, де немає пошани до визначних особистостей, не може витворитися традиція, що грає таку велику роль у вихованні нації, в накресленні її історичних завдань і шляхів…», – писав Євген Маланюк. На його думку, пам'ять про Героїв дуже необхідна насамперед живим – для належної чистоти і ясності їхніх справ.

Пам'ять про видатного сина землі Полтавської увічнено в Україні. З ініціативи Українського інституту національної пам'яті (УІНП) 130-та річниця з дня народження Василя Тютюнника (1890-1919) відзначається на державному рівні згідно з Постановою Верховної Ради про пам'ятні дати та ювілеї у 2020 році. УІНП спільно з Bober Film Studio випустив просвітницький ролик про Василя Тютюнника в рамках циклу «Люди епохи»: використано кадри з кінохроніки тих років, а також із фільму «Остання столиця» та з реконструкції завершення 1-го Зимового походу, наданої Центром історії Вінниці. З ініціативи УІНП, Хорольської райдержадміністрації, місцевих громадських ветеранських організацій АТО-ООС нещодавно на фасаді Петракіївського навчально-виховного комплексу Хорольської райради відкрили меморіальну дошку борцеві за незалежність, а у районному комунальному краєзнавчому музеї створили тематичний куточок. На могилі у Рівному в 1930 році на кошти учнів місцевої української приватної гімназії встановили пам'ятник, який

відреставрували 1992 року. У 2001 році на будівлі Рівненського військового шпиталю, де помер встановлено пам'ятну дошку. На честь уродженця Хорольського краю в межах декомунізації у 2015 році перейменовано вулиці у Києві, Вінниці, Дніпрі й Рівному та рідному Хоролі.

Василь Никифорович Тютюнник: Українського народу син і Лицар України!

Складім приречення, братове,
І спрагу радісну, і біль
Там, де надгробок бетоновий
Застиг в трикутнику топіль.
І де в бетон навіки вжерлась
Розжевреним тризубом мідь.
Бо, справді, там не все померло
З отих неспіваних політь.
Там віють бурі і століття, -
Лиш вслухайтесь в високий гуд,
Що ним співає верховіття
Про слав і воєнний труд.
Євген Маланюк
(На цвинтарі, липень 1936 рік»

ОЛЕКСАНДР ДЗЕМБАС – ПЕДАГОГ, НАУКОВЕЦЬ, ЛЮДИНА

Барна Юлія, учениця 10 класу Ужгородської загальноосвітньої школи №9, вихованка гуртка «Етнографічне краєзнавство» Закарпатського центру туризму, краєзнавства, екскурсій і спорту учнівської молоді, м. Ужгород Закарпатської області

Керівник пошуково-дослідницької роботи: **Мазур Віктор Борисович,** вчитель історії Ужгородської загальноосвітньої школи І – ІІІ ступенів №9, керівник гуртків Закарпатського центру туризму, краєзнавства, екскурсій і спорту учнівської молоді

Пошукова робота присвячена педагогічній та науковій діяльності відомого вченого та дослідника минулого Закарпаття Олександра Васильовича Дзембаса.

Мета робити – дослідити життєвий та науковий шлях Олександра Васильовича Дзембаса, показати його внесок у розвиток археологічної науки на Закарпатті; розкрити багатомірність та не пересічність його як педагога, вченого та людини.

Актуальність роботи полягає у популяризації наукової та педагогічної діяльності О.Дзембаса, який продовжує активно працювати як дослідник-археолог та педагог, вчитель.

Найбільше матеріалу ми отримали під час особистих зустрічей та спілкувань з Олександром Васильовичем. Цікаву інформацію про особу О.Дзембаса надали нам його учні та колеги. Використали ми також його наукові публікації та джерела з Інтернету. Зокрема, при пошуках інформації у всесвітній мережі ми виявили 146 публікацій та відео сюжетів за останні 12 років, присвячених діяльності Олександра Дзембаса.

О.Дзембас понад тридцять років працює методистом Закарпатського центру туризму, краєзнавства, екскурсій і спорту учнівської молоді. За цей час під його керівництвом було організовано та проведено численні археологічні експедиції на території нашого для школярів та вихованців гуртків «Юні археологи». Зокрема, були досліджені руїни Невицького та Середнянського замків, Малокопанське городище, залишки церкви Святого Георгія на території Ужгородського замку, територія біля найстарішого храму Закарпаття – Горянської ротонди. Олександр Васильович першим в Україні створив школу юного археолога. Її вихованці займалися дослідницько-пошуковою роботою як на археологічних

об'єктах нашого краю, так і за його межами, а також за кордоном, зокрема, у м. Вишеград в Угорщині.

Найбільш тривалий час школа юного археолога працювала на руїнах Невицького замку, які раніше ніколи ґрунтовно не досліджувалися. О.Дзембас написав декілька монографій, присвячених історії цього замку.

Згодом зародилися зв'язки з міжнародним волонтерським рухом. Через Інтернет іноземці дізнавалися про роботу експедиції на території Невицького замку. Загалом, за двадцятирічний період роботи експедиції в ній взяло участь понад п'ять тисяч учнів з різних куточків нашої Батьківщини та 150 волонтерів з 33 країн світу. Ця діяльність сприяла популяризації України та нашого краю, спонукала учасників експедиції вивчати різні мови світу.

Олександр Дзембас брав участь у чисельних наукових конференціях, програмах, стажуваннях, переважно в країнах Східної Європи – Польщі, Румунії, Угорщині. У 2012 році він переміг у конкурсі на право проходження стажування у США, у м.Корваліс.

Творчий доробок Олександра Васильовича досить значний. Його науково-дослідницькі монографії, статті та виступи публікувалися та лунали на багато чисельних наукових форумах як в Україні, так і за кордоном. Наукова діяльність Олександра Дзембаса тісно пов'язана з педагогічною. Він є автором програми «Археологічне краєзнавство» для закладів позашкільної освіти. Багато років О.Дзембас працює керівником гуртків цього напрямку. Через його археологічну школу пройшло багато сотень школярів, частина з яких під впливом особистості Олександра Васильовича стала його послідовниками. Зокрема, колишній його вихованець кандидат історичних наук Ігор Анатолійович Прохненко є викладачем історичного факультету УжНУ на посаді доцента кафедри археології, етнології та культурології.

Діяльність Олександра Дзембаса не залишається поза увагою громадськості нашого краю. Зокрема, у травні 2018 року родина меценатів Панових та представники династії Габсбургів в урочистій обстановці нагородили Олесандра Васильовича Орденом Марії Терезії за визначні досягнення у дослідженні Невицького замку та інших історичних об'єктів на території Закарпаття. О.В.Дзембас також нагороджений чисельними Почесними грамотами, зокрема: Міністерства освіти України, департамента освіти і науки Закарпатської ОДА, Національного центру «Мала академія наук», Дипломом Лауреата щорічної Премії Верховної Ради України педагогічних працівників України за 2007 рік та іншими.

ВИЗНАЧНІ УКРАЇНЦІ. ЛЮДИ, ЯКІ ТВОРИЛИ І ТВОРЯТЬ ІСТОРІЮ

Наталія Печоріна, вихованка гуртка «Історичне краєзнавство» Центру Дитячої та юнацької творчості Дарницького району м. Києва

Керівник: **Магерівська Анна Борисівна**, керівник гуртка «Історичне краєзнавство» Центру Дитячої та юнацької творчості Дарницького району м. Києва

Слава країни – це не лише її територія, мова, природні багатства, головне – це люди, які своєю діяльністю, своїм прикладом, своїми здобутками прославляють країну на весь світ. Ці визначні люди назавжди увійшли в історичну пам'ять душі українського народу. Але всі вони – звичайні українці, які жили і живуть серед нас, вони особистим прикладом спонукають нас до дії, доводять, що саме ми можемо вплинути на ситуацію, що кожний з нас є сьогоднішнім творцем майбутньої історії.

Отже, продовжуємо вивчати та досліджувати життєвий шлях, дитинство, мрії і досягнення видатних людей, які зробили свій внесок в історію.

Ігор Сікорський

Авіаконструктор, який довів неможливе і став винахідником багатомоторних літаків. Він втілив у життя те, про що в свій час мріяв Леонардо да Вінчі.

Коли Ігор почав мріяти про польоти і літаки, людство ще не здогадувалося, що скоро польоти стануть звичайним явищем, і саме Ігор внесе величезний вклад у розвиток авіації, зробить важливі відкриття, завдяки яким його літаки і вертольоти допоможуть багатьом людям та прославлять Ігоря Сікорського на весь світ.

Ще 100 років тому про таке диво, як політ на літаку, навіть ніхто не мріяв, це стало можливим завдяки нашому співвітчизнику. У Ігоря Сікорського було безліч причин все кинути, і була одна причина – маленька мрія, яка надихала не зупинятися і вірити, що все можливо.

Леонід Каденюк

Ще однією видатною постаттю України є перший космонавт в історії незалежної України Леонід Каденюк. Як і більшість однолітків, його з дитинства приваблювали простори всесвіту, і Леонід здійснив свою мрію.

Леонід Каденюк – звичайний сільський хлопчик, який завдяки наполегливості та сміливості, став космонавтом. Йому довелось пройти довгий шлях, щоб втілити свою мрію про політ на орбіту Землі. Дитячі враження, навчання у льотному училищі, робота випробувачем, підготовка до космічних переобтяжень – все це стало прологом до головної події його життя. 45 років він йшов до здійснення своєї мрії. Не кожен би міг витримати такі умови, але Леонід був надзвичайно наполегливим та працьовитим. І випробування часом виправдало усі його надії. Леонід Каденюк вважав: «Якщо мрію стати космонавтом здійснив хлопчик із буковинського села, гадаю, її здатен реалізувати кожен».

Особливо цікавими є історія та досягнення українських жінок.

Роксолана

Роксолана – красуня, яка змогла пройти тернистий шлях від доньки українського священика до величної султани. Її життя сповнене таємниць та загадок. Юній дівчині з маленького українського села вдалося стати найвпливовішою та найбагатшою жінкою за всю історію Османської імперії. Неймовірна Роксолана змогла протистояти скрутним обставинам та стати дружиною могутнього султана Сулеймана Пишного і матір'ю його наступника – Селіма II. Сильна і мудра жінка вже протягом 5-ти століть надихає письменників, композиторів, працівників кінематографістів. Приклад Роксолани доводить, що неважливо які труднощі випали на твою долю, головне бути унікальною, сильною особистістю, тоді ти обов'язково знайдеш сили, щоб протистояти перешкодам.

Леся Українка

Краса і гордість нації, геніальна дочка українського народу. Доля дуже рано навчила Лесю мужності. Вона змушена була змагатися з тяжкою хворобою, що вразила її ще в дитинстві, зробила недосяжною її блискучу музичну кар'єру і мучила поетесу всі подальші роки. Проте оця ще дитяча зневага до фізичного і душевного болю супроводжувала Лесю Українку все її життя. Вона навчалася вдома за програмою матері. У дев'ятнадцять років Леся Українка написала для молодшої сестри підручник «Стародавня історія східних народів». Сама Леся перебувала під негласним наглядом поліції, і цензура не раз забороняла її твори.

Слово поетеси довершене, має філософські глибини. Сьогодні Леся вчить нас цінувати власне життя, використовуючи свої таланти, служити Батьківщини та спільному добру. Постать Лесі Українки в сучасній українській традиції входить до переліку найвідоміших жінок давньої та сучасної України.

Ліна Костенко

У нашому житті є люди, які ще за життя стають легендами. Безкомпромісна, принципова, вперта, вимоглива і горда, часом різка, гостра, як бритва, з блискавичною реакцією і неабияким почуттям гумору. Все це – про Ліну Костенко. Поетеса, публіцист, громадський діяч, безумовний класик, чиї твори давно увійшли до навчальних програм, стали піснями, символами, мемами й оточили нас з усіх боків. Легендою стали її виступи на захист дисидентів, її ляпаси «діячам» культури, а нині – літературне і публічне «затворництво» і вперте небажання спілкуватися з пресою. Вона ж просто втомилася від того, що сама колись назвала «великим мискоборством». Її стосунки з новою владою були майже такими, як і в сумнозвісний «період застою»: її намагалися не помічати, потім спробували «приручити». Коли у 2000 році президент Леонід Кучма нагородив Ліну Костенко з нагоди сімдесятиліття орденом Ярослава Мудрого V ступеня, вона відмовилася йти на церемонію нагородження. «Передайте, що мені державна біжутерія не потрібна», – відповіла вона на запрошення. Пізніше вона так само відмовиться від звання Героя України. Право бути не такою як усі Ліна Костенко заслужила.

Любов Пазюк

Талановитих українців дуже багато. Відомі і невідомі, вони віддавали життя і талант заради добробуту своєї держави. Ще одна жінка, наша сучасниця, педагог, наставник, мудрий керівник – Любов Пазюк. Справжня патріотка нашої держави. Безмежно любить Україну і її солов'їну мову.

Принципова в позиції, що мова – це наша могутня зброя проти російської агресії, дивує всіх оточуючих, бо сама вона народилася в Росії. В часи сталінського режиму її батька та інших молодих хлопців в 1940-ому році було вислано на Колиму. В тяжких умовах зустрів майбутню дружину Аксинію – росіянку. Саме вона врятувала йому життя на засланні. Незабаром у подружжя з'явилось троє діток, наймолодша з них Любов. На Станіславщину (Івано-Франківщину) батько Микола з сім'єю зміг повернутися лише в 1953 році.

Любов Миколаївна згадує дитинство з особливою теплотою: захопливо ділиться спогадами про навчання в Ціневі, про перші туристські маршрути, романтичні ночівлі в походах. Маленьку туристку вражали знахідки на горі Сивулі, де проходила Перша Світова Війна. Тоді, навіть, і не думала, що туризм займатиме важливу частину її життя.

Подорослішала, закінчила Коломийське педучилище та Київський педагогічний інститут, а з 1975 року працює в області освіти на різних посадах: вчителем музики, керівником хорового колективу, туристсько-краєзнавчого гуртка, заступником директора з виховної роботи, методистом в позашкільних закладах району та міста. Має досвід роботи з вокальними та хоровими колективами різних регіонів України, відповідає за туристсько-краєзнавчу роботу в районі і вже 10 років обіймає посаду директора Центру дитячої та юнацької творчості Дарницького району м. Києва.

Крім чисельних грамот і подяк Любов Миколаївна відзначена нагрудними знаками МОН України: «Відмінник народної освіти» та «Василь Сухомлинський».

Невтомна, весела, принципова всю свою діяльність спрямувала на вихованні самодостатнього громадянина – патріота України. І зараз несамовито працює в цьому напрямку. Вона не втомлюється повторювати, що наш ідентифікаційний код – ОДНА ЄДИНА СОБОРНА УКРАЇНА – і крапка!

Впевнені, що дізнавшись про визначні постаті українців, вам буде легше обирати свій життєвий шлях, а свої особисті здібності Ви вкладатимете в творення яскравої, щасливої, сучасної та майбутньої історії України.

Вони зробили свій внесок в історію. Тепер твоя черга творити!

ПРОТЕСТАНТСЬКИЙ СОБОР СВЯТОЇ ЄЛИЗАВЕТИ В м. ХУСТ

Сурдюк Агнеса, учениця 10 – А класу, Хустської загальноосвітньої школи І – ІІІ ступенів №5, вихованка гуртка «Історичне краєзнавство» Хустського міського центру позашкільної освіти «Сузір'я», м. Хуст Закарпатської області
Керівник пошуково-дослідницької роботи: **Прокопів Наталія Вікторівна,** вчитель історії та правознавства Хустської загальноосвітньої школи І – ІІІ ступенів №5, керівник гуртка «Історичне краєзнавство» Хустського міського центру позашкільної освіти «Сузір'я»

У суспільно-політичному житті багатьох країн Європи XVI ст. велику роль відіграла Реформація. Цей могутній, антифеодальний в своїй основі, рух, зумовлений глибокими соціальними суперечностями тогочасного суспільства, проявлявся у формі нових релігійних вчень.

Реформаційний рух на Україні розгорнувся в той період, коли у Речі Посполитій вже почався наступ контрреформації. На Україні, як і всюди, реформація була зумовлена місцевими соціально-економічними й політичними відносинами. В той же час на її ідеологічному оформленні позначилися тісні культурні взаємини України з Росією та Білорусією, а також із Польщею і країнами Західної Європи.

У XVI і першій половині XVII ст. в міщанських колах поширювалися твори західноєвропейських лютеранських і кальвіністських авторів та представників радикальної течії антитринітаріїв (тих, хто відкидав догму про троїстість бога).

У другій половині XVI — на початку XVII ст. частина українських, білоруських, литовських (магнатські й шляхетські родини Воловичів, Огінських, Сапєг, Ходкевичів та ін.), а також тих польських і угорських феодалів, що мали маєтки на Україні, прийняли кальвінізм.

Громади кальвіністів сформувалися на Волині, в Перемишльській і Холмській землях Руського воєводства, Белзькому і Підляському воєводствах та на Закарпатті.

Актуальність даного дослідження полягає в тому**,** що саме Закарпаття є тим краєм де століттями співіснували різні національності та конфесії, кожна з яких відіграли значну роль в історії даної території.

Традиційними церквами на Закарпатті залишаються Греко-католицька і Православна церква. Третє місце за поширеністю складає Реформатська церква. Реформатська церква досить поширена і в Україні, хоча спільноти все ж невеликі. Нажаль, та Реформатська церква, яка раніше існувала і діяла в Україні майже повністю зникла після другої світової війни і лише в Рівному і Степані (Рівненської області) залишилися дві маленькі громади. Але найбільше поширена Реформатська церква все-таки на Закарпатті: тут налічується більше 110 угорських реформатських громад.

Автор даного дослідження ставить перед собою мету дослідити причини, час та умови появи на території Закарпаття та Хуста кальвінізму. Також автор прагне розкрити історію будівництва та існування кальвіністської церкви як однієї із найстаріших історичних пам'яток Хуста та Закарпатті загалом.

Отже, за статистичними даними на 1 січня 2008 року в Україні зареєстровано 65 пресвітеріанських громад. Переважна більшість їх розташована в Південній та Центральній Україні. Діє 2 навчальні заклади, 27 недільних шкіл, 1 періодичне видання, 76 священнослужителів.

Церкви, що входять до складу Євангельської пресвітеріанської церкви України (ЄПЦУ), входять також до Союзу Євангельських Реформатських Церков України. Союз Євангельських Реформатських церков складається з пресвітеріанських і реформатських церков України. До союзу входить біля 20 церков. Євангельська Реформатська семінарія України є спільним навчальним закладом Української євангельської реформатської церкви і

Євангельської пресвітеріанської церкви України. Зараз в семінарії навчається близько 50 студентів.

Іншою церквою України, що дотримується кальвіністського богослов'я, є Закарпатська реформатська церква (ЗРЦ), абсолютною більшістю вірних якої є угорці та яка історично походить від реформатів Угорщини.

Вже в першій половині XVI ст., на Закарпатті утверджується лютеранство, котре швидко поступається кальвінізмові, під прапором якого «боролися мадяри за свою національну свободу проти Ґабсбурґів». На синоді у Дебрецені у 1562 р. багато протестантських церков Трансільванії прийняли кальвіністське сповідання, а у 1564 р. конфесію визнають третьою державною релігією.

Найвідомішими кальвіністськими проповідниками, які діяли в українсько-угорсько-румунському пограниччі, були Мартін Кальманчай, Петро Меліус, Павло Тур (останній переклав «Женевський катехизис»). Наприкінці XVI ст. кальвіністи стають найчисельнішою нововірчою партією в регіоні. За деякими даними, у цей період у придунайських землях налічувалось більше 700 кальвіністських громад, на теренах Закарпатської Русі – близько 200. До кальвіністів переходить школа у Шарош-Потоці, яку з XVII ст. доповнює навчальний заклад у Дебрецені.

Масштаби кальвіністської проповіді в Угорському королівстві та Семигородському князівстві роблять небезпідставним твердження, що цей рух міг захопити і деякі руські, православні села Угорської Русі. Так, Спішський округ в середині XVII ст. майже наполовину складався з протестантів.

Головна причина успіхів конфесії у регіоні полягала, безперечно, у державній підтримці протестантів. За часів панування дому Ракоці православна церква у Закарпатті, як і в усій Трансільванії, знаходилась, фактично, в юридичній залежності від кальвіністських суперінтендантів. Останні у 1627 р. домагаються прийняття протестантської інструкції, обов'язкової й для православних (відома як кальвіністсько-православний катехизис, що у 1636 і 1640 роках вийшов з друку кирилицею).

У містах і селах Закарпаття причини поширення реформаційного руху мали, головним чином, національно-політичний характер. У складі Угорщини русини-українці залишилися у православній вірі, саме ж королівство поступово втяглося в орбіту Римської Церкви. У боротьбі за свою незалежність угорці змушені були долати католицизм. Своїм вибором вони роблять кальвінізм, котрий і стає їхньою національною релігією. Але на Закарпатті його прихильниками стають лише угорці, що поступово заселяли його низовинні й передгірні райони. У повстаннях проти Габсбургів угорців підтримували і русини, оскільки католицька церква вже почала утискати їхню віру, а кальвінізм залишався не лише лояльним до православ'я, а й взяв його під свою протекцію. Однак ця віра серед корінного русинського населення не утвердилася, а її послідовниками залишилися тільки угорці.

Після встановлення радянської влади на території краю ситуація з реформатською церквою дещо змінилася. Станом на січень 1947 року в краї працювало 87 реформатських церков, які обслуговували 79 священників, та 3 лютеранські церкви – з священики.

Після окупації влада дозволила церкві продовжувати свою діяльність, але церковне життя контролювалося державними органами.

На сьогодні ЗРЦ складається із 114 громад, що обслуговуються 53 священнослужителями. ЗРЦ входить до Всесвітньої Реформатської Спілки; керується її настановами в організаційних та канонічних справах, зберігаючи автономію в управлінні. Церква діє у 8 районах Закарпатської області.

Реформатська церква дала нам і історичні архітектурні пам'ятки. Зокрема, однією із найдавніших пам'яток на Закарпатті є Реформатський собор Святої Єлизавети у м. Хуст.

Хустський замок давно зруйнований, а Єлизаветинський костел XIII століття в готичному стилі милує око і до сьогодні.

Костел було побудовано в кінці XIV століття – на початку XV століття римо-католицькою громадою та освячено на честь Св. Єлизавети. В кінці XV ст. будівлю церкви було дещо перебудовано та оточено оборонним муром, тому костел відноситься до укріпленого типу храмів.

Храм був зведений в центрі старовинного містечка Хуст, формування якого почалося в 13 столітті.

Вигідне стратегічне розташування забезпечували Хусту не тільки процвітання, а й безліч проблем: адже за право володіти цим населеним пунктом постійно вели боротьбу окремі феодали, а іноді й окремі держави.

Військові дії неодноразово велися в районі Хуста, і жителі містечка вирішили, що крім надійного притулку в замку необхідно розвивати оборону і біля підніжжя замкової гори.

Костел у Хусті був перетворений на одну з таких фортець в результаті ряду перебудов.

До XV ст. костел був католицьким. У 1523-1524 роках став протестантським завдяки Густі Ловашу Томашу, реформатору, проповіднику, який народився в Хусті й прийняв кальвіністське вчення.

Сьогодні костел Св. Єлизавети можна побачити таким же, яким він був у XV столітті, коли остаточно сформувався його вигляд.

Храм побудований з каменю. Нагадує він нам фортецю: вузькі вікна-бійниці, могутні кам'яні мури навколо храму з двома брамами. Крізь віконні отвори добре видно товщину мурів. Стоїть храм на невеликому підвищенні, повністю домінуючи над одноповерховими будівлями, котрі тут були ще в середині XX століття.

Реформаторська церква – це свого роду своєрідний архів та невеликий музей раритетів. Тут зберігається цілий ряд речей, які служать храму вже не одне століття. Це і унікальні чаші, дарохранителька, службовий реманент проповідника, старенька кафедра, дубові лави, орган тощо. Тут зберігаються і власноручно написані грамоти князями та полководцями Трансільванії, зокрема і грамота трансільванського князя Дьердя Ракоці, написана 6 грудня 1644 року в Онодському замку.

Під підлогою поховані мощі таких відомих людей, як: Довгої Дьердь – кріпосного (замкового) капітана, який помер у 1708 р., Петрівці Кото Симонія (1662 – 1708 р.) і її чоловіка герцога Пекрі Лавринца, куруц генерала, який помер 1709 році. Їхні імена, за ініціативою Угорського інституту воєнної історії, 18 червня 2006 року увіковічені на мармурових плитах.

Значна внутрішня перебудова церкви проведена протягом 1784 – 1783 років. Саме тоді зроблено різану кам'яну підлогу, місця для сидіння, розташований на північній частині верхній ярус і корону собору. На лоджії храму стоїть давній орган.

З того часу як храм стає реформаторським, його внутрішнє оздоблення змінилося. Зокрема, прихильники реформаторського руху тяжіли до мінімалізму в декорі, тому католицькі фрески, що покривали стіни храму, були повністю заштукатурені і забілені.

Залишки фресок було випадково знайдено під час реставрації у 2004 – 2005 роках на південній стіні храму. Сьогодні яскравою плямою на стіні виділяється стародавня фреска XV - XVI століття із зображенням угорських королів: Владислава і Стефана та герцога Імре, які зараховані до лику святих. На північній стіні біля тріумфальної арки збереглися фрагменти композиції із зображенням Святої Єлизавети. В пошкодженій сюжетній композиції лівого регістра вдалося розпізнати дві постаті: одна з них жінка на колінах із зведеними до молитви руками. На західній стіні нефу в 2012 році було розкрито досить незвичну композицію, де

зображено в повний зріст страждаючий Христос що показує свої рани. На південному боці тріумфальної арки з боку вівтарної апсиди виявлені образи двох «мудрих дів». Побачити ці старовинні скарби сьогодні може будь-який гість міста.

Єлизаветинский костел вважається одним з найстаріших храмів Закарпаття. Костел - друга за значимістю пам'ятка Хуста після замку. Основна будова храму добре збереглася і не несе слідів радикальних перебудов. Костел являє собою прекрасний зразок провінційної готики. Особливо яскраво храм проявив свою індивідуальність в результаті проведеної реставрації, яка повернула костелу багато цікавих рис його раннього вигляду. Білосніжні стіни храму створюють прекрасний контраст з гонтової покрівлею і верхнім дерев'яним ярусом дзвіниці. Особливо приємно те, що до наших днів збереглися великі фрагменти зовнішньої оборонної стіни навколо костелу. Подібна оборонна огорожа вціліла тільки у двох храмах Закарпатської області - біля костелу в Хусті та біля храму в Вишково.

Про костелі Св. Єлизавети, безумовно, можна говорити як про безцінну пам'ятки України - це унікальний, красивий і найстаріший храм, який зберігає спогади про давні часи. Відвідування цієї пам'ятки Закарпаття подарує найяскравіші емоції, залишить найприємніші спогади.

Отже, сьогодні третє місце за поширеністю на території Закарпаття займає Реформатська церква. Зменшення кількості угорців на Закарпатті (станом на 1910 складали

30 % місцевого населення, у 30-х рр. – 17 %, 1959 – 13,6 %, 2001 – 12 %) зумовило місію Церкви серед українців (нині об’єднані у 4 громади) і ромів (15 громад). У незалежній Україні Реформатська церква, відновивши співпрацю з Угорською Реформатською Церквою, посилює свою присутність у регіоні. Так, станом на 2009 вона об’єднувала понад 120 тис. віруючих, 83 церковні служителі, 114 громад, що входили у 3, підпорядковані Адміністративній раді, церковні округи: Ужгород, Берегово, Виноградівський. Від 1948 Закарпатську Реформатську церкву очолювали 4 єпископи, нинішній (від 2007) – Шандор Зан Фабіан, резиденція якого знаходиться в Ужгороді. Богослужіння ведеться переважно угорською мовою; останнім часом доповнено російською та українською. Згідно з даними Державного комітету у справах національностей та релігій (2009), Церква найбільш забезпечена серед усіх конфесій України культовими спорудами (89,8 %); має 107 недільних шкіл, 3 гімназії з викладанням релігійних дисциплін, інтернат для дітей-інвалідів (с. Велика Добронь Ужгород. р-ну), дитячий будинок (м. Мукачеве), оздоровчий заклад для літніх людей (м. Рахів), якими опікується Благодійний фонд (м. Берегове).

НАРОДНА КУЛІНАРІЯ: ДЕЯКІ РИБНІ СТРАВИ МІСТА МИКОЛАЄВА ТА ЙОГО ОКОЛИЦЬ

Дівейкус Анастасія, учениця 10 класу Миколаївської гімназії №41 Миколаївської міської ради, вихованка секції «Історичне краєзнавства» Будинку дитячої та юнацької творчості Заводського району м. Миколаєва
Керівник: **Сасюк Сергій Григорович**, керівник секції «Історичне краєзнавства» Будинку дитячої та юнацької творчості Заводського району м. Миколаєва

Причорноморське місто Миколаїв знаходиться при злитті двох річок Інгулу та Південного Бугу. З давніх часів ці водні об’єкти були багаті на рибу. Тому, недарма, багато страв готувалися саме з риби за різноманітними рецептами.

Але питанню, що являють собою рибні страви миколаївської народної кулінарії, приділено мало уваги.

Дослідженню розвитку традицій української кухні та південного регіону присвятили свої роботи Н. Абельмас, В. Доцяк, Л. Артюх, Г. Дубовіс, Ю. Карпенко, А. Мазаракі, С. Павлюк, Н. Полонська-Василенко та інші.

Миколаїв є привабливим об'єктом для розвитку туризму та дає можливість представникам туристичного бізнесу, закладам ресторанного господарства, громадським організаціям вносити в меню більше страв суто регіональної кухні (зокрема, і рибних) для залучення більшої кількості гостей.

Також на сучасному етапі народна кулінарія розглядається як важливий аспект національної та культурної самоідентифікації. Велика увага приділяється їх збереженню та популяризації.

Метою роботи є дослідження розмаїття кулінарних традицій та рецептів рибних страв на території сучасного Миколаєва та популяризація місцевої кухні в Україні та за її межами.

Під час пошуковою роботи вихованцями творчих об'єднань краєзнавчого напряму БДЮТ Заводського району м. Миколаєва були зібрані рецепти рибних страв, що притаманні даній території.

В Миколаєві є свій особистий рецепт приготування риби та юшки, обов'язковим складником є томатна паста.

Юшку по-миколаївські готують на рибному бульйоні з миколаївських річкових бичків, з додаванням більш цінних порід риби, таких як товстолоб, короп. Потім додають картоплю, заправляють томатом і сметаною, доводять до готовності. Окремо готують льок із рибного бульйону та часнику, який додається за бажанням.

Тушать і консервують рибу також із додаванням томату.

Слід відзначити, що миколаївський бичок відрізняється від одеського та кримського. Це бичок-кнут та рябий бичок. Їх смажать та сушать, смачні в будь-якому вигляді. До речі, у Миколаєві є унікальний пам'ятник хлопчику з бичками.

Цікави рецепти рибних страв надала Луньова Надія Вікторівна, корінна миколаївка, керівник секції «Етнографічне краєзнавство» БДЮТ Заводського району м. Миколаєва. Зокрема, борщ з бичками по-миколаївські, товченики з бичками, бички з баклажанами, голубці з фаршу судака.

Багато рецептів рибних страв Надія Вікторівна отримала від своєї бабусі Пархоменко Євгенія Олексіївна, яка народилася у 1896 р. в Миколаєві у родині боцмана Чорноморського флоту Олексія Платоновича Пархоменка. У заміжжі Іванова. З 1922 р. проживала на вулиці Рибній, буд. 16.

Рецепт борщу з бичками по-миколаївські був презентований командою БДЮТ Заводського району м. Миколаєва на обласному зльоті-змаганнях юних туристів-краєзнавців у 2019 році.

Необхідні інгредієнти для страви: буряк цукровий, буряк червоний, пастернак, петрушка, морква, цибуля, капуста, картопля, перець болгарський (за наявністю), томати, зелень, бички, соняшникова олія.

Іванова (Пархоменко) Євгенія Олексіївна будь-який борщ варила з цукровим буряком, а не тільки з червоним. Білі коріння використовувала обов'язково. За технологію спочатку обсмажуємо бички на сковорідці до готовності. Нарізаємо тоненькою соломкою білий (цукровий) буряк. Тим часом вода в каструлі повинна закипіти. Відправляємо його у киплячу воду (вогонь повинен бути маленьким). Червоний буряк (також нарізаний тоненькою соломкою) пасеруємо в соняшниковій олії на пательні на маленькому вогні, а потім відправляємо в каструлю. У такій же спосіб поступаємо з морквою та білими коріннями, цибулею. Пасеруємо кожен вид овочів окремо.

Додаємо нарізану шматочками картоплю. Шинкуємо капусту. Якщо є, то бажано додати тонко нарізаний червоний болгарський перець.

В кінці додаємо томатну пасту, яку також попередньо прогріваємо на пательні. В томатну пасту підсипаємо трохи цукру – вона повинна бути кисло-солодкою. Але краще за

все використовувати свіжі томати. Готуємо їх заздалегідь таким чином: проварюємо, щоби википіла зайва рідина й протираємо через сито.

І, на останок, обережно опускаємо в майже готовий борщ смажені бички. Вони повинні навіть не кипіти, а трохи протомитися. Звісно, перед тим, як зняти борщ з вогню, заправляємо його зеленню кропу та петрушки.

Деякі важливі зауваження. Краще за все для борщу обирати бичка-пісочника. Бички не повинні бути великими за розміром. Кількість бичків – від 3 до 5 в залежності від кількості рідини. Бички залишаються в борщі по закінченні приготування.

Щодо родинних традицій сім'ї Н.В. Луньової приготування рибних страв. Дуже смачно її бабуся, а потім й мама, готували влітку бички в томаті із синіми баклажанами. У Миколаєві їх називають просто «сині». Спочатку обсмажуються бички (можна взяти й судак). Сині порізати на скибки вздовж, посолити, а коли стече гірка рідина, обваляти в муці та обсмажити на соняшниковій олії. Беремо велику цибулю нарізаємо великими полу кільцями. Готуємо заливку: обсмажуємо до прозорості цибулю, заливаємо томатом. Прогріваємо трохи на пательні, солимо, додаємо перець молотий та горішком, листок лавру.

У широку каструлю складаємо по різні боки бички та сині. Заливаємо томатною підливою з цибулею і ставимо трохи протушкувати. Це блюдо куштувати смачніше вже охолодженим.

Є.О. Іванова (Пархоменко) часто влітку, коли було багато риби в продажу, робила котлети з бичків, які вона називали «товченики». Товченниками називають взагалі котлети, які приготовані в особливий спосіб. Але в нас так називалися виключно рибні котлети. Вона брала маленькі бичочки (вони солодші), відрізала голови, але не викидала. Зрізала м'ясо від кісток (тільки уявіть собі, скільки було роботи). Додавала підсмажену до прозорості цибулю, хліб, розмочений у молоці, й перекручувала на м'ясорубці. У фарш додається яйце, терта сира картоплина, сіль, перець. Формувала невеликі котлетки круглої форми й обсмажувала на сковорідці.

На дно «рибної» каструлі викладала голови бичків, щоби був навар, прикривала їх пластинками буряку (коли буряк виварюється, то дає невеликий рожевий колір), заливала холодною водою, або томатною заливкою й ставила на маленький вогонь. Тушкувала досить довго, щоби переварилися маленькі кісточки, які могли залишитися в фарші.

Як варіант, можна приготувати рибні тефтельки. Для цього замість хлібу в фарш потрібно додати проварений рис й потім залити томатною підливою.

Готувалася в родині респондента й фаршированна риба. Переважно це була щука. Її бабуся готувала фаршировану рибу за єврейським рецептом. Сама Надія Вікторівна також фарширую рибу – й не тільки щуку, а й ляща.

За наданим Н.В. Луньовою рецептом рибного супу слід обсмажити рибу (будь-яку). Підійдуть бички, карасі, лящ. Залити воду в каструлю, засипати трохи якої-небудь крупи (рис, перловку, пшоно – на ваш смак). Спасерувати в олії моркву, білі коріння, цибулю. Додати в киплячу воду.

Можна додати картоплю, можна обійтися без неї. Обов'язково додати болгарський перець, томат, а краще – мілко нарізаний свіжий помідор. Лавровий лист, перець горішком. Наприкінці варки опустити в суп підсмажену рибу, трохи притомити. Посипати зеленню.

Великий інтерес представляє матвіївський зелений борщ зі смаженими бичками. Матвіївка – колишнє село Новоодеського району, зараз - місцевість у Центральному районі міста Миколаєва, розташоване на лівому березі Південного Бугу. За інформацією Надії Доценко, директора Матвіївського Будинку культури, серед обов'язкових продуктів борщу - рожевий буряк, картопля, квасоля, щавель, варені яйця, морква, цибуля, обсмажені бички і спеції.

На лівому березі Південнобузького лиману, 12 км на південь від центральної частини Миколаєва, знаходиться Вітовка (Богоявленське) – колишній адміністративний центр Жовтневого району (сучасного – Вітовського), зараз це значна частина Корабельного району м. Миколаєва. Місцевість була завжди багата на рибу, особливо – тюльку.

Заслуговують увагу страви із реєстру нематеріальної культурної спадщини Вітовського району «Тюлька насторчак» та «Товченики по-вітовські», які внесені також до обласного реєстру НКС. Рецепти цих страв надали голова громадської організації "Вітовське українське товариство" Віктор Мних, краєзнавець Віктор Кас'яновський, Наталя Феник, директор КУ РОМЦ Вітовської районної ради.

Вітовська тюлька насторчак також отримала нагороду на кулінарному фестивалі «Staff-Battle: Миколаїв. Вінтажна кухня».

Складники страви: тюлька, картопля, цибуля, часник, зелень, сіль, чорний і червоний перці, лавровий лист, томатний сік, соняшникова олія.

Для приготування страви необхідно почистити й порізати картоплю кубиками приблизно 2–3 см завтовшки, а цибулю – півкільцями. У казан (каструлю) наливається олія (стільки, щоб вона покрила дно приблизно на 0,5 см). Добре розігрівається та викладіть перший шар – картопля. Коли картопля матиме хрустку золотаву скоринку, викладається зверху наступний шар – порізана цибуля. Сіль і перець додаються за смаком. Далі йде наступний шар - добре промита тюлька. На тюльку викладають ще один пласт картоплі, потім цибулі. Знов необхідно посолити, поперчити і викласти далі: тюльку, картоплю й останньою – цибулю. Усього має бути по три шари картоплі й цибулі, два — тюльки. Накривається кришкою та готується на середньому вогні 25–30 хвилин. Коли картопля буде майже готова, наливається томатний сік, доводиться до кипіння й щедре посипається зеленню й порізаним на пластинки часником, додається лавровий лист. Знову щільно закривається кришкою та слід прокип'ятити ще 3-5 хвилин. Подається страву гарячою.

Раніше, щоб приготувати рибний фарш, товкли тюльку в ступках. Звідси й назва – «Товченики». Існували різні види товчеників. Наприклад, у «багаті» (на відміну від «пісних») додавали потовчене або мілко порізане сало. Окрім гречаної крупи, часто використовували пшеничну, а також рис або пшоно.

Складники для приготування товчеників по-вітовські: картопля, чищена тюлька, сало, морква, ріпчаста цибуля, зелень (кріп, петрушка), квашені огірки, яйце, булочка й молоко для її замочування, соняшникова олія (для смаження), часник, цукор, сіль, чорний молотий перець, лавровий лист, гречка, томатний сік.

Тюльку добре миють, потрошать, відрізають голови, звільніть від кісток і плавників. Готову рибу дроблять у ступці або м'ясорубкою чи блендером. Нарізується цибуля, треться морква. Потім змішується овочі та підсмажується на соняшниковій олії до м'якості. Маса ділиться на дві частини, за бажанням одну з яких подрібнять. Окремо нарізається на невеликі кубики дві цибулини й морквина. Варять гречку до напівготовності. Дві почищені картоплини середнього розміру натирається, іншу картоплю ріжуть на кубики середнього розміру. Булочку містять у молоко на 10 хвилин, потім віджмають її. Змішуються рибний фарш і сало. Додається сире яйце та знову ретельно перемішується. Далі додають терту картоплю, підсмажені подрібнені овочі, віджату від молока булочку, пропарену гречку, перець, сіль і часник (за смаком). Знову ретельно перемішують до однорідної маси. товченики й викладають їх на рівну поверхню, щоб «відлежались». Підсмажуються товченики з обох боків на середньому вогні. Коли підсмажилися всі товченики, на вогонь ставлять велику каструлю, викладіть у неї шар картоплі, зверху – шар товчеників, потім подрібнені цибулю з морквою, знову картоплю, товченики, цибулю з морквою, а зверху – солоні огірки. Додається сіль, перець і цукор, заливається томатним соком. Накривають

кришкою й готуйте на середньому вогні 25–30 хвилин. Коли картопля буде майже готова, зверху викладають тушковану моркву з цибулею, накривають кришкою й залишають ще на 5 хвилин. Додають розрізаний пластинками часник, лавровий лист, зверху подрібнена зелень, і залишають під кришкою на декілька хвилин «настоятися».

Тюльку використовували і в інших частинах Миколаєва. Так, за рецептом, що розповіла Наталія Патюта з мікрорайону Широка Балка, до страви «Тюлька по-широкобальські» входять такі інгредієнти: власне тюлька, ріпчаста цибуля (краще синя або червона), помідори, лавровий лист, сіль, перець (за смаком), кріп й петрушка, соняшникова олія (для смаження).

Покроковий рецепт передбачає такі дії:

- підготуйте тюльку – відріжте голови, за бажанням можна готувати з головами;
- наріжте кільцями цибулю, помідори;
- налийте олію у сковорідку, добре прогрійте її;
- викладайте шари: тюлька, цибуля, помідори (можна додати половину склянки томатного соку);
- кожен шар посоліть і поперчіть за смаком;
- додайте 2–3 лаврові листки й тушкуйте приблизно 20–25 хвилин;
- не перемішуючи, посипте кропом і готуйте ще 5 хвилин.

Готували і рибні котлети, зокрема з товстолобика. За рецептом Ірини Волкової, мешканки Миколаєва, для приготування цих котлет необхідно: філе товстолобика (можна іншої риби), ріпчаста цибуля, морква (за бажанням), яйце, хліб, молоко (для розмочування хліба), сіль, перець, інші спеції (за смаком), борошно або манна крупа, соняшникова олія.

Для приготування котлет замочують у молоці хліб, підсмажують порізану цибулю до золотавого кольору. Потім пропускають через м'ясорубку філе риби (зі шкірою або очищену, за бажанням), віджатий від молока хліб та підсмажену цибулю. У фарш додається сіль, перець та інші спеції за смаком, яйце, борошно або манну крупу. Все це добре вимішують. Якщо обрали манку, то залишають масу на 15 хвилин, щоб крупа набухла. Формуються невеликі котлети розміром із яйце. Викладають котлети на сковороду з розігрітою олією та обсмажують на невеликому вогні до золотавого кольору з двох сторін.

Також готують смажених карасів, яких перед приготуванням карбують.

Дослідження традицій кулінарії в миколаївському регіоні дають можливість зрозуміти, що вони не втратили актуальності та продовжують розвиватися.

Народна кулінарія на Миколаївщині стійко пов'язана з характером природних умов, які дають сировину для продуктів харчування, зокрема - рибу.

У регіоні історично склалися свої традиції харчування. Вона створена на основі використання місцевої сировини, культурних традицій.

Використовуючи знання з розвитку миколаївської кухні, слід її розвивати та пропагувати з метою збереження історичної пам'яті та розвитку туризму у регіону.

НІЛ ХАСЕВИЧ. ХУДОЖНИК. ГРАФІК. ПАТРІОТ.

Мороз Денис, Колабська Наталка, учні 7-Б класу Рівненської ЗОШ І – ІІІ ст. №3, члени гуртка «Історичне краєзнавство» КЗ «Рівненська обласна станція юних туристів» РОР

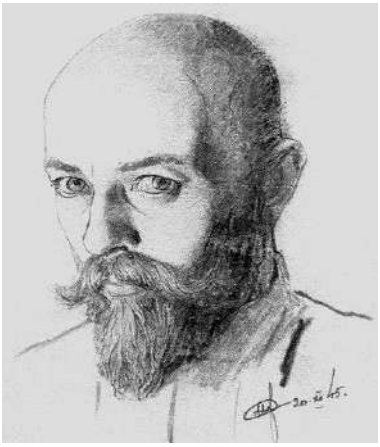
Мінакова Наталія Георгіївна, керівник гуртка «Історичне краєзнавство» КЗ «Рівненська обласна станція юних туристів» РОР

Він міг бути успішним художником і жити богемним життям, виставляючись у закордонних салонах. Натомість став митцем-повстанцем, обравши криївку з примітивним

друкацьким верстатом. Слава знайшла його вже після смерті - бо саме Хасевич створив більшість візуальних матеріалів Армії.

Після Степана Бандери та Романа Шухевича Ніл Хасевич, мабуть, найлегендарніша і найцікавіша особистість. Це художник-графік світового рівня з незвичайною долею.

Ніл Хасевич народився 25 листопада (12 листопада за старим стилем) 1905 року в селі Дюксин на Волині, за тодішнім адмінподілом – Рівненський повіт, Волинська губернія, Російська імперія, нині Рівненський район Рівненська область Україна (до 2021 року - Костопільський район, Рівненська область, Україна) в родині псаломника Антона Івановича Хасевича та його дружини Феодотії Олексіївни. Старші брати Анатолій і Федір стали українськими священиками на Волині. Анатолія закатували поляки в селі Дерев'яне поблизу волинського містечка Клевань), а Федір загинув після війни на засланні в Сибіру.

Ніл Хасевич. Автопортрет (олівець). 1945 р

Дитинство припало на тривожні часи: закінчувалася Перша світова війна – починалася громадянська. Події змінювалися дуже швидко. 1918 року (за іншою версією 1922-го) сталася трагедія: під час дорожньої пригоди на оржівському залізничному переїзді перед потягом сполохалися коні і мати загинула, а Ніл став калікою – ліву ногу не вдалося врятувати.

Після лікування Ніл продовжив навчання у художній майстерні Василя Леня у Рівному. А це, очевидно, і вирішило майбутню долю живописця і графіка.1925 року екстерном закінчує рівненську гімназію, рік працює помічником іконописця. А у 1926 р., на компенсацію від французької компанії (власниці залізниці, де юнак зазнав каліцтва) Хасевич продовжує навчання у Варшавській Академії прикладних мистецтв.

Невисокого зросту юнак, бідно вдягнений, із палицею в руці (замість лівої ноги – дерев'яний протез) спочатку записується на відділ малярства, а пізніше переходить на графічний. Уже тоді молодий художник розглядав графіку як могутній пропагандистський чинник. Нею можна «розмовляти» з величезною аудиторією. І без перекладача. Роздумуючи про специфіку мистецтва, Ніл Хасевич 24 лютого 1933 року запише: «Малюнок є правдою абсолютною, а мову правди треба вчити скрізь і завжди… Це єдина мова, якою можна висловити все».

Для того, щоб вивчити цю мову, Ніл Хасевич від руки, гусячим пером, переписав Пересопницьке євангеліє. В процесі роботи досконало вивчив кириличний шрифт.

Вчиться сумлінно, хоч терпить злигодні. Бо що візьмеш із батькового дому, коли і там не краще? 1930 року Ніла Хасевича зарахували, нарешті, повноправним студентом академії мистецтв у Варшаві.

Йому пощастило навчатися під керівництвом висококваліфікованих професорів. Бідність, нестатки не покидали його. Ніл багато працює, експериментує, удосконалює свою майстерність. Заглиблюється у вивчення українського народного мистецтва, його історії. Крім основного фаху, охоче студіює ткацтво й кераміку.

Ще під час навчання Ніл Хасевич листувався з митцями із Австрії, Угорщини, Бельгії, Нідерландів, США, Канади та ін. країн. Його роботи експонувалися на 35-ти виставках (у Львові, Берліні, Празі, Чикаго, Лос-Анджелесі).

Художник нагороджений багатьма міжнародними дипломами і престижними нагородами: у 1931 р. його полотно «Прання» відзначене премією «Ватикан», у 1932 р. за портрет гетьмана Мазепи одержав диплом Варшавської академії, у 1937 р. здобуває третій грошовий приз на міжнародній виставці гравюр у Варшаві.

Його портрет Володимира Великого, екслібрис президента УНР в екзилі Андрія Левицького, серія робіт в альманасі «Дереворит» високо оцінені фахівцями. У 1939 році у Варшаві видається альбом екслібрисів «Книжкові знаки Ніла Хасевича». Його визнали.

У середині 30-х років Ніл Хасевич перебував у рідному селі Дюксині. Учителював у місцевій школі, співав у церковному хорі, яким керував брат Анатолій. Малював ікони, що потім ставали окрасою сільської церкви.

Займався самоосвітою. Разом з іншими художниками їздив по навколишніх селах, зустрічався з багатьма цікавими людьми. Про нього, як про неординарну людину, щиро згадують старожили Дюксина. Кілька років Григорій Судак разом із Нілом відвідували церковний хор. За його розповіддю, так читати Апостола, як це робив Хасевич, ніхто не вмів у їхньому селі. Коли Ніл заходив у храм, стояла ідеальна тиша: на нього чекали парафіяни, мешканці села.

Теплий спогад про художника залишився у пам'яті Ольги Крищук. За її словами, він не тільки гарно малював, а й ткав і вишивав. За Польщі у Львові виходив календар «Рільник». Цій мешканці Дюксина запам'ятався навіть малюнок обкладинки, під яким за мість прізвища автора стояли ініціали «Н.Х.»

Хасевич був успішним митцем і міг спокійно жити з цього. Але, крім цього, він був активним громадським та політичним діячем, членом Волинського Українського об'єднання (з 1935 року). Делегат крайового з'їзду ВУО 1935 року в Луцьку. Особисто знайомий зі Степаном Бандерою та іншими керівниками українського національного руху. Входив до центрального і крайового проводів ОУН, згодом став членом Української Головної Визвольної Ради (УГВР).

Але насувалася світова війна, і доля поставила його перед вибором.

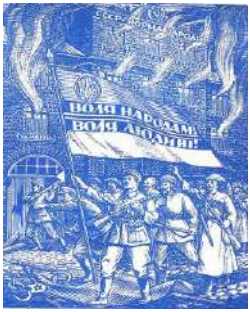
Брати Хасевичі були зв'язані з ОУНівським підпіллям, керівником якого з середини 30-х років на Костопільщині був мешканець села Звіздівка Григорій Рибак – людина освічена і свідома, справжній патріот України. Коли у вересні 1939 р. розпочалася польсько-німецька війна, над Західною Україною, зокрема й над Рівненщиною, нависла загроза окупації. Багато хто з українців мріяв про відновлення самостійної держави. Під редагуванням Григорія Рибака вийшло кілька чисел газети «Самостійність». Але редколегія змушена була змінити її назву на «Костопільські вісті». У своїх планах фашисти Україні відводили долю німецької колонії. У Рівному Степан Скрипник і Улас Самчук налагодили випуск часопису «Волинь». Запросили до співпраці Ніла Хасевича, правда, не тільки як художника. На сторінках газети він виступав і як автор публіцистичних статей. Про те, що під час окупації Ніл Хасевич деякий період працював мировим суддею в Державному, свідчить повідомлення в «Костопільських вістях» від 29 листопада 1942 року. Починаючи з 1942 року, відновлено діяльність осередків «Просвіти», ліквідованої за «перших совєтів». Її активістами стали брати Хасевичі – Ніл і Анатолій. Про це ми дізнаємося з газети «Костопільські вісті» від 22 березня 1942 року.

З квітня 1943 року, коли масово формувалися загони УПА, художник долучився до підпільної роботи. Його було обрано до центрального і крайового проводів ОУН. З того часу починається кочове життя. Робота в криївках, постійна зміна місця перебування, постійна небезпека. Його знали за псевдонімами *Бей-Зот, Левко, Рибалка, 333, Старий, Джміль*. Ніл Антонович був талановитим пропагандистом, керував друкарнею повстанців, працював художником і редактором, готуючи ілюстрації до сатиричних журналів УПА «Український

перець» та «Хрін», оформляв летючки, листівки, підпільні видання, випустив альбом карикатур. Митець розробляв також проекти прапорів, печаток, бланків для повстанців. Протягом 1943-1944 рр. очолював політико-пропагандистську ланку групи УПА «Північ», якою командував Клим Савур(Дмитро Клячківський). Після смерті свого друга і провідника Хасевич ще впродовж семи років лишався на бойовому посту. Доробок воєнної й повоєнної доби – 150 дереворитів, які видано за океаном в альбомах «Волинь у боротьбі» та «Графіка в бункерах УПА» (1950–1952 рр.).

Печатка Президії УГВР - свого роду «парламенту», Класичний дереворит Хасевича, Серія «Ідеаліголовного державного органу підпілля. Робота Українського визвольного руху".

Хасевича 31.12.1949 р. Із альбому «Графіка в бункерах УПА»

Пропаганда була основною діяльністю УПА.

Окрім безпосередніх бойових дій, найважливішою складовою діяльності УПА була пропаганда. Певною мірою «лісова армія» випередила час, зробивши основну ставку на поширення інформації. У період з 1948 до 1952-й рік у підпільних друкарнях було надруковано 350 тисяч примірників листівок, брошур, книжок та іншої нелегальної літератури, незважаючи на дефіцит паперу. Близько 20% неперіодичних видань було адресовано українській молоді і закликало не вступати в комсомол і не піддаватися зросійщенню. Також у повстанській літературі критикували марксизм, альтернативно пояснювали історичні події в Україні, розкривали суть бандитського сталінського режиму і висвітлювали завдання українського визвольного руху. Найпопулярніша праця – «Концепція самостійної України і основні тенденції політичного розвитку сучасного світу» Петра Полтави – Федуна.

Бофони. Своєрідні гроші УПА, грошові квитанції з національною символікою; назва трансформувалася від словосполучення «бойовий фонд». Уповноважені особи УПА видавали бофони населенню за продукти харчування, одяг і т. д. Крім фінансової, бофони виконували агітаційну функцію. Всього в період 1939–1954 років було випущено 500 різновидів бофонів, більшість з яких намалював Ніл Хасевич.

Бофони-облігації («повстанські гроші») добровільної позики населення на потреби УПА. Архів ЦДВР

Совість полум'яного патріота України не дозволила Нілові відійти з похідними групами УПА на Захід. Він твердо вирішив залишитися у рідному краї для подальшої боротьби. З цього приводу характерні слова з його листа, переданого 1951 року за кордон: **«Поки буде залишатися бодай одна краплина моєї крові, я буду битися з ворогами свого народу. Я не можу битися з ними зброєю, але я б'юся різцем і долотом. Я, каліка, б'юся в той час, коли багато сильних і здорових людей у світі навіть не вірять, що така боротьба взагалі можлива…»** Минали роки, сповнені тривог, поневірянь і сподівань. І коли гравюри з глибокого підпілля

потрапили до рук делегатів сесії Генеральної Асамблеї ООН та іноземних дипломатів.Зі столиці СРСР Москви надійшла рішуча вимога – «негайно припинити антирадянську діяльність». Відтоді чекісти взялися за «полювання» на Бей-Зота. Їм допоміг випадок. В одній криївці вони знайшли документи. Розшифрувавши, зрозуміли, що хтось комусь заготував 5 кг паперу і вишневе дерево. Здогадались: такі речі потрібні тільки художникові. Як на те, ще й адреса приблизна повідомлялася – бункер на околиці села Сухівці Рівненського району. Розшук повстанського художника не забарився. З цією метою створили міжобласну Волинсько-Рівненську оперативну групу, яка й натрапила на його слід. Він привів до садиби Лавріна Стацюка, де був обладнаний бункер. Вранці 4 березня 1952 року криївку оточили енкаведисти. В ній перебували Ніл Хасевич і два охоронці.

Повстанці і не думали здаватись. Нашвидку спалили важливі документи. Так мужньо зустріли смертну годину талановитий графік і його соратники. Чекісти привезли тіла вбитих до Клеваня, які майже три дні пролежали під дубом – для залякування місцевого населення. Після цього вивезли тіла у невідомому напрямі. Де похоронено тіло митця – невідомо й до сьогодні.

Дослідники вважають пропагандистські твори Н.Хасевича унікальними. До нього майже не було патріотичного мистецтва, спрямованого на ідею самостійності. Листівки, шаржі, карикатури переконували українців, закликали до боротьби. Також дослідники визнають, що у візуальному мистецтві він перший закликав до політичної самостійності України зокрема, а його роботи стали унікальними в історії європейського партизанського руху загалом.

Світлу пам’ять про безстрашного лицаря свободи Ніла Хасевича нині бережуть його земляки. 25 листопада 1995 року з нагоди 90-ліття з дня народження художника-борця в Дюксині на подвір’ї сільської школи відкрито стелу, виготовлену з поліського базальту (архітектор – Мирослав Марчишин), на якій відтворено автопортрет графіка. Його великі проникливі очі дивляться глибоко в душу кожному з нас, наче з якимось докором і водночас із надією. У с. Сухівці, що за 12 км од Клеваня, де загинув художник, за ініціативою Рівненської районної краєзнавчої організації споруджено пам’ятник, на якому викарбувані слова: «Воля людині, воля народам! У п’ятдесяту річницю Української Повстанської Армії». Там, на цьому трагічному місці, кожного року 4 березня збираються українські патріоти, щоб віддати шану людині, котра стала символом мужності й нескореності, героїзму і самопожертви в ім’я святої ідеї – самостійності й незалежності України. А кілька років тому пам’ятник талановитому митцеві встановили і в Рівному.

Секція №4: Історико-краєзнавчі та природні туристсько-рекреаційні об'єкти України, пов'язані з подіями державотворення та історичними постатями

МІСТИЧНІ МІСЦЯ БОГУСЛАВЩИНИ

Ярова Анастасія, вихованка гуртка «Історичне краєзнавство» КЗ КОР «Центр творчості дітей та юнацтва Київщини»
Керівник: **Лаговська Тетяна Іванівна,** керівник гуртка «Історичне краєзнавство» КЗ КОР «Центр творчості дітей та юнацтва Київщини»

Кожен край – неповторна частинка в мозаїці країни, яка має багато цікавинок для допитливих.

Мандруючи Київщиною, обов'язково завітайте до нас на Богуславщину.

Богуслав належить до переліку найцікавіших міст Київської області. Цікаве як пам'ятками архітектури, великою кількістю монументів, а також неповторними пам'ятками природи.

Біля тисячі років стоїть він серед розкішних лісів, де Рось стрімко тече між скелястими берегами. Природа у нас просто приголомшлива.

А ще Богуславщина багата великою кількістю місць енергії та сили. Саме з ними я хочу сьогодні вас познайомити. Ви дізнаєтеся про силу Богуславських пагорбів та гранітних скель, я розповім про таємничий Дибинецький стрімчак, про містичну Черкес-долину та познайомитесь з унікальним місцем сили – горою Тотоха.

Починаємо нашу подорож з Богуслава.

Це містечко стоїть на річці Рось, яка впродовж багатьох тисячоліть прокладала свій шлях крізь міцні скелі, утворюючи мальовничі гранітні береги. Саме тут знаходиться знаменитий пам`ятник природи - Богуславське гранітне оголення, або так звана гранітна «яма». Якщо від площі Ярослава Мудрого просуватися вниз, слідуючи за течією річки Рось, то приблизно в кілометрі можна буде спостерігати ефектні гранітні брили. Вчені припускають, що вік цих скель досягає 2 мільярдів років. Хаотично розкидані валуни утворюють цілий гранітний острів, що омивається двома рукавами Росі. Скелі з червоного і сірого граніту досягають у висоту 10-12 м і формують каньйон протяжністю 1,5 км. Тут часто-густо можна спостерігати мальовничі річкові пороги, серед яких знаходиться глибока ванна, та сама «Яма», як її називають місцеві. Сюди полюбляють приходити купатися юні богуславчани. Хоча ця купальня не єдина у своєму роді. Насправді, «ям» тут три і знаходяться вони недалеко одна від одної, на відстані приблизно 100 метрів. Деякі місцеві жителі називають Богуславське гранітне оголення місцем сили, та стверджують, що гранітна енергетика має таку потужну дію, що часто то притягає, то відганяє грозові хмари та блискавки. Як відомо, граніт – прекрасний провідник енергії. Розповідають, що тут відчувається приплив позитивної енергії, а почуття, які виникають, можна зрівняти з тими, що наповнюють кожну людину лише в дитинстві. Вважається, що червоний граніт посилює інтуїцію людини і неначе налагоджує зв'язок між людиною та навколишнім світом. Людина стає більш співчутливою та мудрою. Цей мінерал допомагає також при лікуванні багатьох хвороб – бронхіті, пневмонії, астмі, захворюваннях сердечно-судинної системи. Іще граніт цілюще діє на хребет та суглоби. Вражаючий краєвид, шум річки, спів птахів розташовують до спокійного відпочинку та зцілення.

Старий Богуслав розташований на трьох пагорбах, що, до речі, відображено на гербі міста. Це – гори Лобунка, Замкова та Бублейна. Кожна з них також має свою силу та різні містичні історії.

Щоправда, мова іде про три пагорби, на яких розміщувався древній Богуслав. Сучасне місто взагалі розташоване на горбистій місцевості. Один із пагорбів місцеві називають «Відьминою» горою: там, за переказами, колись стояла хата місцевої відьми (кажуть, що і досі можна знайти зламки тієї хати). З тих часів залишилася сила гори – якщо перейти глибокий рівчак і ступити на територію відьомської гори, починають діяти невідомі сили – людина припиняє орієнтуватися і її неначе «водить» щось потаємне. Щоправда, вважається, що при шанобливому ставленні до природних сил, нічого лихого статися не може.

А ми подорожуємо далі Богуславом. Повертаємося на центральну дорогу, переходимо в праву частину Богуслава. Ця частина міста з сучасними будівлями, магазинами, ресторанами. Тут пологий ландшафт. Можна пройтися вздовж центральної вулиці Миколаївської, щоб розглянути сьогоднішній Богуслав, а можна (в гарну погоду) побудувати маршрут по стежці, що йде уздовж правого берега річки.

Пройшовши стежкою далі вздовж річки і піднявшись на пагорб по вулиці Озерній, ми потрапляємо на територію діючого Свято-Миколаївського чоловічого монастиря 17-го століття. Активну участь у будівництві храму взяв наказний гетьман Самуїл Самусь. Монастир пережив на своєму віку пожежі і руйнування. Був він і греко-уніатським, і православним храмом. У 1799р. на місці згорілої дерев'яної церкви побудували нову мурована. Майже 70 років з 1818р. при монастирі було духовне училище. На богослужіння його учні ходили в монастирську церкву (Воскресенську). З неї традиційно 9 травня (за старим стилем, за новим – 22 травня) відбувався хресний хід на монастирський луг, де відбувалося освячення джерела Кам'янка, що витікало із скелі. Ця вода мала цілющі властивості. Після революції храм перестав діяти. З 1929р. в храмі розмістився дитячий будинок, потім гуртожиток Богуславського педагогічного училища. Але всі покоління знали про таємничі підземні ходи, які ведуть попід річкою у різні сторони міста, яке у давнину було фортецею. Можливо, саме ця тема стане предметом наших наступних досліджень.

У квітні 1993р. монастир був повернутий церковній громаді. Сьогодні це величезний будинок з червоної цегли, увінчаний церковними банями. Двір храму пахне квітами та зеленню. Пройшовши через двір, повз господарських будівель монастиря, потрапляємо в одне з найкрасивіших місць Богуслава. Звідси, з висоти монастирського пагорба, видно весь Богуслав: затишні будиночки над водною гладдю стародавньої річки Рось, гранітні скелі і пороги, валуни, посипані зелені береги. Відвідувачі діляться позитивними змінами, що виникають на Монастирській горі – прилив сил, чудотворна рівновага та душевний спокій – ось що відчувають ті, хто приходить сюди. А із джерела Кам’янка і досі витікає життєдайна цілюща вода, за якою приїздять навіть здалеку.

Прямуємо до села Тептіївка Богуславського району. Тут також є унікальні меморіальні природні об’єкти, що мають велике історико-культурне значення,бо пов’язані з іменем Богдана Хмельницького – віковий дуб, що прозвали «Козацьким» і криниця. За народними переказами, Богдан Хмельницький зупинявся під дубом на відпочинок, а із криниці напував коня. Вікові дерева пов’язують людину з рідною релігією, культурою, історією, традиціями, пам’ятками і красою природи, яка дарує людині почуття натхнення, захоплення та краси. Наші предки говорили: «Зустрінеш старе дерево – зніми капелюха». Місцеві жителі й зараз шанобливо ставляться до дуба і криниці, вважаючи, що вода з криниці надає духовних сил, а постоявши впритул біля дуба, можна набути козацької сили, міцності і безстрашшя.

А ми рухаємося в інший бік від Богуслава, милуючись багатими краєвидами. Ось вже видніється Дибинецький стрімчак, з якого відкривається фантастичний пейзаж української природи — окраса Богуславщини. На крутому правому березі річки Рось, між селами Дибинці та Бородані знаходиться своєрідна місцевість із погордованим рельєфом, найвища точка якої є «Мар'їна гора», як її називають місцеві, з якої відкриваються мальовничі краєвиди на річку та на її лівий берег.

Дибинецький стрімчак здавна славився своєю цілющою блакитною глиною. Специфіка біло-блакитної глини полягає в тому, що вона має однакове вібраційне поле із здоровими клітинами. Існує також думка, що вона вирівнює ослаблене біополе людини, використовується для лікування багатьох хвороб.

Дибинецький стрімчак – природна окраса Богуславщини. Вже стало традицією серед богуславських молодят обов'язково сфотографуватися на Мар'їній горі – на щастя, на долю. Це унікальне місце облюбували туристи: неодмінно зупиняються тут хоча б на кілька годин. Унизу видніється три церкви. Кажуть, якщо докинути камінцем до річки, збудеться бажання.

Між селами Медвин – Бране Поле – Софійка в межиріччі р.Рось та р.Боярка розкинулась рівнинна місцевість. Черкес-долина – таку назву здавна має це місце. Відомо, що в урочищі Черкес-долини відбувалися бої між селянсько-козацькими загонами під проводом С.Наливайка (1596р.), П.Павлюка і К.Скидана (1637р.) та польсько-шляхетськими військами.

Нові дослідження українських вчених відкривають події, що відбувалися майже 700 років тому, і мають велике історичне значення для історії України.

На думку українського історика Володимира Білінського, саме Черкес-долина є місцем Синьоводської битви 1362 року між військами литовського князя Ольгерда та Золотої Орди.

Битву на Синій воді замовчували росіяни, бо вона заважала насолоджуватися вигаданою Куликовською битвою, яка нібито "поклала край монгольському ігу". Були знищені свідчення про місце битви. А збірник документів - Литовська метрика - була викрадена Росією і досі захована до таємних сховищ. На вимогу незалежної Литви, Росія відмовилася повернути ці папери.

Одні історики вважають, що ця битва сталася на березі річки Снивода у Вінницькій області. Інші – що біля Торговиці Кіровоградської області на березі річки Синюхи. Білінський вважає, що бій відбувся на півдні Київщини біля села Бране Поле Богуславського району. В історії села залишилась згадка про перемогу литовського війська над татарами. Битва була в урочищі Черкес-долина. Назва села Бране Поле також є підтвердженням того, що тут відбувалася велика битва (брань). Тут же залишилися сліди так званої Саур-могили, де татари поховали своїх мертвих. Микола Василенко у книзі «Мова про пережите» пише: «На захід від Медвина багато могил як свідків колишніх страшних боїв. З однієї з таких могил в ясний день можна було бачити золотоверху Київську лавру. Ту могилу медвинці величали Саур-могилою». А нам, сучасникам, залишилося поле, яке ще звуть Долиною Маків – навесні ця долина багряніє маками, немов нагадує нам про звитягу та кровопролиття заради волі і свободи. Можливо, саме древні захоронення наповнюють цю місцевість особливою енергетикою.

Тепер прямуємо до Медвина. Виїхавши за село, можна побачити величезні зелено-травні урочища із вогкою улоговиною. Сюди колись доходила повноводна ріка Хоробра. Попереду виділяється вкрита яснозеленою травою гора Тотоха.

Гора ця, мабуть, рукотворна і розташована на місці колишньої пристані. Вона вважається одним з «пупів Землі», енергетичним місцем сили, аналогічним Алтаю або Тибету. Багато людей з усієї України та інших країн приїжджають в старовинне село Медвин, щоб «зарядитися» енергією. Відаючі люди знають, що тут знаходяться ворота між цим і тим

світом. Щоб собі не зашкодити, вони ж радять перебувати тут не більше 30 хв. На думку біоенергетиків і цілителів, у людини, яка побувала на горі Тотоха, може відкритися дар ясновидіння, і вона може заглянути в своє майбутнє

Гора Тотоха охороняється державою як історична цінність, це місце стародавнього скіфського городища. Легенда свідчить, що тут на судноплавній річці Хоробрів була столиця русичів Голунь. Тотоха служила пристанню для старовинних кораблів. З вершини цієї гори відкривається прекрасний вид на околиці**. Це дивовижне місце.**Тут людина перебуває в тиші свого розуму. Є ще біля підніжжя Тотохи джерело, води його володіють цілющою силою, а віра творить чудеса.

Під час цієї пошукової роботи ми звернули увагу на цікавий факт: якщо з'єднати усі досліджувані об'єкти однією лінією, утворюється свого роду суцільна дуга. І, хто знає, можливо, після наступних досліджень, лінія продовжиться і... «закриється» у магічному колі.

А такі природні багатства, як у нас на Богуславщині, пов'язують людину з рідною релігією, культурою, історією, традиціями, пам'ятками і красою природи, яка дарує людині почуття натхнення, захоплення та краси.

І, якщо ви втомилися від стрімкого темпу життя шумних міст і прагнете до тиші і спокою, то відвідайте наші тихі чудодійні місця.

А рідна земля щедро поділиться з нами своїми силами…

«ЗАБУТІ СВІДКИ ІСТОРІЇ»

Жевнов Нікіта, (9 клас), вихованець туристсько-краєзнавчого клубу «Ніка» комунального закладу «Центр дитячої та юнацької творчості» Варвинської селищної ради Чернігівської області.

Керівник: **Прима Олег Леонідович**, керівник гуртків комунального закладу «Центр дитячої та юнацької творчості» Варвинської селищної ради Чернігівської області, керівник туристсько-краєзнавчого клубу «Ніка».

Час пливе, як ріка: хвилина за хвилиною, день за днем, рік за роком. Зникають відомі люди, стираються з людської пам'яті визначні події, цілі епохи пропадають у небутті. Але є такі місця на які, здається, час не діє. Вони підкорили час собі – стали його володарями. Проходять віки, а ці місця не змінюються – стоять, демонструючи свою велич і гордість…

Середньовічні замки – німі, в основному забуті свідки нашої часто трагічної історії. Їх так багато було збудовано на нашій землі для захисту від різних ворогів, проте зберіглося близько 20, в основному на Галичині, Поділлі, Волині та Закарпатті.

Різні вони: рівнинні і на пагорбах, баштового та бастіонного типу. Більшість замків Львівщини ще дерев'яними було закладено нашими далекими предками – галицько-волинськими князями, потім привласнено й розбудовано польськими магнатами, які за походженням, переважно, що відзначають і польські історики, походять із руської, тобто української шляхти.

На превеликий жаль, ці унікальні споруди із загадковою історією, нерозгадані, забуті та занедбані, руйнуються часом і людьми, відходять у небуття. Охорона замків, їх збереження та реконструкція, безумовно, є справою держави, яка має створювати сучасний образ України, її архітектурне обличчя з урахуванням пам'яток минулого. Звичайно, на ці потреби нема відповідного фінансування, хоча замки могли б служити розвиткові економіки як винятково цікаві об'єкти в прибутковій туристичній галузі. Необхідна державна політика, яка б забезпечила інвестиції в цю галузь. І поки держава бездіяльна, є уже люди (поки що їх одиниці), які розуміють цінність цих пам'яток і докладають максимум зусиль, щоб зберегти рідкісний спадок минулого для майбутніх поколінь.

Бродівський замок

Оборонний комплекс міста Броди у середині XVII-першій половині XVIII ст. складався із замку-цитаделі та міського валу. Замок, збудований у 1630-1635 рр. тодішнім гетьманом Станіславом Конєцпольським, мав форму п'ятикутнику і складався з п'яти бастіонів та куртин, у середині яких містились каземати.

Окрім казематів на замку було ще кілька будівель. За описом замку в Бродах1689 року при описі амуніції в «цейхгаузі» згадано восьмикутну під гонтом «порохівню», тобто кінський млин, у якому перемелювали складники пороху. Справа від брами на валі перед бастіоном описано «Скарбницю».

В казематах знаходились татарня, стайня, на дитинці дві криниці. В інвентар входили гармати з гербами Конецпольських, Замойських, Корчаків. Центральне місце серед житлових будівель посідав, розташований праворуч від брами, «Панський будинок», тут знаходився головний парадний зал зі стороною в 21 крок та десятьма вікнами. У бічній кімнаті було влаштовано каплицю, зі склепінням мальованим блакитною фарбою, й одним великим вікном. Побіч «Панських покоїв» розташовувалась двоповерхова будівля «Жіночих покоїв». Жіночі покої мали дві, влаштовані на різних рівнях, скарбниці, лазню, малу та велику кухні, дві пекарні, «паштетничу» кімнату. На подвір'ї стояв також шпихлір, а за ним возівня. Усі будівлі на дитинці були дерев'яними, і на сьогодні не збережені. У 1755 році біля північної куртини збудовано новий цегляний двоповерховий палац Потоцьких.

На сьогодні фортеця знаходиться в занепаді. Із замкового комплексу збереглись декілька куртин з казематами, каземати одного кутового бастіону та палац.

Приміщення палацу передано в користування школі, там також містився районний архів та виставкові зали Бродівського історико-краєзнавчого музею.

Підгорецький замок

Розкішний замок, осередком якого став вишуканий триповерховий палац, один з найкращих в Європі зразків поєднання імпозантного палацу з бастіонними укріпленнями. Пам'ятка архітектури епохи пізнього Ренесансу і бароко. Власниками були: Конєцпольські (1635-1682), потім Собеські (1982-1720), Жевуські (1720-1865), Сангушки (1865-1939).

В ансамбль замку, крім нього входять заїжджий двір XVIII ст., костел середини XVIII ст. (архітектор К. Римлянин), парк, який належить до пам'яток садово-паркового мистецтва державного значення. Будувався у 1635-1640 рр. архітектором Андреа дель Акава за

участю інженера Гійома де Боплана на замовлення тодішнього власника Підгорець коронного гетьмана Речі Посполитої Станіслава Конєцпольського. Автором палацової декорації був Ян Баптист Фальконі, портали і каміни проектував Константіно Тенкелла. Серед найбагатше оздоблених приміщень виділялась каплиця Богоматері Скорботної. Злиття стилів різних епох відбувалось так органічно, що палац сприймається як цілісний витвір високого мистецтва. Палац складався з великих, просторих залів, назви яких відповідали кольору оббиття стінабо колекціям, які в них зберігалися: «Золотий», «Жовтий», «Китайський», «Дзеркальний», «Кармазиновий», «Лицарський»...

У 1940 р. Підгорецький замок був націоналізований. Все, що там залишилося, передали у музеї м. Львова. В замковому палаці було розташовано санаторій для лікування хворих туберкульозом. В 1956 р. палацовий корпус замку згорів. Вогнем було знищено унікальні дерев'яні різьблені стелі з живописними полотнами, а також мистецьке оздоблення інтер'єрів другого та третього поверхів. У 1997 р. замок передано в користування Львівської галереї мистецтв.

Сьогодні замок зачинено на реставраційно-відновлювальні роботи. Для огляду доступні лише навколишні території та фасад.

У грудні 2017 р. волонтери з благодійного фонду «Софос» зібрали шляхом краудфандингу кошти на відновлення балконної групи північно-східної сторони замку й запустили роботи. В серпня 2018 року тут тривав табір «Підгірці. Реновація», в рамках якого понад 30 волонтерів із Києва, Дніпра, Харкова, Львова та Одеси працювали у Підгорецькому замку. У червні 2018 року в Підгорецькому замку вперше з 1939 року відкрили мистецьку виставку. У залах палацу у рамках експозиції «Історія забуття» розмістили копії картин XVII-XVIII ст. та архівні фотографії замку.

Олеський замок

Найдавніший збережений фортифікаційний ансамбль Львівщини. Пам'ятка архітектури XIII-XVIII ст. Імовірно, побудований одним із синів галицько-волинського князя Юрія Львовича на плато пагорба, який височить серед заплави р. Ліберція.

Перша письмова згадка про замок датується 1327 р. У другій половині XV ст. Олеський замок перестав бути оборонною спорудою і перетворився у резиденцію магнатських родів – Даниловичів, згодом Собеських, Жевуських.

У 1432 році Олеський замок після тривалої облоги було здобуто військами польського короля.

У 1442-1453 роках, громлячи і грабуючи все на своєму шляху, тут проходить татарська орда.

У 1629 р. в Олеському замку народився майбутній король Польщі Ян III Собеський.

Під час Визвольної війни українського народу під проводом Богдана Хмельницького селянсько-козацькі загони в 1648 році звільняють Олесько. Однак скоро представник роду Конецпольських знову повертається в замок.

1681 року Ян Собеський, у той час уже польський король, виплативши борги Конецпольського, бере замок у свої руки і з 1684 по 1687 рік ремонтує його. Споруду повністю вкрито новим дахом, будуються господарські приміщення, відновлюється парк.

Війна зі шведами і союз Петра I з поляками привели в Олеський замок російські війська, які стояли тут від 1707 року протягом 5 років.

У 1716 році замок переходить до сина короля – Якуба, який через 3 роки продав його Станіславу Жевуському. Син Жевуського – волинський воєвода Северин – щедро прикрашає інтер'єри, перетворюючи споруду в розкішний палац у стилі XVIII ст. Під керівництвом французького скульптора Леблана їх прикрасили камінами, ліпниною та розписами, зали оформлено в різних стилях. Також в цей період додано низенький третій поверх для прислуги.

Після смерті Северина Юзефа замком якийсь час володів його брат Вацлав Пйорт, у 1755 році всі цінності звідси перевезено до Підгорецького замку. 1796 року Олеський замок купує Олександр Зелінський. Це був час повільного, але постійного руйнування будівлі.

У 1806 році замок пережив пожежу. Нищівним для могутньої споруди був землетрус 23 січня 1838 року – стіни розтріскались, ряд приміщень став непридатний для житлових цілей. Не менше пошкодили її самі власники. Якось випадково в одній з кімнат було знайдено замурований скарб. І відтоді почалися гарячкові пошуки інших коштовностей: розбивалися стіни з розписами, руйнувалися каміни, знімалися підлоги. У 1875 році завалився колодязь. На кінець XIX ст. Олеський замок перетворився на руїну.

За зібрані 1882 року у Львові кошти замок викупили, і він переходить у руки держави. Були різні думки щодо його використання. Тріснутий корпус ззовні укріпили підпорами. У 1891 році відновили дах та деякі кімнати, і з 1898 року тут відкрилась сільськогосподарська школа. Ще один етап реставрації розпочався 1933 року – тоді повільно відроджували інтер'єри, облаштували браму та дорогу до неї. У 1939 році за радянської влади роботи призупинено, а школу закрито. В роки Другої світової війни тут стояла дивізія Власова, а також утримували військовополонених. Пізніше розміщувалися військові склади. В повоєнний час замок занедбали, а серйозна пожежа 1951 року знищила його до голих стін – згоріли дахи з перекриттями та осипалась ліпнина.

Зі стану руїни замок вивела ґрунтовна реставрація і створення музею. З 1954 року приступили до створення проекту реставрації, а 1958 року почалися будівельні роботи, завершені до 1965 року. Були плани пристосування твердині під дім відпочинку. Однак замок передано Львівський галереї для музейних цілей. У 1970-1974 роках під керівництвом Бориса Возницького тривало відновлення замку як архітектурної пам'ятки. До 1975 року створено експозицію, і музей відкрився. У 1989 році отримав статус музею-заповідника.

Експозиція замку представляє вітчизняне мистецтво X-XIX ст. Тут зібрано ікони, безцінні твори живопису, скульптури, ужиткового мистецтва. Особливу вартість має збірка скульптури XVI-XVIII ст., українського портрету XVI-XIX ст. В комплекс, крім замку, входить колишній монастир капуцинів з костелом св. Йосифа (1739 р., архітектор – Мартин Добравський). В монастирі розташована експозиція ренесансної скульптури, є виставкові зали та студійні фондосховища, в яких зберігаються колекції дерев'яної скульптури XV-XX ст.

Золочівський замок

Будівництво Золочівського замку на кошти Якуба Собеського – батька короля Речі Посполитої Яна III Собеського – завершилося 1634 року. Його було зведено як оборонну фортецю за проектом італійського архітектора, імені якого історія не зберегла, на місці старого дерев'яного замку, оточеного ровами з водою. Свого часу він слугував і як для оборони, і для житла.

Палац Собеського став першою спорудою на наших землях, оснащеною каналізацією та камінним опаленням.

Згодом поряд з'явився ще один палац, який дістав назву Китайський. Його король Ян Казимир, якому замок перейшов у спадок, збудував для своєї дружини Марії Казимири де

Лагранж та висадив довкола чудовий східний сад. Це унікальна пам'ятка архітектури, яких налічується лише три в Європі (Сан-Сусі, Петергоф, Золочів).

Неодноразово турецькі й татарські війська намагались взяти штурмом Золочівську фортецю і в 1672 р. їм це вдалося на чолі з пашею Капуданом.

За три роки Яну Собеському вдається відновити замок, який стає потужною військовою фортецею.

За період свого довгого існування замок у Золочеві виконував різні функції. Він був і оборонною фортецею, і резиденцією короля. У роки правління угорського уряду в замку діяли суд і в'язниця, а в період Другої світової війни розташовувалася німецька база. У радянський період в замку був навчальний заклад.

Сьогодні Золочівський замок є музеєм-заповідником, який включає в себе архітектурні ренесансні комплекси Великого і Китайського палаців, надбрамну вежу, оборонні мури з бастіонами, ландшафтний парк та входить до комплексу Львівської галереї мистецтв.

У Китайському палаці функціонує Музей східних культур, у якому можна ознайомитися з

унікальними експонатами – предметами мистецтва, багато з яких є подарунками східних послів королівському двору. У реконструйованому равеліні – оборонній споруді – відкрито кафе і сувенірну крамницю.

Архітектура Замок у Золочеві збудовано на зразок цитаделі бастіонного типу у формі прямокутника. На момент спорудження його оточував глибокий рів, а на в'їзді були великі ворота із розвідним мостом. Архітектурне вирішення має риси неоголландського типу оборонних споруд, так званих «palazzo in fortezzo», що поєднує функції оборони та житла.

Китайський палац має форму ротонди з восьмиколонним портиком, що завершується на другому поверсі балконом. Дах будівлі увінчує гостроверхий купол із високим шпилем.

Експозиція музею «Музей Золочівського замку» функціонує всередині Великого палацу. Його експозиції представлено у відновлених кімнатах першого і другого поверхів та підземеллі. У давніх панських покоях розміщено виставку «Інтер'єри історизму (псевдостилі XIX століття)», де є можливість побачити меблі і живопис XVII-XVIII століття. У коридорах представлено колекцію мисливських трофеїв, серед яких і частки викопних решток – хряща іхтіозавра та бивня мамонта. В експозиції тронного залу збережено портрети відомих європейських монархів та герби європейських держав XVII-XVIII віків, і, звичайно ж, трон. Зал також прикрашають копія французького каміна XVIII століття та львівська піч XIX століття. Окрему експозицію становить скарбниця, яка містить приватну колекцію королівських атрибутів різних орденів, а також, можливий варіант корони Данила Галицького. 2016 року у музеї Золочівського замку відкрилася ще одна експозиція – «Архітектурні фрагменти і світло старого Львова». У ній зібрано архітектурні деталі львівських кам'яниць XV-XVI століть, найрізноманітніші види ліхтарів – ручні, каретні, залізничні та гасові лампи, а також частини давньої скульптури.

Одним з найцікавіших експонатів у Золочівському замку є камені з зашифрованими написами. Написи датовані кінцем XIV-початком XV століття, не мають аналогів.

Свірзький замок

Свірзький замок розташований на стрімкому пагорбі над річкою Свірж. Своєрідність білокам'яних ренесансних орнаментів замку робить його однією з найцікавіших пам'яток оборонного будівництва. Споруда була практично неприступною, з усіх боків оточували непрохідні болота, широкий оборонний рів, завдяки чому у 1678 р. замок вистояв татарську облогу.

Закладений у XV ст. Андрієм і Мартином Свірзькими, вперше згадується у 1484 році. Первинно замок був суто оборонною мурованою спорудою, квадратною в плані. Неодноразово перебудовувався, рік завершення одного з етапів робіт вказано безпосередньо на стінах – над центральною брамою з внутрішньої сторони збереглося вирізьблене число «1530».

У 1907 році замок стає власністю Роберта Лямезана де Салінса, на той час офіцера австрійської армії. Він реставрував маєток, вкладаючи значні кошти, і перетворив його на розкішну резиденцію з багатими інтер'єрами. Але у 1914 році під час Першої світової війни замок цілком спалений російськими військами. Однак це не змусило хазяїна занедбати замок – згодом було відновлено декор вікон та дверей, карнизи; корпуси та вежі знову покрито дахом. Основна реставрація завершилась у 1917 році, про що свідчить вирізьблений пам'ятний напис над брамою із зовнішньої сторони.

У 1939 році націоналізований радянською владою. Довгий час стояв пусткою, короткий період використовувався як школа трактористів. І аж у 1978 році переданий на баланс Спілки архітекторів тодішнього СРСР.

У 1993 році замок передали у користування державному об'єднанню «Львівліс», проте згодом у 1997-му знову повертають архітекторам. У 2010-му замок планували передати у концесію приватному інвестору, але відповідального підприємця не знайшлось.

Нині стан замку не найкращий, проте Спілка архітекторів намагається вберегти його від руйнації. У задовільному стані збереглися не тільки зовнішні стіни та дах будівлі, але й внутрішній простір, який використовується для проведення різноманітних заходів та зйомок кінофільмів. Увесь цей час Спілка архітекторів самостійно опікується пам'яткою та територією довкола неї, залучаючи кошти приватних благодійників та гранти.

«МІСТО БАТУРИН У КОНТЕКСТІ ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПРОЦЕСІВ XVII-XVIII СТОРІЧЬ»

Лагутенко Дар'я, Лук'яненко Юлія, вихованки гуртка «Історичне краєзнавство» ПНЗ «Центр НПВТКУМ» Управління освіти і науки Чернігівської облдержадміністрації.
Керівник: **Матвійчук Тетяна Віталіївна**, керівник гуртка, методист.

Вихованці гуртка «Історичне краєзнавство» комунального позашкільного навчального закладу «Центр національно-патріотичного виховання, туризму та краєзнавства учнівської молоді», працюючи над проектом «Місто Батурин у контексті державотворчих процесів XVII-XVIII сторічь», присвятили свою роботу ***350-ти річчю заснування гетьманської***

столиці в Батурині та визначили **мету** дослідницької роботи: вивчення і популяризація історії Гетьманщини, яка відіграла ключову роль в процесі національного державотворення.

Відповідно **до мети**, були поставлені такі **завдання**:

- окреслити важливу роль Національного історико-культурного заповідника «Гетьманська столиця» як осередку культурно-освітньої та науково-дослідницької діяльності;
- з'ясувати та проаналізувати місце і роль видатних українських гетьманів, життя і діяльність яких пов'язане з Батурином та процесами становлення нашої держави;
- здійснити віртуальну краєзнавчо-дослідницьку екскурсію до Національного історико-культурного заповідника «Гетьманська столиця»
- ознайомити з результатами дослідження учнівський та педагогічний колективи школи.

Предмет дослідження: Чернігівщина як осередок гетьманської влади періоду України-Гетьманщини.

Об'єкт дослідження: пам'ятки історії, архітектури, культури, археології, природи Національного історико-культурного заповідника «Гетьманська столиця» міста Батурин.

Актуальність теми зумовлена формуванням потреби вивчення історичних джерел і подій кінця XVII – початку XVIII ст., пов'язаних з процесами державотворення.

Практичне значення дослідження полягає в можливості використання зібраних матеріалів під час проведення уроків історії в закладах освіти, занять в краєзнавчих гуртках та об'єднаннях, екскурсійних подорожей до місць Чернігівщини, пов'язаних з процесами становлення української держави, проведенні виховних заходів національно-патріотичного спрямування.

Легендарне місто Батурин – це справжнє місто-музей. Усе тут просто дихає історією і вражає уяву. Це одне з найвеличніших пам'яток козацької доби - місто, в якому повинен побувати кожен українець, який цікавиться своєю історією, щоб зрозуміти, що таке українська державність та якою ціною ми її здобули. Понад півстоліття Батурин був адміністративною столицею України-Гетьманщини, офіційною резиденцією її гетьманів, в історії якого, як у дзеркалі, відбились кращі здобутки тієї пори. Але за примхою долі та політичних амбіцій, місто було перетворено на попіл. Сталося так, що найтрагічніша подія в історії Батурина стала найвідомішою в історії України. Це одна с тих сторінок, яку нам треба пам'ятати завжди, коли ми ведемо мову про нашу незалежність. Бо державність – це результат величезної роботи, тяжкої боротьби і, як ми вже переконались, величезних втрат і крові. Але задля збереження національної пам'яті і власної історії, всупереч лихоліттям і занепаду, місто кілька разів відбудовувалось і відроджувалось.

За даними археологічних досліджень Батурин, як населений пункт, був заснований понад 900 років тому у XI-XII ст. Розташований він на більш ніж 30-ти метрових пагорбах лівого берегу річки Сейм в Ніжинському районі Чернігівщини. **Наразі це важливий туристичний об'єкт – Національний історико-культурний заповідник «Гетьманська столиця», який знаходиться на сто двадцять шостому кілометрі шляху Кіпті – Глухів – Бачівськ,** в кількох годинах подорожі від Чернігова та Києва. Найзручніше їхати автобусом, їх достатньо в цьому напрямку, або автомобілем. Лагідна поліська природа, чистий, тихоплинний Сейм доповнюють рекреаційні можливості Батурина як привабливого туристичного об'єкту не тільки в масштабах України, але й зарубіжжя.

За Деулінським перемир'ям 1618 року ця територія перейшла до Речі Посполитої і за наказом польського короля Стефана Баторія 1625 року, була збудована потужна, добре укріплена фортеця, яку назвали на його честь. Після національно-визвольної війни 1648-1654 рр. тут була створена Батуринська сотня, яка увійшла до складу Чернігівського, а з 1649 року – Ніжинського полку. 1669 року на гетьманській раді у Глухові очільником тогочасної

української держави було обрано Дем'яна Ігнатовича (Многогрішного) і гетьманська столиця була переведена до Батурина.

Це зараз тутешню провінційну тишу порушують хіба що численні екскурсійні групи. А в XVII ст. Батурин був розвиненим, багатолюдним, промислово-військовим центром Лівобережжя –резиденцією гетьманів України: Дем'яна Ігнатовича, Івана Самойловича, Івана Мазепи, Кирила Розумовського.

Особливого статусу гетьманська столиця набуває за часів правління Івана Мазепи (1687-1708 рр.), коли місто перетворилося на центр політичного життя Гетьманщини. Тут розташовуються вища державна адміністрація, Генеральна військова канцелярія, Генеральний Суд Лівобережної України, політична, військова та культурна еліта України.

Роки Північної війни (1700-1721рр.) принесли на батуринську землю багато лиха і страждань. В ході війни гетьман Іван Мазепа в своїх намаганнях звільнити Україну від Московського втручання та панування обирає протекцію Шведського короля Карла XII. Дізнавшись про це, Петро I наказує взяти штурмом Батурин і знищити його. В листопаді 1708 року резиденцію гетьмана спалили вщент і зрівняли з землею, а її мешканців, не дивлячись на вік і стать, жорстоко вбили. Наразі нам відомо, що і сьогодні, як і понад три століття тому, Росія продовжує діяти своїми «перевіреними методами» – підступною агресією та жорстокістю, а Україна залишається тим щитом, який боронить кордони Європи від хворобливих планів Кремля.

Довгий час, за царською вказівкою, в Батурині було заборонено навіть оселятись, а гетьманську резиденцію знову перемістили до Глухова. Гетьмани Іван Скоропацький і Данило Апостол намагалися робити спроби щодо відродження Батурина, але вони були марними. Тільки 1750 року 22-х річному гетьману Кирилу Розумовському, завдяки особистій підтримці цариці Єлизавети Петрівни, вдалося реалізувати свій амбітний політичний проект тріумфального повернення гетьманської резиденції на місце, яке для Російської імперії було символом «зради» та відновити його давню велич. Талановитий урядовець і меценат, справжній козак і світська людина – це все про останнього гетьмана України Кирила Розумовського. Його діяльність наскрізь була пронизана любов'ю до України та Батурина зокрема. 14 років він керував гетьманською державою, відчуваючи гостру потребу кардинальних змін щодо політики та економіки України, її автономії, покращення становища простого селянства, удосконалення козацького війська і головне – обрання курсу на перебудову Гетьманщини та створення самостійної української держави європейського зразку. І це було друге повернення слави Батуринської столиці. Під час гетьманування Кирила Розумовського відбулося піднесення патріотичних настроїв у суспільстві, розпочалося масштабне будівництво по всій території Гетьманщини. В Батурині виникають промислові підприємства. 1760 року гетьманом був розроблений проект відкриття в столиці університету (який так і не був втілений в життя). Зі зміною влади в Петербурзі, імператриця Катерина II 1764 року змусила Розумовського зректися булави, а згодом скасувала і саму посаду гетьмана. На її думку: «*Коли у Малоросії не буде гетьманів, треба зробити все, щоб стерти з пам'яті спогади про них і їхню добу...».* Таким чином, була перегорнута остання сторінка Гетьманщини, а Батурин втратив статус адміністративного центру. Розумовський виїжджає з Батурина і повертається сюди тільки на схилі свого життя.

Завдяки цьому, 1799 року на околиці Батурина він розпочинає спорудження великого палацово-паркового комплексу за проектом відомого шотландського архітектора Чарльза Камерона. Проте, сам Розумовський, не доживши до завершення будівництва палацу, помер

1803 року і був похований у збудованій ним Воскресенській церкві. Його син Андрій Кирилович, отримавши у спадок Батуринську економію та палацово-парковий ансамбль піклувався про їх гарне функціонування, але пожежею 1824 року, що тривала дві доби, були знищені надзвичайної краси інтер'єри палацу. Після його смерті 1836 року, палацово-парковий комплекс перейшов до опікунського управління та залишився простоювати в забутті близько 100 довгих років без належного догляду.

Ідея відродження Батурина втретє втілилася в життя 1993 року, коли на базі комплексу пам'яток культурної спадщини та природи, пов'язаних з історією українського козацтва доби Гетьманщини був створений державний історико-культурний заповідник «Гетьманська столиця»
(2007 року отримав статус Національного), до складу якого увійшло 39 унікальних пам'яток. 2002 року Кабінетом Міністрів України була ухвалена комплексна програма відбудови історико-культурного заповідника «Гетьманська столиця», яка була успішно реалізована. Масштабне археологічне та документальне дослідження зруйнованих будівель столиці, їх відбудова, практично з нуля, реставрація палацу тривали майже шість років до серпні 2009 року.

Завдяки багаторічним археологічним дослідженням на території Батурина розгадано багато таємниць, що приховувала батуринська земля. Окрім безцінної наукової інформації, археологи поповнили фондове зібрання заповідника тисячами предметів музейного значення. Саме археологічна колекція заповідника стала основою для створення нового Музею археології Батурина.

Одним з символів козацької доби є архітектурно-меморіальний комплекс «Цитадель Батуринської фортеці», яка яскраво ілюструє вигляд найбільш укріпленої частини міської фортеці 1669-1708 рр. Цитадель оточена відновленим глибоким, викладеним величезними дубовими колодами ровом, що був неодмінним атрибутом кожної фортеці і робив її практично неприступною. На території понад гектар розташовані фортечні мури, оборонні вежі, гетьманський будинок, збудований як традиційне житло XVII-XIII ст., так звана, «хата через сіни», або хата на дві половини, інтер'єри якого демонструють естетичні вподобання гетьманів – Дем'яна Ігнатовича, Івана Самойловича та Івана Мазепи. В нарадчій кімнаті знаходяться воскові фігури батуринських гетьманів, зберігаються копії гетьманських універсалів та булави, козацьких прапорів, першої конституції України 1710 року генерального писаря війська Запорізького Пилипа Орлика «Договоры и постановления прав и вольностей войсковых». Важливим об'єктом Цитаделі є замкова дерев'яна церква Воскресіння Господнього, збудована коштом Івана Мазепи, в якій встановлена урна з землею із ймовірного місця поховання гетьмана. У відбудованому храмі були перепоховані рештки 500-та невинно убієнних жертв Батуринської трагедії 1708 р. Для дзвіниці церкви Мазепа замовив дзвін, який був виготовлений відомим майстром Карпом Балашовим, і отримав назву «голуб» за зображення на ньому птаха (вага 640 кг), а також фігури самого гетьмана в повний зріст та герба Мазепи («курча»). Під час знищення Батурина його вивезли з міста. До 2015 року він вважався зниклим безвісти та несподівано був знайдений й ідентифікований в Микільському монастирі російського міста Оренбург де він перебуває і сьогодні. Переговори про його повернення досі є марними. З підвального приміщення церкви веде відтворений підземний хід, місце якого було знайдене і досліджене археологами. Батуринська Цитадель була захоплена не прямим штурмом, бо це було неможливо, а зрадою і проривом саме через потайний підземний хід. Необхідним атрибутом кожної фортеці був колодязь, бо якими б

могутніми і надійними не були стіни фортеці, вони ніколи не могли б врятувати її захисників від зневоднення і поразки в разі відсутності у них води. Глибина колодязя батуринської Цитаделі майже 30 метрів. Він є точною копією тогочасного фортечного джерела і навіть має воду.

В кожній фортеці неодмінно будували Скарбницю, в якій зберігалися козацькі клейноди, золото, срібло, коштовні предмети тощо. Скарбниця в Батурині була відтворена за зовнішнім виглядом унікальної пам'ятки XVII ст. - Скарбниці Прилуцького полку, що збереглася в місті Прилуках.

В XVII ст. значної ваги набула артилерія. Тоді вже потрібно було захищатися «гарматним боєм», тому всі гетьмани приділяли значну увагу оснащенню гарнізону артилерією. Під неї, навіть, перебудовувалися стіни фортеці. Є свідчення, що на період штурму Батурина в Цитаделі було до 100 гармат, які драгуни Меншикова частково забрали, а що не змогли – підірвали. Під час розкопок знаходили значну кількість фрагментів козацької артилерії, які представлені в Музеї археології Батурина. Гармати, які зараз знаходяться в фортеці є точною копією важкого козацького озброєння XVII-XVIII ст. з Чернігівського Валу.

Пам'ятний знак героїчним оборонцям Батурина став першим вшануванням пам'яті п'ятнадцяти тисяч захисників і мирних мешканців Батурина, які загинули від рук російського генерала Меншикова, відстоюючи своє право на незалежну, самостійну державу. Автор проекту – народний художник України Анатолій Гайдамака. Це одинадцятиметровий Хрест з лабрадориту, на якому розміщена скульптура «Розп'яття Ісуса Христа», з протилежної сторони - ікона «Богоматір з Немовлям» в терновому вінку. Цей образ — копія віднайденої під час археологічних розкопок, в похованні матері з дитиною на території Цитаделі, іконки на мідній пластині, датованої XVII ст. Встановлення пам'ятного Хреста в Цитаделі 2004 року стало початком відродження Гетьманської столиці.

Мурована Воскресенська церква-усипальниця останнього гетьмана України Кирила Розумовського – є яскравим зразком класичної архітектури початку XIX ст., яка була оновлена після реставрації 2005-2008 рр., радо приймає прочан і екскурсантів. Це єдине поховання українського гетьмана, яке збереглося до наших днів на теренах України.

Навпроти церкви - Майдан Гетьманської слави – це особливе, центральне місце Батурина у XVII ст., де проводилися ярмарки, збиралася козацька старшина. Зараз Майдан прикрашає декілька пам'ятників, наймасштабнішим і найвеличніший з яких, є скульптурна група «Гетьмани. Молитва за Україну» (автори Микола та Богдан Мазури). Це постаті п'яти українських гетьманів: Дем'яна Ігнатовича, Івана Самойловича Івана Мазепа, Пилипа Орлика, Кирила Розумовського, життя та діяльність яких пов'язане з Батурином. Скульптурна композиція символізує єдність помислів гетьманів про соборність України. Над гетьманами скульптура Покрова Богородиці, яка закриває їх своїм омофором, а в зображенні кожного з них дуже точно передані риси їх характеру.

Палац останнього гетьмана України Кирила Розумовського, блискуче відреставрований в 2003-2008 рр. при благодійній участі українських меценатів під егідою Президента України Віктора Ющенка- є перлиною заповідника. В 2009 році тут створено експозицію, яка надає відвідувачу ілюстровану інформацію про історію будівництва, запустіння і реставраційні роботи в палаці, видатних українських гетьманів, з акцентом на постатях Кирила Розумовського, його родини, а також видатних діячів – сучасників Кирила Григоровича. Нікого не залишають байдужими вдало, зі смаком відреставровані інтер'єри 55 залів палацу, підібрані меблі, люстри та багато іншого. Він відразу ж став найпопулярнішим

туристичним об'єктом в Чернігівський області. Родина Розумовських існує і досі. Нащадки останнього гетьмана України підтримують зв'язок з Батурином, приїздять до України.

Єдиним автентичним свідком існування та руйнації Батурина залишився будинок Генерального суду Лівобережної України. Яскравий зразок архітектури другої половини XVII ст. відреставровано в 2003 – 2005 рр. та в 2006 р. музеєфіковано під однойменний музей. Експозиція розповідає про історію судочинства України, родини Кочубеїв, романтичне і трагічне кохання юної Мотрони Кочубей і гетьмана Івана Мазепи. В підвальному приміщенні музею особливе захоплення викликають воскові фігури в'язня та писаря генерального суду в майже реальній обстановці камери попереднього ув'язнення та камери слідства. Відпочити тілом і душею можна в парку «Кочубеївський», який є пам'яткою природи місцевого значення. Парк створено на базі природної діброви. Його стежками ходили на побачення закохані Мотря Кочубей та гетьман Іван Мазепа. Сьогодні парк дбайливо доглянутий, тут створено діючу пасіку на честь відомого бджоляра, основоположника вітчизняної науки про бджільництво, винахідника рамкового вулика Петра Прокоповича.

Як важливий об'єкт прочанського туризму в Україні заповідник пропонує відвідати Батуринський православний жіночий Миколо-Крупицький монастир в с. Осіч, що за одинадцять кілометрів від Батурина. Історія монастиря сягає домонгольського періоду.

Досліджуючи дану тему, ми з керівником здійснили віртуальну екскурсію до Батуринського Національного історико-культурного заповідника «Гетьманська столиця», ознайомилися з літературними джерелами та архівними документами, де знайшли багато цікавої та корисної для нас інформації За результатами пошукової роботи підготували презентацію, яку представили на виховному заході «Неймовірна історія відродження Гетьманської столиці».

Відкрийте для себе Батурин, приїздіть до заповідника! . Доторкніться до історії України!

РІЧКА КАМ´ЯНИЙ ПОТІК І ЛУБНИ: ПОРЯД ПРОТЯГОМ СТОЛІТЬ

Давиденко Єлизавета, Слєпцов Сергій – вихованці гуртка «Спортивний туризм» ДЮКСОТ «Валтекс», учні 9-Б класу ЗОШ І-ІІІ ст. №1 Лубенської міськради
Керівники: **Полонський Микола Миколайович**, методист ДЮКСОТ «Валтекс»,
Чорнуха Вікторія Олександрівна, вчитель географії ЗОШ І-ІІІ ст. №1 Лубенської міськради

Вже більше тисячі років, над тихоплинною Сулою, стоять Лубни. Вони розкинулися між невеликими річечками Булатець, Луб´янка і Кам´яний Потік.

За історичними даними лубенська фортеця заснована на останці корінного берега р. Сули в урочищі Верхній Вал. На північ від Валу розташована Замкова гора з залишками скіфських курганів, що круто обривається до Кам´яного Потоку. Плато Замкової гори за доби раннього залізного віку займали велике чи кілька менших поселень скіфського часу[1, ст. 132-144]. Де з´явилися перші поселення на території нашого міста сьогодні сказати важко, але дуже ймовірно, що саме на берегах Кам´яного Потоку: невеликої річечки, що протікає мальовничою долиною і захищена від північних вітрів і східних суховіїв.

Опрацювавши матеріали з архівного відділу виконкому міськради, міської бібліотеки для дорослих, та документи з фондів міського краєзнавчого музею ми встановили, що Кам´яний Потік, як і інша річечка – Луб´янка, відігравала вважливу роль у розвитку нашого міста від часів Вишневеччини – з кінця XVI століття. По їх берегах розміщувалися замкові та

монастирські економії, було кілька млинів і крупорушок. Береги вкривали сади та городи. Частина земель вздовж Кам´яному потоку засівалися різними культурами.

Після воєн під проводом Богдана Хмельницького місто і, відповідно, всі господарські структури були зруйновані: греблі зриті, сади вирубані – козаки знищили все, що нагадувало панство, включаючи школи і лікарні. Після війни землі Лубенщині дісталися козацькій старшині та російському генералітету. Господарська діяльність на певний час припинилася. Частину земель по річках Вільшанці і Кам´яному потоку, як посаг при одруженні з Павлом Домбровським (1819 р.) отримала внучка полкового сотника Михайла Скаржинського Марія Петрівна, яка переселила селян з сіл Кам´яний Потік і Олександрівка до маєтку чоловіка в селі Трикрати (зараз Вознесенського р-ну Миколаївської області [2, ст. 34].

Наступний розвиток території по Кам´яному Потоку розпочався з середини XIX ст. Біля витоків потоку розпочався видобуток цегельних глин і було збудовано цегельний завод. Вздовж берегів селилося все більше лубенських селян і міщан, мали свої наділи і представники дворянства. За спогадами Джужіля І.О.[3] землі від впадіння Рибків у Кам´яний Потік до Замкового потоку належали Рудинським і Безбородькам. Один з двох ставків, що належав Рудинському, зараз називається «лічмашівський».

З Рибками пов´язана і трагічна сторінка історії нашого міста. Під час німецької окупації, на третій день Паски 1942 р., о 12 годині дня, тут було розстріляно 300 чоловік [4, ст. 207].

Говорячи про походження назви потоку необхідно звернутися до геологічного минулого нашого краю. Після дніпровського зледеніння територія Лубенщини була вкрита моренними осадами та порізана тимчасовими і постійними водотоками, серед яких був і Кам´яний потік. І сьогодні в долині потоку можна зустріти окремі обкатані гранітні валуни. Ймовірно, що саме виходи моренних відкладів у долині потоку дали йому назву. Більша частина цього каміння була використана для будівництва, але ще зустрічаються препаровані льодовиком валуни з червоного граніту.

Потік бере початок біля кар´єру цегельного заводу, протікає урочищами Кислий та Хаєцьке по північній окраїні міста, має притоки Хаєцький, Рибки, Замковий та тимчасові водотоки і впадає у річку Вільшанку.

Протягом 2020 р. ми проводили гідрологічні дослідження Кам´яного Потоку. Довжина, виміряна по карті, становить 5,38 км, загальна довжина з притоками – 7,8 км. Площу водозбору ми обрахували за допомогою палетки – 5,911 км^3. Падіння – майже 50 м, похил русла – 9,29 м/км. Швидкість течії на різних ділянках коливається від 0,36 до 0,135 м/сек.

Течія потоку зарегульована: існують 4 ставки загальною площею 0,63 км^2 та кілька невеликих копанок. Всі ставки потребують проведення робіт по благоустрою території. Два ставки на потоці Рибки необхідно очищати від намулу, побутового сміття та болотної рослинності.

На всьому протязі потік відчуває значний антропогенний тиск. Біля витоку розташований кар´єр цегельного заводу з безстічною водоймою. До потоку потрапляють води зливової каналізації з вулиць Ватутіна, Прикордонників, Кам´янопотіцької, Садової, Єсєніна, Остапа Вишні та Гвардійської. В середній течії Кам´яний Потік протікає територією садового-городніх кооперативів, де його води розбираються на господарські потреби і «поповнюються» побутовими стоками. Нижня течія проходить заболоченою заплавою річки Вільшанки з лучно-болотною рослинністю.

Грунти в басейні Кам´яного Потоку переважно чорноземи, на заболочених ділянках лучно-чорноземні. За механічним складом глинисті та суглинисті.

Природна рослинність представлена різновіковими деревними насадженнями переважно з дуба високостовбурного та червоного, осики, вільхи сірої, акації білої, липи, берези, тополі та верби. Трав´яниста рослинність представлена переважно водно-болотними видами.

Тваринний світ бідний, представлений різними видами дрібних птахів та ссавців, земноводних та плазунів. Хаєнківський та «лічмашівський» ставки зарибнені.

Дослідження Кам´яного Потоку проводяться вихованцями клубу в рамках дослідницької програми «Малі річки мого міста». У минулі роки ми дослідили річки Вільшанку, Луб´янку. Результати досліджень використовуються для написання пошукових та науково-дослідницьких робіт, оприлюднюються в місцевій пресі. Сподіваємося, що наші дослідження привернуть увагу громадськості і місцевої влади до проблем малих водотоків у нашому місті і дозволять вирішити екологічні проблеми водойм.

ТУРИСТИЧНО-ЕКСКУРСІЙНИЙ МАРШРУТ «КОЗАЦЬКИМИ ШЛЯХАМИ ПРИШИБСЬКОЇ ГРОМАДИ»

Федій В'ячеслав, учень 9 класу Опорного закладу «Пришибський заклад загальної середньої освіти I-III ступенів» Пришибської сільської ради Кременчуцького району Полтавської області

Керівник: **Карімова Уляна Василівна**, учитель історії Опорного закладу «Пришибський заклад загальної середньої освіти I-III ступенів» Пришибської сільської ради Кременчуцького району Полтавської області

«Нехай виповідять людською мовою про лицарську діяльність нашу поля й долини, хащі та гори, мури і гарматні рури, коли ви ставали й воювали за свої вольності з мужнім і величним серцем,

з рицарською відвагою проти ворогів!»

Самійло Величко, козацький літописець

Кожне село, кожна громада має своє історичне минуле, унікальне і неповторне, спресовану століттями пам'ять, без якої неможливо побудувати майбутнє. Села нашої, нині невеличкої, громади розкинулись на краєчку Кременчуччини, на межі лісостепу й степу, проте мають прадавню і славну історію.

У 2017 році вихованці рою «Сагайдачний» розробили екскурсійно-туристичний маршрут «Козацькими шляхами Пришибської громади», в основу якого лягли матеріали шкільного музею про історичні місця громади, пов'язані з пам'ятками козацької доби. Цей маршрут став основою розвитку зеленого туризму в громаді у рамках кластеру «П'ять перлин Дніпра» у співпраці та взаємодії з об'єднаними територіальними громадами Кременчуцького району (Омельницькою, Піщанською та Білецьківською).

Першими учасниками екскурсійної поїздки за цим маршрутом стали самі учні школи, які на шкільному автобусі об'їхали історичні місця рідного краю, що безпосередньо пов'язані із історією українського козацтва. Маршрут утворив своєрідне коло козацьких старожитностей. Захоплююча мандрівка до пам'яток історії козацтва, розташованих у селі Пришиб та навколишніх селах - Роботівці, Кобелячку, Єристівці стала туристичною родзинкою нашої громади.

Населені пункти сучасної Пришибської об'єднаної громади мають переважно козацьке походження. У XVII-XVIII століттях це були хутори козаків Келебердянської сотні Полтавського полку. Сотня мала шовковий яскраво-червоний прапор з зображенням шаблі та булави, перехрещених на казані - символи достатку; відповідним був напис: «Козацькому роду нема переводу». Наказом Державного Синоду в 1768 році було засновано Келебердянське духовне правління. На той час, ще з 20-х років XVII століття, Келеберда була сотенним містечком Полтавського полку, й мала вже досить обмежену українську автономію. Центр містечка становила чотирикутна фортеця, що складалася з рову, земляного валу, дерев'яного палісаду та, ймовірно, шести невеликих башт. Крім численних хат посаду почали розбудовуватись навколо Келеберди хутори. А саме: Павлівка, Карпенки, Коноплянка,

Піддубне, Колісники, Компанійці, Кобелячок, Горішні Плавні, Пришиб, Роботівка, Макаренки, Лавриківка, Ємці, Підусти, Шинделі, Богомази, Тищенки, Морози, Панченки, Вівчаренки, Сторожі, Святодухи, Базавлуки, Диби, Дзюби, Рогізнівка, Гурини, Пальчики, Туники, Хвидрі, Небоги, Мотрино, Михайленки, Махнівка, Дробецьківа, Кушки, Соснівка, , Стогніївка, Гарагулі, Жилівка, Солониця та інші. Яке розмаїття засновників, фахів, місцевостей, доль відобразили одні лише назви!

Про козацьке походження нашого краю свідчать численні відомі пам'ятки козацької доби на території громади, адже саме козацьке населення краю під час численних козацьких повстань та національно-визвольної війни українського народу середини XVII століття започаткували боротьбу жителів нашого краю за українську державність.

Серед локацій туристично-екскурсійного маршруту – місце, де стояла Благовіщенська церква. Відомо, що спочатку, близько XVII ст., це була дерев'яна споруда, яку перевезли до села Пришиб із козацького містечка Келеберда козаки Келебердянської сотні, що вирішили оселитись тут. Згодом на її місці постала мурована церква, яка у роки колективізації зазнала руйнувань, а у повоєнні роки залишки церкви вирішили демонтувати і використати для будівництва сільського клубу, що постав поруч.

Заслуговує на увагу також так звана "Шведська могила" на березі річки Сухий Кобелячок в межах села Пришиб. Відомо, що на цьому місці був встановлений дерев'яний хрест, тож друга назва місця - "Хрестоk". Колись тут вібувалось освячення води на Водохреще. За археологічними даними це давній курган доби пізнього неоліту. Існують також відомості про імовірне поховання тут шведських воїнів часів Північної війни. Не виключено, що, за деякими даними, тут були поховані козаки Келебердянської сотні, що перейшли на бік шведського короля Карла XII.

Кобелячківський громадський музей був відкритий 7 листопада 1964 року. Цьому передувала велика та копітка пошуково-краєзнавча робота учителя історії місцевої школи Уляни Семенівни Олефір. Саме вона залучила до роботи по створенню сільського музею учнів, вчителів, жителів села. До невеликої кімнати у будинку культури несли різні предмети старовини, цікаві знахідки та речі, фото і документи. Так у музеї почали з"являтися перші експонати. Усі вони спочатку вміщались в одній великій плетеній валізі: посуд, знаряддя праці, старі годинники, предмети побуту, одяг.

Після смерті Уляни Семенівни естафету пам'яті 12 років тому перейняла її учениця Валентина Іванівна Удовицька. Завдяки її самовідданій творчій праці дбайливо зберігається й примножується спадщина, поєднується минуле, сьогодення й майбутнє, виховується почуття прекрасного, повага до народних традицій і любов до національного мистецтва. Її невтомною працею музей продовжує жити – тут відбуваються традиційні зустрічі та тематичні свята, вшанування видатних односельців. 30 грудня 2016 року наказом управління культури Полтавської державної адміністрації музею було присвоєно звання народного.

Поблизу села Кобелячок існував козацький хутір Рогізнівка, жителі якого активно опирались колективізації та зазнали через це переслідувань з боку влади. В роки Другої світової війни нацистські окупанти спалили поселення. Знекровлене сталінськими репресіями село так і не спромоглось на відродження. Вцілілі мешканці переселились до Кобелячка чи взагалі виїхали подалі від рідного краю. Та все ж не забувають про своє козацьке походження і час від часу збираються у Кобелячківському сільському музеї, щоб поділитись спогадами про минуле. Минулого року за ініціативою директора Кобелячківського народного музею імені У.Олефір Валентини Удовицької на місці колишнього козацького хутора відбулось урочисте відкриття пам'ятного знаку.

До сьогодні залишились на території громади козацькі могили та кладовища. Кладовища козацького часу на курганах – традиція розташування некрополів XVII –XX ст. на насипах

курганів епохи енеоліту – давньоруського часу. З'явилася в XVII ст. на степових просторах, у вигляді малочисельних окремих козацьких поховань, зазвичай, запорожців. Останні часто супроводжувалися кам'яними тесаними хрестами чи стелоподібними надгробками. Поступово поширилася й на інші степові та передстепові території України. У XIX–XX ст. найбільша кількість курганів із кладовищами цього часу з'являється в південних районах Полтавщини (сучасні Кременчуцький, Глобинський, Козельщинський, Кобеляцький райони), де спостерігається масовість таких проявів стародавньої поховальної традиції. Майже половина всіх великих курганів півдня області вкриті кладовищами XVIII – поч. XXI ст.

Серед численних козацьких могил нашого краю особливий інтерес викликають козацькі кладовища на кургані Єристівська могила та на Козацькому кургані на північно-західній околиці села Пришиб. Вочевидь ці поховання виникли на місці козацьких поселень з використанням давніх курганів.

Єристівська могила являє собою найбільший на Лівобережжі курган. Як відомо, висота кургану залежала від статусу особи, що в ньому похована. На Козацькому кургані збереглись уламки давніх антропоморфних стел, які були використані населенням козацької доби для більш пізніх поховань. У цій традиції простежується збереження стародавніх уявлень населення про курган як про поховальну споруду, про що свідчать і численні їх власні назви, у більшості яких зустрічається слово «могила», що підкріплювалося бажанням зменшити площі кладовищ на потенційних сільськогосподарських угіддях.

Ще одне з козацьких кладовищ знаходиться у межах села Пришиб, розташоване за 1,2 км на південний захід від села, на великому кургані групи Могили «Трьох братів». На поверхні помітні численні насипи могил старого кладовища, подекуди позначені гранітними брилами надгробків призматичної, кубічної й аморфної форми. Збереглося більше 10 таких просілих у насипу пізніх стел, з-поміж яких, на північному схилі, вирізняється давня антропоморфна скульптура доби бронзового віку. Кладовище належить некрополю населення козацького хутора 17-19 ст.

Інше козацьке кладовище можна відвідати поблизу села Роботівка. Воно розташоване на східній околиці села, в межах діючого кладовища. На чотирьох насипах курганів у межах кладовища виявлено менгіроподібні надмогильні монументи трикутної, прямокутної (із заокругленим верхом) і трапецієподібної форми. Виявлено 6 стел, на одній з яких вміщене зображення християнської символіки, а також своєрідну стелу-надгробок з уламку гончарного жорна для подрібнення глини. Привертає увагу одна зі стел, на якій висічений простий «грецький» хрест, обрамлений чотирма прокресленими ромбами. Стела, виготовлена із жорна, вірогідно вказує на професійну належність похованого. Висота стел над рівнем ґрунту коливається від 0,16 до 0,70 м. Кладовище належить до кола поховальних старожитностей козацького населення 18–19 ст.

Таким чином, можна з впевненістю стверджувати, що серед наших односельців є славні нащадки козаків. На їх прикладі виховувались, і виховуються нові покоління борців за незалежність, активних громадян. Розробка туристично-екскурсійного маршруту сприятиме увічненню пам'яті про історичне минуле рідного краю, розвитку туризму у нашій громаді. Надихаючись минулим молодь зможе краще самоорганізуватись на шляху до свободи і демократії нашого краю. Це допоможе жителям громади старшого віку переосмислити історичне минуле, що сприятиме порозумінню поколінь та більш міцному об'єднанню і згуртуванню громади.

ДУБИ В ДИКАНЬЦІ – ПАМ'ЯТЬ ПРО УКРАЇНСЬКУ РЕВОЛЮЦІЮ

Богомаз Еліна, вихованка гуртка «Географічне краєзнавство», **Лобко Богдан**, вихованець гуртка «Геоекологічне краєзнавство» КЗ «Полтавський обласний центр національно-патріотичного виховання, туризму і краєзнавства учнівської молоді Полтавської обласної ради»
Керівник – **Копилець Є. В.**, керівник гуртків КЗ «ПОЦНПВТКУМПОР»

Нещодавно Диканька відзначила 100-річний ювілей дуба, який росте прямо в центрі селища – на початку парку імені М. В. Гоголя. Уперше ґрунтовне дослідження історії цього дерева, яке вирізняється з-поміж явно молодших сусідів по парку, під керівництвом тодішнього директора Диканського історико-краєзнавчого музею В. П. Скорика презентувала 2002 р. учениця Диканського НВК імені М. В. Гоголя Юлія Гришанова. Та й досьогодні у його «біографії» чимало «білих плям».

Ще 1973 р. побачив світ історико-краєзначий нарис В. Н. Жук «Диканька», в якому зазначалося, що 23 квітня 1917 р. у Диканьці зібрався багатолюдний мітинг з нагоди шевченківських свят. Говорили про повалення російського самодержавства, про свободу, вимагали поділити поміщицькі землю та реманент. У рамках цього заходу і було посаджено молоденький дубок – «дуб свободи».

Датування мітингу квітнем 1917 р. підтримав і В. П. Скорик, керуючи згаданим учнівським дослідженням, але він привернув увагу до деталей, зафіксованих на фото з науково-допоміжного фонду музею: крім однокольорових (певно, червоних) прапорів, згаданих В. Н. Жук, на світлині виразно видні і двокольорові полотнища – певно, синьо-жовті, а на транспаранті – гасло, суголосне Першому Універсалу Української Центральної Ради: «Нихай жеве Автономна Україна вкупі з вільною Росією!». Було також привернуто увагу до трагічної долі низки учасників мітингу.

У 2017 р. за участю місцевої влади та громадськості урочисто відзначили 100-річчя дуба Свободи – щоправда, не у квітні, а 10 березня. Відвідавши меморіальне дерево під час краєзнавчої експедиції, ми побачили на табличці біля нього напис: «Дуб Свободи посаджений борцями за Волю і Незалежність України в пам'ятні Шевченківські дні 9 березня 1917 року». А зацікавившись його історією, ми з'ясували, що на хвилі Української революції у різних місцях селища урочисто посадили два деревця. Але якщо дуб Свободи зберігся донині і є окрасою парку імені М. В. Гоголя, то другий дуб, найменований на честь Івана Мазепи, як оповідають, через два роки був знищений – новій, більшовицькій владі таке увічнення імені опального гетьмана було ні до чого.

Нову спробу закріпити історичну пам'ять могутнім деревом здійснили сто років потому. 11 березня 2017 р. неподалік місцини, де колись посадили дуб Мазепи, Віктор Маяр – внук одного з ініціаторів акції 1917 р., українського есера Григорія Маяра – символічно вкопав дубовий саджанець на честь гетьмана. На відміну від святкування 100-річчя дуба Свободи, ця подія не зустріла офіційної підтримки в місцевої влади – її відвідав лише голова районної ради Станіслав Муха, та й то у статусі приватної особи. Проте вона відбулася за підтримки представницького кола українських активістів, зокрема, педагога Тетяни Бєляєвої, краєзнавців Григорія Титаренка та Олекси Пугача, кобзаря Івана Новобранця, Народного артиста України Василя Голуба, архієпископа Полтавського і Кременчуцького УПЦ КП Федора (Бубнюка) та ін., була широко висвітлена у пресі (про акцію сповістила навіть газета Верховної Ради України «Голос України»).

Як можна дізнатися зі ЗМІ, у виступі на акції висадження в Диканьці дуба Мазепи 11 березня 2017 р. Григорій Титаренко зазначив: «Як тільки було проголошено про створення Центральної Ради, у Диканьці висадили два дерева на честь видатних українців. Одне з них – дуб Свободи на честь Тараса Шевченка, який і нині можна побачити в центрі сучасної Диканьки». За твердженням краєзнавця, дуб-ювіляр спершу називався дубом Шевченка, а

дубом Свободи його почали називати вже згодом, ніби зашифрувавши у назві й оспіваний Тарасом Шевченком дух національної свободи, і пам'ять про гетьмана Івана Мазепу.

Але ж відомо, що Тарас Шевченко народився 25 лютого (9 березня за новим стилем), а утворення Української Центральної Ради було проголошене лише 4 (17) березня! Таким чином, версія про те, що дуб Свободи посадили синхронно з проголошенням утворення УЦР, не відповідає відліку життєпису дуба з березня. То, можливо, дуб висаджено таки наприкінці квітня 1917 р. – адже Всеукраїнський національний конгрес, що перетворив Українську Центральну Раду на загальноукраїнську організацію на кшталт парламенту, відбувався 6–8 (19–21) квітня 1917 р.? До того ж, конгрес відбувався саме під автономістськими гаслами.

На жаль, нове деревце прожило ще менше за свого попередника. Через місяць його зламали під корінь… Але будемо сподіватися, що символічна пов'язаність людської історії й життя могутніх дерев триватиме і надалі. За додатковими консультаціями щодо датування та перебігу подій Української революції, пов'язаних із дубами, що плануємо звернутися до Диканського історико-краєзнавчого музею імені Д. М. Гармаша та регіонального ландшафтного парку «Диканський».

ДОЛЯ БУДИНКУ НА СПАСЬКІЙ ПЛОЩІ

Панасенко Фаїна, учениця 8-А класу, Полтавської гімназії №21, вихованка гуртка «Історичне краєзнавство» Полтаського міського центру позашкільної освіти, керівник: **Посмітна Світлана Василівна**, учитель історії Полтаської гімназії №21, керівник гуртка «Історичне краєзнавство» ПМ ЦПО

Для нас українців, головне – знати минуле свого роду, його культурну спадщину, щоб продовжувати традиції минулого та створювати своє сучасне. З проголошенням Незалежності України почався активний процес державотворення, який тісно пов'язаний з існуванням та поширенням духовних цінностей. Неможливо уявити наше місто без пам'яток які є осередками духовної культури, історичної пам'яті, символом єднання багатьох поколінь. Відроджується наша нація, відроджуються святині які засвідчують силу духу та неперервність долі українського народу. Ось чому ми вважаємо наше дослідження актуальним.

Мета нашого дослідження: розглянути історію розвитку історичної будівлі та її роль в розвитку духовності української нації, зокрема в роки Укранської революції.

Завдання: охарактеризувати єтапи розвитку історичної будівлі; з'ясувати історичні надбання і культурно-освітяницьку діяльність яка проводилась у будівлі на Спаській площі.

В одному із затишних мальовничих куточків Полтави, неподалік Спаської церкви, знаходиться двоповерховий будинок, який вабить своєю привітністю та витонченістю. Цей будинок, побудований у 1912 році в стилі пізнього амніру, належав хорольському поміщику Володимиру Івановичу Болюбашу.

Дворянський рід Болюбашів бере свій початок з далеких часів. Людмила Старицька – Черняхівська писала, що засновнику цього роду Булюб-баші султан за якусь половину прислав шовкового шнурка, щоб той повісився, але розумний баша «не вволів султанової волі і дременув в Україну, де пристав до козацького війська».

У 1708 році згадується сотник Дібровської сотні в Чигирині – Болюбаш, який за сумлінну службу одержав землю (3 хутори) під назвою Кагамлик і поселив там людей.

В «Трудах Полтавської учениї комісії» 1912 року надрукований документ за 1846 рік такого змісту: «Я нижеподписавшийся продал помещику Петру Олександровичу, сыну Болюбаш, крестьянин всего 10 душ с их семейством за сумму 2000 рублей».

До цього старого козацького роду Болюбашів, які притримувалися українських традицій й розмовляли вийнятково українською, належала мати видатного композитора Миколи Лисенка – Ольга Вереміївна. Саме в родині Миколи Болюбаша, дядька матері,

садиба якого знаходилась в селі Гриньки на Полтавщині, майбутній композитор уперше почув українську пісню і закохався в неї, відчув любов до народних обрядів, до української культури взагалі.

Про господаря будинку на Спаській площі Володимира Іванонича Болюбаша автор розвідки має дещо більше відомостей. Народився Володимир Болюбаш у 1858 році і сім'ї хорольського поміщика, закінчив Полтавський Кадетський корпус та військове училище. Після закінчення військової служби вийшов у відставку в чині поручика, повернувся на Полтавщину, де згодом був обраний депутатом дворянського губернського зібрання від Хорольського повіту та гласним губернського земства. В губернському земстві очолював комітет «Попечення о народной трезвости». Був членом Правління Полтаського земельного банку, почесним мировим суддею Кременчуцького повіту.

В Полтаві користувався повагою серед інтелігенції міста. У 1915 році Володимира Болюбаша і його дружину Ольгу Володимирівну, яка очолювала Дамське Благодійне товариство, вибирають дійсними членами Полтавської Вченої Археологічної комісії. Проживала родина Болюбашей по вулиці Келіна в будинку Старицьких. Колекціонер, палкий шанувальник мистецтва Болюбаш особливо захоплювався живописом, зібрав колекцію картин відомих художників. Це все спонукало Володимира Болюбаша так побудувати своє житло, де б він зміг розмістити свою колекцію.

В вересні 1909 року він звертається до Міської Думи з проханням виділити йому для будівлі земельну ділянку на Спаській вулиці. Міська влада дала згоду.

Для будівництва було запрошено відомого київського архітектора Павла Альошина. Перед архітектором було поставлено завдання: спроектувати будинок так, щоб перший поверх служив для помешкання родини, а другий – для розміщення картинної галереї і виставок. І ще однією умовою будівництва будинку було те, щоб він «фахово і грамотно вписався в забудову вулиці Спаської і в ландшафт підвищений довкіллям, на якому підносився північний частокіл колишньої козацької фортеці доби Гетьманщини».

Архітектор Альошин професійно виконав всі поставлені умови – 1912 року будинок був збудований і став окрасою не тільки Спаської площі, а й усієї Полтави. Головний фасад будинку має у центрі півциркулярне окреслення з вхідними дверима, обабіч яких розміщені по дві півколони великого кенійського ордера, а над ними антамблент. Площину фасаду завершує вгорі карниз з рельєфною гірляндою. Віконні пройми верхнього поверху — півциркулярні, нижнього – прямокутні, під ними у нішах — ряд півбалясин, що немов повторюють балясини балюстради, яка півколом охопила центр. Виступом до неё ведуть східці з чотирма садовими вазами збоку. Праворуч будинку – широка і простора (на два поверхи) тераса, внизу оперізують шість колон дорійського ордена, - балюстрада. Всі фасади будинку мають горизонтальні віконні ряди і поясок, що підкреслює верхню частину цокольного поверху. Верх будинку вінчала сферична скляна покрівля, стіни були оббиті красивим кольоровим штофом, підлогу вкрив паркет із цінної деревини. Передній фасад був облицьований сніжно-білими мармуровими плитами.

На другому поверху будинку була розміщена картинна галерея – гордість господаря.

Та недовго прожила родина Володимира в своєму будинку. Під час Першої світової війни родина Болюбашів передала будинок під офіцерський шпиталь.

Після революції 1917 року повідомлень про родину Болюбашів майже немає. Відомо тільки, що 12 січня 1918 року Володимир разом з Ашхарумовим і Старицьким був заарештований ЧК і, як згадує у своїх споминах О. Несвицький, «обложен взносами в сумме 4000 рублей». 1918 року родина полишає Полтаву і переїздить до Тернопільщини, де у 1927 році Володимир Іванович помирає. Дружина Ольга Володимирівна померла 1959 року.

У 1918 році будинок Болюбаша було націоналізовано і передано Полтавській Картинній галереї. Основою створення Полтавської картинної галереї була колекція картин Миколи Ярошенка, яку він заповідав Полтаві. Вона складається з більше ніж 100 картин і портретів, 23 альбомів, бюстів роботи Л. Позена. Колекцію було перевезено із Петербурга в листопаді 1917 року і спочатку вона зберігалася в будинку міського театру. За заповітом Марії Ярошенко, дружини художника, колекція повинна була розміщатися у спеціальному зведеному будинку з написом: «Музей імені Миколи Олександровича Ярошенка», «Колекція ця не поповнюється ні скорочується, ні поєднується з іншими творами митців, а повинна зберігатися у тому складі, в якому буде передана Полтавському губернаторському земству». Полтавське земство пообіцяло виконати всі умови заповіту. Треба констатувати, що і до сьогодні умови заповіту не виконані. Відокремленого будинку для картин М. Ярошенка немає, лише у 2008 році Полтавська Картинна галерея почала носити ім'я нашого прославленого художника-земляка.

Та повернемося у 1919 рік. У цьому році галерея поповнилася цінними експонатами з палаців Кочубея, Капніста, Галагана, Іловайського та картинами Мясоєдових. В цей час експозиція галереї налічувала біля 200 картин, 300 порцелянових виробів, 65 бронзових, 25 ікон, мала меблі з палацу Кочубея.

Картинну галерею в будинку Болюбаша було відкрито 27 квітня 1919 року (за іншими даними – 5 травня 1919 р,). Першим директором галереї був відомий український вчений-мистецтвознавець, етнограф Михайло Рудинський. 1934 року галерею було перенесено до будинку Краєзнавчого музею, а в будинку Болюбаша відкрили відділ природи Краєзнавчого музею. Взагалі, у 30-х роках Картинну галерею мало не знищили, як таку, що пропагує буржуазне мистецтво. У передвоєнні поки Картинна галерея відокремилась у самостійний обласний художній музей, хоча і залишалася у будинку губернського земства.

Під час окупації Полтави німецькими військами більша частина цінної музейної збірки загинула. Та все 1944 року на основі повернених з евакуації 4176 творів мистецтва експозицію розгорнули в будинку по вулиці Комсомольській, 15. Справа в тому, що в будинку Болюбаша з 1944 року розмістилася контора « Головнафтностач». І тільки у 1951 році Художньому музею було повернуто його власний дім – колишній болюбашівський особняк. Саме з цим будинком для переважної більшості полтавців асоціюється Полтавський художній музей.

З 1946 року в Художньому музеї почав працювати відомий український художник Павло Матвійович Горобець (з 1963 року – директор музею). «Співцем української природи» назвала художника мистецтвознавець Е. Цвєткова. Один із майстрів реалістичного пейзажу, Павло Горобець займав одне із чільних місць серед українських художників-пейзажистів XX століття. Народився майбутній художник в Полтаві у 1905 році, в сім'ї друкаря і швачки. 1918 році закінчив першу чоловічу гімназію. Навчався у студії художника Г. Цисса. З 1927 року П. Горобець – член Полтавського відділення творчого об'єднання Асоціації художників Червоної України. З того часу він постійний учасник обласних, республіканських та всесоюзних виставок. Після закінчення художній студії, продовжив навчання в Харківському художньому технікумі у професора Миколи Бурачека. Потім художник працював в кінотеатрах Полтави, в редакції газети «Більшовик Полтавщини». З початком Другої світової війни добровольцем пішов на фронт. Був кілька разів пораненим, мав урядові нагороди. У 1945 році Павло Горобець взяв участь у «Виставці Перемоги» Першого Прибалтійського фронту. З 1945 року – член Спілки художників СРСР. Як відзначають спеціалісти, творчість Павла Горобця базувалася на російському передвижництві і соціалізмі, хоч краєвиди мають ліричний струмінь та імпресіоністичну манеру виконання. В повоєнний період художником були створені такі шедеври пейзажного мистецтва як «Осінь. Старе русло Ворскли» (1960),

«Луна зійшла» (1963), «На Полтавщині» (1957), «Бабине літо» (1966) та інші. Остання персональна виставка художника за його життя відбулася в Києві в 1973 році. Помер Павло Матвійович 2 жовтня 1974 року. Родина художника проживала в невеликому будиночку, який знаходився на подвір'ї Худлжнього музею.

Після смерті П. Горобця директором музею (1973-2008 рр.) був один із найстаріших «музейників» України Ким Скалацький. Дослідник мистецтва, знавець музейної справи Ким Скалацький народився 26 липня 1938 року на Харківщині. У 1960 році закінчив Полтавський педінститут; працював науковим співробітником музею Історії Полтавської битви, в з 1966 по 2008 рік – завідуючим фондів та директором Художнього музею. За роки праці в музеї зібрав коштовну збірку українського народного малярства, був автором низки мистецьких розвідок та окремих видань. Ким Скалацький – найкращий знавець живопису та області. Його послугами, як експерта й мистецтвознавця, до цього часу користуються не лише в Полтаві, а й за кордоном.

У 1999 році тодішній мер Полтави разом із деякими зацікавленими бізнесменами вирішили відібрати приміщення Художнього музею під банк, а музейні фонди перевести до новозбудованої галереї мистецтв. Це викликало протести громадськості, бо виїзд музею із свого приміщення, навіть з метою проведення ремонту, може відбуватися виключно за рішенням Міністерства Культури України. У Полтаві ж для цього вистачило рішення міської ради. Пізніше стало відомо, що будинок Болюбаша було продано за безцінь банку «Біг Енергія». Так, з волі колишнього мера Анатолія Кукоби міська громада втратила вогнище культури з особливою аурою, куди завжди люди приходили, як на свято. Працівників Художнього музею, котрі виступили із засудженням протизаконних дій мера, звільнили. Ким Скалацький звільнився за особистим бажанням… Фахівець, який віддав музейній справі 45 років, вважає, що приміщення галереї мистецтв не пристосоване для музею. У старому приміщенні товсті стіни створювали подібний мікроклімат, а і галереї улітку сонце наче у вікна так, що їх доводиться завішувати простирадлами. Та взагалі у музею і галереї за визначенням абсолютно різні функції. У музеї ведеться наукова робота і зберігаються мистецькі експонати, а у галереї — експонати демонструються і ведеться культурно-просвітницька робота. Тому ці два осередки культури мають існувати і діяти окремо.

До речі, одіозна культурно-освітня діяльність колишнього мера Полтави буде оцінена полтавцями лише з часом. Адже вирубка пам'ятки природи – Каштанової алеї, засадженої у 1909 році, знищення, шляхом продажу, пам'яток архітектури – Петровського Кадетського корпусу, будинку Художнього мистецтва, будівництво двох дзвініць Спаської церкви – ніяк не позитивний результат його діяльності в «духовній столиці України».

З історичним надбанням варто поводитись по-державницькому і віриться, що настане день, коли Художній музей в Полтаві постане знов, і тисячі полтавців та гостей гостинно зустріне «будинок, де мешкають музи» на Спаській площі.

У збереженні окремих пам'яток визначальну роль відіграє повага до минувшини, історії краси рідного краю. Ми сьогодні дбайливо зберігаємо, вивчаємо і поновлюємо їх, бо культура творилася не однією людиною, вона є надбанням багатьох духовно поєднаних між собою аспектів.

ГАДЯЧ – ГЕТЬМАНСЬКА СТОЛИЦЯ УКРАЇНИ

Сидоренко Анна, учениця 8-А класу, Полтавської гімназії №21, вихованка гуртка «Історичне краєзнавство» Полтаського міського центру позашкільної освіти, керівник: **Посмітна Світлана Василівна**, учитель історії Полтаської гімназії №21, керівник гуртка «Історичне краєзнавство» ПМ ЦПО

Мета: охарактеризувати етапи розвитку міста Гадяч та його роль в розвитку державності України.

Завдання: проаналізувати діяльність історичних особистостей пов'язаних з гетьманською столицею; визначити роль міста як гетьманської резиденції українській історії.

Це місто на Полтавщині – багатий край на ремесла, літературні імена, мистецькі традиції, історичні пам'ятки. Дуже багато видатних особистостей народились, проживали, діяли на території міста. Сторінки біографії видатних особистостей промовляють до нас… Ці окремі куточки рідного краю – неповторні, бо там залишили своє ім'я і творіння видатні історичні постаті України. І сьогодні місто Гадяч славится як Гетьманська столиця України. Ось чому ми вважаємо наше дослідження актуальним.

Місто Гадяч розташоване на берегах однієї з наймальовничіших річок Полтавщини – Пслі, там, де її води приймають у свої міцні обійми тихоплинну Грунь.

Найдавнішу писемну згадку про місто зустрічаємо 1627 року – це згадка в одному з найважливіших джерел з історії нашого краю, складеному в Московському царстві. «Книга Большому Чертежу» - така його назва. Саме тут, під 1627 р., записано найдавніше писемне свідчення про існування Гадяцького («Гадского» - як сказано в оригіналі) незаселоного городища на межі Московського царства та Речі Посполитої. Згадується місто у складі Київського воєводства Речі Посполитої 1629 р. у списках виплати подимної податі. Власне офіційною датою заснування міста багато істориків вважає 1634 рік. З достеменністю в даному випадку можна говорити лише про те, що 1635 року після придушення козацького повстання, очоленого відомим козацьким ватажком Іваном Сулимою, захоплені коронним гетьманом польського війська Станіславом Конецпольським в полон козаки, після того як їм обрізали вуха, були заслані до Гадяча для використання їх під час спорудження фортеці. Відомо, що саме вони насипали міські вали. Належить у цей час місто до володінь коронного гетьмана Станіслава Конецьпольського. Вивчаючи джерела, можна зробити висновок, що місто в цей час досить інтенсивно розвивалося. Маємо документ, датований 15 листопада 1643 р., яким С. Конецпольський здає в ордену шляхтичу М. Длуському кілька своїх маєтностей, у т.ч. і місто Гадяч, утримуючи за собою частину прибуткових статей. Відоме місто у цей час як перевалочний пункт на торговельному шляху з Московського царства до Речі Посполитої та Кримського ханства. У липні 1646 року князь Ярема Вишневецький, на чолі семитисячного загону з артилерією, нападає і захоплює силою ряд міст і містечок Полтавщини у т.ч. і Гадяч, відібравши його у попереднього власника Олександра Конецпольського та випрошує у короля Владислава IV грамоту на місто «ст всеми селами местечками и свободами».

1648 року розпочалася Визвольна війна українського народу проти польсько-шляхетського панування, очолена гетьманом Богданом Хмпльницьким. З вигнанням шляхти з Українських земель досить гостро постало питання про управління звільнених територій. Старий адміністративний поділ, що існував у польській державі, уже не відповідав вимогам часу, і тому того ж року Б. Хмельницький вигроваджує нове адміністративно територіальне ділення на українських землях, у основу якого було покладено полково-сотенний устрій, що проіснував з певними змінами до кінця XVIII ст. Тоді ж, у 1648 році, створюється Гадяцький полк з центром у місті Гадячі. Є свідчення про те, що він існував уже в травні того ж року. Очолив його полковник Ярема Хмеленко, а його наступниками стали найближчі соратники Богдана Хмельницького. Лаврін Капуста – згадується як полковник у травні – листопаді 1648

р., Іван Бурляй – у кінці 1648 – на початку 1649 рр. Як наказний полковник Гадяцького полку відомий Григорій Хмельницький – травень 1646 р.

Перший етап існування Гадяцького полку тривав недовго. Вже у 1649 р. полк ліквідовується як самостійна одиниця, а його землі підпорядковуються адміністрації Полтавського полку. Саме ж місто Гадяч та населення, що проживало на території, яка за Речі Посполитої входила до Гадяцького староства, увійшли, на досить таки тривалий час, до рангових маєтностей лівобережних гетьманів. Рангові маєтності надавалися у тимчасове володіння козацькій старшині різних рангів – від гетьмана до сотника і основним їх завданням було забезпечення соціального і майнового статусу козацького старшини на період його перебування на посаді.

З цього часу місто Гадяч стає гетьманським містом – важливим прикордонним центром на межі козацької держави та Московського царства. Саме через Гадяч їздять посли двох держав, місто стає важливим економічним і політичним центром, який став відігравати досить помітну роль не лише у розвитку економіки молодої держави, а і значний дипломатичний центр. До нашого часу дійшло багато документів із діловодства різних приказів Московського царства у т.ч. і Посольського, де згадується Гадяч, як місто, котре знаходиться на дипломатичних шляхах і через яке проїздять посольства, прямуючи до гетьманської держави. Саме до Гадяча московські воєводи направляли своїх людей для збору інформації про події в Україні. В основному через Гадяч, у цей час активно розвиваються і торгові зв'язки з Московським царством.

Після Переяславської ради 1654 року відповідно до нових політичних реалій та виходячи з того, що Україна прийняла протекторат московського царя, останній, намагаючись втримати за собою так несподівано здобуту величезну територію, видає ряд універсалів, якими надає чи підтверджує право власності козацьких старшин та інших осіб на земельні володіння. Таким чином 23 березня 1653 року цар Олексій Михайлович видав привілей про надання гетьману Б. Хмельницькому у володіння міста Гадяча.

На жаль далі, аж до 1659 року, відомості про життя міста Гадяча відсутні. Саме в цей час розпочинається протистояння нового гетьмана України Івана Виговського з полтавським полковником Мартином Пушкарем, і місто знову з'являється на арені української історії, як важливий пункт у зносинах України з Московським царством. А подія, що відбувалася в Гадячі 6 (16) вересня 1658 року назавжди увійшла до української історії. Саме цього дня зусиллями козацьких дипломатів та польських комісарів було підписано договір, який передбачав створення Князівства Руського яке мало увійти до складу Речі Посполитої на тих ще правах, що і Польське королівство та Велике Князівство Литовське. На підписання Гадяцького договору до міста з'їхалося багато відомих осіб як з польської, так і з української сторони. Прибув до Гадяча і гетьман Іван Виговський, зробивши його на той час центром своєї держави і гетьманською резиденцією. Однак, з різних причин Гадяцьких договір не було реалізовано.

Зірковий час в історії міста настав 1662 р. Саме цього року на Запоріжжі відбулася подія, яка змінила розстановку політичних сил в Україні – запорозькі козаки проголосили кошовим гетьманом Івана Брюховецького, який за певними відомостями, очевидно, був уродженцем Гадяча. Так це, чи ні- документи не говорять нічого про походження гетьмана. Відомо лише те, що певний час від був службою у гетьмана Б. Хмельницького, а згодом – козацьким полковником. Саме в якості гетьмана він з'явився на Лівобережжі, зупинившись табором під Гадячем – своєю майбутньою резиденцією.

У цей час суперництво між різними старшинськими угрупуваннями за булаву гетьмана України досягло свого найвищого розвитку. Активно втручається в неї й І. Брюховецький. Кошовий гетьман у спілці з татарами ходив під «Кременчук и оный спалил,

но крепости с козаками ему противными не могли взять, отойшол в Гадяч». Очевидно, що саме в цей час на нього робить ставку Москва, звідки до Гадяча приїздить стольник царя Федір Лодиженський. 17 червня 1663 р. у Ніжині відбувається рада старшин, на якій І. Брюховецький отримує перемогу і здобуває булаву Лівобережного гетьмана.

Перші роки гетьманування І. Брюховецького пройшли в постійних війнах з правобережним гетьманом Павлом Тетерею та польськими військами. Йому вдавалося повернути під свою булаву містечка Потоки, Переволочну та Кременчук, у яких знаходилися війська наказного гетьмана Правобережної України Петра Дорошенка. Врешті в 1663 – 1664 рр., за допомогою московських військ, І. Брюховецькому вдалося зірвати останню спробу польського короля Яна Казимира підкорити Лівобережжя. Однак намагання московського уряду обмежити владу гетьмана, ввівши в українські міста московських воєвод та свої залоги, призвели до того, що Іван Брюховецький йде на розрив з Москвою. Рішення про це було прийнято на старшинській раді в Гадячі – резиденції гетьмана ще в перший день нового 1668 року. Тоді ж було прийнято рішення про об'єднання з П. Дорошенко для спільних дій про перехід у турецьке підданство. Саме з цією метою І. Брюховецький відправив лубенського полковника Григорія Гамалію до турецького султана, а лубенського полковника писаря Степана Гречаного – до кримського хана. Одночасно відправляються – посли до П. Дорошенка в Чигирин. Уже 8 лютого розпочалося вигнання з українських міст царських воєвод. Саме в цей день «гадячский воєвода Евсевий Огарев, смущений тривожними слухами, явился с товаришами к гетьману и после долгих страданий добился наконец свидания с ним. Брюховецкий прямо предложил ему удалиться из города, грозя в противном случае избиением всех ратных людей». Огарьов згодився, але козаки не дали йому вивести свою залогу з міста. Біля міських воріт відбувся бій, під час якого сам воєвода був поранений. Незважаючи на таких крутий поворот у політиці І. Брюховецького, йому вже не вдалося виправили ситуацію. Враховуючи це, група старшин запропонувала гетьману скласти булаву на користь П. Дорошенка, але була заарештована і відправлена до Гадяча. Зустріч І. Брюховецького і П. Дорошенка стала для першого фатальною – 7 (17 червня 1668 року гетьман був убитий розлюченим натовпом. Поховали Івана Брюховецького у рідному місті Гадячі, у збудованій ним соборній церкві в ім'я Успіння Пресвятої Богородиці. Так закінчилася слава Гадяча як гетьманської столиці України.

Наша подорож до міста Гадяча, яке має славну історію дало нам велику інтелектуальну і емоційну наснагу, воно було естетично натхненним, морально цілеспрямованим. Ми зачудовані величчю духу тих хто залишив там своє ім'я і творіння, свої погляди на минуле, і посіяв зерно роздумів над власним ставленням до життя.

ЕКСКУРСІЙНИЙ МАРШРУТ «НЕСКОРЕНИЙ ДУХОМ»

Андреєва Аліна, учениця 9 класу, Краматорської ЗОШ №1, гурток «Юні екскурсоводи» Донецького обласного центру туризму та краєзнавства учнівської молоді

Керівник: **Мірошниченко Людмила Леонідівна**, керівник гуртка Донецького обласного центру туризму та краєзнавства учнівської молоді

Сьогодні, у період складної соціально-політичної ситуації, нашій країні вкрай потрібні непересічні особистості, які можуть прикласти зусилля для вирішення проблем. Тому варто звертатися до сторінок історії нашого краю. Олексу Тихого знають не лише на Донеччині, в Україні а і далеко за межами нашої Батьківщини, його знають та поважають.

Метою нашого дослідження є виявлення мало відомих сторінок життя О.Тихого та розробити віртуальний екскурсійний маршрут по містам, де жив та працював Олекса, щоб підростаюче покоління більше мало змогу ознайомитися з сторінками життя та суспільною діяльністю нашого земляка.

О.Тихий був унікальною та цікавою людиною, надзвичайно розумною та грамотною, а основне був вихований у національному, патріотичному дусі. Особливості його характеру та сильний дух допомогли йому у боротьбі за національну ідею, хоча його життєва історія закінчилася трагічно і дуже рано, але він залишив чималий слід в історії Донеччини.

У радянській пресі про Олексу Тихого було хіба декілька – негативних, звичайно, – згадок. Щойно 1990 року його статті та правдиві відомості про нього почали прориватися в газети й журнали, прозвучали радіопередачі про нього.

Кілометрів за чотири від селища Олексієво-Дружківки на рівнинній чорноземній частині, заховався невеликий хутірець Їжецький, відомий у народі ще під назвою Грозове. Саме тут народився і почав зі школи свій шлях у науку, в життя Олекса Тихий. Тут і нині стоїть його рідна хата (або те, що від неї залишилось), де провів босоноге дитинство, повоєнну юність. Сьогодні рідна оселя О.Тихого покинута напризволяще.

Згадує односельчанин Ковальський Іван: « Мої спогади і перші враження від знайомства з Олексою Тихим відносяться до дитячих років, коли мені було 6 –7 років. Жили ми тоді в с. Іжевка (Їжевка, Їжівка). Село невеличке, 485 жителів, 158 дворів. То були далекі вже 50-і роки, коли люди тільки-но пережили Другу Світову війну і почали відбудовувати зруйноване німцями господарство. Як і всі дітлахи нашого села, я працював у господарстві в себе вдома, ходив до школи, а у вільний час грав з хлопцями у квача, футбол. З часом став помічати, що здебільшого увечері весною та влітку, після 18 –19-ї години, до нас став приєднуватися якийсь дорослий чоловік. Був він русявий, кремезний статурою, дуже ввічливий, веселий, жартівливий. Розмовляв виключно чистою українською мовою. Це перше, що мене здивувало. Всі розмовляли по-українському, «донецьким суржиком», діалектом, а він – ні. Від своїх друзів та батьків я дізнався, що цей чоловік – Олекса Тихий, учитель, що живе він через дорогу від нас. Любив бджіл. Вдома, на хуторі, завів пасіку, любив возитись біля вуликів. Радо пригощав кавою зі власним медом.

Із спогадів його шкільного товариша: «Згадується осінь 1976 року. Ніч, багнюка, моросить дощ, не видно нічого, хоч в око стрель. Ледве добрьохуюсь до його оселі. Заходжу. На лежанці – хвора мама. Привітно вітається. Олекса проходить до свого столу, сідає. На столі гармидер: книги, газети, журнали, вирізки, списані папірці всякого вигляду й розміру…

Складає словник українських слів-покручів Донеччини. Посада пожежника, де чергували добу, а дві відпочивали, давала Олексі змогу їздити по Україні, тому він підтримував тісні стосунки з багатьма відомими правозахисниками, навіть з академіком Сахаровим.

В Дружківці і Костянтинівці зародилася нова традиція - проводити в День Незалежності України велопробіги по місцях Олекси Тихого, людини, який віддав життя за те, щоб наша Батьківщина була вільною і незалежною.

І ось колона в'їжджає в зарослу, напівзруйновану Їжівку. Зупинка біля рідної хати Олекси залишила важке враження – у будинку вже позривали підлогу. Якщо розберуть дах, дивитися буде просто нічого. Олекса Тихий, коли працював у Олексієво-Дружківці. Його колишні колеги розповідають, що, йдучи через степ, він збирав польові квіти, приносив у вчительську і ставив на кожен стіл. Олекса любив дарувати людям свято і продовжує це робити досі!

Після закінчення інституту Олекса Іванович разом з дружиною приїхав до рідного села.

Олексій викладав історію, дружина – математику і фізику. Згодом він перейшов працювати у вечірню школу нашого селища. Та працював там недовго, десь через рік його заарештували.

Працював педагогом у Запорізькій області, в Артемівському й Костянтинівському районах Донецької області, зокрема, був завучем вечірньої середньої школи селища Олексієво-Дружківки. В школі був душею художньої самодіяльності, знав ноти, добре грав на баяні та інших інструментах» .На подвір'ї ЗОШ №14 смт Олексієво-Дружківці встановлено пам`ятник Олексі Тихому, а в школі відкрили меморіальну дошку .

Із спогадів Євгена Фіалко: «Чи зберігся ще один пам'ятник йому – дерева, посаджені ним разом із своїми учнями на схилах яруги в донецьких степах. Частина дерев на той час уже всохла, але на деяких із них тремтіло листя. Які вони тепер?» Дерев тих вже не лишилося, але вдячні земляки на честь О.Тихого біля його рідної школи заклали алею з фруктових дерев накопаних на його садибі.

У Дружківці в історико-художньому музеї знаходяться речі, які належали Олексі Тихому. У Дружківському будинку суду відбували три суди над О.Тихим. Перший суд - 1948 рік, перший раз: О.Тихий був заарештований за критику єдиного кандидата в депутати, після «профілактики» був відпущений.

Другий суд - у 1957 році заарештований Олекса Тихий працював учителем і завідувачем навчальною частиною в школі. Його заарештували й засудили на сім років за короткої фрази: «висловлював антирадянські погляди».

Третій суд - 4 лютого 1977 року заарештований втретє.

Заарештували Тихого 4 лютого 1977 року за звинуваченням у зведенні наклепів на радянську дійсність. До Краматорську Олекса переїхав у 1970 році. З спогадів його товариша: «Уперше я зустрівся з ним у місті Краматорську. Олекса працював слюсарем у будівельно-монтажній організації, яка споруджувала цех на НКМЗ. Був Олекса високий на зріст, стрункий, міцної статури, з проникливим поглядом очей і вольовими рисами обличчя, швидко ходив, завжди ледь усміхнений, розмовляв неквапливо, розмірено.

В розмовах ми рідко торкалися особистого життя, та все ж часом назбиралось досить подробиць. Його рід походив із Херсонщини. Але це було давно, і вже батьки його та вся їхня рідня втратили зв'язок із херсонськими степами. Батько й мати – селяни з діда-прадіда. Перед війною батько тяжко захворів на легені й мусів перейти працювати на найближчу залізничну станцію, а точніше, станційку Віролюбівку. Тут працював, поки міг. Потім довго хворів удома, ніде не працюючи. Помер після війни.

В сім'ї було четверо дітей: Олекса, старший на два роки Микола і дві молодші сестри – Зіна й Шура.

Олекса після війни вступив до Дніпропетровського залізничного інституту, навчався в ньому лише рік. Працював на різних роботах. Пізніше від матері Марії Кіндратівни я дізнався, що за якусь провину Олексу тримали в ув'язненні, і хоч жили дуже сутужно – батько хворий, діти малі (найменша дочка Шура народилась у 1945 році), – та все ж одривали від рота й возили йому передачі в тюрму, щоб «викупити», ну, і підтримати, поки сидить.

Працюючи на ТЕЦ у Краматорську Олексу Тихого заарештували вже в останній раз (це було 4 лютого 1977 року).

Навесні 1979-го він під час чергової голодовки протесту в Олекси прорвався шлунок. Вісімнадцять годин Олекса качався по бетонній підлозі карцеру. Після цього – ноші й операція. Тоді Скрипник сказав, що жити він буде, але недовго і в муках. Про це повідомив мені й дружині Олекси Левко Лук'яненко, який носив ноші.

Стало відомо також, що в ніч з 5 на 6 травня 1984 року Олекса помер. Поховали по-злодійськи, вночі, на кладовищі «Северное» міста Пермі під номером 9857 десятого травня 1984 року.

19 листопада 1989 року відбулося перепоховання О. Тихого та його друзів. Тисячі киян, посланців з усіх куточків України, провели в останню дорогу зведених у могилу в таборах застою поетів Василя Стуса і Юрія Литвина та Олексу Тихого – вчителя й філософа за освітою.

Висновок. Погляди О. Тихого цікаві тим, помежи іншого, що він жив і творив на найбільш зрусифікованій і асимільованій частині України – в Донбасі, а відкрита чи напіввідкрита публіцистика в самвидаві звідти майже не відома чи не дійшла до нас. У цій частині України національні і соціальні проблеми відчувалися і відчуваються зараз особливо гостро, а вирішуються – вкрай повільно, якщо це можна назвати вирішенням. Далеко не революціонер, просто сільський інтелігент Олексій Тихий відчув і прагнув донести проблеми нашого села до України і світу, хоч і доволі суперечливо, та послідовно і в правильному напрямку. Передбачав, що соціальні проблеми не можуть бути вирішеними без змін у статусі нації, зміна ж останнього неможлива без радикальних політичних перемін. Соціальний ідеал цього автора, втім, теж окреслений дуже невиразно і загально.

Саме таким уявляється Олекса Тихий – сильний духом, незламний, героїчний. Напевно, судилося цій людині протягом життя, зіпсованого таборами й ув'язненням, постійно долати й перемагати душевний та фізичний біль заради високих, світлих поривань.

Загнаний у глухий кут трьома арештами й сімнадцятирічним позбавленням волі, патріот не позбувся власної думки, не зрікся своїх ідей і переконань, не дозволив поставити себе на коліна. Ось так, на превеликий жаль, освічену, інтелігентну людину кинули за ґрати через намагання пробудити в своїх співвітчизників почуття патріотизму, національної гордості, підняти на належний рівень українське слово.

На честь нашого славетного земляка, правозахисника Олекси Тихого був названий проспект, що з'єднав п'ять міст нашої Донецької області: Слов'янськ, Краматорськ, Дружківку, смт Олексієво-Дружківку, та Костянтинівку. Довжина проспекту близько 50 кілометрів.

СВЯТОГІР'Я – ДОНЕЦЬКА ШВЕЙЦАРІЯ

Лисенко Павло, учень 5 класу Краматорської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 16 Краматорської міської ради Донецької області
Керівник: **Аксенкова Елла Володимирівна**, учитель хімії Краматорської ЗОШ І-ІІІ ступенів № 16, методист Донецького обласного центру туризму та краєзнавства учнівської молоді

Перлиною Донбасу, Донецькою Швейцарією називають Святогір'я. Існує кілька версій щодо виникнення назви «Святогір'я». За однією з них, у IX (за іншими джерелами в XI) столітті в штучних печерах, виритих у крутих крейдяних скелях правого берега Сіверського Дінця, рятувалися від мирських спокус та переслідувань святі пустельники – ченці. Віддалена обитель приваблювала прочан з усього православного світу. Вони прагнули дістатися через землі Дикого Поля, населені язичниками, до печерного монастиря, який розташувався на крейдяних обривах над рікою. Він був для них Святими Горами. За іншою версією, ченці Афонські, які, подорожуючи Доном, помилково потрапили в це місце, що нагадувало їм рідний край, дали назву «Святогір'я» невідомим досі скелям. Також серед мешканців міста існує легенда про те, що в язичницькі часи цю землю оберігав богатир Святогор від кочівників сходу, орди яких споконвіку робили набіги на країну наших предків.

Люди з давніх-давен освоювали територію поблизу річки Донець. Найдавніші археологічні знахідки з цих місць датуються сьомим тисячоліттям до н.е. Особливо багато стоянок відносяться до другого тисячоліття до н.е., а також до хазарських, аланських і булгарських поселень епохи середньовіччя. Скіфи, сармати, гуни, готи, авари, хозари, алани, угри, печеніги, половці... Які тільки народи не залишили тут своїх слідів! Ріка Сіверський

Донець не раз згадується в древньому київському літопису. Як повідомляє Нестор, у 1111 році дружини князя Володимира Мономаха перейшли Донець і поблизу річки Сальниці завдали нищівної поразки половцям на їхніх землях. За однією з версій, трапилося це недалеко від сучасного міста Слов'янськ, по іншою − біля Ізюму чи в околицях Бахмуту. На цих територіях у 1185 році відбулася битва русичів із половцями, оспівана у пам'ятці слов'янської літератури «Слово о полку Ігоревім».

У різних документах XVI і XVII століття Святі Гори неодноразово згадуються і як прикордонний сторожовий пост, і як монастир. З другої третини XVII століття Святогірська Свято-Успенська пустинь постійно згадується в різних джерелах. На віддалену обитель неодноразово робили набіги татарами й харцизами, та вона вистояла. Під час правління царя Олексія Михайловича монастирю було «пожалувано» 26 тисяч десятин земель. На них мешкало й працювало більше 3 тисяч селян. У той період виникають у Середньому Придінців'ї села й міста, які існують і сьогодні.

За відомостями істориків, під час розкопок на території Святогірська та його околицях виявлено суцільний культурний шар, що сформувався впродовж декількох історичних епох. На правобережжі Дінця відомо про п'ять великих поселень салто-маяцької культури. Вони існували тут упродовж VII-XII століть (за часів розквіту Хазарського каганату) та пізніше, при половцях.

Колись у лісах Придінців'я водилися ведмеді й рисі, у водах Дінця нерестилися осетри й білуги. У документах 1571 року згадуються вікові бори з щогловими соснами, що росли уздовж берегів Осколу і Сіверського Дінця на межі зі степом. У 1699-1700 роках за наказом Петра I проводився облік усіх лісів, придатних дати деревину для суднобудування, тоді були описані, визнані цінними й узяті під охорону нагірні діброви в околицях села Маяки.

Німецький та російський натураліст, геолог, етнограф та енциклопедист XVIII − XIX століття Петер-Симон Паллас так описував природу Донецького лісостепу: «…У балках ростуть вікові дуби. Над степом хвилями колишеться ковила. Звіра і птаха велика кількість. Дрохви, стрепети, безліч дикої качки, гуси. Лисиці, вовки, сайгаки й табуни тарпанів раз у раз зустрічаються в дорозі…».

З часом людська діяльність поступово призвела до зникнення великих хижаків і степових копитних. Вирубувалися ліси, і на їхньому місці орали землю. Для забезпечення худоби випасом у ранньовесняний час величезні ділянки степу восени піддавали палам.

З розвитком сольових промислів у містечках Бахмут і Тор (нині Слов'янськ) понад усе в басейні Дінця постраждали ліси. Тільки для потреб Торського соляного заводу необхідно було 200 возів дров. Таким чином, на величезних просторах піщаної тераси Сіверського Дінця, на місці пристепових соснових борів виникли дюни − позбавлені рослинності горби з піску, що пересуваються від вітру. Пересохли й обміліли численні струмки й річки, на крутих схилах утворилися яри. Протягом другої половини XVIII − першої третини XIX століття в деяких місцях піски засипали озера, луки, лани і садиби. Навіть цілі села потерпали від барханів.

Завдяки обмеженням і заборонам частково збереглися тільки ліси, що знаходилися у власності держави, так звані «казенні», і ліси на землях Святогірського монастиря (нині це найбільш цінні ділянки національного природного парку).

Проте вже в середині XIX століття спочатку деякі лісоводи-ентузіасти, а пізніше спеціальні державні служби взялися за відновлення соснових лісів у басейні Дінця. Слід зазначити, що дешевої місцевої деревини постійно потребувала вуглевидобувна та металургійна промисловість, що бурхливо розвивалися. Особливо інтенсивні роботи з насадження та відновлення лісів велися в післявоєнні роки. У результаті важкої багаторічної

праці лісоводів на десятках тисяч гектарів з'явилися соснові насадження. Були закріплені рухливі піски, рослинність лівобережжя поступово стала відновлювати свій первинний вигляд, знов пробилися на поверхню джерельця й струмки. Унаслідок цього зменшилася швидкість вітрів, пом'якшав клімат у долині ріки.

Так у густонаселеному, промисловому й аграрному Донбасі виникла зона відпочинку, яка стала улюбленою для всіх жителів краю. Дачі місцевого дворянства, заможних підприємців, інтелігенції тут стали з'являтися ще наприкінці XIX століття. Протягом сезону відпочинку проводилися бали, гуляння на воді, щороку відбувалося два ярмарки. Мешканці навколишніх сіл стали будувати житло для здавання під найм. Все більше прочан відвідувало Свято-Успенський чоловічий монастир. Притік населення збільшився із побудовою у 1910 році залізниці в Святогір'ї.

У радянський період великого розмаху набуло «курортне будівництво». Перший «Донецький будинок відпочинку» почав роботу в 1922 році в приміщеннях закритого більшовиками Святогірського монастиря. Потім на базі монастирського хутору виник «Степовий будинок відпочинку» для молоді, а на лівобережжі Дінця серед соснового бору виросли нові корпуси ще низки оздоровчих закладів.

Після Другої світової війни Святогірська здравниця відновила свою роботу. У 60-80 роках XX століття створювалися численні бази відпочинку, дитячі оздоровчі табори, туристичні бази не лише у Святогірську, а й у місті Лиман, селищах Щурове, Дронівка, Старий Караван тощо. Вони належали галузевим профспілкам, окремим підприємствам, організаціям та установам. За статистичними даними на той час у регіоні існувало 173 оздоровчо-лікувальних закладів, які приймали разом 10 тисяч відпочиваючих. Став масовим так званий «туризм вихідного дня», відпочинок у «дикий спосіб» у приватному секторі, подорожі з наметами на власному автотранспорті, на байдарках.

Протягом шести років проведення операції Об'єднаних сил Святогірськ надав притулок кільком десяткам тисяч вимушених переселенців із тимчасово окупованих територій Донбасу. На сьогодні майже 200 переселенців залишаються у Святогірській лаврі.

Природа створила всі необхідні умови для оздоровлення й лікування в Святогір'ї. Узагалі клімат Донеччини посушливо-континентальний, зі спекотними літом та холодною вітряною зимою. Хвойні та листяні ліси, повноводна ріка – ось основні фактори, які утворюють своєрідні мальовничі ландшафти Святогір'я та його цілюще повітря. Соснові бори, крім кисню, виділяють в повітря фітонциди, які згубно діють на патогенні мікроорганізми. Тому тут успішно лікуються захворювання органів дихання, кровообігу, нервової системи тощо. Еманації лісу стимулюють життєві процеси в організмі, перебування на лоні природи забезпечує позитивний настрій.

Однозначно, відпочинок у Святогірську буде корисний і дорослим, і дітям.

КРАМАТОРСЬКІ СТОРІНКИ ЖИТТЯ ЛЕОНІДА БИКОВА: ВІДОМІ Й НЕВІДОМІ (ЕКСКУРСІЙНИЙ МАРШРУТ)

Ягодка Єлизавета, 11-Б клас, Краматорська українська гімназія Краматорської міської ради Донецької області, гурток «Етнографія України» Донецького обласного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді.

Керівник: **Бородай Олег Васильович**, учитель громадянської освіти Краматорської української гімназії Краматорської міської ради Донецької області, керівник гуртка «Етнографія України» Донецького обласного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді

Розробка даного екскурсійного маршруту присвячена дитячим та юнацьким рокам видатного українського актора та кінорежисера Леоніда Бикова, які пройшли у місті

Краматорську. Розробка маршруту містить докладний текст екскурсійної лекції, довідкові матеріали, рекомендовані прийоми показу екскурсійних об'єктів.

Зміст екскурсії дає достатньо повне уявлення про краматорські сторінки життя нашого видатного земляка, коли закладалися головні духовні підвалини його непересічної особистості, формувалася його українська ідентичність. Екскурсія сприятиме розумінню необхідності збереження історичних та культурних пам'яток Краматорська, пов'язаних із життям Леоніда Бикова, які мають загальноукраїнське значення.

Об'єкти, пов'язані із життям Леоніда Бикова в Краматорську, розташовані відповідно хронології:

- Будинок № 12 на вулиці Спортивній (селище Жовтневе).
- Будинок № 9 на вулиці Шишкіна (селище Прокатників).
- Місцевість, де р. Бичок впадає в р. Казенний Торець (селище Прокатників).
- Будинок, де тимчасово знаходився мащинобудівний технікум в 1943-1946 рр. (вул. Шкільна, 7).
- ЗОШ № 6 (вул. Велика Садова, 71).
- ПК ім. Бикова (вул. Шкільна, 9).

ЗУПИНКА 1. Будинок № 12 на вулиці Спортивній (селище Жовтневе).

Народився Леонід Федорович Биков 12 грудня 1928 р. в селі Знам'янському Слов'янського р-ну. У 1929 році батьки переїхали до Краматорська (селище Жовтневе, вул. Спортивна, буд. 12, кв. 8). В цьому будинку разом із своїми батьками жив Леонід Биков з 1929 по 1936 рік. Двоповерховий будинок, побудований у 1927-1928 роках, зведений з червоної цегли, не оштукатурений, має два під'їзди, які розташовані з протилежних сторін будівлі. В будинку знаходяться 16 квартир. По кутах будівля прикрашена побіленими пілястрами. Ці будинки в Жовтневому селищі в період 1928 – 1929 будував для своїх робітників і службовців металургійний завод.

ЗУПИНКА 2. Будинок № 9 по вулиці Шишкіна в селищі Прокатників.

1936 року сім'я Бикових переїхала на нове місце проживання – селище Прокатників. де пройшли дитинство та юнацтво майбутнього актора. Сам Леонід Биков сказав: *«Моє коріння – в селищі Прокатка, що на околиці Краматорська. Там – мій початок».* Із цього будинку в 1936 році маленький Льоня пішов до першого класу школи. Вже, навчаючись у 4-му класі, 11-річний Леонід, разом з однолітками, ставив для мешканців вулиці імпровізовані вистави, які готували спільними зусиллями діти і батьки. Старожили селища Прокатників згадували, що на дверях будинку, де жили Бикови, вивішувалась написана кольоровими олівцями «афіша», яка повідомляла про виставу. Вигадливий та обдарований артистичністю Леонід був на таких виставах домашнього театру головним натхненником, режисером-постановником та основним актором. Написання сценаріїв для виступів він вже тоді займався виключно сам.

Чудова родина Бикових зіграла головну роль у становленні особистості хлопця. З дитинства Льоню оточувало багато жінок: мати Зінаїда Панкратіївна, дві її сестри, Анна і Марія, на рік старша за нього рідна сестра Луїза. Своєю любов'ю вони виплекали душевного, людяного, чуйного хлопця. Саме із своєї української родини він виніс любов до музики (яка стала характерною рисою його фільмів) і до українських народних пісень, які так часто лунали в його співучій сім'ї. А от почуття гумору, й, особливо вміння жартувати із серйозним виразом на обличчі, Леонід взяв від батька Федора Івановича.

Розповідає найближчий друг дитинства Бикова, Вадим Чебанов: *«Льоня для мене – море, і я не знаю, з якого берега починати наші мандри. Не знаю і його меж – море! Росли разом ще з довоєнних часів. Хотілося б звернути увагу на дві обставини нашого дитячого формування: перше – безберега доброта дому Бикових, і друге – ігрове начало нашого*

виховання. Я завжди тікав до Бикових як до оазису доброзичливості, тихої, ясної радості буття. Це було сімейство, де доброта і духовний клімат завжди зачаровували. Про його батька, про маму скажу, як і про Льоню – це море доброти, порядності. ... душевними були мати та її сестри, одна з яких, тьотя Маня, вчила нас українських пісень. А як сама співала! Особливо пісню «Ой, у полі червона калина» – улюблену Льоніну…».

На той момент «домашнє акторство» було лише одним із численних захоплень підлітка, на рівні з шахами, рибальством і футболом. Льоня Биков мріяв стати пілотом. він марив небом, як і багато його однолітків на той час. Тобто, любов до неба і авіаторів жила в свідомості актора і режисера з самого дитинства і ніколи його не покидала. У роки Другої світової війни, коли в жовтні 1941 року нависла загроза окупації Краматорська, родина Бикових була евакуйована до міста Барнаул. У Барнаулі він закінчив семирічку і зробив невдалу спробу вступити до льотної школи.

ЗУПИНКА 3. Місцевість, біля гирла р. Бичок (селище Прокатників).

Селище Прокатників знаходиться по лівому березі річки Торець. На мальовничому березі цієї степової річки проходило дитяче та юнацьке дозвілля. Це було місце для ігор, а головне, для гри у футбол, який був тоді просто шалено популярним в Краматорську. Заводська команда «Авангард» в 20-30-х рр. була серед лідерів українського футболу! Влітку селищні хлопчаки тут плавали, засмагали, вудили рибу. Захоплення риболовлею, прищеплене Торцем, Леонід Федорович проніс через усе життя. Вона дійсно була слабкістю Бикова. Завдяки спортивному гарту, отриманому тут в дитинстві та юнацтві, Леонід Федорович завжди був надзвичайно спортивним. Але тут, також, був центр того, що можна назвати ігровим початком виховання тогочасного покоління дітей з Прокатки. Збирались за домовленістю і всі чекали на Льоню, визнаного місцевого заводія у дітей. Так, у рідному селищі Льоня славився заводієм, балагуром, лицедієм, він був серед однолітків визнаним лідером, тому що був ходячим креативом, який своєю вигадливістю, гумором, артистичністю, ніколи не давав сумувати ні собі, ні іншим.

Друг дитинства Леоніда Бикова Вадим Чебанов згадував: *«… коли мовиться про дитинство – для мене завжди в уяві постають річечки Бичок, Торець, а на березі – заводіяка Биков. Там його стартовий майданчик – і актора і режисера. Коли я вперше побачив, як Сашко співає («Доля Марини»), як Максим Перепелиця танцює* (ролі Бикова в кіно) *– скрізь упізнавав зернятка наших дитячих ігор, концертів, вистав, які проросли і заколосились на його щедрій творчій ниві. Тональність і зміст реплік, Льонін стиль, сміючись, говорити серйозно, самоіронія, розіграш – це все з Торця… Хлопці тягнулися до нього, намагнічені добротою, чарівливістю, талантом».*

ЗУПИНКА 4. Будинок на розі вулиць Шкільна і Сіверська (тимчасове приміщення Краматорського машинобудівного технікуму.

Родина Бикових повернулася з евакуації у свій будинок в селищі Прокатників в січні 1944 року, коли вже пройшло ціле півріччя навчального року. Проблему з подальшим навчанням вирішив батько Леоніда. В січні 1944 року по місту ще були розклеєні оголошення про набір учнів для навчання в Краматорському машинобудівному технікумі. Федір Іванович, сам досвідчений вальцювальник стана гарячої прокатки, з тривалим стажем роботи в прокатному цеху КМЗ, наполіг, щоб син навчався в цьому технікумі і здобув собі «надійну чоловічу професію» – професію машинобудівника. Вважаючи професію льотчика для сина важко здійсненною, професію актора батько вважав не серйозною. Федір Іванович завжди був авторитетом для сина, і через цю повагу до батькової думки, після довгої розмови з ним, Леонід поступив у маштехнікум в рідному місті. Після вигнання окупантів з грудня 1943 року Краматорський машинобудівний технікум відновив свою діяльність у приміщеннях кутового будинку, розташованого на розі вулиць Шкільна і Сіверська, оскільки

власна довоєнна будівля технікуму сильно постраждала внаслідок злочинних дій німецьких окупантів (до своєї відремонтованої будівлі по вул. Великій Садовій технікум повернеться лише в 1950 році). Як згадують свідки того часу – у Краматорському маштехнікумі не було на той час ні столів, ні стільців, а замість дошки використовували шматки фанери. Сиділи на заняттях хто де: на підвіконнях, на підлозі. В аудиторіях було холодно, замерзало навіть чорнило. Навчався Биков у 2-й групі інструментальників. Хоча техніка його зовсім не цікавила і професія машинобудівника не приваблювала, але вчився він добре і сумлінно. Не міг підвести батька. Та серце 16-річного юнака прагнуло в авіацію. Усі його навчальні конспекти були розмальовані літаками різних типів.

У технікумі яскраво заявив про себе вроджений акторський талант Леоніда. Ще йшла війна, і він з іншими студентами виступав перед пораненими бійцями у госпіталі в Старому місті. Його репризи, наповнені іскрометним гумором, користувалися незмінним успіхом. Як згадували однокурсники Леоніда, в одній з його популярних коротких гуморесок були такі слова: «… і от від цього полум'яного і ніжного листування народився син». Це викликало хвилю сміху у поранених бійців. І на щоденних заняттях в технікумі Льоня Биков не давав засумувати майбутнім машинобудівникам. Кожної перерви Леонід Биков ставав « центром уваги невеличкого на той час студентського коллективу технікуму. На перервах в коридорах та у дворі будівлі він так хвацько відбивав чечітку й «Циганочку» з виходом, що всі тільки й чекали цього моменту. А під час навчальних занять від жвавих діалогів Льоні з викладачами вся його група інструментальників ледь не падала на підлогу від реготу. Льоня, як відомо, був невисокого зросту, а його друг і напарник по комічним репризам на перервах був 1,80 м. Ця парочка викликала у всіх просто нестримний сміх. Їх так і називали в маштехнікумі – «Пат і Паташон» – Володя Булатов і Льоня Биков. А ще перед заняттями і на перервах Леонід Биков разом з другом дитинства і сокурсником Вадимом Чебановим часто влаштовували імпровізовані виступи куплетистів на злобу дня, підіграючи собі на гітарі та губній гармоніці.

За два роки сумлінного навчання Леонід Биков остаточно переконується, що не зможе стати машинобудівником. Це чудова, почесна професія, але... І технікум був залишений ним заради льотного училища в Кривому Розі. Після закінчення 2-го курсу, влітку 1945 року юнак забирає з маштехнікуму документи. Батько змінив свою думку та дозволив Льоні йти за покликом його душі! Будучи студентом-відмінником, Биков сам наважився прийти до директора технікуму і заявити, що не лежить душа до машинобудування. Той вислухав, зрозумів юнака і підписав заяву про відрахування. І мрія збулася! Леонід на порозі нового життя, він – вже курсант. До речі, саме по дорозі до Кривого Рогу, їдучи на навчання, Леонід Биков вперше почув ту пісню, яка потім буде з ним все життя, бо пов'язана буде саме із військовими льотчиками – пісню «Смуглянка». Про цей епізод він так розповідав через багато років: *«Наприкінці травня 1945 року курсантом авіаційного училища я їхав з Донецька в Кривий Ріг. І почув цю пісню. Її всю дорогу тихо наспівували льотчики-фронтовики. Як майбутній льотчик я підсів до них і почув історію, яка довго потім згадувалась мені».* Це була історія про комеска та його «співаючу» ескадрилью… Однак, через місяць омріяного навчання льотне училище несподівано розформували у зв'язку із закінченням Другої світової війни. Це був кінець мрії про небо, мрії в буквальному розумінні, тобто про професію військового льотчика. Але у юнака назавжди залишилася незнищенна ніким і нічим любов до неба, до літаків і льотчиків. Кінець мрії не став кінцем цієї любові!

ЗУПИНКА 5. ЗОШ № 6 (вул. Велика Садова, 71.

Крім любові до неба, була в душі Леоніда Бикова ще одна велика любов – любов до театру. Повертатися до маштехнікуму – безглуздо. Їхати вчитися на актора – пізно, бо іспити до театральних вузів країни вже давно пройшли і там вже тривало своє навчання. Тому юнак приніс документи до «чоловічої» школи № 6, в 10-й клас, щоби якось «пересидіти» поточний

1945-1946 навчальний рік, а влітку 1946 року знову пробувати вступити – але вже до театрального інституту.

Краматорська школа №6 розташована на вулиці Велика Садова. Одна з найстаріших і найвідоміших шкіл міста. Центральна частина будинку являє собою урочисто-величну будівлю, характерну для 30-х років ХХ-го століття. Це своєрідна архітектурна пам'ятка нашого міста. З історією школи пов'язані імена багатьох людей, які залишили помітний слід в історії Краматорська, серед них і Леонід Биков. На честь пам'яті відомого земляка у грудні1986 року на школі № 6 була відкрита меморіальна дошка, а в класі, в якому навчався Леонід Биков, створений музей.

ЗУПИНКА 6. Палац культури імені Л. Бикова (вул. Шкільна, 9).

Перша згадка про будівництво Клубу металістів імені Леніна (так називався ПК ім Л. Бикова в 30-ті роки) відноситься до 1929 року. Клуб був прикладом будівлі, збудованої у стилі конструктивізму. Урочисте відкриття Клуба відбулось 6 листопада 1935 року, на той час він став найбільшим у Донецькій області. Клуб відразу став центром культурного життя міста. В період німецької окупації Краматорська будівля Клубу була майже повністю зруйнована, тому на місці старого вирішили будувати новий Палац. Краматорський період життя Леоніда Бикова тісно пов'язаний з Клубом металістів. Навесні 1944 року для робіт по відбудові Клубу залучались студенти Краматорського машинобудівного технікуму, в якому на той час навчався 15-річний Леонід Биков. Студенти тоді, після занять, нарівні з дорослими, вручну розбирали звалища, розгрібали, переносили… Чи знав майбутній всенародно улюблений актор, прибираючи руїни Клубу, що саме його сцена стане «стартовим майданчиком» його акторської кар'єри? Повернувшись до Краматорська з розформованого авіаційного училища в Кривому Розі, Леонід Биков припиняє подальші спроби отримати професію льотчика і зосереджується на планах вивчитись на актора театру і кіно. Льоня Биков записується до українського драматичного гуртка, де пізнає «ази» театрального самодіяльного мистецтва, і де його чекав перший успіх у краматорських глядачів. А в Будинку культури його просто всі любили. Бородай З. П. (яка на початку 1950-х років працювала в цьому БК) згадує, що коли, вже будучи студентом Харківського театрального інституту (1947-1951 рр.), Леонід Биков приїздив додому до Краматорська і навідувався до свого Будинку культури, то його завжди радісно зустрічали словами: «Наш Льоня приїхав!»

У 1959 році він знову вийшов на сцену Будинку культури в рідному місті у складі трупи Харківського державного академічного українського театру ім. Т. Г. Шевченка, який приїхав з гастролями до Краматорська.

Біля Палацу культури імені Л. Бикова у 2002 році було встановлено бронзовий бюст Леоніда Бикова (автори пам'ятника – скульптор Сергій Гонтар і архітектор А. Бучек).

УКРІПЛЕННЯ ЧАСІВ КРИМСЬКОЇ ВІЙНИ 1853-1856 РОКІВ У МИКОЛАЄВІ: ІСТОРІЯ, СУЧАСНИЙ СТАН, ТУРИСТИЧНА ПЕРСПЕКТИВА

Дериволков Денис, учень 10 класу Миколаївської гімназії №41 Миколаївської міської ради, вихованець секції «Історія України» Будинку дитячої та юнацької творчості Заводського району м. Миколаєва

Керівник: **Чернявський Валерій Валерійович,** керівник секції «Історія України» Будинку дитячої та юнацької творчості Заводського району м. Миколаєва

Кримська війна (1853-1856) – збройний конфлікт між Російською імперією та коаліцією держав до якої увійшли Османська імперія, Великобританія, Франція та Сардинське королівство (майбутня об'єднана Італія) мав широку географію. Не зважаючи на те, що основні події розгорнулися в Криму саме протистояння охопило Північне

Причорномор'я, Балтику, Кавказ, Південно-східну Європу та Далекий Схід. Тому термін поширений у західній історіографії «Eastern war» (Східна війна) точніший. Це протистояння не просто зруйнувало світовий порядок, що склався після кінця Наполеонівських війн, воно стало підсумком усього накопиченого міліарного досвіду цілої епохи. Саме в 1853-1856 рр. на зміну вітрильним кораблям прийшли панцерники, поява морських мін обмежила можливості флотів, вперше масового використання отримала нарізна вогнепальна зброя, преса перетворилася в рупор військової пропаганди й були закладені основи сучасного фортифікаційного мистецтва. Так сталося, що захисні споруди тих часів збереглися лише у двох місцях на Земній кулі [2]. Зрозуміло перше це Севастополь де відбулися основні події конфлікту, друге Миколаїв – головна верф Чорноморського флоту, яку готували до облоги, але місто на Інгулі так і не охопило полум'я воєнного лихоліття.

Актуальність теми дослідження полягає у тому, що на сучасному етапі гуманітарного розвитку українського суспільства вивчення локальної історії є ефективним драйвером розвитку туризму, що може стати джерелом поповнення локальних бюджету. Окрім цього на поточному етапі стан вивчення Миколаївських укріплень часів Кримської війни є поверховим, а у науковому обігу існують лише праці Н.О. Кухар-Онишко.

Мета дослідження у комплексному дослідженні фортифікаційних споруд міста Миколаєва часів Кримської війни, виявленні їх стану збереженості, встановленні потенціалу як туристичного об'єкту. З огляду на специфіку мети нами були поставлені відповідні цілі та завдання.

Розкрити особливості інновацій Е.І. Тотлебіна в світове фортифікаційне мистецтва.

Обґрунтувати роль Миколаєва в планах ворогуючих сторін під час Кримської революції.

Описати систему фортифікаційних споруд побудованих Е.І. Тотлебіним побудованих навколо Миколаєва восени 1855.

Локалізувати на місцевості залишки основних об'єктів, описати їх стан збереженості.

Розкрити туристичний потенціал залишків комплексу.

Методологія дослідження базується на принципах науковості об'єктивізму та історизму. На їх основі підібраний відповідний методологічний апарат з загально наукових та спеціально історичних методів пізнання, а саме: методи аналізу, синтезу, дедукції та індукції, систематизації джерел за проблемою, історико-генетичного та історико-хронологічного підходів тощо.

Практичне значення: отримані результати можуть бути використані при розробці туристичних маршрутів та підготовки курсів з історії рідного краю та історичного краєзнавства.

Результати роботи отримали апробацію під час проведення екскурсій, занять наукових секцій і краєзнавчих гуртків та масових заходів БДЮТ Заводського району м. Миколаєва.

Особистість Едуарда Івановича Тотлебена (1818-1884) – головного фортифікатора Севастополя та Миколаєва добре відома. За походженням балтійський німець, військовий інженер, граф, інженер-генерал, почесний член Петербурзької Академії наук; керував інженерними роботами при обороні Севастополя і Миколаєва, а також облогою фортеці Плевни (1877). Він є фактичним основоположником сучасної фортифікаційної школи. Фортечними спорудами зацікавився ще в дитинстві, але освіту в Санкт-Петербурзькому інженерному училищі так и не отримав через хворобу серця. З 1838 р. у діючій армії під керівництвом генерал-інженера Шильдера займається підготовкою протимінних укріплень. В 1847-1849 рр. приймає участь в війні на Кавказі, де керує практично усіма облогами укріплень горців. Одразу на початку Кримської війни Е.І. Тотлебін через поранення генерал-

інженера Шильдера стає фактичним керівником осади Сілістрії, після її зняття командирується до Севастополя. У рекордно стислі строки йому вдалось створити укріплення, що не мали аналогів в світовій практиці. Загальна ситуація ускладнювалась и тим, що командир російських військ князь О.С. Меньшиков не очікував висадки англо-французьких військ в Криму вже в вересні 1854 р. Фортифікаційні роботи велися без зупинки 2 місяці. Система укріплень являла собою комплекс земляних фортів та бастіонів, люнетів та ложементів у перших лініях оборони. За словами Едуарда Івановича: «Редути та ложементи стали очима та вухами всього Севастополя». Особливу увагу інженер приділив Малаховому кургану, під землею в його околицях були обладнані протимінні галереї. Оскільки головним інструментом боротьби проти земляних фортифікацій були підкопи з подальшою детонацією мін, боролись з ними за допомогою контрпідкопів, що виявляли ворожу активність і дозволяли вчасно підірвати тунель. Внаслідок блискуче проведених фортифікаційних робіт союзники безрезультатно намагалися взяти споруди приступом, підірвати, обійти але зайняти головний порт Чорноморського флоту вдалося тільки тоді, коли вичерпався ресурс його оборони. Після падіння «Малахового кургану» у серпні 1855 р Е.І. Тотлебіна переводять до Миколаєва, який стає новою ціллю англо-французьких військ. Між іншим наміри союзників були більш ніж серйозними. Вже 17 жовтня англо-французька ескадра використовуючи дві бронебатареї за кілька годин руйнує Кінбурнську фортецю і робить спробу прориву до Миколаєву, але була зупинена щільним батарейним вогнем біля Волоської коси. У подальшому вони кілька разів повторювали цю спробу, а у самій Кінбурнській фортеці англо-французький гарнізон перебував до 1856 р[6].

Проте, що саме Миколаїв перетворився на головну ціль англо-французьких військ красномовно засвідчив візит 13 вересня 1855 р. імператора Александра II та його братів великих князів Миколи Миколайовича та Михайла Миколайовича. Нажаль головна верф Чорноморського флоту виявилась зовсім не готовою. Оскільки з 1791 р. місто не розглядалось як потенційний театр військових дій. З наявних фортифікацій тут була тільки стіна навколо Адміралтейства, але й вона не розраховувалась під військові задачі. Незважаючи на те, що Миколаїв вже з 1853-1854 р. стало важливим транспортним вузлом в русі царської армії з Молдови до Криму та тиловою базою діючих військ, а більшість жителів міста, що мали відношення до військово-морського відомства вже зіштовхнулися з цим лихом, сам муніципалітет та громада були явно не готовими до облоги. Тому мала місце паніка. Міська влада почала відновлення старої карантинної стіни та формувати ополчення. Одразу після візиту імператора до міста над Інгулом з під Севастополя викликали Е.І. Тотлебіна, що на той час вже перебував в чині генерал-інженера. Його завдання полягало у тому, щоб ефективно використати природній рельєф Миколаєва, який розміщувався на полу острові між рік Інгул та Південний Буг. Отже перше, що слід було зробити -закрити вхід у місто з боку моря та локалізувати усі підступи до нього з суходолу. Всього Е.І.Тотлебін прожив у нашому місті за адресою вул. Мала Морська №11 трохи більше шести тижнів, після цього знову повернувся в розпорядження Кримської армії[4]. Тоді ще ніхто не думав, що скоро військові дії зупиняться, а вже в 1856 р. буде заключний мир.

На відміну від Севастополя спорудження миколаївських укріплень не стало «новаторським експромтом», це була реалізація раніше отриманого досвіду. Укріплення із систем люнетів, флешів та редантів будували в околицях міста селах Варварівка, Мала Корениха та на території сучасного мікрорайону «Соляні». Окрім того укріплення споруджувались и на самому Миколаївському півострові, особливо в тих його районах де він з'єднувався з материком. Редут та систему флешів обладнали на вулиці Херсонській. В якості окремої підсистеми фортивікацій виступали споруди, що мали іншу задачу не допустити супротивника в місто зі сторони моря. Для цього було побудовано низку батарей в районі

«Попової балки» (Сучасний Морський порт та район нафтобази) в районі с. Мала Коренихи (передмістя Миколаєва), та у випадку прориву ворога далі по течії Південного Бугу на території мису «Ліски». З усіх позицій гармати чудово прострілювали фарватер ріки.

Своєрідним «замком» для всієї системи оборони став штучний острів «Костянтинівська батарея», його насипали на косі для розміщення гарматної батареї, в інших джерелах насипну споруду називають «Батарейним островом» навіть сьогодні сюди можна дістатися вбрід по річці. Зараз тут немає гармат, складів та іншого військового майна, тільки чайки та очерет.

Інтенсивність робіт була аналогічна севастопольському будівництву. Для потреб оборони задіяли державних селян та населення Миколаєва. На початку листопада 1855 р. перші фортифікації вже були озброєними, а підходи до них з боку річки захистили підводними мінами; слідом за цим почали озброювати головне сухопутне укріплень, де були міцні порохові погреби і бліндаж на 15000 ратників[3]. Цей об'єкт ми знаємо сьогодні як «Георгіївський редут». Він Розташований, при в'їзді в Малу Кореніха. Має шестикутну форму, що в теорії дозволяло вести обстріл з усіх напрямків. Земляна споруда складається з трьох основних елементів «хибного валу», рову і основного валу. Союзники технічно не могли обійти його, залишивши у себе в тилу таку кількість військ ворога. Окрім цього Едуард Іванович залишив тут масу підземних комунікацій (галерей) на той випадок якщо противник розгорне «мінну війну». На основі досвіду, отриманого при будівництві оборонних споруд Миколаєва, в 1855 році Е. І. Тотлебена видав книгу: «Записка о вооружении укреплений г. Николаева и вообще укрепленных позиций, предназначенных выдержать осаду».

Як ми знаємо з уроків історії Александр II отримав важкий спадок від свого батька Миколи I. Усі основні битви Кримської війни були програні, втрачено Чорноморський флот та його головний порт Севастополь. Між тим він збирався продовжувати боротьбу, оскільки країна мала велику армію та ще більший мобілізаційний та ресурсний потенціал, але зміна статусу Австрії та Пруссії з нейтрального на ворожий змусила його сісти за стіл переговорів. Укладений у 1856 р. Паризький мир став тяжким випробуванням для Миколаєва оскільки одне з його положень проголошувало Чорне море демілітаризованим. Місто яке існувало за рахунок військових суднобудівних підрядів опинилося на межі виживання, протягом двох років Миколаїв втратив близько 30% населення, що покинула його через безробіття[5].

У подальшому кар'єра Едуард Іванович склалася блискуче. В 1859 р. він зайняв посаду директор Інженерного департаменту. Згодом фактично очолив інженерне відомство. Йому належить розробка нової системи оборонних споруд Західних кордонів. У 1874 р. він керував реорганізацією інженерних військ, ініціював навчання саперній справі піхоти. У 1876 генерал Е.І.Тотлебен призначається головним розпорядником по обороні Чорноморського узбережжя, керував зміцненням Севастополя, Керчі, Одеси, установкою мінних полів, зведенням нових берегових батарей і посиленням їх озброєння.

Під час Російсько-Турецької війни 1877-1878 Е.І. Тотлебен був призначений помічником начальником облоги Плевни, що закінчилася капітуляцією турецького гарнізону 28 листопада 1877.

За бойові заслуги генерал Е.І. Тотлебен був нагороджений орденами Св. Георгія II ст. і Андрія Первозванного, в 25-ту річницю першого бомбардування Севастополя отримав графський титул. У квітня 1879 генерал Е.І. Тотлебен призначений тимчасовим Одеським генерал-губернатором і командувачем військами Одеського військового округу. За короткий час, використовуючи досвід війни, провів реорганізацію у військах, спрямовану, зокрема, на зміцнення оборони узбережжя. Під його керівництвом побудовано ряд фортів, гладкоствольні гармати замінили на нарізні. Помер граф Е.І. Тотлебен 1 липня 1884 у місті

Баден після тяжкої хвороби похований у своєму маєтку Кайдани (Ковельська губернія). Потім за височайшим повелінням імператора його прах перевезли до Севастополя. 5 жовтня 1884, перепохований на Братському кладовищі. На могилі генерала Е.І. Тотлебена було встановлено пам'ятник роботи скульптора Карбоньера[1].

На сьогоднішній день миколаївські укріплення Е.І. Тотлебіна збереглися частково. Більша їх частина була зруйнована під час будівництва Миколаєва, сел Варварівка, Мала Корениха та Радсад, а також в наслідок агротехнічної діяльності. Не зважаючи те, що зараз на місці одного з вузлів оборони розміщені морський порт та нафтобаза, контури батареї та редутів простежуються досі. Село Радсад фактично стоїть на лінії укріплень яка органічно вписалась в антропогенний ландшафт. Тут дуже часто можна знайти на звичайних подвір'ях залишки батарей та бліндажів. На поточний момент найкращій стан збереженості мають ряд об'єктів на правому березі Південного Бугу. Як ми зазначали раніше більшість споруд частина споруд зруйнована, або збереглася фрагментарно, а них фактично ведуться сільськогосподарські угіддя. На цьому тлі контрастують одна земляна батарея біля самої берегової лінії її структура майже повністю збереглась. У задовільному стані так званий «Георгіївський редут» його рів та вали зазнали ерозії, проте зберегли чіткість своїх контурів. Об'єкт практично не зазнав руйнувань. Ще у другій половині XIX ст. його роззброїли демонтували бліндаж, елементи гарматних лафетів, порохові льохи. Не зважаючи на те, що об'єкт розміщений на сільськогосподарському полі його не розпахали. У 1990-роки він практично перетворився на стихійне сміттєзвалище. Сьогодні «Георгіївський редут» внесено до переліку пам'яток історії регіонального значення. Проте проблема зі сміттям залишається невирішеною. Нещодавно усі вищезгадані об'єкти були включені до туристичного маршруту «Велоскіф».

Так званий «Костянтинівський» або «Батарейний острів», повністю опинився у царині природи: берегова лінія густо заросла очеретом, а уся його площа перетворилася на місце гніздування чайок. Усі ці споруди є унікальним надбанням історії, є перспективними туристичними об'єктами, потенційно цікавими для широкої міжнародної аудиторії. В зв'язку з чим ми не розуміємо: Де ж благоустрій, фестивалі історичної реконструкції та море туристів? Як би було б цікаво пофантазувати на тему: «А що, сталося якби Австрія і Пруссія, не змусили царя Александра II сісти за стіл переговорів?» [8].

МАЛІ МІСТА МИКОЛАЇВЩИНИ – ВАЖЛИВІ ІНДИКАТОРИ СОЦІАЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ОБЛАСТІ

Копченко Анастасія, учениця 10 класу Миколаївської гімназії №41 Миколаївської міської ради, вихованка гуртка «Географічне краєзнавство» Будинку дитячої та юнацької творчості Заводського району м. Миколаєва
Керівник: **Слободян Т.Г.,** вчителька географії Миколаївської гімназії №41 Миколаївської міської ради, керівниця гуртка «Географічне краєзнавство» Будинку дитячої та юнацької творчості Заводського району м. Миколаєва

Міста мають фундаментальне значення для розвитку будь-якої країни. Саме в містах формується основний промисловий, науковий, культурний потенціал держави. При цьому вони виступають "піонерами" щодо впровадження передових технологій, надання нових послуг, забезпечення якісних стандартів життя громадян.

Нині міста є основними силовими елементами динаміки національної економіки, своєрідними інкубаторами розвитку нових підприємств, що зароджуються, а також компактною територією, на якій відбувається ефективний обмін товарами, інформацією, трудовими ресурсами та іншими послугами. Міста й їх системи є найбільш концентрованою формою зосередження населення та господарства на певній території. Але трансформаційні процеси характерні для будь-якого суспільства в різні періоди його еволюції не стали

винятком і для українського суспільства, яке нині перебуває у динамічному розвитку, що супроводжується виникненням цілого спектра проблемних питань, значна частина з яких постає на регіональному рівні. На сьогодні саме в системі регіональних відносин важливе місце посідають малі міста, оскільки закономірно вони є найчисельнішою за кількісним складом групою міст, де проживає майже 13% населення України, і з їх функціонуванням тісно пов'язане існування сіл і селищ. Малі міста визначають характер і рівень суспільного виробництва, розвиток продуктивних сил, інноваційні можливості для розвитку регіону, держави. На сучасному етапі розвитку держави в малих містах має місце складна економічна і соціальна ситуація.

Метою дослідження є узагальнення теоретичних положень функціонування та аналіз основних показників соціально-економічного розвитку малих міст Миколаївської області в сучасних умовах.

Досягнення зазначеної мети обумовило необхідність виконання таких завдань:

- розглянути проблеми розвитку малих міст країни;
- зібрати статистичний матеріал для аналізу соціального та економічного стану малих міст Миколаївської області;
- зробити математичний аналіз і обробку результатів
- окреслити найбільш вагомі проблеми малих міст області;
- відокремити чинники, які впливають на позитивний та негативний розвиток малих міст.

В Україні містами називають населені пункти, які мають не менше 10 тис мешканців, більшість з яких є робітниками й службовцями.

Так, загальноприйняте, що малими вважаються міста з кількістю населення до 50 тис. мешканців.

Малі міста є найчисленнішою за кількісним складом групою міст, значна частина їх – це адміністративні центри районів. З малими містами безпосередньо пов'язане життя майже 22 млн. міських та сільських жителів. Ці міста відіграють важливу роль у формуванні поселенської мережі, розвитку і розміщення продуктивних сил України.

Відповідно до затвердженої Законом України "Генеральної схеми планування території України" виділяються такі типи малих міст:

- міста, що прилягають до центрів систем розселення;
- міста, що мають значні рекреаційний та оздоровчий потенціали;
- міста, що мають значні природний та історико-культурний потенціали;
- міста — центри сільськогосподарських районів;
- монофункціональні міста.

За питомою вагою населення, зайнятого в різних сферах економічної діяльності, виділені такі категорії малих міст:

- міста з переважно промисловими функціями;
- транспортні вузли;
- санаторно-курортні та рекреаційні центри;
- історичні, історико-архітектурні, культурні та туристичні центри; адміністративні центри районів;
- господарські центри місцевого значення;
- центри низових локальних систем розселення, що виконують функції з надання соціально-культурних, комунально-побутових та інших послуг населенню.

На півдні України на площі понад 24,6 тис. кв.км розкинулися землі Миколаївської області.

Займаючи понад 4,1% території держави, область посідає одне із останніх місць по густоті населення – 51,4 чоловік на кв. кілометр. Чисельність населення становить 1251,5 тис. чоловік (2,6% населення України), з яких 66,1% проживає в міських поселеннях.

Для аналізу соціально – економічного стану міст Миколаївської області були вибрані такі показники:

- кількість населення
- рівень заробітної плати
- заборгованість по виплаті зарплати
- капітальні інвестиції
- природний приріст
- забезпеченість житлом
- рівень безробіття
- коефіцієнт дитячої смертності
- будівництво нового житла
- впровадженні інновацій.

Даний аналіз показав певні проблеми в розвитку малих міст, на які слід звернути державі, місцевому самоврядуванню та громадськості.

У Миколаївській області є наступні малі міста: Вознесенськ, Южноукраїнськ, Очаків, Нова Одеса, Баштанка, Снігурівка, Новий Буг.

На півдні України, в басейні нижньої течії Південного Бугу на площі понад 24,6 тис. кв.км розкинулися землі Миколаївської області.

З трьох сторін світу область межує з іншими регіонами України, а на півдні її територія займає декілька сотень кілометрів берегової лінія Чорного моря та його лиманів.

Займаючи понад 4,1% території країни, область посідає одне із останніх місць по густоті населення – 51,4 чоловік на кв. кілометр. Чисельність населення становить 1251,5 тис. чоловік (2,6% населення України), з яких 66,1% проживає в міських поселеннях. Майже 60% міського населення проживає в Миколаєві – адміністративному, промисловому та культурному центрі області.

Промисловий потенціал області сконцентрований головним чином в п'яти містах обласного підпорядкування, питома вага яких в загальнообласних обсягах промислової продукції досягає майже 95%. В м. Южноукраїнськ розташована атомна станція, яка дає понад 20% промислової продукції області. Промислова спеціалізація. Місто Вознесенськ спеціалізується на виробництві шкір, харчової та швейної продукції, а м. Очаків – рибних консервів. Питома вага підприємств міст Вознесенськ та Очаків в загальнообласних обсягах промислової продукції становить відповідно 5,6 та 0,1%. Баштанка спеціалізується на молочній продукції.

В цілому, аналіз відображає певні у соціально-економічному розвитку малих міст області.

СИВА ДАВНИНА ДРЕВЛЯНСЬКОГО КРАЮ

Пошукова група **«Поліське джерело»** (Сологуб Дарина, Боровик Дмитро (9 клас), Цирюк Марина, Мельник Олексій, Чирко Вікторія (8 клас), Ващук Олександр, Боровик Олександр (7 клас),

Керівник: **Пєгов Сергій Ігорович**, вчитель географії Кам`янської гімназії, методист КЗПО «ОЦТКУМ» ЖОР

В наш час багато людей звертають свої погляди в минуле, шукаючи відповіді на питання «хто ми?», «звідки ми?», «яке наше місце в розвитку культури, держави?», «яке наше призначення?». Тож своїм дослідженням ми хотіли привернути увагу до землі, про яку

історики мало згадували у своїх працях, хоча саме Свята земля дерев стояла у витоків Руської держави. Тому наша пошукова група неодноразово змінним складом мандрувала древлянськими землями, що нині знаходяться у складі Житомирської та Гомельської областей.

Оскільки з політичних міркувань історією Древляні цікавились мало, а деякі матеріали просто замовчувались, то і в наш час є небагато вчених, хто досліджує ці землі. Тож основними джерелами для написання роботи були праці Анатолія Членова, Миколи Брицуна, Сергія Жили, Ірини Шевченко, Бориса Рибакова. Слід відзначити, що Микола Брицун та Сергій Жила є нашими місцевими дослідниками, які по крихтах збирають матеріали, досліджуючи стародавні легенди, казки, свідчення та спогади місцевого населення.

Метою наших походів було: дослідити сакральні, історико-культурні, природні пам'ятки Древлянщини.

Завдання:

- здійснити велосипедну екскурсію по Древлянщині;
- встановити взаємозв'язок діяльності людини та оточуючої природи українського та білоруського Полісся;
- виявити спільні риси культурної, духовної, історичної спадщини та побуту колишніх древлянських земель, що перебувають у складі різних держав;
- формувати банк даних про рідний край з метою удосконалення пошуково-дослідницької роботи;
- сприяти зміцненню культурних та духовних зв'язків між древлянськими землями по обидва боки кордону (Житомирською та Гомельською областями);
- узагальнити матеріали (фотозвіт, відеофільм) та презентувати на засіданні пошукової групи, шкільного гуртка, районних, обласних та республіканських конкурсах;
- популяризувати серед наших однолітків здоровий спосіб життя.

Серед об`єктів, які ми відвідали, особливе місце посідає Коростень. У 883 році древлянські землі підкорює київський князь Олег та обкладає їх даниною. Але з його смертю у 913 році древляни відмовляються платити данину князям київським. У 945 році древляни стратили князя Ігоря. Двічи надсилали древляни до княгині Ольги послів на знак примирення, двічи їх було страчено. У 946 році під Іскоростенем древлянське військо було розбите, загинув і древлянський князь Мал, його дочка Малуша стала рабинею ннягині Ольги. Та у 980 році син Малуші князь Володимир зі своїм воєводою Добринею в результаті стрімкого походу з Новгорода захопив Київ. Як зазначають вчені, більшу частину війська він зібрав з древлянських земель, ідучи через Турів, Вручий (Овруч), Іскоростень. В пам`ять про ці події в коростенському парку встановлено пам`ятники княгині Ользі, древлянському князю Малу, Малуші, її сину князю Володимиру та воєводі Добрині.

Наступний обєкт подорожі – Вручий (Овруч). В результаті братовбивчої війни у 977 році військо київського князя Ярополка розбило древлянського князя Олега, внаслідок чого останній загинув. На місці його загибелі стоїть пам`ятний знак зі словами Нестора з «Повісті минулих літ». В Овручі знаходиться найдавніша культова споруда Житомирської області – Свято-Василівський храм, названий на честь князя Володимира (у хрещенні Василій), рік заснування – 989.

На захід від Овруча тягнеться Словечансько-Овруцький кряж – залишки давніх гір. Тут здавна селилися люди, про що свідчать назви сіл: Збраньки (робили зброю), Шоломки (шоломи). Село Норинськ славиться своїми легендами про одного з київських володарів, що оселився на цих землях. І звали його князь Нор. У 946 році княгиня Ольга захопила місто Нор, древлянські війська відступили в турівські землі. В Норинську є кургани, які за

висновком археологів, належать до скіфської доби. На території Словечансько-Овруцького кряжу створено кілька заказників, які хороняють унікальні ландшафти, зникаючі види рослин та тварин.

Неподалік знаходиться давнє древлянське святилище Камінне село. Це велике скупчення валунів, кожен з яких розміром з будинок з багатьма Святими каменями: Камінь-Слідовик, Чортів Млин, Курінь, Камінь-Любов (Царська Сідниця). Для наших предків це був світ мертвих,. Існує багато легенд про це місце, часті екскурсії навідуються сюди. Наразі Камінне село має статус геологічного заказника.

Наступний обєкт нашої подорожі – Поліський природний заповідник, який є хранителем древлянських традицій. Керівництво заповідника проводить значну роботу по відродженню забутих традицій, культури, обрядів Древляні. В заповіднику відтворене древлянське капище, музей древлянського каміння, зберігаються давні традиції бортництва. Через заповідник несе свої води річка Уборть, яка і отримала назву від давнього способу розведення бджіл. А ще тут знаходиться Лиса Гора – місце, оточене болотами, де дружина княгині Ольги перестала переслідувати древлян. В древлянських билинах Ольга (Вульга) символізувала злу силу, деякі історики ототожнюють її з Бабою Ягою (Рибаков, Членов).

Деякі учні пошукової групи відвідали ще один центр древлянської землі – місто Турів, який нині знаходиться в Гомельській області Республіки Білорусь. Історія Турова – це дивовижне сплетіння реальних подій, міфів та легенд, які неодмінно пов'язані з історією древлян та вцілому руської держави. За переказами, Турів називали другим Єрусалимом, оскільки тут діяло 75 церков. . На Замковій горі в центрі Турова знаходиться музейна експозиція на руїнах Турівського храму, який був зруйнований під час сильного землетрусу, який стався у 1230 році. В Турові народився видатний військовий діяч князь Костянтин Острозький. Відома академія в Острозі також пов'язана з діяльністю князівського роду в Україні. Тож кожна легенда, історична подія неодмінно пов'язана з історією Древляні або Київської Русі, що робить закордонний Турів таким близьким і рідним. В Турові знайшли притулок залишки древлянського війська, які переслідувала княгиня Ольга.

Висновки. Ми своєю роботою і намагаємось привернути увагу до проблем одного із самих загадкових і, мабуть, найменш досліджених куточків рідної землі. На основі зібраних матеріалів наша пошукова група написала статтю в районну газету «Стежками рідної землі», створила відеофільм, який демонструємо в школі, на обласних та республіканських семінарах. Протягом 2016-2019 років під час подорожей природоохоронними територіями був зібраний матеріал, який було використано для написання робіт на екологічну тематику. В результаті наша пошукова група «Поліське джерело» п`ять років поспіль брали участь у Всеукраїнському зборі команд юних екологів. На даний час ми займаємось створенням та реєстрацією молодіжної організації з метою залучення молоді до вивчення рідного краю.

Нажаль, древлянська земля зараз роз'єднана. Державний кордон розділив древлянську землю майже навпіл. Спільна культура, побут, традиції і, навіть, мова, що відрізняється від української та білоруської, не стали перешкодою для поділу давньої землі. Але є надія, що настануть часи, коли древлянські землі будуть жити разом та ми зможемо вільно їздити до наших сусідів.

УНІКАЛЬНІ ГЕОЛОГІЧНІ ПАМ'ЯТКИ: ПРИРОДНІ ЧИ АНТРОПОГЕННІ?

Боговик Тетяна, учениця 11 класу Дружелюбівського навчально-виховного комплексу вихованка гуртка «Геологічне краєзнавство» КЗ «Центр туризму» ЗОР

Керівник: **Похилько Сергій Павлович**, Дружелюбівський навчально-виховний комплекс, вчитель інформатики, керівник гуртка «Геологічне краєзнавство» КЗ «Центр туризму» ЗОР

Актуальність. Запорізька область – один з найунікальніших регіонів нашої країни. На її території тісно переплелись природні та історичні події. Тектонічна будова, минулі та сучасні геологічні процеси, діяльність людини зумовили появу багатьох цікавих об'єктів. Ці утворення викликають не лише захоплення, а й багато запитань.

Вивчення подібних цікавинок може не лише дати відповіді. Багато з цих об'єктів дуже незвичайні та живописні. Вони можуть зацікавити туристів. А це, в свою чергу, може сприяти розвитку «зеленого туризму» та економіки регіону в цілому. Якщо «Козацька миска», що знаходиться поблизу ДніпроГЕСу, відома багатьом, то про наш об'єкт мало хто знає. В цьому полягає новизна нашої роботи.

Мета роботи: 1. Обстежити об'єкт «Миска» в районі села Івано-Ганнівка.

2. Оцінити стан цієї пам'ятки природи.

3. Опрацювати краєзнавчу та спеціальну літературу для з'ясування походження об'єкту.

4. Розробити маршрут одноденного походу до пам'ятки природи.

Основою досліджуваної території є складова Середньопридніпровського мегаблоку – Мокромосковський масив. Він розташований на північний схід від міста Запоріжжя і має площу понад 1000 км^2. Сформувався масив протягом двох фаз: перша – сірі рівномірно-зернисті граніти, сірувато-жовті рівномірно-зернисті граніти, сірі рівномірно-зернисті граніти, друга – рожеві та сірі дрібнозернисті граніти.

Об'єкт нашого дослідження знаходиться на останцевій скелі поблизу річища. Це «Миска» або, як її ще називають, «Купель» біля села Івано-Ганнівка. Вона являє собою овальне заглиблення в гранітній скелі, з округлими стінками. Дана «миска» має такі розміри: діаметр окружності дна 176 см, діаметр окружності зверху 170 см, глибина 70 см, висота над рівнем землі 140 см, висота підніжжя 60 см. Під час проходження маршруту нами були знайдені схожі об'єкти, що розташовані на відстані приблизно одного кілометру й набагато менші за дану чашу.

В ході опрацювання геологічної літератури ми з'ясували, що подібні утворення часто зустрічаються в порожистих ділянках річок. Вчені називають їх еверзійними котлами. Вони вважають, що дані «миски» утворились природним шляхом в результаті діяльності води. Вода, тривалий час падаючи з певної висоти, крутила в природній виїмці скелі-останця каміння та пісок. Це, в свою чергу, і призвело до утворення заглибини в гранітному ложі.

Наша «Миска» знаходиться вище сучасного рівня Мокрої Московки приблизно на 12 метрів. Якщо порівняти висоту скелі та розміри заглибини, то мабуть ширина давньої річки повинна бути не менше 50 метрів.

Опрацьовуючи різні літературні джерела, ми дізнались і про іншу версію можливого походження подібної заглибини. Дослідники мають на увазі діяльність людини. У житті наших пращурів важливу роль відігравали жертвоприношення. Тому на багатьох святилищах-капищах є такі елементи, як жертовники. Заглибини – «чаші» могли використовуватись для розміщення дарів, збирання крові жертви або для збирання дощової води.

У нашої знахідки верхня межа має досить значний нахил на південь, так що до вівтарної плити камінь примикає найвищою своєю частиною. На верхній грані каменю

знаходяться округла «чаша», з якої веде врізаний в камінь злив до ґрунту. Без проведення спеціального дослідження неможливо однозначно стверджувати, що «чаша» і злив рукотворні. Однак і припускати цілком природне походження цієї складної системи також навряд чи можливо. Тому, на наш погляд, найбільш ймовірним є «компромісний» варіант – штучне доопрацювання природних вибоїн і інших нерівностей каменю давньою людиною.

Висновок. У ході експедиції по вивченню долини р. Мокра Московка ми зустрічали різноманітні геологічні утворення. Проте всі ці цікаві об'єкти не мають природоохоронного статусу. Тому вони можуть зникнути внаслідок антропогенного впливу.

З метою збереження унікальних пам'яток природи нашого краю та розвитку туризму у нашому регіоні нами був розроблений маршрут екскурсії до описаних вище пам'яток природи.

Ми пропонуємо:

1. Продовжити комплексне вивчення виявлених природних пам'яток.
2. Пропагувати геологічне краєзнавство шляхом широкого залучення учнівської молоді до наших екскурсій та походів.
3. Пропагувати серед населення бережливе ставлення до унікальних природних об'єктів.

На нашу думку ці заходи не тільки допоможуть зберегти неповторні геологічні пам'ятки, які є природною спадщиною нашого краю, а й поглиблять інтерес людей до геології та пам'яток. Адже території, на яких розташовані унікальні природні об'єкти, мають цінне наукове, навчально-просвітницьке та культурно-естетичне значення.

ДОСЛІДНИК «НЕВІДОМОГО КРАЮ»

Олег Поліщук, гурток «Геологічне краєзнавство» Волинського обласного центру національно-патріотичного виховання, туризму і краєзнавства учнівської молоді учень 8-Б класу Луцької ЗОШ І-ІІІ ступенів №25
Керівник: **Поліщук Лілія Михайлівна**, керівник гуртка-методист

Треба пам'ятати, що тут сила, сильніша від бомб і крові.
Це любов, любов до рідного краю.
І треба побажати, щоб ця любов зберіглась на Україні...
П. А. Тутковський

Творчий спадок видатного українського геолога, гідролога, географа, доктора мінералогії, «академіка двох академій», громадського діяча, краєзнавця, і педагога П.А.Тутковського – є основним першоджерелом з якого ми, упродовж багатьох років, черпаємо ідеї та настанови щодо вивчення та дослідження складних процесів розвитку природи і суспільства рідного краю. Життєва спадщина видатного вченого П.А.Тутковського ввійшла до літопису незалежності Української Держави. Його біографію та вклад у національну та світову науку досліджували науковці, політики, краєзнавці, музейники. На шляху до визнання дослідникові доводилось долати багато труднощів: *«Моя наукова робота проводилась весь час при досить несприятливих зовнішніх умовах. Я працював майже весь час самоучно, без наукового керівництва, шукаючи сам потрібну літературу для кожної праці та виробляючи самотужки методи дослідження»* (з «Автобіографії»).

«І донині – це, майже невідомий край, який чекає ще своїх дослідників…», – писав П.А. Тутковський про Волинське Полісся у праці «Поліські «вікна», яка, на наш погляд, і донині залишається актуальною і потребує подальшого розвитку. Багатогранність особистості П. А. Тутковського, його вміння поєднувати художнє слово і науково-дослідницьку думку, його велична, багатогранна любов до Рідного краю вражає і є зразком для наслідування краєзнавцями, в однаковій мірі, як для учнів, так і для педагога.

Обє'кт досліджень: життєпис та творча спадщина П.А.Тутковського – видатного вченого, краєзнавця, патріота, громадянина, державника.

Предмет досліджень: вклад П.А.Тутковського у формування національної та світової природничої наукової думки, української ідентичності, державотворення; краєзнавча, педагогічна та громадська діяльність;геологічні дослідження Волинського Полісся та їх значення, туристсько - рекреаційні об'єкти краю, пов'язані з ім'ям П.А.Тутковського.

Мета дослідницької діяльності: ознайомитись з життєвим та творчим надбаннями П.А. Тутковського в контексті його науково-практичної діяльності на Волині та геологічних досліджень Волинського Полісся, пройти слідами «великих подій далекого минулого» за «геологічною поемою» Тутковського.

Завдання: опрацювати літературні джерела, архівні документи, праці Тутковського з фондів Волинського обласного краєзнавчого музею, Волинської наукової бібліотеки, Державного архіву у Волинській області, Обласного Управління водних ресурсів, ВНУ ім. Лесі Українки; провести консультації з науковцями, краєзнавцями та працівниками згаданих вище установ, громадськими діячами; провести геологічні польові дослідження за працями Тутковського в межах Луцького, Ківерцівського, Маневицького районів Волинської області;дослідити сучасні геологічні карстові процеси в межах Поворсько-Маневицького кінцево-моренного геоморфологічного району;дати еколого-геологічну оцінку гідрологічної пам'ятки природи «Оконські джерела»;відшукати будинок, в якому жив і працював П. А. Тутковський у Луцьку, дослідити, як пошановується ім'я видатного вченого земляками;систематизувати зібрані матеріали та підготувати для використання у навчально-виховному процесі та просвітницькій діяльності.

Форма дослідницької роботи: краєзнавчо-геологічна експедиція**.**

Методи дослідницької роботи: опрацювання архівних документів, тематичної літератури, періодики, консультації з науковцями, фахівцями, краєзнавцями, опитування місцевого населення, інтерв'ю із відомими людьми та визначними постатями краю, польові геологічні роботи, камеральна обробка, аналіз та систематизація зібраного матеріалу, презентація пошукової діяльності в краєзнавчих та просвітницьких заходах.

Науковий доробок П.А.Тутковського надзвичайно багатий і різноплановий. Відомо більше 1000 його публікацій, серед яких понад 600 з різних розділів геології і географії, понад 300 – в енциклопедичних виданнях, та понад 100 науково-популярних статей і книг.

В результаті проведеної краєзнавчо-геологічної експедиції ми встановили, що академік, педагог, краєзнавець П.А.Тутковський упродовж усього життя займав активну суспільно-політичну, національно-патріотичну позицію, в якій українська ідентичність була в пріорітеті. Його наукова і адміністративна діяльність завжди поєднувались із активною громадською роботою вченого-педагога. Він організував при Академії наук Геологічний музей, який у 1928 році отримав статус національного, видав словник української геологічної термінології, підручники. Він один з активних учасників створення бібліотеки Академії наук, інституту наукової мови, входив до числа ініціаторів і організаторів видання «матеріалів до української природничої термінології і номенклатури». Аналіз організаційної і наукової діяльності П. А. Тутковського показує, що з часу проголошення УНР він перебував у перших рядах будівників українського відродження. Це, зокрема, проявилося в читанні лекцій і друкуванні наукових творів українською мовою. Засідання фізико-математичного відділу УАН, а також вся документація, проводилась лише українською мовою.Створення національної наукової термінології Тутковський вважав одним з наріжних каменів відродження української культури. У роботі «Словник геологічної термінології» він підкреслює визначну могутність Слова і його непересічну роль як першооснови національної

свідомості. Питання про мову взагалі П. А. Тутковський вважав надзвичайно принциповим. Ця позиція у поєднанні з його твердим, безкомпромісним характером привела до того, що у кінці 20-х років до вченого приліпили ярлика «націоналіста» та крамольного вченого. Саме за його дії і погляди його не раз викликали на бесіди в ДПУ, довго з'ясовували, чому він досліджує саме геологію України, а не всього Радянського Союзу, чому звертався до студентства «козаче», а не товаришу. Врятувала від Гулагу цього видатного науковця, українознавця і громадського діяча його власна смерть, що сталася 3 червня 1930 року після важкої хірургічної операції. Поховали П.А.Тутковського поруч з рідними – на Лук'янівському цвинтарі м. Києва. У 1937 році був репресований і розстріляний його син Сергій.

Аналіз життєвої та науково-дослідницької спадщини вченого дозволив розкрити видатний внесок П.А.Тутковського у розвиток природничих наук і, зокрема геології, як на Українському, так і міжнародному рівні. Він є одним із основоположників української геологічної школи: засновник четвертинної геології в Україні, один з перших дослідників викопної мікрофауни, натхненник для ряду гіпотез і теоретичних побудов щодо особливостей четвертинного періоду в Україні й у Європі загалом, фундатор вивчення Полісся: обгрунтування еолової гіпотези походження лесів, палеогеографічні висновки про викопні пустелі Північної півкулі, установлено зональність ландшафтів четвертинного періоду, описано родовища бурштину та будівельного каміння, межі поширення кристалічних порід, крейдових відкладів, тектонічних дислокацій, карстових процесів, артезіанських джерел і плейстоценових зледенінь.

Під час експедиції ми провели польові дослідження четвертинних відкладів, карстових процесів, геологічні розвідки щодо проявів неогенового пісковика, покладів бурштину на територіях Луцького, Ківерцівського, Маневицького районів за «геологічною поемою», створеною Тутковським під час роботи на Волині. Дослідили сучасні геологічні карстові процеси та прояви в межах Поворсько-Маневицького кінцево-моренного геоморфологічного району за працею «Поліські «вікна», провели еколого-геологічну оцінку гідрологічної пам'ятки природи «Оконські джерела», яка на даний час є одним із найпривабливіших туристичних об'єктів краю.

«…*они громко вещаютъ о грандіозних событияхъ далекого геологическаго прошлого... Не умалять, не замалчивать и предавать забвенію следуетъ Полесскія «окна», – ихъ надо отыскивать, изучать и утилизировать»,* – писав П.А. Тутковський у праці «Поліські «вікна». Спроби опису чи навіть пояснення місцевими жителями окремих явищ і процесів, пов'язаних із карстом, відомі, принаймні, з XV століття і відображались у характерних географічних назвах. Серед народних переказів є десятки історій про випадки великих провалів (під будинками, церквами тощо), на місці яких утворювались озера. Окремі з них були записані П.А.Тутковським (1899, 1910, 1912). Саме він вивчив і описав сприяючі розвитку карсту особливості крейдової поверхні, численні форми карстових провалів на території Волині, функціонування карстових джерел.

Оконські Джерела (Оконська Криниця, Волинське Диво) – гідрологічна пам'ятка природи місцевого значення. Розташована у південній частині села ОконськМаневицького району Волинської області. Площа 0,53 га. Статус надано згідно з розпорядженням Волинського облвиконкому від 11.07.1972 року № 255, а заповідний режим установлено з 1966 року. Перебуває у віданні Науково-виробничого центру «Форель». Властивості води, форельне господарство, наявність інфраструктури, вигідне геграфічне розташування: на перетині двох автомагістралей міжнародного значення (Луцьк – Барановичі та Київ – Ковель – Варшава), поблизу районного центру Маневичі, Черемського природного заповідника, сіл з давньою і цікавою історією, робить Оконські джерела туристично привабливим об'єктом.

У своїй ґрунтовній науковій праці «Поліські «вікна» (1899)Тутковський подає топографічну карту частини Луцького повіту Волинської губернії, де знайдені сильні самобутні джерела «вікна», описує походження назви Оконських джерел, особливості рельєфу та геологічної будови околиць Оконська, та інші поліські ,,вікна", походження і характер води, ймовірні причини утворення та значення їх в гідрології Полісся. Саме П.Тутковський довів, що місцеві джерела мають карстове походження, у деяких з них, що заповнені підземними водами, під тиском верхніх шарів вода пробивається назовні. Цікаво, що Тутковський не зміг зібрати «никакихъ легендъ или преданій», про походження і назву Оконського джерела, нарікаючи, на «замкнутыхъ, молчаливыхъ, необщительныхъ и угрюмыхъ полещуковъ». Вчений дослідив, що вода походить з піску, який лежить на товщі білої крейди під шаром глинистого мергелю. «Око» лежить в котловині, оточеній незначним підняттям крейди з тонкими прошарками піску, в якому і збирається вода, що виходить на поверхню в джерелі. У кінці 30-их років пан Казік викликав із Варшави інженерів-гідрологів, які пробурили три свердловини до 30 м глибиною і забили в них металеві труби. Вода з них піднімалась фонтаном на 15 м і давала за годину 1800 м.куб. об'єму витоку. Навколо свердловини утворилось озеро глибиною до 3 м і площею 0,5 га. Селяни обкопали його високим земляним валом, обсадили вербами, калиною та вільхою. Тепер навколо джерела ростуть чорні вільхи. Останнім часом, зафіксовано перманентні падіння рівня води в озерці. Можливо, це – наслідок кліматичних змін, хоча Тутковський стверджує, що рівень води, *«даваемой окном ... совершенно не зависит отъ местныхъ метеорологическихъ условій»*. Місцеві звинувачують форельне господарство. Отже питання падіння рівня води залишається відкритим.

Форель в Оконські джерела завезли у 1964 році з Чехословаччини та Естонії. Зараз риба розмножується із власного маточного поголів'я, є інкубаційний цех. Середня температура води +8,5 С, улітку +12 - +14 С, зимою +5 С (за Тутковським +9 С) Джерела постійно діючі і взимку не замерзають. За приблизними замірами об'єм води, який надходить до господарства з джерел – близько 170л/хв. Особливістю оконської води є те, що вона не піддається газуванню. До складу її входять вапно, магній, кухонна сіль (1,6 мг/л), за деякими даними – срібло. Хімічні та фізичні властивості води досліджені недостатньо, тому вона не використовується для лікувальних цілей. Наш провідник показав нове джерело, що утворилось в одному із ставків господарства. Воно має форму рівнобедреного трикутника, довжиною біля 2 м. Форель проживає там в умовах природньої екосистеми.

Оконські джерела – це прояв унікальних особливостей геологічного розвитку краю, які до цього часу ще не досліджені і зберігають багато таємниць, а тому їм варто надати статусу гідро-геологічної пам'ятки природи.

Під час польових робіт ми підтвердили припущення Тутковського про генетичну спорідненість Оконських джерел з рядом висхідних джерел в селі Старий Чарторійськ, прослідкували тяглість карстових процесів з часу написання «Поліських «вікон» до наших днів, проаналізували сучасні геологічні дослідження щодо інтенсивності утворення карстових форм.

На основі аналізу науково-геологічної діяльності П.А.Тутковського, ми прийшли до висновку, що подальші геологічні дослідження Волинського Полісся розвивають, доповнюють і, навіть, заперечують, чи й спростовують напрацювання вченого, але його погляди, методика і підходи до вивчення природи ніяким чином не втрачають свого значення для сучасних науковців, дослідників, краєзнавців і потребують чинного пошанування, зокрема, на Волині. До сьогодні у Волинській області нема жодного пам'ятника, чи меморіального знаку про перебування тут видатного вченого. Ми активно підтримуємо ініціативу Коніщука Василя Васильовича, колишнього завідувача наукового відділу,

Черемського природного заповідника про створення пам'ятного монументу П.А.Тутковському на «Оконських джерелах», що підніме пізнавальне значення пам'ятки.

На нашу думку, тільки просвітницька діяльність і популяризація Імені академіка Тутковського дозволить повернути пам'ять про видатного земляка на належний рівень і достойно оцінити його працю. Творча спадщина Тутковського – безцінна скарбниця для формування національно-патріотичного та екологічного світогляду, передових педагогічних поглядів, особливо в сучасних умовах творення Української Держави.

За матеріалами проведених досліджень нами розроблено і проведено краєзнавчі читання «Видатні люди Волині: П.А.Тутковський», походи вихідного дня «Пам'ятки природи Волині: геологічні пам'ятки Луцького повіту», пізнавальну подорож за маршрутом Луцьк-Оконськ-Маневичі-Старий Чорторийськ, в якій взяло участь понад 50 юних краєзнавців, розроблено туристсько-краєзнавчі маршрути «Слідами великих подій далекого минулого», під час проходження яких юні дослідники зможуть ознайомитись з історією геологічного розвитку регіону, формуванням історико-культурних особливостей, господарства та народних промислів краю, отримати навички проведення польових робіт з геології, ознайомитись з використанням корисних копалин.

Минуло понад 160 років від дня народження Видатного ученого, а питання повернення його імені українцям, попри час, залишається актуальними. Весь світ знає цього видатного вченого, його ім'я навіки увійшло в історію української і світової науки. Лише на нашій рідній Волині, якій він присвятив значну частину свого життя, він і досі залишається відомим лише у вузьких академічних колах.

Був у житті видатного українського вченого і період, пов'язаний з нашим рідним містом. Ще у 1896-1899 роках Павло Тутковський, як науковець, досліджував район Луцька, який, на його думку, був одним із найменш вивчених у геологічному відношенні. В 1904 році, зголосившись на пропозицію куратора Київського навчального округу, він став інспектором народних училищ Луцького повіту Волинської губернії і цілих п'ять років жив та працював у Луцьку. У 1913 році Тутковський, на прохання луцького міського голови, був залучений до вирішення питання облаштування водопостачання міста Луцька. В архівах ми відшукали фото будинку, де проживав Тутковський, перебуваючи у Луцьку з1904 по 1909 роки. Пізніше побували на вулиці Кривий Вал, де, ще донедавна, стояв напівзруйнований старий будинок, що зберігав у собі пам'ять про українського академіка. Звалище будівельного сміття – все, що залишилось від будівлі, де жив і творив П.А.Тутковський – особистість, патріот, державотворець, вчений, що любив Волинь, великий Дослідник «і донині, майже невідомого краю»... Боляче, прикро і так символічно...

ХОЛОДНИЙ ЯР – КОЛИСКА УКРАЇНСЬКОЇ ВОЛЬНИЦІ

Мельник Єгор, «Краєзнавці-туристи» Черкаський обласний Центр туризму, краєзнавства і екскурсій учнівської молоді Черкаської обласної ради
Керівник: **Турченюк Світлана Петрівна**, методист Черкаський обласний Центр туризму, краєзнавства і екскурсій учнівської молоді Черкаської обласної ради

Черкащина відома своїми визначними місцями та історичними пам'ятками. Однією з яких є Холодний Яр – справжня сакральна скарбниця краю.

Холодний Яр не має аналогів за кількістю вагомих історичних подій, які відбувалися під шатами багатовікових дубів. За щільністю біологічних, гідрологічних, археологічних, історичних та інших наукових об'єктів Холодний Яр посідає серед заповідних зон одне з перших місць в Україні. На площі 553 гектарів є понад 150 пам'ятних об'єктів.

Холодний Яр – це місце значних подій багатовікової історії краю.З древніх городищ і фортець, підземних церков і печер з предковічних часів долинає до нас зворушливий відгомін життя і боротьби наших пращурів.

Знаменитий Холодноярський ліс – святе місце для українців. Поряд з ним на березі річки Тясмин розташоване славне місто Чигирин – гетьманська столиця (1648-1660 рр.) і політичний центр України, а з 1648 по 1712 рік – центр Чигиринського полку. Холодний Яр і Чигирин – це місця, де витає непокірний дух козацької вольниці і славетних Байди Вишневецького, Остапа Дашкевича, Богдана Ружинського, Криштофа Косинського, Северина Наливайка, Павлюка, Жмайла, Тараса Трясила, Сулими, Гуні, Скидана, Богдана Хмельницького, Петра Дорошенка, керівників гайдамацьких загонів, ватажка Коліївщини Максима Залізняка та інших звитяжних захисників України, керівників повстань проти гнобителів українського народу.

Тут завжди точилася запекла боротьба за волю. Територією Холодного Яру або поруч із ним проходили сумнозвісний Чорний шлях, а також Залозний та Чумацький, які з'єднували південні райони України з Києвом, Львовом, Польщею. Незважаючи на постійну небезпеку, життя на пограниччі з Диким полем було привабливіше за панську неволю, хоча й проходило воно з мечем в одній руці, а ралом – в іншій.

Головними ж захисниками наших предків були ліси, які від Дніпра широкою смугою протяглися до Карпат. Густі діброви, глибокі балки та байраки, ріки та їхні заболочені заплави заміняли українцям фортеці і замки. Глибоченні балки з крутими схилами, вкриті густими лісами, були вигідні для оборони. Місцеві ліси відігравали величезну стратегічну роль. В цих дібровах захисники народу завжди знаходили

Зелену хату і кімнату у гаї темному. В лугах,
В степах широких, байраках крутих,
глибоких. Всюди хата. (Тарас Шевченко).

Борців за волю України почали називати гайдамаками на початку XVIII ст. В офіційних документах уперше цю назву вжив у 1717 році регіментар української частини королівських військ Ян Ганецький.

Боротьба проти поневолювачів посилилась після Брестської церковної унії 1596 року. Православна церква стала тоді керманичем національно-визвольного руху. В цій боротьбі значну роль відіграв Мотронинський монастир...

За відмову українців прийняти унію поляки вішали, четвертували, саджали на палі, палили хати, забирали майно, закривали та оскверняли церкви. Все це викликало часті повстання народу. В 30-х роках XVIII ст. в Холодному Яру була організована Холодноярська Січ. Цей ліс на десятки років став головною базою гайдамаків. В тридцяті роки їх очолювали Верлан, М. Грива та І. Жила, в 40-х роках Гнат Голий, Г. Похилий, С. Неживий, в 1768 р. – Максим Залізняк. Діяли тут й гайдамацькі загони під проводом Шелеста, Писаренка, Медвідя, Теслі, Письменного, Швачки, Журби, Бондаренка, Москаля, Середи, Чорного, Бороди, Рудя, Тарана, Невінчаного, Беркута... Великий дзвін Мотронинського монастиря десятки років кликав гайдамаків на боротьбу з гнобителями, а його настоятелі освячували зброю повстанців. Не зважаючи на поразки, гайдамаки повставали знову. Вони вважали, що померти за віру і свободу – свята справа. 18 травня (за старим стилем) 1768 року у Мотронинському монастирі повстанці, яких очолив Максим Залізняк, відслужили молебен, освятили зброю і пішли на боротьбу з поневолювачами...

Звучання великого дзвону Мотронинського монастиря почули тоді не лише у Варшаві і Санкт-Петербурзі, а й у інших країнах Європи та Азії.

В часи існування Запорізької Січі територія на південь від Холодного Яру входила до складу «Вольностей запорізьких козаків». Холодний Яр і Чорний ліс були прикордонною зоною. До ліквідації Запорізької Січі (1775 рік) Холодний Яр був пересильним пунктом на шляху до острова Хортиці. Втікачі, які добиралися в цей район, вважали себе вільними.

Після поразки Коліївщини населення Холодноярської округи ніколи не втрачало надії на волю і за першої нагоди знову ставало до боротьби зі своїми гнобителями. Царсько-російські сатрапи називали повстанські загони, які діяли в Холодноярських лісах у 30-х роках XIX ст. розбійницькими, а учасників селянських заворушень у 1873 році – розбійниками. Повстання охопило тоді понад 50 сіл Чигиринщини. В історію воно увійшло під назвою «Чигиринська змова». Особливо багато учасників «Чигиринської змови» виявилося у селах Головківці і Медведівці. Царські війська довго не могли тоді приборкати повсталих. Лише через два роки їм вдалося досягти тимчасового успіху. У холодноярських селян були як політичні, так і економічні вимоги, а саме: повернення від поміщиків колишніх козацьких земель і прав та вольностей Україні . «Із 917 осіб, притягнутих до суворої відповідальності, 600 селян було із сіл Холодного Яру».

В 1877 році народовольці активно формували з холодноярських селян нелегальну організацію, яка нараховувала майже 1000 осіб. 1877 року її було викрито і багатьох учасників селянського товариства «Таємна дружина» заарештовано. В 1906 р. есери, серед яких був і Яків Водяний, майбутній Холодноярський отаман, планували повстання на Чигиринщині – очевидно грунт до повстання був тут готовий і тоді.

Бунтівний дух Холодного Яру сягнув навіть царської армії: під час Першої світової війни в 418-му Олександрівському полку солдат Іван Коваль створив підпільну організацію «Холодний Яр», метою якої було поширення серед солдатів українознавства. В серпні 1917 року до цієї організації вступив і штабс-капітан Григорій Яковенко, майбутній отаман і член Холодноярського повстанкому.

В 1918-22 рр. Мотронинський монастир став осередком українського повстанського руху, який очолили отамани брати Чучупаки. Після революції в селі Мельники жителями було створено загін самооборони Мотронинського монастиря, оскільки ігуменя боялась пограбування. До складу загону входили 22 особи. Першою відомою акцією мельничанських козаків була реквізиція зерна в садибі пана Ярузальського у с. Зам'ятниці, зібраного для німецького війська, повернення його селянам та арешт німецьких солдатів, яких помістили у підвали Мотронинського монастиря. Щоправда, ця акція для холодноярців завершилась плачевно: в Мотронинському монастирі їх атакувала німецька армійська частина, що підійшла зі Старої Осоти. Врешті, мельничанський відділ було роззброєно.

Згодом, очевидно, вже в час підготовки до повстання, селяни Мельників звернулися до Василя Чучупаки, який був не тільки старшим від брата Олекси, але й мав вище військове звання - прапорщик (Олекса - рядовий царської армії), - створити новий відділ, що той і здійснив. Збройний відділ складався з 400 селян, серед яких було багато родичів братів Чучупаків: куми, свати, дядьки, двоюрідні брати, небожі. Ймовірно, частину зими та початок весни «чучупаківці» провели в лісі, час од часу вступаючи у збройні сутички з червоними. Про це свідчить доповідь голови Чигиринського повітового виконавчого комітету Брайка: «В той момент не була ще цілком знищена банда в повіті так званого Чучупаки, котра містилася в лісі в Холодному Ярі. Тоді той самий Чучупака став стягать свої сили до Яру і після повітового з'їзду Ради. 10, 11, 12 квітня він підняв повстання проти комуни та Совітської влади за самостійність, але був розбитий нашими червоноармійцями до щенту і розігнан».

Холодноярська республіка проіснувала до 1922 року, коли більшовики обманом заманили холодноярських отаманів в засідку. Проте, навіть у полоні, в стінах Київської в'язниці, ватажки повстанців перебили охорону, захопили зброю і спробували звільнитись. Під час нерівного бою, всі вони загинули смертю героїв.

До «Холодноярської держави» входили села і хутори, розташовані безпосередньо на території Холодноярського лісового масиву, а саме: Суботів, Чмирівка, Рублівка, Полуднівка, Новоселиця, х. Вдовичий, Іванівка, Матвіївка, Головківка, Ївківці, х. Кресельці, Мельники,

Медведівка, Зам'ятниця, Деменці (тепер Чигиринського району Черкаської області), Лубенці, Куликівка, Жаботин, Завадівка, Флярківка, Михайлівка, Ребедайлівка, Ревівка, Косари, Грушківка нинішнього Кам'янського району Черкаської області, Чубіївка Черкаського району, Голов'ятине, Залевки, м. Бузуків, Сунки, Плескачівка, х. Шевченків Смілянського району та Іванківці, Триліси, Любомирка, Базиківка, Стара Осота, Нова Осота, Бірки, Нижчі Верещаки, Вищі Верещаки, Цвітна Олександрівського району нинішньої Кіровоградської області. Не всі вони в 1919 році підпорядковувались Холодноярській організації. Наприклад, Суботів, Янич, Ївківці, Новоселиця, Чигирин становили вотчину суботівського отамана Свирида Коцура, засновника Чигиринської республіки, супротивника Василя Чучупака. Лише після загибелі (чи зникнення?) Свирида Коцура у квітні 1920 року ці населені пункти приєдналися до Холодноярської організації.

Однак цим володіння Холодного Яру не обмежувалися: керівництво Холодноярської організації визнавали й прибережні села (вгору по Дніпру до Черкас: Рацеве, Тіньки, Боровиця, Топилівка, Сагунівка, Худяки, Бужин, Леськи та інші), чигиринські села, що розкинулися на берегах Тясмина (Погорільці, Чорнявка, Трушівці, Худоліївка та інші). Підпорядковувались Холодному Ярові й вереміївські отамани Панас Келеберда та Іван Савченко-Нагірний (Золотоніський повіт Полтавської губернії, тепер Чорнобаївський район Черкаської області), отаман із с. Балаклії, що за м. Смілою у бік Києва, Іван Полтавець-Остряниця, смілянський отаман Яків Водяний, Голова Уманського повстанкому Петро Дерещук (відповідно і села Уманського повіту), отаман Петро Кучма з с. Аджамки, що неподалік м. Єлисаветграда (нині Кіровоград), Єлисаветградський повстанком на чолі з Тихоном Березняком, а отже і села Єлисаветградського повіту, значна частина Олександрійського і Звенигородського повітів, мліївський ватажок Трохим Голий-Бабенко, отамани з Криворіжжя Ялисей Лютий-Черевик, Іванов, Кость Пестушко (Степовий-Блакитний) та багато інших. Справжні межі «Холодноярської держави» ще належить з'ясувати.

Хмельниччина, Коліївщина, «Чигиринська змова», «Таємна дружина», «Чігірінскіє аґрарниє волнєнія» - все це передісторія Холодноярської організації доби Визвольних змагань початку XX століття. І творилася Холодноярська республіка на тих самих землях, у тих же селах, містечках і містах, що й Коліївщина: Медведівці, Мельниках, Буді, Жаботині, Чубіївці, Білозір'ї, Смілі, Черкасах, Умані... Не дивно, що більшовицькі окупанти називали Холодноярську організацію «чем-то вроде петлюровской «Запорожской Сечи», тобто самі вбачали зв'язок поколінь борців за свободу рідного краю. А історик-чекіст Б.Козельський у своїй книзі про «петлюрівське» повстанство писав, що «затуманена своєрідною романтикою гайдамаччини молодь постачала бандитські (читай: повстанські) загони...»

Пам'ятник героям - холодноярцям знаходиться в центрі села Мельники. 28 жовтня 1995 року в селі Мельники відбулось урочисте вшанування героїв Холодноярської Республіки та встановлення меморіальної плити на честь незламних борців за Українську державу , на якій викарбовано: «Тут, в Холодному Яру, в 1918-22 рр. українці на чолі з отаманами Чучупаками підняли повстання за свободу українського народу. Вічна слава Холодноярським Героям!»

В Кременецькому лісництві є можливість відвідати могилу отамана холодноярців Василя Чучупаки (загинув 12 квітня 1920 року).

Про боротьбу козаків Холодноярської республіки з більшовиками один із учасників подій Юрій Горліс-Горський написав книгу спогадів – документальний роман «Холодний Яр». Деякі з подій боротьби повстанців проти більшовицької навали на теренах Холодного Яру та в його околицях художньо описані також у романі Василя Шкляра «Чорний Ворон».

На околиці Кіріківського Яру розташовано хутір Буда. Тут ви ознайомитесь з братським похованням мирних жителів, розстріляних фашистами 18 червня 1943 р. Пам'ятник на могилі установлено у 1966 р.

В березні 1943 року через холодноярські села пройшло рейдом партизанське з'єднання генерала М. І. Наумова. Наряду з великою бойовою діяльністю, воно проводило велику організаторську та ідеологічну роботу. Розповсюджуючи листівки, газети, новини з фронту через радіоприймачі, партизани піднімали бойовий дух населення, мобілізуючи його на боротьбу в тилу ворога.

На х. Буда партизанське з'єднання зупинилося на три дні. Це був численний загін. Його основним транспортом були коні, запряжені в підводи. Вони тягли гармати та перевозили поранених, яких треба було відправити на Велику землю. Поповнивши запаси харчів та фуражу, партизани вирушили далі. До них приєдналося кілька місцевих жителів.

Перебування на хуторі партизан не залишилось непоміченим для німецьких окупантів, але тоді вступати в бій вони не наважились. Все було спокійно аж до 17 червня, коли увечері на околицях села мешканці хутора помітили німецьких розвідників. Хоча зразу на них не звернули особливої уваги, адже на хуторі готувалися до Трійці.

Але на світанку 18 червня на хутір заїхали загони карателів. Перед цим, проїжджаючи Осоту, «мобілізували» там 30 чоловік, які і викопали яму на околиці Буди. З кожного будинку виганяли людей до колгоспного двору, де медведівський комендант Бах перевіряв чи всі зійшлися. Тоді була дана команда: здорові – направо, хворі та з довідками – наліво. Коли закінчилося сортування, під'їхали дві вантажівки, на одну повантажили чоловіків, на другу – жінок та дітей. Їх відвезли до Кам'янки, а далі – на роботи до Німеччини.

Залишилось 83 чоловіки. Взявши їх під варту, німці спрямували колону вниз до лісу. Тут все стало зрозуміло. І два хлопці, що йшли в кінці колони, спробували втекти. Але пощастило лише одному – Олексі Чижу, який поранений сховався в купі хмизу, забігши у ліс. Там він і пролежав, чув постріли і крики людей, чув плач маленького хлопчика, що народився вночі перед розстрілом, чув, як фашисти знищували його рідне село…

Минуло вже близько 80-ти років, але не дає спокою питання: чи був рейд генерала Наумова причиною цієї трагедії? Можливо, причиною була активізація навесні 1943 року в Холодноярських лісах діяльності УПА, де діяв її відділ на чолі з Костею Наддніпрянським, колишнім старшиною?

НАСЛІДКИ СТАЛІНСЬКОГО ПЛАНУ ПЕРЕТВОРЕННЯ ПРИРОДИ ДЛЯ СТЕПІВ СХІДНОЇ ЄВРОПИ. ЗНИКЛІ РІЧКИ

Терлецька Катерина, вихованка гуртка «Географічне краєзнавство» МОЦНПВТК УМ

Керівник: **Овсяннікова Олена Вікторівна**, керівник гуртка «Географічне краєзнавство» МОЦНПВТК УМ

Сталінський план перетворення природи це комплексна програма наукового регулювання природи в СРСР, здійснена наприкінці 1940-х – початку 1950-х рр., якій передували посуха і голод 1946-47 років. План був прийнятий за ініціативою І.В. Сталіна і введений в дію постановою Ради Міністрів СРСР і ЦК ВКП (б) від 20 жовтня 1948 року «Про план полезахисних лісонасаджень, впровадження травопільних сівозмін, будівництва ставків і водойм для забезпечення високих стійких врожаїв у степових і лісостепових районах Європейської частини СРСР» У пресі зазначений документ назвали «Сталінським планом перетворення природи». Впровадження цього Плану призвело до зникненню багатьох малих річок Півдня України.

Річка — це продукт клімату і ландшафту. В залежності від природних особливостей території та характеру її господарського використання відбуваються зміни у процесах

функціонування ландшафту. Стан як малих так і середніх річок визначається станом довколишнього ландшафту — території з якої річка збирає воду — водозбору.

Різні ландшафтні зони характеризуються різним рельєфом, різними величинами атмосферних опадів і витрат на випаровування, гідрологічними умовами, характером ґрунтового і рослинного покриву тощо, які разом мають виключне значення у формуванні величин сезонного стоку річки.

За даними Національної Екологічної Ради в період з 1999 по 2019 року в Україні зникло більше 10 тисяч річок.

За оцінкою можливих змін водних ресурсів місцевого стоку в Україні у XXI столітті очікується значне (в 4,8 разів) зменшення стоку річки Південний Буг. Вчені прогнозують зміни від сьогоднішньої норми середньорічного стоку 91,4 $м^3/с$ до 18,7 $м^3/с$ у 2060-2080 роках.

Зменшення стоку пов'язується з потеплінням та зменшенням кількості атмосферних опадів. Змінення річкового стоку стосується і лівої притоки Південного Бугу – річки Інгул. Аномальна спека та нехарактерний для басейну річки Інгул розподіл опадів у 2015, 2017, 2019 та 2020 роках призвели до виникнення на ділянці річки у нижній течії та її притоках небезпечної ситуації природного характеру – маловоддя та пересихання. Крім того протягом останніх 30 років на малих річках – притоках Інгулу створено багато штучних водойм – ставків. Створення ставків на малих річках, у непридатних для цього кліматичних умовах призводить не тільки до їх зникнення а і до фактичного зменшення площі водозабору основної річки. Це має негативні наслідки для довкілля, формування режиму річок, якості вод та біотичну складову водних екосистем, відображається на якості життя населення, що проживає вздовж узбережжя річок. Аналіз сучасних наукових досліджень трансформації водозбірних басейнів в наслідок утворення штучних водойм, їх вплив на зростання середніх температур повітря і збільшення мінливості опадів дає право стверджувати, що тема нашої роботи актуальна в наш час.

Вихованці гуртка «Географічне краєзнавство Миколаївського обласного Центру національно-патріотичного виховання учнівської молоді вже декілька років проводять дослідження пов'язані із річкою Інгул.

Джерельну базу дослідження складають гідрометричні спостереження (в межах населеного пункту Михайло-Ларине Вітовського району нами було встановлено водний пост), матеріали польових досліджень краєзнавчих експедицій за 2018-2020 роки, географічні довідники та публікації, дані з космічних супутників, аналіз картографічного матеріалу різних років, спогади старожилів, річні звіти державних установ та архівні матеріали, важливим матеріалом для аналізу стану р. Інгул стали авторські фотоматеріали, зібрані під час експедицій та спостережень.

Об'єктом дослідження виступає річка Інгул, а предметом поверхневий стік басейну річки Інгул (у нижній течії).

Мета роботи: дослідити трансформаційні процеси поверхневого стоку басейну річки Інгул (у нижній течії), причини та наслідки.

Поставлена мета зумовила вирішення таких дослідницьких завдань:

- ✓ за топографічними картами масштабом 1:50000 визначити територію поверхневого водозбору басейну річки Інгул, виділити дослідницьку ділянку;
- ✓ визначити зниклі притоки Інгулу від с. Віноградівка (лівий берег) до міста Миколаєва (верхній створ - 77, 5 км від гирла, нижній – гирло);
- ✓ під час краєзнавчих експедицій обстежити річкові долини Широка, Добренька та Тернівка, структури ландшафтів їх басейнів;
- ✓ описати стан штучних водойм під час польових досліджень;

- ✓ експериментальним методом дослідити вплив кліматичних змін (температурного режиму) на якість води;
- ✓ визначити площу водозабору яку втратив Інгул в наслідок створення штучних водойм.

Вода є важливим ресурсом, її запаси скорочуються. На території Миколаївської області питанням забезпечення потреб населення і галузей економіки у водних ресурсах та їх раціонального використання опікується Регіональний офіс водних ресурсів (РОВР). Згідно даних РОВР за питомими показниками водозабезпеченості Миколаївська область займає одне з останніх місць серед областей України. В області використовуються як підземні так і поверхневі водні ресурси. Більша частина території області розташована в межах басейну Південного Бугу. Інгул є найбільшою притокою Південного Бугу, хоча за різними джерелами Інгул має різний статус. За всіма географічними довідниками до 1993 року річка Інгул розглядалась тільки як ліва притока Південного Бугу. Зараз в наукових статтях можна зустріти твердження того, що Інгул – це окрема річка Причорноморського стоку, що впадає в Бузький лиман. Тобто в одному місті зливаються гирла двох річок Інгулу та Південного Бугу.

Як ми дізнались з книги О.А. Добровольського «Історія Миколаєва в топонімах», назва річки Інгул прийшла до нас з турецької мови. «Єнігел» означає «Велике озеро». З давніх часів берегами річки селилися люди. На сучасній карті в межах Миколаївської області ми визначили 25 по правому та 23 населених пункти по лівому берегу. Серед них наше село Михайло-Ларине.

Опрацювавши наукову та довідникову літературу ми розпочали своє дослідження з визначення території басейну річки Інгул. За допомогою ресурсу ESRI ArcGIS, враховуючи рельєф місцевості намалювали лінію вододілу (басейн Інгулу розміщується у міжріччі Південного Бугу та Дніпра).

За допомогою палетки порахували площу водозабору. Вона становить приблизно 9800 км^2 (за довідником 9890 км^2). Довжину річки визначили за допомогою ресурсу nakarte.me. Декілька разів проклали трек від гирла до витоку. Від гирла до витоку, поблизу села Родниківка Олександрівського району Кіровоградської області довжина водойми становить 346 км (за довідником 354 км), з них 179 км протікає територією Миколаївської області, середньорічна витрата води 13,0 м^3\с. Річка бере початок на висоті 170 метрів над рівнем моря. Русло Інгулу направлено в південну сторону, через Придніпровську височину. Звиваючись і неодноразово змінюючи свій напрямок, річка досягає міста Миколаєва. Річкова долина переважно трапецієподібна, ширина до 4 км, глибина до 60 м. У верхів'ї – вузьке звивисте річище, скелясті береги з виходами гранітів та гнейсів; у середній та нижній течіях розширюється до 30 м і більше. Глибина переважно 0,7–1,2 м, у пониззі – до 2,5 м. Похил річки 0,4 м/км. Головні притоки: праві – Громоклія, Сугоклія, ліві – Аджамка, Березівка. Живлення снігове і дощове. За фізико-географічними, кліматичними, гідрологічними та орографічними особливостями регіонів річку можна умовно поділити на три частини: верхів'я, середня частина та нижня за течією. Територія нашого дослідження лежить у нижній течії, починаючи за 75 км від гирла.

У природних умовах річковий стік формується під впливом пов'язаних між собою факторів:

- кліматичних умов, включаючи опади, температуру, вологість повітря та ін.;
- ландшафту водозбірної площі (рельєфу, ґрунтів, інженерно-геологічних умов, рослинності);
- морфометричних і гідравлічних характеристик (розміри та конфігурація водозбірної площі та річкової мережі, ухили та будова русла та ін.).

З них головним фактором є рельєф та кліматичні умови.

Тому на другому етапі нашої роботи ми дослідили геологічну будову, рельєф території та кліматичні показники.

Кількість отриманої сонячної радіації на певній території на пряму залежить від її географічного положення. Басейн Інгулу лежить в межах від 46°59'6" Пн.ш. (гирло) та 48°75'5" Пн.ш.

Територія у верхів'ях річки належить до посушливої, дуже теплої зони помірно-континентального кліматичного поясу, а середньої та нижньої течії - до дуже посушливої, помірно жаркої зони з м'якою зимою. Середньорічні температури: літня - +21,1°С, зимова - мінус 2°С. Річна кількість опадів коливається від 400 мм\рік на півдні до 550 мм\рік - на півночі. Середня кількість днів з опадами становить 5-9 на місяць. Максимум випадає влітку, переважно у вигляді злив. Данні для аналізу кліматичних та гідрологічних спостережень нам було надано Миколаївським центром з гідрометеорології (МЦГМ).

За матеріалами з архіву МЦГМ за останні 100 років середня річна температура повітря підвищилася на 0,7°С і тенденція її збільшення зберігається. Проаналізувавши показники погоди за 13 років спостереження ми прийшли до висновку, що тільки за останні 12 років середньорічна температура повітря підвищилась на $0,4^0$ С. Останні чотири роки чітко простежується тенденція зменшення тривалості зими. За нашими фенологічними спостереженнями вегетація у рослин розпочинається з січня. Цього року в листопаді ми спостерігали цвітіння бузку. Таке явище відмічали і жителі міста Миколаєва. Внаслідок змін клімату по басейну річки спостерігається зростання кількості років з маловодною та дуже малою водністю. По державному гідропосту Олександрівка (річка Південний Буг) при середньо багаторічній нормі (за 116 років спостережень) водного стоку 2800 млн.$м^3$/рік, у 2007 році було сформовано лише 1830 млн.$м^3$/рік, у 2018 році – 1170 млн.$м^3$/рік. Водність Південного Бугу за листопад 2020 року становила 25-54% від норми, його приток 44-93 % місячної норми. Протягом липня – серпня 2020 року в межах населеного пункту Михайло-Ларине опадів не було, тоді як середньо добова температура повітря коливалась від $31,5^0$ С до 29^0 С. Це спричинило посуху і як наслідок пересихання джерел, зменшення рівня води в річці, зменшення швидкості течії та заростання водойми водоростями.

Внаслідок кліматичних змін відбулась зміна термічного та льодового режиму річки. Термічний і льодовий режими формуються під впливом трьох факторів: термічних, морфометричних і антропогенних.

Для спостереження за режимом річки в межах нашого населеного пункту, в районі понтонної переправи (за 57,3 км від гирла) нами було встановлено водний пост. Вище по течії ми фіксували зміні показників витрати води. За 2 роки спостереження за річною зміною температури води в Інгулі слід зазначити, що у період посухи (липень – серпень) водність річки значно зменшується. Витрати води від 0,4 $м^3$/с до 0,2 $м^3$/с. Амплітуди коливання температури в межах 1^0 – 2^0С. Значне підвищення температури води в літній період, відсутність льодоставу у зимовий, «зневоднення» Інгулу та антропогенне навантаження призводить до інтенсивного «цвітіння» води.

За результатами власного спостереження протягом зими 2018-2019 років в межах Баштанського, Вітовського районів та міста Миколаєва Миколаївської області не стійкий льодостав на річці спостерігали тричі (протягом 1 – 4 діб). Згідно географічного довідника для Інгулу характерно була тривалість льодоставу від грудня до початку березня. Взимку 2019 – 2020 років льодоставу не було зовсім.

Згідно спостереження за температурним режимом води в річці в межах міста Миколаєва з 2007 року середньорічна температура води збільшилась на 4^0 С.

На сьогодні до найбільш актуальних екологічних питань наукової діяльності людини відносять дослідження екосистем, змінених унаслідок дії антропогенного чинника. Водні

екосистеми важливі для стабільного функціонування як господарсько-промислового, так і енергетичного комплексів. Одним із типових прикладів антропогенного впливу на водні екосистеми є трансформація річкових систем на каскади водосховищ.

Аналіз картографічного матеріалу за різні роки дає можливість спостерігати за зміною річкової системи у нижній течії Інгулу. Нами було виявлено річки, притоки Інгулу на території дослідження, це праві притоки – р. Мала (Мокра тернівка), р. Тернівка, водний потік у балці Зайцевського, р. Широка. Ліві притоки – потік балки Глибока, балка Мар'їна, р. Добренька. За допомогою платформи GIS ми могли створити моделі річкової системи річки Інгул (у нижній течії).

За час роботи наша група опрацювала картографічний матеріал з 34 мап різних часів. Остаточну схему Інгулу в нижній течії отримали з інформації дистанційного зондування землі. На фото 8 показано схему за формами рельєфу із зазначенням довжини балок

З метою візуального обстеження території у 2019 та 2020 роках було проведено три краєзнавчих експедиції.

З урахуванням картографічного матеріалу та візуального обстеження ми виділили та обрахували фактично втрачену площу поверхневого водозбору річки Інгул.

Не зважаючи на те, що Інгул є однією з основних водних артерій Миколаївської та Кіровоградської областей наукових досліджень басейну річки дуже мало. Переважно вони стосуються геологічної будови. У роботі було вперше здійснено комплексне обстеження території басейну Інгулу (у нижній течії), створено сучасну схему річки Інгул (в межах території дослідження), проаналізовано і доведено, що територія поверхневого стоку басейну річки Інгул зазнала істотних змін. Нами було досліджено територію у нижній течії, однак аналогові зміни притаманні по всій довжині річки. Група виконала всі поставлені краєзнавчі завдання та досягла мети. За нашими дослідженнями ми дійшли висновку, що територія поверхневого стоку, а відповідно і басейну річки Інгул (у нижній течії) піддалася суттєвим змінам. До причин трансформації слід віднести: збільшення антропогенного навантаження на територію водозбору та кліматичні зміни.

Антропогенне навантаження. Нами встановлено, що зміна ландшафтів відбулась у другій половині XX століття. В басейні річки Інгул переважають агро ландшафти, це підтверджується в нашій роботі аналізом супутникових знімків. При цьому, за нашими даними, частка ріллі залишалася без змін протягом останніх 20 років, а частка селітебних ландшафтів (територій занятих населеними пунктами) значно зросла, переважно за рахунок трансформації трав'янистих комплексів (лук, болотистих територій, пасовиськ тощо).

Переважна більшість річок і водойм басейну Інгулу деградує через надмірне антропогенне навантаження, має регульований стік або взагалі малі річки зниклі в наслідок будівництва гребель. Створення безлічі ставків у непридатних для цього кліматичних умовах призвело до замулення джерел і малих річок.

Кліматичні зміни. Результати дослідження свідчать про те, що внаслідок кліматичних змін спостерігається тенденція щодо збільшення середньорічної температури повітря і очкується її підвищення у майбутньому. Також визначається зменшення середньорічної кількості опадів. Водночас за рахунок штучних водойм збільшується площа випаровування, а відповідно зменшується величина стоку.

Відповідно, наслідками трансформації стало фактичне зменшення площі водозабору і зменшення у басейні річки Інгул.

В умовах кліматичних змін потрібна нова державна політика управління водними ресурсами, але і пересічні громадяни мають можливість вплинути на вирішення проблем.

ЖОВКВА

Дячок Софія, вихованка туристсько-краєзнавчого гуртка «Географи-краєзнавці» Центру дитячої та юнацької творчості Дарницького району міста Києва

Керівник: **Світлана Миколаївна Рябих**

Місто на Розточчі. Жовква – незвичайне, можна навіть сказати, унікальне місто. Причому не тільки України, а й усієї Центрально-Східної Європи. Із цим містом пов'язані важливі події української та європейської історії, а його архітектурні пам'ятки (щільність яких просто дивовижна – сто об'єктів на один квадратний кілометр і більшість світового та національного значення) є вагомим надбанням українського та польського народів, загалом європейської цивілізації.

До нас це місто дійшло як одне з не багатьох малих міст України, яке зберегло давню архітектурно-планувальну структуру епохи Ренесансу.

Розташоване місто на Розточчі – на північ від Львова, біля підніжжя гори Гарай, в низині річки Свині, яка впадає в Рату, а та в Західний Буг. Виникло воно наприкінці XVI ст. біля містечка Вінники. Ця місцевість була заселена ще в III-II тисячоліттях до Різдва Христового, про що свідчать кам'яні знаряддя, глиняний посуд і бронзовий скарб, знайдені тут під час археологічних розкопок.

Релігійність здавна стала нормою життя міста. Адже у продовж століть Жовква стояла на західноукраїнському пограниччі не тільки як надійний мілітарний форпост, а й як нездолання фортеця нашої національної самобутності і незнищенності, осередок нашої духовності.

Славетні люди у славетному місті. Це більше схоже на легенду, ніж на правду, але ось уже чотири століття жовківчани із покоління в покоління передають перекази про те, що саме в церкві Різдва Христового хрестили Богдана Хмельницького. Правдоподібно, що і початкову освіту він здобув у братській школі при цій церкві. Та це тільки припущення.

Згодом, коли Богдан Хмельницький вже був гетьманом, йому довелося ще раз побувати у цих місцях. Це трапилося у жовтні 1648 року, коли, обложивши Львів, козацькі загони підійшли до Жовкви. Козаки рвалися штурмувати багате місто – знали, що тут можна здобути велику поживу. Гетьман не дозволив штурмувати місто. Вдячні міщани надіслали до гетьмана послів і викуп – 22 тисячі золотих. Очевидно, що Жовкву він врятував від погрому саме тому, що в цьому містечку минули його молоді роки.

Багато переказів пов'язано з перебуванням у місті видатних історичних осіб. Подейкують, наприклад, що в одній із веж замку Станіслав Жолкевський утримував ув'язнену родину російського царя Василя Шуйського. У 1704 році у замку відбулася історична зустріч шведського короля Карла XII, короля Речі Посполитої Станіслава Ліщинського та гетьмана України Івана Мазепи. Можновладці докладно обговорили тут свої плани боротьби проти російського царя Петра I, які не були втілені в життя.

А через два роки – з грудня 1706 по квітень 1707 року – у час Північної війни замок став резиденцією російського імператора.

Та у Жовкві був розроблений не тільки стратегічний план розгрому шведів у Північній війні. Відомо, що саме під час перебування у цьому галицькому місті Петро I реалізував свій давно задуманий план знищення запорозького козацтва. Це сталося 3 квітня 1707 року, коли було остаточно затверджено план реорганізації козацького війська. Згідно з цим планом, козаки включалися до складу російських драгунських полків і як самостійні бойові одиниці перестали існувати.

На цій нараді був присутній тодішній гетьман Іван Мазепа. Щоб заручитися прихильністю польського короля, Петро I пообіцяв передати полякам Правобережну Україну. Ці підступні плани дуже стривожили гетьмана і не виключено, що саме вони

спонукали його домовитися про союз України та Швеції проти Росії. В кожному разі, саме із Жовкви гетьман у 1707 році відправив посланця до Саксонії, де в той час перебував Карл XII.

Правда, перебування в місті російського монарха мало для Жовкви і певне позитивне значення. Петро I подарував місцевому братству значну суму грошей, а ще дозволив братчикам вільно проїжджати до Наддніпрянщини і продавати там надруковані у місцевій друкарні церковні книги. А торгівля книгами була на той час надзвичайно вигідною справою.

У різний час і в різних справах до Жовкви навідувалися Данило Виговський, Петро Дорошенко, легендарний козацький ватажок Максим Кривоніс, митрополит Андрей Шептицький, Яків Головацький, Іван Франко, Михайло Возняк, Василь Щурат. З Жовкви розпочав мандрівку по святих місцях тоді 22-річний Василь Григорович-Барський.

Петро Могила після навчання у Львові та за кордоном теж повернувся до Жовкви. Як сиротою ним опікувався сам Станіслав Жолкевський. Тут майбутній церковний і культурний діяч під опікою гетьмана опановував військово-лицарське мистецтво, набував шляхетських звичок, а в 1620 році брав участь у Цецорській битві.

Неодноразово відвідував це містечко тодішній студент Львівської політехніки Степан Бандера. Навчаючись на агрономічному факультеті в Дублянах, він приїжджав до своїх жовківських побратимів.

На Жовківщині зробили свої перші кроки у велике життя діячі українського визвольного змагання - Євген Коновалець, Дмитро Маївський. Бували у місті головний отаман армії УНР Симон Петлюра, письменники Лесь Мартович, Олександр Довженко, Євген Гуцало.

У свій час неодноразово відвідував Жовкву і видатний український художник Львівської мистецької школи Зіновій Кецало.

ОСТРОГ – ОСЕРЕДОК ОСВІТИ ТА ПРАВОСЛАВ'Я НА ВОЛИНІ

Косухіна Олександра, вихованка туристсько-краєзнавчого гуртка «Географи-краєзнавці» Центру дитячої та юнацької творчості Дарницького району міста Києва,
керівник гуртка **С. Рябих**

Місто Острог має давню і славну історію. Не кожний обласний, а тим більше районний центр України може порівнятись з історією Острога. Знахідки, виявлені при археологічних дослідженнях, засвідчують, що територія теперішнього міста була заселена ще в епоху енеоліту (4-3 тисячоліття до н.е.). Сама назва міста має чимало легенд. Події, які відбувалися в ньому, теж оповиті легендами.

Острог знаходиться на Козячих і Крем'янецьких відрогах Баратинських гір поблизу впадання річки Вілії (стародавня Велія) з її притоками у річку Горинь (стародавня Оар). Припускають, що назву місто одержало від давньоруського слова «острог», що означало укріплення, обнесене тином. Стародавні назви його були Острогобор, тобто укріплення в бору, і Остроріг, тобто гострий ріг, який утворили названі вище відроги гір, що впираються в Подільську височину, і зайняте племенами Остророгів (існує легенда про золотий ріг цього племені, який ніби захований на Замковій горі).

Острог - місто стародавнє, про нього вже згадується в Іпатіївському літописі під 1100 роком, коли він був відданий за рішенням Ветичівського з'їзду Давиду Ігоровичу внуку Ярослава Мудрого взамін Володимерецького князівства за осліплення Василька, разом з городищем Більмаж. Розвиток феодальних відносин, вигідне фізико-географічне положення, зручне для оборони місце розташування сприяли зростанню Острога, який перетворюється на місто ранньофеодального типу, стає адміністративно політичним центром округи, ремісничо-

торговельним осередком. Його жителі займалися ковальством, ливарством, гончарством, будівельною справою.

У середині 14-го століття Острог отримав племінник короля Данила Романовича, князь Данило, зачинатель славетного роду князів Острозьких. Його син Федір отримав 1396 року підтвердну грамоту на ці володіння від князя Вітовта. Острозькі вже в 14-ому столітті збудували в місті замок, Богоявленську церкву. Перша згадка про замок датована 1386 роком. Близько 1430 року навколо Острога спорудили потужні укріплення-мури з вежами, оточені ровом і валом.

Поблизу Острога знаходились оборонні городища: Кураж, Милятин, Могиляки, Бродів, Монастирок, Межиріч, Новомалин, Будераж. То була перша оборонна лінія, яка проходила вздовж річок Вілії і Горині. Друга оборонна лінія проходила по городищах Дорогобуж, Тайкури, Дермань. Третя оборонна лінія проходила по городищах Хотин, Грабів, Шпанів, Басів Кут, Новомлинськ і Стубло. Розташування цих городищ вказує на орієнтування волинян на небезпеку, що загрожувала їм зі сходу. Це була так звана Погорина лінія оборони.

У 1450 році на місці дерев'яної церкви звели кам'яний собор, ще раз перебудований князем Острозьким у 1521 році. Завдяки фортифікації місто не раз відбивало напади татар, а 1508 року під Острогом князь Костянтин розбив велика татарське військо і захопив багато полонених, яких оселив у передмісті. У 16-ому столітті Острог став значним осередком ремесл і торгівлі, важливим центром православ'я в Україні, а також освіти і культури. Костянтин Острозький 1576 року заснував тут славну Острозьку академію, зібрав у ній видатних науковців і педагогів того часу: Г. Смотрицький, Й. Борецький, Д. Наливайко та багато інших. В академії навчалися гетьман П. Сагайдачний, вчений і письменник М. Смотрицький та багато інших.

В Острозі сходились торгові шляхи з Польщі, Молдавії, країн Західної Європи, Балкан, Білорусії, Криму, Литви, Росії та ін. Жваві економічні зв'язки сприяли економічному зростанні Острога. Порівняно з 14ст. у 16 ст. його територія збільшилась в 10 разів. Острог став п'ятим за величиною містом в Україні, поступаючись тільки Києву, Львову, Луцьку і Кам'янцю.

У 1585 році місто отримало самоврядування за магдебурзьким правом. У другій половині 16 століття магнатові Костянтину Острозькому належала третина усієї Волині; він мав великі маєтності в Київському, Переяславському, Канівському та Черкаському староствах. На підвладних йому землях було 80 міст та містечок, 2760 сіл, два мільйони моргів землі (морг—близько 0,7 гектара). Однак після смерті Костянтина Острозького роль міста в культурному житті України зменшилась.

Після укладення Люблінської унії 1569 року Острог опинився в складі Речі Посполитої. На цих землях посилився соціальний і національний гніт; католицька церква і шляхетський уряд усіляко прагнули окатоличити й ополячити українців. Цьому насильству населення чинило впертий опір. Підносилася хвиля визвольної боротьби українського народу. Жителі Острога взяли активну участь у селянсько-козацьких повстаннях під проводом К. Косинського, Северина Наливайка.

Після кількаразового зруйнування Острога в роки Хмельниччини й пізніших воєн місто занепало, тому сейм підтвердив усі попередні привілеї Острога. У 18 столітті місто не раз знищували пожежі, зокрема 1737, 1756 й 1775 року. Після захоплення Волині Російською імперією 1793 року Острог став повітовим містом Волинської губернії.

В Острозі також працював Іван Федоров, який видавав свої відомі книги, такі, як «Буквар», «Новий завіт з Псалтирем», Острозька «Біблія» тощо.

Герб Острога: у червоному полі золотий п'ятикупольний Богоявленський собор.

Прапор Острога: біле прямокутне полотнище зі співвідношенням ширини до довжини 5:7, у центрі – щит з гербом міста.

Отже, Острог був і залишається одним з найвідоміших, найстаріших міст України.

ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧИЙ ТА ПРИРОДНО-РЕКРЕАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПАРКУ СКУЛЬПТУР У МІСТІ КОРОСТИШІВ

Віталій Шелест, студент 3-го курсу відділення «Початкова освіта» Коростишівського педагогічного фахового коледжу імені І.Я.Франка, вихованець гуртка «Сучасний Мандрівник» Коростишівського будинку дитячої творчості

Керівник: **Самойленко Данило Олегович,** викладач соціально-економічних дисциплін, іноземної мови та педагогіки Коростишівського педагогічного фахового коледжу ім. І.Я Франка Житомирської обласної ради, керівник гуртка «Сучасний мандрівник» Коростишівського будинку дитячої творчості

За новими враженнями і гарними фотографіями не обов'язково летіти в іншу частину земної кулі. Краса України завжди поруч. Сказане у повній мірі стосується міста Коростишева – гранітної окраси Житомирщини.

Останнім часом особливою популярністю серед коростишівців та мандрівників користується парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення «Коростишівський». Парк знаходиться в межах міста і входить до складу природно-заповідного фонду України, який законодавством охороняється як національне надбання.

Паркова територія площею 9,0 га займає лівий берег річки Тетерів – уздовж лінії міста, на східній околиці й знаходиться неподалік від центру міста. Сьогодні парк за функціональним призначенням є парком культури та відпочинку прогулянкового типу.

Активний період формування паркової території припадає на момент повернення Густава Олізара з Італії в 1836 р., який почав облаштування парку за участю ландшафтного архітектора Д. Міклера, що тривало 20 наступних років. У цей період відбувається формування композиції насаджень та насамперед планування верхньої частини паркової території, в якій безпосередньо розташовувався маєток графа.

Коростишівський парк без сумніву, був гордістю графів Олізарів, вони перетворили його в справжній витвір мистецтва, використавши сповна багатства місцевого ландшафту й природи:

У південній частині маєтку знаходились оранжереї і парники, де під наглядом молодого садівника Михайла Третяка проростали насіння і розсада для квітників.

Капітально було відремонтовано верхній будинок маєтку. Перед ним милував око партер, де гармонійно поєднались сірий місцевий камінь й білизна мармуру. Партер прикрашали класичні античні скульптури, а також гранітні стіни з вазами й нішами. У світлі сонця веселково вигравали більші і менші фонтани.

Центральний двоповерховий палац знаходився в нижній частині парку. Праворуч від нього в італійському стилі було зроблено рукотворні виступи. Тут камінь обплітали маленькі троянди, вогненні настурції та герань. Каскади квітів опускались доріжками до прозорих озерних вод, де граційно плавала пара лебедів.

Багато паркових квітів вражало і зачаровувало. Тут були блакитні, червоні і рожеві гладіолуси, величезні георгини і сотні найрізноманітніших сортів троянд, хризантем, гортензій. Цей чудовий природний килим покривав клумби, обрамляв доріжки, збігаючи по схилах до системи озер та відзеркалюючись в них.

Коростишівський парк, часто називали «маленькою Софіївкою». Власники міста - Олізари облаштували парк і маєток в європейському стилі.

Протягом XX століття, в силу різних економічних та соціально-політичних причин, садово-парковий комплекс зазнав руйнівних змін: було знищено породи цінних дерев, рідкісні види флори та фауни. Нажаль, графський палац розібрали. Парк, який колись вражав своєю красою, теж в був занедбаному стані.

Проте, вже на початку XXI століття парк відроджується з новою силою завдяки життєдайній творчості місцевого скульптора Віталія Миколайовича Рожика та ГО «Коростишівський Парк». Збереглися два озера, фонтан і цілюще джерело. Із сучасних пам'яток привертає велику увагу парк кам'яних скульптур майстра Віталія Рожика, який прикрашає берег озера.

Митець, надихаючись біблійними сагами, історичними переказами та літературними образами, створив самобутнє скульптурне містечко у верхній частині місцевого парку, та внизу, біля річки Тетерів. На думку спеціалістів, кам'яні скульптури в місті можуть стати туристичною родзинкою та відобразити таким чином «каменеобробне обличчя» Коростишева, адже подібної галереї з каменю не мають навіть великі міста України.

Найбільшим шедевром творчості Віталія Рожика є скульптурна постать Ісуса Христа. І місце вибрано для неї дуже вдало – у верхній частині міського парку, в кінці алеї Слави Героям, перед високою кручею на березі р. Тетерева, звідки відкривається прекрасна панорама Заріччя – приміської околиці Коростишева. За концепцією самого автора, скульптура розпочинає містичне коло пам’ятників-символів, серед яких монумент материнству – данина шани до нелегкого, сповненого тривог, але такого світлого покликання Жінки. На тлі пелехатого соняха, дощенту наповненого добірним насінням, що ось-ось щедро посиплеться на землю для нового життя, – скульптура молодої майбутньої матері, так вміло виточеної майстром. За задумом Віталія Рожика, вона – беззахисна й відкрита перед усіма. І саме ця її беззахисність викликає безліч почуттів та емоцій. Та найдужче, мабуть, – бажання схилити голову в шанобі, приклонитися перед цим найдивовижнішим із див – майбутнім народженням Людини...

По дорозі зустрічаємо гранітну рибку, яка спрагло ковтає воду із фонтану; серед озерця, оточеного жовтими ірисами, вмостилася неймовірно красива русалонька; далі «Народження» – двоє кремезних птахів тримають на своїх крилах маленького хлопчика.

Побіля, своєю мудрістю діляться Альберт Ейнштейн, Григорій Сковорода, Шота Руставелі, Стів Джобс та інші відомі постаті. Важливу історичну цінність та туристичну привабливість мають залишки середньовічної фортечної кам'яної стіни, яка виконує роль підпірної стіни вздовж схилу поблизу озера на центральній площі парку, басейн та гранітна арка із зображенням масонських символів та колони, які залишилися від маєтку Г. Олізара. Із цінних будівель у стилі швейцарських шале на верхній терасі парку збереглося одне із службових приміщень Г. Олізара – нині приміщення районної архітектури.

Скульптор Рожик – особлива людина. Він щедро дарує землякам радість споглядати свої творіння. Деякі роботи, зокрема погруддя героїв-визволителів Коростишівщини, постать солдата на цвинтарі, героїв у парку та багато інших майстер подарував місту.

Віталій Миколайович є автором пам’ятника Тарасові Шевченку, який також є подарунком майстра рідному місту. Це одна з найвідоміших, так би мовити, «класичних» робіт Рожика. Погруддя Кобзаря виготовлене з красивого смугастого сірого граніту, встановлене у місцевому сквері, який носить ім’я поета. Його зажурена постать у вишитій сорочці стоїть в оточенні гранітних валунів, подібних до тих, яких є багато на

його Батьківщині. Постаментом для пам'ятника служить хвилеподібна брила, яка нагадує дніпровську хвилю. Яскравим доповненням пам'ятника є пейзаж з плакучими вербами, що схилили своє гілля до його підніжжя. Довкола пам'ятника – чорнобривці, хризантеми, незабудки та інші квіти, які символізують всенародну любов до поета.

До 222-річчя Коростишівської лікарні скульптор Рожик порадував коростишівців ще одним пам'ятником головному лікарю Коростишівської райлікарні Д. І. Потєхіну, який багато років праці віддав захисту здоров'я та життя місцевих жителів. Пам'ятник, виготовлений із суцільної брили сірого граніту, прикрашає територію лікарні.

Подарунком скульптора коростишівцям був і пам'ятник видатному нашому земляку, поету, засновнику Коростишівського парку – графу Густаву Олізару. Велична постать графа виготовлена із суцільної брили червоного граніту, де Густав зображений сидячим у кріслі. Пам'ятник встановлений на подвір'ї місцевого костьолу, спорудженого в 1602-1608 роках на кошти сім'ї Олізарів. Пам'ятник був відкритий з нагоди 200-річчя народження Густава Олізара і 500-річчя з дня першої письмової згадки про Коростишів, який був колишнім маєтком Олізарів. Цей пам'ятник є ще й гарною прикрасою вул. Дарбиняна.

У цьому ж році поблизу міської ради з'явився ще один незвичайний пам'ятний знак – кількаметрова колона, виконана з чорного граніту. На колоні зафіксовано найважливіші віхи в історії міста, зокрема, надання Коростишеву Магдебурзького права, статусу райцентру тощо. Прекрасної роботи колону увінчує Герб міста. Завершує цей чудовий ансамбль скульптура Святого Миколая – покровителя України, яку також створив Віталій Рожик.

Творіння рук місцевого умільця є прикрасою й подвір'я нашого коледжу. Біля центрального входу знаходиться велична скульптурна споруда - пам'ятник Івану Яковичу Франку, українському вченому, громадському і політичному діячу, ім'я якого носить наш навчальний заклад. Тут Франко постає перед нами як великий мислитель і вічний революціонер, що немов виринає зі скелі й закликає: «Лупайте сю скалу...» (самодержавства). На пам'ятнику вибиті його пророчі слова: «Я син народу, що вгору йде...». У цих словах – дух і поступ нинішньої незалежної України, що вгору йде до свого кращого майбутнього. Пам'ятник відкрито до 135-річчя Коростишівського педагогічного коледжу, його автором є Віталій Миколайович.

Тут і кам'яні диво-кактуси, різні загадкові морські рослини, казковий гриб-велет, що вмостився біля дивовижного листка, чудернацька кінська голова, морська зірка, птахи-риби, що цілуються, дівчина-янгол, яка мов виринає із води, орли-змії з крилами, в одного з яких під шиєю примостилося якесь чарівне яйце, русалка з вужем, що в'ється біля її ніг та інші. Серед найновіших витворів - пам'ятник козаку Мартину Небабі (видатний військовий діяч XVII ст., полковник Чернігівський, виходець з Коростишева). Даний витвір мистецтва – традиційний подарунок місту на день народження у 2015 році від талановитого скульптора.

Це далеко не повний перелік робіт, подарованих майстром своїм землякам. Всі скульптури Віталія Миколайовича пронизані почуттям патріотизму, любові до рідного краю, його історії. Вони випромінюють яскраві емоції людської душі. Кожен небайдужий глядач має змогу по-своєму сприймати його скульптури, символи, образи, які несуть в собі власне сприйняття світу майстром.

Роботи Віталія Рожика отримали найвищі оцінки в професійних колах, неодноразово відзначалися на всеукраїнських та міжнародних конкурсах та виставках. За заслуги перед Українською Православною Церквою його нагороджено орденом Святого Архистратига. У 2006 р. Віталію Миколайовичу Рожику присвоєне звання «Майстра народної творчості», а у 2012 р. – звання «Заслужений скульптор України». За

видатні заслуги перед містом талановитого скульптора-мецената обрано Почесним громадянином Коростишева.

Віталій Миколайович – великий ентузіаст своєї справи. Його чудові витвори відображають внутрішній світ майстра, у них він вкладає душу, талант та невичерпну енергію. Вони зачаровують не тільки сучасників, а й ще довгі роки привертатимуть увагу наступних поколінь.

Сподіваємося, що композиція паркової території, задумана скульптором як система узгір'їв, оглядових майданчиків, алей, посадок деревних рослин і квітів, паркових малих архітектурних форм, альтанок, у найближчому майбутньому набуде замисленої форми. А романтичний стиль емоційного ансамблю парку-пам'ятки додасть вражень будь-яким вибагливим туристам.

ІСТОРІЯ ФОРТЕЦІ КОДАК, ЯК ПРИКЛАД ДОБРОСУСІДСЬКИХ ВІДНОСИН МІЖ РІЗНИМИ ЕТНІЧНИМИ СПІЛЬНОТАМИ

Скоромна Софія, 9 клас комунальний заклад «Новоолександрівський НВК «СЗОШ І-ІІІ ступенів з поглибленним вивченням англійської мови – ДНЗ КТ»
Уманська Наталія Миколаївна, вчитель історії та правознавства комунальний заклад «Новоолександрівський НВК «СЗОШ І-ІІІ ступенів з поглибленним вивченням англійської мови – ДНЗ КТ»

Актуальність. Боротьба України за власну історію точиться упродовж століть, а нині вивчення правдивої історії української держави має величезне значення у контексті гібридної війни Росії проти України. На прикладі історії фортеці Кодак, і утворених після її зруйнування поселень, можна змоделювати побудову добросусідських відносин між різними національними спільнотами, між представниками різних конфесій.

Оригінальність полягає в тому, що історію легендарного козацтва в даному дослідженні розглядається з іншого боку, а саме міжетнічних відносин та вплив їх на мирне співіснування різних національних спільнот. Під час підготовки дослідницької роботи було проведено дві експедиції, опрацьовано матеріал обласного архіва та краєзнавчої бібліотеки, постійно проводяться краєзнавчі дослідження..

Історія заснування Кодацької фортеці відносить нас до 30-х років XVII століття, коли значно зросили втечі селян на Запоріжжя.

Нагляд за спорудженням фортеці вів коронний гетьман Станіслав Конецпольський. Будівельними роботами керував французький інженер Гійом Левассер де Боплан.

Українські козаки цілком усвідомлювали ту загрозу, яка виникла з утвердженням панів на ближніх підступах до Запоріжжя. Саме тому в ніч з 3 на 4 серпня 1635 року загін козаків на чолі а Іваном Сулимою здійснив напад на Кодак. Гарнізон фортеці було знищено.

Польський король не здавався, за чотири роки він вирішив відновити Кодак. Реконструкцією фортеці займався німецький інженер Ф. Геткант. За новим проектом фортеця збільшилася втричі, поблизу також спорудили костел, православний храм і вартову вежу. Цього разу Кодак протримався довше – 1648 року, за наказом Богдана Хмельницького, твердиню захопив полковник Нестеренко. Так фортеця стала опорним пунктом козацького війська й активно використовувалася під час кримських воєн аж до 1711 року, коли, згідно з мирним договором із Туреччиною, її зруйнували.

Сама доля Кодака майже містично підтверджує пророчі слова Богдана Хмельницького, сказані ним польській адміністрації при будівництві фортеці: «Manu facta manu distruo» — «руками створене руками і руйнується».

Під час російсько-турецької війни 1735-1739 років Кодацька фортеця була нашвидкуруч підновлена і в ній поставили російську залогу, яка мала оберігати суда під час проходження порогів. Виходячи з тогочасної практики та військового часу для неї, скоріш за

все, побудували декілька великих напівземлянок на взірець тих, що було досліджено на острові Хортиця. У 1739 році, по закінченні війни, коли запорожці остаточно повернулися на свої землі та зайнялися відновленням господарства, у Старому Кодаку поселилися декілька родин переселенців з України, які заснували довкола фортеці нову слободу.

У 1748 році з дозволу та благословення преосвященного Тимофія Щербацького, митрополита Київського, Галицького і Малої Росії, у місті Старому Кодаку посеред фортеці коштом запорозького козацтва побудовано постійну дерев'яну церкву в ім'я Архістратига Михаїла і до неї призначено постійний церковний причт. Приблизно в цей же час на південь від фортеці виникло кладовище (сучасне Старе кладовище).

За матеріалами А.Скальковського у середині XVIII сторіччя в Старому Кодаку стояла російська залога. В усякому разі однією з пропозицій, виставлених запорозьким депутатом, який у 1767 році увійшов до складу комісії зі створення нового "уложенія", було питання про необхідність ліквідації російського Кодацького ретраншементу. Власне слобода в цей час була вже досить великою. Розташована по обидва боки від фортеці, як вгору, так і вниз по Дніпру, вона у 1768 році мала: парафіяльних дворів - 50, без дверних хат - 32 з населенням - 1015 чоловік.

Церковник причт складався з трьох священиків: Тимофія Федорова, Вукола Лукьянова та Стефана Єрофеєва.

З початком російсько-турецької війни жителі Старого Кодаку пережили декілька неприємних тижнів під час останнього татарського набігу на Україну взимку 1769 року. Скоріш за все, жителі перебули ці часи у фортеці, хоча слободу татари, напевно, спалили. В усякому разі, на початку 1770-х років Старий Кодак не лише зберіг населення, але став поселенням, з якого проводилось залюднення сіл, понищених татарами.

Новітня історія села починається в 1769 році. Запорізькі козаки під час одного з нападів на володіння Оттоманської імперії (до складу якої в ті часи входила Волощина) взяли в полон ціле село молдаван разом зі священиком Ісааком Біцом.

Саме Волоське виникло підчас російсько-турецької війни 1768-1774 рр. Війна тривала сім років, активну участь , як на суші так і на морі , брали запорозькі козаки. У 1770 р. козацький флот під командуванням Данила Третяка, брав участь у воєнних операціях під турецькими фортецями Очаків і Кінбурн. У жовтні 1770 року запорожці захопили обози кримського хана Крим-Гірея. Разом із багатою здобиччю до рук козаків потрапили група з 673 волохів, яких ординці пригнали з столиці Молдавії - Яссами, та євреїв яких ординці гнали з міст Правобережної України. Згідно козацьким звичаям полонених було переправлено до Старого Кодаку – волохів, до Нового Кодаку – євреїв, які згодом звільнились за викуп. Більшість волохів отримавши дозвіл на поселення на землях Гетьманшини, оселилися на берегах Дніпра та Мокрої Сури. В другій половині 18 століття на берегах Сури поселились переселенці з розташованого неподалік села Волоського. Поселення отримало назву Волоські Хутори. Пізніше волохи переселяються в глиб степу, утворюючи нові поселення. Саме так виникає село Новоолександрівка, сучасний центр об'єднаної громади.

Досить активно заселяється територія сучасного Дніпра після повернення запорожців під російську протекцію. До нас дійшла скарга царичанської та китайгородської сотенної старшини на те, що козаки і селяни самовільно переселяються до Кодака, який знову заселяють запорожці .

Тут відбуваються ярмарки, функціонує школа, підтримуються у належному стані фортечні укріплення, які мусять захистити місцеве населення в разі ворожого нападу.

4 грудня 1762 року уряд Катерини II видав маніфест із закликом до іноземців селитися в Росії. Такий крок тоді здавався цілком вмотивованим. З другої половини XVIII століття розпочинається процес приєднання до Росії південноукраїнських земель, пов'язаний з прагненням отримати вихід до Чорного та Азовського морів.

Найінтенсивніше німецькими колоністами стала заселятися Катеринославщина.

Група колоністів прибула на нове місце восени 1793 року, але відразу поселитися на відведених під колонію землях не могла. За угодою, для колоністів мали бути споруджені будинки, але насправді їх ще не було (остаточне їх зведення закінчилося на початку XIX століття). Всі 57 німецьких родин потрапили на постій у хатах розташованого поблизу українського села Старі Кодаки. Навесні 1794 року в нову колонію, названу теж Ямбург, приїхало лише 55 сімей. Та життя на новому місці було досить скрутним. Але сусіди-українці та волохи завжди допомагали.

Отже, з різних причин на землях Гетьманщини утворюються три поселення , які населяють етнічні спільноти з різними мовами, різними культурами і різним віросповіданням. Але ці відмінності не стають на заваді мирно співіснувати , і навіть утворювати спільні сім'ї.

У 2015 р. Всі ці села було об'єднана в Новоолександрівську ОТГ.

ЗАКАРПАТТЯ У ВОГНІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ: ВІД НАЙДАВНІШИХ ЧАСІВ ДО УКРАЇНИ

Самсонов Олександр, учень 11-Б класу Ужгородської спеціалізованої школи №3 вихованець гуртка «Юні скаути» Закарпатського центру туризму, краєзнавства, екскурсій і спорту учнівської молоді, м. Ужгород Закарпатської області.

Керівник пошуково-дослідницької роботи: **Кононенко Ольга Володимирівна,** керівник гуртків Закарпатського центру туризму, краєзнавства, екскурсій і спорту учнівської молоді

Закарпатська земля – наймолодша в складі Української держави. Однак історія цього краю неймовірно цікава. Сьогоднішнє Закарпаття було батьківщиною для різних племен і народів, формуючи неповторність багатоетнічного забарвлення населення краю. Протягом століть, і навіть тисячоліть тут утворювались і зникали племінні союзи, формувалися держави і палали війни.

Об'єктом нашої роботи є державотворчі процеси на Закарпатті крізь віки.

Метою є дослідження і узагальнення історичних та політичних подій та їх наслідків для державотворчих процесів. В ході написання наше **завдання** полягало в систематизації і узагальненні державотворчих процесів на території сучасного Закарпаття від найдавніших часів до наших днів.

Практичне значення роботи полягає у можливості подальшого використання зібраних в ній матеріалів на уроках історії України по темі «Наш край», виховних заходах, на заняттях краєзнавчих гуртків, а також для популяризації нашої рідної Срібної Землі, як родзинки українського і європейського туризму. Адже багата на події історія нашого мальовничого краю, його природні умови і багатогранна культура не можуть не вабити до себе.

Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків та додатків. Саме така структура, на нашу думку, дасть нам можливість якнайкраще розкрити тему роботу і привернути увагу до нашого дослідження історії державотворчих процесів на території сучасної Закарпатської області через віки.

Одна із перших згадок про життя людей на території Закарпаття відноситься ще до періоду раннього палеоліту.

В історичні часи вже приблизно на рубежі нашої ери, сюди під тиском римлян з долин Сірета і Прута переселилися карпи – одне з фракійських племен. За думкою багатьох вчених від назви цього племені і отримали назву гори Карпати.

Надалі на цих територія помічені давні слов'яни, яких відносять до племен білих хорватів. У першій половині І тисячоліття н. е. через Карпатський басейн мігрувалим кочівники (язиги, сармати, гуни, болгари, авари), а також окремі германські племена (маркомани, вандали, готи, гепіди, лангобарди). У другій половині І тисячоліття н. е. тут оселилися слов'яни східного (анти) і західного (склавіни) угруповань. Дві слов'янські держави – Болгарське царство і Велика Моравія у IX ст. фактично володіли усіма землями Тисо-Дунайського басейну.

Не слід також забувати, що протягом IX – XI століть ці території входили до сфери інтересів могутньої на той час держави – Русі, яку згодом почали називати Київською. Дещо пізніше на територіях Тисо-Дунайського басейну з'явилися племена мадярів, які якраз «шукали собі Батьківщину».

З вище сказаного можемо зробити висновок, що територія сучасного Закарпаття протягом І тисячоліття н.е. була в складі багатьох племінних утворень, а пізніше й держав. Певний час ці землі входили до складу Болгарського царства (можливо, у такому разі легендарний князь Лаборець дійсно може вважатися засновником Ужгорода). Були тут і племена білих хорватів, компактно розташовувалися племена «русів» або «ругів»(можливо саме це стало передумовою становлення етносу який часто зустрічається й донині - «підкарпатські русини»).

Знищивши вщент руські землі, татаро-монголські орди вторглися в 1241 році трьома колонами в межі Угорського королівства, знищуючи на своєму шляху все живе і перетворюючи на попіл квітучий край. Укріплені міста Ужгород і Мукачево були захоплені і розграбовані. Вціліле населення краю, яке не потрапило в полон, ховалося в печерах та лісах Карпатських гір.

Надалі Закарпатський край міцно увійшов до складу Угорського королівства. Змінювалися правлячі королівські династії, монархи, на нашій землі тільки рід Другетів правив 360 років. Треба відзначити, що цей період характеризується відносним спокоєм, розвитком будівництва церков і монастирів, а отже й розвитком культури й науки.

Відомо, що населення Закарпаття взяло участь і у селянській війні 1514 року під проводом Д. Дожі. Повсталі оволоділи Хустським і Невицьким замками. Влітку 1514 року в їх руках опинилася вся територія краю. Міста Ужгород, Берегово, Хуст, Мукачево були визнані «бунтарськими». В липні 1514 року повстале військо Дожі було розбите, а на Закарпаття невдовзі прибули каральні загони, які вчинили жорстоку розправу над повсталими. І все ж, незважаючи на всі перипетії і складності історії закарпатських земель, роль цих прикордонних територій як економічного й військового осередку знов зросла протягом XV – XVI ст.

В XVI ст., в результаті агресії Оттоманської держави в Центральній Європі та боротьби в середині панівного класу, королівство Угорщини розпалося на три частини. Закарпаття ж між собою розділили Австрія і Трансільванія.

В XVI - XVII ст. Закарпаття було втягнене в релігійну війну. Багато представників середнього і дрібного дворянства, яке ненавиділо засилля католицької віри, перейшли у протестантство. Таким чином, Закарпаття стало своєрідним буфером між Трансільванським протестантським князівством і центром контрреформації – Австрійською імперією.

У 1678 – 1685 рр. Закарпаття стало ареною антигабсбурської боротьби. Селянські маси Закарпаття, в надії звільнитися від феодального гніту, підтримали цю боротьбу і

поповнили бойові загони. Ужгород лежав у згарищах, зруйноване було практичне все місто. Значною територією Закарпаття знов заволоділи Габсбурги.

Новий відлік часу для Закарпаття, як для всієї Західної Європи, розпочався з Великої Французької революції 1789-1794. Саме на цей час припадає піднесення опришківського руху на Ужанщині, під проводом Товта і Кокоша. Повстання вдалося придушити, однак масштаб його все ж був відчутним, адже чутки про нього дійшли аж до віденського двора. Там почали вважати місцеве русинське населення «бунтівниками», що могло призвести до нових розправ влади над простим населенням.

Революції 1848—1849 років (відомі під назвою «Весна Народів»). До Ужгорода перші відомості про початок революції у Відні і Будапешті дійшли в березні 1848 р. Всюди лунали гасла: «Геть монарха!», «Свободу народам!». Однак угорський революційний уряд, борючись за свободи угорського народу, забував про свободу слов'янських народів і фактично став на шлях заперечення їх рівних прав з угорцями. Після того, як угорський революційний уряд Л. Кошута не погодився на будь-яку незалежність чи навіть автономію Закарпаття в рамках угорської держави, закарпатці були змушені пов'язувати майбутнє краю з монархією Габсбургів. Принаймні, Відень обіцяв організацію русинського регіону з центром в Ужгороді.

Перша світова війна для Закарпаття почалася ще в серпні – вересні 1914 року. Початок війни мешканці Ужгорода зустріли з ентузіазмом. Радісно налаштований натовп, маршируючи містом, невпинно скандував: "Да здравствує війна!". Кінець війни Закарпаття зустрічало все ж у складі Австро-Угорщини. Війна, однак, принесла закарпатським територіям страшні лихоліття, смерті і розорення. Як це не дивно, але саме на кінець І світової війни в краї спостерігається активне національне піднесення.

На відміну від Великої України, для Срібної Землі ІІ світова війна розпочалася ще восени 1938 року з великих надій однієї маленької, але такої спраглої до волі країни… Хоча на дуже короткий час на європейській карті з'явилася нова українська держава – Карпатська Україна. Однак, вже за місяць, внаслідок поділу Чехословацької республіки, південно-західна частина Закарпаття разом із Ужгородом, Мукачевом і Береговом відійшла до союзниці Гітлера – Угорщини за наслідками Віденського арбітражу. Автономний уряд краю під головуванням А. Волошина переїхав до Хуста.

У жовтні 1944 року, внаслідок Карпатсько-Ужгородської наступальної операції Карпатську Україну зайняли радянські війська. Було розпочато будівництво державного апарату управління радянського зразка. На підставі Указу Президії Верховної Ради СРСР від 22 січня 1946 року у складі УРСР була створена Закарпатська область, яку поділили на 13 округів, що пізніше стали районами.

Досліджуючи історію рідної землі, ми перш за все зобов'язані робити висновки з подій минулого. Кожна епоха, кожне століття, кожна сторінка історії приносить своїх героїв і антигероїв. І в кожного з них своє бачення правди. Як кажуть «Історію пише переможець»…

Нашим завданням було не виявляти переможця, не шукати винних у минулому. Ні, ми просто намагалися достовірно і всебічно висвітлити події, що мали місце на території сучасної Закарпатської області і вплинули на формування національної свідомості населення краю.

Ми намагалися систематизувати і узагальнити історичні події на Закарпатті від найдавніших, відомих нам, часів до кінця ХХ століття. Весь цей час на території нашого краю відбувалися активні державотворчі процеси та формування національного самоусвідомлення населення.

«ВЕЛИКИЙ МАНДРІВНИК ВСІХ ЧАСІВ І НАРОДІВ» – МИКОЛА ПРЖЕВАЛЬСЬКИЙ

Горб Анастасія, вихованка гуртка «Юні екскурсоводи» КЗ «Центр туристсько-краєзнавчої творчості учнівської молоді» Херсонської обласної ради, здобувачка освіти 10-А класу ОЗ НВК Асканія-Нова-гімназія Каховського району.
Керівник:**Ташкевич Людмила Леонідівна**, керівник гуртка КЗ «ЦТКТУМ» ХОР

Коли вимовляємо назву тварини «кінь Пржевальського», в уяві виникає образ волелюбної, витривалої, дикої тварини. Ім'я видатного дослідника Центральної Азії Миколи Пржевальського завжди асоціюється з конем, який був відкритий для науки та описаний як вид і названий на його честь. Історико-краєзнавчі та світові історичні процеси назавжди пов'язали ім'я мандрівника з нашим рідним краєм – Асканія-Нова. Тож актуальним вважаємо дослідити окремі рядки біографії М.М. Пржевальського (1839-1888), видатного мандрівника, географа, природодослідника, науковця, історика, археолога, знавця семи мов. Ім'я Миколи Михайловича посіло гідне місце поруч з іменами Лівінгстона, Стенлі, Крузенштерна, Семенова-Тян-Шанського, адже дослідник зробив величезний внесок у наукове пізнання, створив нові карти, відкрив та зробив опис кількох видів тварин. За ним затвердилось визначення «великого мандрівника всіх часів і народів».

Уродженця Смоленської губернії всі радянські довідники, енциклопедії презентують як видатного російського дослідника, але рід Пржевальських походив від українських козаків. Якщо відкрити енциклопедію, видану за радянських часів, знайдемо інформацію: «видатний російський дослідник Центральної Азії, здійснив чотири експедиції, відкрив ряд хребтів та озер, вперше описав дикого верблюда, дикого коня…». Французьке енциклопедичне видання «Larousse» теж повідомляє про Миколу Михайловича як про «voyageur et officier russe». Українська Вікіпедія згадує про нього не як про російського мандрівника, а повідомляє, що рід Пржевальських має українське коріння. Звісно, у роки життя і діяльності Миколи Пржевальського мандрівник був громадянином Російської імперії, але сьогодні маємо пишатися тим, що це представник українського народу, адже має українське походження.

Шляхетний рід Пржевальських походить від козака Кирила Перевала, який був серед запорожців і хоробро бився на боці Речі Посполитої проти Московії у Лівонській війні, що тривала майже два десятиліття у XVI столітті. Козаки відзначилися у запеклих боях під Полоцьком. Серед героїв був і запорозький козак Кирило Перевал, який за хоробрість отримав від польського короля дворянство, родовий герб, ушляхетнене прізвище Перевальський. З часом українські шляхтичі змінили прізвище на польський манер – Пржевальські. Дід видатного мандрівника Казимир Фомич Пржевальській втік з польської єзуїтської школи, бо перейшов у православну віру, змінив ім'я Казимир на Кузьму. Син Кузьми Фомича – Михайло також був військовим. Звільнився через 15 років служби в армії у зв'язку зі хворобою. Одружився з Оленою Каретниковою, а через рік, 12 квітня 1839 року в селі Смоленської губернії в них народився перший син Микола – майбутній природолюб, мандрівник, першопроходець.

Усвідомлюючи себе українцями, маємо не лише пишатися українським корінням видатної особистості, а досліджувати його життя, діяльність. Зможемо дізнатися багато цікавого: про його військову службу у місті Кременець на Волині, про втрачене кохання до молодої дівчини Тасі, про авторство підручника з географії, про те, що його ім'ям названо багато інших тварин і рослин. «Другий після Марко Поло», «працював за десятьох», «провів у важких експедиційних умовах понад десяти років», «мав шість іноземних нагород, серед них – три Золоті медалі», «його вірний друг – Ланкастер», «пройшов понад 30 тисяч км» –

далеко не всі факти і події за 49 років плідного життя, сповненого відкриттями, пошуком, наукою.

Тож навчимося критично сприймати інформацію деяких джерел на кшталт: «Микола Михайлович Пржевальський займає одне з визначних місць у плеяді великих *російських* дослідників і вчених» або «він був справді *російським* мандрівником, який своїми подорожами і географічними відкриттями прославив *нашу* батьківщину. За все, що він зробив, йому велика шана і честь від *нашого великого радянського* народу». На жаль, були такі часи. Сьогодні маємо право пишатися вкладом видатного вченого з українським корінням, тобто українського походження, у розвиток світової географічної науки. Краще назвемо Миколу Михайловича Пржевальського представником української діаспори.

Минуло понад 180 років від дня його народження, понад 140 років від дати відкриття дослідником коней в далекій Монголії, понад 120 років від дати завезення тварин у зоопарк Фальц-Фейна. Асканія-Нова пишається наявністю в заповіднику великої кількості тварин, які утримуються в напіввільних умовах. Чільне, почесне місце займають дикі коні Пржевальського в колекції зоопарку Біосферного заповідника «Асканія-Нова». Табун коней випасається круглий рік у степу, добре витримує спеку й холодні вітри, гарно адаптувався до складних кліматичних умов Півдня України. Воно й не дивно, адже завезені коні з далекої Джунгарії Фрідріхом Фальц-Фейном у 1899 році. Засновника заповідника можна впевнено назвати людиною, яка доклала максимум зусиль для збереження тварин як виду. Саме завдяки створеній свого часу в Асканії-Нова популяції кінь Пржевальського вцілів як вид, хоча у природних умовах зник у 60-х роках XIX століття. Вперше з природи потрапили до зоопарку Асканія-Нова, потім до інших європейських та світових зоопарків. Під час Другої світової війни за наказом нацистського командування всіх коней Пржевальського було вивезено з Асканії-Нова до Німеччини. Потім почався важкий період відтворення асканійської довоєнної популяції. Нині утримується майже 70 особин, що складає близько 7 % світової чисельності коней. Крім того, це єдиний представник ряду Конеподібних у дикій фауні України, адже акліматизовані табуни відтворюються у Чорнобильській зоні відчуження. Таким чином, нині – це єдиний наявний вид диких коней. На превеликий жаль, не лише вовки – єдині вороги коней Пржевальського у природі. Дика популяція у цій зоні потребує належного захисту з боку держави усіма можливими дієвими засобами.

Коней Пржевальського вважають старожилами зоопарку Асканії-Нова. Вони знайшли в Таврійському степу другу батьківщину, гарно збереглися, стали невід'ємним атрибутом степового ландшафту, красою і гордістю заповідника. Рідкісний вид тварин занесено до Міжнародної Червоної книги. Чверть століття тому заповідник «Асканія-Нова» передав до Монголії двадцять коней для відтворення їх у природних місцях перебування. Сьогодні коні Пржевальського, які утримуються у напіввільних умовах на теренах Біосферного заповідника «Асканія-Нова» та вільно й захищено випасаються в межах Чапельського поду – своєрідна родзинка заповідника, безцінний скарб природи України, об'єкт туристичного та рекреаційного потенціалу держави. Таким чином, прослідковується причинно-наслідковий ланцюжок подій, що відбулися на теренах нашого краю.

Не можна не згадати про курйозний випадок, який стався в заповіднику за часів радянської влади. В кабінеті вченого, біолога, який керував відділом акліматизації тварин в науково-дослідному інституті Асканії-Нова Володимира Даниловича Треуса, на знак великої пошани до всесвітньо відомого мандрівника М.М. Пржевальського, на стіні висів його чудовий портрет у військовому мундирі офіцера царської армії. Одного разу з перевіркою завітали партійні боси, поглянувши на підозрілий портрет, запитали хто зображений на ньому. В.Д. Треус мав не лише широку ерудицію, але й гарне почуття гумору, зрозумів ступінь невігластва представників «партійної еліти», тому відповів, що це портрет

імператора. Чиновники влаштували керівництву інституту величезний скандал. Потім їм пояснили, що це всесвітньо відомий дослідник Центральної Азії, який заслуговує на належне визнання його заслуг у природоохоронній діяльності і має безпосереднє відношення до заповідника.

На завершення, кілька слів про останні роки життя М.М. Пржевальського. Звісно, маючи неповних 50 років, дослідник був сповнений нових планів, мріяв про чергову експедицію – відвідати столицю Тибету. Але життя в похідних умовах кардинально змінило його задуми. Купаючись у брудній річці, заразився тифом. Перед смертю просив поховати на березі Іссик-Куля в його похідному одязі. Заповіт було виконано. На могильному надгробку скромний напис: «Мандрівник М.М. Пржевальський». Лише через кілька років встановили пам'ятник, селище Каракол перейменували на його честь – Пржевальськ. Цитата зі щоденника Миколи Михайловича: «Не зраджу до труни того ідеалу, якому присвячене все моє життя. Написавши що потрібно, знову махну в пустелю, де при абсолютній свободі у справі до душі, буду сто разів щасливий…».

Тож маємо пишатися приналежністю дослідника до українського народу, шанувати пам'ять видатного мандрівника з українським корінням, ретельно досліджувати наукову спадщину, брати за приклад його надзвичайну завзятість, щиру наполегливість, відданість справі, величезну працелюбність, відчайдушність у досягненні мети. Проте головне – продовжувати наслідувати справу, якій присвятив своє життя мандрівник, зберегти не лише рідкісних тварин – коней Пржевальського, а віддано служити природоохоронній справі, брати відповідальність за збереження навколишнього середовища. «Великому мандрівникові всіх часів і народів» належить вислів: «Світ прекрасний тому, що можна подорожувати». Навколишній світ стане набагато прекраснішим, якщо будемо належним чином дбати про природу, адже маємо чудовий приклад в особі та справах великого українця – першовідкривача коней Пржевальського.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що М.М. Пржевальський – історична постать, ім'я якої тісно пов'язане з розбудовою першого в Україні степового заповідника «Асканія-Нова», відтак з науковими, історичними та краєзнавчими подіями державотворення в галузі природоохоронного, туристичного та рекреаційного потенціалу України.